MEDÂRİCU'S SÂLİKÎN 1

Kur'anî Tasavvufun Esasları

@pdfkitapaylasim

İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE

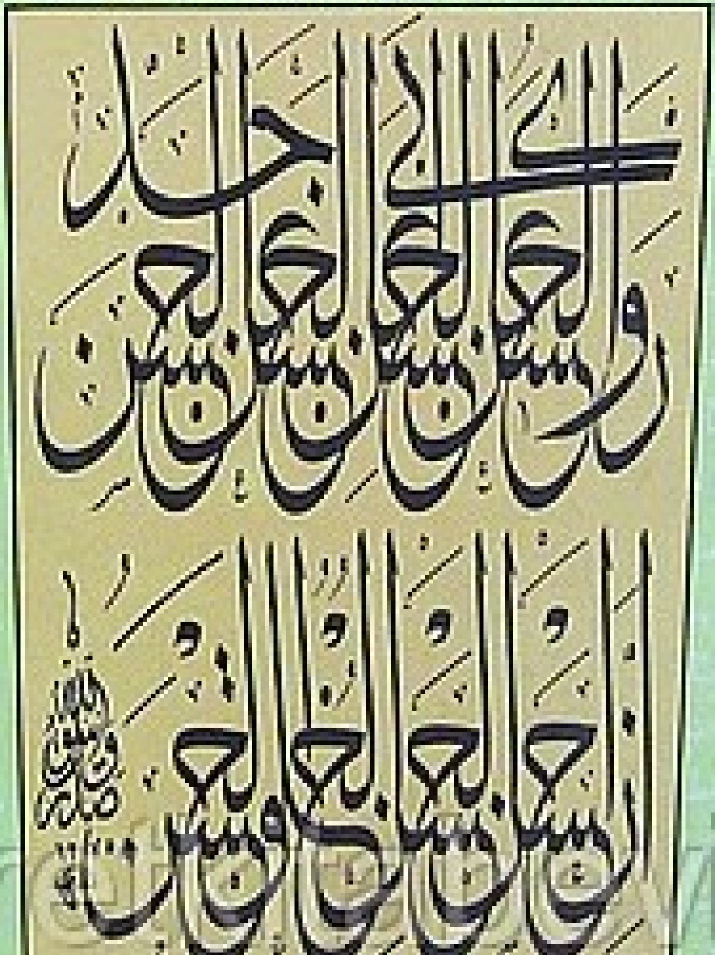

Duzenleyen:bilginDK
2018-08-01

insan yayınları 60
kaynak eserler 3/1

genel yayın yönetmeni
Mustafa ARMAĞAN

tercüme kurulu
Ali ATAÇ
Adil BEBEK
Ali DURUSOY
Muhammed DENİZ
Muharrem TAN
Mehmet ÖZŞENEL

hadis tahrici
Ahmet YÜCEL

tashih -redaksiyon
Mehmet ÖZŞENEL
Salih MERCAN
Hüseyin ÖZHAZAR
Kemal KİRAZ

dizgi- içdüzen
insan
(Nedim GÜLTEKİN)

baskı
yazı ofset

kapak
Fehmi DEMİRBAĞ

kapak baskısı
orhan ofset

cilt
üç el mücellithanesi

insan yayınları
klodfarer cd. kültür ap. 27/ 5 tel: 516 08 28 türbe/ istanbul

MEDÂRİCU'S SÂLİKÎN

Kur'anî Tasavvufun Esasları

İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE

1. Cilt

insan yayınları
İstanbul - 1990

SUNUŞ

Elinizdeki eser, **Kur'ani Tasavvufun Esasları** alt başlığını taşısa da, alışılan anlamda bir tasavvuf klasiği değildir. Daha çok, tasavvufa dışarıdan bir kriter, yani tasavvufa tasavvuf dışından bir sınır getirme, onu Kur'ani kıstaslara dayandırma çabasını dile getiren Selefi bir tasavvuf metnidir. Bu yönüyle de, günümüzde çok yaygın bir yanlış anlama olan, Selefiliğin tasavvufun tamamen karşısında yer aldığı, ikisinin zıt kutuplar olduğu, Selefiliğin tasavvufi hiç bir unsur taşımadığı ve en 'saf' İslami ekolü temsil ettiği; oysa tasavvufun dış kaynaklı, batıl bir düşünce ekolü olduğu görüşünün yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

İnsan Yayınları böyle bir kitabı okuyucularına sunarken, bir yandan sorumlu ve titiz yayıncılık anlayışının bir gereği yerine getirmeyi, diğer yandan da İslam düşüncesi tarihinde ekoller- arası etkileşimlerin bugün sandığımızdan daha sık ve girift olduğunu, dolayısıyla falan görüşün saf İslami ekolü temsil ettiği, falanın ise dış etkilere maruz kaldığını söylemenin ne denli zor olduğunu gözönüne sermeyi amaçlamaktadır. Klasik dönemde İslam, kökü Vahiy (Kitab), gövdesi Şeriat, dalları çeşitli İslam düşüncesi ve pratiğiyle ilgili ekoller, meyvaları da İslami bir hayatı çepeçevre kuşatan İslam medeniyeti şeklinde tezahür etmiştir. Aynı köke mensup çeşitli ekoller arasında bir etkileşimin olmaması düşünülemez. Çünkü tüm bu ekoller aynı kozmik, sosyal ve psikolojik havayı teneffüs ediyor, aynı bilimsel paradigmaları- zımmen de olsa- kabul ediyor ve insan ve insan- üstüne dair telakkileri aynı kainat tasavvuru çerçevesinde şekilleniyordu.

Böyle bir atmosfer içerisinde, katılığı ve genelde gayr-ı İslami temalara reddiyeci bir tavırla yaklaşımı ile tanınan İbn Teymiyye gibi birisi, farkına varmadan Aristocu terimlerle (fail-i muhtar, muharrik-i evvel gibi) Allah hakkındaki düşüncelerini dile getirebiliyordu. Öte yandan Sufiler de 'sudûr' gibi Yeni - Eflatuncu kavramları kullanabiliyordu. Öyleyse İslam düşüncesinin önde gelen bu simaları nasıl olup da bu yabancı unsurların düşüncelerine 'karışmasına' izin vermişlerdi? Bugün ayan- beyan görebildiğimiz düşüncelerine karışan bu unsurları nasıl görememişlerdi?

Bu, İslam düşünce hayatının dış unsurlara bütünüyle kapalı olmayıp hariçten gelen bu etkileri seçici (selective) bir değerlendirmeye tabi tuttuğu ve kendi Vahiy temelli dünya görüşü çerçevesine alınabilecek unsurları çekinmeden aldığı, diğer şirk veya küfür ihtiva eden unsurları da çekinmeden reddettiği şeklinde açıklanabilir. Örneğin İslam düşüncesi niçin Hermetisizm gibi kadim bir batıni geleneği bünyesine almıştır da, Epikürcülük gibi hazzı odak alan maddeci bir felsefe İslami düşünce hayatında herhangi bir etki uyandırmamıştır? Niçin Yunan dünyasından edebiyatçılar değil de hakimler seçilmiştir? Tüm bunlar, İslam kültürünün üzerine bina edildiği esasların dış unsurları elemeye tabi tuttuğu ve kendi bünyesiyle uyumlu olanları alıp diğerlerini dışarıda bıraktığını göstermektedir.

Tasavvufta ve felsefede var olan bu gibi dış etkiler üzerine şimdiye kadar çok şeyler söylendi. Fakat selefi klasikler de yayın dünyamıza kazandırıldıkça görüldü ki, o da İslam dünya görüşünün ana- damarından kopuk, bağımsız bir ekol değildir. Selefiyye de aynı felsefi ve kozmolojik ilkelerle örülü bir atmosferde nefes alıp verdiğinden, ister istemez benzer kavramları kullanmak durumunda kalmıştır. Bunun belirgin bir örneği de **Medaricu's - Salikin**'dir.

Medaric, Selefiliğe yakın sufilerden olan Ensari Herevi'nin **Menazilu's-Sairin ile'l- Hakk** adlı tasavvufi risalesinin şerhidir. Herevi hakkında Selefi ekol oldukça hüsn ü zan beslemektedir. Örneğin İbn Teymiyye, şöyle demektedir: "Şeyh Herevi insanlardan saygı gören birisiydi; hadis, tefsir ve fıkıh ilminde imamdı, fıkıhta hadis ekolüne mensup olup İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e hürmet ederdi. Onun sivrilmiş yönünü İbn Mübarek vb. gibi hadise uymak teşkil eder."

İbn Kayyım da Herevi'ye karşı oldukça saygılı bir üslup kullanır. Onu zaman zaman eleştirse de, temelde tasavvufi kavramlara yaklaşımını onaylar. Örneğin **Fenâ** kavramının anlamı konusunda onunla aynı şeyleri düşünür, fakat İmam Rabbani'nin yolunu tutarak fena'nın manevi olgunlaşmanın son durağı olmadığını ve ardından, Allah'ta fani olduktan sonra beka makamına geçilmesi gerektiğini ve Herevi'nin fena makamına saplanıp kaldığını söyler. Böylece havf, reca, zühd, vera', ihlas, i'tisam (sarılma), cem', fark vb. tasavvufi kavramları ayrı ayrı ele alır ve onları Kuşeyri, Hucviri ve Kelabazi'nin yaptığı gibi Sufi şeyhlerin sözlerine değil, Kur'an ve hadise ve- gerekirse sufi şeyhlerin sözlerine- müracaatla ele alıp işler.

Medaric bir yönüyle, tasavvufi kavramlar sisteminin selefi bir versiyonu olmakta ve bu yönüyle de ayrı bir önem kazanmaktadır.

Yayın çizgimiz içerisinde hem İbn Teymiyye, hem de İbn Arabi gibi birbirine taban tabana zıt kabul edilen ekollerin zirve adlarının eserlerini yanyana sergilediğimizden okurlarımızın haberdar olduğunu sanıyoruz. Bu kez, iki ekolün ortasında yer alan İbn Kayyım'ın 'zühd tasavvufu' adını verebileceğimiz bir konuyu işleyen eserini yayınlıyoruz. Yediyüzyıl önceki bir fakih ve alimin tasavvufi konulara nasıl baktığını göstermesi açısından günümüzdeki kavram kargaşasını bir nebze olsun aydınlatacağını umduğumuz Medaric'in, yayın çizgimiz de okuyucunun gözündeberraklaştıracağına inanıyoruz.

Medaric'in yayınımıza esas olan nüshası Daru'l -Hadis yayınevinin 1983 yılında neşrettiği üç ciltlik nüshadır. Bu nüshada, kitabı yayına hazırlayanlar tarafından her ciltte sayıları 100'ü bulan tahkikler dipnot halinde verilmişti. Biz bu dipnotlardan muhakkiklerin İbn Kayyım'dan daha sert bir tutum takınıp işi yer yer İbn Kayyım'ı bile eleştirmeye vardırdıklarından- bir kısmını elinizdeki kitaba almadık. Bazı açıklama kabilinden olan dipnotlara ise dokunmadık. Kitabın aslında yalnızca ayetler tahriç edilmiş durumdaydı. Biz, konusunda uzman bir arkadaşımıza kitaptaki tüm hadislerin kaynaklarını tahriç ettirdik ve dipnot olarak vermek yerine metnin içerisine siyah puntoyla yerleştirdik.

Kitabın konusu klasik bir konu ve üstelik tasavvuf gibi terminoloji- yoğun bir konu olduğu için, klasik bir metin hüvviyetini kaybettirecek şekilde diline müdahale etmek kitabın ruhunu zedeleyebilirdi. Okuyucunun klasik bir metin havasından uzaklaşmasını istemediğimizden metinde fazla bir dil sadeleştirilmesine gidilmedi.

Bu Sunuş'tan sonra Arapça nüshayı yayanlayan yayınevinin Önsöz'ü ve İbn Kayyım el- Cevziyye'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi bulacaksınız. Kitapta geçen tasavvufi kavramları diğer tasavvuf klasikleriyle karşılaştırmak isteyen okuyucular şu kaynaklara müracaat edebilirler:

Kelabâzi, **Doğuş Döneminde Tasavvuf (Ta'arruf)**, Haz: Süleyman Uludağ, İst. 1979, Dergah Yayınları.

Kuşeyri, **Kuşeyri Risalesi**, Haz: Süleyman Uludağ, İst. 1978, Dergah Yayınları.

Hucviri, **Hakikat Bilgisi (Keşfu'l- Mahcub)**, Haz: Süleyman Uludağ, İst. 1982, Dergah Yayınları.

Yukarıdaki sözünü ettiğimiz Selefi ve Sufi ekollerin bir çok konuda müttefik olduklarını işleyen bir kitap için, bk. Tıblavi Mahmud Sa'd, **İbn Teymiyye'de Tasavvuf**, Çev: Ali Durusoy, İst. 1989, İnsan Yayınları.

Ayrıca **Medaric**'de de geçen Sabır ve Şükür kavramlarının yine İbn Kayyim tarafından daha etraflı bir tahlili için, bk. **Sabredenler ve Şükredenler**, Çev. Zeynelabidin Tatlılıoğlu, İst. 1989, İnsan Yayınları.

İNSAN YAYINLARI

DARU'L-HADİS YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

"Hamd, kuluna kitabı indiren, onda bir eğrilik bırakmayan, onu kendi katından gelecek şiddetli azabı haber vermek ve salih ameller işleyen mü'minlere güzel bir mükafat olduğunu müjdelemek üzere dosdoğru bir kitap yapan Allah'a mahsustur." (Kehf- 1-2)

Allah'a hamd eder, O'na inanır, O'nu en güzel şekilde överiz. Nefislerimizin şerrinden, işlerimizin kötülüklerinden ona sığınırız... Sözümüzü en hayırlı sözle açarız.

Önümüzdeki kitap selefi İmam İbn Kayyim el- Cevziyye'nin "Medaricu's- Salikin beyne menazili iyyake na'budu ve iyyake nestain" adlı eseridir. Eser, inanç ve akide meselelerini inceleyen bir kitaptır. Burada şunu belirtmemiz uygun olur ki, günümüzde akide dinin temel rüknü olmasına rağmen müslümanların kalbinden silinmeğe yüz tutmuştur. Dünyada ve ahirette Allah'ın rızasını kazanmak, ancak akideyi muhafaza ve onun sağlam esaslarına sıkı sıkıya yapışmakla mümkündür. Allah'ın rızasını kazanmak, bu dünyada her müslümanın gayesidir.

İşte bu kitapta, İmam İbn Kayyim el- Cevziyye Kur'an'ı Kerim ayetlerine dayanarak imanın gerçek manalarını, ibadetin sağlam esaslarını açıklamaktadır. Zaten kitabın konusu da Kur'an ayetleri çevresinde dönüp dolaşır. O, **Medaricu's-Salikin** adını verdiği bu kitabını üç cildde son derece nefis ve açık bir üslupla kaleme almıştır.

İbn Kayyım "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" ayetini bir takım mertebelere ayırmış ve her bir mertebeyi izah ve tarif etmiştir. Muhabbet, havf, reca, himmet ... menzilleri gibi.

Ayrıca İbn Kayyım, her bir mertebenin derecesini ve her mertebenin kendi içerisinde ihtiva ettiği türleri de açıklamıştır. Aynı şekilde sahih akideyi destekleyen konular ve kıymetli açıklamaları da buna ilave etmiştir. Böylece onun bu kitabı efradını cami, ağyarını mani bir kitab hüviyetindedir. Yine İbn Kayyım kitabını gerekli bazı nükte ve hikmetli sözlerle de süslemiş, inanç ile ilgili olarak gerekli gördüğü yerlerde görüş ve fikirlerini de belirtmiştir. Ayrıca kalblerden akidenin silinip gitmesine sebep olacak birçok şeyi de dışarıda bırakmıştır. O her halükarda Kitab ve Sünnete, Sahabe ve Tabiinin- Allah hepsinden razı olsun- doğru kabul ettiği şeylere tamamen bağlı kalmıştır.

Daru'l- Kütübi'l- İlmiyye- kültür kitablarının neşrinde gösterdiği dikkatli ve gayretli çalışmalarıyla- dine hizmet ve Allah'ın adını yüceltmek yolunda bu kez de bu değerli kitabı okuyucularına en yararlanabilecekleri, en kolay ve en iyi şekilde takdim etmektedir.

Allah'tan bizi muvaffak kılmasını temenni ederiz, amacımız Allah'ın rızasıdır. Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.

İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Asıl adı İmam Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zür'i ed Dımeşkî- Ebu Abdillah- Şemsüddin İbn Kayyim el- Cevziyye'dir.

İbn Kayyım el- Cevziyye İslami ıslah davasının önde gelenlerinden takvası, verai, keskin zekasıyla, mülhidleri, bid'atçıları ve sapıkları susturmada gösterdiği azim ve başarısıyla şöhret bulmuş alimlerdendir.

Şam'da hicri 691, Miladi 1299'de mütevazi bir evde doğdu. İlmi, alimleri severek, ilim tahsiline kendisini vererek büyüdü. O, bütün kitablara ilgi duyan, kitabların konularıyla bölümleriyle ilgi alanını genişleten birisiydi.

Zamanındaki alimlerin pek çoğuna öğrencilik etti. Fıkıh, Tefsir, Tevhid (Akaid), Arab dili, Tarih dersleri aldı. Hocası İbn Teymiyye'ye tabi olarak İslam mezhepler (fırkalar) tarihine özel bir önem verdi. Zaten birçok şeyi İbn Teymiyye'den öğrendi ve hayatı boyunca ona bağlı kaldı. Onun kitabları üzerinde çalışmaya onları incelemeye girişti. Hocasının kitablarını düzenlemek, geliştirmek, konularına ayırmak ve onları insanlar arasında yaymakla uğraştı. Hocasının ortaya koyduğu her şeyde ona yardım ediyordu. Hocasıyla beraber Şam kalesinde hapsedildi, Hocasından dolayı hakaret ve Hocasının ölümünden sonra bir asaya bağlı olarak deve üzerinde dolaştırıldı. İşkence gördü. Sonra da serbest bırakıldı.

İbn Kayyım güzel ahlaklı ve herkesçe sevilen bir insandı. Aşağıda isimlerini vereceğimiz bir çok eseri vardır.

1- Medaricü's-Salikin, üç cild
2- er- Ruh
3-Hadi'l- Ervah
4- Tariku'l Hicreteyn ve Babu's- Saadeteyn
5- İ'lamu'l- Muvakkiin, dört cild
6- İctimaü'l- Cuyüşi'l- İslamiyye
7- et- Turuku'l - hükmiyye Fi's- Siyaseti'ş Şerriyye
8- Tuhfetü'l -Mevdud Fi Ahkami'l- Mevlüd
9- Ahkamü ehli'z- Zimme
10- et- Tıbbü'n- Nebevi
11- Miftahü Dari's- Saade
12- es- Savaikü'l- Mürsele Fi'r- Reddi Ale'l Cehmiyye ve'l Muattıla
13- Ahbarü'n- Nisa

14- *el- Vabilu's- Sayyib Mine'l- Kelimit- Tayyib*
15-es-Salat
16-et-Tefsiru'l- Kayyim
17- *Zadü'l- Mead Fi Hedyi Hayri'l- İbad*
18- el- Cevabü'l- Kafi ve'd- Dai ve'd- Deva
19-el- Fevaid
20- *Uddetü's- Sabirin*
21-El- Fevaidü'l- Müşevvik ila Ulumil- Kur'an
22- et- Tıbyan fi Aksami'l-Kur'an

İbn Kayyim el-Cevziyye hicri 751, Miladi 1350 yılında, Şam'da vefat etmiştir.

MEDÂRİCU'S SÂLİKÎN

İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE

مدارج السالكين

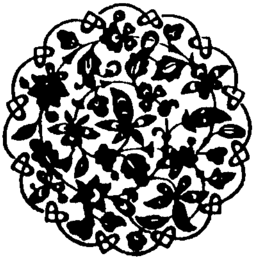

GİRİŞ

Allah'dan yardım isteriz. Güç ve kudret yalnız Yüce ve Aziz olan Allah'ın yardımıyladır.

Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur, akibet müttakilerindir ve düşmanlık sadece zalimlerin üzerinedir. Allah'tan başka ilah bulunmadığına onun şeriksiz alemlerin Rabbi, peygamberlerin ilahı, semaların ve yerlerin Kayyumu olduğuna şehadet ederim.

Ben, Muhammed (sav)'in O'nun kulu ve apaçık kitap ile gönderilen rasulü olduğuna şehadet ederim. O kitap, hidayetle dalaleti, adaletle zülmü, şekkle yakini birbirinden ayıran kitaptır. Allah bu kitabı, düşünerek okumamız, araştırarak teemmül etmemiz, tezekkür ederek mutluluğa ermemiz, onu en güzel vücuh ve manalar hamletmemiz, söylediklerini doğru kabul edip, emrettiği ve yasakladığı şeyler doğrultusunda, çalışmamız için indirdi. Biz, Kur'an'ın ağaçlarından Allah'a ulaştırıcı faydalı ilimleri toplar, onun bahçesindeki çiçeklerden hikmet incilerini devşiririz. Bu, Allah'ı bilmek isteyene onu gösteren Allah'ın kitabı, Salikini (yoluna gireni) Allah'a ulaştıran Allah'ın yolu, salik için karanlıkları aydınlatan Allah'ın nurudur. Bütün yaratıkların mutluluğunu sağlayacak hidayet ve rahmettir. Bütün sebepler kesintiye uğrayıp ortadan kalktığında kulları Allah'a ulaştıran, kullarla Allah arasındaki tek sebepdir. Bu kitab girilebilecek en büyük kapıdır, bütün kapılar kapansa bu kapı asla kapanmaz. O, düşünceleri sağa sola meylettirmeyen dosdoğru yoldur, arzuları saptırmayan Zikr-i Hakimdir; alimlerin kendisine bir türlü doyamadığı semavi bir kitaptır. Onun mucizeleri asla son bulmaz. Bu kitabın bulütları gitmez, ayetleri bitmez, bilgileri çelişmez. Onun üzerinde düşünme ve teemmül artınca, bilgi ve hidayet de artar, çoğalır. Bu kitabın ırmağı coştukça, ondan hikmetler fışkırır; hikmet menbaları çıkar; o, gözlerin nuru, gönüllerin şifası, kalblerin hayası, nefislerin lezzeti, kalblerin bahçesidir. Ruhları sevinç diyarına götürendir. Sabah- akşam" Ey kurtuluş ehli! Haydin kurtuluşa " diye çağırandır. O, sırat-ı müstakimin başında durup imana çağırandır. "Ey kavmimiz! Sizi Allah'a çağırana icabet ediniz ve Allah'a inanınız; o zaman Allah sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi can yakıcı azabdan korur"(Ahkaf, 31)

Keşke bu çağrı, duyup- dinleyen ezberleyen kulaklara, fesad düşüncelerden uzaklaşıp, anlayan kalblere rastlasaydı. Fakat gönülleri heva rüzgarları doldurdu ve kalbin kandillerini söndürdü. Gönüllere beşeri düşünceler yerleşti ve onun kapılarını kapadı ve gönül kapısının anahtarları zayi oldu. Yabancı düşünceler kazanmak gönülleri paslandırdı da, Kur'an'ın hakikatleri kalplere girip, nufuz edemedi. Kalblerde, gönüllerde cehalet hastalıkları yerleşti de, salih amel onlara fayda sağlamadı.

Yazık bu gönüllere! Nasıl oldu da faydasız ve doyurucu olmayan fikirlerle beslendiler, Rabbü'l- alemin'in kelamı ile nebisinin hadislerine kulak verip onlarla beslenmediler. Nasıl oluyor da, doğru ile yanlışı Kur'an ve Sünnetin aydınlığında ayıramıyorlar da, görüşlerin karanlığında çözmeye çalışıyorlar?

Hayret! Bu gönüller sağlam fikirlerle çürük fikirlerin, kabul edilenle reddedilenin, tercih edilenle terkedilenin arasını nasıl olup da temyiz edebiliyorlar? Halbuki onlar, başında ve sonunda batıl bir şey getirmeyenin kelamından ilim ve hidayeti telakki etmedeki acizliklerini de itiraf etmişlerdir. Halbuki onun kelamı hakkı en açık bir şekilde açıklama garantisi veriyor. Kim bunlar kendisine Cevamiu'l- Kelim verilenin kelamını almadıklarını söyledikleri halde gerçeği nasıl temyiz ediyorlar? Halbuki onun sözleri de en geniş açıklamaları ihtiva etmektedir.

Hayır, bilakis Allah'a andolsun ki bu fikirler kalbleri hidayete ve rüşde ulaşmaktan alıkoyan bir fitnedir. Akıllar, amaçlarına giden yollarda şüpheye düşmüştür. Çocuklar bu fitne ortamında büyüyor, büyükler bu ortamda ihtiyarlıyor.

Işıktan rahatsız olan yarasa gözlüler, bu fikirleri insanların ulaşmak için yarıştıkları bir gaye ve varmak istedikleri son nokta zannediyorlar ve bunlar için bir sürü zahmete katlanıyorlar. Fakat heyhat! Kuşluk güneşi nerede? Süha yıldızı nerede? Yeryüzü nerede, Cevza' yıldızı nerede? Söyleyenin doğruluğu basit bir delille de olsa garanti edilemeyenin sözü nerede, masumluğu tasdik edilmiş olan peygamberlerin sözleri nerede? En yüksek dereceyi ittibası caiz denebilen sözler nerede, anlaşmazlık anında her müslümanın, öne alması, hakem olmasını ve huzurunda muhakeme olunmayı kabul etmesi üzerine vacib olan nasslar nerede? Bizzat söyleyenleri tarafından taklidi yasaklanan görüşler nerede, her kulun ibret ve öğüt alması farz kılınan naslar nerede? Mensubları ve sahibleri öldüğü zaman, kendisi de yokluğa karışan mezhebler nerede, yer ve gökler yıkılsa bile yok olmayan nasslar nerede?

Kur'an'ın Hidayeti

Aman yarabbi! İnsanlara ne oluyor da Kur'an ayetlerinden, vahiyden yüz çevirip, Kur'an'ın bilgi hazinelerinden ilim almaktan vazgeçiyorlar? Basiretlerini aydınlatmayı, canlandırmayı niçin terk ediyorlar? Fikirce, bir kısım görüşlerden çıkarılan sözlerle (düşüncelerle) yetiniyorlar; bu görüşlerden dolayı aralarındaki bağları koparıyorlar; birbirlerini aldatmak için yaldızlı fikirler atıyorlar; böylece de Kur'an'dan uzak kalıyorlar.

Kalblerindeki Kur'an öğretileri kurumuş ama bilmiyorlar; Kur'anla yaptıkları akit eskimiş fakat yenilemiyorlar. Kur'an'ın alem ve sancakları ayaklarının dibine düşmüş, hala kaldırmıyorlar. Gönül ufuklarında Kur'an'ın parlak yıldızları sönmüş de bundan dolayı Kur'an'ı sevmiyorlar. Karanlık görüşleri ve inançları arasında Kur'an'ın güneşi tutulmuş artık görmüyorlar.

Bunlar, Kur'an ayetlerini hakikat ülkesinden tecrid ettiler, yakin vilayetinden azlettiler, boş ve aldatıcı "tevillerle" Kur'an ayetlerine haksızlık yaptılar Kur'an'a bölük bölük askerlerini saldılar. Kur'an onlara vahşi bir kavme konuk olan misafir gibi nazil oldu. Ona layıkıyla iclal ve ikramda bulunmadılar, Kur'an'a layık olmadığı şekilde davrandılar. Kur'an'la uzaktan ilgilendiler; bu ilgi de Kur'an'ı gönüllerden çıkarıp atmak içindi; Ve dediler ki: Hem sana ne oluyor ki bizde konuksun, eğer mutlaka bizde konaklaman gerekli idiyse, bu misafirlik geçici olmalıydı. Onlar bu devirde de Kur'an ayetlerini, adına para basılıp, hutbe okunan ama geçerli hükmü ve de otoritesi bulunmayan halife mevkine koymuşlardır. Onlara göre Kitab ve sünnete sarılan zahirle yetinen, akli bilgilerinden nasibi olmayandır. Onlarca, birbiriyle çelişkili ve tutarsız fikirleri taklid eden, onların peşi sıra giden, muteber, faziletli insandır. Onlara göre Kitab ve Sünnet ehliyle Kur'an'ın ayetlerini birinici planda tutanlar ve başka görüşlere tercih edenler, cahil ve geri zekalıdırlar. "Onlara, inananlar gibi siz de inanın denilince, 'sefihlerin inandığı gibi mi? inanacağız derler; hayır, olsa olsa sefih onlardır, fakat onlar kendilerinin sefih olduklarını bilmiyorlar." (Bakara- 13)

Allah'a andolsun ki bunlar vahy yolunda dönmeleri ve aslı kaybetmelerinden dolayı hakikate ulaşmaktan mahrum kaldılar. Aslı olmayan geçici şeylere sarıldılar da, arzuyla sarıldıkları bu şeyler onlara ihanet etti; fayda vermedi. Bu şeylerin sebebleri onları en çok ihtiyaç duydukları şeyden mahrum etti. Nitekim kabirdekiler yeryüzüne çıkıp kalblerdekiler ortaya konup; herkesin kazandığı bir bir belli olunca, onlara inandıklarının hakikati keşfolunur, açığa çıkar ve ahirete gönderdikleri ne varsa onlara takdim edilir. "Ummayıp durdukları, hesaba katmadıkları şeyler onlara Allah tarafından açığa çıkarılır, ortaya konulur." (Zümer- 47). Amellerin karşılığını alma zamanı yaptıklarının ne kadar da az olduğunu görünce yüzüstü kapanıp kalırlar.

Yaptıklarının kayıp, sonuçsuz, boş ve batıl olduğunu görünce bakın onun üzüntüsüne! Yağmursuz şimşekleri görüp de emellerinin boş ve yalancı olduğunu, belasının büyüklüğünü anlayanın vay haline! Düşüncesini, niyetini bidat, heva ve bağnaz fikirler üzerine bina eden, gizli düşünceler, niyetler açığa çıktığı gün Rabbini ne zanneder? Bahanelerin ve mazeretlerin fayda vermediği bir günde Kur'an'ı terkedip ona sırt çevirenlerin acaba o gün mazareti nedir?

Rabbi'nin kitabından ve Allah Rasulünün (sav) sünnetinden yüz çeviren kimse beşeri fikirlerle Rabbinden kurtulabileceğini mi zannediyor? Veya bir çok araştırma yaparak, diyalektiğe başvurarak, kıyas şekillerini ve türlerini bilerek veya 'işarat', 'şatahat' ve hayal nevileriyle mi Allah'ın azabından kurutulacağını zannediyor?

Bunlar nerede, Allah'ın rızası nerede? Şüphesiz bu kişi son derece yalan olan bir zanna düşmüş ve nefsi ona apaçık bir muhali layık görmüştür. Kurtuluş ancak Allah'ın hidayetini başka şeye karşı üstün kabul edene, takva ile donanana, delil ile güçlenene, doğru yola girene, kopmayan bir bağ ile vahye sarılana garanti edilir.

Allah en iyi bilen ve en iyi işitendir.

Şimdi, insanın kemali ancak faydalı ilim ve ameli salih iledir; zaten faydalı ilim ve ameli salih, hidayet ve gerçek dindir; Bir de kemal bu iki hususta başkalarını kemale erdirmekle hasıl olur.

Nitekim Allah Teala "Asra and olsun! İnsan hüsrandadır, ancak iman edenler, salih amel işleyenler, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna" (Asr,1-3) buyurur. Allah sübhanehü herkesin hüsranda olduğunu, ancak imanla ilmini, salih amelle amelini takviye edenler ve hakkı ve hak için sabrı tavsiye ederek başkasını da kemale erdirenlerin müstesna olduğuna yemin ediyor. Hakk, iman ile ameldir, iman ve amel de ancak bunlar için sabretmek, başkalarına da sabrı tavsiye etmekle tamamlanır. Böyle olunca insana yakışan hayatının her saatini, hatta her nefesini yüce gayeler elde etme yolunda harcaması ve neticede apaçık hüsrandan, sonunda pişmanlık duymaktan kurtulmasıdır. Bu da ancak Kur'an'a yönelmek, onu anlamak, düşünmek, hazinelerini keşfetmek, definelerini ortaya çıkarmak, dikkati onun üzerine teksif etmek, yoğunlaştırmakla olur. Doğrusu Kur'an insanların hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki menfaatlarına kefildir. İnsanları doğru ve gerçek yola ileticidir. Hakikat, tarikat, doğru zevk ve vecdler Kur'an nurundan alınır; meyveleri Kur'an ağacından devşirilir.

Şimdi biz;-Allah'ın yardımıyla- Fatihat'ül- Kitab ve Ümmü'l Kur'an olan Fatiha Suresi hakkında bilgiler vererek, yukarıda söylediklerimize ve bu surenin ihtiva ettiği yüce hakikatlere ve değerlere, onun bidat ve dalalet taifesini reddettiğine dikkat çekeceğiz. Ayrıca bu surenin, saliklerin mertebelerini, ariflerin makamlarını, bu makamlara ulaşmak isteyenlere, makamların amaçları, ariflere verilenlerle ariflerin kazandıklarının arasındaki farkları ihtiva ettiğine işaret edeceğiz.

Başka bir surenin Fatiha'nın yerine geçip; onun yerini tutması mümkün değildir. Bu sebeble Allah bu surenin bir benzerini ne Tevrat'ta, ne İncil'de ve ne de Kur'an'da indirmiştir. Allah yardım istenen ve güven duyulandır. Güç ve Kudret Allah'ındır.

FATİHA SURESİNİN İHTİVA ETTİĞİ YÜCE GAYELER

Bilmelisin ki bu sure en tam ve en mükemmel şekilde dinin temel yüce gayelerini ihtiva etmektedir.

Bu surede ma'bud olan Allah Teala üç isimle tanıtılmıştır. Bu üç isim Allah'ın güzel isimlerinin ve yüce sıfatlarının mihveri ve medarı olan Allah, Rabb ve Rahman isimleridir. Bu sure ilahlık, rablık ve rahmet üzerine kurulmuştur. "Sadece ve sadece sana ibadet ederiz" cümlesi ilahlığa mebnidir. "Yalnızca senden yardım isteriz" Rablık esasına dayanmaktadır. Doğru yola hidayet istemekse Allah'ın Rahmet sıfatıyla olur. Hamd (Hamd edilme) vasfı ise onun bu üç ismiyle ilgilidir. O, uluhiyetinde, rububiyetinde ve rahmetinde de övülmüştür.

Bu sure, meadın isbatını, insanların iyi ve kötü davranışlarının karşılığını göreceklerini o gün insanlar arasında Allah'ın tek hüküm verici olduğunu, O'nun adaletle hükmedeceğini ihtiva etmektedir. Bu hususlar "Din gününün sahibi, maliki" ayetinin içerisindedir. Bu sure bir çok bakımdan nübüvvetin isbatını da ortaya koyar.

Birincisi: Allah'ın Alemlerin Rabbi oluşudur. Bu özellikteki bir Rabbin, insanları başıboş bırakması, onlara dünyada ve ahirette kendilerine fayda ve zarar verecek şeyleri bildirmemiş olması uygun değildir. Böyle bir tutum rububiyeti tanımamak ve Rabbe, yaraşmayan şeyleri isnad etmek olur. Rabbe bu tür şeyler nisbet eden, O'nun rabliğini gereği gibi takdir edememiş demektir.

İkincisi; Surede Allah adının geçmesidir. Allah, kendisine ibadet olunan ve ilah kabul edilendir. Kullar ise Allah'a ibadet etmeyi ancak rasuller yoluyla bilebilirler.

Üçüncüsü: Allah'ın "Rahman" ismi açısındandır. O'nun rahmeti kullarını ihmal etmesine ve onları kemale ulaştıracak şeyleri öğretmemesine engeldir.

"Rahman" isminin hakkını veren ve gerçeğini kavrayanlar, bu ismin yağmur indirip yeşillikler bitirmek ve taneler çıkarmaktan daha büyük manalar taşıdığını, peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek gibi daha mühim işleri ihtiva ettiğini bilirler. Rahmetinin, kalplerin ve ruhların ihyasını, beden ve cesetlerin ihyasından daha fazla gerektirdiğini anlarlar.

Dördüncüsü: "Din günü" nün zikredilmesidir. Bu gün Allah'ın kullarını amellerinden dolayı sorguya çektiği gündür. Onları iyiliklere göre mükafatlandırır, isyan ve kötülüklere göre cezalandırmaz. Delil ve hüccet ise ancak rasuller ve kitablarla olur. Ceza ve ödül bunlardan dolayı tahakkuk eder. Din günündeki sevk, bunlarla kaimdir. Böylece iyiler Naim cennetine, kötüler de cehenneme sevk edilir.

Beşincisi: "Sadece sana taparız" ayetindedir. Rabb Teala'ya ibadet ancak O'nun razı olduğu ve sevdiği şekilde olur. O'na ibadet etmek O'na şükretmek, O'nu sevmek, O'na karşı haşyet duymak fıtridir ve akl-ı selim sahiplerince makuldur. Fakat ibadetin nasıl ve kime yapılacağının bilgisine, O'nun rasulleri ve rasullerinin açıklamasıyla ulaşılır. Bu ayette, Rasulleri göndermenin akılca kabul edilen bir durum olduğunun açıklanışı yer almaktadır. Sâni olan Allah'ın bundan soyutlanması mümkün olmadığı gibi alemin de peygamber gönderilmesinden müstağni olması düşünülemez. Şüphesiz rasülü inkar eden, rasul göndereni de inkar etmiş ve O'na inanmamış olur. İşte bundan dolayı Allah Teala rasullerin inkar edilişini, kendisinin inkar edilişine denk saymıştır.

Altıncısı: "Bizi dosdoğru yola ilet" cümlesindedir. Hidayet; açıklamak yol göstermek, sonra başarılı kılmak ve ilham etmek gibi manalara gelir. Başarılı kılmak ve ilham etmek de açıklandıktan ve yol gösterdikten sonra olur. Açıklamak ve yol göstermek (beyan ve delalet) ancak rasuller kanalıyla olur. Açıklama, yol gösterme ve tanıtma gerçekleştiği zaman, bunun üzerine hidayete muvaffak etmek yani kalbe imanı yerleştirmek ve imanı sevdirmek, imanla kalbi süslemek, kalbde imanı aktif hale getirmek, Allah'tan razı olmak ve O'na rağbet etmek söz konusudur.

Zaten doğru yolu açıklamak ve göstermek de başlı başına birer hidayettir. Kurtuluş ancak bu ikisiyle meydana gelir. Bu iki kavram tafsili ve icmali olarak bilmediğimiz hakikati bildirmeyi, hakikatin bize ilham edilmesini ve bizim açık ve gizli olarak bu hakikatin tabileri olmak isteyenlerden kılınmamIzı ihtiva eder. Sonra fikirle, sözle, amel ve niyetle bu hidayetlerin gereklerini yerine getirmek üzere bize kudretin verilmesi gerekir. Sonra da ölünceye kadar bu hidayetin bizim için devamlı olması ve hidayeti üzere sebatımız söz konusu olur.

Buradan da anlaşılıyor ki kulun böyle dua etmesi, her türlü zaruretin önündedir. Biz hidayet bulmuşsak, bir daha niye hidayet isteyelim, diyenin sözü de batıldır. Bizim bilmediğimiz gerçekler, bildiklerimizin kat kat üstündedir. Bazı şeyleri yapmaya, tembellik ve gevşeklik sebebiyle, yapmayı istemediğimiz şeyler kadar veya daha fazla ya da daha az ölçüde arzu duymayız. Yapmak isteyip de güç yetiremediğimiz şeyler de böyledir. Biz istediğimiz şeylerin tamamını ve ayrıntılarını bilemeyiz. Bu, sınırlarımızı aşan bir meseledir. Öyle ise biz tam bir hidayete muhtacız. Kendisinden bu özellikleri tamamlayan birinin hidayet talebinde bulunması, hidayetin devamlı ve sabit kalmasını istemek anlamına gelir.

Hidayetin bir derecesi daha vardır (hidayetin en son derecesi). Bu da kıyamet gününde cennet yoluna hidayet edilmektir. Bu yol cennete uluştıran sırattır. Kim bu dünyada, Allah'ın resüllerini gönderdiği ve kitaplarını indirdiği Sırat-ı Müstakim'e hidayet edilirse, öteki alemde de cennete götüren sırat köprüsüne hidayet edilir. Kul, cehennem üzerine kurulacak olan sırat üzerinde, Allah'ın dünyadaki sırat- ı müstakimine bağlılığı ölçüsünde kalacaktır. Oradaki sırat üzerinde yürüyüşünün hızı, bu dünyadaki sırat üzerinde sebatına bağlı olacaktır.

Cehennem üzerindeki bu yoldan kimisi şimşek gibi, kimisi göz açıp-kapayıncaya kadar geçecek; kimisi rüzgar gibi, kimisi hızlı bir süvari gibi, kimisi, koşarak, kimisi yürüyerek, kimisi sürüne sürüne geçecek; kimisi yanarak kurtulacak, bir kısmı da ateşe yuvarlanacak. Öyleyse herkes bu yoldan nasıl geçeceğine bir baksın. Orada uygun bir karşılık olarak misliyle mukabele edilecektir. "Doğrusu yalnız yaptığınız şeylerini karşılığını göreceksiniz" (Neml- 90)

İnsan, kendisini sırat-ı müstakim üzerinde yürümekten alıkoyacak şüpheleri ve şehvetleri araştırmalıdır. Bunlar doğru yolun iki tarafına dikilmiş köpeklerdir; geçenleri kapıp, yoldan çıkarırlar. Eğer onlar burada çoğalıp güçlenirlerse, aynı şekilde orada da çoğalıp güçleneceklerdir. "Allah kullarına asla zulmedici değildir." (Fussilet, 46)

Görüldüğü gibi hidayet talebi bütün iyilikleri elde etmek ve bütün kötülüklerden de emin olmayı istemek demektir.

Yedincisi: Neyin istendiği ile ilgilidir. Bu istenen, sıratı müstakimdir. Doğru bir yolun beş özelliği bulunmalıdır: İstikamet, hedefe ulaştırmak, kısa ve yakın olmak, gelip- geçenler için geniş olmak, maksada ulaştırdığının belirgin olmasıdır. Sırat-ı Müstakim'in beş özelliği de taşıdığı aşikardır.

Sırat- ı Müstakimin, istikamet özelliği onun yakın oluşunu da kapsar. Çünkü doğru çizgi, iki noktanın arasını birleştiren en yakın çizgidir. Çizgi eğrildikçe uzar da uzar. Yolun doğruluğu, hedefe ulaştırıcı olma özelliğini de içerir. Bu yolun herkesin gelip geçmesi için konulmuş olması demek geniş olabilmesi demektir. Yine bu yolun nimet verilenlere izafe edilmesi, dalalet ve gazab ehlinin yolundan ayrı olarak tanıtılması, bu yolun belirli bir yol oluşunu gerektirir.

"Sırat" bazen Allah'a da nisbet edilir. Zira onu din ve yol olarak tayin eden Allah'tır."İşte bu benim dosdoğru olan yolumdur" (Enam, 153) "Şüphesiz sen dosdoğru yola, Allah'ın yoluna hidayet olundun" (Şura, 52-53). Fatiha suresinde olduğu gibi bazen de "Sırat" kullara izafe edilir; sıratın yolcularının bulunması yolun onlara mensub olması ve yoldan gelip geçenlerin kullar olması dolayısıyladır.

Sekizincisi: Nimet verilenlerin zikredilmesi ve onların gazab ve dalal ehlinden ayırt edilmesi bakımındandır. Böylece insanlar hakkı tanıyıp onunla amel etme bakımından üçe ayrılmışlardır. Kul, hakkı ya bilir, ya da bilmez. Hakkı bilen kul ya bunun gereği ile amel eder veya hakka muhalefet eder. İşte bunlar mükellef olanların kısımlarıdır. Mükellefler kesinlikle bu kısımların dışına çıkmazlar. Hakkı bilip, Hakla amel eden: Kendisine nimet verilendir. O, faydalı ilim ve amel-i salihle nefsini temizlemiş ve kurtulmuş, felaha ermiş olandır. "Şüphesiz nefsini temizleyen felah bulmuştur" (Şems, 9). Hakkı bilip hevasına uyan, Allah'ın gazabına uğrayandır; hakkı bilmeyen de sapıtandır. Gazaba uğrayan, amel hidayetinden sapmıştır. Bu manadan sapıtan da ilmin gerektirdiği ameli terk etmesinden dolayı gazaba uğramıştır. Bunlardan her biri de gazaba uğrayanlar grubuna dahildir. Fakat hakkı bildikten sonra hakla amel etmeyi terk eden, gazabla vasıflanmaya daha layıktır. Bundan dolayı Yahudiler bu özelliğe daha layık görülmüşlerdir. Bu tavsif; onlar hakkında daha vurguludur. Nitekim Allah Teala onlar hakkında "Allah'ın, lütfuyla kullarından istediğine indirdiği şeyler hakkında taşkınlık yaparak, Allah'ın indirdiklerini inkar etmeleri, kendileri için ne kötü bir alışverıştir. Onlar üzerlerine gazab üstüne gazab almışlardır" (Bakara, 90) buyurur. Yine Allah Teala şöyle buyurur: "Allah katında bundan daha kötü bir karşılığı size haber vereyim mi? Allah kime lanet ve gazap ederse kimleri maymunlar, domuzlar ve tağuta köle yaparsa, İşte onların yerleri en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olanlardır." (Maide, 60). Hakkı bilmeyen "dalal" ismine daha layıktır. Bundan dolayı şu ayette Hristiyanlar dalalle nitelenmiştir: "De ki, ey Ehl-i Kitab! Haksız yere dininizde haddi aşmayın, daha önce sapmış ve çoğu insanları da sapıtmış bir topluluğun arzularına, hevasına uymayın, onların sapıttığı insanlar da, doğru yoldan sapıp gittiler". (Maide,77) Birincisinde bu hitabın siyakı, Yahudiler, ikincisinde ise Hıristiyanlarla ilgilidir. Nitekim, Tirmizi'nin Sünen'inde, İbn Hibban'ın da Sahih'in de Adiy b. Hatem'den naklettikleri bir hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın gazabına uğrayanlar Yahudiler, sapıtanlarda Hıristiyanlardır." **(Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an)** Fatiha'da Hakkı tanıyan ve hakka uyan nimet ehlinin, Hakkı bilip hevasına uyan gazab ehlinin, Hakkı bilmeyen sapıkların zikredilmesi risalet ve nübüvvetin varlığını da ispat eder. Çünkü insanların bu kısımlara ayrıldıkları bir vakıadır. Böyle bir bölümleme ancak risaletin subutu ile mümkün olabilir. Fatiha'da Allah Teala birkaç sebepten dolayı nimeti kendisine izafe etmiş ve gazabın failini zikretmemiştir. Bu sebeplerden birincisi şudur: Nimet, hayr ve fazilettir. Gazab intikam ve adaletle ilgilidir. Rahmet gazaba galib gelir. Böylece Allah bu iki keyfiyetten daha mükemmel daha kuvvetli ve daha öncelikli olanını kendine izafe etmiştir. Kur'an metodu hayır ve nimetlerin Allah'a isnad edilmesi, bunların mukabili işlerde ise failin hazfedilmesidir. Bunun örnekleri şu ayetlerdir. İki mü'min cinnin sözünde şöyle geçer: "Biz bununla yeryüzündekiler için şer mi yoksa, rabblerinin onlar için çıkış yolu mu murad ettiğini bilmiyoruz" (Cin, 10); Hızır (as)'ın duvar ve iki yetimle ilgili sözleri : "Rabbin bu iki yetimin akıl baliğ olmalarını ve hazinelerini çıkarmalarını istedi" (Kehf, 82) Buna mukabil Hızır (as) geminin delinmesi konusunda, "Ben onu kusurlu hale getirmek istedim" (Kehf, 79) diyerek işi kendisine isnat etmiş, fakat sonra da, "Ben onu kendi işimden dolayı yapmadım" demiştir.

Şu ayetleri de dikkat çekicidir: "Oruç tuttuğunuz günün gecesinde ailelerinizle ilişki kurmanız helal kılındı" (Bakara, 187), "size ölü eti, kan ve domuz eti haram kılındı" (Maide, 3) "size anneleriniz haram kılındı" (Nisa, 23), "Bunun ötesindeki şeyler size helal kılındı" (Nisa, 24)

Allah'ın; nimeti Sırat-ı Müstakim ehline tahsis etmesi, mutlak nimetin daimi kurtuluşu gerektirdiğini göstermektedir.

Nimetin mutlak oluşu (mutlaku'n- ni'me) ise, mümin ve kafiri içine alması yüzündedir. Bu anlamda her yaratık bir nimet içindedir. Bu mesele Allah'ın kafire nimet verip vermemesi meselesindeki tartışmanın da bir çözümüdür.

Mutlak nimet (en- ni'metu'l- mutlaka) iman ehline aittir. Nimetin mutlak olması (Mutlak'un- ni'me) ise mümin ve kafiri içine alır. Nitekim Allah "Eğer Allah'ın nimetlerini sayıp dökmeye kalkarsınız sayamazsınız, şüphesiz insan çok zalim ve kafirdir" (İbrahim, 24) buyurur.

Nimet ihsan cinsindedir, hatta ihsanın kendisidir. Rabb Teala'nın ihsanı ise iyiye, kötüye kafir ve müminedir.

Mutlak ihsana gelince, bu müttakilere ve muhsin olanlara aittir.

İkinci sebep: Allah subhanehu yegane nimet verendir. "Size gelen hiçbir nimet yoktur ki o, Allah'tan olmasın." (Nahl, 53). Böylece yegane ve tek olan nimet Allah'a izafe olunmuştur. Eğer Allah'dan başkasına izafe olunursa, bu başka olan şeyin nimete götürücü olmasından dolayıdır. Allah'ın kendi düşmanlarına karşı olan gazabına gelince, bu gazab sadece Allah'a ait değildir, meleklerine, nebilerine, resullerine ve velilerine de aittir, Allah'ın gazabından dolayı onlar da gazablanırlar. "Gazaba uğrayanlar" sözünde gazapta velilerin de ona katılması Allah'a nimet verme hususunda olduğunu gösterir. Mutlak anlamda nimet sadece Allah'dandır, O, nimet vermede tektir. Bu incelik "Nimetlenmişler" lafızında yoktur.

Üçüncü sebep: Gazabın failinin hazfedilmesinde gazaba uğrayanı küçümseme, onu hakir görme ve onun değerini küçültmeyi hissettirecek neviden anlamlar vardır. Nimetin failinin zikredilmesinde ise nimet verilenleri yüceltme ve değerini arttırma vardır. Gazabın failinin hazfedilmesinde böyle bir incelik yoktur. Bir melikin kula ikram ettiğini gördüğün zaman anla ki, melik onun şerefini ve değerini yüceltmiştir.

Bana göre "Bu adam sultanın ikramda bulunduğu, ona istediğini verdiği kişidir" demek övgü ve yüceltme bakımından, "Bu adama ikram edildi, hilaf giydirildi, şeref bahş edildi, isteği verildi" demekten daha beliğ ve daha açıktır.

Şimdi bu üç grubun görecekleri karşılığın ve bunun sebeplerinin en veciz ifadelerle zikredilmesindeki şu inceliği düşün! Allah'ın onlara nimet vermesi hidayet lutfetmesidir. Bu hidayet; faydalı ilim ve amel-i salihtir, hidayet rehberi Kur'an ve hak dindir; en güzel bir şekilde sevab ve karşılık verme nimet vermenin kemalindendir. Nimet vermek böylece tamamlanır. "Kendilerine nimet verdiğin" cümlesi her iki hususu da ihtiva eder.

Allah Teala'nın burada gazaba uğrayanlar hakkında gazabını zikretmesi aynı şekilde iki inceliği ihtiva etmektedir: 1- Onlara, son derece şiddetli ve çetin bir azab gerektiren gazabla karşılık vermek. 2- Allah'ın gazabına müstehak olmalarının sebebi, Allah Teala, haddi aşmaları ve sapıtmaları, dışında, kullarına karşı gazablanmaktan uzak, son derece merhametli ve şefkatlidir. Allah'ın onlara gadaplanması, onların sapıklıklarının bir sonucudur. Burada "sapıklar" dan bahsetmesi onlara gazaplandığını ve onları cezalandıracağını gösterir. Kim sapıtırsa, sapıklığının bir sonucu olarak, cezaya ve Allah'ın gazabına hak kazanır.

Burada üç gruptan her birinin zikri geçen sebeb ve karşılığı en açık ve mükemmel bir şekilde ihtiva ettiği, saadet ehlinde faili zekredilmek, gadab ehlinde hazfedilmek ve delalet ehlinde de fiil sebebe bağlamak suretiyle, son derece veciz bir ifade ve fesahatle anlatılmaktadır.

Şimdi hidayet ve nimet ile gazab ve adalet arasındaki zıtlığı düşün. Gazaba uğrayanlar ile sapıtanlar nimet verilerek hidayet bulanların mukabilinde zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu kabilden şeyler çoktur. Allah, sapıklıkla mutsuzluğu, hidayetle kurtuluşu bir arada verir. Önce ikincisine örnek verelim "Onlar rablerinden gelen hidayet üzerindedirler ve felaha erenler de onlardır" (Bakara, 4) "Güven onlarındır, hidayete erenler de onlardır" (En'am, 82); birincisine de şu örnek verilebilir: "*Suçlular sapıklıkta ve ateştedirler*" (Kamer, 47); "Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözleri de perdelidir, Onlar için büyük bir azap vardır" (Bakara, 7). Allah Teala "Tarafımdan size bir hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyar, onu takib ederse asla sapıtmaz ve mutsuz da olmaz" (Taha, 123) ayetinde dört keyfiyeti de biraraya getirmiştir. İşte hidayet ve mutluluk budur. "Kim benim zikrimden yüz çevirirse ona sıkıntılı bir hayat vardır, onu kıyamet gününde kör olarak haşredeceğiz. O, ya Rabbi! niçin beni kör olarak haşrettin? Oysa ben görüyordum, deyince Allah da hani ayetlerimiz sana gelmişti de sen onları unutmuştun ya, işte bunun gibi bugün de sen unutuldun der" (Taha, 124). Bu ayette de sapıklık ve mutsuzluk yanyana zikredilmiştir.

Hidayet ve saadet birbirinden ayrılmazlar. Sapıklık ve mutsuzluk da öyle, birbirine bağlıdırlar.

FASIL

"Sırat-ı Müstakim", Fatiha Suresinde müfred ve iki şekilde marife (belirli) olarak zikredilmiştir. Lam takısıyla ve sıfat tamlamasıyla muayyen kılındı. Bu durum Sırat-ı Müstakimin belirli ve özel oluşunu ifade eder. O, tek ve yegane yoldur. Gazaba uğrayanların ve sapıkların yollarına gelince, Allah onların yolunu çoğul olarak dile getirmiştir. "Doğrusu bu benim sırat-ı Müstakimimdir; ona uyunuz, öteki yollara uymayınız, onlar sizi Allah'ın yolundan uzaklaştırır." (Enam, 153). Allah "Sırat ve sebilihi"yi tekil olarak zikretti. Kendi yoluna muhalif olan yolları çoğul olarak zikretti. İbn Mesud der ki:"Rasulullah bir çizgi çizdi ve 'bu, Allah'ın yoludur' dedi. Sonra onun sağına soluna çizgiler çizdi ve 'bunlar da yollardır", fakat her bir yolda o yola çağıran bir şeytan vardır'dedi ve şu ayeti okudu: "Benim dosdoğru olan yolum budur, ona uyunuz öteki yollara uymayınız, öteki yollar benim yolumdan sizi ayırır, böylece Allah size kendi yolunu tavsiye eder, umulur ki takva sahipleri olursunuz" (En'am, 153), (Müsned, I, 435, 465; Darimi, mukaddime, 23) Bu, Allah'a ulaştıran yolun tek olması sebebiyledir. O da Allah'ın Rasullerini göndererek, kitablarını indirerek açıkladığı yoldur. Bir kimse Allah'a ancak bu yolla ulaşır. İnsanlar her yola girmek, her kapıyı açmak isteseler, Allah'a ulaştıran tek yol dışında bütün yollar geçitsiz, bütün kapılar kapalıdır, Allah'la irtibat sağlayan ve Allah'a götüren tek yol budur. Allah "Bu bana ulaştıran dosdoğru yoldur" (Hicr,41) buyuruyor. Hasan Basri (ra) bu ayette geçen,"aleyye" kelimesini "ileyye" şeklinde tefsir etmiştir. Bu durum iki ihtimal taşır. Hasan Basri bu yorumuyla ya edatları birbirinin yerine kullanmak istemiş ve "aleyye" yerine "ileyye" koymuştur ya da manaya göre tefsir yapmak istemiştir. Selef metoduna daha uygun olan da budur. Buna göre, bu, "bana ulaştıran yol" demektir.

Mücahid de, Hak Allah'a döner, Allah'ın yolu Hakk üzeredir, başka bir şey üzerine bina olunmaz, der. Bu yorum da Hasan Basri'nin yorumuna benzemektedir ve ondan daha açıktır. Bu ayet konusunda söylenen en doğru söz budur.

Diğer bir görüşe göre "aleyye" ifadesinde bir gereklilik vardır. Buna göre, ayetin tefsiri "O yolu açıklamak, tanıtmak ve göstermek bana aittir" şeklindedir. Bu iki görüş Nahl ayeti için de geçerlidir: "Yolun doğrusu Allah'adır." (Nahl, 9) Bu ayet için doğru olan Hicr ayeti için de geçerlidir. Götüren yol, doğru ve orta yol olup, Allah'a gider ve ona ulaştırır.

Demek istenen buysa, o zaman varış bildiren "ila" edatı, gereklilik bildiren "ala" edatından daha uygundur, diye sorulursa, cevaben deriz ki: Allah'ın varışı murad ettiği zaman şöyle dediğini bilmiyor musun? "Şüphesiz dönüşleri bizedir (ileyna), sonra hesablarını görmek te bize (aleyne) aittir" (Gaşiye, 22 -23), "Dönüşleri bizedir (ileyna)" (Lokman, 23), "Sonra dönüşleri rablerinedir (ila rabbihim) "(En'am 108). Allah Teala gerekliliği murat edince "Hesablarını görmek bize (aleyna) aittir" (Gaşiye, 26), "O'nun (Kur'an toplanması ve okunması bize (aleyna) aittir" (Kıyame, 17) "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki onun rızkı Allah'ın üzerine (ala'llah) olmasın" (Hud, 6) ve buna benzer ayetler.

"Aleyna" edatında zarif bir incelik olduğu belirtilmiştir; bu incelik de "aleyye" edatında bir salikin, bu yola girmiş olanın hidayet üzere (ala hüda) olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Allah, mü'minler için "Onlar Rablerinden bir hidayet üzeredirler." (Bakara, 4) buyurur. Bu görüş de doğrudur. Allah başka bir ayette Rasulune "Allah'a güven, tevekkül et, şüphesiz sen apaçık bir hakk üzeresin" (Neml, 29) buyurmuştur. Allah Azze ve Celle de Hakktır. O'nun yolu da hakktır, dini de hakktır. Kim O'nun yolunda müstakim olursa o, hakk ve hidayet üzeredir. "İleyye" (bana doğru) edatında bulunmayan bu mana "aleyye" (benim üzerimde) edatında vardır. "Aleyye" edatı üzerinde düşün, onda güzel ve incelik vardır.

Aynı şekilde, burada "Aleyye"yi zikretmedeki yarar nedir? Mümin ne şekilde ve nasıl hakk ve hidayet üzere üstün olur? dersen; ben de ona üstünlük verenin hak ve hidayet olduğunu bu üstünlüğü hak yolda sebat edip ondan sapmamakla elde ettiğini söylerim. "Aleyye" (üzere, üzerinde) edatının kullanılışında yolun üstünlüğüne, sabitliğine, istikametine delalet eden bir husus vardır. Sapıklık ve şüphe böyle değildir. Bu konuda şüphe ve dalalet sahibinin, şüphesinde ve dalaletinde boğulup kaldığını gösteren "fi" (de, da) edatı kullanılır. Nitekim Allah "Onlar kendi şüphelerinde(fi raybihim) bocalayıp durdular" (Tevbe, 45). "Bizim ayetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda (fi zulumat) kör ve sağırdırlar" (En'am, 39), "Belli bir zamana kadar onları kendi bataklıkları, baygınlıklarında (fi gamratihim) bırak" (Mü'minun, 24), "Şüphesiz onlar, onun hakkında şekk ve şüphe içindeler (le fi şekk)" (Fussilet, 45) buyurmaktadır.

Allah'ın "Bizler ve sizler ya hidayet üzereyiz (le ala hüden) veya apaçık bir sapıklıktayız(fi dalalin mübin) "(Sebe, 24) ayetini de düşün. Doğrusu hakk yol, mensubunu en yüce, en üst yerlere kadar götürür, yüceltir. Batıl ve sapık yol da aşağıların aşağısına sürükler.

"Bu bana götüren sırat-ı müstakimdir" ayetiyle ilgili olarak üçüncü bir görüş daha vardır. Kesai'ye ait olan bu görüşe göre, "Rabbin şüphesiz pusudadır" (Fecr, 14) ayetindekine benzer bir tehdid ve vaid, acıklı bir uyarı söz konusudur. Nitekim elinden kurtulamayacağını bildirmek istediğin kişiye, "senin yolun, benim yolum üzerimdedir, nereye gitsen bana gelirsin" dersin. Fakat ayetin gelişi bu yoruma el vermez. Düşünen bu olanlardan yorumu münasib bulmaz. Allah Teala'nın bu sözünü "muhlis olanları dışında bütün kullarını saptıracağım" (Hicr, 39) diyen şeytana cevaben beyan etmiştir.

Şeytan bu sözü, benim 'senin muhlis kullarını sapıtmaya ve onlara ulaşmaya bir imkanım yoktur' anlamına gelir.

Allah Azze ve Celle şeytana verdiği cevapta bu durumu en güzel şekilde ortaya koymuştur. İhlasın kendisinin dosdoğru yolu olduğunu bildirmiş ve şeytana hitaben demek istemiştir ki "senin asla bu yol üzerinde bulunan kullarıma gücün yetmez, çünkü bu benim yolumdur". İblis bu yola nüfuz edemez. Bu yolun etrafında dolaşır durur, içeriye sızamaz, bu yol Allah tarafından korunmuş muhafaza edilmiştir. Bu yolun ehline Allah düşmanları uluşamaz.

Arif olan bu konuyu iyice düşünsün ve bu manayı araştırıp, incelesin, kendisiyle bu iki görüş arasını ölçsün, gidilmeye hangisinin layık olduğuna baksın, hangi görüşün Kur'an'ın amacına ve selefin görüşlerine daha yatkın olduğunu mukayese etsin.

"Rabbin şüphesiz pusudadır" ayetiyle Kesai'nin yaptığı benzetmeye gelince, siyak ve delalet bakımından iki ayet arasındaki fark gizli değildir. Doğru yola girmek istemeyene tehdit makamında "bu bana götüren yoldur" denmez. Tehdid edenin yolu doğru yol olamaz. Allah'ın doğru yoluyla tehdid yapılmaz. Tehdid içeren yol, Allah'a götüren doğru yol değildir.

Şu halde bu görüş kesinlikle doğru olamaz.

Onun doğruluğunu açıklamak ve göstermek bana aittir şeklinde "Ala" edatını gereklilikle açıklayanın yorumuna gelince; bu anlam doğrudur; fakat ayetten istenenin bu olup olmadığı araştırılmalıdır. Çünkü edatın amili delalet konumunun dışında hazf olunmuştur, hazf meydana geldiği zaman yerinde kendisinin manasını taşıyan bir kelime bulunması gerekir. Aksi takdirde bu alışılmış bir hazif olmaz. Sıfat olduğu zaman zarfın amilinin hazfedilmesi ise böyle değildir, bu bilinen ve normal bir hazifdir. Öyle ki hazfedilen şeyin zikrine gerek duyulmaz. "Onun bende bir dirhemi vardır" cümlesinde yapılan hazf bilinen ve normal bir hazfdır. Ancak onun "bende nakit parası var" veya "onun tartılması ve korunması bana aittir" şeklinde bir mana kasdedilirse, bu geçerli ve caiz olmaz. Aynı durum ayette takdir edilen "beyanı bana aittir" tefsiri için de geçerlidir, yani böyle bir takdir caiz değildir. Selefin bu ayetin yorumu hakkında söylemiş olduğu şey, sıyaka daha uygun ve iki manadan en isabetli olanıdır.

Şeyhü'l- İslam Takiyüddin Ahmed b. Teymiyye (ra)'nın şöyle dediğini işittim: "Doğrusu hidayete erdirmek bizim üzerimizdedir. Ahiret ve dünya da bizimdir" (Leyl, 12, 13) ayetleri de bu ayetin benzeridir. Kur'an- ı Kerim'de bu manayı içeren üç yer vardır.

Ben diyorum ki: "And olsun geceye, karanlık bastığı zaman" ayetinde çoğu müfessirler "vücub" (gereklilik) manasını, yani sapıklığa karşı hidayeti açıklamak bizim üzerimizedir manası verirler, Bağavi gibi bazıları da, Nahl Suresi'nde sadece bu manayı zikrederler. Hicr Suresi için de üç görüş zikredilir. Vahidi, Basit adlı kitabında Nahl Suresi'ndeki ayetin yorumu için iki mana zikreder. Şeyhimiz İbn Teymiyye ise her üç surenin yorumunda da Mücahid ve Hasan'ın yorumunu tercih etmiştir.

Doğru yol Allah'ın yoludur. Daha önce de söylediğimiz gibi Allah subhanehu, doğru yolun kendi uhdesinde olduğunu ve kendisinin de doğru yolda olduğunu haber veriyor. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde Hud ve Nahl surelerinde belirtilir. Hud Suresi'nde "Hiç bir canlı yoktur ki Allah onun nasiyesinden tutuyor olmasın, doğrusu benim Rabbim doğru yoldadır" (Hud, 56) buyurulur. Aynı şekilde "Allah iki kişiyi örnek veriyor; birisi hiç bir şeye muktedir olmayan dilsiz, her durumuyla sorumluluğu mevlasına ait, onu nereye gönderse bir işe yaramaz, hayır getirmez. Bu kimse ile doğru yolda olup da adaleti emreden diğer kimse bir midir?" (Nahl, 76) buyuruyor. Bu , duymayan ve işitmeyen putlar için Allah Teala'nın verdiği bir örnektir. Bu putlar konuşmaz ve akledemezler; bütün işlerini kendilerine tapanlar yapar. Tapıcısının kendilerini taşımasına, bir yere dikmesine ve hizmet etmesine gerek duyarlar. Nasıl olur da ibadet ve tevhidde adaleti emreden Allah'la o putları bir tutarlar? Oysa Allah kadirdir, Mütekellimdir, Gani'dir, fiilinde ve sözünde doğru yoldadır. Allah'ın sözü rüşddür, hidayettir, nasihattır. Fiili hikmettir, adalettir, rahmettir, maslahattır. Bu, ayet hakkındaki görüşlerin en doğrusudur. Bir çok müfessir de bundan başka görüş zikretmez. Farklı bir görüş beyan edenler de, Bağavi'nin yaptığı gibi önce bu yorumu takdim eder, sonra da diğer görüşleri sıralar. Bağavi, bu görüşün kesin olduğunu ifade etmiş, ayeti bununla yorumlamıştır. Sonra Kelbi'nin "O, size doğru yolu gösteriyor" sözünü nakleder.

Ben derim ki; Allah'ın doğru yolu göstermesi, Allah'ın doğru yolda olmasının bir gereğidir. Allah'ın fiili ve sözüyle doğru yolu göstermesi, O'nun fiilleri ve sözleri ile doğru yolda olması demektir. Bu bakımdan Allah doğru yoldadır diyen, yanılmış olmaz. Bağavi der ki: bir rivayette bu misalde adaleti emredenin Rasulullah olduğu, dolayısıyla doğru yolda onun olduğu söylenmiştir.

Bana göre bu da aynı şekilde birinci görüşle çelişkili olmayan doğru bir görüştür. Allah da; O'nun rasulü de doğru yoldadır. O'nun Rasulü de, Allah'ın gerektirdiği ve iktiza ettirdiği şekilde emreder. Dolayısıyla sözkonusu misaller kafirlerin önderleriyle, Rasulullah (sav) için zikredilmiş oluyor; Zira onların önderleri doğru yol ve hayra iletmeyen dilsiz putlardan ibarettir; Oysa Rasulullah adaletle emreden ve doğru yol üzere bulunan bir önderdir.

Sözü geçen birinci görüşe göre, bu misal kafirlerin ve müminlerin mabudunu karşılaştırmak üzere verilmiştir. Aslında iki görüş birbirinden ayrı düşünülemez, yalnızca bazıları şu açıdan bazıları da bu açıdan bakmışlardır. İki görüşüde de ayetten kastedilen görüştür. Bir görüşe göre de karşılaştırılan şeyler mümin ve kafirdir. Bu görüşü Atiyye, Abbas'dan rivayet eder. Ata'ya göre, dilsiz olan kimse Ubeyy b. Halef, adaleti emreden kimse Hamza, Osman b. Affan, Osman b. Ma'zun'dur.

Bana göre, ayetin yorumu bu görüşe de açıktır ve kendisinden önceki iki görüşle çelişki teşkil etmez. Doğrusu Allah, Allah'ın Rasulu ve Allah'ın Rasulu'nu izleyenler doğru yoldadırlar. Bunun zıddı, kafirlerin mabudu, kafirlerin yol göstereni, kafirlerin kendileridir. Dolayısıyla seleften kimisi en yüce varlığı, kimisi kılavuzu, kimisi de onun çağrısına kulak vereni zikretmiş oluyor. Şu halde bu ayet bütün bu manaları içine alır. Kur'an'ı Kerim'de bu yorumlara meydan veren pek çok benzeri ayet vardır. Hud Suresi'ndeki ayete gelince, manası açıktır ve birçok manayı taşır. Bu da Allah'ın doğru yolda olduğudur. Doğru yolda olmaya en çok hakkı olan Allah'tır. Doğrusu Allah'ın sözlerinin hepsi doğrudur, rüşddür, hidayete erdirici, adalet ve hikmettir. "Rabbinin kelimesi doğruluk ve adaletce tamam oldu" (En'am, 115). Allah'ın fiilerinin hepsi maslahat, hikmet, rahmet, adalet ve hayrdır. Kesinlikle şerr Allah'ın fiillerine, sözlerine giremez. Şerr ancak doğru yoldan çıkanın fiillerine ve sözlerine dahil olur. Doğru yolda olanın fiillerine ve sözlerine şerr nasıl girer? dahil olur.

Salat ve selam üzerine olsun, Allah'ın Rasulünün duasında "Allah'ım kabul et ve yücelt, Hayrın hepsi senin elindedir, şerr sana ait değildir, sana isnad edilemez" diye geçer. Bu duayı şerr Allah'a dokunmaz O'na yaklaşamaz diye yorumlayanın sözüne iltifat edilmemelidir. Mana bu yorumdan daha yüce ve daha değerlidir. İsimlerinin hepsi güzel, sıfatlarının hepsi kemal, fiillerinin hepsi hikmet, sözlerinin hepsi sıdk ve adalet olanın, isimlerinde, sıfatlarında, fiilerinde ve sözlerinde şerrin varlığı düşünülemez, bunlara şerr dahil olamaz. Bu mana ile "benim rabbim sırat-ı müstakim üzeredir" ayetinin arasındaki uygunluğa bak. Bu ayetin şu ayetten sonra zikredildiğini düşün: "Şüphesiz ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim" (Hud, 56). Yani O benim Rabbimdir; beni başkasına teslim etmez, beni zayi ve telef etmez. O, sizin de Rabbinizdir, sizi bana musallat etmez ve bana zarar vermenize imkan vermez. Sizin ipiniz Allah'ın elindedir, nasiyeniz onun kudretindedir. O istemedikçe hiç birşey yapamazsınız. Her canlının nasiyesi O'nun kudretindedir, hiç bir canlı O'nun izni olmadan hareket bile edemez. O, onlar üzerinde yegane tasarruf hakkına sahip olandır. Bununla beraber, Allah'ın onlar hakkındaki tasarrufu, onları hareket ettirmesi, kaza ve kaderinin onlara nüfuzu sırat-ı müstakim üzeredir. Allah bu neviden yaptığı şeyleri ancak hikmet, adalet ve maslahatla yapar. Eğer Allah sizi bana musallat etse, yine de bu işinde, kendisine hamdı gerektiren bir hikmet vardır. Çünkü bu, sırat-ı müstakim üzere olanın musallat edilmesidir. Allah zulmetmez, hikmete dayalı olmayan abes birşey yapmaz.

İşte Allah'ı bilmek (marifetullah) böyle hasıl olur. Hüküm, maslahat ve sebep aramayı kabul etmeyen cebriyye kadercileri ile mecusi kaderiyyesinin bilgisi böyle değildir. Muvaffak kılan Allah'tır.

MÜMİNLERİN HİDAYETE ERMELERİ VE HAKTAN YÜZ ÇEVİRENLERİN SAPITMALARI

Şunu iyi bilmelidirki, sırat-ı müstakime talib olan kişi, gerçekten çoğu kimsenin yüz çevirdiği bir işe talib olmuş, refiki çok az fakat son derece izzetli olan ve nefsin yalnız kalma endişesine kapıldığı, ünsiyet edecek bir yol arkadaşına ihtiyaç duyduğu bir yola girmeğe teşebbüs etmiş kimsedir. Hal böyle olunca, Allah Teala sırat-ı müstakim talebine bu yolda kendisine arkadaşlık edecek olanları göstermiş ve onları şöyle bildirmiştir: "Onlar; Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerdir. Onlar ne güzel arkadaştırlar." (Nisa, 69). Allah Teala sıratı kendi yoluna sülûk eden refiklere izafe etmiştir. Bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerdir. Allah Teala bunu, hidayete ve yoluna girmeğe talib olan kişiden, hemcinsleri ve zamanının insanları arasında yalnız kalma endişesini gidermek, bu yoldaki yoldaşlarının Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimseler olduğunu ve yoldan çıkanların muhalefetine aldırmaması gerektiğini bildirmek üzere beyan etmiştir. Sırat-ı müstakim yolcusuna muhalefet edenler, her ne kadar sayıca çok görünseler de, kıymetçe azın azıdırlar. Nitekim seleften bazıları "sana hak yolunu tavsiye ederim. Hak yolunun yolcularının azlığından endişeye kapılma. Aman, batıl yolundan da sakın! Helak olanların çokluğu seni aldatmasın" demişlerdir. Ne zaman yalnız kaldığını hissedersen geçmiş refiklerini hatırla ve onlara katılmaya çalış. Onların dışındakilerden yüzünü çevir. Çünkü onlar Allah katında sana hiç bir şey sağlayamazlar. Yolunda sana bağıracak olurlarsa onlar iltifat etme. Onlara dönüp de bakacak olursan şüphesiz seni yakalayıp yolundan alıkoyarlar.

Şimdi sana bunun iki örneğini vereyim de aklın başına gelsin.

Birinci örnek: Bir adam namaz kılmak için evinden ayrılır, başkaca da bir arzusu yoktur. Yoluna bir insan şeytanı çıkar ve onu incitici bir takım şeyler söyler. Adam durur ve o şeytana karşılık verir ve çatışırlar, sürtüşürler, çoğu kez de insanlardan olan bu şeytan bu adamı alteder ve onu mescide ulaşmaktan alıkoyar, öyle olur ki namaz vaktini de kaçırır. Bazen de namaz kılacak adam şeytana üstün gelir, fakat onunla boğuşmaktan birinci safa yetişip cemaate kavuşmaktan geri kalır. Şeytana iltifat ederse şeytan onu kendine düşürür. Bazen de azmi kırılır. Her ne kadar bilgisi ve marifeti varsa da, ona iltifat ettiği ölçüde veya daha fazla çalışması ve düşmanı yenmek için daha fazla gayret sarfetmesi gerekir. Eğer şeytandan yüz çevirir ve kendi işiyle meşgul olur ve namazı ve namaz vaktini kaçırmaktan korkarsa, düşmanı arzusuna ulaşamaz.

İkinci örnek: Bir ceylan köpekten hızla kaçmaktadır, köpeğin yaklaştığını hissettiğinde ona dönüp de bakarsa hızı kesilir, köpek de yetişip; kıskıvrak yakalar. Bu arada refikin anılmasından maksat, hakk yolcusundan yalnızlık duygusunu gidermek ve onu hakk yolda yürümeye ve hakk yoldakilere kavuşma arzusuna teşvik etmektir.

Kunut duasındaki "Ey Allah'ım beni hidayet verdiğin kişilere ilet" ifadesinin inceliklerinden birisi de budur. Yani bu zümreye beni de dahil et, beni onlarla beraber ve onların arkadaşı yap, demektir.

İkinci incelik Allah, nimeti kendilerini hidayetle nimetlendirdiği kimselere olan lutuf ve ihsanıyla tevessülde bulunmaktadır. Bu, şu demektir: "Sen hidayet verdiğini, hidayetle nimetlendirdin, hidayet senin bir nimetindir, öyleyse bana da bu nimetten nasibimi ver, beni de nimet verdiklerinden kıl" bu davranış ise Allah'a ihsanıyla tevessülde bulunmaktır.

Üçüncü incelik: Bu dua, dilencinin cömert kimseye şöyle niyaz etmesi gibidir: "Sadaka verdiklerin, ilim öğrettiklerin, ihsanda bulunduklarının arasına beni de al, dahil et".

Sırat-ı Müstakim Amaçların En Yücesidir

Allah Teala'dan sıratı müstakime hidayeti olunmayı istemek amaçların en yücesi ve ona ulaşmak en şerefli bağış ve lutuf olunca, Allah, kullarına hidayetin nasıl isteneceğini öğretmiş, onlara kendisine öncelikle övgü ve senada bulunmalarını ve şanını yüceltmelerini emretmiştir, sonra onlara nasıl kullukta bulunacaklarını, Allah'ı nasıl birleyeceklerini hatırlatmıştır. Kulluk ve tevhid maksada ulaştıran birer vesiledir. Bunlardan biri, Allah'a isimleri ve sıfatları ile tevessül etmek, diğeri O'na kullukla tevessülde bulunmaktır. Bu iki vesile ile yapılan dua rededilmez. İbn Hibban'ın Sahih'inde, İmam Ahmed ve Tirmizi'nin de kitaplarında rivayet ettikleri iki ism-i azam hadisi bunu teyid eder.

Birinci hadis: Abdullah b. Büreyde'nin babasından rivayet ettiği hadisdir: "Nebi (sav) bir adamı şöyle dua ederken işitti: Ey Allah'ım, senden başka ilah olmadığına, senin ehad, samed, doğmamış ve doğrulmamış ve dengi olmayan Allah olduğuna şehadet ederek senden istiyorum. Rasulullah: Nefsim kudretinde bulunan Allah'a yemin olsun ki ism-i azamla Allah'tan istedi bu isimle dua edilince, Allah icabet eder. İstenince verir, buyurdu" **(Tirmizi, Dua, 64, Müsned, V, 360)** Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bu, Allah'ı tevhid etmekle ve O'nun birliğine şehadet etmek suretiyle dua edenin tevessülüdür. Bu ayrıca Allah'ın sıfatlarına delalet eden Samed ismiyle tevessüldür. İbn Abbas'ın da dediği gibi, "Allah ilmi mükemmel olan alim, kudreti kamil olan kadirdir". İbn Abbas'dan gelen bir başka rivayete göre, "O, bütün efendilik nevilerinde mükemmel olan efendidir" Ebu Vail de "O, bütün efendiliklerin kendisinde son bulduğu efendidir" der. Said b. Cübeyr de "O, bütün sıfatlarında, fiillerinde, kavillerinde kamildir", demiştir. "O'nun hiç bir dengi yoktur" ayetiyle teşbih ve temsil, Allah'tan nefyedilmiştir. İşte bütün bunlar ehli sünnet akidesinin tercümesidir. Allah'a bu şekilde iman ve şehadetle tevessül etmek ismi-i azamdır.

İkinci hadis: Enes hadisidir: "Rasulullah bir adamı şöyle dua derken duyar: "Ey Allah'ım hamd sana mahsustur, senden başka ilah yoktur, sen mennansın, çok lutfedensin, yerin ve semaların yaratıcısı, ikram ve celal sahibi sensin. Bütün bunlarla senden isterim, ey diri ve kendi kendine var olan Allahım! Rasulullah bu adam için Allah'tan, ismi azamı ile talepte bulundu, buyurur". **(Ebu Dua, Salat, 358; İbn Mace, Dua, 9)** İşte bu dua Allah'a isimleri ve sıfatları ile tevessül etmektir.

Şüphesiz Fatiha Suresi bu iki vesileyi de ihtiva etmektedir. Bunlar Allah'a hamd, sena ve O'nu şanını yüceltmekle tevessül, O'na kulluk ederek ve O'nu birleyerek tevessüldür. Gayelerin ve amaçların en önemlisi olan hidayeti istemek bu iki vesileden sonra gelir. Bu şekilde dua eden icabete layık olur.

Bunun bir benzeri Rasulullah'ın gece namaza kalkınca yaptığı duadır. Bu duayı sahihinde Buhari İbn Abbas'dan rivayet eder. "Ey Allah'ım hamd sanadır, sen göklerin ve yerlerin ve ikisi arasındakilerin nurusun. Hamd sanadır. Sen göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Kayyumusun (ayakta tutanısın) Hamd sanadır, sen Hakksın, vaadın haktır, sana kavuşmhaktır, cennet haktır, cehennem haktır, nebiler haktır, kıyamet haktır, Muhammed (sav) haktır, ey Allah'ım sana teslim oldum, sana inandım. Sana tevekkül ettim. Önce ve sonra, açık ve gizli yaptıklarımı bağışla, sen benim ilahımsın. Sana yöneldim, derdimi sana arzettim, seni hakem kabul ettim, senden başka ilah yoktur." **(Buhari, teheccüd, 1; Müslim, Salatü'l-müsafirin, 199; Tirmizi, Salat, 341; Ebu Davud, Salat, 340; Muvatta; Kur'an, 34)** Rasulullah burada hamd, sena ve kulluğuyla Allah'a tevessül etmiş, bağışlanmayı O'ndan sonra taleb etmiştir.

Bu sure, bütün peygamberlerin üzerinde birleştikleri üç tevhid çeşidini de ihtiva etmektedir.

Tevhid iki nevidir. İlimde ve itikadda tevhid, irade ve amaçda tevhiddir. Birinciye ilmi, ikinciye kasdi- iradi tevhid denir. Çünkü birincisi haber verme ve marifetle ilgilidir, ikincisi kasd ve irade ile ilgilidir. Bu ikinci kısım tevhid de iki nevidir. Rububiyette tevhid, uluhiyette tevhiddir. İşte tevhidin üç türü budur.

İlimde olan tevhide gelince, bu tevhidin dayanağı Allah'ın kemal sıfatlarını isbat etmek, teşbih ve misali nefyetmek, kusur ve eksikliklerden tenzih etmektir. Mücmel ve Mufassal olmak üzere iki şey bu tür tevhide delalet eder.

Mücmel olan, hamdin Allah Teala'ya isbat edilmesidir. Mufassal olan ise, Allah'ın ilahlık, Rablık, Rahmet ve Meliklik sıfatlarıdır. Bütün isim ve sıfatlarının medarı da bu dört sıfattır. Hamdin ihtiva ettiği hususlara gelince, hamd; Kemal ve Celal sıfatlarıyla övülmüş olan Allah'ın medhini ifade eder. O'nu sevmek, O'ndan razı olmak ve O'na boyun eğmek yanında övülmüş olan sıfatlarını inkar eden, O'nu sevmekten veya O'ndan haşyet duymaktan yüz çeviren kimse gerçek manada ona hamdetmiş olmaz. Hamdolunanın kemal sıfatları ne kadar çok olursa, ona hamd etmek de o kadar mükemmel olur. Kemal sıfatları azaldıkça o oranda ona hamd etmek de azalır. İşte bundan dolayı, Allah'dan başka kimsenin sayamayacağı kadar çok olan bütün hamdlar Allah'a aittir, sıfatlarının kemali ve çokluğundan dolayı bu böyledir. Bundan dolayıdır ki mahlukatından hiç biri O'nun övgüsünü sayamaz, çünkü D'nun kemal ve celal sıfatlarının sayısı da, kendisinden başkasının sayamayacağı kadar çoktur. Bu sebeple Allah Teala kafirlerin ilahlarını yermiş, onlardan kemal sıfatlarını kaldırmak suretiyle onları ayıplamıştır. Bu ilahları işitmemek, görmemek, hidayete erdirememek, fayda ve zarar verememekle ayıplamıştır. İşte bunlar, Cehmiyye'nin ilahının sıfatları olup Allah putları bunlarla ayıplamış, fakat aynısını Cehmiyye Allah'a da nisbet etmişlerdir. Allah Teala, zalimlerin, inkarcıların söyledikleri şeylerden yüce ve münezzehtir. Allah Teala halili İbrahim (as)'ın babasına huccet getirişini hikaye ederek şöyle buyurur: "Ey babacığım, niçin işitmeyen, görmeyen, sana hiçbir fayda vermeyen şeylere tapıyorsun" (Meryem, 42). Eğer İbrahim'in tanrısı da bu vasıfda ve seviyede olsaydı, babası Azer ona, senin ilahın da böyledir, nasıl olur da benimkini inkar ediyorsun? derdi. Fakat Azer, müşrik olmakla beraber Allah'ı Cehmiyye'den daha iyi tanıyordu. Aynı şekilde Kureyş kafirleri de müşrik olmakla beraber Allah'ın sıfatlarını ve yaratıklardan üstün oluşunu kabul ediyorlardı. Yine Allah Teala şöyle buyuruyor: " Musa Kavmi, Musa gittikten sonra süs eşyalarından böğürerek ses çıkaran mücessem bir buzağı heykeli yaptılar, onu tanrı edindiler. Sanki onlar o buzağının kendileriyle konuşup onları doğru yola iletmeyeceğini bilmiyorlar mı? Fakat o buzağı heykelini ilah edindiler ve zalim oldular". (Araf, 148) Eğer mahlukatın ilahı da böyle olsaydı, onların bu konuda inkarlarına ve ilahlarının bu şekilde batıl olduğuna istidlale gerek kalmazdı.

Eğer, Allah Teala kullarıyla konuşmaz, denilecek olursa deriz ki, hayır şüphesiz Allah kullarıyla konuşmuştur. Kullarının bir kısmıyla perde arkasında konuştu, bir kısmıyla da Musa (as)'da olduğu gibi vasıtasız konuştu. Allah bazı kullarıyla melek olan elçisinin lisanıyla konuştu. Bunlar nebilerdir. Allah Teala diğer insanlarla da rasullerin lisanıyla konuştu. Allah, Rasullerin diliyle olan kendi konuşmasını kelamını, rasulleri aracılığı ile kullarına iletti. Rasuller de insanlara "Bu Allah'ın konuştuğu ve bizim size tebliğ etmemizi emrettiği kelamıdır" derler. Bundan dolayı selef "kim Allah'ın mütekellim olduğunu inkar ederse o rasullerin hepsinin risaletini inkar etmiş olur. Çünkü risaletin esası Allah'ın kelamını kullarına tebliğ etmekten ibarettir. Allah'ın kelamı inkar edildiği zaman risalet de nefyedilmiş olur demişlerdir. Samir hakkında Taha Suresi'nde Allah Teala "Onlar için böğürtüsü olan bir buzağı heykeli yaptı, onlar da 'sizin ve Musa'nın ilahı budur, fakat onu unuttu' dediler. Onlar bu buzağının kendilerine bir söz yöneltmeyeceğini, ne bir fayda ne de bir zarar veremeyeceğini sanki bilmiyorlar mı? (elbette biliyorlar) " (Taha, 88) buyurur. Bu ayette geçen sözün rücu etmesi (döndürülmesi) konuşmaktır. Allahu Teala "Allah şu iki adamı da örnek verir: birisi dilsiz hiçbir şeye muktedir değildir ve efendisinin üzerinde bir yüktür. Onu nereye gönderse, hiç bir hayır getirmez. Bu dilsiz adamla adaleti emreden ve sırat-ı müstakim üzerinde olan insan bir midir? " (Nahl, 76) buyurur. Görüldüğü gibi kelam sıfatının inkarı, ilahlığın da batıl olmasını gerektirmektedir. Fıtraten, aklı selimle ve semavi kitablarla sabittir ki kemal sıfatlarını kaybeden ilah, müdebbir ve Rabb olamaz. O, yerilmiş kusurlu ve noksandır, onun ne dünyada ve ne de ahirette kendisine hamdedilmeye hakkı yoktur. Dünya ve Ahirette hamd, ancak kemal ve celal sıfatlarıyla hamdedilmeye layık olana aittir. Bu sebeple selef alimleri ehl-i sünnetin görüşleri Rabb Teala'nın sıfatları, mahlukundan yüce oluşu ve kelamı konusunda tasnif ettikleri kitablara tevhid adını vermişlerdir. Çünkü bu sıfatların inkarı , Sanii, yaratıcıyı inkar ve reddetmektir. Allah'ın tevhidi, O'nun kemal sıfatlarını isbat etmekle olur. Muattıla (Mutezile) sıfatları inkar etmeyi ve Sani'den soyutlamayı Tevhid saymışlardır. Bunların Allah'a isnadını teşbih, tecsim ve terkib olarak kabul etmişlerdir. Halbuki böylece rağbet sağlamak, nifaklarını yaldızlı göstermek için batıla Hakk adını vermişlerdir. Hakk'tan uzaklaştırmak için ona da batıl ismini vermişlerdir. İnsanların çoğu paranın zahirine bakar. Onlarda sarrafların hakkı batıldan ayıran ölçüleri yoktur. "Allah kime hidayet ederse o hidayet bulmuştur. Allah'ın sapıttığı kimse için de asla bir veli bulamazsın" (Kehf, 17). Öğülen kesinlike yokluğu veya suskunluğundan ötürü öğülmez. Ancak ayıplar ve noksanlıklar kaldırıldığı zaman övgü söz konusu olur ki bu noksanlıkların zıddı olan müsbet kemal sıfatlarının varlığını da ifade eder. Aksi takdirde salt bir soyutlamanın hamd, medh ve kemal diye bir vasfı yoktur.

Allah Teala'nın, herşeyin kendisine muhtaç olduğu (Samediyyet), gani ve melik oluşu, her şeyin kendisinin kölesi olduğu hususundaki kemalini ihtiva eden çocuk edinmeme özelliği ile kendini övmesi de böyledir. Çocuk sahibi olmak bu hakikatlere ters düşer. Allah Teala bir ayette şöyle buyurur "Onlar, Allah çocuk edindi, dediler. Allah çocuk edinmekten münezzehtir. O Ganidir, göktekiler ve yerdekiler O'nundur." (Yunus, 67) Allah'ın kendisini, ortağının bulunmaması yönüyle övmesi, Uluhiyet ve Rububiyette tek oluşunun, kendisinden başka bir varlığın sahip olup da ortak olamayacağı kemal sıfatları bulunuşunun bir ifadesidir. Eğer bu sıfatlar yok sayılacak olursa, var olan herşey ondan daha mükemmel olur. Çünkü mevcut, madumdan daha mükemmeldir. Bu sebeple Allah sübhanehu kendisini yoklukla övmez. Ancak menfilikle övülmesi, kemalinin ifadesi olursa bu müstesnadır. Nitekim mükemmel bir şekilde hayatta oluşunu ifade ettiğinden dolayı kendisini ölmemekle övmüş ve nitelemiştir. Kayyum oluşunun kemalini ifade ettiğinden dolayı kendisini uyku veya uyuklama tutmamasıyla hamdetmiştir. Allah'ın kendisini, yerde ve gökte zerre miktarı, daha büyük ve daha küçük bir şeyin bilgisinin dışında kalmamasıyla övmesi, ilminin, kemalinin ve genişliğinin ifadesidir. Hiç kimseye asla zulmetmemekle kendisini övmesi adalet ve ihsanının kemalini ifade eder. Gözlerin O'nu idrak edememesi azametinin kemalindendir. O görülür fakat idrak olunamaz. Nitekim O bilinebilir fakat bilgice kuşatılamaz. Sadece Allah'ın görülmesini kaldırmak kemal ifadesi değildir. Çünkü görülmeyen yok demektir. Bir varlığın görülmüyor olması kesinlikle kemal değildir. Asıl şudur ki Allah görülür, fakat azametinden ve mahlukatın kendisini idrakten aciz ve onlardan yüce (müteal) olduğundan dolayı, görüş ve idrakçe kuşatılıp kavranamaz. Aynı şekilde Allah, ilmini kemalinden dolayı, nisyan ve gafletinin olmaması ile de kendisini övmüştür.

Kur'an'da Allah'ın kendini övdüğü her olumsuz vasıf Allah'ın bu olumsuz vasfın zıddına sahib olduğunu ve zıddının kemalini içerdiğini ifade eder. Görüldüğü gibi hamdin esası kemal sıfatlarının varlığına tabiidir. Bu sıfatların inkarı Allah'ın hamdinin inkarı anlamına gelir, inkarı da zıddının varlığını kabul etmek demektir.

Hamdin, İsim ve Sıfatların Birliğini Göstermesi

Bu delalet,isim ve sıfatların birliğini gösterir. Allah'ın, Rabb, Rahman, Rahim ve Melik isimlerinin , diğer isim ve sıfatlara delaleti şu iki esasa dayanmaktadır:

Birinci esas: Rabb Teala ve Tebareke'nin isimleri, O'nun kemal sıfatlarına delalet eder. Bu isimler sıfatlardan türetilmiştir. Bir kısmı isimleri diğer kısmı da sıfatlarıdır. Bundan dolayı da güzel isimler (esma-i hüsna) olmuşlardır. Zira bunlar bir takım manasız lafızlardan ibaret olsalardı, güzel olmazlardı, medh ve kemale de delalet etmezlerdi. Yine böyle olsaydı gazab ve intikam isimlerinin rahmet ve ihsan makamında bulunması caiz olurdu. Bunun aksi de varid olurdu. Bu durumda mesela "Ey Allah'ım ben kendime zulmettim, beni bağışla zira sen müntakimsin (intikam sahibisin), ey Allah'ım bana ver, sen zarar veren ve mani olansın" demek gerekirdi ki yersizliği açıktır.

Güzel isimlerin manalarını ortadan kaldırmak isimler konusundaki en büyük inkardır. Allah Teala buyuruyor ki "Allah'ın isimleri hakkında ilhada (inkara) gidenleri bırakınız, yapmakta olduklan şeyin karşılığını göreceklerdir." (Araf, 17) Eğer bu isimler bir mana ve özellik taşımasalardı, bu isimlerin köklerinden bahsedilmez ve bunlarla vasıflanılmazdı. Fakat Allah kendisinden bu isimlerin asıllarıyla bahsetmekte onları kendisine isnad etmekte, Rasul de bunu ikrar etmektedir. Allah Teala "Doğrusu Allah, rezzak, metin ve güç sahibidir" (Zariyat, 58) buyurur. Bundan anlaşılır ki "el-Kavi" O'nun isimlerindendir. Manası kuvvetle nitelenmiş demektir. "Bütünüyle izzet Allah'ındır" (Fatır, 10), Aziz, izzeti olandır. Eğer Allah kuvvet ve izzet sabit olmasaydı, ne Kavi ve ne de Aziz ismiyle anılmazdı. "Allah onu ilmiyle indirdi." (Nisa, 166). "Biliniz ki O, ancak Allah'ın ilmiyle indirildi" (Hud, 14) "Onun ilminden hiç birşeyi ihata edemezler" (Bakara, 255) ayetlerindeki durum da aynıdır. Nebi (sav)'dan gelen bir sahih hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Allah uyumaz, uyumak O'na yaraşmaz, adaleti koyan da kaldıran da O'dur. Gündüzden önce gecenin, geceden önce gündüzün amellleri Allah'a takdim edilir, O'nun hicabı nurdur, eğer hicabını kaldırmış olsaydı, Allah'ın vechinin parıltıları, mahlukatın bakışlarının ulaştığı her yeri yakardı" **(Müslim, İman, 293, İbnMace, Mukaddime, 13)**

Görüldüğü gibi hadiste Allah'ın Basir isminin türetildiği masdar ispat edilmiştir. Buhari'nin Sahih'inde Hz. Aişe (ra)'den rivayet edilen hadiste "İşitmesi bütün sesleri kuşatan Allah'a hamd olsun" buyurulur.

Yine Sahih-i Buhari'de yeralan istihare hadisinde Peygamberimiz şöyle buyurur: "Allahım! ilminle sana istihare ediyor ve kudretinle senden yardım diliyorum." **(Buhari, Teheccüd, 28; Tirmizi, Salat, 349; İbnMace, İkame, 188)** Görüldüğü gibi O, kudretiyle kâdirdir.

Allah Teala Musa'ya (as): "Risalet ve kelamımla insanlar arasından seni seçip görevlendirdim" (A'raf, 144) buyurmaktadır. Şu halde O, kelamıyla konuşucudur.

O, azamet sahibi azîmdir. Nitekim sahih bir hadiste şöyle buyurulur: "Allah Teala buyuruyor ki: Azamet benim elbisem, büyüklük (kibriya) benim hırkamdır." O, hüküm sahibi hakimdir. "Hüküm yüce ve büyük olan Allah'a mahsustur." (Mü'min, 12) Bütün müslümanlar şu hususuta ittifak etmişlerdir ki, bir kişi Allah'ın hayat, işitme (semi), görme (basar), kuvvet, izzet ve azamet sıfatları üzerine yemin etse, yemini geçerli olur, yemini bozduğu takdirde de kefaret gerekir. Çünkü bunların hepsi de kendisinden isimlerinin türediği kemal sıfatlarıdır.

Yine, şayet O'nun isimleri birtakım mana ve sıfatları içermiyor olsaydı, bunlardan fiilleriyle bahsetmek mümkün olmazdı. Mesela, "İşitir, görür, bilir, gücü yeter, irade eder" gibi fiillerle ifade edilemezdi. Çünkü sıfatların neticelerinin varlığı, sıfatların kendilerinin varlığına bağlı, onların bir fer'i ve parçasıdır. Sıfatın aslı ortadan kalkınca, neticesinin varlığından da sözedilemez.

Aynı şekilde, O'nun isimleri, eğer birtakım mana ve özellikler taşıyor olmasaydı, türememiş isimler gibi câmid ve sabit isimlerden olurdu ki, bu türememiş isimler, ad oldukları varlıklara müstakil bir mana için verilmezler. Böyle olsaydı bunların hepsi bir ve delalet ettikleri şeyler arasında da bir fark bulunmazdı. Aksini iddia eden açık bir safsata ve iftira yapmaktadır. Şimdi "Kadir" isminin manasını, "Semi ve Basir" isimlerinin yerine koyan, "Tevvab" isminin manasını, "Müntakim" isminin; "Mu'ti (veren)" isminin manasını "Mani (vermeyen)" isminin manası ile değiştiren doğrusu, akla da, dile de, fıtrata da muhalefet etmektedir.

O'nun isimlerinin manalarını kabul etmemek, Allah'ın isimleri konusundaki en büyük inkarlardan biridir. Bu konudaki inkarlar türlü türlüdür. İşte bu da bunlardan biridir.

Bir diğeri de putlara bu isimleri vermektir. Nitekim müşrikler, putlarını ilah olarak isimlendirmişlerdir. İbn Abbas ve Mücahid der ki: Allah Teala'nın isimlerini gerçek manalarından kaydırdılar. Allah'ın isimlerini putlara verdiler, O isimleri eksilttiler ve arttırdılar. Latı, Allah adından, Uzza'yı Aziz'den, Menat'ı Mennan'dan türettiler. İbn Abbas'dan gelen bir rivayete göre "Allah'ın isimlerinde ilhada gidiyorlar " demek O'na yalan isnad ediyorlar demektir. Bu mana tefsiridir.

Allah isimlerinde ilhadın esası, onları gerçek anlamından saptırmak, isimlere, taşımadıkları, manaları yüklemek, gerçek anlamlarını da çıkarmaktır. İlhadın inkarın esası budur. Kim bunu yaparsa Allah'a yalan isnad etmiş olur. Bundan dolayıdır ki İbn Abbas, ilhadı yalanla tefsir etmiştir. Başka bir açıdan ilhad Allah'ın, isimleri konusunda mülhidin gayesidir. Mülhid bu isimlere taşımadıkları manaları yükler veya gerçek manalarından kaydırırsa onları gerçek ve doğrudan döndürmüş olur. Ve bu da ilhadın bir çeşididir. Şu halde ilhad şu şekillerde olur:

1- Bu isimlerin inkarı ve reddi. 2- İhtiva ettiği manaların inkar ve iptal edilmesi. 3- Manalarının tahrif edilmesi, batıl tevillerle gerçek anlamlarından kaydırılması. 4- Bu isimlerin, mahlukların adları olarak kabul edilmesi. İttihad ehlinin ilhadı bu cinstendir. Bunlar yerileni ve övüleniyle bütün aleme bu isimleri vermekte bir beis görmezler hatta bunların lideri Allah aklen, dinen ve örfen övülmüştür her isimle adlanabileceği gibi, aklen, dinen ve örfen yerilmiş her isimle de adlandırılabilir" der. Allah mülhidlerin söylediklerinden son derece yüce ve münezzehtir.

Beş İsmin Zat ve Sıfatlara Delaleti

İkinci esas: Allah Teala'nın isimlerinden biri mutabakat itibariyle kendisinden türediği zat ve sıfata delalet ettiği gibi bu isim ihtiva etme ve ayrılmazlık vasfıyla doğrudan kendisine de delalet edebilir. Bir sıfata tek olarak, ihtiva etme yoluyla delalet ettiği gibi, sıfattan tecrid edilmiş zata da delalet eder. Diğer taraftan başka bir sıfata da ayrılmazlık (luzum) vasfıyla delalet eder. Mesela semi ismi mutabakatla rabbin zatına ve işitmesine, yalnız başına zata delalet eder. İhtiva etme (tazammun) yoluyla yalnız işitmeye delalet eder. Hay ismi ve hayat sıfatına ise ayrılmazlık ve gereklilik (iltizam) vasfıyla delalet eder. Allah'ın diğer isim ve sıfatları da böyledir. Fakat ayırılmazlık vasfının varlığını bilmede insanlar farklıdır. İsimler, sıfatlar ve hükümler konusundaki ihtilafların çoğu da buradan kaynaklanır. İhtiyari fiilin hayatta olmayı semi (işitime) ve basar (görme) vasfının tam bir hayat gerektirdiğini ve diğer kemal sıfatların tam bir diriliğin gereği olduğunu söyleyen biri Allah'ın isim, sıfat ve fiilerini de kabul ve ikrar etmiş olur. Bunların lüzumunu anlayamayan, hayatın (canlılığın) ve gereklerinin gerçeğini kavrayamayanlar bu isim ve sıfatları inkar ederler. Allah'ın azametini ve bunun gerektirdiği şeyleri bilmeyenler, Azim isminin gerekliliğini inkar ederler. Alim, Hakim ve diğer isimlerinin durumu da böyledir. Her bakımdan mutlak yücelik Aliyy isminin gereklerindendir. Her yönden mutlaka yücelik Allah'ındır. Kudret, Kahir ve Zat bakımından yücedir. Zatın yüceliğini inkar eden, Aliyy isminin gereklerini de inkar etmiş olur.

Allah'ın "Zahir" ismi de böyledir. Sahih hadiste (**Müslim Zikr, 61; Ebu Davud, Edeb, 107; Tirmizi, Daavat, 19; İbn Mace; Dua, 15**) Nebi (sav)'nin "Sen zahirsin senin üstünde hiçbir şey yoktur" şeklindeki sözündede geçtiği gibi bu ismin gereği Allah'ın üzerinde hiçbir şeyin olmamasıdır. Bilakis Allah sübhanehu herşeyin üstündedir. Allah'ın üstünlüğünü kim inkar ederse Zahir isminin gereklerini inkar etmiş olur. "Zahir" in altının gümüşten mücevherin camdan üstün olması gibi sadece kıymet yönünden üstün olması, yeterli ve muteber değildir. Çünkü bu üstünlük zuhurla (zahir olmakla) ilgilidir. Hatta bazen altta kabul edilen, üstün kabul edilenden daha zahir olur. Yine sadece Kahr ve galebenin zuhuru meteber değildir. Her ne kadar Allah sübhanehu, kahır ve galebeyle zahir olsa bile, Batın isminin mukabilinden dolayı, Batın isminin altında hiç birşey yoktur. Nitekim kendisinden önce hiç bir şey olmayan Evvel isminin mukabili kendisinden sonra hiçbir şey bulunmayan Ahir ismi olduğu gibi.

Hakim ismi de böyledir, Allah'ın fiilerinde övülen ve aranan gayelerin tahakkuk etmesi, herşeyin en güzel şekilde yerli yerine koyması ve bunları en güzel şekilde yapması ismin gereklerindendir. Bu durumu inkar etmek, bu ismi ve levazımını inkar etmek olur. Allah'ın diğer güzel isimleri de böyledir.*

İsmi-i Celal'in Diğer İsim ve Sıfatlara Delaleti: Bu iki esas yerleştikten sonra, Allah ismi bütün güzel isimlere (Esma-i Hüsna) ve yüce sıfatlara üç delalet şekliyle (ilzem, tazammum, tetabuk) delalet eder. Bu isim, O'nun sübuti ve selbi sıfatlarının hepsini içine alan ilahlığına delalet eder.

İlahlık Sıfatları: Bunlar teşbihden, temsilden, ayıb ve noksanlıklardan münezzeh olan kemal sıfatlarıdır. Bundan dolayı Allah Teala güzel isimlerini bu büyük isme izafe etmektedir "Güzel isimler Allah'ındır." (A'raf, 180) Nitekim "Rahman, Rahim, Kuddüs, Selam, Aziz, Hakim " isimleri Allah'ın isimlerindendir denir ama "Allah" ismi "Rahman"ın isimlerindendir veya "Aziz" in vs. isimlerindendir, denmez.

Görüldüğü gibi O'nun Allah ismi güzel isimlerin manalarının hepsini karşılamakta, bütün güzel isimlere özlü olarak delalet etmektedir. Güzel isimler, ilahlık, Allah isminin kendilerinden çıktığı sıfatlarının ayrıntı ve açıklamalarıdır. Allah ismi Allah'ın ilah ve mabud olduğuna, yaratıkların sevgi, saygı ve huşu ile huşu duyarak, ihtiyaçlarını O'na arzederek ihtiyaç ve bela anında O'na sığınarak O'nu ilah edindiğine delalet eder. Bu ise O'nun Rabblığının ve merhametinin kemalini gerektirir. Hamde layık ve melik olmasının kemalini de ihtiva eder. Allah'ın ilahlığı, Rabbliği, Rahmanlığı, ve Melik oluşu bütün kemal sıfatlarını gerektirir. Zira bütün bunların sabit olması Hayy, Semi, Basır, Kadir, Mütekellim, istediğini yapan ve fiillerinde Hakim olmayan birisi için düşünülemez.

---

*Her ne kadar Allah (c.c.), kendisinden daha derinde bir şey bulunmayan manasındaki Batın isimini karşılığı olarak Kahr ve galebe ile zahir olsa da durum aynıdır. Kendisinden önce hiçbir şeyin bulunmadığı anlamına gelen Evvel isminin, kendisinden sonra hiçbir şeyin bulunmadığı manasındaki Ahir isminin karşılığı olduğu gibi. Batın ismi de zahir isminin karşılığıdır.

Arşı İstiva Etmek

Celal ve Cemal sıfatları Allah ismine hassdır.

Fiil ve kudret sıfatları, zarar ve fayda vermede yalnız olmak, vermek ve vermemek, iradenin gerçekleşmesi, kudretin kemali, yaratıkların işlerinin yürütülmesi ve düzenlenmesi gibi sıfatlar "Rabb" ismine aittir.

İhsan, Cud, Birr, Hannan, Minnet, Refet, Lutf gibi sıfatlar Rahman ismine hasdır. Bunlar, sıfatın sübutunu, eserinin husulunu, taalluk ettiği şeylerle ilgisini açıklamak ve ilan etmek için tekrar edilmişlerdir.

Rahman, Rahmet vasfı olandır. Rahim, kullarına merhamet edendir. Bundan dolayı Allah Teala: "O müminlere Rahimdir" (Ahzab, 43)der. Diğer bir başka ayette "Şüphesiz Allah, onlara Rauf ve Rahimdir." (Tevbe, 17) buyurulur. Fa'lan vez.nindeki Rahman ismi de olmakla beraber, rahman ismi, rahmetin genişliğinden bütün rahmetle vasıflanan manaların sübutundan dolayı bu ayetlerde müminlere ve kullarına rahmandır şeklinde gelmedi.*

Bilmiyor musun ki, Araplar aynı şekilde her biriyle dolup taşana, gadabla dolup köpürene Gadban, Nedman, Hayran, taşana Sekran, Lehfan derler. Fa'lan kalıbının binası, genişlik ve şümul içindir. İşte bundan dolayı çoğu kez Allah'ın arşı istivası bu isimle beraber gelmiştir. "Rahman Arşı istiva etti" (Taha, 5) "Sonra arşı Rahman istiva etti" (Şuara, 59) ayetlerinde olduğu gibi-Allah Teala Rahman ismiyle Arşını istiva etti. Çünkü arş bütün yaratıkları kuşatıcıdır ve içine alacak kadar geniştir. Rahman da mahlukatı kuşatıcı ve kapsayıcıdır. Nitekim ayette "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (Araf, 156) dediği buyurulmuştur. Allah en geniş yaratıkları en geniş sıfatlarla istiva eder. İşte bundan dolayı Allah'ın rahmeti herşeyi içine almıştır. Nitekim Sahih-i Buhari'de Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teala mahlukatı yarattığı zaman bir kitaba rahmetim gazabımı geçer diye yazdı, bu kitab, Allah'ın nezdinde ve arşın üzerine konmuştur. Diğer bir rivayette " bu Allah'ın yanında arşın üstündedir" şeklindedir. **(Buhari, Bed'u'l-halk, 1; Müsned, II, 258)**

Bu kitabın rahmete tahsis edilmesi Allah'ın yanına arşın üzerine konuluşunu düşün, bununla "Rahman Arşı istiva etti" ve "Sonra Arş üstüne Rahman istiva etti, Arşla bilgi iste" (Furkan, 59) ayetleri arasındaki uygunluğu gör. Sana Rabbinin marifetinden büyük bir kapı açılacak (Bilgi verilir); Şayet Ta'til (Mutezile) ve Cehmilik bu kapıyı sana kapatmamışsa.

---

*Bu ayetlerde vasıflandığı manaların hepsi bulunmak ve rahmet vasfı da içermekle birlikte fa'lan veznindeki Rahman ismi, kullarına "Rahman" ya da "müminlere Rahman" şeklinde geçmemiştir.

Adl, Kabz, Bast, Hafd, Refi, Ata, Mena, İzaz, Izlal, Kahr, hükm ve benzeri sıfatları Allah, melik isimine has kılmıştır. Melik ismini de "din gününe" tahsis etmiştir. Bu da O'nun o gün yalnızca kendisi hükmedeceği için ceza vermesidir. Çünkü o gün gerçektir ve ondan önceki zamanlar sanki bir andan ibarettir. Kıyamet gününden gaye, dünya günlerinin ona doğru giden merhaleler, aşamalar olmasıdır.

Allah'ın "Allah, Rabb Ve Rahman" İsimleriyle Halk ve Emir Aleminin İrtibatı

Mahlukat ve emir aleminin bu üç isimle irtibatını düşün. Allah, Rabb ve Rahman isimlerinden mahlukat ve emir alemi sevab ve ikab nasıl çıkmış, bunlar nasıl mahlukatı toplamış ve ayırmış. Mahlukatı toplamak veya dağıtmak bu üç isme aittir.

Bütün mahlukatı içine alan toplama işi Rabb ismine aittir. Allah herşeyin Rabbidir, yaratıcısıdır, herşeye gücü yetendir, hiç birşey O'nun rububiyetinin dışında kalmaz. Göklerde ve yerde olan herşey O'nun kuludur, O'nun kudreti ve kahrı altındadır. Yaratıklar rububiyyet sıfatıyla toplanırlar, uluhiyet sıfatıyla ayrılırlar. Mutlu kişiler, sadece O'nu ilah tanırlar ve gönüllü olarak ikrar ederler ki o Allah'tan başka ilah yoktur. İbadet, tevekkül, ümit, korku, sevgi, tevbe, tevazu, haşyet, zillet ve boyun eğme ancak O'na yapılır.

Burada insanlar gruplara ayrılmışlar ve iki grup olmuşlardır. a-Cehennemdeki müşrikler grubu, b- Cennetteki muvahhidler grubu. İnsanları biraraya getiren rububiyet vasfı olduğu gibi onları gruplara ayıran da uluhiyet vasfıdır. Din ve şeriat koymak, çıkışı ve uygulanışı ile nehiyde bulunmak uluhiyet sıfatlarındandır. Yaratmak, icad etmek, idare etmek ve yapmak rububiyyet sıfatlarındadır. Sevaba karşılık cenneti, cezaya karşılık cehennemi vermek melik sıfatlarındadır. O din gününün sahibidir. Allah yaratıklara tanrılık sıfatıyla emreder, rabblık sıfatıyla onlara yardım eder, onları başarılı kılar, hidayet veya dalalet verir. Onlar sevab ve ikab vermesi melikliği ve adaletiyledir. Bu işlerden hiç birisi diğerinden ayrılamaz.

Rahmet ise Allah ile kulları arasındaki ilişki ve sebebdir. Allah'ı ilah tanımak kullarına Rablik yapmak Allah'ın görevidir. Rahmet Allah ile kulların arasını birleştiren, ulaşımı sağlayan sebebidir. Bu sıfat sebebiyle Allah kullarına elçiler gönderir, kitablar indirir. Onlara hidayet verir, onları sevab yurdunda iskan ettirir. Rahmetiyle kullarına rızık verir, onları affeder, onlara nimet verir. Kullardan Allah'a doğru ubudiyet, Allah'tan kullara doğru Rahmet sebebi vardır.

Rablığının Rahmetine bitişik oluşu, Arşına istivasının rahmetine bitişik oluşu gibidir. "Rahman Arşı istiva etti" ayeti böylece "Rahman ve rahim, alemlerin rabbi" ayetine tetabuk eder.

Hiç bir şeyin Rububiyetin dışında kalmaması itibariyle Rububiyetin kapsam ve genişliği rahmetin kapsam ve genişliğinden daha fazladır. Mahlukat üzerindeki yüceliğine delalet eden vasfı olduğu, alemlerin rabbi ve her şeyin üstünde bulunduğu halde açıklaması inşaallah daha sonra geleceği gibi, Allah Rahmet ve Rububiyeti ile herşeyi kuşatmıştır.

Hamdin Bu İsimlerin Muhtevası ile İrtibat ve Uygunluğu

Bu isimlerin Hamdden sonra zikredilmesinde, bunların mukteza ve muhtevasına uygun düşmesinde, Allah'ın ilahlığında, Rabblığında, Rahmaniyyetinde ve Melikliğinde övülmüş olduğuna yani Allah'ın övülmüş bir ilah, bir Rabb, bir Rahman ve bir Melik olduğuna işaret vardır. Böylece de Kemal'in bütün dereceleri O'na ait olur. Bu isimden tek başına bir kemal, birinin diğerine bitişmesiyle yine başka bir kemal hasıl olur. Bunun örnekleri şu ayetlerdir. "Allah Ganidir, Hamiddir", "Allah Alimdir, Hakimdir" , "Allah Kadirdir ve Allah Gafurdur, Rahimdir" Gani, kemal sıfatıdır, hamd da kemal sıfatıdır. Hamd ile Gına sıfatının beraber olması da kemaldir. İlmi ve hikmeti kemaldir. İlmin hikmete bitişik olması da kemaldir. Allah'ın kudreti ve mağfireti kemaldir. Kudretin mağfirete bitişik olması da kemaldir. Kudretle af de kemaldir. "Allah affedici Kadirdir" (Nisa, 149); İlmin hilmle bitişmesi de kemaldir "Allah Alimdir, Halimdir". (Nisa, 12)

Arşın taşıyıcıları dörttür. İkisi şöyle der: "Seni hamdınla tenzih ve tesbih ederiz ya Rab, ilmin ve hilminle hamd sana aittir" İkisi de şöyle der "Ya Rab seni hamdınla tesbih ederiz, kudretin ve affınla hamd senindir" Kudreti olup da affetmeyen yoktur, hiçbir affeden yoktur ki kudretinden affetmiş olmasın, hiç bir ilim sahibi yoktur ki halim olmasın, halim hiç kimse yoktur ki ilim sahibi olmasın. Hilmin ilme, affın kudrete, melikin hamda, izzetin rahmete bitişik olmasından daha güzel ne vardır. "Şüphesiz Rabbin Azizdir, Rahimdir" (Şuara, 9) Bundan dolayı İsa (as)'ın "Eğer onlara azab edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, sen zaten Azizsin, Hakimsin (senden bu beklenir) " (Maide, 118) demesi, şöyle demesinden daha güzeldir: "Eğer onları bağışlarsan, sen zaten Gafur ve Rahimsin". Hz. İsa demek istiyor ki: "Eğer sen onları bağışlarsan, bu bağışlaman izzetindendir. İzzet de kudretin kemalidir. Yine bağışlarsan bu Hikmetindendir, bu da ilminin kemalidir. Aczinden ve cehaletinden dolayı suçlunun suçunu bağışlayan Kadir, Hakim ve Alim olamaz. Bilakis bu kişi ancak aciz olur. Sense tam bir kudret, ilim ve herşeyi yerli yerine koyduğun hikmetinle bağışlarsın. Burada bunu söylemek "Sen Gafur ve Rahimsin" demekten daha güzeldir. Çünkü burada "Gafur ve Rahimsin" demek, zamansız mağfiret talebinde bulunmak manasına gelir ki bunun vakti geçmiştir. Şayet" Onları bağışlarsan sen zaten Gafur ve Rahimsin" deseydi bu, şefkat dilemek ve müstehak olmayanlar için mağfiret talebinde bulunmak olacağından İsa (as)'ın mevkiine uygun düşmezdi. Özellikle burada durum azamet ve celal yeri, Allah'a çocuk isnad eden ve Allah'ı bırakıp çocuğu ilah edinenlerden intikam alma yeridir. Burada izzet ve hikmeti anmak rahmet ve mağfireti söylemekten daha uygundur. İbrahim (as) sözünde ise böyle "beni ve oğlumu putlara tapmaktan uzaklaştır. Rabbim, doğrusu putlar insanların çoğunu yoldan çıkarırlar. Kim bana uyarsa o bendendir, kim bana isyan ederse, sen Gafursun Rahimsin" (İbrahim, 35- 36); İbrahim (as) burada "Sen Azizsin ve Hakimsin" demedi. Çünkü makam dua etme ve merhamet isteme makamıdır. Yani, sen, şirkten tevhide, isyandan itaate dönmelerini sağlamakla merhamet edip onları bağışlarsın, demek olur. Nitekim hadiste de " Ya Rab kavmimi bağışla,doğrusu onlar bilmiyorlar" (Buhari, Ehadisu'l- Enbiya 54; Müslim, Cihad, 105) buyurulmuştur.

Bu da apaçık göstermektedir ki Rabb Teala'nın isimleri, kendisiyle kaim olan sıfat ve manalardan türetilmiştir. Ve Allah'ın her isminin beraberinde zikri uygun düşen, birbirine bağlı bulunan fiil ve işleri vardır. Doğruya muvaffak kılan Allah'dır.

HİDAYETİN MERTEBELERİ

Bu bölüm hidayetin özel ve genel mertebeleri hakkında olup, toplam on mertebedir.

***Birinci mertebe*:** Uyanıkken vasıtasız olarak Allah'ın kulu ile konuşmasıdır ki, bu Allah'dan kula doğru olur ve bu hidayetin en yüksek derecesidir. Allah Teala'nın Musa b. İmran (as) ile konuşması böyledir. Allah Teala "Allah Musa ile konuştu". (Nisa, 163) Ayetin başlangıcında Allah'ın Nuh'a ve Nuh'dan sonraki nebilere vahyedişi zikredilir, sonra Musa, Allah'ın kendisiyle konuştuğunu haber vermekle nebiler arasında özel bir yere sahib olur. Bu durum, Musa için meydana gelen konuşmanın ayetin başında zikrolunan mutlak vahyden daha hususi oluduğunu gösterir. Sonra Allah bu konuşmayı, konuşma fiilinin masdarı olan "teklim" kelimesiyle pekiştirdi. Bu tekid, buradaki konuşmanın, ilham, işaret veya konuşma dışında herhangi bir manaya geldiğini zanneden Mu'tezile, Cehmiyye, Muattıla vb.nin vehmini ortadan kaldırır. Allah Teala buradaki konuşmanın hakiki manada olduğunu göstermek ve mecaz vehmini ortadan kaldırmak için bunu manalı bir mastarla tekid etmiştir. Ferra, hangi yolla olursa olsun insana ulaşan şeye Arapların kelam adını verdiğini söyler. Fakat Araplar bunu mastarla desteklemezler. Masdarla tekid edildiği zaman bundan ancak hakiki manada kelam anlaşılır. Bunun örneği irade kelimesidir. Filanca, bir isteyişle istiyor (erade iradeten) denilince, bununla iradenin hakikatı anlaşılır. Falanca duvarı murad ediyor, denince "irade" mastarı kullanılmaz. Çünkü buradaki irade hakiki değil, mecazidir. Allah Teala şöyle buyurur: "Musa sözleştiğimiz yere gelip Rabbi onunla konuştuğunda Rabbim bana kendini göster, sana bakayım, dedi" (Araf, 142) Bu konuşma Musa'yı Firavun'a göndermek için yaptığı ilk konuşmadan ayrıdır. Bu ikinci konuşmada bakma isteği vardır, birincide yoktur ve Musa'ya levhalar da bu konuşmada verilmiştir. Bu konuşma Allah'ın bir vaadi olarak gerçekleşmiştir. Birinci konuşmada ise bir sözleşme mevzubahis değildir. İkinci konuşmada Allah (cc) Musa'ya şöyle der: "Ey Musa, risaletim ve kelamımla insanlar arasında seni seçtim." (Araf, 144) Selef alimlerinin icması ile buradaki kelam "teklim" manasındadır.

Allah sübhanehu Kur'an'da hem ona nida ettiğini ve hem de gizlice seslendiğini haber verir. Nida uzaktan, fısıldamak (nica) yakından olur. Yine Arablar, deve büyüyünce ona nida veya nica adını verirler. Babası Adem, Musa ile tartışmasında "Sen Allah'ın konuşmasıyla seçmiş olduğu Musa'sın, Allah Tevratı bizzat yazıp sana vermedi mi?" der. Kıyamette insanlar Musa'nın Rabbinden şefaat taleb etmesini istediklerinde aynı şeyi söylerler. Mirac hadisinde, rivayetlerin ihtilafına göre Hz.

Peygamber Hz. Musa'yı altıncı veya yedinci semada gördüğü zaman yine aynı şekilde hitab etmiştir. Ve şöyle demiştir: "Bu Allah'ın Musa'yı kelamıyla üstün kılmasından dolayıdır" **(Buhari, tevhid, 37)** Eğer buradaki konuşma (kelam) Musa'dan başka nebiler için hasıl olan konuşma cinsinden olsaydı, bu hadisle de böyle bir konuşmayı (kelamı) Musa'ya tahsis etmesinin bir manası kalmaz. Ve Musa'ya "Kelimü'l- Rahman da denmezdi. Allah Teala'da " Allah'ın bir beşere konuşması ancak vahyle veya bir perde arkasından veya bir elçi göndermekle olur. Bu elçi de Allah'ın izniyle O'nun istediğini vahyeder" (Şura, 51) buyurarak Vahy konuşmasıyla, elçi göndermek suretiyle konuşmayı ve perde arkasından konuşmayı birbirinden ayırmıştır.

İkinci mertebe: Nebilere has vahy derecesidir. Allah Teala "Doğrusu biz sana, Nuh'a ve Nuh'dan sonraki nebilere vahyettiğimiz gibi vahyettik" (Nisa, 163) ve "Allah'ın bir insanla konuşması ancak vahyle veya perde arkasından olur." (Şura, 51) buyurur. Bu ayette vahy konuşma çeşitlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Nisa Suresi'ndeki ayette de vahyi bir konuşma çeşidi olarak saymıştır. Bu konuşma iki şekilde olur. Biri vasıtasız ve hususi konuşma şekli. Diğeri çeşitli yollardan manayı iletmek şeklinde olan umumi konuşma şeklidir.

Sözlükte Vahy: Gizli ve süratli bir şekilde bildirmek demektir. Fiili "vaha" ve "evha" şeklinde geçer. Nitekim şiirde "Ona kararı bildirildi (Vaha), o da sakinleşti" şeklinde geçer.İleride kısımları gelecektir.

Üçüncü mertebe: Melek olan elçilerin beşer olan elçilere gönderilmesidir. Melek elçi, Allah'ın beşerden elçisine ulaştırılmasını emrettiği şeyleri vahy eder. Bu üç derece sadece nebilere aittir. Başkaları için söz konusu değildir.

Bu melek elçi, bazen beşeri elçiye bir insan şeklinde gelir, onu görür, onunla konuşur. Bazen beşeri elçi meleği asli suretiyle görür. Bazen de melek onun kalbine girer, Allah'ın kendisine vahyettiğini ona vahyeder, sonra da çıkar ve ayrılır gider. Bu mertebelerin üçü de Peygamberimize nasib olmuştur.

Dördüncü mertebe: Tahdis (içe doğurma) derecesidir. Bu derece özel vahyin ve sıddıkların altındaki bir derecedir. Ömer b. Hattab (ra)'nın derecesinden olduğu gibi. Nebi (sav) şöyle der: "Sizden öceki ümmetlerde muhaddesun (ilham verilenler) vardı, eğer bu ümmette de böylesi varsa, o da Ömer b. Hattab'dır". **(Buhari, Fedailu Ashabi'n-nebi,6;Müslim,Fedailu's-Sahabe,23)**

Şeyhü'l- islam Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin şöyle dediğini işittim: "Bizden önceki ümmetlerde kendisine ilham verilenlerin varlığı kesindir. Böyle kimselerin bu ümmette bulunması, bu ümmetlerin en faziletlisi olmakla beraber, şart edatına bağlanmıştır. Çünkü bizden önceki ümmetlerin onlara ihtiyacı vardır. Bu ümmet ise nebilerinin ve risaletinin kemalinden dolayı onlardan müstağnidir. Allah Teala bu ümmeti Nebi (sav)' den sonra keşf, ilham, muhaddes ve rüya sahibi kimselere muhtaç kılmadı. Şart edatıyla yapılan bu bağlantı ümmetin kemali ve müstağni oluşundandır, noksan oluşundan değil"

Muhaddes: Kalbine ve derunune ilham edilen bir şey demektir. Böylece de o şey haber verildiği gibi ortaya çıkar.

Şeyhimiz (İbn Teymiyye) "Sıddık, muhaddesden daha kamildir. Çünkü sıddıklığın kemali; mana bağlılığı ile ilham, içe doğma, keşf gibi şeylerden müstağnidir. Çünkü sıddık bütün kalbini, sırrını, içini ve dışını Rasulüne teslim etmiştir. Bununla o, diğer şeylerden müstağnidir"der.

O der ki, muhaddes, kendisine ilham edileni Rasulullah'ın getirdiğine arz eder. Eğer Rasulullah'ın getirdiğine uyarsa kabul eder. Uymuyorsa reddeder. Böylece anlaşılıyor ki sıddıklık derecesi tahdis derecesinin üstündedir.

Yine İbn Teymiyye der ki: Birçok hayalperest ve cahillerin "kalbim Rabbimden bana bunu ilham ediyor" dediği şeye gelince; kalbinin ona bir şeyler söylemiş olması doğrudur, fakat kimden? şeytanından mı? yoksa rabbinden mi? Kalbim bana Rabbimden böyle ilham etti, derse kendisine ilham edip etmediğini bilmediği birine söz isnad etmiş olur ki bu da yalandır. Yine o der ki, bu ümmetin muhaddesi asla böyle söylemez, hiçbir zaman böyle bir şeyi ağzına almaz. Şüphesiz Allah Ömer'i, bunu söylemekten korumuştur. Bilakis, bir gün katibi "Bu müminlerin emiri Ömer b. Hattab'a Allah'ın gösterdiği (öğrettiği) şeydir" diye yazar. Ömer de "Hayır, onu sil, bu Ömer b. Hattab'ın gördüğü şeydir, eğer o doğruysa Allah'dandır, yanlış ise Ömer'dendir, Allah ve Allah'ın Rasulü ondan beridir, uzaktır diye yaz". Ömer "kelala, konusunda (miras hukukuyla ilgili bir kavramdır): Bu konuda kendi görüşümü söylüyorum, eğer doğruysa Allah'dan, şayet yanlış olursa benden ve şeytandandır der". Rasulullah (sav)'ın şehadeti ile muhaddes olanın sözü böyledir. Oysa sen ittihadinin, hululinin, şatahatlar söyleyen ibahinin, sema yapanların açıkca, Rabbim kalbime böyle ilham etti, dediğini görürsün.

Şimdi, bu iki sözü söyleyenlerin halleri ve sözlerine bak ve her birinin hakkını ver ve hileli olanla halis olanı bir tutma.

Beşincimertebe: İfham derecesidir. Allah Teala "Davud ve Süleymanı da hatırla, tarla hakkında hüküm vermekteydiler, zira tarlaya gece vakti bir kavmin koyunu dalmıştı. Ve biz de onların hükmüne şahiddik, biz o kavmin durumunu Süleyman'a fehmettirdik (kavrattık), hem Süleyman'a hem de Davud'a hüküm ve ilim verdik" (Enbiya, 78-79) buyurur. Allah bu iki kerim olan nebiyi zikretti, onları ilim ve hükümce öğdü ve muayyen bir olaydan fehmi (kavramayı) Süleyman'a tahsis etti. Ali b. Ebi Talib'e "İnsanlardan ayrı olarak Allah'ın Rasulu size bir şeyi tahsis etti mi? diye soruldu. O da "hayır, tohumu çatlatan, canlıyı yaratana andolsun sadece Allah'ın kendi kitabı ve bu sahifede olanı anlamayı kuluna vermesi müstesna, dedi. Ve bu sahifede akıl vardır, o da diyet demektir, esiri kurtarmak, bir kafirden dolayı müslümanın öldürülmemesi vardır" dedi. **(Buhari, Cihad, 171; Tirmizi, Diyat,16)** Ömer b. Hattab'ın Ebu Musa el Eşari'ye yazdığında da "Sana işaret ettiklerimi anla "kavramaya çalış" ifadesi vardır. Fehm; Allah'ın kuluna verdiği bir nimet, kalbine koyduğu bir nurdur, kul bu nurla başkasının idrak edip bilemediğini bilir ve idrak eder, eşit şekilde ayetleri ezberlemekle beraber, ayetlerden başkasının anlayamadığı şeyleri anlar, fehmeder. Ve ayetlerin manasının aslını anlar.

Allah ve Allah'ın Rasulünden kaynaklanan fehm Sıddıklık ünvanı ve peygamber varisliğinin alametidir. Fehm konusunda alimlerin derecesi, binlerle ifade edilebilecek kadar farklıdır. İbn Abbas'ın fehmine bak. Ömer ve orada bulunan Bedir ehlinden bazı kimselerle diğerleri ona "Allah'ın yardımı ve feth geldiği zaman" suresini sorar. Bu surenin İbn Abbas'a has kılınan anlamı şudur: "Allah Subhanehu'nun Nebisine ecelinin geldiğini haber vermesidir". Allah'ın ona ecelinin gelişini bildirmesidir. Ömer'in buna muvafakat etmesi, Nebi'nin ecelinin İbn Abbas ve Ömer'den başka sahabelere gizli kalması ve o vakit İbn Abbas'ın sahabelerin en genci olması onun hususiyetlerindendir. Özel bir anlayış olmasaydı, bu sureden Rasulullah'ın ecelinin bildirildiğini nereden çıkaracaktı?. Bu dereceye yükselecek ince anlayıştan çoğu insanlar yoksundur, kıt anlayışlıdır. Böylece nass, yanında olmakla birlikte başka şeye gerek duyar, kendisi için metinlerle yetinmez. Fehm ve anlayış sahibi ise nasslarla birlikte nassdan başka olan şeylere gerek duymazlar.

***Altıncı Mertebe*:** Umumi ve genel olan beyan derecesidir. Hakkın, delil ve şahidleriyle birlikte açıklanması, batıldan ayrılması ve tanıtılmasıdır. Böylece hakk, kalbe görünmüş, gibi olur. Gözün görülen şeyleri müşahade etmesi gibi.

Bu derece Allah'ın yarattıkları üzerindeki huccetidir ki, bu huccet kullarına ulaşmadan Allah kimseye azab etmez veya saptırmaz. "Allah Teala bir topluluğu ancak kendilerine sakınacakları şey tamamen açıklanıp, doğru yolu gösterdikten sonra saptırır." (Tevbe, 115). Bu sapıtma, Allah'ın onlara açıkladığı zaman verdiği bir akibettir, Allah'ın açıkladığını kabul edip, onunla amel etmediklerinde, Allah onları hidayetten saptırmak suretiyle cezalandırır. Allah hiç kimseyi açıklama yapmadan saptırmaz.

Bu durumu bilince kaderin sırrını da bilmiş olursun ve kader konusundaki bir şekk ve şüphe de senden zail olur. Ve Allah'ın kullarını niçin dalalete düşürmüş olduğundaki hikmet de bilinir. Kur'an'ın pek çok yerinde bu açıklanır. Şu ayetlerde "Onlar sapıtınca, Allah da onların kalblerini saptırır" (Saff, 5), "Onların sözü kalblerimiz perdelidir (kapalıdır) demektir, hayır, oysa Allah onların kalblerin küfürleri sebebiyle mühürlemiştir" (Nisa, 155) buyurur. Birincisi, inaddan kaynaklanan bir küfürdür. İkincisi mühürlemeden kaynaklanan küfrdür." İlk kez ona inanmadıkları gibi onların kalblerini ve gözlerini döndürürüz, onları taşkınlıkları içinde terkederiz, bu taşkınlığa dalar giderler" (En'am, 110) Yakinen bilip tahkik ettikleri halde Allah'a imanı terk etmelerinden dolayı, Allah da onların kalblerini, gönüllerini ve gözlerini çevirerek cezalandırdı. Böylece de onlar Allah yolunda hidayet bulamadılar.

Burada iyice bir düşün, doğrusu bu büyük bir konudur.

Allah Teala diyor ki "Semuda gelince, onlara da hidayet verdik, gel gör ki onlar, hidayete karşılık körlüğü sevdiler." (Fussilet, 17) Bu hidayet beyan ve delaletten sonra söz konusu olan hidayettir. Açıklama hidayet için gerekli, zaruri olmayan bir şarttır. Eğer bu açıklamaya kendisinden sonra başka hidayet bitişmezse, hidayeti açıklamayı başka bir hidayet izlemezse, bu açıklama ile hidayetin kemali hasıl olmaz. Burada söz konusu olan tevfik ve ilham hidayetidir.

Bu açıklama iki türlü olur. Birincisi, okunup dinlenen Kur'an ayetleriyle açıklama, ikincisi görünen ve gözlenen ayetlerle açıklamadır. Bu her iki açıklama da Allah'ın tevhidine isimlerine, sıfatlarına, kemaline, rasulleriyle Allah'dan haber verilen şeyin doğruluğuna delil ve ayetlerdir. İşte bu yüzden Allah okunan ayetlerle, görünen ve gözlenen ayetlerle tefekkür yapmaya çağırır. Şu ya da bu konuda onları düşünmeye teşvik eder, yöneltir. Bu; nebilerin gönderildiği beyan tarzıdır. Bu beyan resullere, resullerden sonra alimlere verildi, bundan sonra Allah dilediğini saptırır. Nitekim ayet-i kerimede Allah şöyle buyurur: "Biz her peygamberi kendilerine açıklamada bulunabilsin diye kendi toplumunun diliyle gönderdik. Artık bundan sonra Allah dilediğini saptırır, dilediğine de hidayet verir. O Azizdir, Hakimdir". (İbrahim, 4) Peygamberler sadece tebliğ ve beyan ederler, izzet ve hikmetiyle dilediğini saptıran, dilediğini de hidayete kavuşturan, Allah'tır.

Yedinci mertebe: Özel açıklama mertebesidir. Bu, hususi hidayeti gerektiren beyandır. Bu beyan, inayet, tevfik, ictiba (seçme) fiilleriyle ilgili ve başıboş bırakma sebeplerinin kalbden silinip kaldırılması ile tezahür eden beyandır. Elbette bu beyandan hidayet geri kalmaz. Bu mertebe hakkında Allah Teala şöyle buyurur: "Eğer sen onların hidayetine düşkünsen, doğrusu Allah, saptırdığını hidayete erdirmez" (Nahl, 37) "Doğrusu sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, fakat Allah dilediğini hidayete erdirir" (Sad, 56). O halde ilk beyan şart olup zorunludur.

Sekizinci mertebe: İsma (işittirme) derecesidir. Allah Teala "Allah onlarda bir hayr görseydi, onlara elbette işittirirdi ve işittirmiş olsaydı bile onlar yine sırtlarını dönüp giderlerdi". (Enfal, 23) Yine Allah Teala "Körle gören; karanlıklarla aydınlık, gölge ile kavurucu sıcak, ölülerle diriler bir değildir. Allah dilediğine duyurur, sen kabirdekilere de duyuracak değilsin, sen ancak uyarıcısın " (Fatır, 22) buyurur. Bu duyurma huccet ve tebliği duyurmaktan daha hususidir. Onlar için duyurma gerçekleşmiştir ve onların aleyhinde bir delil olabilir. Fakat bu duyurma sadece kulaklara duyurmadır. Bir de kalblere duyurma vardır. Sözün, bir lafzı ve bir de manası olup bunların hem kulak, hem de kalple ilgisi vardır. Kulağın payına düşen kelamının lafzını işitmektir. Kalbin payına düşen, kelamın manasının hakikatini, kelamdan ne kastedildiğini anlamaktır. Allah Teala, kalbin payına düşen , murad ve maksadın anlaşılması özelliğini, kafirlerden kaldırmıştır. Onlar için sadece kulağın payı olan lafızların işitilmesini bırakmıştır. Allah Teala" Onlar Rablerinden gelen her şeyi, her yeni zikri, başka şeylerle oyalanarak kalbleri sürekli meşgul ve gaflet içinde olduğu halde dinliyorlar" (Enbiya, 2) buyurur. Bu işitme ise dinleyene, kendi aleyhinde delil olmaktan başka hiç bir işe yaramaz. Duymanın maksadı, ürünü ve neticesi ise kalp, oyalanma, gaflet ve yüz çevirme içindeyken hasıl olmaz. Aksine işiten yanında bulunana ayet-i kerimede geçtiği gibi "O az önce ne söyledi?" diyerek çeker gider. Halbuki onlar "Allah'ın kalblerini mühürlediklerıdir" (Muhammed, 16)

Bu derece ile ifham (anlatma, kavratma) derecesi arasındaki fark: Bu derece kulak (işitme) vasıtasıyla hasıl olur. İfham derecesi ise daha umumidir. Bu açıdan bu derece ifham derecesinden daha hususidir. Fehim derecesi bir başka açıdan daha hususidir. Bu yönüyle fehm mertebesi kasdedilen ve onun teferruatı ile alakalı olduğu ve işaret ettiği şeyler ile ilgilidir. Duyma mertebesi ise daha çok maksadın hitapla kalbe ulaştırılmasıyla ilgilidir. Bu işitmeye de kabul işitmesi terettüp eder.

Şu halde işitmenin üç mertebesi vardır: Kalbin işitmesi, kabul ve icabet işitmesi.

Dokuzuncu mertebe: İlham mertebesidir. Allah Teala "Andolsun nefse ve onu en güzel biçimde yaratana ve fücurunu da takvasını da ilham edene" (Şems,7-9) buyurur. Nebi (sav) de Husayn b. Münzir el-Huzai'ye müslüman olunca şöyle dedi: "De ki : Ey Allah'ım bana rüşdümü ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru". (Tirmizi, daavat,70;Müsned,IV,444)

Menazil kitabının yazarı ilhamı, muhaddeslerin makamı olarak kabul etmiştir.

O der ki bu makam firaset makamının üstündedir. Çünkü firaset nadiren vuku bulur ve firaset sahibi firaseti zorlukla uzun çabalarla elde eder. Oysa ilham ancak huzur makamında hasıl olur.

Ben derim ki tahdis, ilhamdan daha hususidir. İlham imanlarının derecesine göre müminlere has genel bir özelliktir. Şüphesiz her mümin imanını, Allah'ın kendisine ilham ettiği rüşd ile elde eder. Tahdis mertebesine gelince bu konuda Nebi (sav) şöyle buyurur. "Eğer bu ümmette de onlardan biri varsa o da Ömer'dir". **(Buhari, Fedailu Ashabi'n-nebi, 6; Müslim, Fedailu's-Sahabe, 23)** Yani muhaddes kişilerden biri demek istiyor. Tahdis ise özel bir ilhamdır. O, nebilerden başkasına yapılan vahydir. Burda ya mükellef varlıklara olur "Musa'nın annesine onu emzirmesini vahyettik" (Kasas, 7) " Ve havarilere bana ve resulüme iman etmelerini vahyettiğimi hatırla" (Mide, 111) ayetlerinde olduğu gibi. Ya da mükellef olmayan varlıklara yöneliktir: "Senin Rabbin arıya dağda, ağaçta insanların yaptığı çardaklarda yuva edinmesini, ev kurmasını vahyetti" (Nahl, 29) ayetinde olduğu gibi. Bunların hepsi ilham vahyidir.

Bu özel ilhamın firasetin üstünde olduğu yolundaki görüşe gelince, bu konuda şunlar delil olarak ileri sürülmüştü: firaset -daha önce de geçtiği gibi- nadiren meydana gelir. Nadirin ise hükmü yok gibidir. Sahibi tarafından elde edilmesi zor ve uzun olup, her zaman ona ulaşamaz. İlham ise Allah'a yakınlık ve huzur makamında hasıl olur.

Bu konuda gerçek şu ki: Firaset ve ilhamın her birisi özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılır. Her birinin özel olanı; diğerinin genelinin üzerindedir. Ve her birinin genel olanı çoğu kez meydana gelebilir. Oysa özel olanı nadiren meydana gelir. Fakat ikisi arasındaki asıl fark şudur ki, firaset, bir tür kazanma ve tahsile bağlıdır. İlham ise mücerred anlamda vehbidir, kesin olarak çalışmakla elde edilemez.

İLHAMIN DERECELERİ

Menazil sahibi der ki: İlham üç derecedir. Birinci derece: duymaya bağlı ve kesin olarak vahy şeklinde tezahür eden nebe (haber) dir. Zira mutlak anlamda "nebe" bir özelliği olan habere denir. Her haber nebe değildir. Oysa bu, o büyük gaybdan gelen haber manasına nebedir.

Vahy ve ilhamdan kasdedilen kendisine ilham gelen kişiye bunun gereğinin kesin olduğunu bildirmektir. Bu ya işitme vasıtasıyla olur. Ya da vasıtasız bildirmesiyle olur.

Ben derim ki: İlhamın işitme vasıtasıyla hasıl olanına gelince, bu ilham değildir. Bilakis bu hitab kabilinden birşeydir. Bunun nebilerden başkası için meydana gelmesi düşünülemez. Hz. Musa'ya tahsis edilen hitab bu kabildendir. Zira burada hitab eden Hakk Azze ve Celledir.

Riyazat erbabının çoğu hakkında hasıl olan işitmeye gelince: Bu da üç şekilden biri ile olur, bunun dördüncü bir şıkkı yoktur. Bunun en üst mertebesi Melikin ona cüz'i bir şekilde hitab etmesidir. Bu hitab, nebilerden başkasına da hasıl olur. Nitekim melekler İmran b. Husayn'a selamla hitap etmişlerdi.İmran dikkatle bakınca selam vermeyi kesiyorlardı. İmran dikkatli bakmadığı zaman meleki hitab tekrar geri geliyordu. Bu çeşit hitab iki türlüdür:

Birincisi: kişinin bizzat kulağı ile duyduğu hitab ki müminlerin geneline nisbetle bu nadiren gerçekleşir.

İkincisi, kalbe atılan bir hitabdır, melek onu ruha ilka eder. Nitekim meşhur hadiste "Şüphesiz meleğin de şeytanın da ademoğlunun kalbine bir şey ilham etmesi mümkündür. Meleğin ilhamı hayrı hatırlatması, vaadi tasdik etmesidir, şeytanın ilhamı şerri hatırlatması ve vadi (cenneti-cehennemi) tekzib etmesidir". Sonra Rasulullah şu ayeti okur: "Şeytan size fakirliği vaad eder ve fahşayı (yüz kızartıcı şeyleri) emreder, Allah ise size mağfiret ve lutfunu vaad ediyor" (Bakara, 268) Diğer bir ayette Allah Teala "*Hani o gün* Rabbin meleklerine ben sizinle beraberim gidin, müminlerin kalbini sağlamlaştırın diye vahyetmişti" (Enfal, 12)buyurur, Bu ayet "Onların kalblerini güçlendirin ve onlara zafer müjdeleyin" şeklinde tefsir edildiği gibi "Onlarla beraber savaşta hazır bulunun" şeklinde de yorumlanmıştır. Bunların ikisi de doğrudur. Melekler hem müminlerle beraber savaşta hazır bulunmuşlar, hem de onların kalblerini pekiştirmişlerdir.

Allah'ın mümin kullarının kalbine vaz ve nasihat vermesi de bu hitab nevindedir. Nitekim Tirmizi'nin Camii ile Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Nevvas b. Seman yoluyla gelen hadisde Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teala sıratı müstakimi; şöyle temsil eder. Sıratın iki yanı surla çevrilidir, bu surların açık duran kapıları vardır, kapıların üzerinde geniş perdeler *mevcuttur ve sıratın bir* başında bir de üzerinde durup insanları sırata çağıran davetçiler bulunur. İşte bu sırat-ı müstakim İslam'dır. Surlar Allah'ın hududu, açık duran kapılar da Allah'ın haramlarıdır. Allah'ın hadlerinden birini çiğneyen, o perdeyi kaldırmış (yani sırat-ı müstakimden çıkmış) olur. Yolun başında duran davetçi Allah'ın kitabıdır. Yolun üstünde duran davetçi de Allah'ın mü'minlerin kalbindeki öğütçüsüdür."

Müminlerin kalbindeki bu öğüt melekler vasıtasıyla gelen ilahi ilhamdır.

Bu ilhamın doğrudan meydana gelmesine gelince bu, henüz açıklığa kavuşmuş olan şeylerden değildir. Bu konuda olumlu ya da olumsuz kesin bir yargıya varmak delile dayanır. En iyi bilen Allah'dır.

İşitmekle vuku bulan hitabın ikinci nevi : Bu, cinler tarafından gelen gaybi hitablardır. Bazen hitab eden mümin salih bir cin olur ve bazen de şeytan olur. Aynı şekilde bu nevi ilham da kendi içinde iki kısma ayrılır.

Birincisi: Melek ya da şeytanın hitabının kişinin kulağıyla işitebileceği şekilde olmasıdır.

İkincisi: İlham olunurken ilhamın kalbe doğdurulmasıdır. Cinnin emir veya nehiyde bulunurken ve ona vaad ederken ümit verirkenki vaad ve ümitlendirmesi bu çeşit ilhamdandır. Nitekim Allah Teala da "şeytan onlara vaad eder ve onları ümitlendirir, oysa şeytan onlara ancak aldanmayı vaad eder" (Nisa, 120), "Şeytan size fakirliği vaadeder ve yüz kızartıcı şeyleri yapmanızı emreder" (Bakara, 168) buyurur. Kalbin de kulağın da bu tür hitabdan nasibi vardır. Bundan ancak peygamberler ve ümmetin tamamı korunmuştur.

Bu hitaba maruz kalan kişi bu hitabın meleki mi yoksa Rahmani mi olduğunu nereden,hangi burhan ve delille bilecek?

Şeytan nefse ilhamını atar, kulağa hitabını bırakır. Aldatılmış ve tuzağa düşürülmüş olan kişi de, bana söylendi, böyle hitab edildi ben de tasdik ettim der. Fakat sana söz söyleyen ve hitab edenin kim olduğunu biliyor musun? Ömer b. Hattab (r.a), Gaylan b. Seleme'ye-sahabedendir- hanımlarını boşayıp malını çocukları arasında taksim edince- "öyle zannediyorum ki- şeytan kulak hırsızlığı yaparak senin öleceğini öğrendi de ölümü senin nefsine koydu. Ey Şehr (Ömer) senden sonra okuyanlar kime güvensin, gerçeği kimden öğrensinler."

Üçüncüsü: Hal hitabıdır. Şahsın kendisinden çıkar ve yine kendisine döner. Şahıs ise bunun dışarıdan geldiğini zanneder. Oysa bu hitab kişinin kendisindendir, nefsden çıkar yine nefse döner.

Bu, çoğunlukla saliklere arız olan ve onları yanıltan bir durumdur. Salik bunun Allah'ın hitabı olduğunu, Allah'ın kendisiyle konuştuğunu sanır. Bu yanılmanın sebebi şudur: İnsanın latif ve ince müdrikesi, riyazetle berraklaşıp yoğun meşgalelerden alakası kesilince, bu müdrikenin hükmü,bedeni kaplayan kalb ve ruhun hükmü mesabesinde olur, bilginin hükmü de ruha ve kalbe olur. Böylece nefs ve kalbin bütün gayreti kendilerine bağlı bitişik olan manaları tecrid etmeye yönelir ve ruhun bu manalara bağlantısı da daha da artar. Böylece ruh bu meşgul edici ve bağlayıcı şeylerin yerini alır ve kalb bu manalarla dolar. Sonra bu manalar konuşmaya ve olağan şeyler hükmündeki ruhi ve kalbi hitaba dönüşür ve böylece ruhun arınmasına uygun düşer. Böylece bu manalar, işitme duyusu için işitilmiş sesler gibi şekillenir. Görme duyusu için görünen şahıslar gibi şekillenir. Ve o kişi bir takım suretler görmeğe ve bazı hitabları duymaya başladığını sanır. Oysa bütün bunlar onun nefsinde olup bitmektedir, hariçten gelen hiç birşey yoktur. Ama o birşeyler gördüğüne bir şeyler işittiğine ve doğru söylediğine yemin eder.Fakat acaba gördüğü dışardan mı yoksa nefsinden mi? Bütün bunlar kişinin temyiz kabiliyetinin zayıflığı; ilminin azlığı, bu manaların kalbini kaplaması ve ruhun meşgalelerden tecrid edilmesinden kaynaklanır.

İşte bu üç şekil hitabın çeşitleridir. Kim bunlarla gösteriş yaparsa o ancak aldanma, hile ve tuzak içindedir. Bu konuda söylenecek söz bundan ibarettir. Bu konu anlayıp inceleyebilen için en önemli konulardandır. Doğruya ulaşmayı nasib eden Allah'dır.

(Menazil Sahibi) Herevi der ki " İlhamın ikinci derecesi: Apaçık meydana gelen ilhamdır. Bunun doğruluğunun belirtisi şudur ki; buna mazhar olan kişi, perdeyi yırtmaz, dinin çizdiği sınırı (had) aşmaz ve hiçbir zaman hataya da düşmez."

Bu ikinci derecedeki ilhamla birinci derecedeki ilham arasıdaki fark şudur: Bu ikinci derecedeki ilham kalbden atılması mümkün olmayan zaruri olan şeyin bilgisine benzer. Bu ilham muayene (müşahade) mükaşefedir. Bu, birinciden daha üstün bir derece ve ondan daha açıktır. Bu ilhamın kalbe nisbeti görülen şeyin göze nisbeti gibidir. Bu tür ilhamın üç belirtisini saymıştır.

Birincisi: Perdeyi açmamasıdır. Bu ilham sahibi başkasının gizli hali kendisine keşfolunduğu zaman, ister hayr olsun, isterse şerr olsun bunu açıklamaz. Veya Allah'ın sırrını insanlardan gizlediği şeyi açıklamaz ve kendisine hali keşfedilen sırrını da gizler.

İkincisi, haddi aşmamasıdır. Bu da iki manaya gelebilir:

Birincisi: Bu ilhamla Allah'ın koyduğu sınırı aşarak günah işlemez, kahinler ve şeytani keşf sahiblerinin yaptıkları gibi.

İkincisi: Dinin sınırlarının aksine hareket etmez. Allah'ın, ardına düşülmesini ve araştırılmasını yasakladığı ayıpları (avret) araştırmak gibi. Bu keşif sahibi keşfiyle bu gibi işlere yeltenir, müslümanların ayıp ve kusurlarını araştırırsa bu keşif Rahmani değil, şeytanidir.

Üçüncüsü: Bu keşif sahibini hiçbir zaman hataya düşürmemiştir. Şeytani keşif böyle değildir. Çünkü şeytani keşifte hata çok olur. Nitekim Nebi (sav) İbn Said'e "ne görüyorsun?" diye sorduğunda, o da bazen doğru bazen yanlış görüyorum, demiş, Nebi de, sana karışık gösteriliyor.**(Buhari, Edeb,97; Müslim, Fiten, 95)** buyurmuştur. Şeytani keşif mutlaka yalandır doğruluğu hiçbir zaman daim olamaz. "Menazil" sahibi der ki, ilhamın üçüncü derecesi: sırf gerçeğin parladığı, tecelli ettiği lhamdır. Bu ilham sahibi, salt ezeli hakikatın kaynağından konuşur. Bu, kendisine işaret edilemeyecek kadar zirvede olan bir ilhamdır.

Ona göre tahkikin kendisi: Hakikatı müşahedede fani olmaktır. Şöyle ki bu müşahade sırasında hakikatten başka herşey yok olur ve resmler sırf yokluğa (adem) bürünür. Bu derece ilham, ilham gelene sırf hakikat olarak açılır, bu ilhama akıl ve hissin idraklarından hiçbir şey karışmaz. Eğer burada akli veya hissi bir idrak söz konusu ise hakikatın sırf parıltısı olamaz, böyle bir şey meydana gelmez. Onlara göre bu keşiften bahsedeni ancak onunla birlikte olan ve ona bu hususta iştirak eden anlayabilir. Bu keşif sahiblerine göre bütün mahlukat o sırf hakikat karşısında hicaplıdırlar. Yine onlara göre ilim, akıl, hal bu hakikat karşısında örtülüdür ve mahlukatın konuşması ancak hicabın berisindeki dil iledir. Mahlukat bu hicabın ötesinde gizli mananın dilinden anlamazlar. İşte bundan dolayı bu hakikata işaret etmek onu ifade etmek mümkün değildir. İşaret ve ifade ancak duyular va akıl yoluyla kavranılan şeylerde olur, bu keşf ise hissi ve aklın ötesinde olan bir keyfiyettir. Bu ilham hasılı şudur ki: Bu ilhamla beraber bütün vasıtalar ortadan kalkar, yok olur, izmihlal bulur: Fakat bu durum varlıkta değil, şuhud halinde olur. Vahdet-i Vucud'u savunan ittihadiliğe gelince, onlar bunu varlıkta adem (yokluk) ve izmihlal olarak nitelerler. "El-Menazil" kitabının müellifini de kendilerinden sayarlar, oysa o akıl, din, hal ve marifetçe onlardan uzaktır. Allah en iyisini bilir.

Onuncu mertebe: hidayetin onuncu mertebesi sadık rüya, peygamberliğin cüzlerinden biridir. Nitekim bir hadiste "Sadık rüya nübüvvetin kırkaltı cüzünden biridir" buyurulmuştur. **(Buhari, Ta'bir, 4 Müslim, Rüya, 67)**

Yukarıdaki tahsisin sebebi için denilir ki: Vahyin ilk başlangıcı sadık rüya idi ve altı ay sürdü. Sonra sadık rüyadan, Rasulullah (sav)'ın ölümüne kadar yirmiüç senelik bir sürede uyanık haldeki vahye geçti. Böylece uyku halinde gelen vahyin süresinin uyanık halde gelen vahyin süresine nisbeti kırkaltıda birdir. Başka sahih bir rivayette "sadık rüya yetmiş cüzden bir cüzdür" şeklindedir, bu güzel bir yorumdur.

Bu iki rivayetin arası şöyle cem edilmiştir: Bu durum rüyayı görenin haliyle ilgilidir. Sıddıkların rüyası kırkaltı yaşından sonra başlar. Genelde müminlerin sadık rüyaları ise yetmiş yaşından sonra vakidir. Doğrusunu Allah bilir.

Rüya: Vahiy başlangıcıdır. Rüyanın doğruluğu rüyayı görenin doğruluğuna bağlıdır. Sözce en doğru olan insan, rüyasında en doğru olandır. Bu sadık rüya Nebi (sav)'in de buyurduğu gibi vahy zamanı gelinceye kadar, doğru çıkmaya devam eder. Nübüvvet nurunun ve tesirlerinin azaldığı zamanlarda, müminlere vahye mukabil rüya verilmiştir. Nübüvvet nurunun güçlü olduğu zamanlarda ise, onun nurunun yayılması ve güçlenmesi ümmeti rüyadan müstağni kılar.

Bunun bir örneği sahabe asrından sonra ortaya çıkan kerametlerdir. Sahabe devrinde ashab güçlü bir imana sahip oldukları için keramete ihtiyaçları olmamış ve keramet zuhur etmemiştir. Sahabeden sonraki devirlerde insanların imanlarının zayıflığı için keramete ihtiyaç duyulmuştur. Şüphesiz Ahmet b. Hanbel de bu manaya işaret eder. Ubade b. Samit der ki "Müminin rüyası Rabbinin kuluyla uykusunda konuşmasıdır." Nebi (sav) de "Nübüvvetten sadece mübaşerat (müjdeler) kaldı" buyurdu. Kendisine mübaşerat nedir? diye sorulunca "Müminin gördüğü veya kendisine gösterilen sadık rüyadır" buyurdu. **(Buhari, Ta'bir, 5; Ebu Davud, Salat, 152; İbn Mace, Ta'biru'r- rü'ya, 1; Müsned, I, 219)** Müslümanların rüyası birleşince o rüya tekzib edilmez. Nebi (sav) Kadir gecesini rüyalarında ramazan son on gecesinde gördükleri zaman ashabına şöyle demişti "Ben sizin rüyalarınızın Ramazanın son on gününde ittifak ettiğini görüyorum. Öyleyse sizden her kim Kadir gecesini ararsa Ramazanın son on gününde araştırsın." **(Buhari, Teheccüd, 21; Fadlu Leyleti'l- kadr, 2; Müslim, Sıyam, 205)**

Rüya da keşf gibidir. Bir kısmı Rahmani, bir kısmı nefsani, bir kısmı da şeytanidir. Nebi (sav) şöyle buyurur: "Rüya üç çeşittir. Allah'tan olan rüya, şeytandan gelen rüya, uyanıkken kişinin kendi kendisinin düşündüğü şeyden meydana gelen rüya ki daha sonra bu onun rüyasına girer."(**Buhari, Ta'bir, 26; Müslim, Rüya,6**)

Hidayet sebeblerinden olan rüya özellikle Allah'dan gelen rüyadır.

Nebilerin rüyaları vahydir ve ümmetin ittifakıyla Nebiler şeytandan korunmuştur. Bundan dolayıdır ki Hz. İbrahim oğlu İsmaili gördüğü rüya üzerine kurban etmeğe kalkışmıştır.

Nebilerden başkalarının rüyalarına gelince bunlar sarih olan vahye vurulur, vahye uyarsa ne ala, uymazsa bu rüya ile amel edilmez.

Eğer rüya sadık olur veya rüyalar birleşirse ne diyorsunuz? denilirse, biz de deriz ki, eğer rüya böyle tahakkuk ediyorsa onun vahye aykırı olması düşünülemez, bilakis vahye mutabık ve vahyi, veya vahyin ihtiva ettiği özel bir hükmü hatırlatıcı olması gerekir. Her ne kadar rüyayı gören rüyanın vahyle ilgili ihtiva ettiği hükmü bilmese de bu rüya ile hükme muttali kılınabilir. Kim rüyasının doğru olmasını isterse, doğru olmaya baksın, helal yesin, Allah'ın emir ve yasaklarına dikkat etsin. Kıbleye doğru ve abdestli olarak yatsın. Gözleri kapanıncaya kadar Allah'ı zikretsin. O zaman rüyası tekzib edilemeyecek derecede olur.

En doğru rüyalar seher vakitlerinde görülen rüyalardır. Seher vakti ilahi vahyin indirildiği vakittir. Seher vakti rahmet ve mağfiretin indiği şeytanların durulduğu vakittir. Sadık rüyanın aksi gece yarısı görülen, şeytanların ve şeytani ruhların intişar ettiği vakitlerde görülen rüyadır, Ubade b. Samit der ki: "Müminin rüyası rabbinin uykuda kendisiyle konuşmasıdır."

Rüyalarla görevli bir melek vardır. Melek uygun gelen misal ve şekillerle kula rüyayı gösterir. Rüyayı herkesin durumuna göre misallendirir. İ. Malik (ra) "Rüya vahiy çeşitlerinden biridir" diyerek bilgisizce rüya tabir etmeyi meneder ve "Allah'ın vahyi ile mi oynuyorsunuz?" derdi.

Rüyayı, hükümlerini tevil yollarını ve ayrıntılarını anlatmak ayrı bir sahaya girer. Bunları burada anlatmamız bizi konumuzun dışına çıkarır, Allah en iyisini bilir.

Fatiha Suresi'nin Kalplere ve Bedenlere Şifa Oluşunun İzahı

Fatiha Suresi'nin kalblere şifa oluşuna gelince: Fatiha Suresi bu şifayı en güzel ve tam şekilde ihtiva eder. Kalblerin hastalanması iki esasa dayanır: İlmin ve niyyetin bozulması. Bu iki esasa iki öldürücü hastalık musallat olur: Dalalet ve gazab. Dalalet ilmin bozulmasının bir sonucudur. Gazab da amaç ve niyyetin bozulmasının neticesidir. Bu iki hastalık bütün kalblerin felaketi olan hastalıklardır. İşte sıratı müstakime hidayet olunmak delalet hastalığının şifasıdır. Bundan dolayı doğru yola hidayet olunmayı istemek her kula en çok farz olan duadır. Kulun hidayete her şeyden fazla ihtiyacı olduğu için, gece gündüz her namazda kendisine en çok düşen dua, bu duadır.Bu duanın yerini hiç bir şey tutmaz.

"Yalnız sana taparız ve yalnız senden yardım dileriz" ayetinin ilim, marifet, amel ve hal yönüyle gerçekleştirilmesi fesadın şifasını içerir. Niyyetin bozulması gaye ve vesilelerle ilgilidir. Kim fani ve yok olan geçici şeyleri gaye edinir, bu gayesine ulaştıracak her türlü vesileye sarılırsa bu onun her türlü niyyetinin ve amacının bozulmasına sebep olur. Gayesi Allah ve Allah'a kulluktan başka olan herkesin durumu budur. Bunlar müşrikler, şehvetlerinin ötesinde bir gayesi bulunmayan şehvet düşkünleri ve batıl ya da hakk olduğuna bakmadan politikalarını kabul ettirme peşinde koşan siyaset erbabıdır. Hakk onların politikalarına ters düşerse onu ufalayıp, ayaklar altına alırlar. Eğer bunu yapamazlarsa, onu belli bir yere hapsetmek ve yolundan saptırmak isterler. Bunlar imkan dahilinde hakkı uzaklaştırmaya çabalarlar.* Eğer hakk onların siyasetine uygun düşer onlarla birlik olursa hemen ona sahiplenirler, ona herkesten önce sahip çıkarlar, hakka boyun eğmiş görünürler. Oysa onların bu tutumu hakk olduğu için değil, amaçlarına, hevalarına uygun olduğu ve ondan yardım göreceklerini bildikleri içindir. "Onlar Allah ve Allah'ın rasulüne aralarında hüküm verilmek üzere çağrılınca, o vakit onların bir kısmı yüz çevirir, hakk kendi lehlerine olunca ona boyun eğerek koşup gelirler. Onların kalblerinde hastalık mı var yoksa şüpheye mi düşüyorlar? Yoksa Allah ve Rasulünün kendileri aleyhinde hüküm vereceğinden mi korkuyorlar? Hayır doğrusu onlar zalimlerin ta kendileridir" (Nur, 48- 50)

Burada anlatılmak istenen şudur: Onların gaye ve vesilelerindeki niyetleri bozuktur. Bunlar arzuladıkları amaçlarına ulaşamayıp, arzuları yok olunca, işte o zaman hüsranların ve kayıpların en büyüğüne uğrayacaklar. Hakk hakk olarak, Batıl da batıl olarak ortaya çıkınca, aralarındaki bağlayıcı sebebler kopunca, felah ve saadet bineğinden mahrum kaldıklarını anlayınca, insanların en pişmanlık ve hüsran duyacakları olacaklardır. Bu durum dünyada çoğunlukla ortaya çıkar. Bundan daha zorlusu bu dünyadan gidip, Allah'ın huzuruna varıldığı zaman ortaya çıkacaktır. Bu durum berzah alemindeyken şiddetlenmeye başlayacak, Allah'a kavuşma gününde ise tamamen ortaya dökülecektir. Hakikatler ortaya çıkıp, hakkı tutanlar kurtulunca ve batıl sahipleri hüsrana uğrayınca kendilerinin yalancı olduklarını, aldandıklarını ve tuzağa düşürüldüklerini anlayıp bilecekler. Fakat ne yazık ki orada bilgi, bilene; yakin, gerçekleri görene fayda vermeyecektir.

En yüce ve en iyi gayeleri arzulayan, fakat bu gayeye ulaştırıcı yola tevessül edemeyen, tersine vesileler zannettiği şeylerle gayeye ulaşmaya çalışanın durumu da böyledir. Oysa bu vesileler onu yolundan alıkoyan en büyük engelleridir. Bunun hali de aynen ötekinin hali gibidir. Her ikisinin de niyyeti bozuktur. Bu hastalığın da "Yalnızca sana tapar, senden yardım isteriz"den başka devası yoktur.

Bu ilaç altı öğeden oluşur: 1. Yalnızca Allah'a kulluk, 2. O'nun emrine ve şeriatına itaat etmek,3. Hevaya kul olmamak, 4. Beşeri görüşlere, fikirlere, onların hükümlerine ve izlerine tabi olmamak, 5. Allah'a kulluk hususunda yalnız O'ndan yardım istemek, 6. Bu hususta ne kendisinin ne de başkasının güç ve kuvvetinden yardım istememek.

İşte bütün bunlar "Yalnızca sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım isteriz" ayetinin unsurlarıdır. Bu unsurları maharetli alim tabib hastalık için terkib edip de hasta bu ilacı kullandığı zaman tam olarak şifa bulur. Eğer şifa hasıl olmuyorsa bu, unsurlardan bir ya da birkaçının eksik olmasındandır.

---

*Politikacılar ve siyaset erbabı,hakktan yana bir menfaatleri olmadığı zaman onu sadece sikkelerde ve bir de adına hutbe okutmada kullanırlar, fakat tasarrufta bulunmasına hükmetmesine ve hükmünü icra etmesine izin vermezler.

Bunlardan başka kalbe iki hastalık daha arız olur. Kul bu iki hastalığı idrak edemezse, bunlar onu felakete götürür. Bunlar riya ve kibirdir. Riyanın devası "Yalnız sana taparız", kibrin ilacı "Yalnız senden yardım dileriz" dir.

Şeyhü'l- İslam İbn Teymiyye'nin şöyle dediğini çok işitmişimdir: "Yalnız sana taparız" riyayı giderir, "Yalnız senden yardım isteriz" de büyüklenmeyi giderir.

Kul, "Yalnız sana taparız"la riyadan, "Yalnız senden yardım isteriz"le kibir ve ucubden, "bizi doğru yolu ilet"le de sapıklık ve cehalet hastalığından kurtulup iyileşince bütün hastalık ve marazlardan kurtulmuş ve afiyet elbiselerinin içine girmiş, böylece nimeti tamamlanmış olur. "O gazaba uğramayanlar" dan ve nimet verilenlerden olur. Gazaba uğrayanlar kasd ve niyyetleri bozuk olanlardır. Bunlar hakkı gördükten sonra haktan yüz çevirenlerdir. "Sapıklar" ilimleri bozuk olanlardır. Hakkın cahili olup, onu bilmeyenlerdir.

Bu iki şifayı ihtiva eden bir surenin, bütün hastalıklara şifa vermesi de bir hakikattir. Bu sure böylesine büyük bir devayı ihtiva etiğine göre daha sonra açıklayacağımız gibi daha küçük hastalıklara deva olması evleviyetle mümkündür.

Allah'ı ve O'nun kelamını düşünen ve O'nun kelamından hususi manalar çıkaran kalbler için bu surenin manalarından, hakikatlerinden daha şifalı hiçbir şey yoktur.

Allah dilerse ilerde, bu surenin en açık ve en güzel bir şekilde bütün bidat ehline cevap teşkil ettiğini açıklayacağız.

Fatiha'nın Bedenlere Şifa Olması

Fatiha suresi'nin bedenlere şifa olması hususuna gelince bu konuda üzerinde duracağımız hususlar şunlardır:

Sünnette tıp prensiblerinin ortaya koyduğu gerçekler ve tecrübenin gösterdiği çareler.

Sünnetin gösterdiği şifa yolları: Ebu Mütevekkil Naci'nin Ebu Said Hudri'den rivayet ettiği sahih bir hadisde şöyle geçmektedir. "Nebi (sav)'in ashabından bir grup, bir Arab kabilesine uğradılar. Bu kabile halkı ashabı ağırlayıp misafir etmediler. O sırada kabilenin reisini, yılan soktu. Bunun üzerine kabile sakinleri sahabeye gelerek, sizde bir ilaç veya tedavi yapan birisi var mı? diye, yardım istediler, Sahabe de evet, ama siz bizi misafir bile etmediniz; Bize birşeyler hazırlamadıkça size yardım etmeyiz, dediler. Bunun üzerine kabile sakinleri sahabeye bir miktar koyun eti hazırladılar. Sonra bizden birisi hasta üstüne Fatiha Suresi'ni okumaya başladı. Adam sanki kendisine hiçbirşey olmamış gibi derhal ayağa kalktı. Oradan ayrıldıktan sonra Nebi (sav)'e varıncaya kadar bunu yemeyelim dedik. Bilahere Nebi (sav) '"e vardık ve olayı ona anlattık. Nebi (s.a.v) "Okuyana Fatihanın şifa olduğunu nereden biliyorsunuz? dedi, sonra da "yiyiniz ve bana da bir pay ayırınız," buyurdu **(Buhari, İcare, 16;Müslim, Selam, 65).**

Bu hadis-i şerif, Fatiha Suresi'nin yılan, akreb ve benzeri hayvanların sokmasına karşı okumakla şifa vereceğini ve ilaç kullanmaya ihtiyaç bırakmayacağını gösterir. Fatiha'nın şifası bazen ilacın ulaşamadığı seviyeye ulaşır.

Tıp kaidelerinin Fatiha Suresi'nin bedenlere şifa verdiğini doğrulaması şöyledir: Biliyorsunuz ki sokma ve ısırma zehirli ve iğneli hayvanlardan meydana gelir. Bu hayvanlar gazab niteliğiyle özellik kazanmış habis ruhlu hayvanlar olup, ateşli bir zehir taşırlar ve bununla sokarlar. Bu zehirin derecesi habasetin şiddet ve derecesine göre farklılık arzeder. Bu hayvanların habis ruhları niteliği gazab ile birleşince, bu gazab keyfiyeti kendilerinde zehirli bir tabiat oluşturur.* Nice insanlar vardır ki kendileri gibi insan olan birine eziyet etmedikleri bir gün mutsuz olurlar. Bu zehir ve şerri taşımak başkasına boşaltmadığı müddetçe kendilerine eziyet ve işkence gelir ve ancak zehiri başkasına taşıdığı zaman gazab söner, sakinleşir. Onun bu hali, cinsi münasebette bulunmayan, şehveti artmış birine benzer, ahlakı kötüleşir emeline ulaşmadıkça rahatlamaz. Şehvetin artmasında böyle olduğu gibi gadabın artmasından da böyledir.

Şüphesiz Allah teala gadablı nefislere karşı yüce hikmetiyle bir kontrol mekanizması kurmuştur. Eğer bu olmasaydı yer gök harab olur, bozulurdu. "Eğer Allah insanları birbirleriyle defetmeseydi, yeryüzü fesada uğradı, fakat Allah Teala alemlere karşı çok lütufkardır."(Bakara,251) Allah Teala- lütuf ve merhametiyle bu nefislere keskinliklerini ve öfkelerini törpüleyecek köleler edinmeyi mübah kılmıştır.

Amaç: Bu gazablı nefslerin karşı tarafa temasları halinde oraya tesir etmeleridir. Bunlardan bazıları karşı tarafa temas etmese bile mücerred karşılaşmakla tesir ederler. Bazıları ise gözü kör eder, çocuğu düşürür.

Göz değmesi ve nazar bu tür tesirlerdendir. Nazarcı gözünü belli bir yere dikince nefsinde zehirli bir nitelik oluşur ve zehir, bakılan yerin mukavemetinin derecesine, bakışın tesir gücü ve bakanın kuvvetine göre tesir eder.

Bu tür nefislerden pek çoğu kendisine anlatıldığı ve tarif edildiği zaman, baktıkları nesneye tesir ederler. Nazar edenin nefsi nazar özelliği kazanır ve uzak olmasına rağmen nesneyi hedef alır ve o nesne etkilenir, bunu inkar eden insanların sayısı çok azdır. İnkar edenler de onu ancak şekil ve suret olarak inkar ederler yoksa meydana gelmiş olmasını inkar edemezler. Hakk adına gadab ve hamiyeti bulunan arınmış, ulvi ve şerefli bir nefs, bu habis ve zehirli nefslerle karşılaştığı zaman Fatiha Suresi'nin ihtiva ettiği hakikatleri, sırları, manaları, tevhid, tevekkül, Allah'a övgü, Allah'ın esas isimlerinin zikredilmesi şerre karşı zikredilince şerri gideren, hayra karşı zikredilince hayrı arttıran isminin anılması gibi ihtiva ettiği inceliklerle bezendiği için, bu temiz nefs kazandığı bu güzel hasletlerle habis ve şeytani nefsin tesirlerini defeder. Böylece şifa hasıl olur. şifa ve iyileşmenin esası, bir şeyin zıddıyla defedilmesine dayanır. Bir şeyin korunması da kendi benzerleriyle olur. Sıhhat benzeriyle korunur, hastalık zıddıyla giderilir. Gerek mahlukat ve gerekse emr aleminde Hakim ve Alim olan Allah'ın sonuçlarını kendilerine bağışladığı bir kısım sebepleri vardır. İyileşme de aktif nefsin gücü ve pasif tabiatın kabulüyle gerçekleşir. Eğer yılanın ısırdığı nefs rükyeden (okumadan) etkilenip rükyeyi kabul etmez ve rükye yapanın nefsi de tesir edecek güçte olmazsa, iyileşme meydana gelmez.

---

*Öyle ki, şerir insanlar şerlerini yerine ulaştırmadıkça rahat ve lezzet duymadıkları gibi, bu hayvanlar da zehirlerini bir yere boşaltmadıkları müddetçe lezzet ve rahat bulmazlar.

Burada üç husus vardır: İlacın hastalığa uygun gelmesi, tabibin gayreti,hastanın tabiatının ilacı kabul etmesidir. Bunlardan birisi yerine getirilmezse şifa da meydana gelmez. Bu üç şey bir arada bulunursa, Allah Sübhanehu ve Teala'nın izniyle hasta mutlak şifa bulur.

Kim bunu gereği gibi bilirse rükyenin sırları kendisine açılır. Rükyenin faydalı ve zararlısını birbirinden ayırabilir. Hastalığa uygun gelen rükyeyi okur ve anlar ki rükyenin iki unsuru vardır: rükyeyi yapan ve rükyeyi kabul eden. Nitekim kılıcın durumunda da iki unsur vardır: Onu kullanan ve isabete mahal olan.

Bu kadarı güzelce düşünüp, bunun ötesinde araştırma yapıp derinlşemek isteyenlere aydınlatıcı bir işarettir.Allah en iyisini bilir.

Tecrübenin Fatiha suresi'nin ihtiva ettiği şifayı doğrulamasına gelince: Bunun örneği sayılamayacak kadar çok, ve her zaman da mevcuttur. Ben bizzat kendim ve başkaları üzerinde pek garib ve acib şeyler tecrübe ettim. Özellikle Mekke'de kaldığım sıradab ana öyle kıvrandırıcı ağrı ve elemler geliyordu ki neredeyse hareket edemeyecek hale düşüyordum. Bu, tavafda veya başka ibadetler sırasında oluyordu. Bunun üzerine Fatiha Suresi'ni okumaya başlıyor, onunla acıyan yerleri ovuyordum. Arkasından taş düşer gibi sancı kesiliyordu. Bunu defalarca tecrübe ettim. Zemzemden bir bardak su alıyor, üzerine bir kaç defa Fatiha'yı okuyordum, sonra da o suyu içiyordum. Bu su ile benzerlerine rastlamadığım bir şifa, güç, buluyordum. Aslında hastalık bundan daha büyüktür, ama hasta inancının ve gücü yakin bilgisinin sıhhati ölçüsünde şifa bulur. Yardım dilenecek olan Allah'dır.

Fatiha Suresi'nin Bütün Batıl Mezhep ve Din Mensuplarına ve Bu Ümmetteki Bid'at ve Dalalet Ehline Cevap Teşkil Etmesi

Bu durum özet ve geniş olmak üzere iki şekilde anlatılabilir.

Özet anlatım: Sıratı müstakim ifadesi Hakkı bilmeyi onu üstün tutmayı başkalarına tercih etmeyi, hakkı sevmeyi, hakka bağlanmayı, hakka davet etmeyi, imkan dahilinde hakkın düşmanlarıyla savaş ve mücadele etmeyi içinde taşımaktadır.

Hakk: Rasulullah (sav) ve ashabının üzerinde bulunduğu ve Rasulullah (s.a.v)'in Allah Teala'nın sıfatları isimleri, tevhidi, emri, nehyi, vaadi, vaidi Allah'a gidenlerin uğradıkları menziller olan iman hakikatleri hakkında ilim ve amel olarak getirdiği şeylerin tamamıdır. Bütün bunlar, Rasulullah (sav)'a verilmiş olup, şahsi görüş, konum, düşünce ve ıstılahlar değildir.

Nübüvvet nurundan kaynaklanan ve üzerinde Muhammedi mühür ve damgayı taşıyan bütün ilim, amel, hakikat,hal ve makamlar sıratı müstakimdedir. Bu şekilde ve özellikde olmayan her şey ise gazab ve dalalet ehlinin yolundadır. Şu halde ortada üç yol vardır: Rasulullah'ın ve O'nun getirdiği hakikatlerin yolu, gadab ehlinin yolu (ki bu, hakkı öğrendikten sonra inat edenlerin yoludur) dalalet ehlinin yolu ki bu da Allah'ın saptırdıklarının yoludur. Bunun için Abdullah b. Abbas ve Cabir b. Abdullah (ra) "Sıratı Müstakim: İslamdır" demişler. Abdullah b. Mesud ve Ali b. Ebi Talib de "Kur'an'dır" demişlerdir. Bu konuda Tirmizi ve başkalarından gelen bir de Merfu hadis vardır.**(Tirmizi, Fedailu'l- Kur'an,14)** Sehl b. Abdullah Sırat-ı Müstakim ehl- i sünnet ve'l- cemaatin yoludur, der. Bekr b. Abdillah Müzeni ise

"Rasulullah'ın yoludur" diye açıklamıştır.

Allah'ın rasulü ve sahabenin ilimce, amelce üzerinde bulunduğu şeyin, hakkı bilmenin ve hakkı başkasına takdim ve tercih etmenin sırat-ı müstakim olduğunda şüphe yoktur.

Bütün bu söylenen görüşler sıratı müstakime delalet eder ve sırat-ı müskakimin manasını açıklar. Bu özet anlatımdan da anlaşılacağı gibi, sırat-ı müstakime muhalefet eden herşey yok olmaya mahkumdur. Ve o yol gazab ve dalalet ehli ümmetlerinin yoludur.

Genişanlatım: Bu da batıl mezhebleri tanımak ve Fatiha'nın onları reddeden ifadelerini bilmekle olur. Bize göre insanlar iki kısımdır: 1 - Hakkı kabul ve ikrar edenler 2-Hakkı inkar edenler. İşte Fatiha Suresi, yüce yaratıcının varlığını ve O'nun alemlerin Rabbi olduğunu ispat etmesi O'nu inkar edenleri reddetmesi hasebiyle münkirlere cevap teşkil etmektedir.

Ulvisi, Süflisi ile bütün cüzleriyle alemin halini düşün, bütün bunların bir sanii, bir fatırı ve bir meliki olduğuna şehadet ettiğini göreceksin. Aklen ve fıtraten Sanii inkar etmek ilmin inkar ve reddi mesabesindedir. İkisi arasında fark yoktur. Dahası sahih fıtrat ve yüce, parlak ve temiz akıl sahiplerince Halikin mahluka, failin fiile, Saniin mesnuun (nesnelerin) hallerine delalet etmesi, delalet etmemesinden daha açıktır.

Basiret sahibi arifler, Allah'tan fiillerine ve Sun'una (yapmasına) doğru istidlalde bulunurlar. Diğer insanlar ise fiilleri ve yarattıklarından hareketle Allah'ın varlığına istidlal ederler. Şüphesiz her iki yol da doğrudur, gerçektir. Kur'an-ı Kerim'de her iki yol da mevcuttur.Allah'ın yaratmasından hareketle istidlale gelince bunun misali çoktur. Sani'in varlığına Sani ile istidlal ise, bunun ayrı bir yeri ve hususiyeti vardır. Bu istidlal, rasullerin ümmetlerine "Allah'ın varlığında şüphe mi vardır?" (İbrahim,10) sözleriyle işaret ettikleri istidlal metodudur.Yani Allah'ın varlığında şüphe mi var ki varlığına delil istensin? Bundan daha açık ve doğru delil var mı? Bu kadar açık olan bir şeye, açık olmayan şeylerle nasıl istidlal edilebilir? Nitekim ayetin devamında "Yerin ve göklerin yaratıcısı (Fatır) olan" diyerek bu delile dikkat çekilmiştir.

Şeyhül-İslam İbn Teymiyye'yi şöyle derken işittim. "Haddi zatında kendisi her şeyin delili olan bir zata nasıl delil istenir?" Şeyh çoğu zaman şu beyiti örnek verirdi: Gündüzün varlığına bile delil getirmeye gerek duyulacaksa zihinlerde doğru hiçbir şey kalmaz. Malumdur ki akıl ve fıtrat sahipleri için Rabb Teala'nın varlığı gündüzün varlığından daha açıktır. Bunu aklı ve fıtratıyla göremeyen anlayamayan, kabahati kendi akıl ve fıtratında arasın.

Bunların görüşleri batıl olunca vahdet-i vucudu savunan mülhdilerin görüşleri de iptal olur. Bunların görüşüne göre ortada Kadim ve Halik olan Allah'ın varlığı ile öte yanda hadis ve mahluk olan yaratıkların varlığı yoktur. Bilakis bu alemin varlığı ile Allah'ın varlığı birdir ve Allah bu alemin varlığının hakikatıdır. Bunlara göre Rabb ve Kul, Malik ve Memluk, Rahim ve merhum, Abid ve Mabud, yardım isteyen ve kendisinden yardım istenen, hidayet eden ve hidayet edilen, nimet veren ve nimet alan, gadablanan ve gazaba uğrayan yoktur. Bilakis Rabb, kulun kendisi ve hakikatıdır, malik memlukun, Rahim merhumun, abid mabudun bizzat kendisi ve hakikatıdır. Başkalık ancak zatın tecelli ve tezahürlerine göre değişen itibari bir durumdur. Buna göre ilahi zat Firavun suretinde tecelli ettiği gibi bazen mabud suretinde de tecelli eder. Bazen mabudun suretine büründüğü gibi bazen de kul suretinde tezahür eder. Bazen nebiler,rasuller ve alimlerin suretinde olduğu gibi hadi suretinde de tecelli eder. Bunların hepsi tek bir ayndandır,dahası tek bir ayndırlar. Şu halde abidin hakikatı, varlığı ve inniyeti ile mabudun hakikatı, inniyeti ve varlığı bir olur.

Fatiha Suresi baştan sona bu mülhid ve dalal ehlinin görüşlerinin batıl olduğunu açıklamaktadır.

Mecusilere ve Kaderiyye Mezhebine Redd

Rabb Sübhanehu'yu Alemin Sanii (yaratıcısı) olarak kabul edenler iki nevidir.

Allah'ın yaratıklara benzemediğini kabul etmeyenler. Bunlar diyorlar ki: Alemle Allah arasında hiçbir aykırılık zıtlık yoktur, O alemin dışında ve haricinde değildir. Ne altında, ne üstünde, ne sağında ne solunda, ne önünde, ne sonunda, ne içinde, ne de alemden ayrı ve başkadır.

Fatiha suresi bunların görüşlerini de iki şekilde reddeder.

Birincisi: Allah'ın Alemin Rabbi olduğunu isbat eder . Salt Rabblık, rabbın alemden bizzat ayrı olmasını gerektirdiği gibi alemden rububiyet sıfat ve fiilleri bakımından da ayrı olmasını gerektirir. Aleme aykırı bir rabbin varlığını isbat etmeyen, bir Rabbin varlığını isbat etmemiş demektir. Kişi bu farklılığı kabul etmediği zaman şu iki hükümden biri terettüb eder ki bunlar o şahıstan ayrılmaz. Ya Allah'ın bu alemin bizzat kendisi olduğunu kabul eder, buna göre alem, Allah'ın zatından ayrı bir şey değildir ve bu takdirde vahdet-i vucudçulara katılmış olur. Bunlar böylece ilk olarak muattıladan, ikinci olarak da ittihadiyyeden (vahdet-i vücudculardan) olurlar.

Ya da şöyle der: Rab alemden ne ayrıdır, ne birdir, ne alemin içinde ne de dışındadır. Nitekim yaratıcıyı atıl kabul eden dehriler de böyle demişlerdir.

Her iki çelişkiyi de ihtiva eden üçüncü görüşe gelince bu Rabbin alemden ayrı olduğunu kabul etmekle beraber, alemden farklı bir rabbın varlığını kendi, kendine kaim olan bir yaratıcının varlığını kabul edenin görüşüdür ki buna göre, O, alemin ne içinde, ne dışında, ne üstünde ne altında, ne önünde, ne arkasında, ne sağında ne de solundadır. Bu görüş kapalı ve anlaşılmaz bir görüştür. Akıl bunu tasdik etmek için tasavvur bile edemez. Bir şeyi akılda tasavvur etmek imkansızsa, onu tasdik etmenin imkansızlığı çok daha açıktır. Bu görüş salt yokluk (ademi mahz) ve sırf nefy (inkar) esasına dayanır ki bunu kabul etmektense, alemlerin Rabbini tasdik etmek daha makul ve fıtrata daha uygundur.

İmdi bu inkar görüşünü bunu ifade eden sözleri al ve yokluğa vur, sonra da kendi kendine kaim olan aleme hulûl etmeyen, aleminde kendisine hulul etmediği yüce varlığa uygula. Sonra bu iki bilgiden hangisinin Allah'a daha uygun olduğunu düşün!..

Nefsini uyandır, bu konuda tenha bir yerde kendi kendine düşünen birisi gibi Allah'ı düşünmeye başla, görüşlerden görüş sahiblerinden, hevadan, hamiyetten, asabiyetten arın, Allah'dan hidayet istemede samimi ol. Allah bu özellikteki bir kulunu ziyana uğratmayacak kadar cömerttir. Bu mesele kendi kendine kaim ve mahlukattan ayrı bir Rabbin isbat edilmesinden öte bir izaha ihtiyaç duymaz. Aksine meselenin tam ifadesi budur.

Cehmiyye Mezhebine Redd

Yüce yaratıcıyı kabul edenler iki kısımdır.

Tevhid ehli, şirk ehli. Şirk ehli de ikiye ayrılır:

Birincisi: Rablığı ve ilahlığı hususunda Allah'a ortak koşanlardır.Mecusiler ve Kaderiyye mezhebinden bunlara benzeyenler bu gruptandır. Mecusiler; Allah'a denk olduğunu söylemeseler bile Allah'la beraber başka bir yaratıcı daha ikame ederler.

Kaderiyye mensupları Allah'la beraber, fiillerin iki yaratıcısı olduğunu söylerler. Onlara göre fiillere Allah tarafından takdir edilmiş ve yaratılmış değildir. Allah'ın iradesi dışında sadır olur, onun bunlar üzerinde bir kudret ve tesiri yoktur. Fiil sahiplerini fiilleri yapmağa muktedir kılan da O değildir, aksine bunlar fiilleri kendilerinin dileyip kendilerinin yaptığını söylerler.

Alim olan Allah'ın kamil mutlak ve kapsamlı Rububiyyeti bunların bütün görüşlerini reddeder. Çünkü Allah'ın rububiyet vasfı bütün zat, sıfat, hareket ve fiilleri ihtiva etme özelliğine sahiptir.

Mecusi tiynetli kaderiyyenin bu görüşünün aslı şudur: Allah Teala canlıların fiillerinin Rabbi değildir, Rubuyyeti kapsamına onların fiilleri girmez. Kudreti, meşiyyeti ve yaratması altına girmeyen şeyleri nasıl ihtiva ederki? Bununla birlikte mahlukatın kendisine itaatını gerektiren ham vasfı, O'nun umumi hamdi dahilindedir. Zira O itaat etmeye yardımcı olan ve O'na muvaffak kılandır. O itaatin kullarından meydana gelmesini dileyendir. Nitekim Kur'anın pek çok yerinde buna işaret eder. Birinde "Allah dilemedikçe onlar bir şey dileyemezler" (Dehr, 30) buyurulur. Allah Teala kulları için taatı isteme, kudreti ve dilemesi ile taat işlemeğe muvaffak kılması hususunda övülmüştür. İtaat hususunda gerçekte övülen O'dur. Onlara göre ise taattan dolayı övülen kulların kendileridir ve işledikleri taatın hamdi kendilerine aittir, taatın işlenmesi ile hamde layık olmaz ve taatin sevap ve karşılığını da vermez. Onlara göre ise, taattan dolayı övülen, kulların kendileridir ve işledikleri taatin hamdi de kendilerine aittir. Allah, taatın işlenmesi ve de bunun sevab ve karşılığının verilmesi hususunda hamde layık değildir.

Birincisi: Taatı işlemek onlardandır, Allah'dan değildir. İkinci açıdan: Kiralayanın kira ücretini vermeğe borçlanması gibi, amellerin karşılığını vermek de, Allah'ın üzerine borçtur.Bu kulların Allah'tan karşılığını bekledikleri mutlak haklarıdır.

"Yalnız sana ibadet ederiz" ayetinde Mecusilerin bu görüşlerine açık bir red vardır. Zira Allah'dan yardım istemek ancak Allah'ın kudret ve dilemesi altında bulunan bir şey hakkında olur. Öyleyse fiili kendi elinde olan, fiilini kendisi yaratan, fiilini istediği zaman vareden, istemediği zaman varetmeyen birisi, bu fiil kendi elinde olmayan, kudreti ve dilemesi dahilinde bulunmayan birisinden nasıl yardım dileyebilir?

Aynı şekilde "Bizi doğru yola ilet" ayetinde de onlara cevap vardır. Mutlak anlamda ve tam hidayet, hidayete ermenin meydana gelmesini gerektirir. Eğer hidayet vermek onlarda değil Allah'ın kudretinde olmasaydı, Allah'dan hidayet istemezlerdi. İrşad etme, açıklama, muvaffak etme, muktedir kılma, hidayete erdirme gibi hususlar, hidayet vermenin kapsamı dahilindedir. Kaderiyyenin zannetiği gibi hidayet isteyenlerin isetekleri sadece beyan ve delaletten ibaret değildir. Çünkü bu kadarlık bir izah hidayet için yeterli olmaz ve ölümden, tehlikeden kurtaramaz. İzah ve işaret kafirler için yeterli olabilir, çünkü bunlar, körlüğü hidayete tercih etmişler ve hidayet karşılığı dalaleti satın almışlardır.

İkincisi: Allah'a, uluhiyeti hususunda şirk koşanlardır. Allah'ın tek başına her şeyin Rabbı, meliki,haliki, kendilerinin ve babalarının yedi semanın ve Arşı azimin Rabbi olduğunu kabul ediyorlar. Bununla beraber Allah'tan başkasına tapıyorlar, Allah'dan başkasını sevgide, itaatte ve ta'zimde O'na denk tutuyorlar. Onlar Allah'dan başkasını Allah'a eş ve denk tanıyanlardır. Bu sebeple bunlar "Yalnız sana taparız"'ın hakkını vermemişlerdir. Her ne kadar "Sana taparız" dan bir payları varsa da, sevgi, korku, ümit, taat ve tazimde yalnız ve yalnız sana taparız anlamını içeren "Sadece sana taparız" dan hiçbir nasipleri ve payları yoktur." Sadece sana taparız" bu tevhidin gerçekleştirilmesi, uluhiyette ortak tanımanın iptali demektir. Nitekim "Yalnız senden yardım isteriz" ayeti de Rububiyette tevhidi gerçekleştirmek, ondaki şirki iptal etmektedir. "Bizi doğru yola, nimet verdiklerinin yoluna ilet" ayeti de böyledir. Kendilerine nimet verilenler tevhid ehlidirler, "Yalnız sana tapar, yalnız senden yardım dileriz" ayetini gerçekleştirenlerdir. Şirk ehli ise gadab ve dalal ehlidirler.

Fatiha Suresinin Allah'ın Sıfatlarını Ta'til Eden Cehmiyye'yi Reddetmesi

Bu bir kaç bakımdandır.

Birincisi: "Hamd Allah'a aittir" ayetiyle, Allah hakkında hamdin tam olarak ortaya konması, Allah'ın kendisiyle hamdolunan bütün kemal ve celal sıfatlarının varlığını gerektirir. Zira kemal sıfatları bulunmayan bir zat mutlak anlamda övülmüş değildir. Hamdın gayesi: Onun her bakımdan övülmesidir ve ancak tamamıyla bütün kemal sıfatlarına sahip olan bir varlık, her bakımdan, her yönden ve bütün hamd çeşitleriyle övülmüş olabilir. Eğer bu kemal sıfatlarından bir tanesi yoksa, o sıfatın durumuna göre Allah'ın hamdinden bir şey eksilmiş olur.

Allah'ın Rahmet sıfatını isbat etmek de böyledir. Allah'ın bu sıfatının isbatı beraberinde hayat, irade, kudret, semi, basar ve benzeri sıfatlarının da kabul edilmesini getirir.

Daha önce geçtiği gibi Rablık sıfatı da böyledir. Bunun ispatı beraberinde bütün fiil sıfatlarının da kabulünü gerektirir. Uluhiyet sıfatı zat ve fiil olarak bütün kemal sıfatlarının mevcudiyetini gerektirir.

Şimdi, hem övülmüş, ilah, Rab, Rahman, Rahim, Melik, Ma'bud,Müstean, Hadi, Mun'im ve razı olan veya gadablanan bir Allah olduğunu kabul edip, hem de Allah'ın kendisiyle kaim olduğu sıfatları bulunduğunu inkar etmek açık bir çelişkidir ve böyle bir düşünce muhalin de ötesinde imkansız bir düşüncedir.

Bu metod iki bakımdan haberi sıfatların isbatını içermektedir.

Birincisi: Haberi sıfatlar onun mutlak kemalinin ayrılmaz parçalarıdır. Allah'ın arşı üzerine istivası onun yüceliğinin gereğidir. Gecenin ikinci yarısından sonra her gece dünya semasına inmesi Allah'ın rahmetinin ve Rabb oluşunun gerekleridir. Diğer haberi sıfatların durumu da böyledir.

İkincisi: Haberi sıfatlar Allah'ı sena etmek, onu övmek ve Allah'ı kullarına tanıtmak şeklinde varid olmuştur, nakil bunu gerektirir. Bunların inkarı veya kasdedildiği manadan, delalet ettiği anlamlardan saptırılması, nakille çelişir. Şu halde, hem nakil, hem de akıl yoluyla haberi sıfatların kemal ifade ettiğini görmüş oldun.

Cebriyye Mezhebini Redd

Bu da bir kaç bakımdandır.

Birincisi: Allah'ın umumi bir hamd vasfının bulunduğunu kabul etmekle olur. Bu sıfat,Allah'ın, kullarını, güçleri yetmediği ve kendi ellerinde olmayan şeylerden sorumlu tutmayacağını gösterir. Onları renkleri, boyları, kısalıklarından ötürü hesaba çekmez. Bilakis fiillerindan sorumlu tutar. Gerçekte onların çirkin fiilerinin faili de Allah'dır.Çirkin işlerinden dolayı onları hesaba çeken de O'dur. Yalnız bu çirkin şeylerden dolayı, Allah'a hamdetmek onun hamd sıfatına tamamen aykırı, O'nu daha fazla ortadan kaldırıcı bir durumdur. Bütün hamdler kendisinin olan yüce Allah bunların yaptığı davranıştan yüce, büyük ve münezzehtir. Allah Teala onları gerçekten kendilerinin yaptığı fiillerden dolayı cezalandırır. Bu fiiller onların fiilleridir. Allah'ın fiilleri değildir. Allah'ın fiilleri ancak adalet, ihsan ve hayırlı işlerdir.

İkincisi: Allah'ın rahmetinin ve rahmanlığının isbat edilmesi de Cebriyyenin görüşünü ortadan kaldırır. Zira Allah'ın Rahman ve Rahim olmasıyla, gücü yetmediği ve kendi elinde olmayan şeylerden kulunu hesaba çekmesi, dahası takat ve kudreti yetmediği şeyle kulu sorumlu tutup sonra da kulunu cezalandırması birbiriyle bağdaşmaz. Allah'ın böyle davrandığını söylemek rahmetin zıddı ve rahmet sıfatının iptali demek değil midir? Bir tek varlıkta hem böyle bir davranışın hem de, sıfatının tam ve kamil bir rahmetin birleştirmesi makul müdür?

Üçüncüsü: "ibadet ediyoruz, yardım diliyoruz" sözleriyle ibadet ve istiane, kullar için kullanılmış ve kullara isnad edilmiştir. Bu isnad mecazi değil hakikidir. Allah Teala'nın, kulların fiillerinden olan ibadet ve istianeyle vasıflanması doğru olmaz. Bilakis gerçekten tapan ve yardım isteyen kuldur. Tapınılan ve kendisinden yardım istenen de Allah'tır.

Allah'ın Kendi İrade ve İhtiyarı Bulunmaksızın Zatının Zorunlu Olduğunu Söyleyenlerin Reddi ve Allah'ın Kendi İradesiyle Hareket Ettiği (Fail-i Muhtar) Hususunun İzahı

Bu da birkaç açıdan incelenebilir.

Birincisi, Allah'ın hamdedilen bir rab oluşunun ortaya konmasıdır.Ne dilemesi ne de fiiliyle varlığında muhtar olmayan bir şeye nasıl hamdedilebilir? Mesela, su,ateş, demir gibi varlığında muhtar olamayan şeylere, meydana getirdikleri tesir ve neticelerden ötürü hamd etmek fıtri ve makul müdür? Hamd ancak övülmüş fiilleri bulunan, dilemesi ve kudretiyle fail-i muhtar (dilediği gibi hareket edici) olan bir varlığa yapılır ki bu hem akıl hem de fıtratça Allah'tan başkası değildir. Bunun aksini düşünmek fıtri ve makul değildir. Bunu söyleyenler din ve nübüvvet dairesinden çıktıklarını inkar etmedikleri gibi, bunu bir öğünç vesilesi de yaparlar.

İkincisi: Allah Teala'nın Rablığının ortaya konması (isbatı) dır. Allah'ın rab oluşu hususu, onun fiilerinin de iradesi, ihtiyarı, tedbir ve kudretiyle meydana geldiğini gösterir. Oysa ki mesela, ışığı sebebiyle güneşin, soğukluğu sebebiyle suyun ve ondan hasıl olan bitkilerin rab olmaları fıtri ve makul bir şey değildir. Çünkü herhangi bir şeye kesinlikle kudreti olmayan birşeyin asla Rabb olması düşünülemez. Bu açıkça rububiyeti inkar etmekten başka birşey değildir.

Bunlar, cahillere kinayeli konuşurlar, alimlere de bu görüşlerini açık açık söylerler.

Üçüncüsü: Allah'ın melikliğinin ortaya konmasıdır. İradesi, ihtiyarı, fiili olmayan bir zatın melik olması da düşünülemez. Haddi zatında irade, ihtiyar ve fiili bulunan bir memluk (köle), böylesi bir melikten daha tam ve daha mükemmel demektir. Halbuki "Hiç yaratanla yaratmayan bir olur mu? Hala anlayamayacak mısınız?" (Nahl, 17)

Dördüncüsü: Allah'ın müstean (kendinden yardım istenen) oluşudur. İhtiyarı,iradesi ve kudreti olmayan bir varlıktan yardım istemek muhaldir.

Beşincisi: Allah'ın kendisinden hidayet istenen bir rab oluşudur. İhtiyarı olmayan bir varlıktan böyle birşey istemek muhaldir. Allah'ın nimet verici olması da böyledir.

Fatiha'nın Allah'ın İlminin Cüzi Konularla İlgisini İnkar Edenleri Reddetmesi

Bu da birkaç bakımdan olur.

Birincisi: Allah'ın hamdinin mükemmel oluşu yönüyledir. Alemlerin halini, ayrıntılarını, feleklerin sayısını bilmeyen, yıldızların sayısını, kimin kendisine itaat edip, kimin isyan ettiğini, kimin kendisine dua ettiğini, kimin dua etmediğini bilmeyen bir rab nasıl hamd edilmeye müstahak olabilir?

İkincisi: Cüzileri bilmeyen bir rabbin ilah ve Rabb olması düşünülemez, Mabud olan ilahın, müdebbir Rabbın; kulunu ve kulunun halini bilen bir rab olması gerekir.

Üçüncüsü: Merhametli oluşu bakımındandır. Bilmeyen birinin merhamet etmesi düşünülemez.

Dördüncüsü: Allah'ın melik ve hükümran oluşu yönüyledir. İdaresi altındakileri ve memleketinin durumunu bilip, tanımayan birisi, hiç bir şekilde melik olamaz.

Beşincisi: Allah'ın müstean (yardım istenen) oluşudur.

Altıncısı: Allah'ın kendisinden istenen, hidayet istenen ve isteklere cevap veren bir rab oluşudur.

Yedincisi: Allah'ın hidayete erdirici, hadi oluşudur.

Sekizincisi: Allah'ın nimet verici oluşudur.

Dokuzuncusu: Allah'ın kendisine muhalefet edenlere gazab edici olmasıdır.

Onuncusu: Kıyamet gününde insanları yaptıkları işler karşılığında hesaba çekeceğidir.

Öyle ise Allah'ın cüzileri bilmediğini iddia ve inkar etmek, Allah'ın bütün bu özelliklerini iptal etmek demektir.

Peygamberlikle İlgili Hususları İnkar Edenleri Reddetmesi

Bu da birkaç açıdandır.

Birincisi: Allah'ın mükemmel bir hamd vasfının bulunduğunu kabul etmektir ki bu Allah'ın hikmetinin de mükemmel olmasını, mahlukatı boş yere yaratmadığını, onları başıboş bırakmadığını, insanların boşuna emr ve nehiylerle muhatap olmamalarını gerektirir. Bundan dolayı Kur'an'ın bir çok yerinde Allah (c.c.) kendisini abesle iştiğal etmekten tenzih etmiştir. Ve şunu da bildirmiştir ki, risalet ve insanlığa vahiy indirilmediğini iddia edenler, gerçekte Allah'ı gereği gibi tanıyamamış, O'na gereken saygıyı gösterememiş, yüceliğini gereği gibi takdir edememiş aksine, O'na yakışmayacak şeyleri isnad etmiş ve O'nu hamdedip yüceltmekten kaçınmış kimselerdir.

Her kim ilim, marifet ve basiretce hamdin hakkını verirse, bundan "Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim" sonucunu çıkardığı gibi, "Muhammed (sav)'ın Allah'ın Rasulü olduğuna şehadet ederim" sonucunu da çıkarmış olur. Kesin olarak da bilir ki nübüvvet ile ilgili hususları iptal etmek kemal sıfatlarını iptal ve Allah'a ortaklar isnad etmek gibi hamdi bozan şeylerdendir.

İkincisi: Allah'ın uluhiyeti ve Allah'ın ilah oluşudur. Allah'ın ilah olması, O'nun kendisine ibadet ve itaat edilen bir rab olmasını da gerektirir. O'na nasıl ve ne şekilde ibadet ve itaat edileceği ise ancak rasülleri aracılığı ile bilinebilir.

Üçüncüsü: Allah'ın rabb olmasıdır. O'nun rab olması insanlara emir ve nehiyde bulunmasını, iyi insanları iyilikleri, kötü insanları kötülükleri ile cezalandırmasını gerektirir. Rabliğin gereği ve gerçeği budur. Bunun da ancak risalet ve nübüvvetle yerine getirilmesi mümkündür.

Dördüncüsü: Allah'ın Rahman ve Rahim oluşudur. Allah'ın kendi varlığını ve sıfatlarını kullarına öğretmesi, kendine yaklaştıracak şeyleri onlara göstermesi ve kullarını kendinden uzaklaştıracak şeyleri tanıtması, kendine itaat edilmesine göre onlara sevab verip, iyilik ve ihsanla kullarını ödüllendirmesi Allah'ın rahmetinin kemalindendir. Bu işler de ancak risalet ve nübüvvetle yerine gelir. Zira Allah'ın Rahmeti bunları gerektirir.

Beşincisi: Allah'ın melik oluşudur. Malik olmak bir fiille tasarrufta bulunmayı gerektirdiği gibi, melik olmak da sözüyle tasarrufta bulunmayı gerektirir. Şu halde melik, emri ve sözüyle tasarrufta bulunan ve emir ve yasakları onun dilediği şekilde gerçekleşen kimsedir. Malik ise mülkünde sadece fiilleriyle tasarrufta bulunabilendir. Meliklik de, maliklik de, Allah'a aittir. O halde Allah Teala, mahlukatı üzerinde hem söz ve hem de fiille tasarrufta bulunandır.

Allah Teala'nın söz ile tasarrufu da iki türlüdür.a- Kevni kelimeleriyle (tabiat olayları) tasarrufu, b- Dini kelimeleriyle (vahy) tasarrufudur ve melikliğin kemali de bu iki tür tasarrufla hasıl olur.

Allah Teala'nın elçiler göndermesi melikliği ve hükümranlığındaki kemalin bir gereğidir. İnsanlar nazarında fıtri ve makul olan melik de böyle bir meliktir. Memleketinin her köşesine, her diyarına gönderebileceği, yayabileceği elçiler bulunmayan bir melik, gerçek bir melik olamaz.

Buradan Allah'ın meleklerin mevcudiyeti "meleklerine" iman etmenin , Allah'ın melikliğine iman etmenin gereklerinden biri olduğu da anlaşılır. Melekler Allah'ın halk (mahlukat) ve emir alemindeki elçileridir.

Altıncısı: Ceza (karşılıkların verildiği) günü olan "din günü"nün varlığıdır. Allah o gün kullarını hayr ve şerr amelleri itibariyle sorguya çekecektir. Bu sorgulama ise ancak risalet ve nübüvvetin tahakkuku ve böylece itaat ve isyan edenlerin hesaba çekilebilmeleri için delil teşkil etmesiyle mümkün olabilir.

Yedincisi: Allah'ın mabud olmasıdır.Şüphesiz Allah'a ancak sevdiği ve razı olduğu şekilde ibadet edilebilir. İnsanların ise Allah'ın istediği ve razı olduğu şeyleri Allah'ın elçileri dışında bir yoldan öğrenmelerine imkan yoktur. Peygamberlerini inkar etmek, Allah'ın mabud olduğunu inkar etmek demektir.

Sekizincisi: Allah Teala'nın sıratı müstakime hidayet edici oluşudur. Sıratı Müstakim Hakkı bilmek ve hakla amel etmektir, bu yol amaca ulaştıran en kısa yoldur. Müstakim olan hatt (çizgi); iki noktanın arasını bağlayan, birleştiren en kısa çizgidir. Bu sıratı müstakim de ancak elçiler kanalıyla bilinebilir ve Sırat-ı Müstakimi bulmanın peygamberlere dayanmasının zarureti, fiziki bir yolun bulunmasının, duyu organlarının selametine bağlı olmasından çok daha mühim ve büyük bir iştir.

Dokuzuncusu: Allah Teala'nın sırat-ı müstakime ilettiği hidayet ehlini nimetlendirici olmasıdır. Allah'ın kullarına nimet vermesi ancak onlara elçiler göndermesi ve onları risaleti kabul edecek çağrısına cevap verecek kıvama getirmesi ile mümkün olur. Allah Teala nimet ve lutfunu kitabında kullarına bu şekilde hatırlatmıştır.

Onuncusu: Kulların, nimet verilenler ve gadaba uğrayıp sapıtanlar olarak ikiye ayrılmasıdır. Bu ayırım kulların hakkı tanımaları ve onunla amel edip etmemelerine göre yapılmış bir ayırım olup zaruridir. Buna göre hakkı bilen ve onun gereğiyle amel edenler nimet ehli, hakkı bilen fakat kabul etmemekte ısrar ve inat gösterenler gadab ehli ve hakkı bilmeyenler de sapıklık ehlidir.Böyle bir ayırımda bulunmak ancak elçilerin gönderilmesinden sonra mümkün olabilir. Peygamberler olmasaydı insanlar tek bir ümmet olurlardı. İnsanların risalet olmaksızın bu şekilde kısımlara ayrılması imkansızdır. İnsanların bu şekilde ayırıma tabi tutulduğu bir realitedir, öyle ise risalet de zaruridir.

Bu ve bundan önceki izahlardan da anlayacağın gibi Fatiha Suresi, cismani haşri ve bizzat bedenlerin diriltileceğini inkar edenleri de reddetmektedir. Ve gördüğün gibi sevap, ikab, emr ve nehy terettüb ettiği için, haşrin cismani olması zaruridir. Cismani haşr, kendisi sebebiyle yaratıldığının bir gerçeğidir. Semalar ve yeryüzü, dünya ve ahiret O'nundur. Emr ve halk alemini gerekli kılan ve yaratan O'dur, cismani haşrı inkar etmek, bunların inkarı anlamına gelir.

Nübüvvet ve Risalet Gerçekleşince Allah'ın Kelam Sıfatı da Gerçekleşmiş Olur

Risaletin (peygamber gönderme) esası, rasul gönderenin kelamını tebliğ etmektir. Kelamın olmadığı yerde rasul neyi tebliğ edecek? Ve onun rasul olduğu nasıl bilinecek? İşte bu yüzden seleften bir çoğu kim Allah'ın mütekellim olduğunu inkar eder veya Kur'an'ın Allah'ın kelamı olmadığını iddia ederse, şüphesiz esası Allah'ın kelamını tebliğden ibaret olan sadece Muhammed (sav)'ın risaletini değil, bütün rasullerin risaletini inkar etmiş olur derler. Bu yüzden Rasulullah (s.a.v)'ın risaletini inkar edenler Kur'an hakkında da " Bu ancak öğretilmiş bir sihir, bir beşer sözünden başka bir şey değildir" (Müddesir, 24- 25) demişlerdir. Münkirler burada ancak kendilerine tebliğ edilen ve kendisiyle inzar edildikleri, kulaklarıyla duydukları Kur'an'ı kasdetmişlerdir.

Şu halde her kim, Allah Kur'an'ı Kerim'le konuşmamıştır derse, şüphesiz onun bu sözü Kur'an'ı inkar edenlerin sözüne benzemiştir. Allah Teala zalimlerin söyledikleri şeylerden yüce ve münezzehdir.

Fatiha Suresi'nde Alemin Kadim Olduğunu Söyleyenlere Cevap Vardır

Bu da birkaç bakımdan incelenebilir.

Birincisi: Burada hamdin Allah'a ait olduğu ispat edilmektedir. Allah'a hamd etmek, Allah'ın fiillerinin de varlığını gerektirir. Kur'an'ı Kerim'deki hamd maddelerinin çoğu veya tamamı ancak Allah'ın fiillerine dayanmaktadır. Fatiha Suresi'ndeki hamdin durumu da böyledir. Allah Teala kendisini Rabblığından dolayı övmektedir, ki rububiyeti, O'nun ihtiyari fiilleri bulunduğunu gösterir. Fiilin failine bitişik ve ondan ayrılmaz oluşu muhal olan şeylerdendir. Bu, her selim akıl ve doğru fıtratça da imkansızdır.

Öyle ise fiil zaruri olarak failinden sonra gelir.

Aynı şekilde fiil irade, tesir ve kudretin de ilgili olduğu bir şeydir ve bunlarla alakası olan bir şeyin kadim olması da düşünülemez.

İkincisi: Allah'ın Alemlerin Rabbi oluşunun ortaya konması ve bunun tespit edilmesidir.

Alem ,Allah'dan başka olan herşeydir, öyle ise Allah'dan başka herşeyin Rabbi olduğu ortaya çıkar ve rabbi bulunan herşey zaruri olarak yaratılmıştır. Her yaratılan da yok iken, sonradan ortaya çıkmıştır. Öyle ise Allah Teala'nın kendi dışındaki bütün herşeyin rabbi olması O'nun herşeyden önce gelmesini ve rabbi olanın da sonradan ortaya çıkmasını gerektirir. Alemin, kendisi üzerinde bir rabbı oludğu bilindiğine göre, kadim olması düşünülemez. Kadim olan, ezeli oluşundan dolayı bir failinin bulunmasından müstağnidir. Ve her rabbi bulunan şey de zatı itibarıyle muhtaçtır. O halde rabbi bulunan hiç bir varlık ne gani ve ne de kadim olamaz.

Üçüncüsü: Allah'ın birliği esasının ortaya konmasıdır. Bu esas, alemde hiç birşeyin O'nun Rablik özelliklerine ve bu özelliklerden olan kudret sıfatına,ortak olmamasını gerektirir. Tevhid zaruri olarak, Rablık ve ilahlığın Allah'dan başkasında bulunmasını ortadan kaldırdığı gibi, kudret vasfının bulunmasını da nefyetmiştir.

Fatiha'nın Rafizileri Reddetmesi

Bu durum "Bizi doğru yola ilet..." ayetinden ve devamından anlaşılır. Bu ayetin Rafizilerin görüşünü iptal şekli şöyledir: Allah Sübhanehu, insanları üçe ayırmıştır: a-Nimet verilenler, bunlar doğru yoldakilerdir. Hakkı tanırlar ve Hakka uyarlar, b- Allah'ın gadabına uğrayanlar, bunlar Hakkı bilirler ama Hakk'tan yüz çevirirler, hakkı terk ederler, c-Sapıklar, hakkı bilmezler ve hakkı yanlış anlayıp hataya düşerler.

Her kim hakkı daha iyi şekilde bilir ve hakka daha çok uyarsa o, doğru yola daha layıktır.

Şüphesiz Rasulullah (sav)'ın ashabı bu sıfata Rafizilerden daha layıktır. Doğrusu Rasulullah (sav)'in ashabının Hakkı bilmeyip, Rafizilerin hakkı tanımış ve bilmiş olması veya sahabenin hakkı terk edip de, Rafizilerin hakka sarılmış olması düşünülemez.

Sonra hangi gurubun izlerinin hakkı gösterdiğini de biliyoruz. Allah Rasulu'nün ashabı küfür beldelerini fethedip, İslam beldeleri haline getirdiler. Kalbleri Kur'an, ilim ve hidayetle fethettiler. Onların bıraktığı bu izler, sırat-ı müstakim ehlinin ta kendileri olduğunu gösterir. Rafizilerin ise her zaman ve mekanda bunun aksi bir tutumda olduklarını görüyoruz. İslam'a ve müslümanlara saldıran hiçbir düşman yoktur ki Rafiziler onların yardımcısı olmasın. Bunlar İslam'ın ve müslümanların başına nice belalar getirdiler. Hülagu'nun müşrik ve putperest moğol ordusu ve askerlerinin kılıçlarını , müslümanların üzerine salmak, onların başı altından çıkmadı mı? Mescidler yıkılıp, mushaflar yakılmadı mı? Müslümanların ileri gelenleri, alimleri, abidleri, halifeleri, Rafiziler yüzünden ve onların fesatlarıyla öldürülmediler mi? Onların müşriklere ve hristiyanlara arka çıkmaları, alkış tutmaları da herkesin malumudur. Onların dinde bıraktıkları izler işte bunlardır.

Öyle ise bu gruptan hangisi sırat-ı müstakime daha layıktır? Eğer gerçekleri biliyorsanız bunlardan hangisi gadab ve sapıklığa daha müstahaktır?

Bu sebeple selef alimleri sıratı müstakim ve ehlini, Ebu Bekr, Ömer ve Rasulullah (sav)'ın ashabının yoludur, şeklinde tefsir etmişlerdir. Gerçekten de öyledir. Doğrusu sıratı müstakim sahabenin üzerinde bulunduğu yoldur. Bu da bizzat peygamberlerin yoludur. Sahabiler, Allah'ın kendilerine nimet verdiği, düşmanlarına gadablandığı ve düşmanlarına sapıklık hükmünü verdiği kimselerdir. Ebu Aliyye (Rufey'er- Riyahi) ve Hasan Basri-ikisi de tabinin büyüklerindedir- derler ki: "Sıratı Müstakim: Rasulullah (sav) ve iki sahabisinin (Ebu Bekir ve Ömer) yoludur". Yine Ebu Aliye "kendilerine nimet verilenler" ayeti için, onlar Rasulullah 'ın Ali (ailesi), Ebu Bekr ve Ömer'dir demiştir. Doğrusu da budur. Çünkü onun ailesi Ebu Bekir ve Ömer aynı yol üzerindedir. Sahabenin onlar hakkında aralarında ihtilaf olmadığı, birbirlerini destekledikleri, her ikisine de övgüde bulundukları, onların savaştıkları ile savaştıkları, barıştıklarıyla barıştıkları bütün ümmetçe malumdur. Zeyd b. Eslem der ki; "Allah'ın kendilerine nimet verdikleri: Rasulullah (sav) ve Ebu Bekr'le Ömer'dir"

Şüphe yok ki kendilerine nimet verilenler Rasulullah'a uyanlar, gazaba uğrayanlar da Rasulullah'a tabi olmayanlardır. Ümmet içerisinde Rasulullah'a en çok uyanlar ve ümmetin, Rasulullah'a en çok itaat edenleri onun sahabesi ve ehli beytidir.

Ashabından canla, başla ona en fazla tabii olanları, Ebu Bekr ve Ömer'dir. Bu ümmet içerisinde Rasulullah'a en çok muhalefet edenler ise Rafizilerdir. Rafizilerin Rasulullah'a muhalefeti ümmetin bütün fırkalarınca bilinmektedir. Rafiziler sünnet ve sünnet ehlini hoş görmezler ve sünnilere ve sünnete düşmanca bir tavır takınırlar. Onlar Rasulullah (sav)'in sünnetinin düşmanıdırlar. Ona tabi olanlar ve ehl-i beyti onun sünnetinin gerçek ve mükemmel varisleridir

Apaçık ortaya çıktı ki, sıratı müstakim; Rasulullah'ın sahabesinin ve ona tabi olanların yoludur. Gazaba uğrayanların ve sapıkların yolu ise Rafizilerin yoludur. Aynı açılardanHariciler de reddedilebilir, çünkü onların da sahabeye olan düşmanlıkları meşhurdur.

Fatiha Suresi'nin Kur'an'ın Bütün Manalarını İhtiva Etmesi

Fatiha Suresi'nde öyle iki kelam vardır ki bütün halk ve emir aleminin, semavi kitablar ve dinlerin, sevab ve cezanın sırrı bu iki kelamdadır. Kulluk ve Tevhidin mihveri de bu iki sözdür. Bu iki söz "Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" ayetidir. Hatta denilir ki Allah Teala yüzdört kitab indirdi, bütün bu kitabların manalarını Tevrat, İncil, ve Kur'an'da topladı. Kur'an'ın manalarını da Mufassalda (Kur'an'ın, araları sık sık besmele ile ayrıldığı için mufassal adı verilen orta ve kısa uzunluktaki surelerinde) topladı. Mufassalın manalarını da, Fatiha'nın, "Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım isteriz" ayetinde topladı.

Bu iki söz, Rabbiyle kulu arasında ikiye paylaştırılmıştır. Yarısı Allah Teala'nındır ki bu "Sadece ve sadece sana ibadet ederiz" kısmı, öteki yarısı da kuluna aittir ki "Yalnızca ve yalnızca senden yardım isteriz" kısmıdır.

Bunun sır ve manaları inşaallah yerinde açıklanacaktır.

"İbadet" iki esası içinde barındırır: boyun eğme ve zillet yanında son derece sevgi duyma. Nitekim Arablar, horlanmış yola, küçültülmüş, aşağılanmış manasına "muabbed" derler.

Taabbüd: tezellül, zelil olmak ve huşuyla, boyun eğmek demektir. Öyle ise kendisini sevip de boyun eğmediğin varlığa gerçek manada kulluk etmiş olmazsın. Yine kendisini sevmeden boyun eğdiğin bir varlığa da gerçek manada kulluk etmiş olmazsın. Hem sevip hem boyun eğdiğinde ancak O'na kulluk etmiş olabilirsin.

Buradan anlaşılıyor ki, kullardan rablerini sevdiklerini inkar edenler,kulluğun özünü inkar ediyorlar demektir. Yine O'nun kullar tarafından sevildiğini inkar edenler, Allah'ın alemlerin rabbi ve yaratıcısı olduğunu ikrar etseler bile gerçekte O'nun ilahlığını inkar etmişlerdir. Halbuki, O'na ulaşmak ve O'nun rızasını kazanmak kulların en büyük arzu ve gayesidir. Bu, onların Allah'ı birlemelerindeki (tevhid) son noktadır. Arap müşriklerinin bile itiraf ettiği fakat bununla şirkten çıkmağa çalışmadıkları, rububiyetin birlenmesidir. Nitekim Allah Teala bu konuda şöyle buyurur: "Eğer onlara, kendilerini kimin yarattığını sorsan, şüphesiz Allah, derler"(Zuhruf, 87), "Eğer onlara gökleri, ve yeri kim yarattı diye sorsan, şüphesiz Allah diyecekler" (Zümer,38) "De ki yeryüzü ve oradakiler kimindir?.. Allah'ındır diyecekler. Söyle (onlara) öyle ise nasıl olup da büyüleniyorsunuz? "(Hacc, 84- 89) Allah bununla kendinden başka yaratıcı olmadığı gibi uluhiyetinin birliğine ve O'ndan başka varlığa ibadetin yaraşmayacağına delil getirmiştir.

İstiane (yardım taleb etmek) de iki esas taşır: Allah'a güvenmek, O'na dayanmak. Şüphesiz kul insanlardan birine güvenir, O'na güvenmekle beraber, kendi işlerinde müstağni kalacak kadar O'na itimad etmez. Bazen insan, bir başkasına, güvenmemekle beraber, O'na olan ihtiyacından dolayı itimad edebilir. İtimad edip güveneceği birisi olmamasından, O'nun yerini tutacak bir başkası bulunmadığından dolayı O'na itimad eder. Böylece insan güvenmemekle beraber O'na itimad etmeye gerek duyar.

Tevekkül; güvenme ve itimadın birleşmesinden oluşan bir manadır. "Tevekkül": "yalnız sana tapar ve sadece senden yardım isteriz" ayetinin esas ve özüdür. Bu iki esas -tevekkül ve ibadet- Kur'an'ın bir çok yerinde ve beraberce zikredilir, bu da onlardan birisidir.

İkincisi: Hz. Şuayb'ın sözüdür: "Başarım sadece Allah'ın sayesindedir, O'na tevekkül eder, O'na yönelirim" (Hud,88)

Üçüncüsü: "Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir, bütün işler O'na döner, öyleyse O'na ibadet ve tevekkül et" (Yunus, 123) ayetidir.

Dördüncüsü: "Ey Rabbimiz, sana tevekkül ettik, sana yöneldik, dönüş ancak sanadır" (Mümtehine, 4) ayetidir.

Beşincisi: "Rabbinin adını zikret, kendini tamamen Allah'a ver. Batının da doğunun da Rabbi O'dur. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse O'nu vekil edin." (Müzemmil,8-9)

Altıncısı: "De ki: O; benim Rabbimdir, ondan başka ilah yoktur; ben yalnız O'na tevekkül ederim. Dönüş O'nadır." (Rad, 30) ayetidir.

Bu altı ayetin hepsi de şu iki esası içerir: "Yalnız sana tapar ve yalnız senden yardım isteriz".

Fatiha Suresi'nde ibadetin istianeden önce getirilmesi gayelerin vesilelerden önce geldiğini gösterir. Zira ibadet kulların yaratılış gayesidir, istiane ise ibadete vesiledir. Çünkü "sadece sana taparız" Allah'ın ilahlığı ve Allah ismiyle ilgilidir. "Yalnız senden yardım isteriz" ise Allah'ın Rububiyeti ve Rabb ismiyle ilgilidir. Böylece surenin başlangıcında Allah isminin Rabb isminden önce geldiği gibi, "sadece sana taparız" kısmı da, "sadece senden yardım isteriz" kısmından önce gelmiştir. Çünkü "sadece sana taparız" Rabbin payıdır, böylece birinci bölümde yer almıştır. bu da Allah Teala'ya sena etmektir, Allah sena ve övgüye layıktır. "Sadece senden yardım isteriz" kulun payıdır, kul tarafındandır ki bu da "bizi doğru yola ilet" ayetinden surenin sonuna kadar olan bölümdür.

Mutlak olarak ibadet, istianeyi de içine alır, fakat aksi böyle değildir. Buna göre Allah'a tam manasıyla kulluk yapan bir abid, aynı zamanda istiane de(Allah'tan yardım dileme) yapmış demektir. Fakat Allah'tan her istianede bulunan kulluk yapmış değildir. Çünkü şehvet düşkünü insanlar bazan Allah'tan şehvetleri için de yardım isteyebilirler. Öyleyse kulluk istianeden daha kapsamlı ve daha mükemmeldir ve bundan dolayı da Rabb kısmında yer almıştır.

İstiane, ibadetin bir parçasıdır, ibadet istianenin bir parçası değildir. İstiane, Allah'tan bir şey istemektir; ibadet ise , bizzat onu istemektir.

İbadeti, ancak ihlaslı kimseler yapar, istiane ise, ihlaslı veya ihlassız herkesten sadır olabilir.

İbadet, Allah'ın sana yüklediği alacağı ve hakkıdır. İstiane ise ibadet için Allah'tan yardım taleb etmektir. Ve bu O'nun sana lutfedeceği sadakası mesabesindedir. O'nun hakkını ödemek ise sadakasını gözetmekten daha mühimdir.

İbadet, O'nun üzerindeki nimetlerinin şükrüdür. Allah şükredilmekten hoşlanır. Yardım etmesi, sana o işi yaptırması ve şükre seni muvaffak kılmasıdır. O'na kulluk yapmağa teşebbüs eder, kulluk boyunduruğuna girersen, Allah da sana kulluk için yardım eder. Kulluğa sarılmak ve O'nun boyunduruğuna girmek yardıma nail olmaya vesiledir. Kulun kulluğu her ne zaman tam olursa, Allah'ın ona yardımı daha fazla gelecektir. Böylece kulluğa sarılmak ve kulluğun boyunduruğu altına girmek yardımın gelmesine sebebdir. Her ne zaman kulun yaptığı kulluk tam bir şekilde olursa, Allah'dan kula gelen yardım da o derece büyük olur.

Kulluk iki yardımla kuşatılmıştır, kulluktan önce kulluk görevini yerine getirmeye olan yardım ve kulluğu yerine getirmek, kulluktan sonra başka bir kulluk görevini yerine getirmek üzere olan yardım. Kulun eceli tamamlanıncaya kadar yardımlar birbirini izler gider.

Çünkü "sadece sana taparız" Allah'adır, "sadece senden yardım isteriz" Allah iledir. O'na ait olan şey O'nunla beraber olandan önce gelir. Çünkü Allah'a ait olan şey O'nun muhabbeti ve rızasıyla ilgilidir. Allah'la beraber, O'nun sayesinde olan şey ise Allah'ın dilemesi ile ilgilidir. Allah'ın muhabbeti ile ilgili olan şey mücerred dilemesi ile ilgili olan şeyden daha mükemmeldir. Bütün kainat O'nun dilemesi ile ilgilidir, melekler, şeytanlar, müminler, kafirler, itaat edenler,isyan edenler. Allah'ın muhabbetini ilgilendiren onların itaat ve imanlarıdır.Kafirler Allah'ın dilemesinin ehli, müminler de muhabbetinin ehlidir. İşte bu yüzden Allah'a ait olan hiç bir şey ebedi olarak ateşte, cehennemde kalmayacaktır. Cehennemde bulunan her şey Allah ile yani Allah'ın dilemesi ile ordadır.

İşte bütün bu sırlarla, "sadece sana taparız" ın " sadece senden yardım isteriz" den önce gelmesinin hikmeti anlaşılmış olur.

Mabud ve Müstean olan Allah'ın isimlerinin fiillerinden önce getirilmesinde, kulların Allah'a karşı olan edepleri vurgulanmaktadır. Yine burada bir önemseme ve bir özen gösterme söz konusudur. Yine burada hasr yapılmasında yani mef'ulün öne alınmasında bir ilan etme mevzu bahistir. Bu tür bir tekid, "Ancak ve ancak sana tapar, ancak ve ancak senden yardım isteriz" ifadesi ile aynı kuvvettedir (**La na'budu illa iyyak ve la nestainu illa bik**). Arapçanın zevkine varan, O'nu kavrayan ve kullanım yollarını araştıran biri bu vurgunun manasını da anlar. Sibeveyh, bu vurgunun önem ifade ettiğine işaret etmiş, diğerleri de karşı çıkmamışlardır.

Mesela birisinin on köleyi azad edip, içlerinden birine "sadece seni azad ettim" demesi çirkin karşılanır, bunu duyan herkes onun bu davranışını çirkin görür ve bunun üzerine "onun dışındakileri de azad ettim" demek zorunda kalır.

Eğer burada bir vurgulama anlaşılmasaydı bu söz çirkin görülmez ve bunu inkar etmek de doğru olmazdı.

Şimdi Allah Teala'nın "yalnızca benden korkunuz" (Bakara, 40) ve "yalnızca benden sakınınız" (Bakara, 41) ayetlerini düşün "Benden başkasından korkmayınız ve benden başkasından sakınmayınız" ifadelerinde aynı gücü bulabilir misin? Aynı şekilde "sadece sana tapar ve senden yardım isteriz" ifadesi ile " Senden başkasına tapmayız, senden başkasından yardım istemeyiz" in ifade gücü aynı mıdır? Zevki selim sahibi herkes bu vurgulamayı cümlenin gelişinden anlayabilir.

Aklı ve anlayışı kıt olanlarla bu konuda cedelleşmeye, şüphe ve şekk kapısını açmaya hiç değmez. Onlar ilimlerin afeti, zihnin ve anlayışların belasıdır. Kaldı ki "İyyake" "Sana" zamirinden zatın kendisine ve muttasıl zamirde bulunmayan bir hakikate işaret vardır. Mesela "Sadece seni kasdettim ve sadece seni sevdim" ifadesinde "senin hakikatın ve zatın benim amacımdır" şeklinde bir manaya delalet vardır ki, bu mana" seni kasd ederim, seni severim" de yoktur. "Sadece seni kasdediyorum" da "senin kendini, nefsini, zatını, hakikatını kastediyorum" şeklinde bir mana vardır.

Buradan hareketle dilcilerden birisi, "iyya"nın muttasıl zamire izafe olunan zahir bir isim olduğunu söyler. Bu görüş doyurucu bir şekilde reddedilmedi. Eğer konumuz bu (nahiv) olsaydı bu meselede doyurucu bir cevab verirdik, bu konuda dilcilerin görüşlerini zikreder, tercih edilmesi gerekene geçerdik. Allah'ın yardımıyla belki ileride bu meseleye temas ederiz.

"İyyake- sana" zamirinin tekrar edilmesinde bu keyfiyetlerin her iki fiille de ilgili olduğuna bir işaret vardır. Zamirin cümle içinde tekrarlanmasında, tekrar edilmemesi halinde bulunmayan bir incelik vardır. Mesela bir krala "sadece seni seviyor ve sadece senden korkuyorum" dediğin zaman, bu cümlede kralın zatıyla ilgili sevgi ve korkunun vurgulanması ve kralın zikrinin önemsenmesi vardır. "Sadece seni sever ve korkarım" cümlesinde ise bu vurgu ve önemseme söz konusu değildir.

İnsanların Kulluk Yapan ve Haktan Yüz Çevirenler Olarak İkiye Ayrılması

Bunları öğrendiysen bu iki esasda- ibadet ve istiane- konusunda insanların dört kısma ayrıldığını görürsün,

Birinci kısım: En yüce ve en faziletli olan gruptur ki bunlar ibadet ehli ve ibadet konusunda Allah'dan yardım isteyenlerdir. Kulların Allah'a ibadet etmekten amaç ve istekleri, ibadet için Allah'ın kendilerine yardım etmesidir ve ibadeti yerine getirmeye muvaffak kılmasıdır. Bu sebeple Allah Teala'dan istenen şeylerden en faziletlisi O'ndan razı olduğu şeyleri yapmaya yardım istemektir.Nebi (sav)'in Muaz b. Cebel'e öğrettiği de budur. " Ey Muaz, şüphesiz seni severim, her namazın sonunda şöyle demeyi unutma: Ey Allah'ım! Seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzel ibadet edebilmek hususunda bana yardım et." **(Ebu Davud, Salat, 361; Müsned, V, 247)**

Duaların en faydalısı Allah'dan razı olduğu şeyleri yapmaya yardım istemektir. Verilen şeylerin en faziletlisi de Allah'ın bu istenen şeyi vermesidir. Nakledilen ve rivayet edilen bütün duaların mihveri budur. Ve buna zıd olan şeylerin uzaklaştırılması, bunların tamamlanması, sebeblerinin kolaylaştırılması yolundadır. Öyle ise bütün duaları düşün!

Şeyhülislam İbn Teymiyye der ki: Duaların en faydalısını düşündüm, bir de baktım ki; O, Allah'tan razı olduğu şeyleri yapmaya yardım istemekmiş, onu da Fatiha Suresi'nde, "Yalnız sana tapar, yalnız senden yardım isteriz" ayetinde buldum.

İkinci kısım: Bunlardan birinci kısmı mukabili olup Allah'a ibadet etmekten ve ondan yardım istemekten yüz çevirenlerdir. Burada ne ibadet ve ne de istiane vardır. Bilakis onlardan birisi eğer Allah'dan yardım istese bunu kendi hazları ve arzuları için ister, Rabbinin razı olduğu ve Hakk olduğu şeyleri yerine getirmek için istemez. Doğrusu Allah Teala'dan göklerde ve yerde olan herkes yardım ister, dostu da düşmanı da, Allah hepsine de yardım eder. Allah'ın yarattıklarının en çirkini ve kabası düşmanı iblisdir. Bununla beraber İblis Allah'dan istekte bulunmuş, Allah da isteğine cevap vermiştir. Ancak Allah'ın bu yardımı O'nun rızasına uygun olan şeylerden olmadığı için, bu yardım İblis'in mutsuzluğunu arttırmak ve onu Allah'dan uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Aynı şekilde her kim Allah'dan rızası olmadığı bir iş hususunda yardım isterse, bu yardım O'nu ancak Allah'ın rızasından uzaklaştırır ve O'nunla olan irtibatını koparır.

Aklı başında olan kendisi veya başkaları hakkında bunu düşünsün! Bilsin ki Allah'ın isteyene icabet etmesi, isteyenin değerinden dolayı değildir, bilakis kul Allah'dan birşey istemiştir, Allah da O'nun hacetini yerine getirmiştir. Oysa bu harekette kulun helakı ve mutsuzluğu vardır. Allah'ın onun ihtiyacını gidermesi onu küçültmesi ve değerini düşürmesi demek olur. Kula ihtiyacının verilmesi aslında, Allah'ın kuluna bir lutfu ve sevgisinin alametidir. Bununla Allah Teala kulunu korumak,muhafaza ve himaye etmek için kulun aleyhine olan isteklerini vermez, cimrilik yaptığı için değil. Bunu, Allah ancak sevdiği ve ikramda bulunduğu, mükerrem kılmak istediği kulu için yapar, lütfu ile muamele etmek istediği kulu için yapar. Bu yüzden kul da, - cehaleti sebebiyle- Allah'ın kendisini sevmediğini ve kendisine ikramda bulunmadığını zanneder. Kul, Allah'ın başkalarının ihtiyaçlarını giderdiğini görür ve neticede Rabbi hakkında kötü zannda (sui zann) bulunur. Bu, onun kalbinin boş inanç ve kuruntusudur, fakat kul bu durumun şuurunda değildir. Gerçek korunmuş kişi Allah'ın kendisini muhafaza altına aldığı kimsedir. İnsan kendisini bilir, kendi kendisinin şahididir. Bunun alameti: İnsanın kabahati kadere yüklemesi ve kendi kendine kaderi suçlamasıdır. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

Zayıf görüşlü kişi elindeki fırsatları zayi eder.
Sonra da iş işten geçtiği zaman kaderi suçlar.

Allah'a andolsun ki bu kişinin yaptıkları gizli açık ortaya konsa, burada kaderi suçlayıp itham ettiği, şöyle şöyle olmalıydı dediği görülür, "ben ne yapayım, iş benim elimde değildir" der.

Oysa akıllı kişi kadere değil kendi nefsine düşman ve hasım olur, cahil de Rabbi'nin kaderine düşman ve hasım olur.

Öyle ise neticesinin hayır mı, şer mi olacağını bilmediğin muayyen birşeyi istemekten tamamen sakın, isteyecek bir şey bulamazsan, istediğin şeyi Allah'ın, hayırlı ise vermesi şartına bağla. O'nun huzurunda senin istediğin istihare (hayrı istemek) den ibaret olsun. Bu istihare sadece bilgisizce dille söylenen bir istihare olmasın, aksine kendi maslahatlarını (menfaatin olan şeyleri) bilmeyen ve bunları yapmaya gücü yetmeyen, bunların ayrıntılarını kendi başına bulamayan kimse gibi istihare et. Kul kendisi için ne zarara ve ne de faydaya sahibdir. Hatta kendi başına bırakılsa büsbütün helak olur ve iş çığrından çıkar. Allah sana birşeyi istemeden verdiyse, Allah'tan bunu hayırlı işler yapmağa vesile kılmasını, rızasına ulaştırmasını kendisinden alakasını kesen ve rızasına ulaştıran birşey olmamasını dilemesin. Zannetme ki Allah'ın kuluna verdiği her şey kulun değerinden, vermediği herşey kulun düşüklüğündendir. Fakat bazen de Allah'ın kulunun istediğini verip, vermemesi kullarını sınamak ve imtihan etmek için olur. Nitekim Allah Teala "İnsana gelince, Rabbi O'nu sınamak üzere nimet verip, ikramda bulununca kul Rabbim bana ikram etti, der. Onu sınamak üzere rızkını biraz kısıtlı verince bu defa da kul, Rabbim beni küçük düşürdü,der. Hayır gerçek böyle değildir."(Fecr, 15-16). Bu demektir ki ben nimet verdiğim, ihsanda bulunduğum herkese ikram etmiş değilim. Bu nimeti vermem kulumun benim nezdimdeki değerinden dolayı da değildir. Fakat bu nimeti vermem kulumu sınamak ve imtihan etmek içindir. Bana şükrederse daha fazlasını vereyim,yoksa bana karşı küfranı nimette bulunursa nimeti O'nun elinden alayım, o nimeti başkasına vereyim diyedir.Her imtihan ettiğimin de rızkını daraltıp, artırmamam ve kısıtlı tutmam, kulun bizce hakir ve düşük olmasından da değildir, fakat onun sabredip edemeyeceğini sınamak ve imtihan etmek içindir. Eğer sabrederse daha önce verdiğimiz rızkın kat kat fazlasını veririz, sabretmeyip de kızarsa, o zaman O'nun payına da kızmak ve gadablanmak düşer.

Böylece Allah Teala rızk bolluğunu ikram, fakirliği, hakir düşürme zannedenleri reddetmiş ve adeta şöyle demiştir: "Ben kulumu nezdimdeki değerinden ötürü zenginlikle imtihan etmiş değilim. Aynı şekilde kulumu değersiz olduğu için fakirlikle sınamış değilim". Bununla Allah Teala ikram etmenin de küçük düşürmenin de mal, rızık genişliği ya da rızık darlığıyla ilgili olmadığını bildirmiştir. Doğrusu Allah subhanehu kafirin rızkını geniş tutar ama bu kıymetinden dolayı değildir. Müminin rızkını da daraltır bu da değersiz oluşundan değildir. Allah Teala ikram ettiği kuluna ancak o kula marifeti, muhabbeti ve taatı nasib etmekle ikram eder. Hakir düşürdüğünü de kendinden yüz çevirmek, kendisine isyan etmesi sebebiyle hakir ve hor düşürür. Her halükarda hamd Allah'a mahsustur. O, Gani ve Hamiddir.

Şu halde neticede bütün dünya ve ahiret saadeti "Yalnız sana tapar ve yalnız senden yardım isteriz" ayetine gelip dayanmaktadır.

Üçüncü kısım: Allah'a ibadet ettikleri halde ondan istianede bulunmayanlardır. Bunlar iki gruptur:

Birincisi: Kaderiyye mezhebidir, bunların görüşüne göre Allah Teala kula yapabileceği şeylerin hepsini lütuf olarak vermiştir. Ve kulun kudreti dahilinde fiilini yapmaya Allah'ın bir yardımı söz konusu değildir. Doğrusu zaten Allah kulun sağlıklı organlar yaratmakla, doğru yolu göstermek, rasuller göndermek ve O'na eylem gücü vermekle yardımda bulunmuştur. Öyle ise bu aşamadan sonra kulun Allah'dan isteyeceği ve gücü dahilinde olan bir yardım kalmamıştır. Dahası Allah Teala yardım konusunda dostları ile düşmanlarını bir tutmuştur. Allah Teala dostlarına yardım ettiği gibi düşmanlarına da *yardım eder*. Ne var ki Allah'ın dostları kendileri için imanı, düşmanları da küfrü tercih etmişlerdir. Allah Teala dostlarına fazladan bir yardımda bulunmuş da imanı gerekli kılmış değildir. Aynı şekilde, kafirlere de herhangi bir sebeple yardımı esirgemiş de *küfrü gerekli kılmış* değildir. Şu halde bu grubun ibadetlerden nasibi noksandır, çünkü ibadetin yanı sıra istianeleri yoktur. Bunlar kendilerine bırakılmıştır. İstiane (yardım isteme) ve tevhid yolu bunlara kapatılmıştır. İbn Abbas (ra) der ki: Kadere iman tevhidin esasıdır. Kim Allah'a inanır da, sonra Allah'ın kaderini yalanlarsa, bu yalanlaması tevihidini bozar.

İkinci grup: İbadet ve virdleri olan fakat tevekkül ve istianeden nasibleri az bulunanlardır. Kalbleri, sebebleri kaderle bağlayacak, sebeblere kader çerçevesinde sarılacak, sebebleri kaderle beraber ele alacak kadar geniş değildir. (Fazla bilgileri yoktur) Kadersiz, *onların kalbleri* bir tepki göstermeyen ölü gibidir, hatta varlığı olmayan yokluk gibidir. Kader bu kalbleri harekete geçiren ve ilk muharrike götüren ruh gibidir.

Onların basiret güçleri, hareket edenden ettirene sebebden müsebbibe, aletten faile intikal edemez. Bu yüzden sabırları zayıf, niyyetleri dar ve "sadece senden yardım isteriz"den nasibleri azdır. Her ne kadar kulluğun hazzını virdlerle ve bir takım vazifelerle bulsalar bile, bunlar tevekkül ve istiane ile kulluk etmenin zevkine varamazlar.

Bunların istiane ve tevekkülleri ölçüsünde tevfikten, nüfuz ve tesirden nasibleri vardır. İstiane ve tevekküllerinin azlığı oranında aciz, çaresiz, zayıf ve Allah'dan uzaktırlar. Eğer kul Allah'a bir dağı yerinden söküp atma hususunda hakiki anlamda tevekkül etse ve dağı yerinden söküp atmakla da emredilmiş olsa, şüphesiz o dağı yerinden söküp atar.

Eğer sen tevekkül ve istianenin manası nedir? dersen, derim ki; tevekkül ve istiane kalbin Allah'ı bilmesinden doğan bir haldir. Allah'ın yaratıklardan ayrı olduğuna, yaratıkları idare ve tanzim ettiğine, fayda ve zararın, verme ve yasaklamanın Allah'ın izni ile olduğuna ,insanlar istemese bile Allah'ın istediğinin olduğuna, insanlar istese bile Allah'ın istemediği şeyin olmadığına inanmaktan dolayı kalbde meydana gelen bir haldir. Bu durum kalbin Allah'a itimad etmesini, işlerini O'na tevfiz etmesini, Allah ile mütmain olup Allah'a güvenmesini, tevekkül ettiği şey hususunda Allah'ın kafi geldiğini yakinen bilmesini, her zaman Allah'ın onunla olduğunu, başkaları istesin veya istemesin Allah dilemedikçe birşey olamayacağını yakinen bilmesini gerektirir.

Bu mütevekkilin hali anne- babasının gözetiminde büyüyen çocuğun haline benzer, anne babası çocuğu iyi ve kötü şeylere karşı kollar. Çocuğa karşı merhametlidir. Anne- babasından başka yere yönelmeyen ve anne- babasının yanında başına gelecek şeyleri düşünmeyen çocuğun kalbine bak. Mütevekkilin hali işte budur. Ki bu şekilde Allah'la beraber olursa Allah O'na yeter. Başka bir şey gerekmez. Allah Teala da "Kim Allah'a tevekkül ederse Allah O'na yeter" (Talak, 3) buyurur. Yani Allah O'nun için kafidir. Buradaki "hasb" kelimesi "kafi" anlamına gelir. Eğer insan bu tevekkül hali yanında bir de takva ehlinden ise en güzel ve övülen akibet onundur.

Dördüncü kısım: İstianesi olup, ibadeti bulunmayanlardır. Fayda ve zarar verenin sadece Allah Teala olduğuna, istediğinin olup istemediğinin olmayacağına, kendisinin sevmesi ve istemesiyle bir şeyin meydana gelmeyeceğine şehadet ederler. Bunlar Allah'a tevekkül eder, arzu, şehvet ve amaçları hakkında Allah'dan yardım ister istianede bulunurlar, Allah arzu ve isteklerini yerine getirir. Bu istenen şeyler halk nazarında makam, riyaset veya mal ve keşf, başkasına tesir etme, güç ve bir şeye güç yetirme gibi ruhi haller olabilir, hepsi birdir, fakat bunların hiçbiri kullar için hayırlı bir sonuç doğurmaz, bu istenen şeyler mal ve mülkten ibaret olup, velayet ve Allah'a yakınlık şöyle dursun, bu gibi şeyler müslüman kalmayı bile garanti etmezler. Gerçek şu ki mal, mülk, mevki,makam ve bir takım ruhi haller iyi insana da, kötü insana da, mümine de, kafire de verilmiştir. Her kim bunlardan birisini Allah'ın bir kimseye vermesiyle O'nun o kimseyi sevdiğini ve ondan razı olduğunu ve o kimsenin Allah'ın en yakın velilerinden olduğunu zanneder ve böyle bir istidlalde bulunursa, bu kimse cahillerin en cahili, Allah'ı ve dini bilip tanımaktan, Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeyle,hoşlanmayıp, kızdığı şeyi birbirinden ayırmaktan aciz insanların en acizidir.Hal de meliklik ve mal gibi dünyalıktır. Eğer hal, sahibine Allah'a itaat etme O'nun razı olduğu şeyleri yapma emirlerini yerine getirme hususunda yardım ederse, sahibini adil ve iyi melikler zümresine ilhak eder aksi takdirde hal, sahibi için bir vebal, onu Allah'dan uzaklaştırıcı, zalim melikler ve facir zenginler zümresine katıcı bir unsur olur.

"Yalnız Sana İbadet Ederiz" in Gerçekleştirilmesi

Bu hususlar bilindikten sonra, kul "Yalnız Sana İbadet Ederiz"i şu iki esası yerine getirmeden gerçekleştirmiş olmaz. Bunların birincisi: Allah'ın Rasulüne (sav) uymak, ikincisi mabud olan Allah'a karşı ihlaslı olmak. "Yalnız sana ibadet ederiz"in gerçekleşmesi ancak bunlarla mümkündür.

Yine insanlar bu iki esasa göre de dört gruba ayrılırlar.

Birincisi: Allah'a karşı ihlaslı olanlar ve Rasulullah'a (sav) uyanlar. Bunlar gerçek anlamda "yalnız sana ibadet ederiz" ayetinin mensuplarıdır. Bunların bütün amelleri, sözleri, vermeleri,vermemeleri, sevmeleri, ve buğz etmeleri Allah içindir. Açık ve gizli bütün muameleleri Allah rızası içindir. Onlar bu şekilde davranırlarken insanlardan bir karşılık ve teşekkür beklemezler, insanlar nezdinde bir makam,onlardan bir övgü, onların gönüllerinde yer tutma, ya da kötülemelerinden kaçmak için de böyle davranmazlar. Bilakis bunlar insanları hiçbir fayda, zarar, ölüm ve hayat vermeyen kabir halkı gibi kabul ederler. İnsanları tanıyan biri kesinlikle onlar için, onların nezdinde bir yer ve makam tutmak, onlardan fayda ve zarar geleceğini umarak amel etmez. Böyle bir davranış olsa olsa insanların özelliklerini bilmeyen ve Rabbini tanımayanlardan sadır olabilir. Şu halde kim insanları hakkıyla tanırsa, onları gerçek yerlerine oturtur. Allah'ı tanıyan da amellerini, sözlerini, verip-vermemesini, sevgisini ve buğzunu Allah için ihlasla yapar.Gerçek şu ki, ancak Allah'ı ve insanları hakkıyla tanımayan biri, Allah'ı bırakıp da insanlardan biri için amel edebilir. Kul, Allah'ı ve insanları tanısa, Allah için amel etmeyi, insanlara hoş görünmek için amel etmeye tercih eder.

Aynı şekilde bunların bütün amel ve ibadetleri, Allah'ın emrine, sevip razı olduğu şeye muvafıktır, uygundur. Bu amel öyle bir ameldir ki Allah bunu yapanlardan başkasınınkini kabul etmez. Bu kendisi sebebiyle Allah'ın kullarını ölüm ve hayatla imtihan ettiği ameldir. Nitekim Allah Teala da " O ki ölüm ve hayatı hanginizin daha güzel amel edeceğini denemek için yarattı" (Mülk,2) buyurur. Allah Teala insanların hangilerinin daha güzel amel edeceğini sınamak için yeryüzünü süslü yapmıştır. Fudayl b. Iyaz der ki: Güzel olan amel en ihlaslı ve en doğru olarak yapılan ameldir. Dediler ki: Ey Ebu Ali, amelin en ihlaslısı ve doğru olanı hangisidir? Fudayl şöyle cevap verdi: Amel halis olduğu halde, doğru olmazsa kabul olunmaz. Doğru olup da halis olmayan amel de kabul görmez, amelin kabul edilmesi için hem halis, hem de doğru olması gerekir. Amelin halis olması; Allah için olması, doğru olması da sünnet üzere bulunmasıdır. Allah Teala'nın şu ayetinde zikredilen de budur." Kim Rabbine kavuşmak istiyorsa, salih amel işlesin ve Rabbine ibadet ederken de hiç kimseyi ortak koşmasın" (Kehf, 110). "İhlasla yüzünü Allah'a çevirenden daha güzel dinli kim vardır?" (Nisa, 125). Öyle ise Allah Teala kendi emrine uyularak ve kendi rızası için yapılmayan ameli asla kabul etmez. Halis amellerin dışındaki ameller sahibine geri iade edilir, darmadağınık olarak kendisine geri verilir. Hz. Aişe'den gelen sahih bir rivayette Rasulullah (sav) şöyle buyurur: "Bizim din ve sünnetimize uygun olmayan her amel merduttur".**(Buhari, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17)** Usulüne göre yapılmayan her amel sahibini Allah'dan uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramaz. Allah Teala'ya ancak emrettiği şekilde ibadet edilir, insanların görüşleri ve hevalarına göre ibadet edilmez.

İkinci kısım: Ne ihlası, ne de Rasul'e ittibası olmayanlardır. Bunun ameli dine uygun olmadığı gibi, Allah için halis değildir. Allah ve Rasulunün meşru kılmadığı halde gösteriş ve süs olsun diye amel edenlerin amelleri böyledir. Bunlar yaratıkların en şerlisi, Allah'a (c.c.) göre insanların en çok nefret duyulanıdır. Allah Teala'nın şu ayetinde en çok nasibleri olanlar da bunlardır: "Ortaya koyduklarından dolayı sevinenleri ve yapmadıkları şeylerle övülmek isteyenleri sakın ve sakın azabdan kurtulmuş zannetme, onlar için elem verici bir azab vardır."(Al-i İmran,188) Bunlar ortaya koydukları bidat, dalalet ve şirkten dolayı ferah duyarlar, sünnet ve ihlasa sarılıyor denmesinden de hoşlanırlar.

Bu kısmın pek çoğunu, ilim, fakr ve ibadete intisab ettikten sonra sırat-ı müstakimden sapanlar teşkil eder. Doğrusu bunlar bidatları, sapıklıkları, riyası, şöhreti ve gösterişi irtikab edenlerdir. İlim ve ihlasa sarılmak gibi yapmadıkları şeylerden dolayı da övülmeyi isterler. İşte bunlar gadab ve dalal ehlidirler.

Üçüncü kısım: Amellerinde ihlaslı olan, fakat onu Allah'ın emrine ve rasulünün sünnetine uygun yapmayanlardır. Cahil abidler, zühd ve fakr yoluna intisab edenler bu gruptandır. Allah'a, emrettiğinin dışında bir şeyle ibadet eden ve bu ibadetinin kendisini Allah'a yaklaştıracağına inanan herkesin durumu böyledir. Bu kimselerin durumu musiki terennüm edilip el çırpıldığı, cumanın ve cemaatle namazın terk edildiği bir halvetin Allah'a yakınlık olduğunu zannedenin durumu gibidir. Gece gündüz kesintisiz oruç tutmanın, insanlar bayram ederken oruç tutmanın, bu ve benzeri şeylerin Allah'a bir yakınlık ve fazilet olduğunu zannedenin durumu gibidir.

Dördüncü kısım: Amelleri sünnete uygun olduğu halde Allah'dan başkası için amel edenlerdir. Mürainin ibadet etmesi, riya, hamiyyet, şecaat için çarpışan adamın durumu, desinler diye hacc eden, Kur'an okuyan kişinin durumu hep böyledir. Bunların amelleri dış görünüş itibariyle emrolunan salih ameller gibidir.Fakat aslında salih amel değildir. Dolayısıyla da asla kabul edilmez. "Siz sadece dini Allah'a halis kılarak O'na ibadete etmekle emrolundunuz". (Beyyine,5) O halde herkes sadece Allah'ın emrettiği şekilde Allah'a ibadet etmekle yükümlüdür ve ibadetinde Allah'a karşı ihlaslı davranmakla sorumludur. İşte bu emri yerine getirenler "yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" ehlidirler.

"Yalnız Sana İbadet Ederiz" Makamında Bulunanların Fazileti

Sonra "Yalnız sana ibadet ederiz" makamındakilerin, ibadetin en faziletlisi, faydalısı ve tercihe en şayan olanı konusunda takip ettikleri dört yol vardır. Bu konuda onlar dört sınıftırlar.

Birinci sınıf: Bunlara göre ibadetlerin en faziletlisi, nefslere en meşakkatli ve en zor gelenidir. Bunlar derler ki: Bu, nefsin hevasından en uzak olan ibadet şeklidir ki, kulluğun özü de budur. Mükafat, meşakkat miktarıncadır. Bu konuda aslı olmamakla beraber şöyle bir hadis naklederler: "Amellerin en faziletlisi en kırmızı olanıdır" yani en meşakkatli ve zor olanıdır.

Bunlar nefislerine karşı mücadele eden cevr ve mücahade ehlidirler. Yine derler ki: Nefisler ancak bu şekilde doğru yola gelirler, zira onların tabiatında gevşeklik ve tembellik ve bu dünyada ebedi kalma isteği vardır. Öyle ise nefsler ancak korku, meşakkat ve sıkıntı ile doğru yola gelebilir.

İkinci sınıf: İbadetlerin en faziletlisi dünyadan el etek çekmek,imkan dahilinde en azla yetinmek, dünyaya önem vermemek ve dünyalık hiç birşeyi çoğaltmamaktır, diyenlerdir.

Bunlar da iki kısma ayrılırlar:

a-Avam olanlar: Bunlar zühdün bir amaç olduğunu zannederek zühd için gayret ve çaba sarfederler, zühde göre amel ederler ve insanları dünyadan el-etek çekmeye çağırırlar. Bunun ilim ve ibadetin en üstün derecesi olduğunu söylerler. Bu yüzden zühdü, dünyada her ibadetin başı ve gayesi olarak görürler.

b- Seçkinler: Bunlar, zühdün, bizzat amaç değil başka bir şeye vasıta olduğunu görenlerdir. Zühdden maksat, kalbin tamamen Allah'a yönelmesi,düşüncelerin, niyyetlerin Allah(c.c.) üzerinde toplanması, kalblerin Allah sevgisiyle dolup taşması,Allah'a tevekkül edip, dönmesi ve kalbin Allah'ın razı olduğu şeylerle ilgilenmesidir. Bunlar, ibadetlerin en faziletlisi olarak Allah üzerinde yoğunlaşmayı, kalb ve dille Allah'ın zikrine devam etmeyi, kalbi herşeyden arıtarak deruni murakebe ve müşahadelere dalmayı kabul ederler. Bunlar da aralarında ikiye ayrılır.Bir kısmı sünnete ve dine uyan ariflerdir. Bunlar bir emir ve nehy gelince O'nu harfiyyen yerine getirmeye çalışırlar. Bu durum onların zikrini bozup,dikkatlerini dağıtsa bile emir ve nehiylere uymaya koşarlar,

Diğer kısmı, inhiraf edenler.Bunlar dinin dışına çıkanlardır. İbadetten amaç kalbin Allah'la beraber olmasıdır derler. Öyle ise Allah'dan uzaklaştıran, ayıran birşey gelince ona iltifat edilmez. Bunlardan biri kimi zaman şöyle der:

Kalbi gafil olanlar, virdlerle istekte bulunur.
Oysa bütün vakitleri virdle dolu olan kalble nasıl istenir?

Bu grup da kendi içinde ikiye ayrılır: Bunlardan bir kısmı Allah'la beraber olmalarından dolayı bütün farzları ve vacibleri terk ederler. Bir kısmı farz ve vacibleri yerine getirirler ama sünnet ve nafileleri terk ederler, kalblerinin Allah'la beraber olması için faydalı ilim öğrenirler.

Bunlardan birisi Arif bir şeyhe şöyle bir soru sordu: Ben, Allah'la beraber ve zikir halindeyken müezzin ezan okumaya başlarsa kalkıp namaza gitsem bu halimden ayrılacak; ve bu halime devam edecek olsam, bu iki işten hangisini yapmam hakkımda daha hayırlı ve faziletlidir.

Şeyh şöyle cevap verdi: Sen Allah'ın arşı altında iken, müezzin ezan okumaya başlarsa, kalk ve Allah'ın da'vetine icabet et. Eski haline sonra yine dönersin. Çünkü bu Allah'la birlikte olma hali ruhun ve kalbin payıdır, çağırana icabet etmekse Rabbin hakkıdır. Kim ruhunun payını Rabbinin hakkına tercih ederse O " sadece sana taparız" ehlinden değildir.

Üçüncü kısım:**Bunlar** ibadetlerin en faydalı ve faziletlisini içinde başkalarına faydası bulunan ibadetler olarak kabul edenlerdir. Bu tür ibadeti, faydası sadece kendine ait ibadetten daha faziletli görürler. Fakirlere hizmet etmeyi, insanların ihtiyaçlarını gidermeyi, onların maslahatlarıyla ilgilenmeyi, mal,makam ve faydalı şeylerle insanlara yardım etmeyi en faziletli ibadet olarak sayarlar. Nebi (sav)'in bir hadisiyle buna delil getirirler: "Bütün insanlar Allah'ın ailesi mesabesindedir. İnsanların Allah'a en sevimlisi O'nun ailesine en çok faydalı olanlardır". Bu hadisi Ebu Ya'la rivayet etmiştir. **(el-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VIII, 191)**

Bunlar, abidin ibadeti sadece kendine aittir, başkaları için çalışanın amelinin faydası başkasıyla da ilgilidir, bu nerede, o nerede? diyerek delil getirirler. İşte bunun içindir ki alim,abidden ayın diğer yıldızlara üstün olduğu gibi, daha üstün ve daha faziletlidir.

Bu gruptakiler yine derler ki: Rasulullah (sav), Ali b. Ebi Talib'e şöyle demiştir: "Şüphesiz Allah'ın senin sayende bir adamı hidayete erdirmesi senin için bütün dünya nimetlerinden daha hayırlıdır." **(Buhari, Cihad, 102; Müslim, Fadaili's-Sahabe,35; Müsned, V, 333)** Bu fazilet başkasında da geçen bir faydayla ilgilidir. Bunlar Rasulullah'ın şu hadisini de delil getirirler:"Kim hidayete çağırırsa, hidayete uyanların ecri kadar, o da ecir kazanır. Hidayete uyanların ecirlerinden hiç bir şey eksiltilmez" **(Müslim, İlm, 16; Tirmizi, İlm, 15; İbn Mace, Mukaddime, 14)** Şu hadislerle de delil getirirler: "Allah ve melekleri insanlara hayrı öğretenlere dua ederler" **(Tirmizi, İlm,19)** "Alim için gökteki ve yerdeki bütün varlıklar mağfiret taleb ederler,denizin derinliklerindeki balıklara, yuvasındaki karıncalara kadar." **(Tirmizi, İlm, 19; Ebu Davud, İlm,1)**

Diğer bir delilleri de şudur: Abid ölünce ameli kesilir, başkası için faydalı iş yapanın ameli ise kendisine nisbet eden fayda devam ettiği müddetçe kesilmez.

Diğer bir delilleri şudur: Nebiler ancak, halka ihsan etmek, onları hidayete erdirmek, dünya ve ahiretlerinde onlara faydalı olmak için gönderildiler, halvete çekilmek, insanlardan uzaklaşmak ve onlardan kaçmak için gönderilmediler. İşte bu yüzden Rasulullah (sav) ibadet amacıyla toplumdan uzaklaşmak isteyen bir grubu hiç de hoş karşılamamıştır. Bu grup, Allah'ın emri ve itaat için halvetten çıkmayı,kullara iyilik ve ihsanda bulunmayı, inzivadan ve Allah'la başbaşa olmaktan daha faziletli kabul etmişlerdir.

Dördüncü sınıf: Bunlar, ibadetlerin en faziletlisinin, her vaktin gereğine göre, Rabbin rızası için çalışmak olduğunu söyleyenlerdir. Buna göre mesela cihad zamanı en faziletli iş, cihad etmektir. Cihad zamanı gece namazı kılmak, gündüz oruç tutmak gibi nafile ibadetleri ve virdleri terketmek daha evladır. Hatta barış zamanında olduğu şekliyle farz bir namazı tamamlamaması bile mümkündür.

Yine misafir geldiği zaman, müstehab virdleri bırakarak, misafirle ilgilenmek, onun hakkını yerine getirmek ibadetlerin en faziletlisidir. Eşinin ve çocuklarının hakkını eda etmek te böyledir.

Seher vakitlerinde namaz kılmak, Kur'an okumak, dua ve zikr yapmak, mağfiret istemek daha faziletlidir.

Cahillere öğretme, irşad olmak isteyeni eğitime zamanında bu işlere yönelmek daha faziletlidir.

Ezan vakitlerinde virdlerini terk etmek ve müezzine icabet etmek daha faziletlidir.

Namaz vakitlerinde en güzel şekilde namazları yerine getirmeye çalışmak, vaktin başından itibaren namaza yönelmek ve camiye gitmek üzere yola çıkmak en faziletli olanıdır. Eğer cami uzaksa namaz daha da faziletli olur.

Makam, beden ve mal yardımına ihtiyacı olanın muzdar kaldığı vakitlerde, ona yardım etmekle ilgilenmek, onun isteğine yardımcı olmak, bu yardımı halvet ve virdlerine tercih etmek daha faziletlidir.

Kur'an okuma zamanı, kalbin sanki Allah'la konuşuyormuş gibi, Kur'an'ın manaları üzerinde yoğunlaşması daha faziletlidir. Kur'an'ın emirlerini yerine getirmeye azmetmek, kişinin kendisine bir padişahtan mektup gelip de kalbinin onunla meşgul olmasından daha önemli ve daha layık bir iştir.

Arafat'taki vakfe zamanında niyaz, dua ve zikre çalışmak,diğerlerinden daha faziletlidir.

Zilhiccenin ilk on gününde ibadet etmek, özellikle tekbir, tehlil ve tahmidi çokça yapmak daha faziletlidir. Bu, ortaya çıkmamış bir cihaddan daha faziletlidir.

Ramazanın son on gününde; mescidlere bağlı kalmak,halvet ve itikafta bulunmak toplum içinde olmaktan daha faziletlidir. Hatta bir çok alime göre başkalarına Kur'an okutmak ve ilim öğretmekten de faziletlidir.

Müslüman kardeşini ölümü veya hastalığı sebebiyle ziyaret etmek, cenazesinde hazır bulunmak, bunu halvete takdim etmek daha faziletlidir.

İnsanların eza verdiği ve başına belalar geldiği vakitlerde de onların içinde kalarak gerekli sabrı göstermek, onlardan ayrılmaktan daha faziletlidir. İnsanların verdiği ezaya sabretmek için onlarla içiçe olan mümin,insanların ezasına dayanamayıp kaçan müminden daha hayırlıdır. Hayır için insanlarla senli- benli olmak, hayır için onlardan uzaklaşmaktan daha hayırlıdır. Şerr için insanlardan uzaklaşmak, şerr gayesiyle onlarla senli- benli olmaktan daha hayırlıdır. Eğer kişinin insanlarla beraber olmasının şerri izale edeceği veya azaltacağı bilinirse, o vakit insanlarla senli-benli olmak, uzletten daha hayırlıdır. Her halükarda en faziletli olan amel, Allah'ın razı olduğu şeyleri tercih etmek ve her vaktin münasib vazifeleriyle meşgul olmaktır.

İşte bunlar sırf ibadet ehlinin ta kendileridir. Bunlardan önceki gruplar ise, kayıtlı ibadet ehlidirler. Bunlardan birisi ilgilenmekte olduğu ibadetin dışına çıkıp, ibadetini bıraktığı zaman,sanki ibadetini noksan yapmış ve terketmiş gibi olur. Çünkü bu kişi Allah'a tek bir açıdan ibadet etmektedir. Sırf ibadet ehlinden olan biri ise böyle değildir. Onun gözünde ibadet sadece başkalarına tercih edeceği bir işten ibaret değildir, aksine onun amacı nerede olursa olsun Allah'ın razı olduğu şeyleri araştırmak ve peşinden koşmaktır. Onun kulluğunun mihveri Allah'ın rızasıdır. O kulluğun mertebeleri arasında dolaşır durur, ne zaman önüne bir menzil çıksa o menzile ulaşmak için gayret eder, başka bir mertebeye ulaşıncaya kadar öncekiyle meşgul olmaya devam eder. O'nun bu azmi ve gayreti amacına ulaşıncaya kadar sürer gider. Alimleri görsen, onu da onlarla beraber görürsün, abidleri görsen onu da onların yanında bulursun, mücahidleri görürsün, o da onlarladır, zakirleri görürsün o, onların yanındadır. İhsan ve tasadduk edenleri görürsün o da onlarladır. Halvet erbabını, kalbleri Allah'a yönelmişleri görsen o da oradadır. İşte, ibadette sınır tanımayan kul budur. Onu sınırlar kuşatamadığı gibi, bağlarla da kayıtlanamaz. O'nun ameli, kendi arzusu, rahatı ve kendi zatı için değildir. Aksine nefsinin ve zatının rahatı başka şeylerde olsa bile, o yalnız rabbinin rızası için çalışır. Bu kişi kelimenin tam anlamıyla "Sadece sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" i gerçekleştiren, bu iki esası hakkıyla dosdoğru yerine getiren kişidir. Ne bulursa onu giyer, ne bulursa onu yer, Allah her vakitte ne emrettiyse onlara meşgul olur. Nereye giderse orası O'nun konaklama ve halvet yeri olur. Ona işaret malik olamaz, kayıtlarla bağlanamaz. O gerçek manada mutlak hürdür. Nereye giderse Allah'ın emriyle olur. Bineği nereye götürürse götürsün, o amirinin emrini tutar. Kılıcı nereye vurursa vursun, O Allah'la beraber olur. Her hakşinas onunla ülfet eder, her batıl inançlı olan da ondan uzaklaşır. O, yağdığı yere fayda veren yağmur, yaprakları dökülmeyen hurma gibidir, bu hurmanın yapraklarının hepsi dikenlerine varıncaya kadar faydalıdır. O, Allah'ın haramlarını çiğneyenlere bir öfkedir. O Allah'ındır ve Allah'la beraberdir. Şüphesiz o, halkla beraber olmaksızın Allah'la beraber, nefsi ile başbaşa kalmaksızın da insanlarla beraberdir. Dahası o, Allah'la ile beraber olunca toplumdan uzaklaşır ve onları terk eder, Allah'ın kullarıyla beraber olunca da nefsini oradan kaldırır ve O'nu terk eder. Fakat ne yazık ki toplum içinde böyle insanlar ne kadar da azdır ve kendini ne kadar da yalnız hisseder. Ama Allah'la ne büyük ünsiyet elde etmiş ve sevinci ne çoktur Allah'a karşı ne kadar mütmain ve ne kadar huzurludur! Allah yardım istenen ve kendisine dayanılandır.

İbadetlerin Faydası, Hikmeti ve Amacı Konusunda Dört Görüş ve Yol Vardır

İnsanlar bu konuda dört sınıfa ayrılır:

Birinci sınıf: İbadetlerin ardında bir hikmet ve sebeb arayanlar. Bunlar ibadetlerle ilgili durumu, Allah'ın sırf dilemesi ve iradesine bağlarlar. Bunlara göre ibadetler, sırf Allah'ın emri olduğu için yapılır, ibadetler dünyada ve ahirette mutluluk ve kurtuluş sebebi değildir. İbadetleri yerine getirmek,salt Allah'ın irade ve dilemesinden dolayıdır. Nitekim bunlar mahlukat konusunda da Allah'ın onları bir sebeb, bir gaye ve kendine ait bir hikmete mebni yaratmadığını söylerler. Yaratılanlar da müsebbibleri gerektiren sebepler bulunmadığını iddia ederler. Yine bunlara göre yaratılanlarda bir takım güçler ve tabiatlar da yoktur. Dolayısıyla ateş, yakmanın, su ,susuzluğu gidermenin ve soğutmanın, topraktan bitkileri çıkarmanın sebebi değildir, ateş ve suda bunları gerektiren bir güç ve tabiat yoktur. Yakmanın ve susuzluğu gidermenin husulu ateş ve su sebebiyle ğildir. Normal olarak yakma ve susuzluğu giderme su ve ateşle beraber olmakla birlikte bizatihi ateş ve suya bağlı bir sebeb ve güçten değildir.Bunlara göredini emirlerde böyledir. Dini emirlerin hepsi bir olup, emirle nehiy arasında mahiyet itibariyle hiç bir fark yoktur.Fark şuradadır ki ilahi irade bunun yapılmasını ötekinin yapılmamasını emretmiştir. Emredilen şeyin mutlaka iyi olması gerekmediği gibi, nehyedilen şeyinde mutlaka kötü olması gerekmez.

Bu esasa bağlı olan bir çok fasid neticeler ve ayrıntılar vardır. Biz bunları "Miftahu dari's-saade ve matlabu ehli'l-ilm ve'l-irade" adlı kitabımızda anlattık. Sahasında güzel bir kitab olan bu eserimizde bu düşüncenin yanlış olduğunu altmış yönden açıkladık. Bunları ayrıca "Seferü'l-hicreteyn ve tarikü'l-saadeteyn" adlı kitabımızda da anlatmış bulunuyoruz.

Böyle düşünenler ibadetin tadını ve lezzetini bulamazlar, ibadetten nimet elde edemezler. Namaz gözlerinin nuru, dini emirler kalblerinin süruru, ruhlarının ve hayatlarının gıdası olamaz. Bu sebeple de ibadetlere "teklifler" adını verirler. Yani ibadetlerle mükellef olduklarını söylerler. Eğer bir meliki ya da başka birini sevdiğini iddia eden birisi, kralın emrini bir yükümlülük kabul etse ve "ben O'nun emrini ancak külfetle yerine getiriyorum" dese, kimse onun kralı sevdiğine inanmaz. Bu yüzden bunlar veya bu görüştekilerin pek çoğu kulun Rabbine olan muhabbetini inkar ederler, kulların Allah'ın zatını değil, Allah'ın verdiği sevabı, faydalanması için yarattığı nimetleri sevdiğini söylerler. Dolayısıyla sevgiyi Allah'a değil, mahluklara göstermiş olurlar. Kulluğun esası, muhabbetin kemalidir. İşte bunlar, kulluğun esası ve özünü inkar etmiş olurlar. Uluhiyetin özü son derece büyük bir sevgi, tevazu ve hürmetle Allah'ı ilah edinmektir. Bunlar Allah'ın sevildiğini kabul etmezler, oysa gerçekte O'nun ilahlığının inkarı anlamına gelir. Bu görüş sahiblerinin şeyhi Ca'd b. Dirhem'dir, ki bu adamı, Halid b. Abdullah Kasri bir kurban bayramı günü idam etmiştir. Ve demiştir ki "Ca'd Allah'ın Musa (as)'la konuşmadığını, İbrahim (as)'i dost edinmediğini iddia etti". Ca'd'in bu inkarı Allah'ın mahbub ve muhibb oluşunu inkar etmesinden dolayıdır, yoksa İbrahim (as)'in Allah'a duyduğu ihtiyacı inkardan dolayı değildir, ki bu ihtiyaç Cehmiyye'ye göre dostluktur ve bu ihtiyaçta bütün yaratıklar müşterektir. Cehmiyye mezhebine göre bütün yaratıklar Allah'ın dostudur.

Biz bunların bu görüşlerinin ve Allah sevgisini inkar etmelerinin çürüklüğünü "Kurretü uyuni' muhibbin ve ravdati kulubi'l-arifin" adlı kitabımızda seksenden fazla açıdan beyan ettik. Biz kitabta sevginin,ilk sevgiliyle alakasının lüzumunu nakli, aklı, zevki ve fıtri delillerle anlattık ve kesinlikle bu sevgi olmadan insanda kemalin gerçekleşemeyeceğini açakladık. Nitekim insan bedeni de ruh ve canlılık olmadan bir kemal ifade etmez. Yine gözün kemali görücü nurla,kulağın kemali işitme duyusu iledir. Oysa emirler bunların çok daha ötesinde ve büyük gayeler taşır.

İkinci sınıf: Kaderi inkar eden Kaderiyye ve Mutezile mezhebi mensuplarıdır. Bunlar ibadetlerin bir nevi hikmet sebebi bulunduğunu kabul ederler. Fakat bu hikmet ve sebeb Rabb'la ilgili ve O'na raci değilir. Bilakis bu hikmet yaratılmışların iyilik ve çıkarlarına yöneliktir.

Böylece onlara göre ibadetler abidlerin nimet ve sevab türünden para gibi elde edebileceği şeyler kabul edilmiştir. Nimet ve sevab işçinin verilmesi gereken ücreti mesabesindedir.

Bu sebeble onlara göre ibadetler Allah Teala'nın katında bedelden ibarettir. Bunun için şu ayetleri delil getirirler: "Onlar, işte yapmış olduklarınıza karşılık varis kılındığınız, cennetiniz, diye nida olunurlar" (Araf, 43), "Yapmış olduğunuz şeylerden dolayı cennete giriniz," (Nahl, 32) "Doğrusu yalnızca yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz" (Nahl, 92); Nebi (sav)'de Rabbinden naklen şöyle buyurur" "Ey kullarım! sizin amellerinizi sizin içini sayıyorum, sonra onların karşılığını size vereceğim" **(Müslim, Birr ve Sıla, 55; Müsned,V, 154, 177)** Yine bir ayette: "Ancak sabredenlere ücretleri hesabsız olarak verilir" buyurulmuştur. (Zümer, 10)

Onlara göre, Allah(c.c.) amelin karşılığını ceza, ücret ve sevab olarak adlandırmıştır.

Çünkü amel eden, amelinden dolayı sevab alır, yani amelin karşılığı amel edene geri döner.

Yine onlara göre, ücretin amelle bir bağlantısı olmasaydı amelin karşılığının ceza, ecir ve sevab olarak adlandırılmasının bir manası olmazdı.

Yine onlara göre, mizan da üceretin amelle ilişkili olduğunu gösterir, dolayısıyla sevab ve ikabın amellerle bir ilişkisi olmasa, ameller sevab ve ikabı gerektirmemiş olsa, amellerin gereği günahların gereği gibi olmamış olsaydı veznin (ölçünün) bir anlamı ve manası olmazdı. Şüphesiz Allah Teala "O gün ölçü- tartı hakktır, ölçüleri ağır gelenler kurtuluşa erenlerdir, tartıları hafif gelenler ise ayetlerimize zulmetmiş olmalarından dolayı, kendi kendilerine yazık etmiş olanlardır." (Araf, 8-9)

Bu iki grub birbirinin son derece zıddıdır. Bu iki grup arasında büyük bir ayrılık vardır.

Cebriyye kesinlikle amellerle ceza arasında bir bağlantıyı kabul etmez, ömür boyu kendine itaat eden bir kuluna Allah'ın azab etmesini , isyan edene de nimet vermesini caiz görürler. Bu iki kulun durumu Allah'a nisbetle eşittir. Az bir amel sahibini daha çok ameli olana üstün kılmasını ve faziletli dereceler vermesini caiz görürler. Bunlara göre bütün yaratıklar, herhangi bir sebeb ve bu sevabın, şu cezaya tahsisini gerektirecek bir hikmet olmaksızın sırf ilahi iradeye bağlıdırlar,.

Kaderiyye, Allah Teala'nın kul için en uygun olan şeyi yaratmaya zorunlu olduğunu söyler. Allah'ın kul için yaratacağı bu şeyleri de halis ameller ve amellerin karşılığı olarak, sevabın kulun gayreti olmadan kula ulaşmasını, karşılığı olmadan kula verilecek sadaka ihtimali olmasından dolayı haksızlık olarak kabul ederler.

Allah kahretsin bunları! Allah'ı ne kadar az biliyorlar! Ne kadar da aldanıyorlar! Bunlar, Allah'ın kuluna olan ihsan ve fadlını kulun kula olan sadakası gibi kabul etmişler hatta şöyle demişlerdir: "Allah'ın kulun ameline karşılık olarak ücret kabilinden vermiş olduğu şey, kula, amelsiz olarak lütuf ve ihsan kabilinden vermiş olduğu şeyden daha sevimli ve daha güzel gelir."

Bunların tam karşı kutbunda Cebriyye ekolü yer alır. Bunlar da amellerin karşılığında kesinlikle kulun bir etkisinin bulunmadığını kabul ederler.

Bu iki zalim taife doğru yoldan sapmışlardır. Bu doğru yol Allah'ın kullarını yarattığı, Rasüllerini getirdiği, kitablarını indirdiği yoldur. Bu yolda ameller sevab ve ikaba götürücü sebeblerdir, diğer sebeblerin müsebbiblerini gerektirdiği gibi, kulun amelleri de sevab ve ikabı gerektirir. Salih ameller, Allah'ın kuluna yardımı, ona lutfu,sadakası ve ikramıdır. Eğer Allah Teala salih ameller işleme hususunda kuluna yardım eder, muvaffak kılar, kulun irade ve kudretini bu ameller doğrultusunda yaratır ve bu amelleri kuluna sevdirir, kulunun kalbinde güzel ve bu amellerin zıddını da kuluna çirkin gösterirse,bununla beraber, bunlar kulun ceza ve sevabının bir karşılığı değildir. Çünkü kul da bu amelleri yapmak için bütün gücünü ortaya koymuş ve onu en güzel şekilde yapmaya çalışmıştır. O'nun amacı, Allah'ın onun üzerindeki bazı nimetlerine şükretmekten ibarettir. Allah gerçekte hakkını tam olarak isterse, kul bu nimetlerin şükrünü ebeddiyyen yerine getirmez de, yine Allah'a şükretmek görevi kul üzerinde baki kalır. İşte bundan dolayı Allah sema ve yer ehline azab etmek isterse şüphesiz azab eder, bu durumda Allah onlara zulmedici de değildir. Şayet Allah Teala kullarına merhamet etse, O'nun rahmeti, kulların amellerinden daha hayırlıdır. Nitekim Nebi (sav)'den gelen bir hadiste Hz. Peygamber, amelle cennete girmeyi nefyetmiştir. Buna göre "Sizden hiç birinizi ameli cennete girdirmez, -bir lafza göre: Sizden hiç biriniz ameli sebebiyle cennete giremez, başka bir lafızda -Sizden hiç birinizi ameli kurtarmaz; buyurdu. Sahabe: Sen de mi ey Allah'ın Rasülu dediler? Rasulullah: Beni de amelim kurtarmaz, ancak Allah'ın rahmet ve fazlıyla beni koruması mütesnadır" buyurdu.**(Buhari, Rikak,18; Merda, 240; Müslim, Sıfatü'l- Münafıkin, 75; İbn Mace, Zühd, 20; Müsned, II, 235, 256264, 326, 344)** Oysa Allah sübhanehu amelle cennete girileceğini tesbit etti."Yaptıklarınızdan dolayı cennete giriniz" (Nahl, 32) Bu ayetle hadis arasında bir çelişki yoktur. Zira nefy ve isbat aynı anlama gelmiş değildir. Nefyedilen sırf amelle cenneti hakedeceğini sanmak, amelleri cennet için bir karşılık ve ücret olarak değerlendirmektir. Bu durum Mecusi Kaderiyye mezhebine bir reddiyedir ki, bunlar Allah'ın sevabla kuluna lutfetmesinin bir başa kakma ifade ettiğini iddia etmişlerdir.

Bu grub: Allah hakkında insanların bilgisi en kıt, perdeleri en kalın olanlardır. Kaderiyye mensupları gerçekten bu ümmetin mecusileridir. Onların Allah hakkındaki cehaletlerini gözler önüne sermeye şu hususlar kafidir: Gök ve yeryüzü ehlinin, Allah'ın minnetinde olduğunu bilmedikleri gibi, bunların sevinç, sürur,gıbta ve zevklerinin tamama ermesinin, efendilerinin ve gerçek mevlalarının minnetiyle mümkün olduğundan da habersizdirler. Mahlukatın hayatı ancak bu ilahi lütufla güzel olur. İlahi lütfa en yakın olanlar ve en büyük menzili katedenler, şüphesiz bu lütfu en iyi bilenler, onu en fazla kabul edenler, bunu çokça zikredip, şükredenlerdir ve Allah'ı bu lütufdan dolayı çokça sevenlerdir. Öyle ise hiç kimse Allah'ın lütuf ve minneti olmadan yerinden kımıldayabilir mi? "Müslüman olmalarını senin başına kakıyorlar. De ki, müslüman oluşunuzu benim başıma kakmayın. Aksine eğer gerçekten müslüman olduysanız sizi, imana hidayet etmekle Allah sizin başınıza kakmış, iyilikte bulunmuştur". (Hucurat, 17)

Yaratıkların minnet yüklenmeleri: İnsanların yaptıkları iyilik noksandır. çünkü yaptıları iyilik de kendilerine benzer, insan,insana iyilik yapınca iyilik görene üstünlük taslar ve iyilik gören de kendini iyilik yapandan aşağıda görür. Her yaratıkta böyle olmamakla beraber durum böyledir. Nitekim Rasulullah (sav)'in ümmetine iyilik ve ihsanı vardır. O'nun arkadaşları "Allah ve Rasülü bize iyilikte bulundu" diyorlardı. Babanın çocuğuna yaptığı iyilikte de bir noksanlık ve ayıp yoktur, başa kakma söz konusu değildir. Efendinin kölesine yaptığı iyilik de böyledir. Öyle ise O'nun lütuf denizinde dönüp dolaşan kullarına alemlerin rabbinin hiç bir karşılık beklemeden, sırf lütuf olarak ihsanında nasıl bir noksanlık ve başa kakma söz konusu olabilir? Her ne kadar kulların amelleri Allah'ın cömertlik ve keremine ulaşmaya sebebseler de, yine de bu sebebleri başarıyla yerine getirip, onlara ulaşmak için, bu sebebleri tamamlamak, kemale erdirmek için onlara yardım eden ve amellerini onlardan kabul ederek kullarına bol bol ihsan ve iyilikte bulunan Allah'dır. O Mennan'dır. İşte "Yaptıklarınızdan dolayı" ayetinde cennete girmeyi gerektirmesinin mana ve esası budur.

Bu ayetteki "be" edatı sebeblilik içindir. Bu incelik amellerle cezalar arasında asla bir bağlantının olmadığını ve amellerin cezalar için asla bir sebeb teşkil etmediğini söyleyen, amellerin amacının bir takım vaadler ve emareler olduğunu iddia eden Kaderiyye ve Cebriyye mezheplerini reddedmez. Yine bunlara göre, ameller hayır ve şerr konusunda karşılığın geride kalması için sabit bir esasa da bağlı değildir. Böylece de geriye sadece kevni ve Allah'ın iradesine dayalı emirler kalır.

Nasslar her iki grubun da görüşlerini iptal etmektedir. Aynı şekilde akli ve fıtri deliller de her iki ekolün görüşünü çürütür. Akıl ve kalbi olan herkese de ehli sünnet görüşünün kıymetini açıklar. Ehli sünnet dengeli ekoldür, Allah'ın umumi iradesi ve kudretini kabul edenler, kullarını ve kulların amellerini Allah'ın yarattığını, sebebler ve neticeleri arasında bir bağlantıyı içeren Allah'ın hikmetini, dinen ve kaderen sebeblerin neticelerine bağlı olduğunu dünyada ve ahirette neticelerin sebebler üzerine bina ve tertib edildiğini kabul edenlerdir.

Hakikatten sapan bu her iki grup bir nevi Hakkı terk etmişler ve böylece de bir çok batılı birden irtikab etmişlerdir. Allah Teala, kendi izniyle sünnet ehlini onların ayrılığa düştüğü hususlarda hidayete erdirmiştir. "Allah istediğini doğru yola iletir, hidayet eder" (Bakara, 213), "Bu; Allah'ın istediğine verdiği lütfudur ve Allah büyük lütuf sahibidir." (Cuma,4)

Üçüncü sınıf: Bunlar ibadetlerin faydasının, nefislerin riyazatı, ilimleri almaya yetenek kazanması ve behimi ve yırtıcı nefslerin güçlerinden uzaklaşmaktan ibaret oluduğunu iddia ederler. Dolayısıyla nefisler ibadetlerden geri kalırsa yırtıcı hayvanların nefisileri derecesine düşer.

İbadetler ,nefisleri adet ve alışkanlıklarından çekip, çıkarır ve onları mücerred akıllara benzemeye yöneltir.Böylece de ilim ve marifetlerin suretlerini almaya müsait ve kabiliyetli hale gelirler. İlimlerin suretleri kendilerinde nakşolunur. Bu görüşü kabul eden iki grub vardır.

Birincisi: Alemin kadim olduğunu, feleklerin yaratılmadığını, fail-i muhtarın olmadığını söyleyen filozoflar, dine ve nübüvvete yakın olanlardır.

İkincisi: Felsefeyle ilgilenen ve filozoflara yakın bulunan İslam sufileridir. Bunlar ibadetlerin nefislerin istidat ve arınması, hissi alemden ayrılması, ilahi bilgilerin kendilerine gelmesi için yapılan bir takım riyazatlardan ibaret olduğunu iddia ederler. Sonra bunlardan bir kısmı ibadetleri sadece bu hakikat için gerekli görür. Dolayısıyla bu hakikat hasıl olunca, insan ibadete devam etmede veya terk etmede muhayyer kalır veya ibadetlerden gelecek şeyle ilgilenmede serbest kalır. Bunların bir kısmı da vird ve vazifelerin yerine getirilmesini ve terk edilmemesini gerekli görür. Bunlar da iki sınıfdır.

Birincisi: İbadetleri, kanunları korumak, nefsleri zabt-ü rabt altına almak için gerekli görenler.

İkincisi: İbadetleri, gaybdan gelen bilgileri korumak ve nefsin tekrar ilk hayvani haline dönmesinden kurtulmak için gerekli görenlerdir.

İşte bunlar süluk yolu hakkında konuşanların sonuncularıdır. İbadetlerin hikmetleri ve niçin kondukları konusunda bildikleri de bundan ibarettir. Onların kitaplarında, derleme veya uslub değiştirme dışında bunlar haricinde bir şey hemen hemen yok gibidir.

*Dördüncü sınıf:*Bunlar Muhammed(sav)'in ve İbrahim (as)'ın yolunda giden grubdur. Bunlar Allah Teala'yı, Allah'ın emrinde, dininde ve yaratmasındaki hikmeti bilen ariflerdir. Bunlar ibadetlerinde ve ibadetlerinde ne istedikleri hususunda basiret sahibidirler.

Öteki üç taife, fasid prensip ve batıl şüphelerinden dolayı bu dördüncü taifeden uzaktırlar. Onların bunun ötesinde bir şeyleri yoktur. Onlar, yanlarındaki muhal şeylerle avunurlar. Kapıldıkları bazı hayallerle yetinirler. Eğer bu hayallerinin ötesinde bundan daha büyük ve değerli şeyler olduğunu bilselerdi, daha aşağıda olana rıza göstermezlerdi. Fakat ne var ki onların akılları O'nu idrakten acizdir, nüvüvvet nuru ile O'na hidayet bulup onu anlayamamışlardır ki O'nu elde etmek için çalışsınlar. Kendi bildiklerini daha hayırlı ve başkalarınınkini çelişkili ve yanlış zannederler.

Bu yüzden de kendi düşüncelerini başkalarına tercih etmişlerdir. Bu grubların bela ve saplantıları budur. Affolunanlar, Allah'ın, affettikleridir.

Kulluğun sırrı, gayesi ve hikmeti: Bilmelisin ki kulluğun sırrı, gayesi ve hikmetine ancak Rabbin sıfatlarını bilen ve onları atıl kabul etmeyenler muttali olabilir. Bu kişi ilahlığın mana ve özünü, Rabbin ilah oluşunun manasını, dahası O'nun gerçek ilah oluşunu ve O'ndan başkasının batıl ilahlar olduğunu bilir. Uluhiyetinin özü şudur ki: Uluhiyet ancak O'na yaraşır, ibadet O'nun ilahlığının bir gereği ve neticesidir, ibadetin O'nun ilahlığı ile irtibatı, sıfatların sıfatlarla, bilinenin bilgiyle, güç yetirilenin güçle, seslerin işitmekle ,ihsanın rahmetle, vermenin cömertlikle bağıntısı ve ilgisi gibidir.

İlahlığın gerçeğini inkar edip bilmeyenler, ibadetlerin hikmetini, gayelerini ve maksadlarını ve niçin konduğunu dosdoğru olarak nasıl bilebilirler? Yaratmaktan maksadın Allah'a ibadet etmek olduğunu nasıl dosdoğru bilebilirler? İnsanların ibadet için yaratıldığını, rasullerin ibadet için gönderildiğini, kitabların ibadetler için indirildiğini, cennet ve cehennemin ibadetler için yaratıldığını dosdoğru nereden bilebilir? Mahlukatın kulluktan uzak olduğunu düşünmek, Allah'a layık ve uygun olmayan bir şeyi nisbet etmek demektir. Yeri ve gökleri hakk olarak yaratıp, batıl olarak yaratmayan Allah Teala böyle bir nisbetten yüce ve münezzehtir. İnsanı abes ve başı boş olarak yaratmayan Allah Teala kendisine böyle anlamsız şeylerin nisbet edilmesinden münezzehtir. Allah Teal diyor ki" siz boş yere yaratıldığınızı ve bize dönmeyeceğinizi mi zannediyorsunuz?" (Mü'minun, 115) Yani hiçbir şey ve hiçbir hikmet için yaratılmadığınızı mı zannediyorunuz? Bana ibadet etmeniz ve benim sizi cezalandırmak için yaratmadığımı mı zannediyorsunuz? Allah Teala bu sorunun cevabını şu ayette net bir şekilde vermiştir: "Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" (Zariyat,56) Öyle ise ibadet; insan, cin ve bütün mahlukatın yaratılış gayesidir. Allah Teala "İnsan başı boş bırakılacağını mı zannediyor?" (Kıyame, 36) buyurur. Yani kendi haline bırakılmayı kasdediyor. Ayet hakkında İmam. Şafii der ki: Emir ve nehyolunmayacağını mı zanneder? Başkaları da, sevab ve ikab göremeyeceğini mi zanneder? şeklinde tefsir ederler. Her iki yorum da doğrudur. Sevab ve ikab, emr ve nehy üzerine terettüb eder. Emr ve nehy de kuldan ibadet taleb etme ve istemedir. İbadetin hakikatı da Allah'ın emrettiklerine ve yasakladıklarına sarılmaktır. Allah Teala buyurur ki "Onlar göklerin ve yerin yaratılması konusu da düşünürler ve ey Rabbimiz bunu boş yere yaratmadın, derler, seni tesbih ederiz, bizi ateş azabından.koru" (Ali- İmran,111)"Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri ancak hakla yarattık"(Hicr, 85) "Ve her nefs kazandığının karşılığını görsün diye Allah gökleri ve yeri hakk olarak yarattı". (Casiye, 22)

Böylece Allah Teala gökleri ve yeri hakk olarak yaratmakla, bu yaratmasının kendi emrini, nehyini, sevab ve ikabını ihtiva ettiğini bildirmektedir.

Gökler, yer ve arasındakiler bunun için yaratılmışsa, ki bu da yaratılışın gayesidir, nasıl olur da 'yaratmanın bir sebebi ve gayesi ya da hikmeti yoktur'denebilir? Veya yaratmadaki hikmet, sırf kulların ecir almasıdır, hatta lütuf da sevab vermek de onlara fayda vermez veya ibadetlerin hikmeti akli bilgileri almak için nefislerin istidat kazanmasıyla ilgilidir, ya da alışkanlıklara ters davranarak nefisleri terbiye etmekten ibarettir, denebilir mi?

Şu halde aklı başında olan bu görüşlerle açık vahyin ifade ettiği hakikatler arasındaki farkı düşünsün, görecektir ki bu görüş sahibleri Allah'ı hakkıyla takdir etmemişler, gereği gibi tanıyamamışlardır.

Allah Teala mahlukatı kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır. Bu kulluk O'na boyun eğmek ve emrine uymak yanında O'nun kamil sevgisini de ihtiva etmektedir.

Dolayısıyla ibadetin esası Allah sevgisi, sevgiyi sadece Allah'a hasretmek ve sevginin tamamen Allah için olmasıdır. Kul Allah yanında O'na ortak başka hiç kimseyi sevmez ve ancak O'nun için ve ondan dolayı sever. O'nun nebilerini, rasullerini, meleklerini ve velilerini de sever. Fakat bizim bunlara olan sevgimiz, Allah sevigisinin bir parçası ve gereğidir, O'na eşit olan bir muhabbet değildir. Allah'dan başka ilahlar edinip de onları Allah gibi sevenlerin sevgisi O'nun yanında, O'na denk sevgi beslemek demektir.

Allah'a sevgi duymak -ki kulluğun özü ve sırrı budur- ancak O'nun emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmakla gerçekleşir. Emirlere uyma, yasaklardan kaçınma sırasında kul olamanın ve sevginin manası ortaya çıkar. İşte bu yüzden Allah Teala rasülüne uymayı muhabbetinin bir alameti, Allah'ı sevdiğini iddia edenin bir şahidi olarak kabul etmiştir. Ve şöyle buyurmuştur: " De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah'da sizi sevsin" (Ali İmran, 31) Böylece Rasülüne tâbi olmak, Allah'ı sevmenin şartı kılınmış (meşrut) Allah'ın da onları sevmesinin sebebi (şart) kabul edilmiştir. Şart bulunmadan meşrutun bulunması, şart gerçekleşmeden meşrutun tahakkuku düşünülemez. Böylece Rasüle uyulmayınca muhabbetinin de hasıl olmayacağı ortaya çıkar. Onların Allah'ı sevmemeleri, Allah'ın Rasulüne uymalarına bağlanmıştır. Rasüle uymama onların Allah'ı sevmemelerinin bir neticesidir. Öyle ise onların Allah'ı, Allah'ın da onları sevmesinini gerçekleşmesi Allah'ın Rasülüne tabii olmadan düşünülemez.

Bu, şunu da gösterir ki Allah'ın Rasülüne uymak, Allah ve Rasülünü sevmek, Allah'ın emirlerine itaat etmektir. Allah ve Rasülü kula her şeyden daha sevimli olmadığı müddetçe, kulluk tamam olmaz. Böylece kulun nezdinde Allah ve Rasulünden daha sevimli bir şey olmaz. Ne zaman ki kulun nezdinde Allah ve Resulünden daha sevimli bir şey bulunursa işte bu, Allah'ın sahibini asla affedip hidayete erdirmediği şirktir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: "De ki, eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, hanımlarınız ve akrabanız, kazandığınız mallarınız, kesadından korktuğunuz ticaretiniz, hoşlandığınız konaklarınız size Allah'dan, Allah'ın Rasülünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevimli geliyorsa, işte o zaman Allah'ın emrini getirmesini bekleyiniz. Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez". (Tevbe, 24)

Kim bu sayılanlardan birine itaat etmeyi, Allah ve Rasülüne itaatin önüne geçirirse bunlardan birinin sözünü Allah ve Rasülünün sözüne tercih ederse, onlardan birinin rızasını Allah ve Rasülünün rızasının önüne alırsa, bunlardan korkmayı, ummayı, tevekkülü, Allah korkusu, ümidi ve tevekkülüne tercih ederse veya bunlardan biri için amel etmeyi, Allah için amel etmenin önüne alırsa gerçekte bu kişi kendisine Allah ve Rasülü herşeyden daha sevimli olan birisi değildir. Diliyle sevdiğini ifade etse bile, bu onun bir yalanı ve bulunduğu halin aksini haber vermesinden başka birşey değildir. Birinin hükmünü Allah ve Rasülünün hükmünden öne alanın durumu da böyledir. O'na göre bu takdim edilen şey Allah ve Rasülünden daha sevimlidir. Fakat bunlardan birinin hükmünü, sözünü, taatını, rızasını öne alan bir yönden rasule uymuş olabilir, şöyle ki emredenin, hükmedenin ancak Rasülullah'ın söylediği ile emredip, hükmettiğini zanneder ve O'na itaat etmiş, bir şeyin hükmünü O'na danışmış ve O'nun görüşlerini kabul etmiş gibi olur. Eğer bu kişi bundan başkasına muktedir değilse özürlü sayılır. Rasüle ulaşmaya muktedir olunca ve ondan başkasına uymanın mutlak olarak veya bazı durumlarda, daha evla olduğunu bilir, rasüle ve iltifat edilecek olana iltifat etmezse O'nun durumundan korkulur ve bu kişi vaid (Allah'ın azabla tehdidi) sınırları içindedir. Eğer O'na muhalefet edenin akibetini hafife alır, O'nu küçük düşürür, şeyhine uymaktansa O'na uymayı daha uygun ve muvafık görmezse bu kişi Allah'ın sınırını aşan zalimlerdendir. Doğrusu Allah herşey için bir ölçü koymuştur.

"Yalnız Sana İbadet Ederiz" Binası

"Yalnız sana ibadet ederiz" binası dört temel üzerine oturur. Bunlar. Allah ve rasülünün sevip hoşlandığı şeyleri dil ve kalbin sözü, kalb ve uzuvların ameliyle gerçekleştirmektir.

Kulluk bu dört mertebeyi ihtiva eden bir isimdir. "Yalnız sana ibadet ederiz" ehli gerçekten bu ibadet ehlinin ta kendileridir. Kalbin sözü: Allah'ın kendisinden, isimlerinden, sıfat, fiil ve meleklerinden, rasüllerin ifadesiyle kendisine kavuşmak nevinden haber verdiği şeylere inanmaktır.

Dilin sözü: Kalbin inandığı şeyleri ifade etmesi inandıklarına davet etmesi, onları savunması, bunlara aykırı olan bid'atlerin batıl olduğunu ilan etmesi, Allah'ı zikretmesi ve emirlerini tebliğ etmesidir.

Kalbin ameli: Allah'ı sevmek, O'na tevekkül etmek, O'na yönelmek, ondan korkmak ve ümit etmek, dini Allah'a halis kılmak, yasaklarından uzaklaşmak ve emirlerine karşı sabretmek, Allah'ın takdir ettiği şeylere sabır göstermek, Allah'dan da O'ndan gelenlerden de razı olmak, Allah'ı dost kabul etmek, O'na dönmeyi istemek, boyun eğmek, mutmain olmak vb. gibi şeylerdir. Kalbin amelleri uzuvların amellerinden daha farzdır ve kalbin müstehab amelleri Allah'a vucudla yapılan müstehab amellerden daha sevimli gelir. Kalbin amelleri olmadan uzuvların amellerinin ya faydası hiç yoktur veya çok az faydası vardır.

Uzuvların amelleri namaz, cihad, cuma namazı ve cemaatlere gitmek, acizlere yardım etmek, halka ihsan etmek ve benzeri amellerdir.Demek ki "yalnız sana ibadet ederiz" bu dört esasın hükümlerine yapışmak ve bunları kabul etmektir. "Sadece senden yardım isteriz" bu dört hükmü yerine getirmek üzere yardım ve başarı taleb etmektir. "Bizi doğru yola ilet" ayetinde her iki durumun ayrıntılı tanımı, bunlarla birlikte bulunan ilhamı, Allah'a giden saliklerin yoluna süluk etmeyi anlatmaktadır.

Rasüllerin Tevhid ve İbadete Çağrıları

Bütün peygamberler ancak "yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" ayetine davet etmişlerdir. Birincisinden sonuncusuna bütün rasüller Allah'ı birlemeye ve dini O'na halis olarak ibadet etmeye çağırmışlardır. Nitekim Nuh (as), kavmine "Allah'a ibadet ediniz, sizin Allah'dan başka ilahınız yoktur" (Araf, 59) demiş. Hud, Salih, Şuayb ve İbrahim (as) da aynı şeyleri söylemişlerdir. (bkz. Araf; 73-75). Allah (c.c.) buyuruyor ki: "Şüphesiz biz her ümmete Allah'a kulluk etmeleri ve tağuttan kaçınmaları için bir elçi gönderdik" (Nahl, 36) "Biz senden önce hiç bir rasül göndermedik ki O'na 'benden başka bir ilah yoktur, öyleyse bana kulluk edin', diye vahyetmiş olmayayım" (Enbiya, 25), "Ey elçiler temiz şeyler yiyiniz,salih ameller işleyiniz. Ben sizin yaptıklarınızı biliyorum, sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir ve ben de sizin Rabbinizim, öyle ise benden sakınınız" (Müminun, 51-52)

Kulluk Makamı

Allah Teala kulluğu, kullarının en mükemmel vasfı ve kendisine onların en yakın hali olarak kabul etmiştir. Nitekim şöyle buyurur:" Ne İsa Mesih Allah'a bir kul olmaktan kaçınır, ne de mukarreb melekler kaçınırlar, kim Allah'a ibadetten kaçınır ve büyüklenirse, Allah bunların hepsini kendisine döndürüp toplayacaktır." (Nisa, 172), "Onlar Rabbinin nezdinde, O'na tapmaktan kibirlenerek kaçınmazlar, Allah'ı tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler" (Araf, 206). Bu ayet Enbiya Suresi'nin şu ayetinde vakf-ı tam bulunduğunu gösterir "Göklerde ve yerdekiler Allah'ındır" (Enbiya, 19). Sonra devam eder "Allah'ın yanında olanlar, Allah'a ibadet etmekten kibirle kaçınmazlar, onlar yorulmazlar da. Onlar gece gündüz usanmaksızın Allah'ı tesbih ederler." (Enbiya, 19-20). Bu iki ayet bir bütün teşkil eder. Yani kul ve melek olarak göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır, dendikten sonra devamında "Allah'ın yanında olanlar O'na ibadet etmekten kaçınmazlar" buyurulur. Yani yanındaki melekler Allah'a ibadet etmekten büyüklenmezler, Allah'a ibadet etmekten bıkmazlar, çekimser davranmazlar, kibirlenmezler ve yorulmazlar, dolayısıyla Allah'a ibadet etmekten aciz kalıp, kesilmezler-kişi yorulup çaresiz kalınca, bıktı ve bıkkınlık duydu (istahsera) şeklinde kullanılır-, bilakis meleklerin ibadetleri, tesbihleri insanın nefes alıp vermesi gibidir. Dolayısıyla birincisinde kullar Allah'ın rububiyetinin kulları, ikincisinde uluhiyetinin kulları olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Allah Teala "Rahman'ın kulları ki yeryüzünde tevazu ile yürürler" (Furkan, 63) buyurur. Yine "O öyle bir pınardır ki, Allah'ın kulları ondan içerler, diledikleri gibi çıkarıp çevirirler. (Dehr, 6), "Kulumuz Davud'u hatırlayınız" (Sad, 17), "Kulumuz Eyyub'u hatırlayınız" (Sad, 41), "Kulumuz İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u hatırlayınız" (Sad, 45) buyurur. Allah Teala Süleyman için "O ne güzel kuldur ki devamlı Allah'a yönelir" (Sad, 30), İsa için "O, ancak nimet verdiğimiz bir kuldur" (Zuhruf, 59) buyurur. Bununla İsa Mesih'in amacının Hristiyan düşmanlarının söylediği gibi ilahlık değil kulluk olduğunu anlatılır. Allah kullarının en şereflisini nezdinde, en yüksek mevkiye sahip olanı kullukla nitelemiş, bunu makamların en şereflisi saymıştır. Bu sebeple "Eğer kulumuza indirdiğimiz şey konusunda bir şüphede iseniz.."buyurulmuştur. (Bakara,25), Yine "Kuluna Furkanı inzal eden mübarek ve yücedir." (Furkan, 1), "Hamd kuluna kitabı indiren Allah'a mahsustur" (Kehf,1) buyuruyor. Allah Teala burada kulluğu kitab indirme ve kitabın benzerini getirmeleri için meydan okuma ile aynı makamda zikretmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: "Gerçek şu ki Allah'ın kulu ayağa kalkıp Allah'a davette bulununca, neredeyse O'nun başına keçe gibi yapışıp- sarılacaklardı" (Cin, 19). Burada da Allah kulluğu Allah'a davet makamında zikretmiştir. "Kulunu geceleyin yürüten Allah sübhandır" (İsra, 1) Allah burada kulluğu isra makamında zikretmiştir. Sahih hadiste Nebi(sav) de şöyle buyurur: "Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptığı gibi beni fazlaca yüceltmeyiniz. Ben de ancak bir kulum. Bana Allah'ın kulu ve Rasülüdeyiniz" **(Buhari,Ehadisu'l-enbiya,48)** Bir başka hadiste "Ben bir kulum, kul gibi yer, içer otururum" **(Heysemi, IX,19)** Buhari'nin Sahihi'nde Abdullah b. Amr'dan gelen rivayete göre şöyle demiştir: "Tevrat'ta Muhammed (sav)'in özelliklerini okudum. Burada şöyle deniyordu: Muhammed Allah'ın rasülüdür, benim kulumdur. Rasülümdür, O'na mütevekkil adını verdim, o kaba ve katı değildir, o sokaklarda gürültü çıkaran birisi de değildir, kötülüğe kötülükle de karşılık vermez fakat affeder ve bağışlar"

Allah Sübhanehu ve Teala kulları için umumi bir müjde vermiştir: "sözü dinleyip en iyisine tabi olan kullarıma müjdele" (Zümer, 18) buyurur. Onlara mutlak bir güvenlik va'd etmiştir. Yine "Ey kullarım, o gün size korku yoktur.Siz mahzun da olmayacaksınız. Bunlar ayetlerimize iman edip, müslüman olanlardır" (Zuhruf, 68-69). Yine Allah (c.c.) şeytanın özellikle müslümanlar üzerindeki baskısını kaldırmış onun baskı ve otoritesini, O'nu dost edinenlerle kendisine şirk koşanlara salmıştır. Şöyle buyurur: "Benim kullarım üzerinde senin kesinlikle bir tesirin, otoriten söz konusu değildir, ancak sana uyan sapıklar ve azgınlar müstesna" (Hicr, 42). "O'nun iman edenler ve Rabblerine tevekkül edenler üzerinde asla bir hakimiyeti yoktur. O'nun hakimiyeti ancak kendisini dost edinenlere ve Allah'a şirk koşan müşrikleredir". (Nahl, 99-100)

Nebi (sav) de dinin en yüksek derecesini kullukta ihsan derecesi kabul etmiştir. Cibril hadisinde "ihsan"ın ne olduğu sorulunca şöyle cevab vermiştir. "Allah'ı ,görüyor gibi ibadet etmendir, her ne kadar sen O'nu görmesen de, O seni görür ." **(Buhari, İman, 37; Müslim, İman; 1,5,7)**

Kul Ölünceye Kadar "Yalnız Sana İbadet Ederiz"in Lüzumu

Allah Teala Rasülüne diyor ki: "Rabbine, yakin gelinceye kadar kulluk et." (Hicr, 99) Yine kafirlerin ağzından Kur'an'da şöyle denir: "Biz 'yakin' gelinceye kadar din gününü yalanlar dururduk" (Müddesir, 46-47). Burada yakin; tefsircilerin de icmaı ile ölümdür. Buhari'nin Sahihi'nde yer alan Osman b. Mazun (ra) kıssasında da Nebi (sav) şöyle buyurur: "Osman'a şüphesiz Rabbinden yakin geldi" **(Buhari, Cenaiz, 3; Müsned VI, 436)** Yani ölüm ve ölümle ilgili şeyler. Dolayısıyla kul sorumluk dünyasında olduğu sürece kulluktan, kul olmaktan vazgeçemez. Hatta iki meleğin sorgulamasından dolayı berzahta da başka bir kullukla kul olmaya devam eder. İki melek ona; kime ibadet ettiğini, Rasulullah (sav) hakkında ne düşündüğünü sorarlar ve kuldan cevab isterler. Kıyamet gününde Allah bütün yaratıkları secdeye davet ettiği zaman onun üzerinde yerine getirmesi gereken bir kulluk görevi daha vardır. Bu çağrıda müminler Allah'a secde ederler. Kafir ve münafıklar ise secde edemeden kalırlar. Böylece sevab ve ikab evine girdiklerinde onlardan sorumluluk kalkar. Sevab ehlinin kulluğu, her nefes alış verişlerinde tesbih olur, onlar bu tesbih çekmede bir yorgunluk ve zorluk da bulmazlar.

Kim kuldan ibadetin düştüğü, teklifin kalktığı bir makama ulaştığını söylerse, o zındık ve Allah'ı inkar eden birisidir. Bu kişi gerçekte ancak dinden sıyrılıp çıkmak ve Allah'ı küfretme makamına ulaşmıştır. Bilakis kul her ne zaman kulluk makamlarından birine çıkmaya gücü yeterse o zaman kulun sorumluluğu daha büyük olur. Ve kulun bu makamda yapması gereken, bir alt makamda yapması gerekenden daha çok ve büyüktür. İşte bu yüzden Rasulullah (sav)'ın yapması gereken sorumluluk, görev bütün rasüller ve onların ümmetlerinin sorumluluğundan daha büyüktür. Ulu'l- azm (azimet sahibi büyük peygamberler) in görevi Ulu'l- azm olmayanlardan daha büyüktür. İlim sahibinin görevi ilim sahibi olmayanın görevinden daha fazladır. Herkesin görevi, kulluk sorumluluğu, bulunduğumevkiin derecesine göredir.

Kulluğun Genel ve Özel Olarak İkiye Ayrılması

Kulluk genel ve özel olmak üzere iki nevidir.

Genel kulluk: Semalardaki ve yerdekilerin hepsinin Allah'a kul olmasıdır,iyilerin, kötülerin, kafirlerin, müminlerin kulluğudur. Dolayısıyla bu kulluk Kahhar ve Melike yapılan kulluktur. Allah Teala buyurur ki "Rahman çocuk edindi dediler. Doğrusu, pek çirkin bir şey ortaya attınız. Neredeyse gökler çatlayacak,yerler yarılacak, dağlar bir bir yıkılacaktı. Bu, Rahman'ın çocuğu olduğunu iddia etmelerinden dolayıdır. Rahmana asla bir çocuk edinmek yaraşmaz, yerde ve göklerde hiç bir şey yoktur ki Rahmana kul olarak dönüp gelmesin" (Meryem, 88-89) Allah'ın bu hükmüne mümin de kafir de dahildir.

Allah Teala buyuruyor ki "O gün Allah onları ve Allah'dan başka taptıklarını toplayacak. Ve onlara, benim bu kullarımı siz mi saptırınız diye soracaktır" (Furkan, 17). Burada da görüldüğü gibi sapıklıklarıyla birlikte Allah onları kulları olarak adlandırmıştır. Fakat bu mukayyed bir adlandırmaktır. Mutlak olana gelince,- Allah'ın izniyle açıklaması daha sonra da geleceği gibi- bu ikinci nevideki kullar hakkında kullanılır.

Yine Allah Teala şöyle buyurur: "De ki, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, gayb ve şahadet alemini bilen Allahım, sen kulların arasında ayrılığa düştükleri konularda hüküm verirsin" (Zümer, 46). "Allah kullarına asla zulmetmek istemez." (Mümin, 31) ve "Şüphesiz Allah kulları arasında hükmeden" (Mümin, 48). İşte bütün bu ayetler, genel ve özel kulluğu içine almaktadır.

İkinci nevi: Bu sevgi, itaat ve emirlere uymakla ilgili kulluktur. Allah Teala buyurur ki: "Ey kullarım o gün size korku yoktur ve mahzun da olmayacaksınız" (Zuhruf, 68), "Rahman'ın kulları ki yeryüzünde tevazuyla yürürler, cahillerle karşılaşınca da sadece selam verip geçerler." (Furkan, 63). "Sözü dinleyen ve sözün en güzeline tabi olan kullarıma müjdele." (Zümer, 18). Allah, İblis'in dilinden de şöyle buyurmuştur: "Onların hepsini azdıracağım, sadece senin muhlis kulların müstesnadır" (Hicr, 40), Buna karşılık Allah şöyle cevap verir: "Senin (iblis) benim kullarım üzerinde asla bir hakimiyet ve hükmün yoktur". (Hicr, 41)

Netice olarak bütün yaratıklar Allah'ın Rububiyet sıfatının kullarıdır. Velayet ve itaat ehli ise Allah'ın uluhiyet sıfatının kullarıdır.

Kur'an-ı Kerim'de mutlak olarak kulların Allah'a ızafe edilmesi ancak bunlar için variddir.

Rububiyet yönüyle Allah'ın kulu olan varlıkların, kullukla nitelenmesine gelince, bu da beş şekilde olur: 1- Nekra (belirsiz) olarak gelir: "Göklerde ve yerde hiçbir şey yoktur ki Rahmana bir kul olarak gelmesin" (Meryem,93). 2- -el, takısıyla marife (belirli) olarak gelir: "Allah kullarına asla zulm etmek istemez" (Mümin, 31), "Şüphesiz Allah kullar arasında hükmeder" (Mümin, 48) ayetlerinde olduğu gibi. 3- İşaret zamiri ve benzeri şeylerle kayıtlı olarak gelir: "Şu kullarımı siz mi saptırınız?" ayetinde olduğu gibi.

4-Kulların, Allah'ın genel olarak kulları içerisinde zikredilmesi. Bunlara Allah'a itaat edenler de dahil olur: "Yalnız sen kulların arasında ayrılığa düştükleri konularda hüküm verirsin." (Zümer, 46) 5-Kulların fiilleriyle nitelenerek zikredilmesi: "De ki: ey benim kendileri hakkında haddi aşan kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz." (Zümer, 53)

Burada şu denilebilir ki, Allah Teala, onları kulları olarak isimlendirmiştir. Çünkü rahmetinden ümit kesmeyi Allah'a yönelme, rabblerinden kendilerine indirilen en güzel şeye tabi olma ve neticede Allah'a itaat eden kulları arasında katılma ihtimali vardır.

Kulluk ancak, özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Çünkü kulluk lafzının kökünde boyun eğme ve hakir, zelil olma manası vardır. Nitekim ayaklar altında çiğnenip basıldığı zaman, yola "muabbed" (çiğnenmiş, zelil edilmiş) adı verilir. Yine mesela "sevgi falanı kul köle etti" denir ki onu zillete düşürdü demektir. Fakat Allah'ın dostları O'na severek ve isteyerek, emir ve yasaklarına riayet ederek boyun eğerler, Allah'ın düşmanları ise O'na istemeyerek ve zorla boyun eğerler.

Kulluğun genel ve özel olarak ikiye ayrılmasının bir benzeri kunut (Allah'a samimi olarak ibadet etme) ve sucud (secde etme) hakkında mevcuddur. Allah Teala özel kunut konusunda şöyle der: "İnkar eden hiç, gece yarılarında secde ederek, namaz kılarak Allah'a itaat eden boyun eğen Ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini uman gibi midir?" (Zümer, 9), Allah, Meryem için de "O, Allah'a samimi olarak itaat ve ibadet edenlerdendi" (Tahrim, 12) buyurur, bunun benzeri ayetler Kur'an'da çoktur.

Genel kunut hakkında Allah Teala şöyle buyurur: "Yerde ve göklerde ne varsa hepsi O'nundur ve hepsi O'na itaat ederler". (Rum, 26) Yani zelil olarak boyun eğerler.

Allah Teala özel secde için de şöyle buyurur."Rabbinin nezdinde bulunanlar O'na ibadet etmekten geri durmazlar, onlar Allah'ı tesbih ederler sadece Allah'a secde ederler"(Araf, 206) "Onlara Rahman'ın ayetleri okunuca, ağlamaklı olarak secdeye kapanırlar". (Meryem,58) Kur'an'da bunun misali de çoktur.

Genel secde hakkında da Allah Teala şöyle buyurur: "Göklerde ve yerde ne varsa, isteyerek veya istemeyerek Allah'a secde eder. Yer ve göklerde gölgeleriyle sabah akşam Allah'a secde etmekteler." (Rad, 15)

Bu arada zoraki secde şu ayette zikredilen secdeden farklıdır: "Görmüyor musun ki göklerde ve yerde ne varsa, güneş, ay, yıldızlar,dağlar,ağaçlar, hayvanlar ve insanların pek çoğu Allah'a secde ediyorlar." (Hacc, 18). Burada secdeyi insanların pek çoğuna nispet etmiştir. Nahl Suresi'nde ise insanların secdesini, mahlukatın umumi secdesi içinde zikretmiştir. "Göklerde ve yerde canlı ve melekler türünden ne varsa hepsi Allah'a secde eder" (Nahl, 49). Bu secde; zillet zoraki ve boyun eğme secdesidir. Bunların herbirisi Allah'ın rububiyetine boyun eğmiş, izzeti karşısında zilletini kabul etmiş, Allah'ın hakimiyet ve otoritesi altına girmişlerdir.

İlim ve Amel Açısından "Yalnız Sana İbadet Ederiz" Ayetinin Mertebeleri

İlim ve amel itibarıyle kulluğun bir çok mertebeleri vardır. Kulluğun ilim bakımından mertebeleri iki tanedir.

Birincisi: Allah'ı bilmek, ikincisi: Allah'ın dinini bilmek.

Allah Subhanehu'yu bilmek de beş derecedir: Allah'ın zatını (varlığını), sıfatlarını, fiillerini, isimlerini ve layık olmayan şeylerden Allah'ı tenzih etmeyi bilmektir

Allah'ın dinini bilmenin de iki derecesi vardır: Birincisi: Allah'ın dininin amelle ilgili emirlerini bilmektir, bu da Allah'a götüren sırat-ı müstakimi bilmektir. İkincisi: Dinin sevab ve ikabını içeren ceza ile ilgili yönlerini bilmektir, şüphesiz buraya, Allah'ın meleklerini, kitablarını ve rasüllerini bilmek de girer.

Kulluğun ameli mertebelerine gelince bu da iki kısımdır: Ashab-ı yemin (kitabı sağından verilenler) ve öne geçen mukarreblerin (Allah'a yakın olanlar) mertebesidir. Ashab-ı yemin mertebesi: Bazı mübah olan şeylerle bazı mekruh olan şeyleri işlemek ve bazı müstehapları terk etmekle beraber, farzları eksiksiz yerine getiren ve haramlardan kaçınanların mertebesidir.

Mukarreblerin derecesine gelince bu da farz ve mendubları yerine getiren, haram ve mekruhlardan tamamen kaçınan, ahirette kendisine fayda vermeyecek şeylerden uzak duran, zararından korktukları şeylerden de korunan kimselerin derecesidir.

Bunların özelliği: Bunlar hakkında mübah olan şeyler de niyetler, ibadetler ve Allah'a yaklaştırıcı şeyler haline dönüşür. Dolayısıyla başkalarına göre mübah olanlar, bunlar hakkında yapıp- yapmaması eşit olan mübah şeylerden değildir. Onların bütün amelleri, tercihe şayandır. Mukarreblerin altındakiler ise ibadetlerle meşgul olduklarından dolayı mübahları terk ederler. Mukarrebler bu mübah olan şeyleri sırf ibadet ve Allah'a yakınlik peyda olsun diye yaparlar. Bu her iki mertebe içinde sayısını sadece Allah'ın bilebileceği bir takım dereceler daha vardır.

Kulluk değirmeni onbeş kaide üzerinde döner durur. Kim bu esasları tamamlarsa, kulluk mertebelerini de tamamlamış olur.

Bu esasların izahı şöyledir: Kulluk kalbe, dil ve azalara taksim edilir, bunlardan herbirisine ait özel bir kulluk görevi vardır.

Kulluğun hükümleri de beş tanedir:

Farz, müstehab, haram, mekruh ve mübahdır. Bunların hepsi de kalb, dil ve azalarla ilgilidir.

Kalbin görevleri: Kalbin görevlerinin bir kısmında ittifak, bir kısmında ihtilaf vardır.

Lüzumunda ittifak olanlar: İhlas, muhabbet, tevekkül, sabır, inabet, havf, reca, kesin tasdik, ibadette niyyet gibi şeylerdir. Bunlar ihlasa ilave değerlerdir. Çünkü ihlas mabudu herşeyden ayrı ve bir kabul etmektir.

İbadete niyyet etmenin iki derecesi vardır:

Birincisi: İbadeti alışkanlıktan ayırd etmektir.

İkincisi: İbadet derecelerini birbirinden ayırd etmektir.Bu üç kısım da vacibdir.

Sıdk da böyledir. Doğrulukla ihlas arasındaki fark şudur ki: Kul için bir matlub ve bir de taleb söz konusudur, ihlas; kulun matlubunu birlemesi, sıdk ise talebini birlemesidir.

Dolayısıyla ihlas matlubun bölünmemesi, sıdk da talebin bölünmemesidir. Sıdk cehd ve gayret sarfetmek, ihlas matlubu birlemek, bir kabul etmektir.

Kalbin bu nevi amellerinin vücubu konusunda bütün ümmet ittifak etmiştir.

Kullukta samimiyet (nush) de böyledir. Dinin mihveri de budur ve bu Rabbin razı olduğu ve istediği şekilde kulluk görevini yerine getirmek için bütün gayretini sarfetmektir. Samimiyet esas itibariyle vacibdir ve en mükemmeli, mukarreblerin mertebesidir.

Kalbe ait bütün bu görevlerin her birinin iki yönü vardır. Yerine getirilmesi gerekli, (müstehakk) olan vacib ki bu Ashab-ı yeminin derecesidir. Müstehab olanların kemaliyle yerine getirilmesi ki, bu da mukarreblerin derecesidir.

Sabır da böyledir. O da ümmetin ittifakıyla vacibdir. İmam Ahmed der ki, Allah sabrı Kur'an'ın doksan küsür yerinde zikretmiştir. Aynı şekilde sabrın da iki yönü vardır: İfası gereken vacib sabır, ifası müstehab olan kamil sabır.

Kalbin amellerinden üzerlerine ihtilaf olanlara gelince; bunlardan biri rızadır.

Rızanın vacib oluşu konusunda birisi sufilerin, ötekisi fakihlerin olmak üzere iki görüş vardır.

Her iki görüş de, Ahmed b. Hanbel'in öğrenci ve müntesiplerine aittir. Vacib olduğunu söyleyenler derler ki: Öfke haramdır ve öfkeden, razı olmaktan başka yolla kurtulmak mümkün değildir. Haramdan ancak rıza vasfıyla kurtulmak mümkündür, öyle ise rıza vacibdir.

Bunlar şu haberi de delil getirirler "Kim benim belalarıma sabretmez, kazama razı olmazsa, o, benden başka bir rabb edinsin".

Rızanın mütehab olduğunu söyleyenler, sabrın tersine ne Kur'anda ve ne de sünnette rıza hakkında emir varid olmadığını söylerler. Allah sabrı Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde emreder, tevekkül de böyledir. Allah Teala buyurur ki: "Eğer Allah'a iman ettiyseniz ve eğer müslümansanız sadece Allah'a tevekkül ediniz." (Yunus, 84), Allah inabeti de (yönelme) emretmiş ve demiştir ki, "Rabbinize ibadet ediniz." (Zümer, 54) "Ancak dini Allah'a halis kılarak ibadet etmekle emrolundunuz" (Beyyine,5) buyurmuştur. Havf da böyledir: "Eğer inanıyorsanız onlardan değil de benden korkunuz" (Ali İmran, 175), "Onlardan korkmayınız, benden korkunuz (haşyet) " (Bakara, 15), "Sadece benden korkunuz" (Bakara 40) buyurulur. Doğruluk da böyledir, "Ey iman edenler Allah'dan sakınınız ve sadıklarla beraber olunuz" (Tevbe, 119). Sevgi de böyledir. Sevgi görevlerin en farz olanıdır. Zira sevgi kalbin yapmakla emrolunduğu ibadet ve ibadetin özü ve ruhudur.

Rızaya gelince; Rıza vasfı Kur'an'da ancak rıza sahiblerinin övülmesi ve medh edilmesi şeklinde varid olmuş, emir şeklinde geçmemiştir. Bu konuda karşı tarafın zikrettiği habere gelince, bunun İsrailiyattan olduğunu, dolayısıyla delil olarak kullanılamayacağını söylerler.

Bunlar da delil olarak Nebi(sav)'den gelen şu merfu hadisi ileri sürmüşlerdir: "Eğer sen yakinle birlikte rızayı gerçekleştirebilirsen yap, rıza ile davran, şayet güç yetiremezsen,nefsine ağır gelse de sabra devam et, çünkü sabırda pek çok hayır vardır." Bu hadis bazı sünen kitablarında da vardır. **(Sünenler ve diğer hadis kaynaklarında bulunamamıştır.)**

Devamla derler ki, "Öfkeden sadece rıza ile kurtulmak mümkündür" iddianıza gelince, bu lazım ve bağlayıcı birşey değildir. Bir şeye güç yetirmede insanlar üç derecedir: Rıza en üst, öfke ise en alt derecedir, sabretmek razı olmanın altında ve orta derecedir. Birincisi öne geçen mukarreblere aittir, ikincisi, mutedillere, üçüncüsü, zalimlere aittir. İnsanların çoğu gücü yettiği şeye karşı sabreder ve asla kızmaz, öfkelenmez. Oysa O'na razı değildir. Öyle ise rıza başka bir durumdur.

Şüphesiz bazı insanlara elemle rızanın arasını birleştirmek güç gelmiştir. Bu ikisini çelişik zannetmişlerdir. Oysa durum onların zannettiği gibi değildir. Nitekim hoşlanmadığı ilacı içen hasta hem ilacı içmekten acı duyar hem de onu içemeye razı olur. Ramazan ayında çok sıcak bir günde oruç tutan, orucundan dolayı acı çeker, ama oruç tutmaya da razıdır. Cimri, zekatla malını elinden çıkarmaktan elem duyar ve fakat zekat vermeye de razıdır. Öyle ise elem ve acı duymak sabra aykırı olmadığı gibi rızaya da aykırı değildir.

Alimler arasındaki bu ihtilaf Allah'ın mahlukat hakkındaki kader ve kazasına rıza göstermekle ilgilidir. Allah'ın Rabblığına, ilahlığına ve O'nun dini emirlerine razı olmaya gelince, bu nevi rızanın farziyeti üzerinde ittifak vardır.Dahası bir kul rabb olarak Allah'a, din olarak İslam'a, rasul olarak Muhammed(sav)'e razı olmadıkça müslüman olamaz.

Aynı şekilde namazdaki huşuu konusunda mevcut ihtilaf da bu nevidendir. Bu konuda da fakihlerin iki görüşü vardır. Bu görüşler gerek Ahmed b. Hanbel'in ve gerekse diğerlerinin mezheplerinde mevcuttur.

Namazda vesvas olan şeytanın vesveselerine yenik düşenin namazı iade edip etmemesi konusunda da iki görüş vardır. Ahmed b. Hanbel'in mezhebinden, İbn Hamid ile, **İhya** adlı eserinde, Ebu Hamid el- Gazali, iade etmenin vacib olduğunu söylemişlerdir. Fakihlerin çoğunluğu ise namazın iadesini gerekli görmezler.

Bunlar Nebi (sav) namazında yanılan için iki kez sehv secdesini emretmesi ve namazı iade etmeyi emretmemesini delil getiriyorlar. Bununla beraber Nebi (sav)'in şöyle bir hadisi de sabittir: "Şeytan, birinize namaz kılarken gelir de şunu şunu şunu hatırla diyerek daha öce hatırlamadığı şeyleri hatırlatır. Öyle ki adam kaç rekat kıldığını bilemez, şaşırır" **(Buhari, Ezan, 4; Müslim, Salat,19; Tirmizi,Salat, 291; Ebu Davud, Salat, 516; İbn Mace, İkame, 135)**,fakat şurasında bir ihtilaf yoktur ki, namaz kılan, bu namazından sadece kalbinin huzuru ve huşusu oranında sevab alır. Nitekim Nebi (sav) de şöyle buyurmuştur: "Doğrusu kul namazını bitirir ve namazdan ayrılır fakat onun için namazının yarısı üçte biri, dörtte biri, hatta belki onda biri yazılır." **(Ebu Davud, Salat, 128; Müsned,IV, 319, 321)** İbn Abbas (ra) diyor ki"Namazından sana ait olan sadece düşünebildiğin kadarıdır. (Şuurlu olarak kıldığın kadarıdır)." Şimdi bu namaz namazın kemali, açısından sahih değildir. İade edilmesinin emrolunmaması açısından sahih diye adlandırılması doğru olsa da böyle bir namaza sıhhat vasfını vermek yaraşmaz. Netice itibariyle bu namaza, namazı kılana bir sevab olmamakla birlikte sahih namaz denir.

Hedef bu amellerin -gerek vacip kısmı ve gerekse müstehab kısmı olsun- kalbe ait kulluk vazifeleri olmasıdır. Bu yüzden kim bu amelleri iptal ederse Melik'e kul olmayı da ibtal etmiş olur, bu kişi isterse, kalbin tabileri olan uzuvları kulluk görevini yerine getirmiş olsun, fark etmez.

Maksad, uzuvların melikinin- ki o kalbdir- Allah Subhanehu'ya kulluk görevini yerine getirmekle meşgul olmasıdır, kalb de Allah'ın tabisidir.

Kalbe haram olan şeyler ise: Kibr, riya, ucub, hased, gaflet ve nifaktır. Bunlar da iki nevidir:

Küfr ve masiyet.

Küfür olanı: şekk, nifak, şirk ve bunlara tabi olan diğer şeylerdir.

Masiyet ise, büyük ve küçük masiyetler olmak üzere ikiye ayrılır.

Büyük günahlar: Riya, ucub (kendini beğenme), kibir,fahr (böbürlenme), Allah'ın rahmetinden ümit kesme, karamsarlık ve yeis, Allah'ın ceza vermeyeceğinden emin olma, müslümanların eza ve cefasından sevinç ve sürür duyma, isyanlarından dolayı sevinip şamata yapma, aralarında yüz kızartıcı suçların yayılmasını arzulama, Allah'ın lutfuyla verdiğini kıskanma, Allah'ın verdiği nimetin gitmesini temenni etme ve zina, içki içme gibi diğer zahiri büyük günahlardan daha haram olan bu ve benzeri birtakım günahlardır. Kalb ve cesedin bu büyük günahlardan kaçınmadan ve bunlardan tevbe etmeden kurtulması asla mümkün değildir. Aksi takdirde bu büyük günahları işleyen kalb fasid bir kalb olur, kalb bozulunca, beden de bozulur.

İşte bütün bu afetler ve belalar kalbin kulluğunu bilmemekten ve kalbin kulluk görevini yerine getirmemesinden kaynaklanır.

Öyle ise "yalnız sana ibadet ederiz" görevi kalbe azalardan önce gelir. İnsan kalbin bu kulluğunu bilip yerine getirmezse kaçınılmaz olarak kalp kulluğunun zıddı olan şeylerle dolar, kalb bu kulluk görevlerini yerine getirdiği oranda O'nun zıddı olan şeylerden kurtulabilir.

Bu ve benzeri büyük günahlar,günahların gücüne, katılığına, hafifliğine ve inceliğine göre kalb için bazen büyük ve bazen de küçük günah olabilirler.

Küçük günahlardan biri de haramları arzu ve temenni etmektir. Arzu duyulan şeyin derecesinin farklılığına göre büyük ve küçük günahlardaki arzunun dereceleri de değişir. Küfr ve şirk şehveti, küfürdür. Bid'at şehveti fıskdır, büyük günahlara arzu ve şehvet duymak isyandır, masiyettir. Eğer kul bunları yapmaya gücü yettiği halde, yapmaz ve Allah için terkederse sevab kazanır. Eğer yapmaya çalışıp da, aciz düşmesinden dolayı terk ederse, yapanın cezasını hakeder, zira kendi derecesini sevab ve ikab konusunda O'nun derecesine indirmiştir, her ne kadar dini- zahiri bakımdan onu yapan derecesine inmemişse de bu böyledir. İşte bu yüzden Nebi (sav) de şöyle buyurmuştur: "İki müslüman birbirine kılıç çekince öldüren de, öldürülen de ateştedir", Ya Rasulullah, öldüren ateştedir ama öldürülenin ne suçu var? dediler, O da arakadaşını öldürmeye azmetti" **(Buhari, Diyat, 2; Müslim, Fiten,14)** buyurdu. Böylece Nebi (sav), onu arkadaşını öldürmeye azmetmesinden dolayı onu hükümde değil günahta öldüren yerine koymuştur.

Sevab ve ikab konusunda bunun benzerleri pek çoktur.

Böylece kalbin de müstehab ve mübah olan amelleri anlaşılmış oldu.

Dilin Beş ibadeti

Vacibolanlar: Kelime-i Şehadet getirmek, Kur'an'dan okunması lazım gelen kadarını okumak, (nitekim namazın sıhhati Kur'an okumaya bağlıdır), Allah ve Rasülünün emrettiği zikirleri namazlarda telaffuz etmek, rükû ve secdelerdeki tesbihler, rükûdan sonraki "Rabbena veleke'l-hamd", tahiyyat okumak ve tekbir getirmek gibi bazı emirler dilin namazda yapması gereken görevleridir.

Selamı iade etmek de dilin görevlerindendir. Selamın başlangıcı konusunda iki görüş vardır.

Dilin vaciblerinden diğer bazıları da iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak, cahile ilim öğretmek, sapıkları irşad etmek, gerektiğinde şahidlik etmek ve doğru sözlü olmaktır.

Dilin müstehab olan amellerine gelince: Kur'an okumak, zikrullaha devam etmek, faydalı ilim ve buna benzer konularda, müzakere yapmaktır.

Dilin yapması haram olan şeyler: Allah ve Rasulünü kızdıracak olan şeyleri konuşmak, Allah'ın rasülüyle gönderdiği dine aykırı bid'at şeyleri söylemek, bunlara davet etmek, desteklemek ve güzel bulmak, müslümanlara sövmek ve iftira etmek, sözleriyle müslümanlara eziyet etmek, yalan söylemek, yalancı şahidlik yapmak, Allah hakkında bilmeden konuşmak, en haram olanı da budur.

Dilin yapması mekruh olan şeyler: Bir cezası olmamakla birlikte terkedilmesi konuşulmasından daha hayırlı olanı konuşmaktır.

Selef alimleri dilin mübah yani konuşup konuşmaması denk bir kelamının olup olmaması hususunda iki görüş üzere ihtilafa düşmüşlerdir. İbn Münzir ve diğer bazılarının naklettiği bu iki görüşün birincisine göre kişinin konuştuğu herşey ya aleyhinde ya da lehindedir. Kişi hakkında lehinde veya aleyhinde olmak dışında başka bir ihtimal yoktur.

Bu grup şu meşhur hadisi delil getirirler: "Ademoğlunun bütün konuştukları aleyhindedir, lehine değildir, Allah'ı anması ve onunla beraber olması halindeki konuşmaları bunun dışındadır".

Yine bunlara göre: Kişinin bütün sözleri yazılır, yazılanlar ya hayırdır ya da şerdir.

Diğer grub ise şöyle derler: Dilin konuştukları mübahdır, organların hareketlerinde olduğu gibi ne lehinedir ne de aleyhinedir.

Bunlara göre, konuşmaların büyük çoğunluğu emir ya da nehiyle ilgili olmayan şeylerdir, mübah da bu demektir.

Netice: Dilin konuşurken sarfettiği sözler hayır ve şer yönüyle denk olamaz. Dil ya hayır yönünde, ya da şer yönünde hareket eder. Dilin durumu diğer organların durumuna benzemez. Ademoğlu sabahlayınca, bütün uzuvlar adeta şöyle diyerek uyanlar, "Allah'dan kork, biz seninle birlikte bulunuyoruz, eğer sen doğru hareket edersen biz de doğru oluruz, eğer eğri büğrü, hareket edersen biz de eğri büğrü hareket ederiz" İnsanları cehenneme yüzüstü düşüren, çoğu zaman, dilleridir. Dilin teleffüz ettiği herşey öncelikle Allah ve Rasulünün razı olduğu şeylerden olmalıdır. Eğer böyle olursa bu makbul bir konuşmadır, eğer böyle değilse öyle konuşma makbul değildir. Dil bu yönüyle diğer azalardan ayrılır. Diğer azaların mübah olan hususlar yönünde hareket etmesinde ve ahirette aleyhine bir zarar doğurmayan şeyleri yapmasında kişinin menfaati vardır. Dilin fayda getirmeyecek doğrultuda hareket etmesi ise, sahibine zarardan başka bir şey getirmez. Öyleyse bunlar üzerinde düşün!

Denebilir ki: Eğer dil dünyevi bir menfaat bulunan ve emir ya da nehiy kapsamına girmeyen mübah bir şeyi telaffuz ederse, bunun hükmü o işi yapanın hükmü gibi olmaz mı? Buna şöyle cevab verilebilir: Dilin böyle bir şeye ihtiyaç duyması halinde bunu telaffuz etmesi hayırlı ve tercihe şayandır, ihtiyaç olmadığı zaman söylenmesi ise manasız ve aleyhine bir iştir.

Eğer, fiil mübah olunca, dilin bu fiile vesile olan hareketi de mübahdır, zira vesileler hükümce maksuda tabiidir, denilecek olursa, cevaben bu lazım gelmez, birşey bazen mübah bilakis vacib olur da, bu şeyin vesilesi mekruh olabilir, mesela nezrin yerine getirilmesi böyledir. Vesilesi mekruh ve yasak olan bir nezrin kendisini ifa etmek vaciptir. Aynı şekilde yerine getirilmesi veya kefaretinin verilmesi vacib olmakla birlikte kerih kabul edilen bir yemin de mekruhtur. Yine halkın ihtiyaç anında soru sorması mekruhtur. Oysa o meselenin halk için ortaya koyduğu şeyden halkın faydalanması mübahdır, gerçekten bu tip şeyler çoktur. Dolayısıyla bazen vesile kendi yapısından dolayı haram ya da mekruh olan müfsid bir şeyi ihtiva eder de bu vesile olduğu şeyin kendisinin haram ya da mekruh olmasını gerektirmez.

Diğer Azaların İbadeti

Aynı şekilde organların amelleri de yirmi beş derecedir. Zira duyu organları beş tane olup her duyunun da beş kulluk vazifesi vardır.

İşitme duyusunun görevleri: Allah ve Rasülünün vacib kıldığı şeyleri dinlemek, İslam'ı, imanı ve bunların farzlarını dinlemek, namazda imam sesli okuduğu zaman Kur'an okunuşunu dinlemek ve alimlerin sahih görüşlerine göre cuma hutbesini dinlemek.

İşitme duyusuna küfür ve bidatı dinlemek haramdır. Ancak söyleyenin küfrüne şahid olmak veya onu reddetmek veya iman ve sünnetin zıddı olan bidat ve küfür vb. şeyleri dinleyerek iman ve sünnete bağlılığını arttırmak için dinlemek müstesnadır. Sırlarını senden saklayan ve sırrına senin vakıf olmanı istemeyen birinin sırlarını dinlemen de haramdır. Allah'ın yerine getirilmesi gereken bir hakkının ifşası veya samimi bir müslümana haksızlık ihtiva etmesi bunun dışındadır.

Sesleriyle fitneye düşülmesinden korkulan yabancı kadınların seslerini dinlemek de böyledir. Bundan da şahidlik etmek, bir iş görmek, fetva istemek,muhakeme ve tedavi vb. gibi ihtiyaçlar müstesnadır.

Davul, zurna, ud, tanbur gibi eğlence ve çalgı aletlerinin sesini dinlemek de böyledir. Dinlemeyi istemediği halde sesi duyunca kulağını tıkaması gerekmez. Ancak kendini O'na kaptıracağından korkarsa o takdirde kulağını tıkar. O vakit bu sesden kaçınması için kulak deliklerini tıkaması gerekir.

Bunun bir benzeri de şudur: İhramlının, kasden güzel bir kokuyu koklaması caiz değildir. Ama rüzgar kokuyu taşıyıp onun burnuna getirirse o zaman burnu tıkamak gerekmez.

Bunun diğer bir benzeri de ani bakışlardır. Elde olmadan meydana gelen ilk bakış haram değilse de kasdi ikinci bakış haram olur.

Dinlenmesi müstahab olan şeylere gelince: Öğrenilmesi müstehab ilmi, okunan, Kur'an-ı Kerim'i, zikrullahı ve farz olmaksızın Allah'ın razı olduğu herşeyi dinlemek müstehaptır.

Dinlenmesi mekruh olan da bunun tam tersidir.Mekruh olan ve ikabı gerektiren herşeyi dinlemektir. Dinlenmesi mübah olanlar ise açıktır.

Farz olan bakış: Mushafa, farz olan şeyleri öğrenmek için ilim kitablarına bakmak, yenecek, harcanacak, infak edilecek veya faydalanılacak şeylerin helalını haramından ayırd etmek için bakmak,erbabına verilecek emantlerin arasını temyiz etmek için bakmak vb. gibi şeylerdir.

Haram olan bakış: Bir ihtiyaç olmaksızın mutlak olarak şehvetle yabancı kadınlara bakmaktır. Bunun istisnaları ise şunlardır: Nişanlının evleneceği kıza bakması, alış veriş eden (sosyal ilişkilerde bulunanların), şahidin, hakimin, tabibin, mahrem sahibinin bakması.

Müstahab olan bakış: Kişinin imanını ve islamını arttıracak din ve ilim kitablarına bakmasıdır. Mushafa, salih alimlerin ve ana- babanın yüzüne bakmak, Allah'ın birliğine, marifetine ve hikmetine istidlalde bulunmak için dış dünyada gözlenebilen ayetlerine bakmak da böyledir.

Mekruh olan bakış: Faydasız şeylere fuzuli bakmaktır. Dilin fuzuli şeyleri olduğu gibi bakmanın da fuzulisi vardır. Bakmanın nice fuzuli olanları vardır ki kurtulması ve çaresi mümkün olmayan öteki fuzuli şeylere götürür. Selef alimlerinden biri, "Onlar lüzumsuz konuşmayı çirkin buldukları gibi fuzuli bakışları da çirkin karşılarlardı" der.

Mübah olan bakış: Dünyada ve ahirette zararı ve faydası olmayan bakıştır.

Avret olan şeylere bakmak da haram olan bakışlardandır. Bu da elbisenin altındaki avret ile, kapıların arkasındaki avret olmak üzere ikiye ayrılır.

Eğer birisi kapıların arkasından avrete baksa avret sahibi de ona ok atıp gözünü çıkarsa avret sahibine hiç bir ceza gerekmez ve bakanın gözü heder olur gider. Nitekim Nebi (sav)'in, sıhhatinde ittifak edilen hadisinde böyle geçmiştir: "Kim izinsiz olarak insanların evinden içeri bakarsa, şüphesiz onların o adamın gözünü çıkarması günah olmaz." **(Buhari, Diyat, 23; Müslim, Adab,43)** Ebu Davud'da "Nitekim adamın gözünü çıkardılar ve gözü heder olup gitti" ilavesi vardır. **(Ebu Davud, Edeb, 136; Müsned II, 266)** Ne var ki bazı fıkıhcılar bunu diğer nassların desteklemediğini söyleyerek bu hadisi zayıf kabul etmişler veya tevil cihetine gitmişlerdir.

Bu durum bakanın, bakmasını mübah kılacak bir sebeb olmadığı zaman içindir. İçerde kendine ait bir avretin bulunması, veya oraya bakmak üzere emredilmemiş veya izin verilmiş olması halinde durum böyledir.

Tatma Duyusunun Görevleri

Farz olan tatmaya gelince: Zaruret ya da ölüm korkusundan dolayı haram birşeyi yiyip, içmektir. Eğer yiyip- içmeyi terk eder de ölürse, kendi kendisini öldüren asi gibi olmüş olur. İmam Ahmed ve Tavus der ki" Kim ölü eti yemek zorunda kalır da yemeyip ölürse, o cehenneme girer."

Farz olan tatmalardan bir diğeri, sahih olan görüşe göre helaktan sayesinde kurtulacağını bildiği haram ilacdan almaktır. Eğer şifa vereceğini zannederse bu ilacı almak mübah mıdır? Yoksa terk etmek daha mı faziletlidir? Bu konuda halefle selef arasında bilinen bir ihtilaf vardır.

Haram olan tatma: Öldürücü zehir ve içki içmektir ve farz bir oruç tutarken bir şey tatmak da haramdır.

Mekruh olan tatmalara gelince: Şüpheli şeyleri tatmak, gereğinden fazla yemek,yemeğe davet edilmediği halde, aniden gelen yemekten yemek, davet ,velime ve benzeri toplantılarda riyakarların yemeklerini yemek gibi hususlardır. Nitekim Rasulullah (sav)'in birbirine gösteriş için ziyafet çekenlerin yemeğinden yemeyi, yasakladığı nakledilmiştir. **(Ebu Davud, Et'ime, 7)** Gönül hoşluğu ile değil de, sadece senden utanmasından dolayı sana yemek yedirenin de yemeğini tatmak mekruhtur.

Tadılması mübah olan şeyler: Seni Allah Teala'ya itaat etmeye götüren, O'nun izin verdiği şeylerden tatmaktır. Misafirin gönül hoşluğu ile yemek yiyebilmesi için onunla beraber yemek böyledir, böylece misafir doyar. Davetine icabet etmesi vacib veya müstehab olan davet sahibinin yemeğinden yemek de böyledir.

Bazı fakihler, şariin emrinden dolayı icabet etmek gereken velime yemeğinden yemenin vacib olduğunu kabul etmişlerdir.

Tadılması mübah olan şeyler, tadılmasında bir günah veya sevab olmayan şeylerdir.

Koklama duyusunun beş görevine gelince:

Koklanması vacib olanlar: Helal ve haramın arasını ayırdetmek için yapılan her koklama. Bir şeyin temiz mi yoksa pis mi olduğunu anlamak için yapılan koklama böyledir. Zehirin öldürücü olup olmadığını, faydalı ve faydasız şeyleri tesbit etmek için yapılan koklamalar da bu gruba görer. Bu işi, değer biçenler, tecrübe sahipleri değerlendirme anında yapar.

Koklanması haram olanlar: İhramda iken kasden güzel kokuyu koklamak, çalınan ve gasbedileni koklamak, fitneye düşürme korkusu bulunan yabancı kadınların kokularını kasden koklamaktır.

Koklanması müstehab olanlar: Allah' a itaat etmeye yardım olan şeyi koklamak ve duyuları güçlendiren şeyi koklamaktır. Nefse ilim ve amel için bir genişlik veren şeyi koklamaktır. Hediye edildiğinde reyhan ve güzel kokuyu koklamaktır. Müslim'in sahihinde varid olan hadise göre Nebi (sav) şöyle buyurur "Kime Reyhan sunularsa onu reddetmesin, doğrusu o kokusu güzel ve taşıması kolay bir şeydir". **(Müslim, Elfaz, 20;Ebu Davud, Teraccül, 6)**

Koklanması mekruh olan şeyler : Zalimlerin, şüphecilerin vb. gibi kişilerin verdiği kokuları koklamak.

Koklanması mübah olanlar: Allah'dan uzaklaştırmayan, dini bir faydası olmayan dinle bir ilgisi de bulunmayan şeyleri koklamak.

Dokunma duyusuyla ilgili beş kulluk görevi:

Dokunulması vacib olan şeyler: Münasebet esnasında hanımına dokunmak, iffetinin korunması gereken cariyeye dokunmaktır.

Dokunulması haram olan şeyler: Helal olamayan yabancı kadınlara dokunmaktır.

Dokunulması müstehab olan şeyler: Gözü ve nefsini haramdan korumak ve iffetini ve ailesiyle muhafaza etmek için meydana gelen dokunmalardır.

Dokunulması mekruh olanlar: Kişinin hazz almak için ihramda zevcesine dokunması, nefsine güvenmediği sürece itikafta ve oruçta da durum böyledir.

Yıkayandan başkasının ölünün bedenine dokunması da bu kabildendir. Çünkü ölünün bedeni saygı olsun diye dirilere nisbetle avret sayılmıştır. Bu sebeple bir görüşe göre ölünün gözlerden uzak tutulması ve gömleği içinde yıkanması müstehab kabul edilir. Avret kabul edildiği takdirde, erkeğin dizlerine dokunmak da mekruh olur.

Mübah olan dokunmalar: Müfsid olmayan ve dini maslahat bulunmayan şeylere dokunmaktır.

Bu dereceler aynı şekilde elle tutmak, ayakla yürümek için de geçerlidir, bunların örnekleri de açıktır.

Kişinin kendisi, eşi ve çocuklarına yetecek kadar nafakasını kazanması vacibdir. Doğrusu şudur: Borcunu ödeyebilmek için çalışıp kazanması vaciptir. Bu takdirde zekat vermekle mükellef olmaz. Hacc farizasını eda için kazanmanın vacip olup olmadığını ise araştırmak gerekir. Delilce en güçlü olanı: İnsanın gücü dahilinde olanı kazanmanın vacib olması ve bu kazandığı ile de ibadetlerini yerine getirebilmesidir.Meşhur görüş ise hacc için kazanmanın vacib olmadığı yolundadır.

Elin tutması vacib olan şeyler: Zora düşmüşe yardım etmek, şeytan taşlamak, abdest ve teyemmümde elleri kullanmaktır.

Elin yapması haram olan şeyler: Allah'ın öldürmeyi haram kıldığı canı öldürmek, korunmuş malı yağmalamak, dövülmesi helal olmayan kimseyi dövmek ve benzeri şeylerdir. Tavla gibi oynanması nassla haram kılınmış çeşitli oyunları oynamak, Medine ehline göre bundan daha haram olan satranç gibi oyunları oynamak, veya Ahmed b. Hanbel gibi hadisci fakihlere ve diğer bazılarına göre buna benzer şeylerle meşgul olmak haramdır, sünnete muhalif bid'at kitapları tasnif veya istinsah etmek de böyledir, reddetmek ve nakzetmek amacıyla yazılması müstesnadır. Yalan, zulüm, haksız bir hüküm, iffetli kadınlara iftira ve yabancı kadınlarla eğlenmekle ilgili şeyler yazmak da bu kabildendir. Müslümanlara dinlerinde ve dünyalarında kendilerine zarar verecek yazılar yazmak da böyledir. Özellikle yazan bu yazılardan maddi menfaatler elde ediyorsa "Elleriyle yazdıklarından dolayı, vay onların haline, kazandıklarından dolayı vay onların haline" (Bakara, 79). Müftinin Allah'ın ve Rasülünün hükmüne muhalif fetvalar yazması da böyledir. Hataya düşen bir müctehid ise bu müstesnadır, çünkü ondan günah kaldırılmıştır.

Elin yapması mekruh olan şeyler: Abes şeyler, haram olmayan oyunlar oynamaktır, yazılmasında hiçbir faydası, dünyada ve ahirette menfaati olmayan şeyleri yazmaktır.

Elin yapması müstehab olan şeyler: Dünyada faydası olan veya bir müslümana maslahatı dokunan herşeyi yazmaktır, beceriksize veya sanatkara eliyle yardım ederek ihsanda bulunmaktır. Su isteyene kovasından bir miktar su vermek, kovasını hayvana taşımak, taşıyabilmesi için kovayı tutmak veya ihtiyaç duyulan konularda eliyle yardım etmektir. Tavafda Rükne eliyle dokunmak da bu kabildendir, dokunduktan sonra elin öpülmesi konusunda iki görüş vardır.

Mübah olanlar,bir zararı ve sevabı olmayan şeyleri tutmaktır.

Yürümenin farz olduğu yerler:

Cuma namazlarına ve cemaatlara yürümek farzdır,burada zikredilmesi uygun düşmeyen sahih görüşlere göre bu konuda yirminin üzerinde delil vardır, farz olan tavaf için Kabe'nin etrafında yürümek, Safa ve Merve arasında binitli veya yaya olarak gidip gelmek, çağırıldığı zaman, Allah ve Rasulü'nün hükmüne yürümek. Akrabayı ziyaret, Ana-babaya iyilik için yürümek,tahsil edilmesi ve öğrenilmesi farz olan ilmi öğrenmek için ilim meclislerine yürümek, mesafe yakın ve yolda bir zarar yoksa hacc yapmak için yürümek de yürümenin farz olduğu hususlardır.

Yürümenin haram olduğu yerler: Allah'a isyan yolunda yürümektir. Şeytanın yürümesi bu nevindedir. Allah Teala şeytana hitaben şöyle buyurur: "süvari ve yaya askerlerinle onları yaygaraya boğ" (İsra,64) Mukatil bunun tefsirinde der ki: Onlara karşı binitli ve yaya askerlerinden de yardım al. Dolayısıyla Allah'a isyan yolunda yürüyen veya bineğe binen herkes iblisin askerleridir.

Aynı şekilde bu beş hüküm binicilikle de ilgilidir.

Gazve, cihad ve farz olan hacc için binek edinmek ve binicilik yapmak farzdır.

İlim talebi, ana-babaya iyilik yapmak, akrabayı ziyaret etmek için bineğe binmek müstehabdır. Arafatta vakfe yaparken "binekli mi olmak daha faziletlidir, yoksa yaya olmak mı?" konusu ihtilaflıdır.

Gerçek şu ki: Arafat'ta vakfe yaparken binitli olmak, eğer hac ibadetlerini öğretmek kendisine uyulmak gibi bir maslahat taşıyorsa, bu dua ve davete daha yardımcı olacak ve hayvana herhangi bir zarar vermeyecekse daha faziletlidir. Allah'a isyan yolunda binicilik haramdır. Eğlence,oyun ve terki yapılmasından daha hayırlı bir işi yapmak için bineğe binmek mekruhtur. Ne sevabın kaçırılması ne de bir günah kazanılması sözkonusu olmayan hususlarda binicilik mübahtır.

İşte on aza üzerine düşün. Beşerden toplam elli görevi vardır bunların. Bu on aza ise, kalb, dil, kulak, göz, burun, ağız, el,ayak, tenasül uzvu ve kalçadır.

"YALNIZ SANA İBADET EDERİZ" AYETİNİN MERTEBELERİ

Bu bölüm kalbin Allah'a giden yolda "yalnız sana ibadet ederiz" ayeti bünyesinde ulaştığı mertebeler ve uğradığı konaklar hakkındadır.

Şüphesiz bu konakların sıfat ve sayıları konusunda alimler çeşitli şeyler söylemişlerdir. Kimileri bin, kimisi yüz, kimisi daha az veya daha çok sayıda konak ve mertebe saymışlardır. Herbiri bunu kendi seyr ve sülûküne göre nitelemiştir.

Biz bu konuda inşaallah az, öz fakat faydalı bir yol takip edeceğiz.

YAKAZA (UYANIKLIK) MERTEBESİ

Kulluk mertebelerinin birincisi Yakaza (Uyanıklık) halidir:

Kalbin, gaflet uykusundan korkuyla uyanmak için rahatsız olması ve uyanık kalmasıdır. Bu endişe Allah için olursa ne güzel bir ürperti, ne değerli bir korku, yoluna girmeğe ne kadar yardımcı bir korkudur! Kim bu korkuyu, ürpertiyi, uyanışı kendinde duyarsa Allah'a andolsun ki o felahda, kurtuluştadır. Aksi takdirde o gaflet sarhoşluğu içinde yüzmektedir.

Kişi, gaflet uykusundan uyandığı zaman Allah'ın yardımı ile, o ilk yüksek mertebelerine ve kopup geldiği asıl vatanına dönmeğe hazır hale gelmiş demektir.

Haydi Adn cennetlerine, çünkü orası
senin ilk konağındır, oradadır senin yurdun.
Ne yazık ki biz düşman elinde esiriz, ne dersin.
Kurtulur, asıl vatanımız döner miyiz?

Bu mertebede kul sefer için uyanmış ve "azm" mertebesine ulaşmıştır. Azim yolculuk için kesin karar vermek, yolculuğa mani ve engel olan herşeyi aşmak, menzile götüren ve yardım eden herşeye tevessül etmektir. Uyanıklığın kemali oranında azmi, azminin gücü oranında da istidadı artar.

BASİRET MERTEBESİ

Salikin gafletten uyanışı gerçekleştikten sonra düşünce uyanışını gerçekleştirmesi gerekir. Bu da kalbin önce özet olarak kendisine ulaşmaya hazırladığı maksadına yönelmesidir, maksadının ayrıntısı ve O'na götürecek yolu bilmesi daha sonra gelir.

Salikin fikri sahih olunca, basiret gerekir. Basiret Allah'ın dostları ve düşmanları için hazırladığı cennet ve cehennemi, va'd ve vaidini görmesini sağlayan kalbdeki bir nurdur. Basiret sahibi bir kimse insanların Allah'ın çağrısı üzerine korkarak kabirlerinden çıktıklarını, göklerden meleklerin inip onları çepe çevre sarmalarını, hüküm için, Allah'ın huzurunda hazırlandığını Allah'ın nuruyla yeryüzünü aydınlattığını, kitabın ortaya konup nebiler ve şehidlerin getirildiğini, mizanın kurulup, sahifelerin uçuştuğunu, hasımların toplandığını, borçlunun alacaklının boğazına yapıştığını, havz ve şeffaf kadehlerin parıltılarını, susuzluğun artıp, gelen-gidenin azaldığını, geçmek için köprü kurulup, insanların O'na doğru sevkedildiğini, köprünün aydınlatıldığını, altında katmer katmer ateş tutuşturulduğunu, ateşe düşenler, kurtulanlardan kat kat fazla olduğunu bütün bunları görür ve düşünür.

Onun kalbinde bütün bunları gören bir göz açılır. Onun kalbinde ahiret ahvaline açılan bir pencere olur, ona ahireti ve ahiretin devamlılığını; dünyayı ve dünyanın süratle gelip- geçici olduğunu gösterir.

Dolayısıyla "Basiret"; Allah'ın kalbe koyduğu bir nurdur, bu nurla rasüllerin, haber verdiği şeylerin hakikati bilinir. Salik gören bir gözle ahireti müşahade ediyor gibi olur. Bununla birlikte bunun faydası ancak rasüllerin davet ettiği şeylere uymakla hasıl olur, rasüllerin getirdiği hususlara muhalafet etmek bu nura zarar verir. Ariflerden birinin "Basiret öyle bir şeydir ki faydası bir hususla hasıl olur ve zarar da yine onunla gerçekleşir" sözünün manası da budur. Ariflerden bir diğeri "basiret, seni şüpheden iman ya da görmekle kurtaran şeydir" der.

Basiretin üç derecesi vardır, bu üç dereceyi tamamlayan basiretini kemale erdirmiş olur. Allah'ın isim ve sıfatlarındaki basiret, emr ve nehyindeki basiret, vad ve vaiddeki basirettir.

İsim ve sıfatlardaki basiret; Allah'ın kendisini niteledigi ve Rasülünün bildirdiği sıfatlar hakkında ortaya çıkan bir şüphenin imanını etkilememesidir. Dahası bu yüzden sende beliren şüphe, Allah'ın varlığı konusunda duyulan şüphe ve şekk gibi olur. Basiret sahiplerince şiddet itibariyle hem zattaki ve hem de sıfattaki şüphe birdir.

Bu basiret şöyle gerçekleşir: Kalbin Allah Teala'nın arşına istiva ettiğini, emir ve nehiyleri konuştuğunu, ulvi- süfli alemin bütün hareketlerini şahıslarını ve zatlarını gördüğünü onların, bütün seslerini işitip sırlarına, gönüllerine vakıf olduğunu, bütün ülkelerin kendi idaresi altında bulunduğunu, herşeyin O'ndan gelip, yine O'na döneceğini, Allah'ın kudretindeki meleklerin, O'nun emirlerini hükmünün ulaştığı her yerde uyguladıklarını; O'nun kemal ve celal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu, bütün ayıp ve noksan sıfatlardan ve benzeri bulunmaktan münezzeh olduğunu kabul ve ikrar etmesi, bunlara şehadet etmesidir. Allah Teala kitabında kendini vasfettiği gibidir ve mahlukatının kendini nitelediği sıfatların ötesinde ve münezzehtir. O, ölmeyen, Hayy (diri) uyumayan Kayyum, göklerde ve yerlerde zerrece hiç birşey O'na gizli kalmayan Alim, karanlık gecelerde kara kayanın içinde kara karıncanın devinmesini görecek kadar basirdir. Farklı dillerin farklı ihtiyaçlarına göre bütün sesleri işitendir, semidir. O'nun btün kelimeleri doğruluk ve adaletçe kemale ermiştir. Allah'ın sıfatları benzerlik ve misli itibariyle yaratıklarının sıfatlarına kıyaslanmaktan yücedir. Varlığına hiç birşeyin varlığı benzememek bakımından da varlığı yücedir, Allah'ın fiilleri adalet, hikmet, rahmet, ihsan, lutuf bakımından yavarlığı yücedir, Allah'ın fiilleri adalet, hikmet, rahmet, ihsan, lutuf bakımından yaratıkları kuşatmıştır. Yaratmak ve emretmek, nimet ve lutuf, hükümranlık ve hamd, övgü ve yücelik sadece ve sadece Allah'a aittir. Allah kendinden önce hiçbirşey olmayan Evvel, kendinden sonra hiçbirşey bulunmayan Ahir'dir. Kendinden öte birşey bulunmayan Zahir, kendinden içre bir şey bulunmayan Batın'dır. O'nun bütün isimleri medhdir, hamddır, senadır ve yüceliktir. Bundan dolayı da O'nun isimleri güzeldir, sıfatlarının hepsi kemal, hepsi celal, fiillerinin hepsi hikmet, rahmet, maslahat ve adalettir. Bütün yaratıkları O'nun alametidir, gören göze ayettir. Gökleri ve yeri boş yere yaratmamış insanı başıboş bırakmamıştır. Mahlukatı tevhidi ve kendine ibadeti yerine getirmek için yaratmış, nimetleriyle yaratıklarını bezemiş, nimetleri arttırmak için şükrünü vesile yapmış, kendisini çeşitli şekillerde kullarına tanıtmış, onları ayetlerine yöneltmiş, türlü şekillerde kendisini sevmeye davet etmiştir. Kulları ile kendisi arasında ahdi olarak en güçlü sebebleri koymuştur. Kullarına olan nimetlerini tamamlamış, onlara karşı huccetini ortaya koymuş, onlara bol bol nimetler akıtmış, kendi üzerine rahmeti yazmış, yazdığını "rahmetim gazabımdan üstün geldi" şeklinde Kur'an'ın muhtevasına koymuştur.

İnsanlar, nebevi nasları bilmeleri ve anlamaları oranında, ve nasların hakikatlerine muhalif olan müfsid şüpheleri bilmeleri nisbetinde bu basirette farklılık arzederler.

Basireti en zayıf kimseler olarak selefin yerdiği batıl kelamcıları bulursun, çünkü bunlar nassları ve manalarını bilemezler, kalblerinde batıl şüpheler yerleşir. Bu kelamcıların çoğuna göre mümin bile olmayan halkın halini düşünürsen, bunların basiretinin onlarınkinden daha tam, imanlarının daha güçlü, hakka inkiyadları ve vahye teslimiyetlerinin onlardan daha fazla olduğunu görürsün.

Basiretin İkinci Derecesi

Bu Allah'ın emir ve yasakları hususundaki basirettir ki tevil, taklid ve heva gibi şeylerle nasslara ters düşmekten kurtulmak demektir. Basiret sahibi bir kulun kalbinde Allah'ın emir ve yasaklarının bilgisine aykırı bir şüphe, emir ve yasakları uygulamaya ve onlara sarılmaya mani olacak bir şehvet ve nassların nurundan hükümleri alma konusunda gayret sarfetmekten alıkoyacak bir taklid asla yerleşemez. Basiret sahibi alimler, basiret sahibi olmayanlardan bu şekilde ayrılırlar.

Basiretin Üçüncü Derecesi: Va'd ve vaidle ilgilidir

Bu basiret, dünyada ve ahirette, amel ve karşılık yurdunda Allah'ın her nefsi hayır ve şer olarak kazandığıyla hesaba çekeceğine, bazılarına mühlet verip bazılarına da hemen ceza vereceğine, bunun Allah'ın ilahlığının, Rabblığının, adalet ve hikmetinin gereği olduğuna şehadet etmendir. Dolayısıyla bu konuda her hangi bir şüphe Allah'ın Rabb ve ilah oluşundan, dahası Allah'ın varlığından şüphe duymak demektir. Allah için bunların aksi düşünülemez. Allah'a, mahluklarını atıl yaratmış ve onları başı boş bırakmış olduğunu nisbet etmek yaraşmaz. Allah bu nevi zanların çok ötesinde ve yücedir.

Aklın ceza gününe şehadeti, Allah'ın vahdaniyetine şahadetiyle birdir. Bu bakımdan ahiret günü akılla bilinir demek doğrudur. Ahiretin ayrıntıları ise ancak vahyle bilinir. Bu yüzden, Allah Teala ahiretin inkarı ile kendisinin inkarını bir tutmuştur. Çünkü ahiretin inkarı O'nun kudretinin ve ilahlığının inkarı demektir. Bunların inkarı ise, kendisin inkar etme neticesini doğurur. Allah buyurur ki: "Eğer (onların seni yalanlamalarına) şaşıyorsan, doğrusu asıl 'biz toprak olmuşken mi yeniden yaratılacağız?' sözleri şaşılacak şeydir. İşte onlar rabblerini inkar edenlerdir, onların boyunlarında zincirler vardır, onlar cehennem ehlidirler ve orada ebediyyen kalacaklardır". (Rad, 5)

Bu ayet hakkında iki görüş vardır.

Birincisi: Eğer sen onların "biz toprak iken mi yeniden yaratılacağız" sözlerine hayret ediyorsan, onların bu sözüne şaşmakta haklısın! Hayret ki, onlar bunu nasıl inkar ediyorlar. Oysa hiç birşey değilken topraktan yaratılmışlardı.

İkincisi: Eğer sen onların Allah'a şirk koşmalarına, Allah'ın tevhidine ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmadan ibadet etmeye yanaşmamalarına şaşıyorsan onların dirilişi inkarları ve "biz toprak iken mi yeniden yaratılacağız" sözleri daha çok şaşılacak bir şeydir.

Her iki değerlendirmeye göre de ahiretin inkarı insanı şaşırtan, hayrete düşüren bir şeydir. Ahireti inkar etmek, Rabb Teala'yı inkar ve reddetmektir. O'nun ilahlığının, kudretinin, hikmetinin, adlının ve hükümranlığının inkarı demektir.

Menazil yazarının ise basiret konusunda başka bir izah tarzı vardır. O'na göre: "Basiret seni şaşkınlıktan, hayretten kurtaran şeydir. Üç derecesi vardır. Birincisi, safiyetinden endişe edilmeyen bir kaynaktan gelen ve şeriatça bildirilen haberi bilmektir. Bu bilginin hakkını vermek onu yakinen tatbik etmen, kızdığında da O'nun için gayrete gelip kızmandır."

Sözün manası şudur: Rasülullah (sav)'in haber verdiği şeyler sadık bir kaynaktan sadır olmuştur, O'na uyan hoşa gitmeyen şeylerden korkmaz, bilakis bu kaynağa uyanlar, O'nun neticesinden emin olurlar, zira bu kaynak hakktır, Hakka uyanın, asla bir korkusu yoktur. Bu haberin senin üzerindeki hakkı da şudur: O kaynaktan gelen emrolunduğun şeyi şeksiz ve şüphesiz eda edersin. Onu en iyi şekilde yerine getirirsin. Bu öyle bir haktır ki ancak O'nun emirlerine imtisal etmeye çalışmakla vebalinden kurtulursun ki, o tasdik edilmiş ve şüphe karışmamış haktan sadır olmuştur. O'na muhalefet edene, hakkın zayi olması hakk tarafının ihmal edilmesi endişesiyle gayretinden dolayı kızarsın.

Menazil yazarı Şeyhü'l- İslam'a göre dini gayret basiretin kemalindendir. Çünkü kulun hakkı bilmesi O'na sevgisi, hakkını vermesi ve yüceltmesi ölçüsünde gayreti ve hakkı zayi edenlere öfkesi bulunur. İşte bu gayret ve endişe kulun hakk sahibini sevmesinin, onu yüceltmesi ve hürmet göstermesinin bir alametidir. Bu basiret gözüdür. Nasıl, Hakk'ın emirlerine gereği gibi sarılmada şüphe göstermek basiret gözünü köreltirse, aynı şekilde Allah'ın hakkı zayi olup, haramları çiğnendiğinde, Allah için gazablanıp gayret duymamak da, basiret gözünü köreltir.

Menazil yazarı devamla şöyle der:"İkinci derecesi: Hakkın hidayet vermesi ve saptırması konusunda adaletin gerçekleştiğine, varlıkların muhtelif çeşitte olmalarında iyiliğe riayet ettiğine, doğruyu ortaya koymada kendine ulaştıracak kopmaz ipi gösterdiğine şehadet etmendir".

O, Allah'ın hidayete erdirdiğinin hidayetinde, sapıttığının dalalinde adalet olduğuna şehadetle iki şeyi demek istiyor: 1- Yaratmada, hidayet verme veya sapıtmada Allah'ın tek olduğuna işaret etmek istiyor.

2- Hidayet ve dalaletin Allah'dan, hikmet ve adaletle sadır olduğnu söylemek istiyor. Buna göre O'nun hidayeti herşeyi yerli yerine koymaktan uzak sırf bir dileme ile değil, bilakis, hidayetin kendisini temizleyeceğini, onu kabul edip, şükredeceğini, fayda vereceğini bildiği kimselere vermesini gerektiren bir hikmetle gerçekleşir. Allah Teala risaletinin asl ve miras (esas ve tabi) itibariyle kime vereceğini en iyi bilendir. Allah Teala şöyle buyurur: "Böylece biz onları birbirleriyle sınadık da onlar' Allah aramızdan bula bula şunlara mı lütufda bulundu?'dediler. Allah Teala şükredenleri en iyi bilenlerdir." (Enam, 53) Şükredenler Allah'ın verdiği hidayet nimetinin kıymetini bilendir. Onlar Allah'a hidayetinden dolayı şükrederler, onları kendi ehlinden kılmasından dolayı Allah'ı severler ve Allah'a hamd ederler. Allah Teala hidayet verdiğine hidayet, sapıttığına dalalet verme hususunda adalet ve ihsanının gereğini yerine getirmiştir. İkram ve hidayete ve kendine yaklaştırmaya layık olanı kapısından kovmamış ve kendi canibinden uzak tutmamıştır. Bilakis, Allah ancak uzaklaşma ve kovulmaya layık olanı kendi canibinden uzak tutmuştur. Allah'ın hikmeti ve adaleti, layık olmayan birisine ikram etmeye, kendisine yaklaştırmaya, onu kendi ehlinden, dost ve has kullarından kılmaya aykırıdır.

Geriye şöyle bir itiraz kalır: Öyle ise Allah bu durumda olan kişiyi niçin yarattı?

Bu soru, cahaletinde, zulmünde ve dalaletin de ileri giden cahilce, sapıkça ve zalimce bir sorudur. Her şeyi karşılıklı ve zıd şekilde yaratmak, O'nun Rabblığının kemalindedir, gece- gündüz, sıcak-soğuk, tatlı- acı, hayır-şer ve cennet- cehennem gibi.

"Varlıkları çeşitlendirmesinde iyiliği gözetmiştir" sözüyle mallar, kuvvetler, ilimler ameller, sanatlar vb. şeylerin cins, miktar ve nitelikçe farklılıklarını kasdetmektedir. Allah bunları iyilik ve maslahata göre kısımlara ayırmış, her birine kendisi için en uygun ve faydalı olanı lutuf ve ihsanı olarak vermiştir.

Allah'ın gerçeği ortaya koymada, kendine ulaştıran ipi göstermesi sözüyle şunu demek istiyor.

Allah sana itaati ihsan etmek ve nefsinden çekip kurtarmakla seni kendisine yaklaştırmak istiyor. Burada nefsinden çekip kurtarmayı tevfikten, kendisine ulaşmayı yaklaştırmaktan istiare yapmıştır. İple de seni Allah'a ulaştıracak sebebi kasdetmiştir.

Böylece yazar, bununla, Allah'ın sana başarı verdiğini, nefsine sahib ve kendinee yaklaştırmak üzere, seni kendi ipini tutunmaya muvaffak kıldığını göstermeni ister. Seninde bu duruma şükür etmen ve mühabbetin daha güçlü olması için çalışman, kullukta samimiyetini arttırman gerekir. Bütün bunlar basiretin tam olması için gereken şeylerdir.

Öyle ise kim basiretsizse o, bütün bunlardan uzaktır.

Menazil yazarı devamla şöyle der: "Üçüncü, marifeti fışkırtan, işareti tesbit eden, firaseti bitiren bir basirettir."

Burada keşf ve müşahede basiretiyle kalbden bilgi kaynaklarının fışkırmasını kasdetmektedir. Burada" ilim fışkırır" demedi, çünkü onlarca marifet ilimden daha hususidir ve marifetin ilme nisbeti, ruhun cesede nisbeti gibidir ve marifet ilmin ruhu ve özüdür.

Allah rahmet eylesin yazar doğru söylüyor. Bu basiret sayesinde, sahibinin kalbinden marifet pınarları fışkırır, bunlar eğitim ve öğretimle elde edilmezler. Bu, kalbindeki basiret derecesine göre, Allah'ın din ve kitabı konusunda kuluna vermiş olduğu anlayıştır.

"İşareti tesbit eder" sözüne gelince:İşaretle, (Tasavvuf ehlinin) işaret ettikleri haller, menziller ve sülûk ehli olmayanın yadırgayacağı, basiret ehlinin kabul ettikleri zevkleri kasdetemektedir. Bu hal, zevk ve menzillerin pekçoğu siliklere varid olur. Dolayısıyla eğer salikin basireti varsa, basireti bu halleri tesbit eder, onda bu halleri gerçekleştirir ve bu zevkin ayrıntılarını ona öğretir, eğer salikin basireti yok da tam tersine cahilse kendisine varid olan şeylerin ayrıntılarını bilip onları tesbit edemez.

Şeyhin "Firaset bitirir" sözüne gelince.

Demek istiyor ki basiret kalbin toprağında gerçek ve doğru firaseti bitirir,yeşertir, bu firaset Allah'ın kalbe koyduğu bir nurdur, kişi bununla hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırır. Allah Teala buyurur ki: "Doğrusu bunda mütevessimler için deliller vardır"(Hicr, 75) Mücahid, buradaki mütevessimleri firaset sahibleri olarak tefsir etmiştir. Tirmizi'nin Ebu said el- Hudri'den rivayet ettiği bir hadiste Nebi (sav) şöyle der "Müminin firasetinden sakınınız, şüphesiz o, Allah Azze ve Cellenin nuruyla bakar" sonra Rasulullah (sav), "Şüphesiz bunda mütevessimler için ayetler vardır" ayetini okudu.(**Tirmizi, Tefsiru'l- Kur'an, 16**)

"Tevessüm" sima kelimesinden gelir, bu da alamet ve işaret demektir. Bu sebeple firaset sahibine mütevessim denmiştir. Çünkü o gayb aleminden şahid olduğu şeylerle istidlalde bulunur. Müşahede ettikleriyle imana ulaşır. Bu sebeple Allah, kevni ayetlerini ve bunlardan istifade etmeyi bu kullarına has kılmıştır. Çünkü onlar müşahade ettikleri ayetlerle rasullerin haber verdikleri emr, nehiy, sevab ve ikab gibi şeylerin hakikatlerine istidlalde bulunurlar. Şüphesiz Allah Teala bu bilgiyi Adem'e (as) ilham etti, her şeyin ismini ona öğretirken bunu da öğretti. Adem'in çocukları ise ondan türeyen benzerleri ve halifeleridir. Dolayısıyla kalbde bir kuvve vardır, huccet bu yetenekle kaimdir, ibret bununla hasıl olur, delalet bununla doğru ve muteber olur. Allah, peygamberlerini vahy ve iman nuruyla bu istidadı hatırlatıcı, uyandırıcı ve kemale erdirici olarak gönderdi. Bu vahy ve iman nuru firaset ve istidad nuruna eklenince, nur üstüne nur olur, basiret güçlenir, nur büyür, nur maddesinin artması ve devamlı olması dolayısıyla nur da devamlı olur. Bu nur artmada öyle bir dereceye gelirki, yüzde, duyularda, konuşmada ve amellerde görünün hale gelir. Kim Allah'ın hidayetini kabul edip baştacı yapmazsa kalbi bir kılıf ve kutu içine girer, dolayısıyla da kapkaranlık kesilip basireti de körelir. Böylece de o kalb iman hakikatlerine karşı perdelenmiş olur. Netice itibariyle de hakkı batıl, batılı hakk, rüşdü azgınlık, azgınlığı da rüşd olarak görür. Nitekim Allah Teala da "Hayır hayır! Onların kalplerini kazanmış oldukları şeyler kararttı, örttü" (Mutaffifin, 14)buyurur. Bu ayetteki "reyn" ve "ran" kelimeleri kalbi, hakikati görüp, hakikate uymaktan alıkoyan kalın perde manasına gelmektedir.

Basiretin zayıf ve güçlü oluşuna göre firaset iki kısma ayrılır.

Yüce şerefli ve iman ehline hass olan firaset, düşük değersiz ve müminle kafir arasında müşterek olan firasettir. Bu firaset, açlık, şehvet ve halvet ehlinin kalplerini meşgalelerden tecrid edenlerin firasetidir. Bu grup firaset sahiplerinin firaseti, keşfi ve ihbarı kendileri için herhangi bir kemal, arınma, iman ya da marifet ifade etmeyen, değersiz bazı gaybi şeyleri bildirmekle bazı şekilleri keşfetmekten ibarettir. Onların bu firisatleri bu süfli ve dünyevi şeylerin ötesine geçmez, çünkü onlar hakka karşı perdelidirler. Dolayısıyla onların firaseti Allah'ın düşmanları ile dostlarını, bunların yollarını birbirinden ayırmaya yeten bir firaset değildir.

Allah'ı ve Allah'ın emrini bilen sadıkların, ariflerin firasetine gelince: Onların bütün himmetleri, Allah sevgisi, marifeti, O'na kulluk ve insanları basiret üzere Allah'a çağırmaktan ibarettir. Onların firaseti sürekli Allah'la irtibat halinde, iman nuruyla birlikte vahyin nuruna bağlıdır. Dolayısıyla sadıklar ve arifler, Allah'ın sevip sevmediği varlık, söz ve amelleri birbirinden ayırd edebilirler, pisle temizi,hakk olanla batıl olanı, doğru ile yanlışı birbirinden ayırırlar. Bununla Allah yolunda suluk edenlerin istidadlarının ölçüsü bilinir ve her insana ilim, irade ve amelce ve istidadı ölçüsünde sorumluluk yüklenir.

Bunların firaseti daima peygamberin yolunu keşfetme onu tanıma ve diğer yollar arasından O'nun yolunu bulup çıkarma, nefsin kusurlarını görme, peygamberlerin yoluna girmeye engel olan amellerin afetlerini bulma etrafında dolaşıp durur. İşte bu, firaset ve basiret nevilerinin en şereflisi, kula dünya ve ahirrette en faydalı olanıdır.

YÖNELİŞ (KASD) MERTEBESİ

Kul uyanıp, basiret gözü açılınca, kasd ve doğru irade mertebesine ulaşır. Niyet ve kasdını Allah'a hicret yolunda birleştirir, bunun kendisi için gerekli olduğunu kesin bir şekilde bilir. Ahiret günü için sefer hazırlıklarına azık tedarikine çalışır, yolculuğu engelleyen şeyleri terketmeye çalışır, yolculuğa çıkmasını engelleyen her türlü şeyden ilişkisini keser.

Menazil sahibi kasdı da üç dereceye ayırır ve der ki:"Birinci derece, riyazet yapmaya götüren, tereddütten kurtaran ve bir takım arzulardan kaçınmaya çağıran kasddır."

Görüldüğü gibi bunun üç faydasını belirtir ki bunlar durmaksızın, gösteriş, övgü, halk nezdinde riya, mevki ve makam elde etmek gibi kulluktan başka hiç bir sebeb olmaksızın kişiyi suluke sevkeder.

"İkinci derecesi, öyle bir kasddır ki yolunu kesen her sebebi, önündeki her maniyi ortadan kaldırır, önüne çıkan her zoru kolaylaştırır"

Demek istiyor ki, yolundan alıkoyan her sebebi yok eder, önündeki her engeli aşar, her zorluğu kolaya çevirir.

"Üçüncü derecesi: İlmi güzelleştirmek için teslim olma, hikmetlere çağıranların davetine icabet etme ve fena denizinden kaybolma kasdıdır".

Bununla da, bu mertebe sahibinin kendisini terbiye ve ıslah etmek için ilimle uğraştığını, her çağırışta dini emirlerin hikmetlerine çağırana icabet ettiğini anlatmak istiyor. İlmi meselelerin her birinin hikmetleri vardır ki, bir münadi bunlarla imana, ilim ve amele davet eder, müellif bu davetçiye icabet etmeyi kasdediyor. Müellifin, hikmet çağırandan kasdı da, şeriatın hikmetlerine götüren sır ve hikmetlerdir. Bu hikmetlere icabet etmek, sırf bunlara sarılıp imtisal etmekten daha değerlidir. Çünkü bu ilmi hikmetler, sevgi,saygı,marifet ve hamde götürür. Demek ki emir, imtisal O'nun ihtiva ettiği hikmetlere ve sevgi ve marifete götüren gayelere davet etmektedir.

"Fena denizinde kaybolma" sözüne gelince: Bazı mutasavvıflara göre bu hal varılmak istenen son noktadır. Bazılarına göre gaye değil, yolun gereklerinden biridir. Diğer bazılarına göre de gaye değil yolda arız olan şeylerdendir ve her salike de lazım değildir. Azimet ve güç sahibi olanlara da bu hal arız olmaz, beka hali fena halinden daha mükemmeldir. Bundan dolayı Nebi (sav)'in hali beka hali olmuştur. Ve orada gördüğünü de görmüştür. Musa (as)'in hali fena halidir. Bu yüzden Allah Teala dağa tecelli edince baygın halde secdeye kapandı, Aziz'in hanımı, Yusuf (as)'ı diğer hanımlardan daha çok seviyordu, diğer hanımlar Yusuf'u görünce, onlara arız olan fena hali, beka halinden dolayı, Azizin hanımına arız olmadı. İnşaallah bu konunun incelenmesi daha sonra gelecektir.

Salik kasdını sağlamlaştırınca, onun bu kasd ve niyeti, azim ve kesin karara dönüşür, Allah'a mütevekkil ve sefere çıkmaya hazır hale gelir. Allah Teala da "Bir kez azmettin mi artık Allah'a tevekkül et" (Al-i İmran, 159) buyuruyor. "Azim" fiile bitişik olan kesin karardır. Bu sebeple azme, maksada ulaşmanın ilk adımı denmiştir. Gerçek şu ki harekete başlamak azimden doğar, yoksa hareket azmin kendisi değildir. Fakat hareket ve azim o kadar birbirine bağlıdır ki, hareket azmin bizzat kendisi sanılmıştır.

Azmin gerçeği şudur: İradenin bütün gücünün fiil üzerinde toplanmasıdır.

Azim iki nevidir: Birincisi: Yola girmek isteyenin azmi, bu başlangıçta yapılacak şeylerdendir. İkincisi: Yolda(tarik) yürürken yolculuk sırasındaki azimdir. Bu ötekinden daha özeldir ve belli bir mertebeyi gerektirir, inşaallah bunu kendi yerinde anlatacağız.

Bu mertebe salik lehine ve aleyhine olan şeyleri birbirinden ayırmaya muhtaçtır, buna göre lehine olana yapışacak, aleyhine olanı terkedecektir. Bu muhasebedir ve mertebece tevbeden önce gelir. Böylece salik lehine ve aleyhine olan şeyi öğrenince, aleyhine olanı terkedip ondan kurtulmaya çalışır, aleyhine olanı terk etmesi tevbedir.

Menazil yazarı tevbeyi, muhasebeden öne almıştır. Bunun sebebi de şudur: O'na göre tevbe uyandıktan sonra salikin ilk durağıdır. Tevbe muhasebesiz tamam olmaz, öyle ise muhasebe, tevbe makamının kemale erdirilmesidir. Böylece de muhasebeden amaç tevbenin sürekli korunmasıdır, ki böylece salik tevbenin dışına çıkmaz ve tevbe sözüne sadık kalır.

Salikin Makamlarının Sıralanışı

Şunu bilmek gerekir ki bu makamların tertibi salikin bir makamı geçip onu terkettikten sonra ikinciye geçmesi itibariyle değildir, maddi yolculuğun duraklarında olduğu gibi, bu durum manevi mertebeler için de muhaldir. Görürsün ki "yakaza" hali her makamda salikle birliktedir. Basiret, irade, azim ve tevbenin durumu da böyledir. Bunlar ilk makamlar olduğu gibi, aynı şekilde sonlarında da bulunması gereken makamlardır; dahası bu hallerin herbir makamda bulunması gerekir. Bu sebeple Allah Teala bunları, has kullarının son makam ve mertebelerinden saymıştır. Nitekim Allah Teala sahabenin bütün vadileri aştığı, başlangıç ve son mertebeleri, halleri, yaşadıkları gazvelerin sonuncusu Tebük Gazası hakkında şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah o peygamberin ve içlerinden bir grubun kalbleri kaymak üzereyken zor zamanda peygambere tabi olan ensar ve muhacirlerin tevbesini kabul etmiştir. Allah sonra da onların tevbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz Allah onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir" (Tevbe, 117). Böylece Allah tevbeyi onların ilk ve son durumları olarak kabul etmiştir. Yine Allah Rasulullah (sav)'in eceliyle ilgili ve son nazil olan surede buyurur ki: "Allah'ın nusreti ve fethi gelince ve insanların Allah'ın dinine grub grub girdiğini görünce, Rabbini hamd ile tesbih et ve ondan bağışlanma dile, zira o tevbeleri çok kabul edendir."

Buhari ve Müslim'de (ra) gelen hadise göre: Rasulullah (sav) bu sure nazil olduktan sonra kıldığı her namazın rüku ve secdelerinde "Ey Allah'ım Rabbimiz seni hamdinle tesbih ederiz, ey Allah'ım beni bağışla ve Kur'an'ın manalarını bana öğret"buyurmuştur. **(Buhari, Tefsir,110; Müslim, Salat, 217)** Öyle ise tevbe her salikin ve her Allah dostunun ulaşacağı son makamdır. Tevbe Allah'ı ve Allah'a kul olmayı ve O'na ne yaraştığını bilen ariflerin ulaşmak için çalıştıkları son nokta ve gayedir. Allah Teala buyuruyor ki: "Şüphesiz biz emaneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk, onlar emaneti yüklenmekten kaçındılar ve emanetten ürktüler, insan emaneti yüklendi doğrusu o çok zalim ve cahildir. Böylece Allah kadın-erkek münafık ve müşriklere azab etmek ve müminlerin tevbesini kabul etmek için bunu yaptı, Allah Gafur ve Rahimdir" (Ahzab, 72-73). Dolayısıyla Allah Teala tevbeyi kadın- erkek her müminin amacı kılmıştır.

Sabır da böyledir. Salik hiçbir makamda sabırdan vazgeçemez. Bu tertib, birbirinden ayrı bulunması düşünülemeyen şartına bağlı meşrut tertibidir.

Örneğin rıza, sabra bağlı olduğu için, sabır üzerine bina edilmiştir, rızanın sabırsız tahakkuku düşünülemez. Mutasavvıflar arasındaki ihtilafa göre, rıza makamı veya hali sabır makamından sonra gelen bir hal veya makam mıdır? denilecek olursa bu salikin sabırdan ayrılıp rızaya geçtiği anlamına gelmez, ancak sabır makamını kazanmadan önce rıza makamını kazanamayacağını gösterir. Kulluk makamlarındaki bu tertibi ve sıralanışı iyi düşünmelisin!

Durum böyle olunca anlaşılıyor ki, kasd ve azim mertebesi diğer mertebelerden öncedir ve sona bırakılmasının bir sebebi yoktur. Yine anlaşıldı ki, derece itibariyle muhasebe de tevbeden önce gelir. Gerçek şu ki kul nefsini hesaba çekince kendi aleyhine olan şeyi terk eder, tevbenin özü ve gerçeği de zeten budur. Tevekkül mertebesi, inabe (yönelme) mertebesinden öncedir. Çünkü kul inabenin hasıl olmasın için tevekkül eder, öyle ise tevekkül vesile, inabe gayedir. Tevhid makamı başlanması gereken makamların en ilkidir. Nitekim Rasulullah 'ın çağrısının ilki ve başlangıcı da, tevhiddir. Rasulullah (sav) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona şöyle dedi: "Onları davet ettiğin ilk şey, Allah'dan başka ilah olmadığına şehadet etmek olsun", bir başka rivayette "Allah'ı bilmeleri" olsun şeklindedir. Bu sebeple her makam ve her hal ancak tevhid ile sahih olur. Dolayısıyla tevhidi son makam kabul etmek için hiç bir yol ve imkan yoktur. Tevhid rasüllerin çağrısının anahtarıdır. Ve Allah'ın kullara kıldığı ilk farzdır. Bunun dışındaki görüşler yanlıştır. Mesela, kulun ilk görevinin düşünmek veya düşünmeğe ve marifete yönelmek, düşünmeğe sevkedecek şüphelere dalmak olduğunu söyleyenler bu bakımdan hatalıdır. Bunlardan birini ilk görev sayan bu görüşler hatalıdır, bilakis vaciblerin ilki ve birincisi

Rasüllerin davetlerinin anahtar kelamıdır. O, rasüllerin başlangıcı olan Nuh (as)'ın davet ettiği ilk şeydir. "Ey kavmim, Allah'a tapınız, sizin ondan başka hiçbir ilahınız yoktur" (Araf,59), Rasüllerin sonuncusu Muhammed (sav)'in çağırdığı ilk şey de budur.

Saliklerin makamların tertib ve sayısı konusunda pek çok ihtilafları vardır. Her birisi kendi seyrinin mertebe ve duraklarını ve sülukunun hallerini tavsif eder. Onların seyir ve mertebelerinin mahiyetiyle ilgili ihtilafları da vardır: Bu mertebeler hallerin bir kısmı mıdır yoksa değil midir? diye ihtilaf edilmiştir. Hal ve makam arasındaki fark şudur ki, makamlar kesbi, haller vehbidir. Onların bir kısmı, haller makamların neticeleridir, makamlar amellerin neticeleridir, derler, dolayısıyla da ameli en salih olan onlara göre makamı en yüce olandır ve makamı en yüce olan da hali en büyük ve yüce olandır.

İhtilafa düştükleri konuladan birisi de rızadır: Rıza hal midir, yoksa makam mıdır? Bu konuda Horasanlılarla Iraklılar arasında ihtilaf vardır. Şeyhlerden biri bunların arasını şöyle bulmuştur: Eğer bu mertebe çalışmakla elde edilmişse makamdır,değilse haldir.

Bu konuda sahih olan şudur: Mertebelerin ve varid olan şeylerin (varidat) halleri itibariyle çeşitli isimleri vardır. Bunlar ilk çıkış ve başlangıçlarında şimşeğin çakıp, aydınlatması gibi, lemalar, parıltılar aydınlanmalar şeklinde olur. Salikin başına bu haller gelir ve salik O'na bizzat mulaki olursa o zaman bu nun adı haldir. Bunlar salikte yerleşir ve halden hale intikal etmeden sabit kalırsa bunlar da makamlardır. Bunlar başlangıcından aydınlanmalar, parıltılar, ortasında haller ve sonlarında da makamlar şeklinde tezahür eder. Dolayısıyla da parlayan şeyin kendisi hal ve hal olan şeyin kendisi de makam olur. Parlayan şeyin bu isimleri O'nun kalble ilişkisi, kalbe doğuşu ve kalbdeki sebatı ile ilgilidir

Bazen salik elbisesinden sıyrılıp çıktağı gibi makamından sıyrılıp çıkar ve bulunduğu makamın altına iner sonra bazen o makama döner, bazen de dönemez.

Makamların Sıralanışı

Makamların bir kısmı bünyesinde iki makam taşır.

Bir kısmı ikiden fazlasını içerir, bir kısmı da bütün makamları ihtiva eder. Dolayısıyla makam sahibi ancak bütün makamları kendisinde toplayınca bu adı almaya hakk kazanır.

Tevbe, muhasebe ve havf makamını içine alır. Bunlarsız tevbenin varlığı tasavvur edilemez.

Tevekkül, tefviz, işini Allah'a havale etme, istiane ve rıza makamını içine alır. Bunlarsız tevekkülün varlığı tasavvur edilemez. Reca, havf ve irade makamını içerir.

Havf, reca ve irade makamın ihtiva eder.

İnabe, muhabbet ve haşyet makamını içine alır, kul ancak bu ikisinin bir araya gelmesi ile inabe eden bir kul olabilir.

"İhbat" (tevazu) muhabbet, züll ve huzu' (boyun eğiş) makamlarını içine alır. Bunlardan birisi diğeri olmadan ihbat makamını teşkil edemez.

Zühd, rahbet (korku) ve rağbet (arzu) makamını içerir.Faydasını umduğuna rağbet etmeyen, zarar vermesinden korkulandan kaçmayan zahid olmaz.

Muhabbet makamı, marifet, havf, reca ve irade makamlarını içerir. Muhabbet bu dördünün kaynaşmasından oluşan ve gerçekleşmesi bunlara bağlı olan bir manadır.

Haşyet makamı, marifetullah ve O'na gereği gibi kul olmayı bilme makamını içinde barındırır. Salik Allah'ı ve Allah'ın hakkını bilince Allah'a olan haşyeti de artar. Nitekim Allah Teala "Allah'tan hakkıyla alim kulları haşyet duyar" (Fatır, 28) buyurmuştur. Öyle ise Allah'ı ve emrini bilen alimler Allah'dan gerçek manada haşyet duyanlardır. Nitekim Nebi (sav)'de "Ben sizin Allah'ı en iyi bileniniz ve Allah'dan en çok haşyet duyanınızım" buyurur. **(Buhari, Edeb,72; Müslim,Fedail, 127-128)**

Heybet makamı, muhabbet, hürmet ve tazim makamlarını içerir.

Şükür makamı, imanın bütün makamlarını içine alır. Bundan dolayı şükür makamların en yücesi ve en üstünüdür. O rızanın da üstündedir. Şükür; sabır makamını içerir, ama sabır, şükrü içermez. Şükür makamı tevekkül, inabe, sevgi, ihbat (tevazu), huşu, reca makamlarını da ihtiva eder. Bütün makamlar bunun içinde mündemiçtir. Bu makamların sahibi ancak bütün bu makamları topladıktan sonra mutlak olarak bu makamın adını alır. Bundan dolayı imanın iki yarısı vardır:bir yarısı sabır, bir yarısı şükürdür. Sabır da şükrün içindedir. Öyle ise imanın tamamı şükre dayanır. Şükreden kullar çok azdır. Bundan dolayı Allah "Şükreden kullarım çok azdır" (Sebe, 34) buyurulmaktadır.

Haya makamı marifet ve murakabe makamını bünyesinde taşır.

Ünsiyet makamı, yakınlıkla birlikte sevgi makamını da içine alan bir makamdır.

Eğer seven sevgilisinden uzak olursa, onunla ünsiyet peyda edemez.Birisine yakın olduğu halde sevmiyorsa, o da ünsiyet sağlamaz. Ünsiyet olabilmesi için hem yakınlık hem de sevginin bulunması gerekir.

Sıdk makamı ihlas ve azmi ihtiva eder. Salikin sıdkı ihlas ve azmin birlikte bulunması ile gerçekleşebilir.

Murakabe makamı haşyetle birlikte marifet makamını ihtiva eder. Bu makam da ancak bu ikisinin birlikte bulunmasıyla gerçekleşebilir.

İtmi'nan (huzur ve sukun) makamı inabet, tevekkül, tefviz, rıza ve teslim makamlarını içerir. itmi'nan bunlardan oluşan bir durumdur. Salik bunları kendinde toplarsa itminan sahibi olur, bunlardan biri eksilince itminan da eksilir.

Rağbet ve rahbet (korku) makamı da böyledir. Bunların herbirisi reca ve havfın kaynaşmasından oluşur, rağbette reca, rahbette korku daha çoktur.

Bu makamlardan her birine göre salikler iki kısma ayrılırlar; Ebrar (iyiler), mukarrebun (Allah'a yakın olanlar). Buna göre Ebrar olanlar makamın sonunda, mukarrebler ise makamların zirvesindedirler. İmanın bütünün dereceleri de böyledir. Her iki nevin farklılıkları ve derecelerinin faziletlerini sadece Allah sayabilir.

Saliklerin avam, havas ve havassın havası şeklinde üçe ayrılmaları ancak fenayı, yolun son noktası kabul edip bir grup mutasavvıfların fenaya ulaşmaya gayret etme yolundaki kanaatlerinden kaynaklanmaktadır. İnşaallah bu konuyu, fenanın kısımlarını, fenanın övülen ve yerilen çeşitlerini, faziletli veya faziletsiz bölümlerini ele alırken anlatacağız. Böylece bu grubun üzerinde dönüp dolaştıkları fenanın hakikatini göreceğiz. Kullar için bir takım mertebeler tespit ve tertib eden her müellif, az veya çok, aşırı gitmekten veya asılsız iddialarda bulunmaktan kurtulamaz. Oysa ki kul İslam akidesine sarılıp, onu tamamen kabul ederse, bu kul İslamın zahiri ve batıni gereklerine, makamlarına ve hallerine sarılmış demektir. Bu kul için İslam'ın her bir akidesinde ve her bir vacibinde bir kısım haller ve makamlar vardır. Kul bu akide ve vacibelri ancak bu hal ve makamlarla yerine getirebilr. Ne zaman vacib olan bir ibadeti yerine getirirse, bundan sonra başka bir vacibe geçer. Ne zaman bir mertebeyi katederse başka bir mertebe ve durağa yönelir. Bazen daha yolculuğun ilk başlarında kendisine en yüce haller ve makamlar hasıl olur. Böylece de henüz yolun sonundaki bir salike bile hasıl olmayan muhabbet, rıza, ünsiyet ve imtinan gibi haller kendisine açılır. Yolun sonunda olan salikin basiret, tevbe, muhasebe gibi hal ve makamlara olan ihtiyacın bidayetteki salikin ihtiyacından daha fazladır. Dolayısıyla bu konuda süluk için gerekli bağlayıcı ve külli bir sıralama söz konusu değildir.

Biz şüphesiz -onların makamlarını ilki kabul ettikleri- tevbeyi ariflerin gayesi ve Allah'a yakın olan dostlarının vardıkları son mertebe olarak zikrettik. Onların nihayette muhasebeye olan ihtiayaçlarının bidayetteki muhasebeye olan ihtiyaçlarından daha fazla olduğunda şüphe yoktur.

Makamlar konusunda en muteber görüş, ilk mutasavvıfların yoluna uygun olarak mutlak bir şekilde her makamda bir makam bulunduğunu kabul etmektir. Bunun içine, bu makamın hakikatını, gereğini, makamı elde etmeye mani afetini, onda alıkoyan şeyleri bilmek, genel ve özel şekllerini anlatmak dahildir.

Tarikat imamlarının sözleri bu minval üzeredir. Böyle düşünenlerden bazıları: Sehl b. Abdullah Tusteri, Ebu Talib Mekki, Cüneyd b. Muhammed, Ebu Osman Nisaburi, Yahya b. Muaz Razi, bunlardan bir tabaka dah aüstün olan Ebu Süleyman Darani, Avn b. Abdullah,-ki buna ümmetin hakimi denir- ve benzerleridir. Bunlar kalbin amelleri ve halleri üzerinde herhangi bir sıra gözetmeden ve belli sayıda makamlar belirtmeden mutlak olarak, kuşatıcı, tafsilatlı şekilde durmuşlardır. Onlar bunlardan daha büyük ve değerliydiler ve onların himmetleri daha yüce ve daha şerefliydi. Onlar ancak hikmet ve marifeti elde etmek, kalpleri temizlemek, nefisleri arıtmak, amelini düzeltmek için çalışıyorlardı.

Bundan dolayı sözleri kısa ama bereketliydi, daha sonra gelenlerin ise sözleri çok uzun ama bereketi azdır.

Fakat her devrin insanına kendi dili ve terimleriyle konuşmak gerekir, zira onların ilk selefden sülûkün esaslarını almaya ve onların kelime ve yollarını kavramaya güçleri yoktur. Eğer selefin yolu ve hali tam olarak ortaya çıksa, şüphesiz onlar bunu yadırgarlar ve avamca bir yaklaşımla buna düşman kesilirler. Bunların havasları ise başka bir yolla itiraz ederler. Nitekim sapık ve cahil bazı kelamcılar "Onlar sadece müslüman olmuşlardı. Bizim yolumuz ise ilme daha çok dayalırırı" demişlerdir. Yine selefin değerini takdir edemeyen bazı fıkıhçılar da: "Öncekiler, başka şeylerle uğraştıkları için bütün güçlerini dinden hüküm çıkarmağa, kaide ve hükümlerini tespit etmeye vermediler, sonradan gelenler ise bütün güçlerini buna sarfettiler, dolayısıyla bunlar daha fakih ve dini daha iyi anlayanlardır" demişlerdir.

Bunların hepsi de selefin değerini, ilimlerinin derinliğini, lüzümsuz şeylerle ilgilenmelerinin azlığını anlamaktan ve basiretlerinin kemalini kavramaktan uzaktırlar. Allah'a andolsun ki sonradan gelenler seleften tekellüfleri ve ayrıntılarla uğraşmaları yönüyle ayrılırlar. Halbuki onların gayretleri ayrıntıların esaslarına, prensiplerin tesbitine, esasların belirlenmesine her şeyde yüksek payeleri elde etmeye yöneliktir. Görüldüğü gibi, sonradan gelenler başka, selef başka bir haldedir. (Şüphesiz Allah her şeye bir ölçü ve kıymet biçmiştir.)

Neticede bizim için doğru ve uygun olanı Kur'an ve sünnette varid olan kulluk mertebelerini anlatmak onların sınır derecelerine işaret etmektir. Zira bunları bilmek Allah'ın Rasülüne nazil ettiği şeylerin sınırlarını bilmek demektir. Şüphesiz Allah Teala bunları bilmeyenleri cehalet ve nifakla nitelemiştir. Şöyle buyurur: "Bedevi Araplar küfür ve nifakı en şiddetli ve Allah'ın Rasülüne indirdiği Kur'an'ın hududunu bilmekten en uzak olanlardır" (Tevbe,97). Böylece Allah'ın Rasülüne indirdiği şeyin hududlarını dirayetli olarak bilmekle, o hududlara riayet ederek onlarla amel edip, gözetmekle kulun imanı kemale erer ve kul "sadece sana taparız ve sadece senden yardım isteriz" ehlinden olur. Biz bu sınırları maddi bir yolcunun tertibine göre güzel bir şekilde sıralayacağız. Bununla aklın, duyu organlarıyla algılanmışcasına kavranmasını sağlamış olacağız ki, bu takdirde, tasdiki daha tam bilmesi daha mükemmel, anlaması daha kolay olacaktır.

Bu, misalle anlatmanın faydasıdır, bu aklın özelliği ve özüdür. Bundan dolayıdır ki Allah Teala da darbı meseleleri Kur'an'da çokça zikretmiş ve bunu anlamayanların akılsız olduğunu belirtmiştir: "İşte bu misalleri verip duruyoruz. Bunları ancak alimler anlayabilirler". (Ankebut, 43)

Kulluğun Mertebeleri

Bilmelisin ki kula davetçi ulaşmadan önce kul gaflet uykusundandır. Gözü uyanık olduğu halde kalbi uyumaktadır. Nasihat veren ona seslenir, kurtuluşu ona duyurur. Rahmanın müezzini ona, haydin felaha, diye ilan eder.

Dolayısıyla gaflet uykusunda uyuyanın ilk mertebesi uykudan uyanma mertebesidir. Yakaza (uyanış) halinin uyanış dehşetiyle kalbin sarsılması, uyanması kendine gelmesi olduğunu daha önce söylemiştik.

Menazil müellifi diyor ki:" Bu uyanış şu ayette geçen Allah için kalkma durumudur. "De ki, size ancak iki şeyden birini, birer ikişer Allah için kaim olmanızı, Allah için doğrulmanızı tavsiye ediyorum." (Sebe, 46)

Devamla der ki: "Allah için kaim olmak gaflet uykusundan uyanmak, tehlikeye düşmeden korunmak, tehlikeden haberdar olmaktır. Bu uyanış nuru kulun kalbini aydınlatan ilk şeydir. Bu da üç şekilde olur: Nimetleri saymaktan ümidini keserek kalbin nimetler üzerinde düşünmesi, nimetin ölçüsü üzerinde durması ve nimet bağışlamanın bilgisine ulaşmaya çalışması, nimetlerin hakkını ödemede yetersiz kaldığını bilmesidir."

Menazil yazarının zikrettiği bu şeyler uyanıklığın gereği ve neticesidir. Kul, uyanıklık nurunu görmek suretiyle gaflet tehlikesi ve uykusundan uyanınca kalbi aydınlanır, kalbe, Allah'ın batın ve zahir nimetlerini mülahaza etmek düşüncesi doğar. Ne zaman kul kalbini ve gözünü nimete yöneltirse,nimetin büyüklüğü ve çokluğunu mülahaza eder. Böyece de nimeti saymaktan ve sınırlarını kavramaktan aciz kalır, haketmediği ve karşılığını da vermediği halde Allah'ın kendine ihsan ettiği nimetleri müşahade etmek için kalbini boşaltır ve temizler. İşte o zaman nimetin gereğini yerine getirme konusundaki kusurunu ve eksikliğini de anlar. Bu uyanış ve teyakkuz salikin nimetin şükrünü ifa etmesidir. Dolayısıyla bu ihsana şahid olmak ve O'nun şükrünü ifada kusurlu olduğunu görmek saliki kulluğun iki büyük çeşidine götürür.

Bunlar: Nimet veren Allah'a muhabbet ve O'nun zikriyle dolmaktır. Kul Allah'ın nimetine şükretmekten aciz kaldığı zaman O'nu anmaya O'na boyun eğmeye ve nefsini kötülemeye başlar ve böylece kul şu ifadeyi gerçekleştirir. "Sana, üzerimdeki nimetlerimle geliyor, yöneliyorum günahımı itiraf ediyorum, öyle ise beni bağışla, doğrusu günahları ancak sen bağışlarsın" **(Buhari, Daavat, 2)** O vakit kul bilir ki bu istiğfar bütün istiğfarların başı (seyyidu'l- istiğfar) olmaya layıktır. Yine anlar ki, eğer Allah göktekilere ve yerdekilere azab etse zalim olmaz. Çünkü azabı haketmişlerdir. Eğer Allah onlara merhamet etse Allah'ın onlara rahmeti, amellerinden daha hayırlı olur. Ve bilir ki kul sürekli, Allah'ın ihsanının mütalaa ve kusurunu müşahade arasında Allah'a doğru yol alır.

Menazil sahibi devamla şöyle der: "Yakaza halinin ikinci mertebesi suçları mütala etmek, ondaki tehlikelere vakıf olmak, bu suçları terk etmeye gayret etmek, onların bağından kurtulmaya çalışmak, suçları, günahları iyice tanıyarak onlardan kurtulmak istemektir"

Böylece kul, daha önce yapmış olduğu kötülüklere bakar,onları araştırır ve büyük bir tehlikede olduğunu anlar, Hakk sahibinin sorgulaması ve hakkın gereği olarak, tehlikenin ve yok olmanın sınırına, uçurumun başına geldiğini anlar. Şüphesiz Allah Teala Kur'an'da daha önce yaptıklarını unutanları kötülemiştir. "Allah'ın ayetleri kendisine hatırlatıldığı halde Allah'ın ayetlerinden yüz çevirenden ve daha önce yaptıklarını unutandan daha zalim kim vardır? (Kehf,57). Kul suçlarını ve cinayetlerini mütelaa edince zamanında yapamadığı ilim ve ameli elde etmeye gayret eder, istiğfar ve pişmanlıkla cinayet ve suç bağından kurtulur. Bu suçlarını azaltmak ister. Bu davranış günahların pisliklerinden kulun marifet ve imanını kurtulmasıdır. Nitekim altın ve gümüşün arındırılması da onun pisliklerden ayrılması demektir. Kulun, cennete girmesi de ancak bu ayrışmadan sonra mümkün olabilir. Zira cennet temizdir ve oraya ancak temizler girebilir. İşte bu yüzden melekler cennettekilere şöyle derler: "Selam size, siz temizlendiniz, öyle ise ebedi olarak cennete giriniz" (Zümer, 73), Allah Teala buyurur ki "Temiz olarak canlarını aldığı kimselere melekler: selam size, cennete giriniz, derler" (Nahl, 32). Cennette zerre kadar bir pisliğin varlığı söz konusu değildir.

Bu arınma ve temizlenme dünyada dört şeyle gerçekleşir: Tevbe, İstiğfar, kötülükleri silip- yok eden güzel ameller, günahlara kefaret olan, onları gideren musibet ve belalar. Eğer kul bu dört esasla günahlardan temizlenip halas bulursa meleklerin temiz olarak canlarını aldığı kimselerden, cennetle müjdelenlerden ve ölüm sırasında "üzerlerine meleklerin indiği" (Fussilet, 30-32) ve "Korkmayınız, üzülmeyiniz, size vaad edilen cennetle sevininiz, biz dünyada ve ahirette sizin dostlarınızız, cennette nefislerinizin istediği her şey vardır, size söz verilenler oradadır, bu Gafur ve Rahim olan Allah'ın lutfu olarak verdiği cennettir" (Fussilet,30) dedikleri kimselerden olurlar.

Eğer kul arınmasını ve temizlenmesini bu dört şeyle gerçekleştiremezse,kulun tevbesi doğru, umumi ve kuşatıcı olan nasuh bir tevbe olmamış, istiğfarı da günahları terketmeye, günahları pişmanlık duymaya yönelik tam bir istiğfar olmamış demektir. Gerçek ve faydalı istiğfar günahı bıraktıran ve pişmanlık duyuran istiğfardır. Fakat içki kadehini eline alıp, Allah'ım senden bağışlanmayı istiyorum, deyip, sonra da kadehi dudaklarına götüren kimsenin istiğfarı, istiğfar değildir. Nitelik ve nicelik yapmış olduğu iyilikler de günahlarını giderme, silip süpürmeye yeterli değildir,başına gelen belalar da aynı şekilde günahlarına kefaret olmaya yetmez. Bu durum ya kulun suçunun büyüklüğünden ya da ayırma gücünün zayıflığından dolayı olabilir. Ya da her iki durumdan ileri gelebilir. Bu durumda kul bu günahlarından Berzahda üç şeyle arınır.

Birincisi: İman ehlinin onun için kıldıkları cenaze namazıyla, onun için istiğfar etmeleri ve şefaatta bulunmalarıyla arınabilir.

İkincisi: sabah- akşam- olan kabir sınamalarıyla,oradaki meleklerin korkutmasıyla arınabilir.

Üçüncüsü: Müslüman kardeşlerinin ona hediye ettikleri sadaka, hacc, oruç, Kur'an okuma ve namaz gibi amellerle kurtulup, arınabilir. Müslüman kardeşleri bu ibadetlerin sevabını ona verirler. Sadaka ve duanın ölünün ruhuna ulaştığı hususunda alimlerin icma ve ittifakı vardır. İmam Ahmed, sadaka ve dua hususunda ihtilaf olmadığını, ihtilafın, bu ikisinin dışında ki amellerde bulunduğunu belirtir. Çoğunluk hacc ibadetinin de ölünün ruhuna ulaşacağını söyler. Ebu Hanife ancak infakın sevabının ölünün ruhuna ulaşacağını belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel ve O'na uyanların görüşleri bu konudaki görüşlerin en kapsamlı olanıdır. Bunlara göre mali veya bedeni ya da hem mali hem de bedeni olarak yapılan Allah'a yaklaştırıcı bütün amellerin sevabı ölüye ulaşır. Bunlar, Rasulullah'ın şu hadisini delil getirirler: "Bir gün sahabeden biri 'ey Allah'ın Rasülü, anne- babamın ölümlerinden sonra onlar adına yapabileceğim bir iyilik var mı? Nebi (sav) evet, buyurdu... " Yine Rasulullah "birisi üzerinde oruç borcu olduğu halde vefat ederse, onun yerine velisi tutar" buyurmuştur.

Eğer kul bunlardan biriyle temizlenmezse mahşerde şu dört şeyle günahlarından arınır: a- Kıyametin dehşet ve korkusuyla b- Allah'ın huzurunda durmanın şiddetiyle c- Şefaatcıların şefaatıyla d- Allah azze ve cellenin affıyla.

Eğer bu üç şey de kulun günahlarından arınmasına yetmezse, artık cehenneme girmesi mukadder olur. Bununla birlikte cehenneme girmesi de hakkında bir rahmet olup, günahlarından arınmasına ve temizlenmesine vesile olur. Cehennem onu temizler, ondan kiri giderir. Cehennemde kalması da günah pisliğinin azlığına veya çokluğuna, zayıflığına veya şiddetli katmerli oluşuna göredir. Kulun kirleri giderilip, altını saflaşınca, temiz ve arınmış olur, cehennemden çıkarılıp cennete konulur.

Menazil yazarı devam ediyor: Uyanıklık (yakaza) halinin üçüncü mertebesi, kulun geçirdiği günlerin eksiğini artığını görmesi, kayıplarını telafi için teşebbüse geçmesi, kaçırdığı günleri tespit edip, kalanlarını da değerlendirmek üzere düşünüp taşınmasıdır."

Demek istiyor ki kul eksiklerini fazlalarını görür, paha biçilmez ömrünün kalan kısmında bu kaçırdığı eksikliklerini tedarik etmeye çalışır, ömrünün Allah'a yakınlık kazandıracak şeyler dışında harcadığı zamanlarını hatta nefeslerini, kaybından pişmanlıkla anar, ötürü, azlık - çokluk ve kıymet itibariyle farklı olmasına rağmen insanlar arasında müşterek olan hüsranın esası ve özü budur. Dolayısıyla Allah'a yakınlık yolunda çıkmayan her nefes kulun ahirette hüsranına, hakka giden yolda duraksamasına, devam etmek istese köstek olmasına, Hakkla arasına perde olmasına yol açar.

Nimetin Bilinmesi

Menazil yazarı der ki: nimetin bilinmesine gelince, nimetin bilgisi üç şeyle berraklaşır: Akıl nuru, lütuf şimşeklerine bakış, musibete düçar olanlardan ibret almak".

Demek istiyor ki, nimeti müşahade etmenin hakikati, bu üç şeyle billurlaşır. Bu uyanışa vesile olan bir nurdur ki kalb uyandığında bu nurla aydınlanır. Kulun kuvvet veya zaafı ölçüsünde nimeti müşahadesi berraklaşır. Allah'ın üzerindeki nimetlerinden sadece yiyip içmesini, giymesini bedeninin sağlığını, insanlar arasındaki itibarını anlayan kimsenin bu nurdan hiç bir nasibi yoktur. Öyle ise Allah'ın asıl nimeti İslam'da ve İmanda, kulunu kendisine cezbedip yöneltmesindedir. Allah'ı zikretmekle nimetlenmek, ona itaat etmekle hazz duymak nimetlerin en büyüğüdür. Bu nimet de ancak akıl nuru ve yardımcı hidayeti ile idrak olunur.

Kulun Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin şimşek ve pırıltılarını görüp farketmesi de böyledir. Bu da nefsin karanlıkları ve tabiatın (huy) bulutları arasından Allah'ın nimetlerini seçmek ve onları incelemektir. Musibete uğrayanlar ise, bunlar Allah'dan gafil olanlar ve Allah'ın dininde bid'at çıkaranlardır. Bu iki sınıf gerçek anlamda belaya uğrayanlardır. İşte kul bunları görüp, hallerini öğrenince, ibret alır da kalbinde Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin ne kadar büyük olduğunu anlar, kalbi arınır ve Allah'ın nimetlerinin kıymetini takdir eder. Bir şeyin güzelliğini onun zıddı ortaya çıkarır. Varlıklar birbirinden zıdlarıyla ayrılır.

Öyle ki cennet ehlinin, cehennem ehlini ve içinde bulundukları azabı görmeleri de içinde bulundukları nimetin kadrini bilmeleri içindir.

Menazil müellifi: "Günahı mütalaa etmek de üç şeyle gerçekleşir: Hakk'a hürmet etmek, nefsi tanımak, vaidi (cezayı) tasdik etmek" diyor.

Bununla demek istiyor ki kalbinde Allah'ın azameti kemale erenin nazarında Allah'a muhalefet etmek de büyük bir suç olur. Çünkü azamet sahibine muhalefet etmek, onun daha altındaki varlıklara muhalefet etmesi gibi değildir. Kim nefsinin kadrini ve hakikatını ve her nefeste, her lahzada hakk olan mevlasına olan ihtiyacını ve fakirliğini anlarsa, bu kişi her nefes ve her an şiddetle ihtiyaç duyduğu birisine muhalefet etmenin ne kadar büyük bir cinayet olduğunu da takdir eder. Aynı şekilde muhalefet ettiği Allah'ın kudretinin büyüklüğü yanında nefsinin hür ve hakir olduğunu farkeden biri, ne kadar büyük bir suç işlediğini de farkeder. Böylece de bu cürümden kurtulmaya gayret eder. İçine düştüğü bu cürümlerden kurtulma gayreti; vaidi tasdik etmesi ve vaide olan kesin inancı ölçüsünde gerçekleşir.

Saadetin mihveri ve saadet değirmeninin ekseni vaidin tasdiki üzerinde döner. Kimin kalbinden Ahiret korkusu silinirse, kendisinden kesinlikle felah beklenilemeyecek şekilde harab olur. Allah Teala ayet ve uyarıcıların acak ahireti tasdik edenlere ve ahiret azabından korkanlara fayda vereceğini haber veriyor. İşte inzarla uyarılanlar ve ayetlerden faydalananlar, bunlardan başkası değildir. Nitekim Allah Teala "Doğrusu bundan ahiret azabından korkanlar için bir ayet (delil) vardır. " (Hud, 103), "Sen ancak ahiretten korkanlara Kur'an-ı hatırlat" (Kehf, 45), buyurur. Allah Teala dünyada ve ahirette kurtulanların vaidi tasdik edip, vaidden korkanlar olduğunu haber veriyor. Allah Teala buyurur ki "Şüphesiz onlardan sonra sizi yeryüzüne yerleştireceğiz, bu iş makamımdan ve vaidimden korkanlara aittir." (Rad, 14)

Menazil müellifi devamla şöyle der: Eksik artık günlerin bilinmesine gelince; bunlar da üç şeyle düzeltilir: ilim dinlemek, hürmete davet edenlere icabet etmek, salihlerle sohbet etmek. Bunların hepsine sahib olmak da ancak kötü alışkanlıkları terketmekle mümkündür."

Demek istiyor ki, salik amellerin sırlarını ve onları kazanma yollarını bilmedeki derecesi ölçüsünde imanındaki ve halindeki noksanlara vakıf olabilir. Aynı şekilde Allah'ın haramlarına hürmet göstermeğe çağırana icabet etme duygusunu kalbinden kaybetmesi de böyledir: Acaba Allah'ın haramlarını tazime acele olarak icabet mi ediyor, yoksa bunlarla ilgisiz kalıp ağırdan mı alıyor? Kulun bu çağrıya derhal ya da ağır ağır icabet etmesine göre ilminde ve amelinde fazlalık ve noksanlık meydana gelir. Aynı şekilde salikin Mele-i A'laya ulaşmaya gayret eden azimet erbabıyla sohbet etmesi de böyledir, bu sohbet sayesinde salik kendisindeki noksanlık ve fazlalıkları görür.

Kulun bütün bu özelliklere sahib olması alışkanlıkları ve adetleri terketmesi, nefsini bunları bırakmaya alıştırması gaflet ehli ve yüz çevirenler arasında garip kalması demektir. Kula alışkanlıklarının kölesi olmaktan daha çok ne zarar verebilir? Kafirleri elçilerden yüz çevirten geçmiş seleflerinin kendilerine miras bıraktıkları kötü alışkanlıklar değil midir? Kim nefsini bu alışkanlıkları terketmeye ve bunlardan kurtulmaya alıştırmaz, kendinden beklenen istidadı yerine getirmezse, o felah ve kurtuluştan, mahrum kalmıştır: "Eğer o münafıklar savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah davranmalarını kerih gördü de onları evlerinde alıkoydu ve kendilerine' oturun oturanlarla beraber', dendi". (Tevbe, 46)

Salikin uyanıklık hali iyice pekişince sıra tefekkür ve düşünceye gelir. Tefekkür- daha önce de geçtiği gibi- kalbin matlubu araştırarak matluba yönelmesidir. **Menazil** yazarı tefekkürü basiretten sonra verir ve tanımını şu şekilde yapar: "Basiretin gayeyi elde etmesi için araştırmasıdır". Yani aklın matlubu inceleyerek araştırması ve istemesidir.

Devamla der ki: "Tefekkür üç türdür: Tevhidin bizzat kendisi üzerinde tefekkür, Allah'ın sanatının, yaratıklarının incelikleri üzerinde tefekkür, amellerin ve hallerin hakikatleri konusunda tefekkür ".

Bence tefekkür iki türlüdür: İlim ve marifetle ilgili tefekkür, taleb ve irade ile ilgili tefekkür.

İlim ve marifetle ilgili tefekkür; hakla batılı, müsbetle menfiyi birbirinden ayırmak için yapılan tefekkürdür. Taleb ve irade ile ilgili olan tefekkür ise faydalı ile zararlıyı birbirinden ayırmak için gereken tefekkürdür. Sonra bu tefekkür üzerine, faydalı olana ulaştıracak yolla ilgili başka bir tefekkür gerekir ki, o yolla süluk edebilsin. Yine zararlıya götüren yol üzerinde tefekkür etmek gerekir ki, böylece o zararlı yol terk edilebilsin.

Burada söz konusu edilen tefekkürler altı olup yedincisi yoktur, bunlar akıllı kimselerin tefekkür alanıdır.

Tevhidle ilgili tefekkür: Tevhidin delilerini getirmek, şirkin batıllığına, imkansızlığına şahidler bulmaktır. Rububiyetin iki varlığa isnadı imkansız olduğu gibi uluhiyetin de iki varlığa isnadının imkansızlığını ispat etmektedir. Aynı şekilde batılların en batılı da iki şeye ibadet ve tevekkül etmektir. Oysa ki ibadet ancak Hakk olan ilah ve Rabb'e mahsustur. Hakk ilah da Vahid ve Kahhar olan Allah'dır.

Tevhid ve Herevi'nin Görüşü

Şüphesiz bu konuda **Menazil** yazarı bazı görüşler ortaya atmaktadır. Allah yolunun yolcularının büyüklerinden bazılarının rağbet ettiği bazı görüşleri nakletmektedir.

Herevi der ki:" Tevhidin kendisi üzerinde düşünmek, inkar denizine dalmak demektir." Bu Herevi'nin esas kabul ettiği görüşüne ve kitabında fena konusunda vardığı son hükme dayanmaktadır. Herevi, tevhidin kendisi üzerinde tefekkürün kulu sahih olan tevhidden uzaklaştırdığını görünce bu neticeye varmıştır. Ona göre bu tür bir tefekkür kulu sahih olan tevhidden alıkoyar. Zira Herevi'ye göre gerçek tevhid, ancak tefekkür ve fikrin fenasından sonra gerçekleşir. Tefekkür müfekkire bağlı kalması ve müfekkirle birlikte bulunan bir fiil olması hasebiyle varlığın bekasına delalet eder. Ona göre tam bir tevhid, asla varlığın bekasıyla birlikte bulunamaz. Onun nazarında tefekkür inkar alametidir ve inkar denizine dalmaktır. Herevi bu görüşünü kitabının sonundaki şu beyitlerde açıkça ortaya koyar.

Vahid'i hiç kimse birleyemez
Çünkü onu birleyen herkes inkarcıdır.
Onun sıfatlarını anlatan Tevhidi
Çıplaktır, Vahid o sıfatları iptal etmiştir.
Onun kendini birlemesidir, gerçek tevhid.
Ona sıfat verenin verdiği sıfat sapıklıktır.

Herevi'nin beyitlerinin manası şudur: Hiç kimse Allah'a hass olan gerçek tevhidiyle Allah'ı birleyemez ki bu gerçek tevhidde varlıklar fani olur. Onun tevhidinde her sonradan çıkan izmihlal bulur, yok olur. Her oluşan onun tevhidinde kaybolur. Onun tevhidi ancak varlığın bekasıyla tasavvur edilebilir. Oysa Muvahhid Allah'dır, ve onun tevhidi kendisiyle kaimdir. Allah kendisini birleyince hadis olanlar onun fiili ve varlığına şahid olur. Bu ise, kendisinde kainatın ve varlıkların fani olduğu tevhidin hakikatını inkardır. İşte bu yüzden Herevi "zira onu birleyen herkes inkarcıdır" demiştir.

Onun görüşünün en güzel yorumlanış biçimi budur. Şüphesiz vahdet ehli (Vahdet-i vücutçular) bunu kendi malum mezheb ve görüşlerine göre yorumlamışlardır.

Onlar derler ki: Onu birleyen herkes inkar etmiştir, demek onu birleyen herkes, onu bir takım vasıflar altına sokmama hakkını inkar edip onu, bir sıfatla nitelemiş demektir. Dolayısıyla kim onu nitelerse, onu bir takım sıfatların kaydından kurtarmış ve inkar etmiştir.

"Onun sıfatlarını anlatanın birlemesi" demek O'nun sıfatlarını anlatarak O'nu birlemeye çalışan tevhidden uzaktır demektir. O, onu tevhidini anlatandan önce ve fenasından sonra da birlemiştir. Dolayısıyla, kulun O'nu birlemesi, Hakk ve Vahid olan Allah'ın kendinden başka herşeyi fani kılmakla iptal ettiği, boş bir tevhiddir.

İttihadi görüş sahibine göre bunun manası şudur: Birlenen bütün yönlerden birdir. Dolayısıyla mürekkep olmayan zatıyla, kendisini niteleyenin mürekkep oluşunu, mutlaklığı ile onu birleyenin mukayyetliğini iptal etmiştir.

"Gerçekte tevhid onun kendisini birlemesidir" beytinin manası şudur: Allah'ın gerçek tevhidi, onun kendisini birlemesidir, zira bu tevhidde ne bir varlık ve ne de bir mahluk vardır, dolayısıyla gerçek anlamda Allah'ı ancak Allah tevhid eder.

İttihadi der ki: Burada Allah onu kendisinden başka tevhid eden yoktur, bilakis burada Allah kendini bizzat kendisi birlemektedir. Zira gerçekte orada ondan başkası yoktur.

"Onu vasıflayan, sıfatını anlatmaya çalışan mülhiddir", sözünün anlamı, onu vasıflayanın vasfı gerçek anlamdaki tevhidin dışına çıkmaktır, tevhidden sapmaya meyletmektir. İlhadın temeli de meyildir. Çünkü kulun Allah'ı vasıflaması bazı sıfat ve şekillerle kaimdir ve bunların bekası ise gerçek tevhide aykırıdır.

İttihadi der ki, Allah'ı vasıflayanın vasfı ona şirk koşmaktır, çünkü bu kişi, bazı kayıtlar getirecek mutlak varlığa layık olmayan bazı şeyleri isnad etmiştir. Bu tutum da şirk ve ilhaddır. Allah Ebu İsmail'e rahmet eylesin. Zındıklara küfür ve ilhad kapısını açtı, onlar bu kapıdan girdiler ve Ebu İsmail'in kendilerinden olduğuna yemin üstüne yemin ettiler, Oysa Ebu İsmail mülhidlerden değildir. Ebu İsmail'i "fena" serabı aldattı ve o bu serabı marifet denizinin bir dalgası ve ariflerin gayesi zanneti. Bunun incelenmesi ve ispatı husunda mübalağaya kaçtı. Bu serab bulutu onu görmediği şeye sürükledi.

FENA'NIN TARİFİ

Mutasavvıfların işaret ettikleri ve kullandıkları fena, kulun gözünden hadis olanların gitmesi, var olmadan önceki gibi yokluk ufkunda kaybolmasıdır. Ezelde olduğu gibi sadece hakkın baki kalmasıdır. Sonra aynı şekilde müşahadeyi yapanın şekil ve varlığı kaybolur. Böylece de onun ne sureti ve ne de varlığı kalır, sonra yine kulun müşahadesi kaybolur, sonra hak bizzat kendisini müşahade ettiği şey olur. Bu varlıkların yaratılmasından önceki durum gibidir. Fenanın hakikatı daha önce olmayanın fani olması, ezeli olanın baki kalmasıdır.

Menazil yazarı fena hakkında şunları söyler: "Fena önce ilim, sonra inkar, sonra Hakk bakımından, Hakkdan başkasının yok olmasıdır. Fena üç derecedir.

Fenanın birinci derecesi, bilginin bilinende fenasıdır, bu ilim bakımından olan fenadır. Görmenin görünenlerde fenası, inkar itibariyle olan fenadır. Varlıkta fena olmayı istemek Hakk itibariyle fenadır.

İkinci derecesi, taleb müşahedesinin düştüğü fena, marifet müşahedesinin düştüğü fena, yine görme müşahedesinin düştüğü fenadır.

Üçüncü derece; Fenanın müşahedesinden fani olmaktır. Bu fena hakk itibariyle olan, göz aydınlanmasıyla görülen, beka yoluna girilerek, cem denizine binilerek gerçekleşen fenadır."

Şimdi biz bu görüşlerin önce hakk ve batıl olan taraflarını açıklayarak sonra da fenanın kısımlarını inceleyeceğiz. Övülen fena ile-ki bu Allah'a yakın olan dostlarının fenasıdır- yerilen fena- bu da ilhad ehline ve vahdeti vücud görüşünde olanlara ait, kemal derecesinde noksan olanların fenasıdır- arasındaki farkları Allah'ın yardımı, kudreti ve teyidi ile göreceğiz.

Herevi, "Fena hakkdan başka her şeyin inkar yönüyle yok olmasıdır" sözüyle, varlık külli olarak yok olur demek istemiyor. O ancak varlığın ilimde izmihlal bulmasını kasdediyor. Böylece Allah'dan başka her şeyin batıl olduğunu, varlığının iki yokluk arasında bulunduğunu, onun varlığının sadece yokluk olduğunu, yokluğunun kendi varlığı sebebiyle, varlığının ise Allah'ın onu var kılmasıyla gerçekleştiğini bilir. Böylece kul onun ilminde yokluk halinde olduğu gibi fani olur. Kul onun ilminde fani olunca, bunun üzerindeki başka bir deereceye yükselir. Bu derece de Allah'dan başka herşeyi inkar ve reddetmektir. Bu birinciden daha yücedir. Çünkü bu kulun Allah'dan başkasından gayb olmasıdır, kul onların varlığını inkar etmediği halde onlar kulun idrak alanından çıkarlar. Bu ikincisi, masivanın inkar ve reddedilmesidir.

İşte bu noktada ittihadi işe karışır ve der ki: Fenadan kasdedilen külli olarak Allah'dan başkasını inkar etmektir ve burada hiçbir şekilde başkası yoktur.

Şeyhü'l-islam bu ittihad ehlinin ilhadından uzaktır. Her ne kadar onun ifadeleri bunu iham ve ilham ettiriyor olsa da o bunlardan beridir. Şeyhü'l-islam (Herevi) varlıktaki değil, müşahededeki inkarı kasdediyor. Yani O, varlığın müşahedesini inkar etmektedir, yoksa bizatihi harici varlığını değil. O varlığın ilim ve müşahede ile ilgili varlığını inkar ediyor, dıştaki maddi varlığını değil. Böylece önce kendi, şuhudi ve ilmi varlığından kaybolur, sonra ikinci olarak kendini ilminde inkar eder. İşte kulun inkar itibariyle izmihlali budur. Sonra kul bunun daha üstündeki bir dereceye yükselir. Bu da kulun hakikatte izmihlalidir. Bunun artık asla bir varlığı yoktur. Kulun varlığı ancak Hakkın varlığı ile kaimdir. Eğer Hakkın varlığı olmasaydı, kul da var olmazdı. Gerçekte ise var olan sadece hakktır. Var olanlar onun varlığının eseridir. Onların "mevcudatın asla bir varlığı ve eseri yoktur, bunlar yok olucu, fani ve izmihlale uğrayıcıdır",sözlerinin manası da budur.

İttihadi der ki; Salik sülukünün başlarında gerçekte Allah'dan başka fail olmadığını görür ve bilir. Bu ilmin tevhididir. Kul ilk merhalede bundan daha fazlasına güç yetiremez. Sonra buradan ikinci dereceye geçer. Bu da fiillerin sıfatlara, sıfatların zata döndüğünü müşahade etmesidir. Burada herşey zata döner. Böylece kul da zattan başka herşeyin varlığını külli olarak inkar eder. Bu da inkar itibariyle izmihlaldir. Buradan isimlerin, sıfatların ve fiillerin kaybolduğu denize dalma derecesine yükselir. Her hangi bir isim, sıfat ve fiille kayd altına alınamayan mutlak bir durum kalır. Burada her mana, kayd, sıfat ve varlık izmihlal bulur, onlara göre ilk seferin, yolculuğun gayesi ve son noktası budur. Sonra salik ikinci sefere çıkmaya hazırlanır. Bu da Beka halidir.

Herevi "birinci derece, marifetin marufda fenasıdır" sözü ile salikin marifetinin marufta (Allah'ın bilgisinde) izmihlali ve yok olmasını kasdediyor. Böylece kul maruf ile, marifetten kaybolur. Nitekim meşhuduyla kendine şahid olmaktan, onun zikriyle zikrinden,sevgili ile sevgiden, korkusuyla korkmaktan geçer, gayb olur. Bu halin imkanında ve meydana gelmesinde şüphe yoktur. Kalb birşeyle dolunca,kalbede başkasını alacak hal ve yer kalmaz. Sen, sevgisine gark olan ve sevgisi, kalbinin bütün cüzlerine nüfuz eden sevgili müşahede eden adamın halini, ya da kalbi korkusuyla dolan kişinin korktuğu şeyi müşahade ederkenki halini biliyorsun. Onun sevgi ve korkusu nedeniyle kendi şuurundan geçip, dehşete düştüğünü biliyorsun. Çünkü sevdiği ya da korktuğu şeyin gücü ve etkisi onun kalbini kaplamıştır. Ve kesinlikle bunlardan başkasını görme, müşahade etme imkanını kaybetmiştir. Ne var ki bu kulun noksanlığından dolayıdır, kemalinden dolayı değildir. Kemal bu hallerin ötesindedir. Salat ve selam üzerlerine olsun Allah'ın iki halilinden (İbrahim ve Muhammed) başka hiç kimse Allah'a daha çok muhabbet duymaz. Oysa bu iki Halil'in hali bu halden daha mükemmeldi. Kulluğun müşahedesi, mabudun müşahedesi ile kulluktan uzak ve gaib olmaktan daha mükemmel,beliğ ve tamdır. Hem kulun ve hem de mabudun müşahedesi kamillerin derecesidir. Bunun birinden dolayı diğerinden gayb olmak eksiklik sahiplerine ait olan bir haldir. İbadetle mabuddan gayb olmak noksanlık olduğu gibi aynı şekilde mabudundan dolayı kulun ibadetinden gayb olması da noksanlıktır. Hatta Ariflerin bir kısmı bunu ibadetten bile saymışlardır. Ve böyle ibadetin varlığı ile yokluğunu bir görmüş "bu uyuyanın ve akılsızın ibadeti mesabesindedir, dikkate değer bir ibadet değildir" demişlerdir. Bu yabana atılacak bir söz değildir.

Hakk Teala'nın kulundan istediği, kulunun kulluk görevini yerine getirmesidir, kulluk görevinden kaybolması değildir. Kulluktan gayb haline geçerek amel eden, Allah'a kendi iradesinin istediği şekilde ve kendi hazzına göre amel ediyor, müşahade halinde fena ile nimetleniyor demektir, yoksa Allah'ın kendisinden istediği şekilde amel ediyor demek değildir. Bu ikisi arasında ise çok fark vardır.

Kulluğunun şuurunda olmadığı halde "Yalnız sana ibadet ederiz" diyen biri kulluğun hakikati ve özüyle meşgul olduğunu nasıl söyleyebilir? Tam tersine "Yalnız sana ibadet ederiz" hakikati, ilim, marifet, kasd, niyyet, irade ve amelce gerçekleşir. Bütün bunlar fena vadisinde imkansızdır. Kimin zevki varsa fenayı da, bunu da iyi bilir, farklarını görür.

Herevi'nin "görmenin görünende fenası, inkar bakımından fenadır" sözüne gelince, bununla. şunu demek istiyor ki: Bilginin bilinende, (marifetin marufda) fenası, müşahadeden öncedir, dolayısıyla görme ve müşahade ilim ve marifetin üstündedir. Zira görmenin ilme nisbeti, görünenin ilme nisbeti gibidir. Bu derecede fena, salikin görmesinin görünen şeyde fenasıdır ve salikin eserinin silinmesi, varlığının yok olmasıdır.

Herevi "Salikin talebinin mevcudda fenası hakk bakımından fenadır", sözüyle de, şunu demek istiyor: Bu müşahade sahibinin hiçbir istek ve arzusu kalmaz. Çünkü o mevcuduna ve matlubunua ulaşmıştır, bunları elde etmiştir ve artık mevcudu taleb etmek Allah'tan başkasını istemek muhaldir, imkansızdır. Çünkü artık mevcud değil, müşahede alanından kaybolan istenmektedir. Böylece salikin istediği şey görmesi ve müşahadesine karar kılınca, gerçekten de salikin isteği fani olur.

"İkinci derece: Talebin kalkması için taleb müşahedesinin fenası, marifetin düşmesi için marifet müşahadesinin fenası ve görmenin kalkması için görme müşahadesinin fenası" sözü.

Herevi bu ifadesiyle demek istiyor ki artık salikin talebi ve isteği de ortadan kalkar. Böylece kul kendi yokluğunu (adem) müşahade eder. Kulun kendi yokluğunu müşahade etmesinde sırasıyla üç şey bulunur. Birincisi; Salikin talebinin fenası ve ortadan kalkması, sonra, salikin talebinin ortadan kalkmasının müşahedesi, daha sonra da salikin müşahedesinin ortadan kalkması ve düşmesidir. İşte ortadan kalkmasından dolayı taleb müşahadesinin fenası budur.

Ortadan kalkmasından dolayı marifet müşahedesinin fenası ile, Herevi şunu demek istiyor ki; Marifet görme müşahedesinde düşer, zira görme müşahedesi marifetin üstündedir, müşahede derecesinde, marifetle müşahede fani olur. Böylece salik ıyanda, marifet müşahadesinin ortadan kalktığını müşahede eder. Daha sonra salikin ıyandaki müşahedesi de ortadan kalkar.

Menazil yazarı Herevi marifetin ilim perdesiyle örtülü olduğunu görüyor ve bu perdenin ancak görme ve görünen alemde müşahede yoluyla ortadan kalkacağını söylüyor. İşte o vakit, bu müşahede de, marifetleri fani olmakta, salik bu marifetlerinin fenasını, düşüşünü müşahede ortadan kalkıncaya kadar marifet kalıntıları bulunmaya devam eder. Dolayısıyla arifte ancak Iyanda müşahede ile zail olabilecek ilimden bir kırıntı, kalıntı vardır. Görme makamındakinde de bir kırıntı vardır, bu müşahedenin ortadan kalkmasıyla zail olur. Sonradan bütün bu hallerin ortadan kalktığını müşahede etme durumu ortadan kalkar.

"Görülenin ortadan kalkmasıyla görmede müşahadenin fenasına" gelince, Herevi demek istiyor ki, aynı şekilde görme ve dış alemin kendisi de ortadan kalkar. Kul dış alemin ortadan kalktığına şahid olur. Sonunda müşahede edilen Allah'tan başka hiç bir şey kalmaz.

İttihadiler: "Bu sözler şeyhin vahdet-i vücud mezhebine dahil olduğunun delilidir. Çünkü Iyan (harici alem) ancak cem (bir olma) fenasıdır. Böylece kul dış alemi müşahede etmekten fani olur ve müşahedesiyle müşahedesinden gayb olur. Çünkü şeyhin amacı, görenle görünen arasındaki başkalığın, ayrılığın fenasıdır. Varlığın gerçekliğinin değil de, müşahedesinin ortadan kalkaması. Ne var ki bu durum mülhidlerin girmesine imkan sağlayan bir kapıdır. Bir şeyin ilmi ve müşahede derecesinden düşmesiyle, harici, zati varlığın ortadan kalkması arasında fark vardır.

Şeyhül- islam ve özellikle kelamcı mutasavvıflar Fena kavramıyla bunu demek istiyorlar.

Vahdet-i vücudçulara gelince onların demek istedikleri şudur: Cem ve Vahdet hali müşahede ve varlıkta bütün kayıt ve sayıları yok eder. Şöyle ki bu cem halinde bilgi, bilen ve bilinen bir tek varlıktan ibaret kalır. Hatta tek varlığın ta kendisidir. İlim, akıl ve marifet ancak biri diğerinden daha katı perdelerdir. Salik ilim, marifet ve akıl perdesini delmedikçe gerçeğe ulaşamaz. Eğer delerse salik, işte ancak o zaman hiç bir kayd altına alınamayan ve hiçbir özellikle vasıflanmayan bu perdelerin gerisindeki mutlak vahdete ulaşır ve müşahede eder.

"Üçüncü derece, fenayı müşahede etmekten fani olmak" şeklindeki görüşü ile Herevi şunu demek istiyor: Salik, Hakkın varlığında Hakktan başka her şeyin fenasını müşahede eder. Sonra aynı şekilde fenanın da fani olduğuna şahid olur. Sonra da salik fenanın müşahedesinde fani olur. İşte Hakk olan Fena budur. "Varlık şimşeklerini gözetler" sözüne gelince, demek istiyor ki: salik cem halini araştırır, ne zaman uzaktan onun parıltılarını görse bu bakışından cem denizinin dalgalarına intikal eder. Salikin cemi denizinin dalgalarına açılması cem fena bulmasıdır:

Herevi Cem kavramıyla şunu demek istiyor: Bütün ayrılıkların kendisinde toplandığı kader ve kevni hakikat ve saliklerin müşahede etmeye ve kendisinde fena bulmaya ve gark olmaya gayret ettikleri kevni hakikattir. İşte bu hakikat mutasavvıflara göre süluk ve marifetin gayesidir ve son noktasıdır.

İnşaallah daha sonra da zikredeceğimiz gibi bu fena ve müşahede hali ile kul, Allah'a yakın olan has ve dost kullarından ve müminlerden olmak şöyle dursun, İslama bile giremez. Bu durum diğer din mensuplarıyla, puta tapıcıların kabul ettikleri müşterek bir keyfiyetin müşahedesidir ki Allah'tan başka yaratıcı olmadığını onlar da kubul ederler. Allah Teala buyuruyor ki, "Eğer sen onlara gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorarsan şüphesiz Allah derler." (Zümer, 38). "Eğer onlara kendilerini kim yarattığını sorsan şüphesiz Allah derler" (Zuhruf, 87). Öyle ise bu kadar bir müşahede halinde fena ve istiğrak, İslama girmelerini sağlamadığı halde, müşriklerin bile kabul ettikleri Rububiyetin tevhidini gerçekleştirmektedir. Fakat asıl olan, Rasüllerin davet ettiği, ilahi kitabların getirdiği, Allah'ın dostları ile düşmanlarının ayrıldığı uluhiyet tevhidini gerçekleştirmektir. Bu da Allah'dan başkasına ibadet etmemek, ondan başkasını sevmemek, ondan başkasına güvenmemektir. Daha sonra da geleceği gibi Uluhiyet tevhidinde fani olmak has ve mukarreb kulların fenasıdır.

Fenanın Kısımları

Mutasavvıfların fenadan ne anladıklarını böylece beyan ettikten sonra, şimdi onun kısımlarını, derecelerini, övülen, yerilen ve mutedil olan çeşitlerini anlatabiliriz.

Bilindiği gibi fena kelimesi Arapçadaki (fena- yefni- fenaun) fena oldu, "fani olur ve fena olmak" fiilinin masdarıdır. Birşey izmihlal bulup ortadan kalktığı, yok olduğu zaman "adem" kelimesi kullanılır. Bu fiil bazen kendisi baki kalmakla beraber vasıfları ve güçleri ortadan kalkana da isnad edilir. Nitekim fıkıh bilginleri:

"şeyh-i fani (güçten düşmüş yaşlı) savaşta öldürülmez" derler. Yine Allah şöyle buyurur: "Onun üzerindeki herşey fanidir." (Rahman, 26) Yani herşey helak olucu ve gidicidir. Fakat Sufiler topluluğu bunu kainatı müşahede etmekten çıkmak ve kevni hakikatın müşahedesine varmak şeklinde anlamışlardır.

Bu kavram üç manada kullanılır: Masivanın varlığından fani olmak, masivanın müşahedesinden fani olmak, masivayı murad etmekten fani olmak.

Masivanın varlığından fani olmak, bu varlığın birliği görüşünü söyleyen mülhidlerin fenasıdır, orada ondan başka birşey yoktur, ariflerin ve saliklerin amacı mutlak vahdette fena bulmak, her bakımdan varlıktan kesreti ve sayıyı nefyetmektir. Böylece salik mutlak varlıktan başka bir şeyi müşahede edemez hale gelir. Dahası kul kendi varlığını Rabbin varlığı olarak müşahede eder, hatta bu görüş sahiblerine göre gerçekte Rabb ve kul diye iki ayrı varlık da yoktur.

Bu grubun, varlığın müşahedesinde fena anlayışlarının hepsi de bir ve aynıdır. Bu da varlığın bizzat vacib varlık olmasıdır, burada vacib ve mümkün diye ayrı iki varlık yoktur. Bu taife mahlukatın Allah'la beraber olması durumuyla, mahlukların Allah'ın varlığının kendisi olması arasında bir ayırım yapmaz. Bunlara göre "Alemin"ile "Rabbu'l- Alemin" arasında bir fark ve ayrılık yoktur, bunlar dini emir ve yasakların müşahede ve fena hallerinden perdelenmiş olanlar için konduğunu iddia ederler. Onlara göre emir ve yasaklar birer şaşırtmacadır. Bunlara göre gerçeklerden perdeli olanlar fiilleri bir takım itaatlar ve isyanlar olarak müşahede ederler, bu durum perdeli kişi fark makamında kaldığı sürece böyledir. Derecesi yükselince bütün fiillerini taat görür, onda isyan göremez. Bu durum kulun, her türlü varlığı kapsayan Kevni hakikati müşahede etmesinden dolayıdır. Bunlar nazarında kulun derecesi biraz daha yükselince artık ne isyan kalır, ne de itaat. Dahası itaatlar ve masiyetlerin hepsi kalkar. Çünkü ibadetler, itaatlar ve isyanlar ikileme, varlığın iki boyutlu karakterine ve kesrete bağlı şeylerdir ve itaat eden ve edilene, isyan eden ve isyan edilene gerekir. Onlarca bu ikilem salt şirktir, salt tevhid bu ikilikten kaçınmakla mümkün olur. Bu grubun fena anlayışı böyledir.

Masivanın müşahedesinden fani olmaya gelince: Bu fena, son devir sufilerinin çoğunun işaret ettikleri ve gaye kabul ettikleri fenadır. Bu Ebu İsmail Ensari'nin kitabını üzerine bina ettiği ve kitabının her bölümünde üçüncü derece olarak kaydettiği fena anlayışıdır. Bunların demek istedikleri Allah'dan başka varlıkların, harici realitedeki varlığın fenası değil, Allah'dan başka varlıkların, bunların müşahade ve hiss alanlarından çıkması, fani olmasıdır. Bu fenanın esası şudur: Allah'dan başka varlıkları ,hatta kendi nefsini müşahede etmekten uzaklaşmaktır. Çünkü kul mabudundan dolayı mabuda ibadet etmekten, Allah'ı hatırlamaktan dolayı kendini hatırlamaktan, Allah'ın varlığından dolayı kendi varlığından, Allah'ı sevmesinden dolayı kendini sevmekten, Allah'ı müşahededen dolayı kendini müşahede etmekten geçer, fani olur.

Bazen bu gibi hallere sekr, istilam, mahv, ve cem adı da verilir. Bazen de bu isimlerin manaları arasında fark gözetirler. Bazen Allah'ın sevgisi ve zikrini müşahede etmek kalbi kaplar da kalb kendinden geçer ve fani olur. Ve kul Allah'la birleştiğini, onunla bir olduğunu hatta, Allah'ın kendisi olduğunu zanneder. Nitekim anlatılır ki bir adamın sevgilisinin kendisini suya attığını görür adam da hemen sevgilisinin arkasından kendini suya atar. Bunun üzerine sevgilisi, "sana ne oldu da kendini suya attın?" dediğinde, adam, "senin sevginle kendimden geçtim ve senin ben olduğun zannettim", diye cevap verir.

İşte bu durumda kişi aklı başına gelince bu konuda hataya düştüğünü anlar. Ve hakikatlerin kendi varlıklarında birbirinden ayrı olduklarını farkeder. Rabb Rabb, kul kuldur. Halik mahluktan ayrıdır. Allah'ın yaratıklarında kendi varlığından ve zatından hiçbir şey bulunmaz ve Allah'ın zatı ve varlığında da mahluklardan hiç birşey bulunmaz. Ne var ki sekr, istilam, mahv ve fena halinde salik bu temyizini kaybeder. Bu hale kapılanlar bezen sufi Ebu Yezid Bestami gibi "Ben sübhanım" ya da (Cüneyd gbi) "Cübbemin altında Allah'dan başkası yoktur" gibi sözler sarfederler. Aklı başında birinden sadır olsa söyleyeni küfre düşürecek bu ve benzeri ifadeleri salikten şuur ve temyiz vasfı kalktığı için sorumluluktan muaf tutulmuştur.

Bu tür fenanın bir kısmı iyi, bir kısmı kötü kabul edilir, bir kısmı da affedilir. İyi kabul edilen kısmı: Allah'dan başkasını sevmekten fani olmak, Allah'dan başkasından korkmaktan, ümit etmekten, Allah'dan başkasına güvenmekten, ondan başkasından yardım istemekten ve ondan başkasına iltifat etmekten fani olmaktır. Böyle bir kulun dini, zahir ve batın olarak tamamen Allah'a aittir.

Bu haldeki kişi, şuursuzluk haline gelince bu da şöyle olur: Kendisiyle başkası arasında, arada fark olduğuna inanmakla birlikte Rabb'la kul, görenle görülen arasında fark göremeyecek, Allah'dan başkasını göremeyecek derecede şuursuzluk halindeyse, bu durum iyi bir hal değildir. Bu hal istenilen ve emredilen bir hal değildir. Bilakis bu hal sahibinin varacağı nokta aczinden, kalbinin zayıflığından, aklının temyiz ve ayırım yapamamasından dolayı ve herşeyi kendi derecesine indirmesinden dolayı mazur olmaktır. Bunun yapacağı ilme ve hikmete çağırana uyması, hakikatleri olduğu gibi müşahede etmesidir. Kadimle hadisin, ibadetle mabudun arasını ayırmasıdır. Böylece ibadetleri kendi derecelerine indirir ve onları kendi mertebelerinde müşahade eder, kulluk görevinin herbir mertebesinin hakkını verir, kulluk görevi ile kail olduğunu müşahade eder. Kulun kulluk görevini yerine getirmekle meşgul olduğunu müşahade etmesi bu görevden geçip fani olmasından daha kamil bir iştir. Kulun kendisinden ve ibadetlerden geçmiş halde iken ibadetleri eda etmesi, uyuyanın ve sarhoşun, ibadetleri eda etmesi mesabesindedir. Kulun ibadetleri uyanıklık ve şuur halinde bütün ayrıntılarıyla eda etmesi ve ibadetleriyle meşgul olması en tam, en mükemmel ve en kuvvetli bir kulluktur.

Şimdi bu iki kulun efendilerine hizmeti konusundaki hallerini düşün: Birisi: Efendisinin hizmetini kendinden ve efendisine hizmetten geçmiş vaziyette yerine getirir, bu durum efendisini müşahadeye dalmasından dolayıdır. Diğeri ise üzerine düşen hizmeti onun huzurunda bulunmanın olgunluğu ve efendisine hizmet etmenin şuuru içerisinde ve bu hizmetin heyecanı hizmetin sevinç, sürür ve hazzını yerli yerine ve ayrıntılarıyla yerine getirmenin huzurunu duyarak ifa eder. Bu kendisinden efendisinin istediği şekilde ona hizmet etmiştir, kendisinin efendisinden istediği gibi değil. Şimdi bu iki kuldan, hizmetçiden hangisi daha mükemmelidir?

Öyle ise fena, fani olanın payı ve isteğidir. İlim, şuur, temyiz, fark, eşyaları yerli yerine koyma, herşeyi kendi derecesinde kabul etmek Rabbin hakkı ve istediğidir.

Evet, bu kişi bir kez olsun huzur ve müşahede hali olmayandan daha mükemmelidir. Ötekisi tabiatı ve nefsinden dolayı mabudundan ve ona ibadetten geçmiştir. Temyiz ve ayırım sahibi- ki bu üçüncü fena haline sahibdir- bu ikisinden daha mükemmelidir. Aklın temyiz kudretinin zail olması, kulun kendinden ve fiilerinden geçmesi, en üstün kemal mertebesi olmak şöyle dursun övülen birşey bile değildir. Bilakis kul buna sebeb olduğu, bunun sebeblerine tevessül ettiği, temyiz ve akıl gerektirecek sebebelerden yüzçevirdiği zaman yerilir. Salikin kendi dahli bulunmaksızın mağlub olarak başına böyle bir şey gelirse mazur sayılır. Nitekim uyuyanın, baygının, mecnunun ve zorda kalarak içki içip sarhoş olanın veya şarabın sarhoş edici olduğunu bilmeyen cahil kimsenin vb. özürlü sayılması böyledir.

Sonra bu hal bütün saliklere gerekli de değildir, yalnız bazı saliklere arız olan bir haldir. Ebu Yezid ve benzerleri gibi salikler bu hale mübtela olurlar bazıları ise bu hale mübtela olmazlar. Bu ikinciler ariflerin efendileri, Allah'a ulaşan ve yakın olanların imamları, saliklerin önderleri ve örnekleri olan sahabilerden hiç birisi, iradeleri güçlü, mertebeleri yüksek ve başkalarının müşahade etmedikleri şeyleri müşahade etmelerine rağmen, böyle bir hale mübtela olmamışlardır, onlardan bu halden bir eser de görülmemiş, böyle bir hal onların hatırlarına bile gelmemiştir. Eğer fena hali kemal hali olsaydı, sahabe bu hale daha layık ve ehil olurdu. Onlara başkalarına nasib olmayan haller nasib olurdu.

Aynı şekilde bu hal Nebi (sav)'e de arız olmadığı gibi onun hallerinden hiç birisi de değildir. İşte bu yüzden Mirac gecesi Nebi (sav) yolculuğa çıkarıldığında, bu esnada Allah'ın kendisine gösterdiği büyük ayetleri müşahede etti, ama kendisine hiç böyle bir hal arız olmadı. Bilakis Nebi (sav) Allah Azze ve Cellenin kendisini vasfettiği gibiydi." Onun gözü kaymadı, kamaşmadı da. Şüphesiz O Rabbi'nin en büyük ayetlerini gördü." (Necm, 17-18), "Sana gösterdiğimiz bu temaşayı biz, insanlar için ancak bir imtihan vesilesi kıldık" (İsra, 60). İbn Abbas der ki: bu temaşa (müşahade) Allah'ın resulüne İsra gecesi gösterdiği, bizzat gözüyle gördüğü şeylerdir". Buna rağmen Nebi (sav)'in hali değişmemiş ve baygınlık geçirmemiş, müslümanlar arasında sabahlamış ve onlara kendinden ve ne de müşahede ettiklerinden geçip fani olmaksızın gördüğü şeyleri ayrıntılarıyla haber vermiştir. İşte bu yüzden Nebi (sav)'in hali, Allah dağa tecelli edip, dağı parça parça ettiği zaman bayılıp başını secdeye koyan İmran oğlu Musa'nın (as) halinden daha kamil ve yüksek bir haldir.

Fena'nın Sebepleri

Bu fenanın iki sebebi vardır: Birincisi gaybdan gelen şeyin güçlü oluşu ve buna muhatab olan kulun zayıflığıdır. Bu fenanın sahibi kötülenmez. İkincisi ilim ve temyizin eksik ve noksan olmasıdır. Bu fenanın sahibi zemmedilir, özellikle de kendisiyle bu fena hali arasına giren ilmden yüz çevirdiği, bu ilmi ve ilim ehlini kötülediği ve bunu yolundaki engellerden biri olarak gördüğü zaman salikin bu hali endişe edilecek ve yerilecek bir fenadır.

Bu sebeple Sufiler ilmi çokça tavsiye etmişler ve ilim olmadan sülûk etmeyi yasaklamışlar, ilimden kaçıp, ondan yüz çevirenden, ilmi kabule yanaşmayanlardan kaçınmayı ve uzak durmayı emretmişlerdir. Sufilerin bunu yasaklamaları, salikin seyrinin kötü akibetini ve durumunun nereye varacağını bilmeleri sebebiyledir. Yine bunların bu tutumu salikin ilmin gereği olan şeylerden ve zevk ve vecd caddesinde yürümekten, yüz çevirmesinden ve onu çeşitli yollara saptırmasından kaynaklanır. Bu salikin imtihanı olup, bununla imtihan olunmak çok çetindir. Başarı Allah'dandır.

Fenanın Aslı

Bu fenanın aslı rububiyet tevhidine gark olmaktır. Bu Allah'ın varlığı yaratmadaki tekliğini, bunlar üzerindeki tasarruf ve hakimiyetini, varlıkta onun iradesi dışında hiç bir şeyin olmadığını görmektir. Salik bununla mahlukatın hepsinin Allah'ın yaratması, dilemesi, kudreti, onlar üzerindeki idare ve rububiyeti noktasında ortak olduklarını müşahede eder. Fakat bu durumdaki salik, Allah'ın bazılarını sevip, bazısına buğzetmesi, bazı şeyleri emredip, bazılarını nehyetmesi, bazı insanları dost tanıyıp, bazılarını düşman bellemesi noktasında mahlukatın farklı farklı olduğunu müşahede edemez.

Salik cem halindeki ayrılığı da müşahade edemez. Bu ayırım, Rububiyetin cemi halinde halk ve emir alemi ayırımıdır. Rububiyet cem'inde ilahlığın gerektirdiği ayrımı, kevni irade ile bir olmaktan dini iradenin ayrımı, Allah'ın kaza ve kaderi ile birlikte olma halinde sevdiği ve razı olduğu şeyin ayırımıdır. Salik varlıktaki kesreti de müşahede edemez. Bu kesret, güzel isimlerin, yüce sıfatların manalarının kesretidir ve bunlarla vasıflanan varlığın birliğinde görülen sıfatların ve isimlerin bu neticeleri ve gerekleridir.

Böylece Salik Rabb Teala'nın varlığı ve birliğine delalet eden isim ve sıfatlarındaki kesreti müşahede edemez hale gelir. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O, Rahmandır, Rahimdir, Melik ve Kuddüsdür, Selam, Mümin, Müheymin, Aziz, Cebbar, Mütekebbirdir. Allah'ın her ismi aynı zamanda sıfatıdır ve her sıfatından da bir hükmü vardır. O, zatı tek Subhan'dır, isim ve sıfatları çok olandır. İşte birlikte çokluk budur.

Emrettiği ve nehyettiği, sevdiği ve kızdığı şeylerle dostu ve düşmanı arasındaki fark, cem'de (birlikte olma hali) ayrılık fark halidir. Öyle ise kimin müşahedesi bu dört şeyi içine almazsa O Allah'ın arif, has ve dos kullarından değildir. Dahası eğer bu dört şeyi itiraf etmekle birlikte bunları müşahede etmekten vazgeçerse o noksan bir mümindir. Eğer bunların tamamını ya da bir kısmını inkar ederse bu davranış açık ya da dolaylı bir küfürdür. Emrle nehyin ayrımını inkar etmesi ya da kaza ile kaderin cemini, ya da sıfat ve isimlerin manalarının çokluğunu, Allah'ın varlığının birliğini inkar etmesi gibi.

O halde akıllı Salik bu konuyu iyice düşünsün, tartsın ve önemini anlasın! Burası alemlerin yollarının birleştiği ve ayrıldığı kavşak noktasıdır. Senin için bu noktanın düğümlerini çözdüm, kaidelerini güzelce ortaya koydum. Başarmak Allah'ın yardımıyladır.

Bu konunun kıymetini ancak ıssız çöller geçen, denizler aşan veya bunları yaparken başından haller geçen salikler bilebilirler. Kim sefere çıkmaz, doğup büyüdüğü yeri terketmez, arkadaşından, eşinden, alıştığı şeylerden uzak kalmazsa

, o, bu konudan, bizim anlattıklarımızdan habersizdir. Kim bunun kıymetini bilir ve kötülüğünün insanlara yettiğini bilirse, işte bu kimse için kurtuluş umulur. Eğer tutum bunu aşar, bilmediğini inkar eder, ilmen kuşatamadığını yalanlarsa, sonra kendine muhalefet edip tekfir etmeye kalkar, şeyhlerini taklid etmez, kendisi için hoş gördüğünü o da hoş görürse işte bu kişi zalim, cahil, ancak kendine zararı dokunan ve kendi payını zayi eden kimsedir.

Fena Yolunda Salike Arız Olan Şeyler

Fena geçitinde salikin başına bir takım öldürücü, helak edici şeyler gelir. Salik bu belalardan yolculuk sırasından, eğer varsa, ilmin basiretiyle kurtulabilir, aksi takdirde helak yoluna gider. Bu helak edici şeylerden bazıları şunlardır:

Salik fena yokuşunu geçince, fenanın onu eksik hale getirmesi ve fena halini karıştırmasından dolayı ilahi emirlerin ve yasakların kendisinden kalktığını zanneder. Fenayı Ariflerin gayesi ve tevhidin son noktası sanır. Böylece fena halini kendisinden gideren ve kaldıran dini emir ve yasak vb. gibi olan herşeyi terketmeyi gerekli görür. Bazıları da ilahi emir ve yasağın ilahi iradeye şahid olanlardan kalktığını söylerler. İlahi iradeye şahid olmayana ise emir ve nehiy lazımdır. Oysa bu aldanmış kişi bilmez ki kendinin ulaştığı son noktanın müslümanların asla kabul etmediği, sadece müşriklerin kabul ettiği tevhidde fena halidir. Nitekim Allah Teala'da şöyle buyuruyor. "Eğer sen onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorarsan 'Allah yarattı' diyecekler" (Zümer, 38). "Onlara de ki: Eğer biliyor idiyseniz yer ve yerdekiler kimindir, söyleyin. Onlar, Allah'ındır diyecekler. Öyle ise, düşünmüyor musunuz, de! Yedi semanın ve büyük Arşın Rabbi kimdir, diye sorsan, onlar Allah'dır, diyecekler, öyle ise de ki:Hala sakınmıyor musunuz?, De ki: Her şeyin melekütü elinde olan, çekip çeviren, fakat çekip çevrilmeyen kimdir? Onlar Allah'dır diyecekler, de ki: Öyle ise nasıl olup da aldanıyorsunuz? " (Müminun, 84-89); "Onların çoğu Allah'a inanmaz, onlar sadece ve sadece müşriklerdir." (Yusuf, 106). İbn Abbas (ra) diyor ki " Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorarsanız Allah derler, ama Allah'dan başkasına taparlar."

Kimin bu tevhid ve fenayı tevhidin gayesi edinirse, o Allah'ın bütün rasüllerin dininden ve bütün kitablardan sıyrılıp çıkmış olur. Zira bu kişi Allah'ın kendisine emrettiği ile yasakladığı şeyin arasına ayırd etmektedir. Allah'ın dostları ile düşmanlarını, sevdiği ile kızdığını, marufla münkeri birbirinde ayırd edememektedir. Müttaki ile faciri, taatla isyanı bir tutmaktadır. Allah'ın külli iradesine dahil olan herşeyi aynı seviyede görmesinden dolayı, gerçekte ona göre itaatın dışında hiçbir şey yoktur.

Sonra bu makamdaki kişi kendisinin cem ve tevhid sahibi olduğunu, hakikatın özüne ulaştığını zanneder. O ancak iblis ve yandaşlarının ulaşabileceği, hakikate ulaşmış bir miskindir, her facirin, kafirin, müşrikin girebileceği bir yola girmiştir. Bunların hepsi kaderin kevni hakikatı dairesi içerisindedir. Bu makamdakinin amacı, bu kimselerle Allah'ın hass ve dost kullarının, iyi müminlerin bu hakikette eşit oldukları sonucuna varmaktır. Bununla beraber, zaruri olarak onun bu ayrımı yapması, dostluk ve düşmanlığın arasını ayırması gerekir. Aksi takdirde dini ayrımdan sıyrılıp çıkar ve heva ve tabiatından dolayı nefsi ve tabiatıyla ilgili ayrılığa döner. Zira kendisine fayda veren şeyle -onu elde edebilsin ve ona yönelsindiye- kendisine zarar veren şeyin- ki böylece de ondan kaçınsın arasını mutlaka tefrik edip, ayırması gerekir. Böylece biz onun sufilerin yolundan ayrılarak cem yoluna yönelip şeri-dini ayrımı inkar ettiğini açıklamış olduk. Zira o her şeyi alt-üst etti ve işin içinden çıkamadı. Nefsi tabii ayrıma döndü. Böylece de kendi heva ve isteklerine göre dost ve düşmanlık yaptı, sevdi veya buğz etti.

Doğrusu ayırım insan için zaruri, kaçınılmaz bir durumdur. Öyle ise kimin ayırımı (iyi-kötü, yokluk-varlık ayrımı yapması) Kur'anî ve Muhmmedî değilse mutlaka, onun bu ayrımı yapacağı bir kanunu bulunur. Bu kanun, onu yöneten bir yöneticinin kanunu olabilir, kendinin ya da başkasının zevki ve görüşleri olabilir, ya da onu istediği yöne çeken salt şehvet ve amacına göre hayvani bir ayrım yapabilir. Ama her halükarda bu yöntemlerden birisiyle bir ayrım yapması gerekir.

Şimdi kul fark konusunda kendi üzerindeki hakimin kim olduğunu araştırsın! Kendisi sigaya çekilmeden önce imanını bu hakimle ölçsün, hesaba çekilmeden önce kendi kendini hesaba çeksin, kiremiti altınla, toprağı inciyle değiştirsin, Allah'ın "Susuz kişi onu su zanneder, ta ki yanına gelince, onun birşey olmadığını anlar, orada Allah'ı bulur, böylece Allah'ta onun hesabını görür, Allah çabuk hesap görücüdür" (Nur, 39) ayetinde ifade buyurduğu gibi serabla suyu değiştirsin, ahiret yurduna dönüş çağrısı gelmeden ve şu sözlere muhatab olmadan halini farketsin :"Arada ona heyhat, olan oldu, bugün vefa, hesab günüdür, geçen geçip gitmiştir, hesab uzmanı ve sarraf hesabları çıkarır, sayar, biraz sonra yanındaki sahte para ile gerçek parayı anlarsın" denilecektir.

Bu hakikat sahibleri her bağırana uyanlar ve her çağıran kişiye meyledenlerdir. Bunlar ilim nuruyla aydınlanmamışlardır. Bunlar güvenilir bir sığınağa iltica etmemişlerdir. Bunlar ulaştıkları hakikatin son noktasında, muhabbet ve rızada olduğu gibi her şeyi Allah'a nisbet etmişlerdir, bunu yaratma ve dilemenin kendisi yerine koymuşlardır. Bunlar Allah'ın hakklarında şu ayeti söylediği kimselere benzerler. "Allah'a şirk koşanlar derler ki: Eğer Allah isteseydi, biz ve babalarımız Allah'dan başka hiç bir şeye tapmazdık ve Allah'dan başka hiç bir şeye hürmet etmezdik" (Nahl, 35), İlahlar hakkında şöyle derler: " Rahman isteseydi biz onlara tapmazdık" (Zuhruf, 20), Allah Teala da şöyle der "Onlar yüz kızartıcı bir suç yapınca babalarımızı da bunu yapar bulduk ve Allah bize bunu emretti, derler" (Araf, 38). Burada bunlar, kendileri için Allah'ın kudret ve tekvinini ikrar etmesini onun rızasına, muhabbetine ve emrine uygun olduğuna yormuşlardır. Onlara göre eğer Allah yaptıkları işten hoşlanmasaydı, buna mani olurdu, bunu yapmalarına müsaade etmezdi. Böylece bunlar Allah'ın kaza ve kaderi ile muhabbet ve rızasının aynı olduğunu iddia etmişlerdir. Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet hususunda onun kaza ve kaderiyle istidlal edenler de bunlara varis olmuşlardır. Kur'an'da zikri geçen ve daha sonra onların yolunda giden her iki taife de Allah'ın kaza ve kaderi ile onun emir ve nehiylerini ortadan kaldırmaya kalkışmışlardır.

Üçüncü bir grup da, kaza ve kaderi kabul etmenin, peygamberliği ve şeriatleri ortadan kaldıracağını iddia etmiştir. Çünkü bunlara göre, müşrikler peygamberliğin batıl oluşuna, kaderi kabul etmekle istidlal etmişlerdir. Bundan dolayı bu grup kaderin inkarını en büyük iman esaslarından saymışlar, Allah'ın emir ve nehiylerini de kuşatan kaza ve kaderi reddetmişlerdir.

Şimdi bu konuda taifelerin kısım kısım olmalarına bak! İlim, tecrübe, süluk ve hakikat bakımından bu yol ayrımında asıl ayrılığa düştüklerini düşün. Bu makamdaki insanların hallerini incele, sana alemlerin sırları ve gizemleri açılacak, nerede ve hangi makamda olduğunu göreceksin. Bu cem ve fena makamının imana ne çok zarar verdiğini, dinin rükün ve temellerinden neleri harab ettiğini öğreneceksin ve anlayacaksın ki, dinin tamamı Kur'an'da açıklanmıştır. Cem halinde fark, vahdette kesret vardır. Allah'a, kitablarına, rasüllerine ve dinine en uygun insanlar cem halinde fark gözetenlerdir.

Bunlar fark yolunu tutarak Allah'ın sevdiği ile kızdığı, emrettiği ile yasakladığı, dostu ile düşmanı arasında ilim, müşahede, irade ve amelle fark gözetirler. Bununla birlikte bütün bunları Allah'ın kaza ve kaderi ve kuşatıcı iradesi dahilinde cem halini müşahede edenler, dini ve kevni hakikate inanırlar. Her hakikate ibadetten payını verirler.

Dini hakikatın payı: Allah'ın emir ve nehyini yerine getirmek, Allah'ın sevdiğini sevmek, hoşlanmadığından tiksinmek, Allah'ın dostuna dost, düşmanına düşman olmaktır. Bütün bunların esası Allah için sevmeye ve Allah için buğz etmeye dayanır.

Kevni hakikatın payı: Sadece Allah'a ihtiyaç duymak, ondan yardım istemek, ona güvenmek, ona sığınmak, Allah'dan dilemek ve Allah'dan istemek, O'na boyun eğmek, Allah'ın dilediğinin olacağını, dilemediğinin olmayacağını gerçek olarak kabul etmek, Allah'dan başka kimsenin zarar ve fayda veremeyeceğine, öldürüp, diriltip haşredemeyeceğine, Allah'ın kalbleri halden hale çevirdiğine kesin olarak inanmaktır. Kulların kalbleri ve alınlarının Allah'ın elinde, bütün kalplerin onun iki parmağında (güç ve kudretinde) olduğuna, dilerse doğrultacağına, dilerse kaydıracağına inanmaktır.

Bu her iki hakikatın da biri diğerini ortadan kaldırmayan bir takım ibadet ve kullukları vardır. Aksine bu kulluklar birbiriyle tamam olur ve gerçek anlamda kulluk bu iki ibadetin birlikte yapılmasıyla gerçekleşir. "Yalnız senden yardım dileriz" ile "Yalnız sana ibadet ederiz" hakikatını iptal edenler şöyle derler: "Yalnız senden yardım isteriz" cem halidir. "Yalnız sana ibadet ederiz" fark halidir. Salik bu makamda bazen haddi aşar, güzeli güzel, çirkini çirkin olarak görmez. Bu görüşünü de şöylece açıklar: Arif güzeli güzel, çirkini çirkin olarak görmez, çünkü onun bakışı kader sırrıyladır.

Bunlardan bazıları da şöyle derler: Bu makam hakikati varlığın hepsini güzel olarak müşahade etmektir. Buna göre varlıkta asla çirkinlik yoktur, varlığın bütün fiilleri itaattir, onda asla isyan bulunmaz. Çünkü onlar her ne kadar Allah'ın emrine isyan etseler bile, Allah'ın meşiyyetine itaat etmektedirler. Sonra şu şiiri söylerler:

Allah'ın benden ihtiyar ve tercih ettiği şeyden etkilendim.
Oysa benim fiilerimin hepsi Allah'a itaattir.

Onlardan birisi de "kim bu hakikatı müşahade ederse ondan Allah'ın emri kalkar" diyor ve Allah'ın "Sana yakin gelinceye kadar Rabbine ibadet et" ayetiyle delil getiriyor, buradaki "yakin" kavramını kevni hüküm müşahedesiyle tefsir ediyorlar. Onlara göre de hakikat budur.

Hiç şüphe yok ki avam bunlardan daha hayırlı ve imanları daha sahihtir. Bu tavır onların kendilerine, ilahlarına ve nebilerine karşı olan zındıklık, nifak ve iftiralarından başka birşey değildir.

Kendi nefslerine iftiraları şudur ki: Onların burada kesin bir ayrım yapmaları gerekirdi. Bunlar Kur'an'ı ve Nebevi ayrımı terk ettiler, tabii ve nefsi ayrıma düştüler. İblisin hali de böyledir. Adem (as)'e secde etmekten büyüklendi de onun zürriyetini sapıtıp fıska düşürmeye razı oldu. Müşrikler de böyledir. Hayy ve Kayyum olan Allah'a ibadet etmekten kibirlenerek kaçındılar. Taşlara, ağaçlara, ölülere ve putlara tapmaya razı oldular. Bid'atçılar da böyledir. Bunlar da nassları taklid etmeyi ve nassların nurundan hidayet almayı kibirlerine yediremediler de akla da, fıtrata da, şeriata da aykırı görüşleri taklid etmeye razı oldular. Bu görüşleri kesin akli bilgiler zannettiler. Nebilerin getirdiği nasslardan üstün tuttular. Gerçekte ise bu görüşler, akla da nakle de aykırı bir takım şüphe ve kuruntulardan başka bir şey değildir.

Bunlardan bir örneği Cehmiyye mezhebidir: Bunlar Rabb Teala'yı Arşından tenzih ederler de evlerin, hanların, hamamların ortalarına layık görürler ve Allah varlığı ile her yerdedir, derler. Yine kendi zanlarınca teşbihden kurtulmak için Rabbi bütün kemal ve celal sıfatlarından tenzih ederler. Böylece Allah'ı işitmesi, görmesi, konuşması olmayan, hayat ve ilmi bulunmayan değersiz, eksik ve cansız varlıklara benzetirler, hatta onu varlığı bile düşünülmeyen bir takım yokluklara benzetirler. Bunların diğer bir örneği de sıfatları ta'til (ibtal) eden Muattıla mezhebidir.

Muattıla Sapıklarının Reddi

Muatıla mensupları derler ki: Arşın üstünde ancak yokluk vardır, Arşın üstünde ibadet edilen bir Rabb yoktur. Orada kendisi için namaz kılınan, secde edilen, kendisine dua için ellerin kaldırıldığı, mesihin kendisine yüseltildiği, Ruhun ve Meleklerin yükseleceği, Rasulullah (sav)'in mirac gecesi kendisine çıkarıldığı, iki yay arası hatta daha az bir mesafede kendisine yaklaştığı bir Rabb söz konusu değildir. Yine onlara göre; Onun yanından herhangi bir şey inmediği gibi, ona bir şey de yükselmez. Kıyamet günü cennet ehli üstlerinde onu görmeyeceklerdir. Onlara göre, Allah'ın arşı istiva etmesinin bir hakikatı yoktur. Aksine istivası bu vasfının ortadan kalkmasını gerektiren en mecazi bir istivadır. Allah'ın mahluka üstünlüğü rütbe ve şerefcedir, zat itibariyle değildir. Allah'ın üztünlük vasfı da zat itibariyle üstte olmak değil, kahırca (otorite) üstün olmaktır. Böylece Allah'ı tam bir yücelik ve üstünlük sahibi olmaktan tenzih etmişler, onu yokluk ve imkansızlığa denk bir vasıfla nitelemişlerdir. Buna göre, Allah ilmin ne içindedir, ne dışındadır, ona ne bitişiktir ne de ayrıdır, ona ne yakın ne de ondan uzaktır, ne bizim içimizdedir ve ne de dışımızdadır.

Bellidir ki onlardan birisine, bize yokluğu anlatır mısın, denilse herhalde şu şekilde anlatır.

Akıl ve fıtrata göre bu olumsuzlukla nitelemeler gerçekte sırf yokluğa Alemlerin Rabbi'nden daha uygundur. Allah ki yaratıklarında kendi zatından, kendi zatında da yarattıklarından hiç bir şey yoktur. Dahası Allah mahlukatından ayrı ve farklı arşını istiva eden, her şeyden yüce ve ali olan, herşeyin üstünde bulunandır. Netice: Her kim hakk olan bir şeyden yüz çevirir ve onu inkar ederse, yüz çevirdiği ve inkar ettiği hakkın mukabili olan bir batıla düşer. Ameli konularda bile böyledir. Her kim sadece Allah rızası için amel işlemekten yüz çevirirse, Allah onu, halkın rızası için çalışmak belasına düçar eder. Yine kim kendisine fayda ve zarar veren, kendisini öldüren, dirilten, mutluluğu kudret elinde olan Allah'a ibadet etmekten kaçınırsa, kendisine hiçbir fayda vermeğe kudreti olmayan kimseler için amel etmeğe mübtela kılınır.

Aynı şekilde Allah için malını infak edemeyen, istemese bile başkası için malını hacamak zorunda kalır.

Yine kim Allah için yorulmaktan kaçınırsa kaçınılmaz olarak Allah onun halkın hizmetinde yorulmakla sınar.

Aynı şekilde kim vahyin hidayetinden yüz çevirirse zihinlerin bulanıklığı, görüşlerin karışıklığı, fikirlerin dağınıklığı belasına çarptırılır.

O halde nefsinin mutluluğunu, kurtuluşunu ve uslanmasını isteyen herkes bu konuyu kendi nefsinde ve başkalarında düşünsün.

Hiç şüphe yok ki, Allah'ın emri ve nehyini atıl saymadıkları sürece gaflet ve şehvetlerine rağmen avamın imanı bunların imanından daha sahihdir. Doğrusu gaflet ve tefrikayla birlikte bulunan iman, imanın fesadına ve imandan çıkmaya yol açan cem ve müşahade makamından daha hayırlıdır.

Cem ve müşahadeyi savunan mutasavvıfların Nebi (sav)'e isnad ettiği yalan ve iftiralara gelince: Bunların itikadı şudur ki Peygamberin vird ve ibadetleri yerine getirmesi teşri (hüküm koymak) içindir, üzerine farz olduğu için değildir. Çünkü yakinin kemalini ve hakikati müşahede etmesiyle ibadetler ondan düşmüştür. Gerçek şu ki Allah Teala Nebi (sav)'ye, diğer Rasullere de ömürlerinin sonlarına kadar ibadet etmelerini emretmiştir. Allah şöyle buyurur "Sana yakin gelinceye kadar Rabbine ibadet et" (Müddesir, 46-47). Buradaki yakin ittifakla ölüm manasına gelmektedir. Allah (cc) kafirlerin dilinden başka bir ayette şöyle buyurur: "Biz din (kıyamet) gününü yalanladık. Ta ki yakin bize gelinceye kadar." (Müddesir, 46-47). Nebi (sav) de Osman b. Maz'un vefat ettiğinde: "Osman b. Maz'un, şüphesiz ona Rabbinden yakin geldi" buyurmuştur. **(Buhari, Cenaiz,3; Müsned VI, 436)** İsa Mesih de şöyle der "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum, Allah bana kitab verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı ve yaşadığım sürece de bana namaz kılmamı ve zekat vermemi emretti" (Meryem, 30-31). Bu, Allah'ın İsa Mesih'e olduğu kadar bütün peygamberlerine, elçilerine ve onlara uyanlara da emridir. Hasan el- Basri (ra)der ki: Allah mümin kulu için ölümden başka ecel takdir etmemiştir. Bu gruplar Allah'ın isim ve sıfatları konusunda aşırı gidip, hakikatin müşahedesi ve o noktada durma hususunda birleştikleri zaman, Allah seni Rabbin sıfatlarını ve dinini külli olarak tatil (ibtal) etmekten korusun ki neticede ortaya ibadet edilmeyen bir Rabb, ve tamamıyla terkedilen bir şeriat anlayışı çıkmasın. Burada anlattıklarımızın gerçeğine vakıf olmak isteyen, bakışını bu prensiplere yöneltsin, bu esasları incelesin. Bunun, hal, varlık ve şahidlerini araştırsın. Bu sorulara sözlü bir cevab ve karşılık bulamazsa, hal ve ders çıkarma yoluyla cevabını bulacaktır. Bunu ancak saliklere refakat eden, yerine oturanları terkeden, iman azığı hazırlayan ve devrinin insanlarının lütuflarına itibar etmeyenler tasdik ederler. Şairin şu sözünü de kulak asmazlar:

Yüksek gayeler peşinde koşmayı bırak, ona ulaşmak için uğraşma,
Otur oturduğun yerde, ne istiyorsun, yedirilip giydiriliyorsun işte!

Fenanın Üçüncü Derecesi

Bu fena evliyanın havassına ve mukarreb imamlara ait fenadır. Bu, iradenin Allah'ın dışındakilerden fani olmasıdır. Bunlar Allah'dan razı olduğu şeyleri cem etme yoluna süluk ederler, başkasının iradesi şöyle dursun, Sevgilinin muradından yine sevgililerin muradı ile fani olmak isterler. Böylece kendi muradıyla sevgilisinin muradı birleşmiş olur. Sevgilinin muradından maksat dini emirlerdir, kevni-kaderi murad değildir. Böylece de iki muradı bir tek murad olur.

Akılca da ancak bu şekildeki bir birlik ve ilim ve haberdeki birlik muteberdir. Böylece murad edilenle, bilinen ve zikredilen iki şey birtek şey olur. Her ne kadar bu iki irade, ilim ve haber farklı olsa da bu böyledir. Şu halde muhabbetin gayesi, sevenle sevilenin iradesinde fena bulmasıdır.

İşte bu birlik ve fena seçkin sevenlerin birliği ve fenasıdır. Bunlar sevgililerine ibadetleriyle başkalarına ibadet etmekten, onu sevip, ondan korkmakla, ona tevvekkül edip ondan yardım istemekle ümit besleyip, ondan istemekle başkalarına sevgiden, ümitten, korkudan, recadan, tevekkülden fani olmuşlardır.

Bu fenanın diğer bir açıklamasıesi şudur: Yalnız Allah için sevmek, onun için buğz etmek, onun için dost (veli), onun için düşman olmak, yalnız onun için vermek, ancak Allah için vermemektir. Yalnız Allah'dan ummak, Allah'dan yardım istemektir. Böylece kulun dininin hepsi zahiren ve batınen Allah için olur. Allah ve Rasulü kula herşeyden daha sevimli gelir. Allah ve Rasulünün koyduğu haddi aşanı ise asla sevmez. Velev ki bu kişi kendisine insanların en yakını bile olsa.*Şiir:*

Bütün insanlara düşman kesilen, düşman olunmaya layıktır,
velev ki çok sevilen sevgili olsun.

Bu fenanın hakikatı ve esası şudur: Salik Rabbinin razı olduğu şeylerden ve rabbinin hakkı olan ibadetlerle nefsinin hevasından ve hazzlarından fani olur, geçer. Bütün bunları toplayan hakikat, ilim, marifet, amel, hal ve niyyet itibariyle Allah'dan başka ilah olmadığına şehadet etmenin gerçekleştirilmesidir.

Bu şahadetin ihtiva ettiği isbat ve nefyin hakikatı fena ve bekadır. Şöyle ki salik ilim, ikrar ve kulluk ile Allah'tan başka ilah edinmekten fani olur, sadece ve sadece Allah'ı ilah kabul ettiğini ispat ve ilan eder. Bu fena ve beka elçilerin getirdiği, kitabların indirdiği tevhidi hakikatıdır. Mahlukat bu tevhid için yaratılmış, dinler bu tevhid için teşri kılınmış, cennete gitmek bu tevhide göre düzenlenmiş ve mahlukat alemi bunun üzerine kurulmuştur.

Yine aynı şekilde bu tevhidin hakikatı, Allah'dan başkasına ibadet etmekten uzak durmak ve Allah için dost olmaktır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz İbrahim ve yanındakilerde sizin için güzel bir örnek vardır. Zira onlar toplumlarına biz sizden ve sizin Allah'dan başka taptıklarınızdan uzağız, beriyiz, biz sizi kabul etmiyoruz, sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar ebedi bir düşmanlık ve buğz başlamıştır." (Mümtehine,4), "İbrahim'in toplumuna ve babasına söylediğini de hatırla: Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım, ben ancak beni yaratana ibadet ederim. Doğrusu o beni hidayete erdirecektir." (Zuhruf, 26-27) "Ey benim milletim ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım, şüphesiz ben gökleri ve yeri yaratana bir hanif ve müslüman olarak yöneldim" (En'am, 78-79). Allah Teala Rasülüne de şöyle hitab eder: "De ki ey kafirler ben sizin taptığınıza tapmam..." Bu kafirlerden ve onların tapındığı şeylerden beri olmaktır. Allah bunu şirkten beraat etmek (kurtuluş) olarak isimlendirmiştir.

İşte bu kurtuluş, mahv ve isbatın hakikatıdır. Böylece salik Allah'dan başkasını sevmeyi ilim, niyyet ve ibadet itibariyle kalbinden sildiği gibi, ondan başkasının varlıktan silinip gideceğini (mahv) ve varlıkta sadece Allah sübhanehunun uluhiyetinin sabit kalacağını kabul eder.

Yine asıl cem ve fark makamının hakikatı ve manası da budur: Kul hak olan ilahla batıl ilahları birbirinden ayırır (fark). Hakk ilahı, ilah kabul etmeği, ona tapmayı, onu sevmeyi, ondan korkmayı, ondan ümid etmeyi, ona tevekkül etmeyi, kendinden başka ilah olmayan gerçek ilahdan yardım istemeyi de inancında taşır (cem).

Bu da tecrid ve tefridin hakikatıdır: Böylece kul kendisini Allah'dan başkasına ibadet etmekten tecrid eder, ibadetini sadece Allah için yapar (tefrid). Dolayısıyla tecrid nefyetmek (başkasına ibadeti red), tefrid isbat(sadece ona ibadeti kabul) etmektir. Tefrid ve tecridi cem etmek ise tevhiddir. İşte uluhiyetin tevhidi ile ilgili olan bu fena ve beka, vela ve bera, mahv ve isbat, cem ve tecrid makamları, faydalı, semereli ve kendisiyle saaadet ve felaha ulaşılan kurtarıcı yegane makamlardır.

Bunların Rabblığın birlenmesi ile ilgisine gelince -ki bu putlara tapan müşriklerin de kabul ettiği bir hususudur- bunun vardığı son nokta kafirler ile müminler arasında müşterek olan bir tevhidin gerçekleştirilmesinde fena bulmaktan ibarettir. Bu tevhid Allah'ın dostları ve düşmanları arasında müşterektir. Bunu gerçekleştiren arif olmak şöyle dursun, sadece rububiyyet tevhidiyle müslüman bile olmaz.

Bu konu örtüsü kalın irade sahiblerinin ve pek çok şeyhlerin hataya düştüğü bir konudur. Masum kişi Allah'ın koruduğu kimsedir. Müstean olan Allah'dır. Tevfik ve ismet Allah'ın sayesindedir.

"Yalnız Sana İbadet Eder ve Yalnız Senden Yardım Dileriz "'in Mertebelerine Dönüş

Şimdi tekrar "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerine dönelim. Kul bu mertebelere inmeden bunlara sahip olmaz.

Daha önce bu menzil ve mertebelerden Yakaza, Basiret, Tefekkür ve Azim mertebelerini anlatmıştık. Bu dört mertebe öteki mertebelere nisbetle bir binanın temelleri gibidirler. Allah'a giden yolun mihveri bu dört mertebe üzerinde dolaşır. Bunlar olmadan Allah'a ulaşmak düşünülemez. Bu dört mertebe tertibinde maddi yolculuk esas alınmıştır. Vatanında mukim olan gaflet uykusundan uyanmadan sefere çıkmaya teşebbüs edemez. Sonra yolcu sefer hakkında, seferin tehlikesi, menfaatı ve faydası konusunda basiret ve bilgi sahibi olur. Sonra yolcu sefer hazırlıkları, azık, mal ve gerekli şeyleri düşünür ve nihayet sonunda sefere çıkmağa azmeder. Sefere azmedip, yönünü ve kasdını tayin edince, muhasebe mertebesine geçer. Bu, yolcunun lehinde ve aleyhinde olanları temyiz etmesidir. Lehinde olana sarılır, aleyhinde olandan da uzak durur. Bir bakıma hakk ve vazifelerini eda eder, çünkü o dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkmıştır.

MUHASEBE MERTEBESİ

Kulun muhasebe mertebesinden tevbe mertebesine geçmesi uygun olur, zira kul nefsini hesaba çekince, üzerindeki hakkı bilir ve onu sahibine ulaştırır. İşte tevbenin hakikati budur. Bu yüzden muhasebeyi tevbeden öne almak daha doğru olur. Muhasebenin tevbeden sonra gelmesinde doğruluk payı vardır. Zira muhasebe ancak tevbenin tashihinden sonra gerçekleşir.

Gerçek şu ki tevbe iki muhasebe arasında olur. Tevbeden önceki muhasabe tevbenin vucubunu, tevbeden sonraki muhasebe de tevbenin korunmasını gerektirir. Böylece de tevbe iki muhasebeyle korunmuş olur. Allah'ın şu ayeti muhasebeye delalet eder: "Ey iman edenler Allah'dan korkunuz her, nefs yarın için ne hazırladığına baksın" (Haşr,18). Allah Sübhanehu kulun yarın için ne hazırladığına bakmasını emrediyor. Bu emir, kulun buna göre kendisini muhasebe etmsi gerektiği manasını taşır. Bakmak da kulun hazırladığı şeyle Allah'ın huzuruna çıkmasının uygun olup olmadığına bakması ve incelemesidir. Bu bakıştan maksad, kulun ahiret günü için gereken hazırlıkları en mükemmel şekilde yapmasıdır. Allah'ın azabından kurtaracak şeyleri hazırlaması ve Allah'ın huzurunda yüzünü ağartacak şeyleri işlemesidir. Ömer b. Hattab-Allah ondan razı olsun- diyor ki " Hesaba çekilmeden önce kendiinizi hesaba çekiniz, tartılmadan önce kendinizi tartınız, kendinizi en büyük arz için hazırlayınız", "O gün siz Allah'ın huzuruna arzedilirsiniz ve o gün sizden hiç birşey gizli kalmaz." (Hakka,18) veya "Amellerinizin gizli kalmadığı Allah'a arzolunacağınız güne hazırlanınız".

* * *

Menazil yazarı, muhasebenin üç temeli olduğunu söyler.

"Birincisi: Allah'ın verdiği nimetlerle yaptığın suçlar arasında mukayese yapmandır." Yani Allah'dan gelenlerle ve kendinden sadır olanları mukayese etmendir. İşte o vakit ikisi arasındaki fark ortaya çıkar. Ya Allah'ın af ve rahmetine ya da helak ve itabına muhatab olursun.

İşte bu mukayese ile Rabbın Rab, kulun da kul olduğunu bilirsin. Ve nefsin hakikatı ve sıfatlarını, Rububiyetin celalinin büyüklüğünü ve onun kemal ve fazilet bakımından tek Rabb olduğunu ve ondan gelen her nimetin lutuf ve her cezanın adalet olduğunu anlarsın. Sen bu mukayeseyi yapmadan önce nefsinin hakikatından, nefsinin Halık ve Fatır olan Allah'ın rabbliğinden habersizdin. Bu mukayeseyi yapınca nefsin her türlü şerrin kaynağı, her noksanlığın temeli olduğunu, nefsin vasfının cehalet ve zulüm olduğunu, Allah onu lutuf ve rahmetiyle tezkiye etmese ebediyyen arınamayacağını onlarsın. Nefis eğer Allah'ın hidayeti olmasaydı, hidayet bulamazdı. Allah'ın irşad ve tevfiki olmasaydı onun kesinlikle hayra ulaşması söz konusu olamazdı. Bütün bunların nefse hasıl olması, nefsin Fatırı ve Barii olan Allah'tandır. Bütün bunların Allah'a dayanması, nefsin varlığının Allah'ın var kılmasına bağlı olması gibidir. Nefsin kendi kendine bir varlığı söz konusu olamadığı gibi, varlığının kemali de kendinden değildir. Nefsin varlığında bulunan tek şey yokluktur. Bu da zat yokluğu ve kemal yokluğudur. Bu noktada Allah'a sığınırsın: "Allahım sana, üzerimdeki nimetlerinle ve kendi işlediğim günahlarımla yönelip sığınıyorum".

Sonra iyilikleri ve kötülükleri mukayese edersin. Böylece hangisinin kadri ve vasfının daha çok ve tercihe şayan olduğunu öğrenirsin. Bu ikinci mukayese fiillerin arasında, özellikle de kendi fiillerin arasında yaptığın mukayesedir.

* * *

Herevi der ki: "Bu mukayese üç şeye sahib olmayana zor gelir: Hikmet nuru, nefse kötü zannda bulunmak, nimetle fitneyi birbirinden ayırmak". Demek istiyor ki, bu mukayese ve muhasebe hikmet nuruna dayanır. Bu, Allah'ın rasüllerine uyanların kalblerini aydınlattığı nurdur. İşte bu nur hikmet nurudur. Bu nura sahib olduğun kadarıyla iyi ile kötünün arasındaki farkı görebilirsin ve muhasebe yapmaya güç yetirebilirsin

Buradaki hikmet nuru: Kulun hakkla batılın, hidayetle dalaletin arasını ayırd etmesini, fayda ve zarar verenin, kamil ile nakısın arasını ayırmasını sağlayan bilgidir. Kul bu bilgi ile amellerin derecelerin, tercihe şayan olanını veya olmayanını, merdud ve makbul olanını bilir. Ne zaman kulun bu nurdan hissesi fazla olursa, muhasebeden payı da daha mükemmel ve tam olur.

Nefse kötü zanna gelince, kul kötü zanna, muhtaçtır, çünkü nefs hakkında hüsnü zann beslemek nefsi mükemmel şekilde tenkid etmekten alıkoyar. Kula iyi ile kötüyü karışık gösterir. Böylece kul kötü şeyleri iyi, ayıpları kemal olarak görmeye başlar. Seven sevgilinin kötülüklerini de, ayıplarını da bir görmeye başlar. (Şiir):

Öfke kötülüklere yol açtığı gibi,
ayıplara göz yummanın da sonu pişmanlıktır.
Nefsini bilen ancak nefsine kötü zann besler.
Kim nefsine hüsnü zann beslerse, o insanların, nefsini en az bilenidir.

Nimetin fitneden ayırt edilmesine gelince: Kul ihsan ve lütuf olarak gördüğü, ebedi saadeti elde etmesine yardım eden nimetle, istidraç olarak gördüğü nimeti birbirinden ayırmalıdır. Nimetlerle istidrac verilen nice insanlar vardır ki bunun şuurunda değildir, cahillerin övgüleriyle kendinden geçmiştir, Allah'ın ihtiyaçlarını gidermesi ve ayıplarını örtmesine bakarak aldanmıştır. Halkın pek çoğuna göre bu üç şey kurtuluş ve saadet alemetidir ve onların ilimdeki seviyeleri de bundan ibarettir. Herevi'nin bahsettiği nimeti anladığı zaman kul Allah'dan gelen asıl nimetin Allah'la birlikte bulunmak makamı olduğunu anlar. İşte bu gerçek nimettir. Kulu bu nimetten ayıran, alıkoyan her şeyde nimet suretinde bela, bahşiş suretinde bir mihnettir. Öyle ise bundan kaçın, zira bu nimet değil istidractır. Allah'ın, kötü kullarına azgınlıklarını daha da arttırmak için verdiği nimet ve olağanüstün hallerdir.Aynı zamanda kul bununla minnetle delil olmayı birbirinden ayırır. Nice insanlar vardır ki, minnetle hucceti (delil) birbirine karıştırır.

Doğrusu kul Allah'dan kendisine gelen minnetle (bağış) Allah'dan gelen aleyhindeki huccet arasındadır. Kul bu ikisinden asla ayrı kalamaz. Öyle ise dini hüküm bünyesinde, hem minneti ve hem de hucceti taşır. Allah Teala şöyle buyurur: "Şüphesiz Allah müminlere minnet etti (nimet verdi) zira onlara kendilerinden bir rasül gönderdi" (Al-i İmran, 164), "Bilakis Allah, sizi imana hidayet etmek suretiyle sizin üzerinize minnet etti." (En'am,149)

Aynı şekilde kevni hükümler de minnet ve hucceti içerir. Allah kul için dini hükme bitişik kevni bir hüküm verir ise bu kulun üzerine bir minnettir, eğer bu kevni hükme dini hüküm bitişik olmazsa, bu Allah tarafından kulun üzerine gelen bir huccettir.

Allah'ın dini hükmüne kevni hükmü bitişince de durum böyledir. Mesela Allah'ın kulun ibadet etmesini sağlayan tevfiki kulu üzerindeki minnetdir. Eğer Allah'ın tevfiki kevni hükmünden soyutlanmış ise bu Allah'ın kul aleyhindeki huccetidir. Minnet bu iki hükmün birinin diğeriyle birlikte olmasıdır, huccet ise birinin diğerinden ayrılmasıdır. Mesela Allah'ın razı olduğu bir amelle birlikte her ilim minnettir. Böyle olmayan ilim ise aleyhinde bir hüccet ve delildir.

Allah'ın emir ve nehiylerini yerine getirme yolunda zahirî ve batınî her güç minnettir. Böyle olmayanlar huccettir. Allah'ın dinine yardım ve davet konusunda tesiri olan her hal, Allah'dan gelen bir minnettir. Allah'ın dinine yardım etmeyen hal huccettir.

Allah yolunda infak taata vesile olan, karşılık ve teşekkür isteği taşımayan her mal Allah'dan kula gelen minnettir. Aksi takdirde huccettir. Rabbin kuldan istediğini yerine getirmekle geçirilen her boş vakit, Allah'ın kuluna olan minnetidir. Değilse hesabını vereceği aleyhinde bir delil ve hüccettir.

İnsanlardaki her kabul, tazim, muhabbet Rabb Teala'ya boyun eğmek, zelil ve alçak gönüllü olmak, nefis ve amelinin kusurlarını bilmek ve halka nasihat etmeye kendini verme yolunda olursa, bu minnettir. Aksi takdirde huccettir. Hakk Teala'dan kula gelen her basiret, öğüt, uyarı ve tarifler, ibret, akılda artma, imanı tanıma yolunda kullanılıyorsa, bu minnettir, değilse huccettir. Allah Teala'yla beraber olma hali ve makamı ona ulaşma yolunda ve onun muradını kulun muradına tercih etme seviyesindeyse bu Allah'ın bir minnetidir. Eğer bu halde veya makamda kalma ve bu hale razı olma ve bunun gereğini tercih etme, nefsin bu halden haz ve tatmin duymasından ve bu hale dayanıp güvenmesinden kaynaklanıyorsa, bu durum Allah'dan kul üzerine gelen bir huccettir.

Öyle ise kulun bu çok tehlikeli konuyu düşünmesi lazım. Kul minnetlerle mihnetlerin, huccetlerle nimetlerin arasını ayırmalıdır: Süluk sahiblerine ve seçkin insanlara bu konu ne kadar da karışık gelmiştir. "Allah dilediğini sıratı müstakime iletir." (Bakara, 213)

Muhasebe Mertebesinin İkinci Temeli

Bu ikinci temel, Hakk için yapmak zorunda olduğun kulluk ve itaatlara sarılmak ve masiyetten kaçınmak gibi vazifelerle, lehinde ve aleyhinde olan şeyleri birbirinden ayırmandır. Lehine olan şeyler dinen mübah olan şeylerdir. Senin lehinde ve aleyhinde bazı hakların vardır. Öyleyse sen üzerindeki görevini eda et ki Allah da senin hakkını versin. Hakk ve vazifeleri birbirinden ayırman ve her hak sahibine hakkını vermen zaruridir.

İnsanların birçoğu eda etmesi gereken vazifeyi alması gereken hakk sanır, böylece de bunu yapıp yapmama konusunda tereddüt eder. Eğer yaparsa, bunu eda etmesi gereken bir vazife değil de yerine getirdiği bir fazla ibadet gibi görür.

Bunların tam karşısında bulunan bir kısım insanlar da yapması ya da terketmesi lehine olan bazı şeyleri vazifeleri gibi görüp alırlar veya terk ederler. Böylece de sorumluluk taşımayan terketmeyi ibadet sayarlar, bir çok mübah olan şeylerden faydalanmayı terk etme gibi. Bunlardan vazgeçmeyi yerine getirilmesi gereken bir vazife olarak telakki eder. Ya da terketmesi gereken şeyi yapmayı ibadet kabul eder ve bunu kendi üzerinde yerine getirilmesi gereken bir hakk olarak görür.

Birinciye örnek: Nikahlanıp evlenmeyi, et yemeyi, veya meyve yemeyi terk etmeyi, ya da güzel yiyecek ve içecekleri terk etmeyi ibadet zannedenlerdir. Bunlar cehaletinden dolayı bunları terk etmeyi yapması gerekli bir vazife gibi görür. Böylece de bu fiilleri yapmamayı kendi üzerine vacib sayar. Veya bunları terk etmeyi Allah'a yaklaştırıcı en faziletli ibadetler olarak görür ve taatlerin en değerlisi olarak kabul eder. Şüphesiz böyle bir zanna kapılanı, Nebi (sav) yadırgamıştır. Sahih'de yer alan bir rivayete göre "Nebi (sav)'in sahabesinden bir grup ona gizli ibadetlerinden sordular; sanki onlar yaptıkları ibadetleri azımsıyor gibiydiler. Bunlardan birisi, ben artık bundan sonra asla et yemeyeceğim, ötekisi ben de bundan sonra kadınlarla birlikte olmayacağım, bir diğeri ben de asla döşek üzerinde uyumayacağım, dedi. Onların bu sözü Nebi (sav)'e ulaştı, bunun üzerine bir hutbe irad etti ve şöyle dedi: Birisi ben asla et yemeyeceğim, ötekisi ben asla kadınlara yaklaşmayacağım, bir diğeri ben asla döşek üzerinde uyumayacağım diyor, bu topluluğa ne oluyor? Oysa ben kadınlarla evleniyor, et yiyor ve uyuyorum, namaz kılıp, oruç tutuyor, bazen de tutmuyorum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir." (Buhari, Nikah, 1; Müslim, Nikah,5) Görüldüğü gibi Rasulüllah (sav), sünnetinden yüz çevirenden uzak durmuştur. Allah'ın kullarına mübah kıldığı temiz şeyleri terk etmeyi ibadet sayanlar, bunlardan kaçınmayı ve uzak durmayı ibadet sananlar yadırganmıştır. İşte bu durum kulun hakk ve vazifelerini birbirinden temyiz edememe halidir.

İkinciye örnek: Hal, keşf ve tasarrufa vesile olduğunu zannettiği bazı bid'at ibadetleri ibadet kabul edenlerdir. Bu hallerin bir takım gerekleri vardır ki bunlarsız kesinlikle bu, keşf ve tasarruf meydana gelmez. Böylece de bu hal sahibleri bu söz konusu gerekli şeyleri yapmayı ya da terketmeyi ibadet sayarlar ve bunları eda edilmesi gereken vazifeler olarak görürler. Oysa bunlar, yapıp yapmamakta serbest olduğu şeylerdir. Saliklerin, yapması gerekenle gerekmeyen arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin, kendi zevk, vecd ve ıstılahlarıyla belirledikleri bazı makam ve riyazetları ifa etmek bunlardandır. Fakat bunların herbiri ayrı bir konudur.

Herevi der ki: "Muhasebinin temellerinden üçüncüsü senin kendinden razı olduğun her itaatin aleyhinde olduğunu, kardeşini ayıplamana sebeb olan her günahın ise senin başına geleceğini bilmendir."

Kulun kendi ibadetinden hoşnud olması, nefsine olan hüsn-ü zannına delildir. Bu onun kulluk haklarını bilmediğini, Rabb Teala'ya layık, muhatab alınmaya değecek ameli bulunmadığını gösterir.

Sözün kısası şudur: Kulun taatlarını beğenip, nefsine hüsn-ü zan etmesi, kendi sıfatlarını, afetlerini, amellerinin kusurlarını görmemesinden, Rabbini ve Rabbinin hakkını, Ona nasıl ibadet edileceğini bilmemesinden kaynaklanır. Yine zina, şarab içme, savaştan kaçma gibi büyük günahlardan daha büyük olan kibir, ucub ve diğer afetler de buradan kaynaklanır. Netice itibariyle, yaptığı ibadetten hoşnud olmak nefsin saçmalıklarından ve ahmaklıklarındandır.

İbadetlerdeki noksanlıklarını müşahede ettiklerinden, Allah'ın yüceliğine ve celalına layık şekilde ibadet edemediklerini gördüklerinden dolayı azim ve basiret sahibleri ibadetlerinin sonlarında çokça istiğfar ederler. Eğer böyle bir ibadet Allah'ın emri olmasaydı, bunlardan hiçbiri bu türlü bir ibadete teşebbüs etmezler, efendileri için böyle bir kulluğa razı olmazlardı.

Şüphesiz Allah Teala elçilerine ve evini ziyaret edenlere Arafat'ta bu ziyaretlerinin ifasının akabinde kendisine istiğfarda bulunmalarını emretti. Ki Arafat ibadet yerlerinin en yücesi ve faziletlesidir. Allah Teala buyurur ki: "Arafat'tan inip geldiğiniz zaman Meşar-ı Haram'da Allah'ı zikrediniz, size öğrettiği gibi onu anınız. Siz daha önce sapıklardandınız. Sonra siz de herkesin inip geçtiği yerden geliniz, Allah'dan mağfiret dileyiniz. Allah Gafurdur, Rahimdir" (Bakara, 198-199) "Onlar seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir" (Ali imran, 17). Hasan Basri der ki: Bunlar seher vaktine kadar namazı uzatan, sonra oturup Allah'a istiğfar edenlerdir. Sahih'de yer alan bir hadise göre Nebi (sav) "Namazda selam verince üç kez mağfiret dilerdi, sonra da, Ey Allah'ım sen selamsın ve selam sendendir, ey celal ve ikram sahibi sen mubareksin" buyururdu. (Müslim, Mesacid, 135) Allah Teala, Nebi (sav)'e risalet görevini yerine getirdikten sonra, ibadetleri yerine getirip, hacc farizasını ifa edip, eceli yaklaştıktan sonra istiğfar etmesini emretmiştir. Ona indirilen en son surede şöyle buyurur: "Allah'ın yardımı, fetih geldiğini insanların Allah'ın dinine öbek, öbek, girdiklerini gördüğün zaman, Rabbini hamd ile tesbih et ve ondan mağfiret dile, o tevbeleri çok çok kabul edendir." (Nasr Suresi)

İşte buradan Ömer ve İbn Abbas- Allah hepsinden razı olsun- anladılar ki bu sure ile Allah Teala Rasülullah (sav)'e ecelini bildiriyor. Allah Teala vazifesini eda etmesinin peşinden kendisinden mağfiret dilemesini emrediyor. Bu sanki, sen üzerine düşeni yaptın, senin üzerinde artık yapman gereken birşey kalmadı öyle ise vazifenin sonunu istiğfarla bağla, demek istiyor gibidir. Nitekim salat, hacc ve gece namazının sonunda olduğu gibi, Nebi (sav) abdestin sonunda da şöyle diyerek istiğfarda bulunur: "Seni tesbih ederim ey Allah'ım, senin hamdınla, senden başka ilah olmadığına şehadet ederim. Senden mağfiret dilerim, sana tevbe ederim, ey Allah'ım! beni tevbe edenlerden ve temizlenenlerden kıl". **(Tirmizi, Tahare, 41)**

Bu Allah'a neyin yaraştığını, Allah'ın celaline layık olan kulluk ve şartlarının ne olduğunu bilenin halidir, bu kuru bir iddia ve akılsızların bilgisizliği değildir.

Ariflerden birisi der ki: Sen ne zaman nefsinden ve Allah için yaptığın amelinden razı olursan, bil ki Allah senin yaptığın amelden razı değildir. Nefsinin her türlü ayıp ve şerrin kaynağı olduğunu ve amelinin her türlü afet ve noksanlık içinde arzedildiğini bilen biri Allah için nefsinden ve amelinden nasıl razı olur?

Şeyh Ebu Medyen de şöyle demiştir: Kim kulluğu gerçekleştirirse fiillerine riya gözüyle, hallerine iddia gözüyle, sözlerine de iftira gözüyle bakar. Ne zaman kalbinde matlub büyürse, gözünde nefsi o kadar küçülür ve matlubu elde etmek yolunda sarfettiği değer de kıymetten düşer. Her ne zaman kulluk ve Rabbliğin hakikatini müşahade edersen Allah'ı ve nefsini tanırsın, yanındaki ticaret metaının hakk olan melike uygun düşmediğini anlarsın. Her ne kadar iki alem ameliyle gelse bile akibetinden korkarsın, bu ameli ancak Hakk Melik keremi, lutfu ve fazlıyla kabul eder ve bu amelin mükafatını sana kerim lutfuyla ve fazlıyla verir.

Günahla Ayıplamak ve Günahtan Ders Çıkarmak

"Kardeşinde ayıpladığın her günah senin başına gelir", sözüyle Herevi şunu demek istemiş olabilir: Ayıpladığın o günah ve kusur sana dönecek ve onu yapman kaçınılmaz olacaktır. Bu söz Tirmizi'ni Câmi'inde rivayet ettiği bir hadisden alınmıştır. Nebi (sav) buyurur ki" Kim kardeşini bir günahla ayıplarsa o da bu günahı işlemeden ölmez." İmam Ahmed bu hadisi "tevbe ettiği bir günahtan dolayı ayıplarsa... " şeklinde yorumlamıştır. Yine bu ayıplamanın altında, ayıplanan kişiyle bir tür alay ve günahını ifşa vardır. Tirmizi'den Merfu olarak yer alan hadiste şöyle buyuruluyor: "Kardeşini günahından dolayı ayıplayıp sevinme, bakarsın Allah ona merhamet eder de seni belaya uğratır".

Diğer bir ihtimal de şudur: Günahından dolayı kardeşini ayıplaman daha büyük bir günah, onun isyanından daha şiddetli bir isyandır. Çünkü bu günah itaat ve ibadete, nefsi temizlemeye, nefsin şükrünü ifa etmeye, günahlardan kurtulmak için nefsi hesaba çekmeye vesile olabilir. Din kardeşin bu günahtan dönmüş ve belki de işlediği günahından dolayı kahr olmaktadır. Bu günahın onda meydana getirdiği, boyun eğiş ve zillet, nefsini azarlama benlik davasından, kibir ve ucubden kurtulmaya çalışma, Allah'ın huzurunda boynu bükük, başı eğik, kalbi kırık olarak durması, senin itaatının çokluğundan, hazırladığın ibadetlerden ve bunu Allah'a ve mahlukuna minnet saymandan daha hayırlıdır. Öyle ise bu asi Allah'ın azabına ne kadar yakındır! O halde Allah'ın huzurunda kulu zelil kılan bir günah, etrafa ilan ettiğin bir ibadetten daha hayırlıdır. Zira kendini beğenmişin ameli Allah'a yükselmez. Günahını itiraf ederek gülmen, gösterişle ilan ederek ağlamandan daha hayırlıdır. Günahkarların inlemeleri Allah'a etrafa ilan ederek tesbih çekenlerin gürültüsünden daha sevimlidir. Belki Allah ona bu günahdan dolayı bir deva ve ilaç içirir, farkında olmadan bir hastalık verir.

Doğrusu Allah'ın itaat ve isyan ehli hakkında sadece kendisinin bildiği bir takım sırları vardır. Bu sırları ancak basiret ehli görebilir. Onlar da bu sırların beşer bilgisinin ulaşabileceği kadarını bilebilirler. Bunun ötesindekilere Kiramen Katibin melekleri bile muttali olamaz. Nebi (sav) buyurdu ki "Sizden biriniz cariyesi zina ettiği zaman, hadd uygulasın onu ayıplayıp, kınamasın." **(Buhari, Buyu,110; Müslim, Hudud, 30)** Yusuf (as)'ın kardeşlerine söylediği söz de bu kabildendir: **"Bu gün size kınama, ayıplama yoktur"** (Yusuf, 92). Doğrusu mizan Allah'ın kudretinde ve hüküm Allah'ındır, asiye verilen ceza kalbleri çekip çeviren Allah'ın hükmüdür. Amaç dini cezanın (hadd) yerine getirilmesidir, yoksa ayıplama, kınama ve başa kakma değildir. Kaderin cilvelerinden ve satvetinden ancak Allah'ı bilmeyenler emin olurlar. Allah Teala mahlukatın kendisini en iyi bileni ve kendisine en yakını olan peygamberine şöyle hitap etmiştir: "Eğer biz seni sebatkar kılmasaydık, onlara neredeyse azıcık meyledecektin." (İsra, 74) Hz. Yusuf der ki" Eğer sen onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum." (Yusuf, 33) Nebi (sav)'in yemini de genellikle "Doğrusu hayır, kalpleri çekip çeviren Allah'a andolsun ki.." **(Buhari, Buyu, 110; Müslim, Hudud, 30)** şeklindeydi ve şöyle buyururdu: "Hiç bir kalb yoktur ki Rahman (cc) 'in iki parmağı arasında (kudreti dairesinde) olmasın. O kalbi doğrultmak istese doğrultur, kaydırmak isterse de kaydırır." **(İbn Mace, Mukaddime, 13; Müsned IV, 182)** Ve yine der ki" Ey kalbleri çekip çeviren Allah'ım, kalblerimizi sana itaat etmeye yönelt". **(Müslim, Kader, 17; Tirmizi, Kader, 7)**

TEVBE MAKAMI

Muhasebe makamı gerçekleştikten sonra kul, daha şerefli olan tevbe makamına geçer. Çünkü artık kul muhasebeyle lehinde olanları aleyhinde olanlardan ayırd edememektedir. O halde kul bütün himmet ve azmini tevbe makamında kalmaya ve ölünceye kadar bunu korumaya sarfetmelidir.

Tevbe mertebesi mertebelerin ilki, ortası ve sonudur. Salik ölünceye kadar bundan ayrılmaz, başka bir menzile geçerse de tevbe ile geçer. Şu halde tevbe kulun hem başlangıç hem de son hedefidir. Kulun tevbeye ihtiyacı başlangıçta olduğu gibi, nihayette de zaruridir. Allah Teala şöyle buyurur: "Ey müminler topluca Allah'a tevbe edin, umulur ki kurtulursunuz" (Nur, 30). Bu Medine'de inen bir surede bulunan ayettir. Allah iman ehline, yaratıkların seçkinlerine, iman, sabır, hicret ve cihadlarından sonra bu ayetle kendisine tevbe etmelerini istiyor. Sonra sebebin müsebbebe bağlı olması gibi felahı da tevbeye bağlıyor. "Tevbe ettiğinizde kurtuluş ümidiniz vardır" diye bildirmek için, ayette ümidi ifade eden "lealle" edatını getirmiştir. O halde felahı ancak tevbe edenler umabilirler. Allah bizi tevbe edenlerden eylesin.

Allah Teala buyuruyor ki: "Tevbe etmeyenler zalimlerin ta kendileridir." (Hucurat, 11) Allah burada kullarını üçe değil, tevbe eden ve zulmeden olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ve "Zalim" adını tevbe etmeyene vermiştir. Rabbini, Rabbinin hakkını, nefsinin ayıplarını ve amellerinin afetlerini bilmemesinden dolayı bundan daha zalim kimse yoktur. Sahih'de yer alan hadise göre Nebi (sav) şöyle buyurur: "Ey insanlar, Allah'a tevbe edin, Allah'a andolsun ki ben günde yetmiş kereden fazla Allah'a tevbe ederim." (Müslim, Zikr, 42) Onun ashabı, o bir meclisden kalkmadan

önce "yüz kere, Rabbim beni mağfiret et, benim tevbemi kabul et, sen tevbeleri çok kabul edensin, bağışlayansın" buyurduğunu görürlerdi. **(Ebu Davud, Salat, 361; İbn Mace, Edeb, 57)** Nasr Suresi nazil olduktan sonra Allah'ın Rasülü kıldığı her namazda da "Ey Rabbimiz olan Allah, seni hamd ile tesbih ederim, ey Allah'ım beni bağışla" **(Müslim, Salat, 217)** buyururdu. Peygamberimizin şöyle buyurduğu da sahih ve sabittir: "Sizden hiç birinizi, ameli kurtaramayacak, sahabe seni de mi Ey Allah'ın Rasülü dediler. Evet beni de, amelim kurtarmayacak. Ancak Allah'ın beni rahmet ve lütfuyla kuşatması müstesnadır." **(Buhari, Rikak, 18; Merda, 240; Müslim, Sıfatü'l- münafikin, 75; İbn Mace, Zühd, 20;Müsned, II, 235,256, 264, 326, 344)**

Allah'ın salat ve selamı, Allah'ı, Allah'ın hakkını, azametini, Allah'ın celaline yakışan kulluğu en iyi bilen, kulluğu ve gereklerini en iyi bilip en iyi şekilde yerine getiren peygamberleri üzerine olsun.

Tevbenin Hakikati

"Tevbe"; kulun Allah'a yönelmesi ve ilahi gazaba uğrayan kimseler ile sapıkların yolunu terketmesidir. Bu ise ancak Allah'ın o kulu doğru yola (sırat-ı müstakim) hidayet etmesiyle gerçekleşir. O'nun hidayeti ise, ancak ve ancak yine O'nun yardımı ve iman nasip etmesi ile mümkün olur. Fatiha Suresi bunu en güzel şekilde sıralamakta ve en mükemmel bir biçimde ihtiva etmektedir. İlim, müşahede, hal ve marifet açısından Fatiha Suresi'nin hakkını veren ve gereği gibi kavrayan kimse, Allah'a kulluk konusunda bu surenin ancak samimi bir tevbe ile okunduğu zaman fayda vereceğini anlar. Kulun, işlediği günahlardan habersiz ve günahlar üzerinde ısrar ederken sırat-ı müstakime iletilmesi gerçekleşmez. Birincisi; (günahları tanımaması), hidayeti tanımasına mani bir cehalet; ikincisi ise (günahlar üzerinde ısrar etmesi), o kimsenin maksada ve iradesine aykırı bir sapıklıktır. Bundan dolayı tevbe ancak şu hallerden sonra geçerli olur: 1- Günahı bilip, tanımak, 2- Günahını itiraf etmek, 3- Dünya ve ahirette o günahın kötü neticelerinden kurtulmayı arzulamak.

Herevi, **Menazil**'de şöyle der: "Günah işlediğinde şu üç şeyi düşünmelisin: Günah işlediğinde Allah'ın korumasından çıkmışsındır, işlediğinde sevinmişsindir ve Cenab-ı Hakkın seni gördüğüne kesin olarak inandığın halde o günahı telafi etmek yerine işlemeye devam etmişsindir."

Müellif, "Allah'ın korumasının dışına çıkma" ile muhtemelen, kulun Allah'a sarılmayı ve O'na sığınmayı terketmesini kasdediyor. Çünkü kul Allah'a sığınsaydı hidayet ve O'na itaatin dışına çıkmazdı. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a (dinine) sarılırsa o, muhakkak doğru yola iletilmiştir" (Al-i İmran-101). Kulun Allah'a sığınması kamil manada olursa, Allah o kimseyi asla yardımsız bırakıp terketmez. Cenab-ı Hak: "Allah'a (dinine) sarılın, mevlanız O'dur. O ne güzel mevla ve ne güzel yardımcıdır" (Hac, 78) buyurmuştur. Yani, siz O'na sarıldığınız zaman O sizin dostunuz olur da size yardım eder; aynı şekilde nefislerinize ve Şeytan'a karşı yardımını esirgemez. Nefis ve şeytan, insandan hiç ayrılmayan iki düşmandır; bu ikisininin düşmanlığı, harici bir düşmandan daha zararlıdır. Bu iki düşmana karşı Allah'ın yardımı daha önemli ve kul buna çok daha muhtaçtır. Bu düşmanlara karşı Allah'ın yardımının miktarı, kulun Allah'a sarılması ölçüsünde gerçekleşir. İnşaallah "Allah'a sarılmanın (i'tisam) " gerçeği ve bu olmadan imanın gerçekleşemeyeceği üzerinde daha sonra duracağız.

Müellif "Allah'ın korumasının dışına çıkma" ile şunu kastetmiş de olabilir: Sen, ancak Allah'ın seni kendisi ile koruma altında tuttuğu tevbe kalkanının dışına çıktığında günah işleyebilirsin. Kişi bunu kavrayıp, tehlikenini büyüklüğünü sezdiğinde ve O'nun korumasından ayrılmanın dehşetini hissetiğinde şunu kesin olarak anlar ki; gerçek helak, O'nun korumasından uzak kalmakdır. İşte, "hızlan'ın (Allah'ın kulundan yardımı kesmesi ve onu kendi haline bırakması, hakikati ve esası budur. Allah, ancak seni terkedip nefsinle başbaşa bıraktıktan sonra günah işlemeye imkan bulabilirsin. Eğer O seni koruyup muvaffak kılarsa, günah sana yol bulamaz.

Arifler, "hızlan" ve "tevfik" in şu şekilde tarifinde ittifak etmişlerdir: Hızlan: Allah'ın seni nefsine terketmesi ve nefsinle başbaşa bırakmasıdır. Tevfik: Allah'ın seni nefsine terketmemesidir. Cenab-ı Hakk'ın, kulunu günah ile başbaşa bırakması ve kulun da o günahı işlemesi konusunda muhtelif hikmet ve sırlar vardır. İleride bunların bazılarını anlatacağız.

Her iki ihtimale göre de "Tevbe"; senin Allah'a sarılıp sığınman ve O'nun da seni korumasından ibarettir.

Müellifin, "Günahı işlediğinde sevinmen" sözüne gelince:

Günahı işlediğinden dolayı sevinmek; günahı çok sevdiğine, isyan ettiği yaratıcısının takdirini ve günahın kötü neticesini, ayrıca tehlikesinin büyüklüğünü bilemediğine bir delildir. Kulu bütünüyle kaplayan bu sevinç, o günahı işlemesinden daha zararlıdır. Mü'min bir kimse günahlardan dolayı asla bir huzur ve sevinç duymaz. Bilakis günahı işlediğinde ancak kalbine hüzün dolar. Fakat şehvetin lezzeti bunu hissetmesine engel olur. Eğer kalbindeki bu hüzün bitip neşe ve sevinci artarsa imanını yoklasın ve kalbinin ölümüne ağlasın. Çünkü eğer kalbi diri olsaydı, günah işlemesi onu üzer, öfkelendirir ve ona güç gelirdi. Eğer bunları hissetmiyorsa kalbi ölmüştür. Ölü için yaranın ızdırabı ne ifade eder.

Günah hususunda bu inceliği kavrayanlar ve buna dikkat edenler çok azdır. Bu çok korkutucu bir durumdur ve eğer şu üç hususla telafi edilmezse helake götürür. Günaha tevbe etmeden öleceğinden korkmak; Allah'ın emirlerine karşı daha önce işlediği günahlardan pişmanlık duymak; o günahı telafi edici bir iyilik işleme konusunda acele etmektir.

Müellifin "Günahı telafi etmeyi terkederek ısrarla o günahı işlemeye devam etmek" sözü ise şu manaya gelir:

Israr, Allah'a karşı gelme konusunda diretmek ve bunu alışkanlık haline getirmektir. Bu da başka bir günahtır, hatta ilk günahından çok daha günahtır. Bir günah işlendiğinde o daha büyük bir günahı işlelemeye sevkeder, o da ondan daha büyüğünü getirir ve böyle devam eder de sonunda o kul helak olur gider. Bu hal, günah işlemenin bir cezasıdır.

Günah üzerinde ısrar etmek de başka bir günahtır. Bu ısrardan acele bir şekilde vazgeçmemek, o günaha razı olmak ve ondan memnuniyet duymaktır. Bu ise helak alametidir. Bundan daha kötüsü ise, Arş-ı ala'dan Cenab-ı Hakk'ın kendisini gördüğüne kesin olarak inandığı halde aşikare günah işlemektir. Eğer O'nun kendisini gördüğüne iman ederek işlerse bu çok vahim bir durumdur. Eğer kendisini gördüğüne ve haline vakıf olduğuna iman etmezse bu da küfürdür ve bütünüyle İslam'ın dışına çıkmaktır. Bu kişi şu iki hal arasında gidip gelir: Allah'ın kendisini açıkça gördüğünü bilmek ve haya duygusu az olmak ile İslam'ın dışına çıkma ve inkar etme. Bundan dolayı, en başta Allah'ın gördüğüne, daima onun halini bildiğine ve günahı işlediği esnada haline vakıf olduğuna kişinin kesin olarak inanması, tevbenin sahih olmasının ilk şartlarından addedilmiştir. Çünkü tevbe ancak müslüman bir kimseden sadır olabilir. Kafir biri ise Allah'ın kendisini gördüğünü inkar eden biridir. Onun tevbesi, İslam'a girmesi ve Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarını ikrar etmesidir.

Tevbenin Şartları

Menazil müellifi şöyle demektedir: "Tevbenin şartları üçtür: Pişmanlık duymak; günahtan vazgeçmek ve günahından dolayı Allah'a özür beyan etmek." Tevbenin hakikatı şudur: Geçmişte işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duymak; derhal günahından vazgeçmek ve gelecekte o günahı tekrar işlemeyeceğine dair kesin karar vermektir. Sahih bir tevbenin tahakkuku anında bu üç hal bir araya gelir. Kul tevbe esnasında pişmanlık duyar; günah işlemekten vazgeçer ve bir daha işlememeye karar verir. Böylece yaratılış gayesi olan kulluk (ubudiyet)'a döner. Bu dönüş, tevbenin hakikatidir. Bu üç hal ile birlikte tevbe ederse tevbenin şartlarını gerçekleştirmiş olur.

Pişmanlık duymadan tevbe tahakkuk etmez. Çünkü çirkin bir fiilden dolayı pişmanlık duymamak, o fiile rıza göstermek ve ona devam etmek manasına gelir. Müsned'de yer alan bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Pişmanlık tevbedir". **(İbn Mace, Zühd, 30; Müsned, I, 376, 423, 433)** Günah işlemeyi terketmeme durumunda ise tevbe gerçekleşmez. Çünkü günahı işlemeye devam ile tevbenin bir araya gelmesi mümkün değildir.

Şimdi ise "özür dileme" konusunu ele alalım:

Bu konuda müphemlik ve ihtilaf vardır. Bazıları şöyle diyor: Özür dilemeyi terketmek, tevbeyi tamamlayan bir unsurdur. Çünkü özür dileme ve mazeret beyan etme günah üzerinde tartışma yapmaktır; özür dilemeyi terketmek ise, o günahı itiraf etmektir. Tevbe ise ancak itiraf ettikten sonra sahih olur. Kendisini bir husustan dolayı kınayan reisine, şairlerinden birinin söylediği şu söz buna bir örnek teşkil etmektedir.

Senin sitemine (kınamana) ben özür dilemekle mukabele etmiyorum.
Fakat ben, senin söylediğin gibi söylüyorum.
Senin af kapını boynu bükük çalıyorum.
Aramızda senin güzel ahlakın hüküm versin.

Reis, onun bu sözünü duyunca ayağa kalkar; heyacanla ona sarılır ve kınamasından vazgeçer.

Bu anlayışa göre günahı itiraf etmenin tamam olması özür dilemeyi terketmekten ibarettir. Buna göre o kişinin kalbinde ve lisanında şu ifadeler bulunmalıdır: "Ey Allahım! Ben günahtan kurtulmuş değilim senden özür dilemeye yüzüm yok. Bunu başarmaya gücüm de yok. Fakat ben günahkarım ve senin affını talep ediyorum. Ey Allahım günah konusunda benim herhangi bir mazeretim yok. Affetmek sadece sana mahsus ve o günah da sadece bana ait. Eğer affedersen benim için ne mutlu! Affetmezsen doğrusunu sen bilirsin".

Menazil müellifinin sözünden benim anladığım şudur. O, "özür dilmek" ile kişinin zaaf ve güçsüzlüğünü, şeytanın galebesini ve nefsin hakimiyetinin kuvvetini beyan etmeyi kasdetmiştir. Çünkü o kişi, Allah'ın hakkını küçümsememiş, O'nu tanımamazlık etmemiş, O'nun günahına vakıf olduğunu inkar etmemiş ve O'nun tehdidini hafife almak gibi bir konuma düşmemiştir. Günahı işlemesi ancak hevasının galip gelmesi ve şehvet hastalığına karşı direncinin zayıflığından, Allah'ın mağfiret ve affına güvenmesi, O'na karşı hüsnü zan beslemesi, keremini beklemesi, yumuşak ve şefkatle muamelesine muhatab olmak istemesi gibi sebeplerden kaynaklanmıştır. O kişiyi şeytan ve kötülüğü emreden nefis, O'nun engin hoşgörüsünü istismar ederek aldatmış, bilgisizliği de buna yardım etmiştir. O'ndan başkasına sığınılacak bir yol yoktur. Ve taat konusunda O'nun tevfikinden başka bir yardımcı da yoktur. O'nun merhametini taleb eden, O'na itaat ve ihtiyacı, kişinin acziyetini ve O'na kulluğu ifade eden bu tür ifadeler, gerçek manadaki tevbe kapsamına girer. Bunu, ancak Rabbine yalvaran akıllı kimseler yapar. Allah kulunun kendisine yalvarmasından hoşnud olur. Bir hadiste "Allah'a çok çok yalvarın" buyurmuştur. Sahih-i Buhari'de yer alan diğer bir hadiste de "özür beyan edildiğinde, bunu Allah'dan daha fazla seven bir kimse yoktur" buyurulmuştur. Buradaki özür, "mazur görmek" manasına da gelir. Nitekim hadisin sonuda Hz. Peygamber: "Bundan dolayı Cenab-ı Hak müjdeleyici ve korkutucu olarak peygamberler göndermiştir" buyurmaktadır. **(Buhari, Tevhid, 20; Müslim, Tevbe, 35; Lian, 17; Müsned IV, 248)** Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: "Allah'a yönelenleri arıtmak, kötüleri sakındırmak için öğüt telkin eden meleklere yemin olsun." (Mürselat,6-7) Kullarını mazur görme yolunu açık bırakması ve zalim kullara ancak bu mazur görme sınırını aştıktan ve artık suçu kesinleştikten sonra azab etmesi, Allah'ın adalet ve ihsanının kemalindendir. O, kulununu kendine özür beyan etmesini ve böylece günahından arınmasını ister. Nitekim Hadisi şerifte; "Kim Allah'a özür beyan ederse Allah onun özrünü kabu eder" buyurulmuştur. (Heysemi,X,298) İşte övülmüş, faydalı özür dileme budur.

"Takdir böyleymiş"diyerek özür beyan etmeye gelince: Bu, Allah ile tartışma, güya Allah aleyhine delil getirme ve günahı kadere yüklemektir. Bu fiil, Allah düşmanlarının fiilidir. Nitekim bunların ileri gelenlerinden biri "insanlara, kadınlar, oğullar, altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlara arzu duymak süslü gösterilmiştir" (Ali İmran,14) ayeti hakkında şöyle kunuşmuştur: "-Biliyor musunuz, bu ayetle kastedilen nedir? Etraftakiler: -Nedir? deyince, - İnsanların mazur olduklarının ispatıdır" demiştir. Bu ,Allah'ı ve O'nun kelamını bilmeyen cahilin iftirasıdır. Bu ayetle kastolunan, bu fani dünyaya değer vermemek; baki ve ebedi olan ahiret hayatına teşvik etmek ve allanıp-pullanmış bu dünyayı tercih edip onun peşinden gidenleri kınamaktan ibarettir. Bu dünyayı tercih eden kimse, oynadığı oyuncağın kendisine süslü gelip de onunla oyalanan ve sevinen çocuk gibidir. Bununla beraber Cenab-ı Hak bu süsleme işinin failini zikretmemiş ve "insanlar için biz süsledik" dememiştir. Çünkü, zikredeceğimiz ayetlerde görüleceği gibi, bu tezyin işini şeytanlara izafe etmiştir. "Şeytan, yaptıkları işleri onlara süslü gösterdi" (En'am, 43). "Aynı şekilde, müşriklerden çoğuna, çocuklarını öldürmeyi de o taptıkları putların hizmetçileri süslü gösterdi" (En'am,137). Bir Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Ben doğru yolu gösterici ve ona davet edici olarak gönderildim. Doğru yola iletmek için elimde herhangi bir kuvvet yok. İblis de doğru yoldan saptırıcı ve insanın arzularını süslü gösteren biri olarak gönderildi. Sapıklığa iletmek için onun da elinde bir şey yok". Bu durum, "Aynı şekilde, biz her topluluğa amelini süsledik" (En'am, 108) ayetiyle çelişmez. Çünkü bu tezyin işi, Allah'a izafe edilirse "O'nun kazası ve kaderi" anlaşılır. "Şeytana izafe edilirse onun buna sebep olması (tesebbüb)" kastedilir. Şu da var ki Allah Teala'nın bu tezyini, o kimselerin şeytanın süslediği şeylere arzuyla meyletmelerine karşılık bir cezadır. Kötülüğün cezası, onun akabinde başka bir kötülük işlemek; iyiliğin sevabı ise, bu iyiliğin akabinde başka bir iyilik yapmaktır.

Netice şudur: "Kader" problemi ile günah işlemeye mazeret ve delil getirmek tevbeye aykırıdır. "Özür dileme" konusunda bunun bir değeri yoktur. Bazı rivayetlerde şöyle bir şey anlatılır: "Kul günah işleyip şöyle derse-Ey Rabbim! Bu senin takdirindir; bunu hakkımda sen hükmettin ve bunu bana sen gerekli kıldın." Allah Teala da şöyle der: "Bunu sen yaptın; sen kazandın; sen istedin ve gayret ettin. Ben de bundan dolayı seni cezalandıracağım." Eğer kul şöyle derse; "Ey Rabbim! Ben nefsime zulmettim; ben hata ettim; haddi ben aştım ve bunu ben yaptım"; Allah Teala da şöyle der: "Bunu sana ben takdir ettim ve sana bunu ben gerekli kıldım. Ben de seni affediyorum." Kul bir iyilik işler ve şöyle derse; "Ey Rabbim! bunu ben yaptım; ben zekat verdim, ben namaz kıldım ve ben insanlara yemek yedirdim"; Allah Teala da şöyle der; "Ben sana yardım ettim; seni ben muvaffak kıldım". Kul; "Ey Rabbim! Sen bana yardım ettin; sen beni muvaffak kıldın ve sen bana iyilik verdin", derse Allah da şöyle der: " Bunu sen yaptın; sen istedin ve sen kazandın".

Özür dileme iki türlüdür: Birincisi, günahı itirafa aykırı olandır ki bu tevbeye de aykırıdır. İkincisi ise, bu itirafı ikrar eden, dile getiren özür dilemedir ki bu da tevbenin tamamlayıcı unsurlarındandır.

Menazil müellifi şöyle diyor: "Tevbenin hakikatleri, üç şeyde toplanır: İşlediği günahı büyük görmek; tevbesinin samimi olup olmadığında şüphe etmek ve Allah'dan mahlukatın özrüyle özür dilemek".

Tevbenin Hakikatleri

Şimdi müellifin sözlerini açıklayalım: Buradaki hakikat, varlığın kendisiyle gerçeklik kazandığı, kendisiyle varlık ve geçerlilik bulduğu şeydir. Tıpkı Hz. Peygamber'in Harise'ye söylediği şu sözde olduğu gibi:"Her hakkın bir hakikatı vardır. Peki ya senin imanının hakikatı nedir?" (Heysemi, I, 57)

Günahı büyük görme konusuna gelince: Eğer kişi işlediği günahı küçük görürse bu günahtan dolayı pişmanlık duymaz. İşlediği günahı ne kadar büyük görüyorsa o kadar pişmanlık duyar. Mesela, bir kuruşunu kaybeden kimse bundan dolayı bir pişmanlık duymaz. Fakat kaybettiği şey eğer bir dinar ise buna büyük pişmanlık duyar ve onu kaybetmesi çok ağır gelir.

Günahı büyük görme hissi, üç esastan kaynaklanır: Allah Teala'nın emrini büyük görme; bu emrin sahibi olan Allah'ı büyük görme ve işlediği günaha karşılık göreceği azaba kesin olarak inanma.

Şimdi tevbenin şüpheli olması konusuna gelelim: Bu şüphelenme, günahkara gerekli olan bir şüphelenmedir. Çünkü hiç kimse, bu görevi kendisinden taleb edildiği şekilde yerine getirdiğinden emin olamaz. Bundan dolayı o tevbenin hakkını veremediği,tevbesinin kabul olunmadığı, tevbenin sahih olabilmesi için tüm gayretini sarfetmediği endişesiyle korkar. Aynı şekilde bu tevbesinin, muhtaç veya iflas etmiş yahut sahip oldukları imkan ve mevkiileri koruma endişesi taşıyan kimseler gibi başka sebeplerle tevbe edeceğinden endişe duyar. Yahut Allah Teala'dan korktuğu için değil de mevcut halini korumak için tevbe ettiğinden şüphe eder. Veya günah işlemek zor oluğundan dolayı rahatı arzuladığından, yahut şeref, mal ve mevkiinden endişe ettiğinden, gönlünde günaha sevkedici arzunun zayıflığından, şehvet ateşinin sönmesinden, elde etmek istediği ilim ve mal kazanma yolunun günaha ters düşmesi gibi sebeplerle tevbe ettiğinden endişe eder. İşte bu ve benzeri nedenler tevbenin, Allah'dan korktuğu, O'na ve O'nun hakkına saygı gösterdiği, O'nun yanındaki mertebesinin düşmesinden korktuğu, ondan uzaklaşacağı endişesi taşıdığı ve ahirette O'nu görememekten korktuğu için yapılmış olmasını zedeler. İşte bu da tevbe, çeşitli sebeplerle tevbe edenlerinki de tevbedir!

Şu sıralayacaklarımız da tevbeye şüpheyle bakmayı gerektiren şeylerdendir: Kişinin azminin zayıf olması, gönlünün zaman zaman günaha iltifat etmesi, işlediği günahın lezzetini hatırlaması, bazen iç geçirmesi, bazen de heyacan duyması buna delil teşkil eder.

Aynı şekilde yaptığı tevbeden gönlü huzur duyması, gerçek tevbe yaptığına dair nefsine güvenmesi ve hatta sanki kendisine bir kurtuluş beratı verilmiş gibi davranması, günahından dolayı ağlaması, gaflet halinin devam etmesi ve daha önce işlemediği bazı salih amelleri tevbeden sonra yapmaya gayret etmemesi vb. bu tevbenin şüpheli olduğuna dair alametlerdir.

Makbul Tevbenin Alametleri

1- Kişinin tevbe ettikten sonraki halinin tevbe etmezden önceki halinden daha hayırlı olması.

2- Devamlı bir korku duyması ve bir an bile Allah'ın mekrinden emin olmaması gerekir. Onun bu korkusu, ruhunu kabzetmeye gelen meleklerin, "Korkmayın, mahzun olmayın! Va'd olunduğunuz cennet'le neşelenin" (Fussilet 30) sözünü duyuncaya kadar devam etmelidir. Bu korku ancak bunu duyduğunda sona erer.

3-Ruhun günahtan uzaklaşması ve kalbinin pişmanlık ve korkudan parça parça olması. Bu hal, işlediği günahın büyük ve küçüklüğüyle orantılıdır. Bu, İbn Uyeyne'nin şu ayeti tefsir ederken yaptığı tevildir: "Yaptıkları bina, kalplerinde bir şüphe ve ızdırap kaynağı olmaya kalpleri parçalanana kadar devam edecektir". (Tevbe 110) İbn Uyeyne bunu, "kalpleri tevbe ile parçalanmak" şeklinde tevil etmiştir. Şüphesiz büyük bir cezadan şiddetli korku duymak neredeyse insanın kalbini çatlatır. İşte bu da kalbin parçalanmasıdır ve tevbenin hakikati de budur. Çünkü inanan bir insanın kalbi işlediği günahın üzüntüsünden ve kötü akibetten korkarak parça parça olur. Kimin de bu dünyada işlediği günahın üzüntü ve korkusundan kalbi parçalanmazsa bütün hakikatlerin tahakkuk edeceği, itaatkar kimselerin sevab, asilerin de azab tattığını göreceği ahirette paralanır. Kalbin, ya bu dünyada veya ahirette paralanması gerekir.

Yine sahih tevbenin gereklerinden biri de hiçbir şeye benzemeyen özel bir üzüntü ve kırıklığın kalpde hasıl olmasıdır. Bu hal, günahdan başka birinde meydana gelmeyeceği gibi açlıktan, yorgunluktan ve soyut bir aşktan da hasıl olmaz. Bu hal, bütün bunların ötesindedir. Rabbin huzurunda kalb, tam bir hüzün duyar; bu hüzün onu bütün yönleriyle kuşatır ve Rabbinin önünde ona baş eğdirir, haşyet duymasını sağlar. Bu hüzün o kimseyi efendisinden kaçan suçlu bir kölenin haline dönüştürür ki o köle yakalanıp efendisinin huzuruna getirilir; o köle de kendisini onun kahrından kurtaracak birini, bir bedeli, bir serveti veya sığınacak bir yeri bulamaz ve bilir ki, hayatı, saadeti, felahı ve kurtuluşu efendisinin kendisinden razı olmasına bağlıdır. Ayrıca efendisinin, işldeği suçun bütün teferruatına muttali olduğunu da bilir. Bu hal, efendisini sevmesi ve ona şiddetle ihtiyacı olduğu bir duyguyla beraberdir. Aynı şekilde köle, kendi zaafını, efendisinin gücünü, kendisinin önemsiz fakat efendisinin izzetli olduğunu da bilmektedir.

İşte bütün bu duyguların birleşmesi ile kulda, bir hüzün, bir boyun eğiş ve teslimiyet meydana gelir. Bu, kul için ne kadar faydalı; bu duyguyu taşıması kula ne kadar layık ve bunun değeri ne yüce ve efendisine itiraf etmesi ne hoştur! Efendisine bu hüzün, boyun eğiş, itaat, bu sükunet, önünde kendini yere atmak ve ona teslim olma halinden daha sevimli bir şey yoktur. Kulun böyle bir durumda şöyle yalvarması Allah'ın ne kadar hoşuna gider: "Bu zelil, zavallı halime rağmen senden izzetinle beni ancak bağışlamanı diliyorum. Ben zayıfım, senden kuvvetinle istiyorum. Ben sana muhtacım, sen benden müstağnisin, bu halimle senin lutfundan diliyorum. İşte yalancı ve günahkar alnım senin önünde. Senin benden başka kulların çok. Benim ise Senden başka efendim yok. Senden başka sığınılacak ve kurtuluşa erilecek yer yok. Miskinler gibi senden istiyorum. İtaatkar ve zelil bir kimsenin yalvarışı gibi sana yalvarıyorum. Korkak bir kör gibi sana dua ediyorum. Boynumu sana teslim etmiş, yüzüstü yere kapanmış, senin için gözleri yaşla dolmuş ve kalbi sana boyun eğmiş bir kimse olarak senden istiyorum".

Ey ümitlerim hakkında kendisine yalvardığım!
Ey korktuklarım hakkında kendisine sığındığım!
Senin kırdığın bir kemiği insanlar iyileştiremez
Senin iyileştirdiğin bir kemiği de insanlar kıramaz.

Bu ve bunun gibi durumlar makbul tevbenin izleridir. Bu duyguyu kalbinde hissetmeyen kimse tevbesine şüpheyle baksın ve onu yeniden tashihe yönelsin. Gerçekte sahih bir tevbe ne kadar zordur! Dil ile söylemek ise ne kadar kolay! Günahkar bir mümin için samimi ve doğru bir tevbeden daha ağır gelecek birşey yoktur. La havle vela kuvvete illa billah.

Gözle görülür büyük günahlardan ve fısk ve fucurdan kaçınan bazı insanlar da haddi zatında farkında olmadan en az o günahlar kadar günah olan manevi büyük günahlara düşerler. Fakat bunların günah olduğunu düşünüp de tevbe etmeye çalışmazlar. Bu kimseler, günah işleyen insanları kınar, küçük görür, yaptıkları ibadeti tenkit ederler ve onlara lisan-ı hal ile tepeden bakarlar. Bu kimselerin tutumu, çevresindeki insanların kendilerine büyük saygı göstermelerini gerektiren bir tutum. gibi görünür ki onlar onlara tabi olanlar dışında hiç kimseye gizli değildir. Ama Cenab-ı Hakk'a göre bu kimselerin hali, daha çirkin ve o günahkarlara nisbetle bunlar rahmet kapısından daha uzaktır. Eğer Allah bu tür insanların fısk ve fücur işlemelerine imkan tanırsa bu, onların nefislerini kırmak, kudretini göstermek, o günah ile Allah'a boyun eğmesini ve yaptığı amellerin kalbinde oluşturduğu kibri yok etmek içindir. Gerçekte bu durum, onlar hakkında bir rahmettir. Allah Teala büyük günah işleyenleri samimi tevbeleri ve kendisine yönelmelerinden dolayı affeder. Bu da onlar hakkında bir rahmettir. Bu her iki grup zikrettiğimiz tarzda hareket ederlerse ne ala! Yoksa her iki grup da tehlikededir.

Övülmüş ve Kınanmış Özür Dileme

İnsanların özür dileme türleri ikiye ayrılır: 1 - Övülmüş çeşidi 2-Kınanmış çeşidi.

Kınanmış özür dileme insanların özürlerini istesinler veya istemesinler kaderin hükmüne ve bu kaderin üzerinde cereyan etmesine bakarak dikkate almak ve onları kaderle mazur görmektir.

Bu husus, meseleyi kadere bakarak değerlendiren, kaderi müşahadede fani olan pek çok salikin düştüğü bir hatadır. Daha önce geçtiği gibi bu düşünce cidden çok tehlikeli ve faydası az bir yoldur ve tek başına kurtulunması mümkün değildir. Sanıyorum **Menazil** müellifinin maksadı da budur. Çünkü bundan sonra o şöyle demiştir: "Kulun özrü kaderin hükmüne bağlaması ne herhangi bir iyiliği güzel görme ve ne de bir kötülüğü çirkin bulma vasfı bırakmaz. Çünkü bu kimse bütün manaları kaderin hükmünün manasına yüklemiştir".

Bu tür bir telakki, eksik ve zemmedilmiş bir telakkidir. Eğer o kimse bu telakkisini sürdürürse Allah düşmanlarını, O'na ve peygamberlerine muhalefet edenleri mazur görmüş olur. Bu kimselerin mazur olduklarını arzulamak, Allah'ın emrine zıt, Allah'ın mazur görmediğini mazur görmek ve Allah'ın kınadığı ve kınanmasını emrettiği kimselerin mazur olmalarını arzulamak demektir. Bu hal, Allah'ın emrine muvafık değildir. Bilakis O'nun emrine muvafakat etmek; bu kimseleri kınamak, ne Allah yanında ve ne de o işte bir özürleri olduğuna inanmaktır. Allah Teala ona mazeret yolunu göstermiş ve onu mazur kılacak hali gidermiştir. Eğer gerçekten o işte mazur ise Allah elbette ona azap etmez. Çünkü Allah Teala özür sahibi kimseye azap etmeme konusunda en merhametli, en müsamahakar ve en adil olandır. Hiç kimse yoktur ki, kendisinden özür dilendiğinde buna Allah'dan daha fazla memnun olsun. İşte bu sebepden ötürü O, peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiştir. Bütün bunları O, insanların gösterecekleri mazereti ortadan kaldırmak ve kıyamet gününde O'na karşı ileri sürecekleri delil bırakmamak için yapmıştır.

Bu tür kişilerin mazur olmalarını arzu edenler ve onların kusurlarını görmezlikten gelenlerin ortaya koydukları delil, malumdur ki bütün açılardan Allah tarafından iptal edilmiş bir delildir. Allah mazur kimselere-iyiyi kötüden ayıramayan çocuk, bunak, kendisine Allah'ın dini ulaşmamış kimseler, görmeyen ve işitmeyen hem sağır hem kör olan insanlar gibi- bir günahı olmadıkları takdirde elbette azap etmez. Ahiret gününde onlar hakkında Allah'ın başka bir hükmü vardır. Allah insanlara peygamber göndererek imtihan eder. Peygamber onlara Allah'ın emir ve yasaklarını bildirir. Peygabere itaat edeni Allah cennete, isyan edeni cehenneme sokar. Bunu Ebu'l- Hasan el- Eş'ari de Makalat'ında Ehl-i Sünnet ve ehl-i hadisten nakletmiştir. Bu konuda birçok hadis de vardır. Bunların bir kısmı, -Esved b. Seri ve Ebu Hüreyre hadisleri gibi- İmam Ahmed'in el- Müsned'inde yer almaktadır.

Ahiretin, bir karşılık görme yurdu olup mükellefiyet yurdu olmadığını ifade eden bu hadislerin akla aykırı olduğunu iddia eden kimse cahil biridir. Çünkü teklif, ancak darü'l-karar olan cennete veya cehenneme girmekle son bulur. Bundan önce, berzah aleminde ve arafta da teklif vardır. Bu sebeple Allah insanları mahşerde secde etmeye çağıracak, müminler isteyerek secde edecekler, kafirler ve münafıkların ise secde etmeleri engellenecektir.

Netice şudur: Bildiği ve yapıp yapmamaya gücü yettiği halde Allah'a isyan ve O'nun emrine muhalefet konusunda hiçbir kimse mazur addedilemez. Eğer meşru bir mazereti varsa, ne dünyada, ne de ahirette cezaya ve kınamaya çarptırılmazlar.

Bize şöyle bir itirazda bulunabilirler: Sizin bu görüşünüz, şeriatın zahirine göredir. Fakat bu zahirin batınına dikkat ederseniz insanları mazur görürsünüz. Çünkü onlar netice itibariyle, Allah'ın kendi haklarındaki arzu, kaza ve takdirine yaklaşıyorlar. Onlar, Allah'ın haklarındaki takdirine birer sahne görevi yapmaktalar. Kader okları onlara tesir etmekte ve onlar da hedefini asla şaşırmayan bu oklara hedef olmaktadırlar. Şeriatın zahir hükmünü kabullenmiş bir kimsenin, onları mazur görmesine imkan yoktur. Fakat kevni hükmü benimsemiş kişi ise onları mazur görür. Siz şeriatın hakikatiyle, bizim görüşümüzü kabul etmediğiniz için mazursunuz. Fakat biz de takdirin hakikatiyle, onların mazur görülmelerini arzulamamız konusunda mazuruz. Her ikimiz de görüşümüzde isabetliyiz.

Bu itiraza birkaç şekilde cevap verilebilir:

İlk olarak şöyle denilebilir: Eğer özür Allah tarafından kabul edilmezse kişiye fayda vermez. Kaderi ileri sürerek özür beyan etmek makbul değildir ve özür dilese bile bu özür ile hiç kimse mazur addedilemez. Kaderi mazaret olarak ileri sürmek boş bir laftır ve kesinlikle hiçbir fayda sağlamaz. Aksine günahkarın günahını arttırır ve Allah Teala'yı öfkelendirir. Aklı başında bir insan bu tür bir işle uğraşmaz.

İkinci olarak şöyle cevab verebiliriz: Kaderi mazeret olarak ileri sürmek, zalim ve cahil olduğu halde kişinin kendi nefsini temize çıkarmaya çalıştığını gösterir. Kader hakkında bilgisiz olmak, günahı kadere nispet etmek ve lisan-ı, hal ve söz ile, güzel hoş cümlelerle, kaderi zalim olmakla suçlamaktır. Bunlara genelde bir hal arız olur ve vecd halinde, bir Allah düşmanının söylediği gibi, şu tür sözler sarfeder:

Onu hem elleri bağlı olarak sıkıntı içerisinde (suya) attı
Hem de ona, su ile ıslanmaman için seni uyarıyorum, dedi.

Başka bir Allah düşmanı da şöyle demiştir:

Aden'in iki tepesine doğan kuşu için eti koydular.
Sonra bağlarını kopardığı için doğanı kınadılar.
Eğer beni korumak isteselerdi senin güzel yüzünü örterlerdi.

Diğer bir düşman:

Sen benim için ne takdir ettiysen ben onun etkisinde kaldım.
Dolayısıyla benim bütün fiillerim sana itaaten ibarettir, der.

Başka bir düşman şikayet ve zulüm isnad ederek şöyle diyor:

Eğer seven kimsenin karşılığındaki sevgiden nasibi az ise,
Yaptığı bütün iyilikler ancak günah olur.

Başka bir düşman, İblis'den özür dileyerek şöyle diyor:

Kişinin iblisi isyan edince ne olur?

Bu ifadeler Allah düşmanlarının zulüm, iftira ve şikayetlerini ihtiva etmektedir. Gerçekte ise bunlar kalplerini bir yoklasalar bunları söyleyenin içlerindeki gizli bir düşman olduğunu görürlerdi. Bir şey söylemeye gücüm yok. Bu zalim ve isyankar düşman onlara şöyle der: Benim birşey söylemeye gücüm yok. Ben ancak zalim suretinde bir mazlumum. Yine heyacanlı ve derin bir nefes alır ve şöyle devam eder: Ademoğlu miskindir, çaresizdir, ne birşey yapmaya kadir ve ne de mazurdur.

Bir başka zalim şöyle diyor: "Ademoğlu, kaderin sopaları arasında gelip giden bir toptan başka birşey değildir. Biri gelir sopasıyla, bir tarafa vurur diğeri başka bir tarafa fırlatır. Bu topun, bu sopalardan intikam almaya gücü var mıdır?"

Bir başkası ise şairin şu şiirini misal getirir:

Beni terketme ve bana zulüm etme konusunda haddi aşsan da, babam sana feda olsun.

Günahsız olduğu halde Allah'ı, kendini terkedici, zulüm edici ve hatta müsrif olarak nitelemekte ve zulümde haddi aştığını söylemektedir.

Başka biri şöyle diyor:

Bir gün senin bulutun bizi gölgelendirdi.
Şimşek çakarak bizi aydınlattı fakat çiselemeyi geciktirdi.
Bulutun yağmur verecek kısmı ortaya çıkmıyor da bekleyenler ümitsizliğe kapılıyor.

Bereketli yağmur gelmiyor ve susuzları suya kandırmıyor.

Bir başkası şöyle diyor:

Kişi sana yaklaşıyor, fakat nasibinin eksikliği onu senden uzaklaştırıyor.
Doğruyu buluyor, fakat aralarındaki mesafe farkı onu eğriye götürüyor.

Başka biri şöyle diyor:

Derya içinde susuz durur, ama kendisine su verilmez.

Zerre miktarı anlayış ve basiret sahibi olan, bütün bunların zulümden feryat ve şikayetten ibaret olduğunu anlar. Bunlardan biri neredeyse şöyle der: "Ey bana zulmeden! Olmaz olaydın." Bunu söylemese bile, gereği gibi nefsini yoklasa bu düşünceyle karşılaşır. Bu durum, cehalet ve zulüm konusunda varılacak en son noktadır. Cenab-ı Hakk'ın dediği gibi:"İnsan cidden çok zalim ve çok cahildir" (Ahzab, 72). "Allah hiç birşeye muhtaç değildir ve hamd olunmaya layıktır" (Fatır, 15). Keşki bu zalim ve cahil, başına gelen belanın nefsinden kaynaklandığını, nefsinin her türlü kınama ve kötülüğe daha layık olduğunu ve onun bütün kötülüklerin merkezi olduğunu bir bilse! "Muhakkak insan Rabbine karşı çok nankördür" (Adiyat,6). Bu ayeti İbn Abbas, Mücahid ve Katade "Allah'ın nimetlerini çokca inkar eden kişi" şeklinde tefsir etmişlerdir. Hasan-ı Basri de "belaları sayıp nimetleri unutan kişi"; Ebu Ubeyde "hayrı az kişi" şeklinde tefsir etmişlerdir. Ayette "kenud" lafzı geçmektedir. Nitekim bitki bitmeyen yere "arz-ı kenud" denir. Fayda veren bitkilerin olmadığı araziye de bu isim verilir. İbn Abbas şöyle demiştir: "el-Kenud: bir kötülüğün birçok iyiliği unutturduğu kimsedir".

Keşki bu zalim ve cahil kişi şu hususları bilse: Bu kişi kendi menfaatlerinin geleceği yola oturmuş, o menfaatlerin kendisine ulaşmasını engelliyor. Bu kimse hayatını sağlayan su yatağı üzerinde bir taş; kalb bahçesine suyun akışını engelleyen bir benddir. Su yatağı üzerinde durmuş ve suyun kendisine ulaşmasına engel olduğu halde yardım istiyor ve "susuza yardım edin, susuza yardım edin" diye imdat istiyor. O kişi, kalbinin sınırlarını keşfetmeye engel bir şekilde kalbini örten bir perde; kalbine hidayet güneşinin doğmasına engel bir buluttur. O kişiye kendinden daha zararlı, onu kahretme ve ona düşmanlık etmede yine kendinden daha kuvvetli bir düşman yoktur.

Düşmanlardan cahile zarar gelmez.
Cahilin kendine nefsinden geldiği kadar!

Mazlum kılığına bürünmüş zalimi ve suç kendinde olduğu halde şikayet edeni Allah kahretsin!" Hem büyük bir gayretle yüz çeviriyor ve hem de" beni kurtarın! beni kurtarın! diye bağırıyor. Üstelik sırtını kapıya vermiş; hatta kapıyı kendisi kilitlemiş, anahtarları kaybetmiş ve kırmış. Şiir:

Beni hem davet ediyor hem de önümdeki kapıyı kapatıyor.

Ben şimdi nasıl gireyim? Varın siz söyleyin.

Şefkatli biri, bu kulu ateşden kurtarmaya çalışıyor, o ise onun elbisesine asılıp, aşağı almaya gayret ediyor ve hızla ateşe yuvarlanıyor. Sonra da "Beni çukura attılar, ateşe düşürdüler, yok mu kurtaran?" diye yardım talep ediyor. Vallahi nice iyi niyetli insanlar "Dikkat et, sakın, kendini koru" diye nasihat etmiş, nice insanlar ateşe düşmemesi için elbisesinden tutmuş ve niceleri, düşüncesiz kimselerin ateşe yuvarlandıkların ıona bildirmişlerdir ama bunlardan yüz çevirip bildiğini okumuştur.

Sizin peşinizden nasihat için ne kadar koştum.
Ne var ki bazen nasihat eden ithamdan başka birşey elde edemez.

Rabbine karşı şeytana arka çıkan, nefsiyle bir olup Allah'a düşman kesilen kimselere yazıklar olsun. Bu kişi günah konusunda Cebrî, taat konusunda ise Kaderdir. Bu kişi görüş sahibi olmaktan aciz, eline geçen fırsatları hoyratça harcayan, kendine fayda sağlamaya engel ve sürekli Cenab-ı Hakkın takdirini kınayan bir kişidir. Kölesi, karısı ve cariyesinin, onun verdiği bir emri yerine getirmeyip buna mazeret gösterdiklerinde, kendisinin kabul etmeyeceği mazereti Allah'a karşı delil olarak ileri sürmektedir. Allah bu tür kimselere bir şeyi emrettiğinde aşırı giderler; yasakladığında ise onu yaparlar ve de şöyle derler: "Beni buna kader sürükledi". Bunu bir delil ve mazeret olarak kabul ederler ama gerçekte onun cezasını çekmeye acele etmektedirler.

Ey zalim ve cahil kişi! Kader, Rabbinin hakkını terketme konusunda bir delil olsaydı kader, senin bazı haklarını terk konusunda kölen ve cariyen için de bir delil olmaz mıydı? Oysa ki biri sana kötülük yapıp kaderi mazeret olarak ileri sürse kızgınlığın şiddetlenir, yaptığı suç gözünde kat kat büyür ve onun bu delili sana saçma gelir. Sonra sen Rabbine karşı böyle bir mazereti delil olarak ileri sürer ve nefsini mazur görürsün. Böyle bir durumda olan kişiden, zulme ve cehalete daha layık kim vardır?

Bunu, son nefesine kadar Allah'ın peşpeşe lütfettiği iyiliklere rağmen yapmaktasın. O Allah seni türlü illetlerden kurtardı; cennetine girebilmen için ibadet edebilme gücü verdi; sana kılavuz gönderdi; rızkını temin edeceğin ve yolculuk esnasında eşkiyalara karşı kendini müdafaa edeceğin silahlar verdi; kulak, göz ve kalp verdi; hayrı, şerri, faydalıyı ve zararlıyı sana bildirdi; sana peygamberlerini gönderdi; kitabını indirdi ve öğüt almak, anlamak ve amel etmek için onu kolay kıldı; sana şerefli ordusuyla yardımda bulundu; ki bu ordu sana metanet verir, seni korur. Düşmanınla savaşır ve onu senden uzaklaştırır, ona meyletmemeni ve onunla barışmamanı isterler ve rızık konusunda onlar sana kafidir. Fakat sen onlara karşı şeytana yardım eder ve onlara karşı şeytanın dostluğunu tercih eder, hatta sana en layık olan Gerçek Dost'unu terkederek onunla işbirliği yaparsın. Cenab-ı Hakk şöyle buyurur: "Hani biz meleklere: "Adem'e secde edin" demiştik de İblis'den başkası hemen secde etmişlerdi. O, cinlerdendi ve Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı. Şimdi siz beni bırakıp da onu ve onun neslini, hepsi sizin düşmanlarınız olduğu halde, dost mu edineceksiniz? Zalimler için ne kötü bir değiş tokuştur bu". (Kehf, 50) Allah, İblis'i semadan kovmuş, cennetinden çıkarmış, yakını da uzaklaştırmıştır.

Çünkü o sana secde etmedi. Sen baban Adem (as)'ın neslindensin. Bütün bunlar senin şeytana olan üstünlüğünden dolayıdır. Allah ona düşman olmuş ve onu kovmuştur. Ama sen onun düşmanıyla dost oldun, ona meylettin ve onunla barıştın. Bununla birlikte zulümden dem vurur, Allah'ın seni kovup uzaklaştırmasından da sitem eder ve şöyle dersin:

Beni vuslata alıştırdılar, vuslat tatlı idi.
Ama sonra da ayrılığa ittiler, ayrılık ise zor.

Evet. Davranışı bu şekil ve bu vasıflara sahip olan bir kişi yaratıcısından nasıl uzak olmaz? Bu hallere sahip olan kulu O, nasıl seçkin ve kendine yakın kimselerden kılar? O kişi, Allah ile olan irtibatını kesmiştir.

Allah insana kendisine şükretmeyi emretmiştir. Bu, şükre olan ihtiyacından değil, aksine o kişinin bu şükrüyle O'nun fazlından çok şey kazanması içindir. Allah'ın hoşlanmamasına rağmen, O'nun nimetlerine nankörlük etmek ve bunlardan medet ummak, o nimetlerin o kişiden uzaklaşmasına en büyük sebep teşkil eder.

Allah insana, ona olan ihsanını hatırlaması için kendini zikretmesini emretmiştir. Bu zikri unutmasını, Allah'ın da onu unutması için bir sebep kılmıştır. "Onlar Allah'ı unutmuşlar; Allah da onları kendilerine unutturmuştur (artık kendi menfaatlerini düşünemezler)" (Haşr, 18). "Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu (hidayetinden mahrum etti) " (Tevbe, 67). Allah ihsanda bulunmak için kendinden istenmesini emrettiği halde o kişi istememiş, hatta istemediği halde bir çok nimetler vermiş de o kabul etmemiştir. Kendisine merhamet edeni, ona merhamet etmeyene şikayet etmekte, kendine zulmetmeyenin zulmünden sitem etmekte ve kendine düşmanlıkta bulunan ve zulmedene güvenmektedir. Eğer Allah ona sıhhat, afiyet, mal ve şeref bahşederse o da bu nimetleri O'na isyan etmekte kullanmaktadır. Eğer bu nimetleri alırsa sürekli Rabbine kızar ve O'ndan şikayette bulunur. Ne hali, ne keyfi yerindeyken ve ne de başına bela geldiğinde iyidir. Afiyet, onu Rabbinden hoşlanmamaya sevkeder. Bela ise O'nu inkara ve nimetlerine karşı nankörlük etmeye ve O'nu insanlara şikayet etmeye sürükler.

Allah onu kapısına davet ettiği halde o ne O'nun kapısına varır ve ne de kapısını çalar. Allah sonra kapıyı onun için açar, fakat o ne buna niyet eder ve ne de içeri girer. Ona, cennetine davet eden peygamberini gönderir, fakat o, peygambere isyan eder ve şöyle der: Gözümle gördüğümü görmediğime, peşini taksitli şeye, gördüğümü işittiğime değişmem. Sonra da şöyle söyler:

Gördüğünü al,işittiğini bırak.
Güneş doğduğunda Zuhal yıldızının sana ne faydası var?

Ama zevkleri peygambere itaat etmeye uygun düşerse ona itaat eder, fakat bu itaati hazzına kavuşmak içindir, o peygamberi gönderenin rızası için değil. Sürekli olarak, yaptığı isyanlarla Allah'a buğz gösterir, hatta O'ndan yüz çevirir ve kapıyı kendi yüzüne kapatır.

Bütün bunlarla birlikte Allah o kula rahmetinden ümit kestirmez ve adeta şöyle der: "Ne zaman gelirsen seni kabul ederim. Gece gelirsen kabul ederim, gündüz gelirsen kabul ederim. Bana bir karış yaklaşırsan ben sana bir arşın, bir arşın yaklaşırsan sana bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelirsen ben koşar adım sana gelirim. Bana yeryüzü kadar hata ile fakat şirk koşmaksızın gelirsen ben de seni yeryüzü kadar mağfiret ile karşılarım. Günahların gökyüzünün ufuklarına kadar taşsa ve sonra benden af istesen seni affederim. Cömertlik ve kerem bakımından benden daha büyük kim vardır?

Kullarım büyük günahlar ile bana meydan okuyorlar ama onlar yatarlarken onları korurum. Benim ile cinler ve insanlar arasında büyük bir durum var: Ben yaratıyorum, fakat benden başkasına ibadet edilmekte; ben rızık veriyorum, fakat benden başkasına şükredilmektedir. Kullarıma ihsanım inmekte ve onlardan bana kötülükleri yükselmektedir. Ben onlara muhtaç olmadığım halde, ihsan ettiğim nimetler ile onlara sevgi gösteririm. Bana en muhtaç olan varlıklar onlar olduğu halde işledikleri isyanlar ile bana buğz gösterirler.

Kim bana gelirse onu henüz uzakta iken karşılarım. Kim benden yüz çevirirse ona yakınından seslenirim. Kim benden sakındığı için günahı terkederse ona bol bol ihsan ederim. Kim benim rızamı talep ederse ben de istediği şeyi ona veririm. Kim benim güç ve kuvvetime dayanarak çalışırsa demiri bile ona yumuşatırım.

Beni zikredenler, benimle birlikte olan kişilerdir; bana şükredenler, nimetimi artırdığım kimselerdir; bana itaat edenler, kendilerini şerefli kıldığım kimselerdir. Bana isyan edenlere ise, rahmetimden ümit kestirmiyorum. Tevbe ederler ise tevbelerini kabul ederim. Çünkü ben tevbe edenleri ve günahlarından tertemiz olanları severim. Tevbe etmezler ise, onların tabibi benim. Onları kusurlardan temizlemek için belalarla imtihan ederim.

Başkasına beni tercih edeni, ben de başkasına tercih ederim. Benim nezdimde bir iyiliğin karşılığı, on mislinden yediyüz misline kadar, hatta çok daha fazladır. Bir kötülüğün karşılığı ise sadece birdir. Eğer o kötülükten dolayı pişmanlık duyar ve af isterse ben de kötülüğü affederim.

Az bir iyiliğin bile karşılığını veririm ve fazla olan günahları bile affederim. Rahmetim gazabımdan, sabrım hesaba çekmemden, affım cezalandırmamdan daha fazladır. Bir annenin çocuğuna karşı duyduğu şefkatten daha fazla kullarıma karşı şefkatliyim. "Allah kulunun tevbe etmesine şu kişiden daha çok sevinir: Üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunan devesini ölümün kol gezdiği bir çölde kaybetmiş, onu aramış fakat bulmaktan ümidini kesmiş, sonra bir ağacın dibinde ölümü beklerken uyumuş kalmıştır, uyandığında bir de ne görsün! Deve baş ucunda ve yukarıdan ağaca bağlanmış duruyor. İşte Cenab-ı Hakk kulunun tevbe etmesin devesini bu vaziyette bulduğunda o kişinin duyacağı sevinçten daha fazla sevinir".

Allah'ın sevinci, bir ihsan,iyilik ve lütuf sevincidir. Yoksa kulunun tevbesine muhtaç olduğundan veya bir şey kazanacağından değildir. O'nun, kuluna dostluğu ise o kula ihsanda bulunmak, onu sevmek ve ona iyilik yapmak içindir. Bu dostluk ile Allah'ın hükümranlığı artmaz; zayıf bir durumdan şerefli bir duruma da yükselmez; bu dostluk ile galib gelmez; bir belayı defedici gibi görmez ve herhangi bir işinde bu dostluk ile yardım talep etmez. "De ki: Hamd, evlat edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan ve aczinden ötürü bir dosta ihtiyaç duymayan Allah'a muhsustur ve O'nu gereği gibi ulula" (İsra, 111). Allah burada zilletten dolayı dost edinmekten kendisini tenzih eder, Allah aczinden değil lütfundan dolayı iman edenlerin dostu, müminler de onun dostudur. Rabbin durumu bu ve kulun durumu da budur. Onlar kendi nefislerini mazur görüyorlar ve günahlarını kaderlerine yüklüyorlar.

Allah övgüleri ve şerefi kendine ayırmıştır.

Kınama ise insanın vasfıdır.

Şu sözü söyleyen ne güzel söylemiştir:

Hem sevgiline giden yolu hızla katedersin.
Sürekli olarak gözlerinden yaş akıtırsın.
Halbuki nefsin sana yalan söylemiştir, sen onun dostlarından değilsin.
Hem de aranızın uzak oluşundan şikayet edersin.
Öyleyse sen zalimin ta kendisisin.

İnsanların Özür Dilemelerinin İkinci Manası

Yukarıda geçtiği gibi müellif Herevi:

"İnsanların özür ve mazeret talep etmeleri tevbenin hakikatlerindendir" demiştir. Bundan anlaşılan birinci manaya göre günah konusunda insanların mazur olduklarını söylemeleri ve mazeret talebinde bulunmaları yeterli olmayıp, tevbeyi bozan ve onu iptal eden bir husustur.

İnsanlar sana bir kötülük yapıp, sana karşı bir suç işlediklerinde kabahati kadere yüklemelerini, fiillerinin bir ağacın hareketinden farksız olduğunu söylemelerini kendi hakkında kabul edebilir, mazur görebilirsin, ama rabbin hakkında böyle bir şeyi kabul edemezsin. Doğru olan tavır budur ve ariflerin, Allah'ın has ve dost kullarının hali de böyledir. Kendi haklarına önem vermezler fakat Allah'ın hakkını tam olarak verirler. Kendi haklarından kendilerine karşı suç işlendiğinde işi kadere havale ederler ama Allah'ın hakkı sözkonusu olduğunda kadere değil, vakıaya bakarlar ,Allah'ın hakkını ararlar. Kendi haklarına bir tecavüz olduğunda haklarından vazgeçerler fakat Allah'ın hakkını tastamam alırlar.

Bu hal, Hz. Peygamber (sav) in hali idi. Nitekim Hz. Aişe (ra) şöyle anlatır: "Allah Rasulü (sav) asla kendi nefsi için intikam almamış ve buna meyil de duymamıştır. Allah Rasulu ancak Allah'ın haramları çiğnendiğinde intikam almıştır. Allah'ın haramları çiğnendiğinde, onun intikamını almaktan başka bir şey onun gazabını gideremezdi."

Yine Hz. Aişe (ra) şöyle der: "Allah Rasulu (sav), Allah yolunda cihad müstesna, ne bir hizmetçiye, ne bir hayvana ve ne de bir şeye bir kere olsun eliyle vurmuş değildir". **(Müslim, Fedail, 79; İbn Mace, Nikah,51; Müsned,VI 229, 232)**

Hz. Enes (ra): "Nebi (sav)'e on sene hizmet ettim. Yaptığım bir şey için: "-Niçin onu böyle yaptın?" veya yapmadığım bir iş için "-Niçin yapmadın?"dememiştir. Ailesinden biri beni azarladığında şöyle derdi: "- Onu bırakın! Eğer takdir edilseydi olurdu". **(Buhari, Edeb,39; Ebu Davud, Edeb,1; Tirmizi, Birr, 69)**

Şimdi onun kendi hakkına bir halel geldiğinde bunu takdir-i ilahiye bırakmasına, bir de Allah'ın hakkı söz konusu olduğunda onun emrini yerine getirip kadının elini kesmesine bak. O bunu yaparken: "Kader ona böyle hükmetti" dememiştir. Yine O'nun cemaatle namaza katılmayanları yakma konusundaki kararlılığı buna delildir. Bu konuda "namaz onlara takdir edilseydi kılarlardı" dememiştir. Aynı şekilde zina eden bir kadın ve erkeği recmetmesi buna delildir. Bu konuda bu ikisi için kaderi delil olarak ileri sürmemiştir. Hz. Peygamber'in, çobanı öldürüp develeri de alıp götüren ve müslüman olduktan sonra irtidat eden Urenilere karşı tavrı da böyledir. "Takdir böyleymiş" dememiş, aksine çaprazlama ellerinin, sonra da ayaklarının kesilmesini ve gözlerine mil çekilmesini emretmiştir. Sıcağa bırakılmışlar; su istemişler fakat su verilmemiş ve susuz olarak ölmüşlerdir. Anlatılması uzun sürecek bu ve benzeri olaylar Hz. Peygamber'in bu konudaki tutumuna örnek gösterilebilir.

Hz. Peygamber, kaderi bahane ederek O'nun emrini terkeden ve böyle bir delili insanlardan kabul eden kimseden çok daha fazla Allah'ı ve O'nun hakkını tanıyan biridir. Bununla birlikte, kendi hakkı konusunda Hz. Enes'i mazur görmüş ve "takdir edilseydi olurdu" demiştir. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun.

Bu ikinci mana her ne kadar doğru ise de tevbenin şartlarından veya onun esaslarından biri değildir. Bu mananın esasında tevbeyle de bir ilgisi yoktur. Eğer kişi kendine yapılan bir kötülüğü mazur görse bu o kişinin tevbesinden birşey eksiltmez. O zaman da birinci manayı kasdetmiş olur. Bu konudaki hükmün ne olduğunu da biliyorsun.

Şüphe yok ki Menazil müellifi burada hem insanları kaderden dolayı mazur görmeyi, hem de emr-i ilahinin hükmünü onlara tatbik etmeyi kasdediyor. Kaderin bizzat kendisini dikkate alarak onları mazur görmüş; emr-i ilahiyi dikkate alarak da emrin gereğini onlara uygulamıştır. Emr'e vakıf olması kaderden, kaderi gözetmesi de emr'den onu alıkoymaz.

Bu görüş doğru olsa da onların mazur görülmelerine delil teşkil etmez. Onların mazur oluşları elbette tevbe ile ilgili bir husus değildir. Bu mazeret batıl değil, muteber bile olsa onlar mazur sayılmazlar, mazeret istekleri de tevbenin hakikatlerinden olmaz. Aksine asıl Allah için muhalefet ve buğz beslemek tevbenin hakikatlerindendir. O'nun emrine ve nehyine muhalefet edildiğinde insanları mazur görmemek ve şiddetle kızmak Allah'a karşı duyulan saygının büyüklüğünün alametlerindendir. O'nun emrine ve nehyine muhalefet edildiğinde onları mazur görmeye nisbetle bu hal, tevbenin hakikatlerinden olmaya daha layıktır. Bilhassa bu tür bir telakki, putlara ibadet edenleri, peygamberleri öldürenleri, Firavn'ı, Haman'ı, Nemrut b. Ken'an'ı, Ebu Cehil ve arkadaşlarını, iblis ve askerlerini, bütün kafir, zalim ve Allah'ın koyduğu sınırları aşanları ve O'nun haramlarını çiğneyenleri mazur görmeye götürür. Bütün bunlar, mahlukattan olduklarına göre hepsi kaderin hükmü altındadır. Şimdi bütün bunların özürleri tevbenin hakikatinden midir?

Bu düşünceye, kulun rububiyetin tevhidinde fena olmak yolunda ilerlemesi ve bunun saliklerin varmaya çalıştıkları gaye olarak gösterilmesi neden olmaktadır. Sonra Allah'ın mazur görmediği, hatta şiddetle kızıp yanından uzaklaştırdığı, kapısından kovduğu ve çok fazla kin duyduğu birinin mazuriyeti hakkında, Allah'a nasıl muvafakattan bahsedilebilir? Sen o kimseyi mazur görürsen bu ancak, Mahbub olan Allah'ın hiddetini çekmeğe ve O'nun gözünden düşmeğe sebeb olmaz mı?

Şeyhu'l-islam'dan sadır olan bu hatalı görüş, onun iyi taraflarını silmeye ve hakkında kötü bir düşünceye sevketmeye neden olmamalıdır. Onun ilim, önderlik, bilgi ve seyr-i sülukdaki ileri durumu bilinmeyen bir husus değildir. Söylediği her sözün tartışmasız benimsenmesi veya reddettiği bir şeyin terkedilmesi ancak, günahlardan korunmuş olan peygambere -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- mahsustur. Kamil kişi ise hatasının olabileceğini benimseyebilen kişidir. Özellikle de, insanın ayaklarının kaydığı, zihinlerin yanlış yollara saptığı, salihlerin farklı yollara ayrıldığı ve ancak az bir kısmının helakden kurtarıcı ilaçları elde edebildiği bir sahada hata yapabileceğini kabul etmek daha olgun bir davranıştır.

Nasıl olmasın? Bu öyle bir denizdir ki, bu denizde kişinin yolculuk ettiği gemisi dağlar gibi dalgalar arasında gitmektedir. Bu öyle bir savaş alanıdır ki, gördüklerinde yiğitlerin şecaatleri kesilir. Zeki kimselerin akılları hayrete düşer ve insanlar bu denizin sahiline geldiklerinde denize açılmaktan vazgeçerler.

Bunların bir kısmı dehşetten şaşkına dönmüştür. Aynı sahneleri bir daha görmeğe tahammülü ve bir adım bile atacak hali yoktur. Müşahade ettiği manzaranın dehşeti karşısında kalbi korkuyla dolmuş ve şöyle demiştir: Kıyıda durmak daha emniyetli; kendini tehlikeye atan biri akıllı olmaz.

Bir kısmı ise, bu denizin taşkınlığını ve dalgalarının sesini duyunca ona bakmaya bile takatı kalmaz ve gerisin geriye döner.

Bir kısmı da kendini denizin ortasına atar ve dalgalar onu kaldırıp indirir. Bu üçü de tehlike içindedir: Çünkü kıyıda duran kimsenin de suya düşeceğinden korkulur. Bundan kaçanın ise-bu kaçışından büyük gayret sarfetse bile- dönüp varacağı yer sadece orasıdır. Kendini bu tehlikeye atan kimse ise her an boğulanları kendi gözüyle görmektedir. Bu durumdan insanların ancak dördüncü sınıfı kurtulabilir: Onlar "emr" gemisinin gelmesini bekler. Gemi onlara yaklaşınca kaptan onlara seslenir: "Haydi binin gemiye. Onun duruşu da kalkışı da Allah'ın adıyladır." (Hud, 41)

Şüphesiz bu, Hz. Nuh'un ve ondan sonra gelen peygamberlerin gemisidir. Buna kim binerse kurtulur ve kim de binmezse boğulur. Binenler Emr gemisine kader ile binerler ve o gemi, denizlerden tasarruf kudretini elinde bulunduran Zat'ın boyun eğdiren hükmüne bağlı olarak, denizin dalgaları arasında yüzer gider. Bu salınma yeryüzü ve gökyüzüne şöyle nida edilene kadar devam eder: "Ey yeryüzü! Suyunu yut ve ey gökyüzü! Yağmuru tut! Su çekilmiş iş bitmiş ve gemi Cudi üzerine oturmuştur". (Hud,44)

Nuh'un kavmi ve bu gemiye binmeyenler önce boğulurlar ve sonra ateşe atıldılar ve alemlerin zirvesinden onlara şöyle seslenilir: "Denilir ki: Zalimler helak olsun!" (Hud,44). "Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar, kendileri zalim oldular" (Zuhruf, 76). Sonra onlara şeriat ve kader lisanıyla O'nun birliğini tasdik ve hücceti-ni ispat için-ki O Allah adillerin en adilidir- şöyle nida edilir: "De ki: Tam hüccet Allah'a aittir. O dileseydi elbette hepinizi toptan hidayete erdirirdi". (En'am,149)

Kader Gemisine Binmek

Emir gemisiyle denize açılan kulun görevi, kader dalgalarıyla çarpışmak ve onların birine, bir diğeriyle karşı çıkmak kaderi kaderle gidermektir. Yoksa helak olur. Bu hal, sabırlı ariflerin halidir. Örnek arif Şeyh Abdulkadir Geylani'nin şu sözünde kasdettiği de budur: "İnsanlar kaza ve kadere dayandıklarında herşeyi bırakırlar, ama ben bırakmam. Bu konuda bana küçük bir pencere açıldı ve gördüm ki: Hak için, hakkın kaderleri hak ile ihtilaf edip çekişmekteler. Er kişi kader ile mücadele eden kişidir, yoksa kadere hemen teslim olan er kişi değildir. " Bu dünyadaki hayatlarında kulların geçimlerini sürdürmeleri ancak bir kaderi başka bir kader ile gidermeleri ile mümkündür. Dünyada böyle ise ahiret hakkında bu nasıl mümkün olmaz? Allah Teala her ikisi de kendi takdiri olmasına rağmen, kötülüğün iyilikle giderilmesini emretmiştir. Açlık da onun bir takdiridir, fakat yine O'nun takdiri olan yemek yeme ile giderilir. Eğer kul yemek yemeye muktedir olduğu halde açlığı bir kader sanarak yemeyip ölürse isyankar olarak ölmüş olur. Soğuk, sıcak, susuzluk da böyledir ve hepsi O'nun takdiridir. Allah kaderin, zıddı takdirle giderilmesini emreder. Bu kaderleri gideren kimse, giderilen şey ve giderme fiili, hepsi O'nun takdiridir.

Hz. Peygamber (sav) bu manayı ne güzel dile getirmiştir: Ona şöyle sorarlar: "- Ey Allah'ın Rasülu! Tedavi gördüğümüz ilaçlar, Kur'an ile okuyup üflememiz ve bazı şeylerden sakınca duymamız hakkında görüşünüz nedir?Bunlar Allah'ın takdirinden bir şey geri çevirebilir mi? " O şöyle cevap verdi: "Evet onlar da Allah'ın takdiridir. **(Tirmizi, Kader, 12; İbn Mace, Tıp,1; Müsned III, 421)** Başka bir hadisde: "Dua ve bela sema ile yer arasında karşılaşırlar" **(Heysemi, X, 146)** buyurmuştur.

Kafir düşmanlar İslam ülkesine saldırdığında, Allah'ın takdiri ile saldırmışlardır. Şimdi müslümanların kadere teslim olmaları ve Allah'ın kaderini bir başka kaderle giderme yolu olan cihadı terketmeleri onlara helal olur mu?

Aynı şekilde sana takdir edilen günahı bir kader sonucu işlemen de böyledir. Öyleyse, bu günahın sonuç ve gereğini samimi bir tevbe ile giderki bu da kaderdendir.

Kaderin Kader İle Giderilmesi

Kaderin kader ile giderilmesi iki çeşittir:

Birincisi: Meydana gelmeden sebebleri oluşmuş kaderin, mukabil diğer takdir sebebleri ile giderilmesidir. Bu sebebler ile giderildiğinde o kaderin meydana gelmesi önlenmiş olur. Düşmanı muharebe ile gidermek gibi. Sıcak, soğuk vb. şeyler de zıtlarıyla giderilir.

İkincisi: Meydana gelmiş ve bir süre devam etmiş kaderin, onu giderici ve yok edici bir diğer kader ile giderilmesidir. Hastalık kaderinin tedavi kaderi ile, günah kaderinin tevbe kaderi ile, kötülük işleme kaderinin iyilik yapma kaderi ile giderilmesi bu tür giderme çeşitlerindendir.

İşte ariflerin kader karşısındaki tavırları böyledir. Kadere dayanıp da hareketi ve çare aramayı terketmek yoktur. Çünkü bu aczdir. Allah Teala acziyeti kınamaktadır. Kul ancak mağlub olup, çaresiz ve mecalsiz kaldığında, kadere teslim olmuş ve ölü yıkayıcısının elinde dilediği gibi evirip çevirdiği bir ölü durumuna gelmiş olur. Bu durumun ilim, hal ve müşahede bakımından kaderde yok olmaya (fena) faydası vardır. Fakat gücü yerinde ve sebeblere tevessül imkanı varken kadere sığınmak doğru değildir. Bu halde iken gereken fena şudur: Allah'ın hükmünden dolayı insanlardan, O'nun emrinden dolayı arzularından, Allah'ın iradesi ve sevgisinden dolayı kendi irade ve sevgisinden, O'nun güç, kuvvet ve yardımından dolayı kendi güç ve kuvvetinden fani olmaktır. İşte, "Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz" ayetinin ilim ve hal açısından ortaya koyduğu gerçek budur. Allah müsteandır.

Tevbenin Hakikatinin Sırları

Menazil müelifi şöyle diyor: "Tevbenin hakikatinin sırları üçtür: Allah'dan sakınmayı izzetten ayırmak, günahı unutmak ve tevbeden tevbe etmek. Çünkü tevbe eden, ayetteki "hep beraber" kapsamına girmektedir: "Hep beraber Allah'a tevbe ediniz ey müminler. Umulur ki kurtuluşa erersiniz" (Nur, 31). Cenab-ı hak tevbe edene de tevbeyi emretmiştir.

Allah'dan Sakınmayı İzzetten Ayırmak: Tevbe etmekten gaye Allah'dan sakınma (takva) olmalıdır. Takva ise Allah'dan korkmak, O'ndan haşyet duymak, emrini yerine getirmek ve nehyettiği şeyden kaçınmaktır. Kul Allah'ın nuruyla Allah'a itaat eder ve O'nun sevabını umar. Yine Allah'ın nuruyla O'na isyanı terkeder ve Allah'ın azabından korkar. Bunları yaparken itaat, izzet ve şerefini elde etmek için yapmaz. Çünkü itaat ve tevbenin de gizli ve açık bir şerefi vardır. İtaat ve tevbe ile bir şeref kazanacağını bilse bile gayesi bunu kazanmak olmamalıdır. Kim şeref kazanmak için tevbe ederse bu tevbesi boş bir şeydir. Bir rivayete göre şöyle anlatılır: "Allah Teala peygamberlerden birine şöyle vahyetmiştir: Şu falan zahide söyle: Senin zühdün dünya içindir ve bununla kısa yoldan rahata kavuştun. Sadece bana yönelmen ile de bir şeref ve nam kazan der. Benim için sen ne yaptın? O şöyle dedi: Ey Rabbim! Bundan sonra ben senin için ne yapabilirim? O: Sen benim için bir dostu sevdin ve bir düşmana benim için düşman oldun mu?

Yani rahat ve şeref senin kısmetin ve onları zühd ve ibadet ile elde ettin. Fakat sadece benim için dostluk ve sadece benim için düşmanlık duymak olan hakkımı yerine getirdin mi?

Mesele Allah'ın emirleri hususunda, ilim ve hal bakımından kendi payına düşenle O'nun hakkını ayırmaktır. Bu konuda birçok samimi sadık insan kendi ruh hallerini anlayamamışlardır. Bunu ancak sadıklar içinde basiret sahibi olanlar tefrik edebilirler. Bu kimseler, diğer insanlara nispetle sadıkların mertebesi neyse, onların sadıklara nispetle yerleri de odur.

Günahı Unutmak: Bu konu açıklanması gereken bir konudur. Çünkü bu konuda ehl-i tarik arasında farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Bazıları günahı hatırlamakla iştigal etmemeyi ve ondan vazgeçmeyi, günahdan vazgeçmek olarak değerlendirmişlerdir. Yalnız Allah ile beraber olmak, tevbe eden için daha uygun ve ona daha faydalıdır. Günah işlemediği bir anda günahı hatırlamak günahtır, demişlerdir.

Bir kısmı gühahı unutmamanın daha evla olduğu görüşüne sahiptirler. Hatta her an o günahı düşünmek gerektiği, bunun da kişide Allah'a karşı bir üzüntü ve

O'na teslimiyet meydana getireceği ve bunun da o kişi için, böyle geçirmediği vakitlerden daha hayırlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar bundan dolayı Hz. Davud'un hatasını avucuna nakşettiğini ve ona bakıp ağladığını delil getirirler. Ayrıca şöyle demişlerdir: Eğer bir yolda kaybolursan günahını hatırla; böylece yolunu bulursun. .

Bunun manası şudur: Günahı hatırladığında üzülür, kendini zelil görür ve haşyet ve korku içinde Allah'ın önünde sessiz sedasız bir vaziyet alırsın. Bu da O'na kulluğun bir yoludur.

Doğru görüşü tespit etmek için meseleyi biraz açmak gerekir. Şöyle ki: Kul, nefsinde O'na dua etmekten alıkoyacak bir rahatlık ve kendini azıcık bir beğenme hissi duyup Allah'ın nimetini unutur ve nefsi ona fakirliğini, eksikliğini unutturursa günahı hatırlaması onun için daha faydalıdır. Fakat Allah'ın kendi üzerindeki nimetini hatırlar, O' na muhtaç olduğunu, vücudunun tek hücresinde bile O'ndan müstağni olmadığını bilir, kalbi O'nun sevgisiyle dolup bundan sevinç hisseder, O'na kavuşmaya iştiyak duyar, geniş rahmet, sabır ve affını idrak eder ve Allah'ın isim ve sıfatlarının nurları kalbine doğarsa, günahını unutması ve onu hatırlamaması onun için daha uygun ve daha faydalıdır. Çünkü ne zaman günahını hatırlarsa bu duygular ortadan kalkar, yüce seviyelerden aşağı derekelere düşer, aralarında yer ile gök arasında daha fazla bir mesafe olan bir halden diğer bir hale gider. Bu, şeytanın ona duyduğu bir hasedin sonucudur. Şeytan onu makamından alaşağı etmek, kalbinin bilgi ve sevgi meydanlarındaki seyrini, kötülüğünün yalnızlığına ve günahının sıkıntısına doğru sevketmek ister.

İşlediği günahı hatırlayan birinci kişinin hali Allah'ın o kimseye verdiği bir nimettir. Allah Teala bu nimetiyle onu iddia ve buğz derdinden emin kılmış ve hissetmediği gizli kibir örtüsünden kurtarmıştır. Bu bir tür nimet, diğeri de bir başka nimettir. Bu konuda lafızlarla ifade edilemeyen bir durum vardır. Başarı sadece Allah'dandır ve sadece O'ndan yardım istenir.

Tevbeden Tevbe Etmek: Bu ifade, doğruya da yanlışa da yorulabilecek müphem bir ifadedir. Bunu söyleyen aslında doğruyu kasdetmektedir. Fakat bunu kayıt getirmeden ifade etmiştir.

Şüphesiz tevbe en büyük iyiliklerdendir. İyiliklerden tevbe etmek ise en büyük kötülüklerden ve en çirkin günahlardandır. Hatta bu zahiri manası ile ele alınacak olursa küfürdür. Çünkü tevbeden tevbe etmekle İslam ve imandan tevbe etmek arasında fark yoktur. Şimdi, imandan tevbe edilebileceğini ileri sürmek caiz olur mu?

Fakat mutasavvıflar bununla şunu kasdediyorlar: Buradaki tevbeden maksat tevbeyi görmekten tevbe etmektir. Çünkü tevbe ancak Allah'ın bir lutfu ve dilemesiyle gerçekleşmiştir. Nefsiyle başbaşa kalsaydı nefsi tevbe etmesine müsaade etmezdi. Tevbenin kendinden sudur ettiğini Allah'ın kendine olan bu lütfundan gaflet ettiği zaman bu tevbeyi görüp hatırlamasından ve gafletinden tevbe eder. Fakat bu görüş ve gafleti tevbe olmadığı gibi ondan bir parça veya onun şartlarından biri de değildir. Aksine bu, tevbeden sonra meydana gelen başka bir günahtır. O da bu günahdan, daha önceki günahtan tevbe etmesi gibi tevbe eder. Bu kişi önce ve sonra meydana gelmiş bir günahdan tevbe etmiştir. Tevbeden tevbe etmiştir, şeklinde nasıl iddia edilebilir? *

Bu söz makul ve kendi içinde bile tutarlı değildir. Aksine tevbeye bazen bir illet, eksiklik ve bela arız olur ki, bu da tevbenin kemaline mani teşkil eder. Tevbe eden bunu bazen farkeder, bazen de farkedemez. Tevbenin eksikliğinden ve hakkını yerine getirememekten tevbe eder.

Bu daha önce söylediğimiz gibi tevbe değildir. Bu ancak tevbenin yokluğundan tevbe etmektir ve bulunduğu kadariyle tevbe etmek de bir taattır ve bundan dolayı tevbe edilmez. Bulunmayan miktarı ise kulun tevbeye muhtaç olduğu kısımdır. Tevbeden tevbe etmek, ancak bu iki manadan birine hamledilebilir.

Evet. Burada gerçekten çok ince üçüncü bir mana daha vardır. O da kişinin Allah ile bir ünsiyet oluşturması ve vaktini O'nunla geçirmesidir. Şöyle ki, onun Allah'a yönelmesi, O'nun nimetlerini ve isimlerini zikir ile meşgul olması o kişi için en faydalı şeydir. Fakat kişi böyle davranmayıp bu halini kaybeder ve tekrar tevbe etmiş olduğu eski bir günahından tevbe etmeye başlar ve günahını düşünerek Allah ile meşgul olmayı bırakırsa bu bir eksikliktir ve bundan dolayı Allah'a tevbe etmesi uygun olur. İşte bu tevbeden tevbedir. Çünkü o, safa halinden cefa haline inmiştir. En iyi bilen Allah'tır.

Tevbenin Esrarının İncelikleri

Menazil müellifi şöyle der: "Tevbenin esrarının incelikleri üçtür: Birincisi, kişinin günahı ve ilahi hükmü düşünmesi ve bu konuda Allah'ın muradının ne olduğunu anlamaya çalışmasıdır. Çünkü Allah seni günah işleyip işlememe konusunda serbest bırakmıştır. Allah Teala, kul ile günah arasına ancak şu iki sebepten dolayı bir engel koymaz:

Birincisi: Allah'ın hükmündeki üstünlüğünü, kulun günahını örtmedeki iyiliğini, günahkara mühlet tanıma konusundaki sabrını, kulun ileri süreceği özrü kabuldeki keremini ve onu bağışlamadaki cömertliğini, kuluna göstermek istemiştir. İkincisi, Allah'ın kuluna karşı adil davrandığını göstermek için, bunun delil olmasını istemesidir. Çünkü bu, kulunu cezalandıracağı zaman delil teşkil edecektir".

Şunu bil ki, basiret sahibi bir kimsenin, bir hata işlediğinde şu beş konuya dikkat etmesi gerekir:

Birincisi: Allah'ın emir ve yasaklarına bakması. Bu bakış kulu işlediği fiilin günah olduğunu itiraf etmesine ve bu günahın kendi nefsinden kaynaklandığını kabul etmeye götürür.

İkincisi: O'nun va'd ve vaidine bakmasıdır. Bu da onda korku ve haşyet uyandırır ve onu tevbe etmeye sevkeder.

Üçüncüsü: Allah'ın, bu hatayı işlemesi için ona imkan tanıdığına, kendisi ile günahı başbaşa bırakmasına ve o hatayı ona takdir etmesine bakmasıdır. Çünkü eğer O dileseydi bu günahı işlemekten onu korurdu. Bu düşünce, Allah'ın isim ve sıfatları, hikmeti, rahmeti, mağfireti, sabrı ve keremi hakkında, o kulda çeşit çeşit bilgiler doğmasına sebeb olur. Bu bilgi de o kulu, Allah'ın bu isimleri vasıtasıyla kendisine kulluk etmeye sevkeder. Bu kulluk da elbette beraberinde gereklerini de getirir. Böylece kul, mahlukat ve emir, O'nun ceza, va'd ve vaidi ile isim ve sıfatları arasındaki irtibatı görür. Bu hal, O'nun isim ve sıfatlarının bir gereği ve varlık aleminde bir tesiridir. O'nun her isim ve sıfatı, bu isim ve sıfatın tesir ve gereğini ve bunların isim ve sıfatla irtibatlı olduğu sonucunu doğurur. Kulun bunları görmesi onu, güzel bilgi, iman ve kaderin esrar ve hikmet bahçelerine ulaştırır ki bu hali anlatmaya kelimeler yetmez.

---

*Bu kişi tamamen vahdet-i vücud telakkisiyle hareket etmektedir. Çünkü bu kişi irfan'a ulaşmadan önce tevbe eder. Hakikati bilince iddialarına göre perde ortadan kalkar ve Rabbi kul, kulu Rab olarak görür. Böylece irfandan önce yapmış olduğu tevbeden tevbe eder.

Bu bahçelerden biri, Şeyh'in zikrettiği "kulun, O'nun takdirindeki üstünlüğü bilmesidir" cümlesidir. O Allah-O'nu her türlü noksanlıklardan tenzih ederiz- dilediği gibi takdir eden Aziz'dir. O, kişinin kalbini çekip çevirmek ve dilediği yöne sevketmek suretiyle, izzetinin kemali ile kuluna hüküm ve takdir etmiştir. O, kulu ile kalbinin arasına girmiştir. Allah o kulu kendi dilediği şeyi istemeye sevketmektedir. Bu da O'nun üstünlüğünün mükemmel olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bunu yapmaya Allah'dan başka gücü yeten biri yoktur. İnsan ise ancak senin beden ve dış görünüşün üzerinde tasarrufta bulunabilir. Fakat kendi dilediği ve istediği şekilde seni de istetip diletmeye ancak çok üstün izzet sahibi olan Allah kadir olabilir.

Kul Rabbinin üstünlüğünü bilir, onu kalbinde hisseder ve onu müşahedeye çalışırsa, günahın zilletinden kurtulup O'nunla meşgul olması, o kişi için daha uygun ve daha faydalıdır. Çünkü bu durumda o kişi, nefsiyle değil, Allah ile beraber olmaktadır.

Şu halleri bilmesi de O'nun takdirindeki üstünlüğünü bilmesinden kaynaklanır: Kul, kendisinin idare ve güç altında tutulan bir varlık olduğunu, kafa ve gönlünün başkasının elinde bulunduğunu kabul eder. O'nun korumasından başka bir korumanın olmadığı, O'nun yardımı olmadan başarısının söz konusu olamayacağını; kendinin zelil ve hakir olup, Aziz ve Hamid olan Allah'ın tasarrufu altında bulunduğunu bilir.

Aynı şekilde zikredeceğimiz şu hususları bilmesi, O'nun takdirindeki üstünlüğüne vakıf olmasından kaynaklanır: Mükemmellik, övgü, hiçbir şeye kesinlikle muhtaç olmaması ve üstünlük; bütün bunların Allah'ın olduğuna şahitlik etmesi ve de kulun nefsinin kusura, zemmedilmeye, ayıplanmaya, zulme ve muhtaç bir şey olduğuna kesinlikle inanması gerekir. Kendisinin zelil, eksik, kusurlu ve muhtaç olduğuna dair bilgi ve kanaati arttıkça, Allah'ın üstünlüğüne, mükemmelliğine, hamdine ve kimseye ihtiyaç duymadığına dair kanaati de artar. Bunun aksi de böyledir. Günah ve zelilliğin azalması da O'nun üstünlüğünü idrake götürür.

Şu da yukarıda zikrettiğimiz duygular ve haller nevindedir: Kul, sırf isyan olduğu için Mevla'sına isyan etmeyi arzulmaz. O'nun hükmüne tahakkukunu, tercih etmediği bir meselede O'nu fail kılmasını, O'nun irade, dileme ve tercihiyle o işi yaptığını görünce şöyle düşünür: Sanki kendisi, seçme hürriyeti bulunmayan hür, bir şey irade edemeyen bir iradeli varlık, bir şey dileyemeyen bir ihtiyar sahibi varlık olarak görür. Bu da Allah'ın üstünlüğüne, büyüklüğüne ve gücünün mükemmelliğine delil teşkil eder.

Yine bu tür duygulardan biri de Allah'a isyan ettiği anda, O'nun kulunu tam olarak görmesine rağmen bu günahını diğer insanlardan gizlemesinin O'nun bir iyiliği olduğunu bilmesidir. Dileseydi o kişinin günahını ifşa ederdi ve böylece insanlar da o kişiden sakınır, çekinirlerdi. İşte Allah'ın bu davranışı O'nun bir lütfudur. O'nun güzel isimlerinden biri de "el- Berr'" dir. Bu da, Allah'ın hiçbir şekilde kulun yardımına muhtaç olmaması ve kulun O'na muhtaç olması şeklinde bir muhtevaya sahiptir. Böylece kul, bu nimeti düşünmek ve bu lütuf ve ihsanı müşahede etmekle iştigal eder. Bu halde iken günahını hatırlamayı terk eder ve Allah ile beraber olur. Bu hal o kişi için, günahı ile meşgul olmak ve isyanının onu zelil kılmasını düşünmekten daha faydalıdır. Çünkü Allah ile meşgul olmak ve O'ndan başkasını hatırlamamak en yüce arzu ve en ulvi gayedir.

Fakat, bu durum bile kulun günahını tamamen unutmasını gerektirmez. Bu hali kaybettiğinde günahı yeniden düşünmeli ve hatırlamalıdır. Her vakit ve durumun münasip bir kulluğu vardır.

Günah işleyen kişiye mühlet tanıması konusunda Allah Teala'nın sabrını bilmesi bu zikrettiğimiz haller türündendir. Dileseydi hemen onu cezalandırırdı. Fakat O, acele etmeyen sabır sahibi bir zattır. Bu duygu, Allah'ın "Halim" ismini bilmesine, "hilm" sıfatını müşahedeye ve bu isimle O'na kulluk etmeye sevkeder. Hikmet ve günahtan dolayı bundan hasıl olan fayda, Allah'a daha sevimli gelip kul için daha uygun ve faydası, daha fazladır. Sebeb olmaksızın neticenin meydana gelmesi imkansızdır.

Daha önce geçtiği şekilde kulun özür dilediği zaman, rabbinin özürünü kabuldeki cömertliğini bilmesi de zikrettiğimiz haller türündedir. Kaderi mazeret olarak ileri sürmesi ise Allah'a karşı düşmanlıkta bulunmak ve O'nunla tartışmaktır. Bu konu daha önce geçmişti. Allah onun özrünü, keremi ve cömertliği ile kabul eder. Bu duygu, O'nu anmasını ve O'na şükretmekle meşgul olmasını gerektirir. Ayrıca bu duygu, o kişide daha önce bulunmayan bir sevgi oluşturur. Yaptığın bir iyiliğe karşılık sana bunun karşılığını veren ve mükafatlandıran, sonra da yine senin işlediğin bir kötülükden dolayı seni affeden ve yargılamayan birine karşı duyduğun sevgi, yalnızca iyiliğinin karşılığını verene duyduğun sevgiden kat kat fazladır. Realite bu duruma şahittir. Günahtan sonra tevbe etmek bir kulluk olduğu gibi bu da bir tür kulluktur.

Allah'ın mağfiret konusundaki lütfunu idrak etmesi de bu tür hallerdendir. Mağfiret Allah'ın bir lütfudur. Yoksa sırf kendi hakkından dolayı seni hesaba çekmesi, adaletinin bir sonucudur. O'nun affetmesi, kulun o affa hak kazandığından dolayı değil, O'nun lütfundan dolayıdır. Bu düşünce kulu, Allah'a şükretmeye, sevgi duymaya, O'na yönelme O'nunla sevinç duymaya, O'nun "gaffar" isimini tanıyıp, kavramaya ve bu sıfatın gerekleriyle O'na kulluk etmeye yöneltir. O'na karşı kulluk, sevgi ve bilgide bu en mükemmel bir haldir.

Bu hallerden biri de şudur.

Cenab-ı Hak huzurunda, kulun baş eğmesi, küçüklüğünü itiraf etmesi üzüntü duyması ve O'na ihtiyaç duyması konusunda gerekli bütün mertebeleri hazırlamıştır. Nefsin yapısında rububiyete özenme ve benzeme vasfı vardır. Fakat eğer nefsin elinde bir kudret olsaydı Firavun'un söylediğini söylerdi. Fakat Firavun kadir olduğunu sanmış ve bunu açığa vurmuştur. Onun dışındakiler ise aciz olduklarını düşünerek bunu gizlemişlerdir. Rububiyete benzerlik uyandıran duygulardan, ancak O'na kulluk görevi şuuruyla boyun eğme kurtarır. Bu da dört mertebeden ibarettir.

BirinciMertebe: Mahlukat arasında müşterek olan bu duygu, Allah'a muhtaç olduğunu zarureten hissetmesidir. Göklerde ve yerdeki bütün mahlukat O'na muhtaçtır. Yalnız başına O ise, onların hiçbirine muhtaç değildir. Göklerin ve yeryüzünün mahlukatı O'ndan isterler. O ise hiç kimseden hiçbir şey istemez.

İkinciMertebe: O'na itaat ve kulluk etmeye boyun eğmek. Bu da tercihini böyle kullanmaya mecbur hissetme duygusudur. Bu hal itaat ehline mahsus bir haldir ve O'na kullukda bulunmanın sırrı da budur.

Üçüncü Mertebe: O'na sevgi duymanın getirdiği, itaat ve zillet. Çünkü seven kimse, O'nun zatından dolayı O'na boyun eğmiştir. O'na olan sevgisi ölçüsünde teslimiyeti artar. Sevgi, sevilen kimse karşısında duyulan itaat ve küçüklük üzerine kuruludur. Nitekim şair şöyle der:

Sevdiğin kimseye boyun eğ itaatkar ol!
Çünkü sevginin hükmünde, burnunu dikmek ve aldırmamak yoktur.

Bir başkası da şöyle demiştir:

*Aşk ehlinin miskinleri, hatta kabirler arasındaki mezarları üstünde itaat toprağı serpilidir.**

Dördüncü Mertebe: O'na karşı isyan ve günah işlemenin verdiği küçüklük ve zillet.

Bu dört mertebe bir araya geldiğinde Allah'a itaat ve teslimiyet en mükemmel ve tam manada gerçekleşmiş olur. O kişi, Allah'a karşı korku, haşyet, sevgi, tevbe, itaat ve O'na muhtaç olduğunu hissederek boyun eğer.

Bunun da hakikati ve esası mutasavvıfların işaret ettiği, fakirliktir. Fakat bu mana sırf "fakr" olarak isimlendirimekten daha yücedir. Hatta bu kulluğun özü ve sırrıdır. Bu duygunun meydana gelmesi kul için en faydalı ve Allah'a en sevimli gelen şeydir.

Fakat bu duygunun hasıl olabilmesi için bazı sebeblerin takdir edilmesine gerek vardır. Bunlar zayıflık, ihtiyaç, kulluk, itaat, sevgi, tevbe, isyan ve O'na karşı gelme sebebleridir. Çünkü neticelerin sebebsiz meydana gelebilmesi imkansızdır. Netice ve sebebin bulunmasının takdir edilmesinden maksat, bulunması bulunmamasından daha hayırlı olan bir maslahatı temin etmektir. Aynı şekilde netice ve sebebin takdir edilmesinden bir zarar da doğabilir ki bu zararın ortaya çıkmaması çıkmasından daha mühimdir.

---

*Asıl nüshanın haşiyesinde şu şiir vardır:

Şeref kazanmak için sevdiğim kimseye itaat etmekle bu şerefi elde eder,
[illegible] bir kimseyi sevdiğinde ona itaat etmezsen
Birleşmenize selam oku! (Yani birleşmeniz imkansız)

Hikmet iki zarardan büyüğünü küçüğü ile giderme ve iki faydadan büyüğünü, küçüğünü bırakmakla elde etme esasına dayanır. O senin için bu kapıyı açmıştır. Eğer marifet ehlinden isen bu kapıdan gir. Değilsen kapıyı kapat ve selametle geri dön.

Yukarıda işaret ettiğimiz hallerden biri de şudur ki, Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerinin bulunması, tıpkı sebeplerin müsebbepleri doğurması gibi bunların da tesir ve neticelerinin bulunmasını gerektirir. "İşiten= Semi" ve "Gören= Basir" sıfatları, işitilen ve görülen varlıkların mevcudiyetini gerektirir. "Rızık veren= Rezzak" ismi, rızık verilen varlığı gerektirir. "Merhamet eden= Rahim" sıfatı merhamet olunan varlığın, aynı şekilde "Bağışlayan= Gafur", "Affeden= Afüv", "tevbeleri kabul eden= Tevvab" ve "Sabırlı= Halim" sıfatları da, bağışlanan, affedilen, tevbesi kabul edilen ve sabırla muameleye muhatab olan varlıkların mevcudiyetini gerektirmektedir. Bu isim ve sıfatların tesirsiz, fonksiyonsuz bir halde olduğunu söylemek (ta'til) imkansızdır. Çünkü bu isim ve sıfatlar, güzellik, mükemelllik, büyüklük, hikmet, iyilik ve cömertlik ifade eden sıfatlardır ve bunların tesirlerinin bu kainatta ortaya çıkması gerekir. Bu konuya mahlukat arasında Allah'ı en çok bilen Hz. Peygamber (sav) "Eğer siz günah işlemeseydiniz Allah sizi ortadan kaldırır ve günah işleyen, sonra O'ndan af isteyen ve O'nun da affedeceği bir topluluk getirirdi" şeklinde değinmiştir.

Eğer bütün canlıların var olmadıklarını farzetsen, Rezzak olan Allah kime rızk verecek? İsyan ve günahın bütün kainatta ortadan kalktığını ileri sürsen, O kimin günahlarını bağışlayacak, kimi affedecek, kimin tevbesini kabul edecek ve kime sabırla muamele edecek? İhtiyaç duyulan her şeyin elde edildiği, kulların bu dertten kurtulmuş zengin varlıklar olduğunu farzetsen, O'ndan istemek ve O'na yakarıp yalvarmak, O'nun da duayı kabul etmesi, O'nun lütuf ve nimetini görmek, bazı kullarına özellikle nimet vermesi ve ikram etmesi, nerede kalır?

Bütün tanıtma yollarını kullanarak kendini mahlukatına tanıtan, bütün delilleriyle onlara yol gösteren, bütün yolları onlar için açan ve sonra doğru yolu gösteren ve bu yolu onlara bildiren ve ona kılavuzluk eden Allah'ı her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. "Ta ki helak olan kişi apaçık bir delil (i gözüyle gördük)-den sonra helak olsun, diri kalan kişi de yine apaçık delili (gözüyle) görerek hayatta kalsın. Şüphesiz Allah hakkıyle işiten, kemaliyle bilendir." (Enfal, 42)

Kulun Tevbesinden Dolayı Allah'ın Duyduğu Memnuniyet

Bu hallerden bir diğeri, en büyük sırdır: Bu öyle bir sırdır ki kelimelerle veya cümlelerle bunu ifade etmek çok zordur ve imana çağıran elçiler de herkesin gözü önünde bunu açıklayamazlar. Bunu ancak seçkin kulların gönülleri idrak edebilir. Bu sır sebebiyle seçkin kulların kalblerinde Allah'a karşı olan bilgi, sevgi, ferahlık, arzu, O'nun zikrine düşkünlük, O'nun iyiliğini, lütfunu, keremini, ihsanını idrak, kulluk sırrına vakıf olmak ve uluhiyyetin hakikatini anlamak gibi duygular gelişir. Bu duygu, Buhari ve Müslim'de Enes b. Malik'den rivayet edilen hadisin işaret ettiği manadır: Enes b. Malik Rasulullah (sav)'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah'ın kulun tevbesine olan sevinci, içinizden birinin şöyle bir durumdaki sevincinden daha fazladır: O kişi çölde devesiyle yolculuk etmekte iken, üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunan devesi kaçıp gider. O kişi bu devesini bulmaktan ümit keser ve bir ağacın gölgesine varıp orada uzanıp yatar. Artık devesinden tamamen ümit kesmiştir. Tam böyle bir duygu içindeyken birden bire devesinin yanıbaşında dikildiğini farkeder ve hemen yularından yakalar ve duyduğu aşırı sevinçten dolayı şaşırıp şöyle der: Ey Allahım! Sen benim kulumsun, ben de senin rabbin. Duyduğu aşırı sevinç sebebiyle böyle hatalı söz söylemiştir". **(Buhari, Daavat, 4; Müslim, Tevbe, 7)** Hadisin lafzı Müslim'e aittir.

Bu hadiste ilmin şu temel kaidesine işaret vardır: Aşırı sevinç, öfke vb. durumlarda kişi, yanılarak söylediği sözden dolayı yargılanmaz. Bundan dolayı kişi, "sen benim kulumsun, ben de senin rabbin" cümlesinden dolayı kafir olmaz.

Kastı o olmadığı halde, öfkenin etkisinden dolayı kişinin bu veya bundan daha tehlikeli hallere düştüğü malumdur. Bu tür sözlerinden dolayı çok öfkeli bir halde söylediği sözden dolayı talak gerçekleşmez ve dinden irtidat ettiğine hükmedilmez. Hz. Peygamber (sav)'in "iğlak halinde yapılan talak geçersizdir". **(Ebu Davud, Talak, 8; İbn Mace, Talak, 16)** ifadesindeki "iğlak" kelimesini İmam Ahmed b. Hanbel "öfke" diye açıklamıştır. İmam Ahmed'den başka diğer müçtehidler bu kelimeyi "mecbur bırakılmak (ikrah) ve cinnet" diye tefsir etmişlerdir.

Şeyhimiz şöyle der: "İğlak" kelimesi, bu manaların hepsini de kapsamaktadır. Kelime "ğalk" yani örtme, kapama kökünden gelir. Burada, konuşan kimsenin niyetinin kapalı olması sözkonusudur. Sanki bu kişinin kalbi, sarfettiği sözün manasını anlamayacak kadar öfkeyle kaplanmıştır.

Anlatılmak istenen şudur: Bu sevinç, kulun ihmal edip, yüz çevirmeyeceği kadar büyük bir sevinçtir. Buna ancak, Allah'ın isimleri, sıfatları ve O'nun yüceliğine yakışan hususları iyi bilen, bu konuda özel bir bilgisi bulunan kişiler anlar.

Bu hususta bize en uygun olanı, konuşmamak ve bunu devrin insanlarının anlayışlarına, ilmi seviyelerine, Allah'ı tanıma konusundaki seviyelerine ve zihni kapasitelerine havale etmektir.

Ancak biz şunu biliyoruz ki Allah Teala bu sırrı alabilecek kimselere ve bunun kadr-ü kıymetini bilenlere verecektir. Eğer bunun kıymetini bilmeyen birinin eline düşecek olursa, bu fakih olmadığı halde fıkıh bilgisi taşıyana benzer ve hiç olmazsa kendinden daha fakih olanlara bunu aktarmaya vesile olur.

Şunu bilmelisin ki, Allah Teala yaratıkları arasında, insan nevine, onu mükerrem kılmak, üstün ve şerefli yapmak, onu kendisi için yaratmak ve her şeyi de onun için yaratmak suretiyle özel bir yer vermiştir. Başkalarına vermediği, kendi bilgisini, sevgisini, yakınlığını ve ikramını vermekle insanoğluna hususiyet kazandırmıştır. Göklerde, yerde ve bu ikisinin arasında olan varlıkları onun emrine vermiştir. Hatta Cenab-ı Hak kendi yakın ehli olan melekleri bile insan için istihdam etmiş, gece- gündüz, yolculuk ve ikametinde onları koruyan melekler yaratmıştır. Peygambere ve onun vasıtasıyla insanlara kitablarını indirmiş, insanlardan peygamber seçmiş ve onu elçi olarak insanlara göndermiştir. Peygamberle muhatap olmuş ve onun vasıtasıyla insanlarla konuşmuştur. İnsanlardan Halil(Hz. İbrahim), Kelim

(Hz. Musa), dostlar, seçkin kişiler ve alimler edinmiştir. Bu kimseleri sırların kaynağı, hikmetinin mahalli ve sevgisinin temeli yapmıştır. Allah cennet ve cehennemi insanlar için yaratmıştır. Bütün yaratma, emr, sevab ve cezanın mihveri insanoğludur. İnsan mahlukatın özüdür. İlahi emir ve nehiyle muhatab olan insandır. Sevab ve cezaya uğrayan da insandır.

Allah'ın İnsana İnayeti

İnsanın, diğer yaratıklarda bulunmayan bir özelliği vardır. Allah insanlığın babasını eliyle yaratmış, ona ruhundan üflemiş, melekleri ona secde ettirmiş ve herşeyin isimlerini ona öğretmiştir. Onun üstünlüğü meleklere ve ondan aşağı varlıklara açıklanmıştır. İblis'i yanından kovmuş, kapısından uzaklaştırmıştır. Çünkü İblis secde edenlerle birlikte onun için secde etmemiş ve ona düşman kesilmiştir.

İnsanlar arasında mü'min kişi, genel manada insanların en hayırlısıdır ve alemler arasında seçkin bir hüvviyete sahiptir. Allah bu kişiyi, üzerindeki nimetini tamamlam ak, ardarda ihsanını yağdırmak, aklına hayaline gelmeyecek nimetleri lutfetmek için yaratmış, kulunun da ondan batıni, zahiri, dünyevi ve uhrevi bütün bağış ve hediyelerini dilemesini istemiştir. Kişi bütün bunlara ancak O'nu sevmekle ulaşabilir. Bu sevgiye de ancak O'na itaatle, O'nu diğer şeylere tercih etmekle ulaşılabilir. Allah insanı kendine dost edinmiş ve sevdiği biri kendine geldiğinde onu seven zengin cömert birinin o kişiye sunmayı tasarladığından çok daha fazla nimet hazırlamıştır. İnsana emir ve nehiyleriyle vaatte bulunmuştur. Bu ahdinde kendisine yaklaştırıcı, sevgisini ve ikramını artırıcı, onu kendisinden uzaklaştırıcı ve öfkelendirici ve nezdindeki değerini düşürücü hususları belirtmiştir.

Allah tarafından sevilen insanın bir düşmanı vardır ki, bu düşman, mahlukatı arasında O'nun en fazla kin duyduğu bir varlıktır. İnsana olan düşmanlığını açıkça ortaya koymuş, kullarından, gerçek dost ve Tapınılacak Zat'a değil de, dinlerinin, itaatlerinin ve ibadetlerinin kendi adına yapılmasını istemiş ve hep kulları ile O'nun arasının açılmasını arzulamıştır. Bu düşman, insanlardan bir kısmını kendine çekmiş ve bu insanlar Rablerine karşı bu düşmana yardım etmişler, onunla dost olmuşlardır. Bu insanlar, bu düşman ile beraber olup Allah'a düşman kesilmişler, O'nun gazabını çeken çirkinliklere çağırmışlar, O'nun rablığına, ilahlığına ve birliğine itiraz etmişler, O'nu, tekzib etmişlerdir. O'nun dostlarını fitneye düşürüp türlü türlü metodlarla onlara eziyet etmişlerdir. Bunlar Allah'ın dostlarını yeryüzünden kaldırmaya çalışırlar, üzerlerinde hakimiyet kurmaya gayret ederler, Allah'ın hoşnut olup sevdiği herşeyi yok etmeye ve O'nun sevip hoşnut olduğu hususları kaldırıp kızdığı tiksindiği işleri bunların yerine koymaya canla başla çalışırlar. Allah Teala bu düşmanı, onun yollarını, işlerini ve nelere güçlerinin yetebileceğini insanoğluna tanıtmış, onunla dost olmaktan, grubuna girmekten ve onunla birlikte olmakdan insanları sakındırmıştır.

Cenab-ı Hak ahdinde şunları haber vermiştir: O, cömertlerin en cömerti, ikram edenlerin en çok ikram edeni ve merhamet sahiplerinin en merhametlisidir. Rahmeti gazabından, sabrı cezasından, affı yargılamasından daha fazladır. Mahlukatına nimetini bol bol vermiş, rahmet duygusunu kendine vacib kılmıştır. O, ihsanı, cömertliği, bağışı ve iyilik yapmayı sever. Bütün lütuf O'nun elindedir; bütün hayır O'ndadır; bütün cömertlik O'na aittir. O'na en sevimli gelen şey şudur: Kullarına cömert davranmak; bol lütuf vermek; ihsan ve cömertlik ile onları abad etmek; nimetini tastamam vermek ve bu nimetini de kat be kat artırmak; sıfat ve isimlerini onlara tanıtmak ve nimet ve bağışlarıyla kullarını sevdiğin onlara göstermektir.

Allah'ı zatından dolayı cömerttir ve her cömert kişinin cömertliğini O yaratmıştır. O kişinin cömertliği, O'nun cömertliğe nisbetle zerreden daha küçük olduğu halde devamlı O yaratır. Kayıtsız şartsız tek cömert O'dur ve bütün cömertlerin cömertliği O'ndan kaynaklanır. O'nun cömertliğe, vermeye, ihsana, iyiliğe, nimet ve lütuf vermeye karşı olan sevgisi insanların düşünebildiği yahut tahayyül edebildiğinin çok üstündedir. Kulların vermesine, cömertlikte ve lütufta bulunmasına dair sevinci, yani onu alana nisbetle kendisinin vermesinden duyduğu sevinç, o kişinin sevincinden çok daha fazladır. O'na en çok ihtiyaç hisseden kimse, şerefi en yüce olandır. Kulun ihtiyacı arttıkça gelen bağışın değeri ve kulun mertebesi artıyorsa, bunu verenin değeri ve bu bağışı yapanın ne kadar sevindiği tasavvur edilebilir mi? Bağışta bulunan Allah Teala'nın; bu kula vermesinden dolayı duyduğu sevinç, bunu elde eden kişiden çok çok fazladır. En yüce sıfat ve değer Allah'a mahsustur. İşte cömert olan Allah'ın insanlar karşısındaki durumu budur. Allah'ın ihsan ve lütfuyla duyduğu sevinç, sürur ve ferahlık, ihsanı alandan daha fazladır. Fakat bu bağıştan duyduğu hazla, alan kimse bu bağışı veren kimsenin haz sevincini hissetmez. Bu durum ise, veren kimseye bütünüyle muhtaç olduğu, bunun arkasından böyle bir yardımın garantisini hissedememesi, yeniden ihtiyacı olacağından endişe etmesi ve bu veren kimsenin dengi ve ondan daha düşük seviyede birinden yardım isteme zilletine düçar olma korkusundan kaynaklanır.

Fakat bütün bunlardan yüce ve münezzeh olan Allah hakkında böyle düşünülebilir mi? Bütün semavat ve yeryüzü halkı, onların ilk ve son nesilleri, insan ve cinler, kuru ve yaş olanlar topluca bir yerde buluşup O'ndan isteseler, her isteyene her istediğini verir ve bu da O'nun sahip olduğu şeylerden zerre ölçüsünde bir şey eksiltmez.

O, zatından dolayı cömert, yine zatından dolayı hayat sahibi, zatından dolayı alim (hakkıyla bilen), zatından dolayı semi (hakkıyla işitici) ve basir (hakkıyla gören) dir. O'nun yüce cömertliği, zatının gereklerindendir. Affetmek, O'na intikam almaktan, lütufla muamele, adaletten, vermek vermemezlikten daha sevimli gelir.

Kendisi için yarattığı, her türlü ikramı ona hazırladığı, onu başkasına üstün kıldığı, bilgisinin mahalli kıldığı, kitap indirdiği, peygamberlerini gönderdiği, işine itina gösterip ihmal etmediği ve başıboş bırakmadığı kulu ve sevgilisi insan, O'nun çizdiği yoldan saparsa O'nun gazabına hedef olur. Yine bu insan, O'nu kızdıran ve tiksindiren işleri yapar, O'ndan kaçar, düşmanı ile dostluk kurar, O'na yardım eder, O'nun düşüncesine katılır, O'nun en çok hoşuna giden nimet ve ihsanda bulunma yolunu tıkar ve böylece O'na cezalandırma, öfkelenme ve intikam alma yolunu açarsa, cömert ve ikram sahibi, cömertlik, ihsan ve iyilikde bulunma sıfatlarıyla vasıflanmış olan Allah Teala'dan bu sıfatların zıdlarıyla kendisine muamelede bulunması için O'nu davet etmiş olur. Böylece o kişi, O'nu gazablandırmayı, öfkelendirmeyi, O'nun intikam almasını; hoşnud olması yerine gazablanması, öfkelenmesi; keremi, iyiliği ve bağışı yerine intikam ve cezalandırmasını tercih etmiş olur. İsyan etmekle, O'nun daha çok sevdiği fiillerde bulunmak yerine sevmediği fiillerle ona mukabelede bulunmasını, cömertlik ve ihsan gibi zatının gereklerinden olan sıfatların zıddıyle karşılık vermesini istemiş olur.

Allah'ın kendisine yakın kıldığı ve ikramını tahsis ettiği bu insan, O'ndan firar etmiş, isyan etmiş, ikramını reddetmiş ve düşmanına meyletmiştir. Halbuki O'na şiddetle muhtaçtır ve bir an bile O'ndan müstağni kalamaz.

Bazen Allah'ın sevdiği insan, düşmanla birlikte olup onun taatinde ve hizmetinde bulunduğu bir halde efendisini unutmuş ve düşmanına adım uydurmakta aşırı bir gayret göstermiştir. Bu haliyle o kişi, efendisinin sevdiği fiillerinini zıddiyle kendisine mukabelede bulmasına davette bulunmuştur. Fakat sonra kendisine bir fikir doğmuş, efendisinin iyiliğini, merhametini, cömertliğini ve ikramını hatırlamış, O'ndan kaçışın olmadığını ve dönüp varacağı yerin O olduğunu, şerefinin O'na bağlı olduğunu kavramıştır. Eğer kendi arzusuyla O'na yönelmezse, çok daha kötü bir halde O'na götürüleceğini idrak eder. Ve böylece düşmanının yurdundan, Efendi'sine koşar. Bu konuda büyük gayret sarfederek sonunda O'nun kapısına ulaşır, yüzünü eşiğine koyar ve zavallı, yalvaran,korkak, ağlar ve üzgün bir şekilde o eşiğin toprağını yastık yapar. Rabbine yalvarır, merhametini, acımasını ister ve O'ndan özür diler. Eliyle kendini O'nun huzuruna atar, O'na boyun eğer ve boynunun ipini ona verir. Yularını O'na teslim eder. Efendisi, kalbinde olanı bilmektedir; o kişiye olan gazabı ondan hoşnut olmaya, ona karşı duyduğu sert his merhamete dönüşür. O kişiye vereceği cezayı affa, vermemezliği vermeye, onu yargılamayı sabra tebdil eder. Kul efendisine dönüp O'na gereği gibi tevbe etmiş, güzel isimleri ve yüce sıfatları ile O'na yönelmiştir. Bu duruma Efendisi nasıl sevinmesin? Sevdiği insan kendi istek ve arzusuyla O'na dönmüş, Efendisinin rızası ile yine O'na müracaat etmiştir. Kul, gazab, intikam ve cezalandırma yollarına nispetle O'na daha sevimli gelen O'nun iyilik, ihsan ve cömertlik yolunu açmıştır.

Bu konuda ariflerden birinden nakledilen meşhur bir hikaye vardır: Bu arif zat, bir gün efendisine isyan eder ve kaçar, sokakların birinde açık bir kapı gözüne takılır, kapıdan yardım isteyerek ağlayan bir çocuk çıktığını görür. Arkasında annesi onu kovalamaktadır, çocuk evden dışarı kendini atar. Annesi kapıyı yüzüne kapatır ve içeri girer. Çocuk çok uzağa gitmez, düşünceli bir şekilde durur. Çıkarıldığı evden başka kendine sığınacak ne bir yer, ne de annesinden başka kendini koruyacak birisi yoktur. Kalbi kırık, üzüntülü bir vaziyette geri döner. Kapıyı açmaktan korkar ve kapı eşiğine yükünü koyup orayı yastık edinir ve uyur. Sonra annesi dışarı çıkar. Oğlunu bu vaziyette görünce onun haline dayanamaz üstüne kapanmaktan kendini alıkoyamaz. Boynuna sarılır, onu öper, ağlar ve şöyle der: Çocuğum! Beni bırakıp nereye gidiyorsun, seni benden başka kim koruyacak? "Bana karşı gelme! Sana karşı merhamet, şefkat ve iyiliğini istemek üzere yaratılmış olan tabiatımın zıttıyla -bana isyanından dolayı- sana mukabelede bulunmaya beni zorlama!" diye sana söylemedim mi? Sonra onu alır ve içeri götürür.

Şimdi bu annenin şu sözünü düşün: "Bana isyan etmenden dolayı, merhamet ve şefkat göstermek üzere yaratılmış olan tabiatımın zıttıyla sana davranmak zorunda bırakma beni."

Yine Rasulullah (sav)'in şu hadisini hatırla: "Allah'ın kuluna olan merhameti, annenin çocuğuna duyduğu merhametten daha fazladır". (**Buhari, Edeb,18; Müslim, Tevbe,22**) Allah'ın herşeyi kuşatan rahmeti yanında, annenin merhameti nerede kalır?

Kul yaptığı isyanla O'nu öfkelendirdiğinde, bu rahmetin kendine değil de başka tarafa yönelmesini istemiş olur, fakat tevbe ederse Allah'ın rahmetini, O'nun sevdiği ve kul için de daha uygun olan tarafa çekmiş olur.

Bu küçük misal bile seni, Allah'ın kulun tevbesine karşı duyduğu sevincin sırrına vakıf kılmaya yeter. Bu sevinç, bulmaktan ümidini kestikden sonra çölde devesini bulan kişinin sevincinden daha fazladır.

Bu noktadan ilerisini kelimeler ifade edemez ve zihinler inceliğini anlayamaz Allah'ın sıfatlarının fonksiyonsuz olduğunu kabul etmekten (ta'til) ve teşbihden kaçın! Çünkü bu ikisi de çirkin görülmüş ve ruhen hasta insanların gezindiği bir sahadır. Bu iki alanda O'nun emrinin güzel kokusu ve nefesi hissedilmez. Bu iki durumun meydana getirdiği nezle, tat alma duyusunu bozduğu gibi koku alma duyusunu da tahrip eder. İmanın tadını alamaz ve güzel kokusunu duyamaz. Büsbütün mahrum kimse, kendisine zenginlik ve hayır sunulduğu halde onu kabul etmiyen kimsedir. Allah'ın verdiği nimeti engelliyecek bir mani veya vermediğine verecek bir kimse yoktur. Lütuf Allah'ın elindedir ve dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

Allah'ın Kulun Tevbesine Sevinmesinin Misali

Bu, ilahi sevincin ihsan, cömertlik ve iyilikle ilgisine baktığın zaman anlayacağın bir husustur. Bu sevincin, O'nun uluhiyyeti ve Ma'bud oluşuyla bağlantısını düşündüğünde bu idrak, senin için daha önemli ve daha büyük bir hadisedir. Bunu, ancak O'nu seven seçkin kimseler idrak edebilir.

Allah (cc) mahlukatı ancak kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır. Bu ibadet, O'na karşı beslenen sevgi, teslimiyet ve itaatı kapsar. Göklerin ve yerin yaratılmasının gerçek sebebi budur. Yaratma ve emrin gayesi budur. Düşmanların iddia ettiği gibi bunu inkar etmek batıl ve abestir. Bu abesten Allah kendisini tenzih etmiştir. Bu kişi; başıboş bırakıldığını sanır ki, Allah insanı başıboş bırakmadığını, nefsini bundan tenzih ederek belirtir. Allah Teala kendine ibadet ve itaat edilmesini ister. Eğer kulları O'na sevgi beslemezler, itaat ve dua etmezlerse, Allah onlara kıymet vermez.

Bu gayeyi gütmeksizin Allah'ın onları yarattığını iddia eden biri kafir olur. O'na ibadet, tevhid ve taat gayesinin dışında yaratılmışlar ise, bu takdirde onların yaratılışı, abes, batıl ve başıboş olur. Böyle bir durumdan, hükmedenlerin en mükemmel hükmedeni ve gerçek ilah olan Allah yücedir. Kul, yaratılış gayesi olan O'na itaat ve kulluğun dışına çıktığında, Allah'a en sevimli gelen hallerin ve bütün mahlukatın yaratılış amacının dışına çıkmış olur. Sanki bu kişi, başka bir husus için abes olarak yaratılmıştır. Toprak, kendisine atılan tohumu yeşertmeyip, onu diken ve çalılığa çevirirse toprak yaratılış gayesinin dışına çıkmış olur. Fakat yaratılış amacına dönüş yaparsa, onu yaratan ve icat eden Varlığın en çok sevdiği amaca dönmüş ve yaratılış hikmetinin gereğine uymuş olur. Böylece, abes, başıboşluk ve batıl olmaktan çıkar. Bundan dolayı rabbinin ona olan sevgisi artar. Allah çok tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri muhakkak ki sever. Bu sevgisi öyle bir sevinç doğurur ki, bu sevinç düşünülebilenlerin en büyüğüdür. Eğer bu sevinci tarif edebilecek Rasulullah'ın bildirdiğinden daha büyük bir sevinç örneği bu dünyada müşahede edilebilseydi Allah Rasulü (sav) onu da elbet bildirirdi. Fakat yolculuğu esnasında hayatını sürdüreceği yiyecek ve içeceğini kaybedip bulmaktan ümidini kesen bir insanın, bunu bulduktan sonra duyduğu sevinçten daha büyük bir sevinç yoktur. Çok sevdiği bir şeyi kaybedip sonra ele geçiren kimsenin hissetiği sevinçten daha büyük bir sevinç mevcut olmamıştır. İşte Allah Teala'nın kulun tevbesinden dolayı duyduğu sevinç, bu kişinin sevinci gibi, hatta daha fazladır.

Çok sevdiğin birini düşün ki o kimseyi düşmanın esir etmiş, sizi ayırmıştır. Biliyorsun ki düşman ona çok kötü azap edecek ve her türlü işkenceyi yapacak. Sen ise ona çok düşkünsün. O senin diktiğin bir fidandır ve onu sen büyüttün. Sonra bu dostun, düşmandan kurtulmuş ve haberin olmadan ansızın sana gelmiş, beklemediğin bir anda kapıda karşılamışsındır. Sana yalvarıp, rızanı kazanmaya çalışmakta ve yardımını istemektedir. Yüzünü, kapının eşiğinin toprağına sürmektedir. Onu kendine seçmiş, sana olan yakınlığından dolayı ondan razı olmuş ve başkasına onu tercih etmiş bulunduğun bu dostunu gördüğünde, nasıl da sevinirsin?

Bu durumda böylesine sevinirsin. Halbuki onu yoktan var eden, onu yaratan ve ona bol bol nimet veren sen değilsindir. Kulu yoktan vareden, onu yaratan, meydana getiren ve nimetlerini ona yağdıran Allah (cc)'dir. O, kulu üzerindeki nimetini tamamlamak ister. Kulunun nimetlere mazhar olmasını, bu nimetleri kabul edip, Allah'a şükürde bulunmasını, bu nimetlerin sahibini seven, O'na itaat ve ibadet eden, düşmanına düşmanlıkta bulunan, bu düşmana kin besleyip onun emirlerini dinlemeyen bir kul olmasını ister. Allah Teala kulunun kendisiyle dost olmasını, kendisine itaat ve ibadette bulunmasını istediği gibi kulunun düşmanına karşı gelip muhalefet etmesini de arzu eder. Allah'ın kulunun ibadet, itaat ve O'na yönelmesinden duyduğu sevgiye, bu kulun O'nun düşmanına duyduğu düşmanlık, isyan ve muhalefeti de eklenir. Bunu kulun elde etmesiyle birlikte, Allah Teala'nın sevgisi de artar. İşte sevincin hakikatı budur.

Daha önce gelen ilahi kitapların birinde, Hz. Peygamber (sav)'in sıfatlarından biri olarak şu zikredilmiştir: "Nefsimin kendisiyle sevindiği kulum". Bu, Cenab-ı Hakk'ın ona olan sevgisinin kemalindendir. Hz. Peygamber (sav)'i, kendisinden dolayı nefsinin sevdiği kullardan biri kılmıştır. O'nun istediği gibi en iyi biçimde kendisine kulluk ettiğinde kuluna "gülmesi" de Allah'ın sevincinin ifadelerinden biridir.

Cenab-ı Hak, sevinç ve rızasından dolayı güler. Yatağından ve beraber yattığı sevgilisinin yanından kalkıp O'nun hizmetine koşan, Kur'an okuyup O'na yalvararak kullukta bulunan bir kimseye de aynı şekilde güler.

Arkadaşları düşmandan kaçmış bir durumda iken, bu düşmanlara yönelip nefsini Allah'a satan ve kendini düşmanların önüne atıp O'nun sevgisi ve rızası için ölen bir kişiye de Allah güler.

Arkadaşları ile birlikte giderken önlerine çıkıp dilenen bir kimseye para vermeden geçip de sonra onlardan geri kalarak gizlice o dilenciye yardımda bulunan kişiye güler. Bu şekilde kendisini Allah'dan -ki o kişiye de O vermiştir- başka kimse görmemiştir. Bu gülmesi, o kişiyi sevmesi ve bundan dolayı sevinç duymasından kaynaklanmaktadır. Kıyamet gününde karşılaştıklarında şehidin durumu da böyledir. Cesareti sebebiyle ona karşı duyduğu sevinçten dolayı ona güler.

Bu sıfatların Allah'a isnadında elbette bir mahzur yoktur. Bu öyle bir sevinçtir ki ona hiçbir şey benzemez. Bu öyle bir gülmedir ki, yine ona hiçbir şey benzemez. Bunların hükmü, rızasının, sevgisinin, iradesinin ve diğer sıfatlarının hükmü gibidir. Yol aynı yoldur ve sıfatların teşbihi veya ta'tili söz konusu değildir.

Bu sıfatların ispat edilmeyip, ta'til yönüne gidilmesi ancak sırf zulüm, tenakuz ve oyalamadan ibarettir. Eğer bu gerekli olsaydı, o zaman O'nun rahmet, irade, dileme, işitme, görme, bilme ve diğer sıfatlarını da fonksiyonsuz kabul etmek gerekirdi. Neden bu sıfata lüzum gerekiyor da diğer sıfatlara gerekmiyor? Akıl sahibi bir kimse aralarında fark görme imkanı bulabilir mi?

Eğer öyle olsaydı, nasslarda varid olan her sıfatın mutlak ispatı veya mutlak ta'tili (iptal) gerekirdi. Oysa ki, delil sahipleri tenakuz kabul etmezler.

Risaleti Tebliğ Etmesi, Allah'ın Kuluna Karşı Delilidir

Menazil müellifinin "İkincisi: Allah'ın kuluna karşı, adil davrandığını göstermek için, bunun delil olmasını istemesidir. Çünkü bu, kulunu cezalandıracağı zaman delil teşkil edecektir " sözüne gelince:

İster itaat etsin, veya isterse isyan etsin, Allah'ın delilinin kendisine karşı mevcut olduğunu kulun itiraf etmesi, imanın gereklerindendir. Çünkü, peygamber göndermek, kitap indirmek ve bu kitabın kula ulaşması ve bu kitaptan öğrensin veya öğrenmesin bilgi edinmesine imkan bulması, bütün bunlar kula karşı Allah'ın nezdinde delil teşkil eder. Allah'ın emir ve nehiyleri hakkında bilgi edinmeye imkan bulduğu halde bunu terkedip öğrenmeyen kimseye karşı Allah'ın delili gerçekleşmiştir. Allah Teala delilini ortaya koymadıkça hiç kimseye azap etmez. Eğer günahından dolayı o kişiye azap ederse, o kişinin zulmüne karşı ortaya koyduğu delilinden dolayı onu cezalandırır. Allah Teala şöyle buyurmuştur:"Biz bir peygamber göndermeden hiç kimseye azap edecek değiliz." (İsra, 15) "Onlardan her grup (cehennemin) içine atıldıkça kendilerine bekçiler sordular:"-Size, (bu azab ile) korkutan bir peygamber gelmedi mi? Onlar: "Evet, dediler. Gerçekten bize, (bu) azab ile korkutan peygamber gelmişti. Fakat biz (onları) yalanladık ve Allah hiç bir şey indirmemiştir, dedik" (Mülk, 8-9). "Senin Rabbin -halkı (hem nefislerini, hem diğerlerini) ıslah edip dururken- o memleketleri zulmen helak edecek değildir" (Hud, 117)

Bu ayet hakkında iki görüş vardır: Birincisi; Allah, kulların işlediği zulümden dolayı onları helak etmez. İkincisi: Allah, kendi zulmünden dolayı onları helak etmez.

Birinci manaya göre ayetin manası şöyledir: Allah onları, şimdi durumlarını ıslah etmişken daha önce işledikleri zulümlerinden dolayı helak etmez. Yani, onlar iyi ameller işleyip tevbe ettikten sonra, Allah onları, geçmişte işledikleri zulümlerinden dolayı helak etmez.

İkinci görüşe göre mana şudur: Allah, onları helak etme konusunda zalim değildir. Onlar hallerini düzeltip iyi ameller işlerken Allah onları helak etmez. Ancak zulmeden kimseler işte Allah onları helak eder. Onlar, Allah'a muhalefetlerinden dolayı zalim hükmüne girerler. Bu takdirde, Allah onları helak ettiğinde adildir. el-En'am suresindeki şu ayet hakkında da iki görüş vardır: "Bu durum, halkı gafil iken zulümleri yüzünden Rabbinin memleketleri helak etmemesi sebebiyledir" (En'am, 131)

İlk görüş şöyledir: İnsanlar, O'nun azabıyle uyarılmadıkları, kendilerine bir peygamber gelmediğinden gaflet içinde bulunmaları sebebiyle işledikleri zulüm ve şirkden dolayı Allah onları helak etmez.

İkinci görüş: Allah onlara peygamber göndermek suretiyle ikazda bulunmadan önce onları helak etmez. Yoksa onlara zulüm yapmış olur. Allah Teala bir kimseyi ancak işlediği günahdan dolayı hesaba çeker ve onu cezalandırır. Ancak O'nun emir ve nehyine muhalefet ettiğinde günahkar olur. Emir ve nehiyleri ise ancak peygamberle bilmek mümkündür.

Kul, işlediği günaha sevkeden kaderi müşahede ettiğinde bilir ki, Allah Teala bu kaderi, ceza vermesini gerektiren bir sebeb olarak takdir etmiştir. Nitekim itaati de, sevap vermesini gerektirici bir sebep olarak takdir etmiştir. Diğer hayır ve şer sebeblerininin takdiri de böyledir. Zehiri ölüme, ateşi yanmaya, suyu boğulmaya sebep olarak takdir ettiği gibi, bunlar da böyledir.

Kul helak sebebi olduğunu bile bile o sebebi işleyip helak olursa itiraza hakkı olmaz ve hesaba çekilmesi gerekir. Mesela, ateşin yakıcı olduğunu bildiği halde kendisini ona atması, günahı bildiği halde onu işlemesi gibidir. Bu noktada artık ilahi hükmü düşünmesi kendisine fayda vermez. Fiili işlediğinde, kendisine Allah'ın delili gösterildiğinde kulun, O'nun takdirini değil de emrini düşünmesi, idrak etmesi gerekir.

Menazil müellifi bu ince hususun, günah ve hükmün gözetilmesinden, hatta günah ve O'nun emrinin tasavvur edilmesinden kaynaklandığını açıkça belirtmez. Onun kasdına göre, ilahi takdir sırrı şuradadır: Ağaç, hem meyveler ve hem de diken gibi nesneleri ihtiva etmektedir. Nasıl ki diken ve çalı-çırpı ancak ateş yakmak için uygun şeyler ise, Cenab-ı Hak da bu kulun ancak yakılmaya uygun bir varlık olduğunu bilmiştir. Allah Teala'nın adaleti, bu kulu,kendisine en uygun hale ve adaletin delilini onun üzerinde gerçekleştirmeye kaçınılmaz olarak sevketmiştir. O kula günahı takdir ettiğinde onu işler ve tabii olarak yakılmaya layık olur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Biz ona (Hz. Muhammed) şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. O (kitap) bir öğütten ve (hükümleri) açıklayan bir Kur'an'dan başka birşey değildir. (Bu da) hayat sahibi olan kimselere (gelecek tehlikeleri) haber vermek ve kafirlere o sözü (azab) gerçekleştirmek içindir". (Yasin, 69-70)

Cenab-ı Hak insanların iki bölüm olduklarını haber vermiştir: Bir bölümü diri, istifade etmeye müsait, ilahi uyarıyı kabul eden ve bundan faydalanabilen kimselerdir. Diğerleri ise, ölü, ilahi uyarıyı kabul etmeyen ve bundan istifade etmeyen kimselerdir. Çünkü onun toprağı elverişli toprak değildir ve kesinlikle hayrı kabule müsait değildir. Böylece o kişiye azap vadi hak olur. Bu kişinin cezası, Allah'ın delili ortaya çıktıktan sonra tahakkuk eder, yoksa mücerret olarak, o kişinin hidayeti ve imanı kabule müsait olmaması nedeniyle değildir. Çünkü henüz o kimse bunu ne kabul edecek ve ne de yapacak durumdadır. Peygamber vasıtasıyla Allah'ın delili tahakkuk ettikten sonra ancak o kişinin bunu kabule yanışıp yanaşmıyacağı ortaya çıkar. Henüz kabul etmemezlik yapmazdan önce Allah ona azap edecek olsaydı o şöyle derdi: Eğer peygamberin bana gelseydi onun emrini yerine getirirdim. Bundan dolayı Allah ona elçisini gönderdi, ona emretti ve nehiyde bulundu. O ise hidayeti kabul etmemek suretiyle isyan etti. O'nun emrini yerine getirmediğinden dolayı cezalandırıldı. Böylece o azap vadi tahakkuk etmiştir ki, çünkü peygamber gelse de o kişi iman etmiyor. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Hak yoldan çıkıp sapmışlara karşı Rabbinin onların iman etmiyeceğine dair sözü gerçekleşmiştir" (Yunus, 33). Bu kul üzerine azap hak olmuştur. "Kafirlere karşı Rabbinin, onların muhakkak ateş yaranı oldukları hakkındaki sözü işte böylece gerçekleşmiştir". (Mü'min, 6)

"Gerçekleşmiştir" (hakkat) sözü iki sözün tahakkukunu ifade eder: "Saptırmak" ve "azab". Allah Teala, "Fakat azab kelimesi kafirlerin üzerine hak oldu" (Zümer, 71) buyurmuş ve de inkarlarından dolayı O'nun sözü, azab ile tahakkuk etmiştir. Böylece O'nun delil kelimesi adalet sözü gerçekleşmiş olur.

Bütün bunların neticesi şudur: Allah Teala kullarına nefislerinin arzularını değil de O'nun dini emir ve yasaklarına riayet etmelerini emretmiştir. O'na itaat edenler Allah'ı ve O'nun arzusunu, kendi arzularına tercih etmişlerdir. Bundan dolayı O'nun ikramına layık olurlar. O'na isyan edenler ise, kendi arzularını, O'nun arzusuna tecih etmişlerdir. Allah Teala elbette bu isyankarların O'nun arzusunu tercih etmediklerini bilmektedir. Onlar ancak kendi hevalarını ve arzularını tercih etmişlerdir. Allah onlara bazı şeyleri emretmiş, bazılarını da yasaklamıştır. O'nun bu emir ve nehyi sonucu, kendilerine takdir olunan, nefislerinin istediklerini seçişleri ve kendi arzularını Rablerinin rıza ve arzusuna tercih edişleri ortaya çıkmıştır. İsyanlarının neticesi olarak O'nun adeletinin delili tahakkuk etmiş ve zulümlerinden dolayı onları cezalandırmıştır.

Kötülüğü Çokça Emreden Nefis (Nefs-i Emmare)

Kulun günah işlediğinde dört hususa bakması gerektiğini daha önce açıklamıştık: 1- İlahi emir ve nehye, 2-Hüküm ve takdire bakması. Bu iki konuyla alakalı meseleleri anlattık.

Üçüncüsü şudur: Kulun günah yerine ve kaynağına bakmasıdır. Bu kaynak da kötülüğü çokca emreden nefisdir. Bu konuyu düşünmesi bazı meseleleri ortaya çıkarır.

Bunlardan biri, nefsinin cahil ve zalim olduğunu bilmesidir. Her çirkin söz ve amel, bu cehalet ve zulümden kaynaklanır. Her kim cahil ve zalim ise, elbette o kişinin doğru yolda ilerlemek ve aşırılıklara kaçmamak gibi bir kaygısıda yok demektir. Böyle bir kimsenin, kendisini cahil olmaktan uzaklaştıracak faydalı ilim ve zalim sıfatından kurtaracak ameli salih işleme konusunda bütün gayretini sarfetmesi gerekir. Bununla beraber nefsin cehaleti ilminden, zulmü de adaletinden çok fazladır.

Durumu bu olan kimseye, nefsini yaratana yalvararak, nefsinin şerrinden kendini korumasını, ona takvasını vermesini ve onu temizlemesini istemesi yaraşır. Allah nefsi kötülüklerden temizleyenlerin en hayırlısıdır. Çünkü nefsin Rabbi ve Mevlası O'dur. Yine kendini bir an bile nefsiyle başbaşa bırakmaması için yalvarması gerekir. Çünkü onu nefsiyle başbaşa bırakırsa helak olur. Helak olan, ancak nefsiyle başbaşa bırakıldığı zaman helak olur. Allah Rasulü (sav) Husayn b. el-Münzir'e şöyle dua etmesini tavsiye etmiştir: "De ki: Ey Allah'ım, Olgunluğumu bana ilham et ve nefsimin şerrinden beni koru!" **(Tirmizi, Daavat,70)** Vedahaccında da: "Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım, hidayet ve af dileriz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız" buyurur. **(Tirmizi, Nikah, 17; İbn Mace, Nikah, 19)** Allah Teala da "kim nefsinin (koyu) cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir" (Teğabün, 16)."Muhakkak nefis, olanca şiddetiyle kötülüğü emreder" (Yusuf, 53) buyurmaktadır.

Nefsinin hakikatini ve onun hangi tabiat (huy) üzere yaratıldığını bilen kişi, nefsin, bütün şerrin kaynağı ve bütün kötülüğün barınağı olduğunu bilir. Nefisde bulunan her bir hayır ise, Allah'ın bir lütfu olup O'nun nimetinden kaynaklanır, yoksa o nefsin kendisinden değil. Nitekim Cenab-ı Hak: "Eğer üzerinizde Allah'ın fazl-u rahmeti olmasaydı, içinizden hiç biriniz ebediyyen temize çıkmazdı" (Nur, 21). "Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalblerinize süsledi. Küfrü, fasıklığı, isyanı da size çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bu kimselerdir" (Hucurat, 7) buyurmaktadır. İmana duyulan bu sevgi ve küfre duyulan bu nefret ne nefiste bulunur ve ne de ondan kaynaklanır. Bu iki hasleti de Allah vermiştir. Bu iki sebepden dolayı Allah, kulunu doğru yolda olan kimselerden kılmıştır" (Bu iki haslet) Allah'dan bir lütuf ve nimet olarak (size verilmiştir). Allah hakkıyla bilendir ve işinde hikmet sahibidir" (Hucurat, 8). Allah, bu lütfuna kimin uygun olduğunu bilendir. O kişi bu lütufla hayırlı kişilerden olur ve bu lütuf onun yanında semeresini verir. O Allah "Hakim" dir: Bu lütfunu ehli olmayana vermez ki böylece o kişi, uygun olmayan şekilde harcayarak bu lütfu zayi etmesin.

Menazil müellifi bu konuda şunu zikrediyor: "İkinci ince husus: Günahı hakkında samimi ve doğru düşünen bir kimse, hiçbir durumda kendine ait bir iyiliğin kalmadığını bilir. Çünkü bu kişi, Allah'ın nimetini müşahade ile nefsinin ve amelinin ayıbını arama arasında gelir."

Müellif bu sözüyle şunu demek istiyor: Nefsini ve Allah'ın hukukunu iyi bilen bir kimse bu talebinde samimidir: Çünkü, günahları üzerinde düşünmesi, kesinlikle, o kişiye ait bir iyilik bırakmaz. Allah ile ancak büsbütün bir iflas hali ve katıksız bir ihtiyaç ile karşılaşır. Çünkü bu kul, nefsinin ve amelinin kusurlarını araştırdığında, halinin Allah'ın isteklerine uygun olmadığını görür. Bu haliyle, Allah'ın büyük mükafatını elde etmek şöyle dursun, O'nun azabından bile kurtulamaz. Eğer bir amel Allah ile beraber olan hali riyasız, halis bir amel olursa, bunun vasıtasıyle O'nun kendisine verdiği nimeti ve katıksız lütfunu müşahede eder. Bu lütuf onun nefsinden kaynaklanmamaktadır ve bu lütfa layık bir kimse olmadığını görür. Bu kişi, daima, Allah'ın nimetini, nefsinin ve amelinin kusurlarını müşahede eder. Çünkü o, ne zaman bu kusurları ararsa onları görür.

Bu bilgi, bilgilerin en yücesi ve kul için en faydalı olanıdır. Bundan dolayı şu dua Allah'dan af istemenin başı (seyyidu'l- istiğfar) addedilmiştir: "Ey Allahım! Sen benim rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Beni sen yarattın ve ben senin kulunum. Ben gücüm yettiği ölçüde senin ahdine ve vadine bağlıyım. Bütün yaptığım işlerin şerrinden sana sığınırım. Senin benim üzerimdeki nimetini ve günahımı itiraf ediyorum. Beni affet. Çünkü muhakkak günahları ancak sen affedersin." **(Buhari, Daavat, 16; Tirmizi, Daavat, 15; İbn Mace, Dua, 14)**

Bu istiğfar (af dileme), kulun, Allah'ın rububiyetini, uluhiyetini, birliğini, yaratıcısının O olduğunu ve O'nun kendisini bildiğini itiraf etmeyi ihtiva etmektedir. Çünkü Allah, kulunu öyle bir şekilde yaratmıştır ki, bu yaratılış, O'nun hakkını yerine getirme konusunda aciz olduğunu ve bu konuda eksiği bulunduğunu gerektirmektedir. Bu istiğfar, aynı şekilde, o kişinin Allah'ın kulu olduğunu ve alnının O'nun eli ve kuvvetinde olduğunu, O'ndan kaçma imkanı bulunmadığını, O'ndan başka dostu olmadığını itiraf etmeyi kapsamaktadır. Bu istiğfar, peygamberlerinin lisanıyla bildirdiği O'nun emir ve nehyi olan ahdinin hükmü altına girmeyi gerektirmektedir. İşte bu, "İtaatim, gücüm nispetindedir yoksa senin hakkını eksiksiz yerine getirmem mümkün değildir" manasına gelir. Çünkü insanoğlu buna güç getiremez. Bu ancak az bir gayret ve gücün miktarı kadardır. Bununla beraber "ben, itaat ehline vadettiğin sevabın, isyan ehline vadettiğin azabın gerçek olduğunu tasdik ederim. Ben senin ahdin üzerindeyim ve vadini tasdik ediyorum. Ben aynı şekilde günahımı da ikrar, tasdik ve itiraf ediyorum. Sonra, senin emrettiğin ve nehyettiğin hususlarda işlediğim aşırılıkların şerrinden sana sığınırım. Çünkü sen beni onun şerrinden korumazsa, helak, dört bir yanımı kuşatır. Senin hakkını zayi etmek, helak sebebidir. Ben sana itirafta bulunuyor ve üzerimdeki nimetini tasdik ediyorum. Nimet, ihsan ve lütuf ancak sendendir. Günah ve kötülük ise bendedir. Günahımı yok etmek, onun şerrinden kurtarmak suretiyle beni affetmeni sanden istiyorum". Gerçek şu ki günahları ancak sen affedersin.

Bütün bunlardan dolayı bu dua, istiğfarın başı olmuştur. Bu dua kulluğu ihtiva etmektedir. Nefsinin ve amellerinin kusurlarıyla birlikte, Allah'ın kendi üzerindeki nimetini müşahede eden, samimi düşünen bir kul için artık kendine ait hangi iyilik kalır? İşte bu hususu, o kişinin kendi nefsini ve noksanlığını düşünmesi ortaya çıkarır.

Sapıtma Konusunda Şeytanın Tedrici Faaliyeti

Dördüncü Bakış: Kul, isyanında, bu isyanı emredene, bu fiili kendisine güzel gösterene ve ona teşvik edene bakmalıdır. Bu varlık, o kula musallat edilmiş şeytandır. Şeytana bakışını yöneltmesi ve düşünmesi onu düşman edinmeyi, ona karşı savunmayı, korunmayı, uyanık olmayı, düşmanının, farkında olmaksızın ondan istediği şeyler hususunda dikkatli olmayı gerektirir. Şeytan insanı mağlup etmek için karşısına yedi tuzak çıkarır, bunlardan biri ile insanı alt etmek ister. Bu tuzakların her biri, diğerinden daha zordur. Kul bu engelleri aştıkça, şeytan daha zorlarını dener, başarısız kaldıkça daha zoruna başvurur.

Birinci tuzak: Allah'ı, dinini, O'na kavuşmayı, kemal sıfatlarını ve peygamberlerinin O'nun hakkında getirdiği haberleri inkar etmek. Eğer bu tuzakta, o kulu elde etmeyi başarırsa, kula karşı olan düşmanlık ateşi söner ve huzura kavuşur. Eğer kul, hidayeti, basireti ve iman nuruyla bu tuzağı aşar ve kurtulursa şeytan ikinci tuzağa başvurur.

İkinci tuzak: Bu bid'at tuzağıdır. Bu da ya Allah'ın peygamberine gönderdiği ve kitabında bildirdiği hakka aykırı inançlar taşımak, yahut da Allah'a, müsaade etmediği ve bu tür hiçbir şeyi kabul etmeyeceği dinde sonradan uydurulmuş ibadet şekilleri ve gelenekler yoluyla ibadette bulunmaktır. Çoğunlukla bu iki bid'at türü birbirine bağlıdır ve biri diğerini getirir. Hemen hemen biri diğerinden ayrılmaz. Nitekim bazıları şöyle demiştir: Lisanen söylenen bid'at ile fiilen işlenen bid'at birbiriyle evlenmiştir. İki eş daha düğün ile meşgul olurken çok geçmeden zina mahsulü çocukları İslam beldelerinde ifsada başlarlar. Bunların kötülüklerinden bütün kullar ve beldeler Allah'a feryad edip yalvarırlar.

Şeyhimiz şöyle demiştir: Kafir hakikat, facir bid'atle evlenmiş ve bu evlilikten dünya ve ahiret hüsrana boğulmuştur.

Eğer kişi bu tuzağı aşar, sünnetin nuruyla bundan kurtulur, sahabe ve onlara iyilkle tabi olanlara gerçek manada uyarak bu badireyi atlatmaya Allah bu kişiyi muvaffak kılarsa şeytan diğer tuzaklarına başvurur. Fakat son asırlar bu engeli aşmaktan ne kadar uzaktır! Böyle bir olay vuku bulmuşsa bid'at ehli onlar için hemen darağacı dikmiş, kendilerine her türlü kötülüğü yamamış ve kişinin bidatçı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Üçüncü tuzak: Büyük günahlar tuzağı. Şeytan eğer kulu bu tuzağa düşürürse, büyük günahları ona süsleyip güzel gösterir ve devam etmesini sağlar. Kula irca (Umut) kapısını açarak şöyle der: İman, tasdikten ibarettir, ameller ona zarar vermez.* Belki de insanlığı helaka götüren şu sözü ona söyletir: "Şirk halinde iyiliğin fayda vermediği gibi tevhid halinde de günah zarar vermez."

Şeytana, kulu bid'at tuzağına düşürmek daha sevimli gelir. Çünkü bid'at dine terstir ve Allah'ın elçisine gönderdiği bir hususu reddeder. Bid'at sahibi, bu bid'atinden dolayı tevbe etmez, ondan vazgeçmez, aksine insanları bu bid'ate davet eder. Şeytanın, kulu bid'at tuzağına düşürmesinin diğer sebebleri şunlardır: Bid'at; ilimsiz olarak Allah hakkında görüş sahibi olmaya, sahih sünnete ve bu sünnet ehline düşmanlık etmeye, sünnet nurunu söndürmek için çalışmaya, Allah ve Resulü (sav)'nün kovduğu şeytana dostlukta bulunmaya, Allah ve Resulu'nun dost olduğu kişileri kovmaya, Allah ve Resul'ünun reddettiği şeylere itibar etmeye, itibar ettikleri hususları ise reddetmeye; onların düşmanlık beslediği kişiye dostluk, dostlukta bulunduklarına ise düşmanlıkta bulunmaya, onların inkar ettiklerini ispata, ispat ettiklerini inkara, hakikatı konuşanı yalanlamaya, yalan konuşanı tasdik etmeye, batıl vasıtasıyla hakka karşı çıkmaya, hakkı batıl, batılı hak kılarak hakikatleri tersyüz etmeye, Allah'ın i dininde inkara, kalplerde hakkı gizlemeye ve hapsetmeye, Allah'ın dosdoğru yolundan sapmayı arzulamaya ve topyekün dini tahrif etme kapısını açmaya sevkeder.*

---

*Günah ve isyan fiillerini kasdediyor. Yani irca kapısını açtığında şeytan kula şöyle diyor: İman, tasdikten ibarettir. Bundan dolayı kötülülük ve isyan ifade eden fiiller imana zarar veremez. Bu ve benzeri sözler, şeytanın kulu umutlandırması manasına gelir ki bu düşünce dini bozan bid'atlerin en şerlilerindendir.

Gerçek şu ki, bid'atlar, kulu küçüklerinden büyüklerine doğru yavaş yavaş alıştırır, bid'at sahibi nihayet, kılın hamurdan sıyrılıp çıkması gibidinden çıkar. Bidatlerin zararını ancak basiret sahibi kimseler kavrar. Basiretsiz cahil kimseler ise, sapıklık karanlığında hak yoldan sapmış kimselerdir."Allah kime nur vermemişse, artık onun için nur yoktur." (Nur,40)

Kul, Allah'ın onu koruması veya kendini bundan kurtaran samimi bir tevbe ile bu engeli de aşarsa şeytan diğer tuzağa geçer.

Dördüncü tuzak: Küçük günahlar tuzağıdır. Bu günaları çok küçük birimlerle mukayese ederek ona şöyle der: Büyük günahlardan sakındığın müddetçe küçük günahlar sana zarar vermez. Büyük günahlardan kaçınmanın ve iyilikte bulunmanın, küçük günahlara kefaret olacağını, onları sileceğini biliyor musun? Şeytan sürekli olarak bu küçük günahları ona önemsizmiş gibi göstererek, nihayet kulun bu günahlar üzerinde ısrar etmeye başlamasını sağlar. Böyle bir durumda, büyük günah işleyip de Allah'tan korkup çekinen ve pişmanlık duyan bir kimse, bu kimseden daha iyi bir durumdadır. Günah üzerinde ısrar etmek, büyük günah işlemekten daha çirkindir. Tevbe ve af diledikten sonra büyük günah (kebire) diye bir şey kalmaz. Aynı şekilde yapmakta devam ederse günah da kalmaz. Allah Rasulu (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizleri küçük günahlardan sakındırıyorum" Sonra bu konuya şöyle bir örnek verdi: "Çöle varmış bir topluluğun oduna ihtiyacı oldu. Her biri birer odun getirdiler ve böylece büyük bir odun yığını oluşturdular. Ateş yakıp ekmeklerini güzelce pişirdiler. İşte aynı şekilde küçük günahlar da kul üzerinde birikir ve o da bunları önemsiz görür de en sonunda o küçük günahlar, o kişiyi helaka götürür". (Müsned,V,331)

Eğer kul, sakınmak, korunmak, tevbe ve istiğfara devam ve de kötülüğün arkasından iyilik yapmak suretiyle bu tuzaktan da kurtulursa şeytan diğer tuzağa başvurur.

Beşinci tuzak:İşleyene bir günah yüklemeyen mübahlar tuzağıdır. Şeytan bu vasıtayla onun çok ibadette bulunmasını ve ahiret için azık hazırlamasını engeller. Sonra yavaş yavaş onun, sünnetleri terketmesini, sünnetlerin terkinden sonra farzları terk etmesini sağlar. Bu vasıtayla şeytan en azından, kârların, büyük kazançların ve yüce makamların o kuldan savuşup gitmesini temin eder. Kul, eğer bunların değerini bilseydi hiçbir ibadeti terk etmezdi. Fakat bunların kıymetini bilmemektedir.

Eğer kul, tam bir basiret, doğru yolu gösteren bir nur, ibadetlerin kıymetini ve bunları çok işlemenin değerini, bu dünya iskelesinde kalacağı az bir süreyi, ticaretin tehlikesini, müşterinin keremini ve alıcıların ibadetlerine karşılık vereceği bedelin kıymetini takdir ederek bu tuzaktan kurtulursa geçen zamanını harcamak konusunda cimri davranır ve alıp verdiği nefeslerin kârsız geçmemesinde aşırı dikkat gösterir. Bu durumda şeytan diğer tuzağı dener:

---

*Bid'atlerin en şerlisi ve en kötüsü; akaid, ibadetler, hükümler, tarikatler, zikirler ve virdler konusunda, hidayetsiz ve basiretsiz olarak, babalarının ve şeyhlerinin davranışlarını körü körüne taklit ve bununla amel etmektir. Bu basiret ve hidayet, nurunu Allah'ın kitabı ve rasulünün sünnetinden alır. Eskiden ve şimdi insanların pek çoğu bu taklid bid'atından dolayı, ibadet ve teşride şirke düşmüşlerdir.

Altıncı tuzak: bu tuzak, daha aza tercih edilen ve daha az faziletli olan ameller tuzağıdır. Şeytan bunları emreder, kulun gözünde bunları güzel gösterir ve süsler. Daha faziletli, daha kazançlı ve kârlı amellerle meşgul olmaması için bu amellerde bulunan fazilet ve kazancı kula çok gösterir. Çünkü şeytan sevabın esasından kulu uzaklaştıramayınca, o sevabın kemal ve fazlından, yüce derecesinden onu mahrum bırakmaya çalışır. Kulu, daha az faziletli olanla daha faziletliden, daha az tercih edilenle daha çok tercih edilenden, Allah'a daha az sevimli olanla O'na daha çok sevimli olandan ve daha az razı olduğu ile fazla razı olacağı amelden alıkoyup, oyalamak ister.

Fakat bu tuzağa kadar gelebilmiş insanlar nerede? Bu noktaya gelebilenler çok azdır. Çoğunluğu ise şeytan daha ilk tuzaklarda avlamıştır.

Kul, amelleri ve onların Allah katındaki mertebelerini, faziletteki derecelerini anlamak; miktarlarını bilmek; onların yüceleri ile düşük seviyede olanlarını, faziletlileriyle daha az faziletli olanlarını, amellerin reisi ile halkını, efendisi ile kölesini birbirinden ayırmak suretiyle bu tuzaktan da kurtulabilir. Çünkü amel ve sözlerinde, insanlarda olduğu gibi, efendi ile kölesi, reisi ile halkı, ulvisi ile düşüğü vardır. Nitekim sahih bir hadiste: "İstiğfarın efendisi (seyyidu'l- istiğfar) kulun şöyle demesidir: Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur..." **(Buhari, Daavat, 16; Tirmizi, Daavat, 15; İbn Mace, Dua,14)** (buyurulmuştur. Başka bir hadiste: "Cihad, amellerin en üstünüdür" **(Tirmizi, İman,8; İbn Mace, Fiten,12; Müsned V,231)** buyurulmuştur. Başka bir rivayette: "Ameller birbirlerine karşı övündüler. Her biri kendi mertebesini ve faziletini anlattı. Diğerlerine karşı övünmede sadakanın üstün bir tarafı var idi" buyurulmuştur. Bu engeli ancak, Allah'ın tevfik caddesinde yürüyen, ilim sahibi basiretli ve samimi kişiler aşabilir. Bu kişiler, amellerin derecelerini yerli yerine koyup, her hak sahibinin hakkını verirler.

Eğer bu tuzaklardan kurtulursa, şeytanın başvuracağı bir tek tuzak kalır, başka engel yoktur. Eğer bu tuzaktan kurtulacak birileri varsa onlar da mahlukatın en şereflisi olan Peygamber Efendimiz (sav) ile Allah'ın diğer peygamberleridir. Bu tuzak, o zatın hayır konusundaki derecesine göre, şeytanın, ordusunu el, dil ve kalp ile ve türlü eziyetlerle o kula musallat etmesidir. O kulun mertebesi yükseldikçe düşman da ona süvarileri ve orduları ile saldırır ve ona eziyet verir. Taraftarlarını ve halkını türlü kötülüklerle ona musallat eder. Bu engelden kurtulmanın çaresi yoktur. Çünkü kul ne ölçüde doğru yolda, Allah'a duada ve O'nun emrini yerine getirme konusunda çok çalışırsa, düşman da o ölçüde, sefih arkadaşlarının onu sapıtması konusunda o kadar çok çalışır. Bu kul, ümmet için harbe soyunmuş, Allah'ın yardımıyla Allah için düşmanla savaşa tutuşmuştur. Bu kişinin bu konuda Allah'a olan kulluğu, seçkin ariflerin kulluğudur.

Bu kulluk, şeytanı kızdırıp öfkelendiren bir kulluktur. Bunu ancak tam basiret sahibi kimseler anlar. Allah'a kulunun düşmanı öfkelendirmesi ve kızdırmasından daha sevimli gelen bir şey yoktur.

Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde Cenab-ı Hak bu kulluğa işaret etmiştir: "Allah yolunda hicret eden, yeryüzünde barınacak çok yer (mürağimen) ve genişlik (bolluk) bulur." (Nisa,100) Allah'a ibadet için hicret eden kimse hem Allah düşmanı hem de kendi düşmanını kızdırdığı için "öfkelendirici" ismiyle anılmıştır. Allah, dostunun, düşmanını kızdırması ve öfkelendirmesinden hoşnud olur. Nitekim Allah Teala: "De ki: Allah yolunda onlar (Medine halkı ve çevresindeki bedeviler) bir susuzluk, bir yorgunluk, bir açlığın erişmesi, kafirleri öfkelendirecek bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine salih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükafatlarını zayi etmez" (Tevbe,120). Allah Teala, Rasulullah (sav) ve ona tabi olanların vasıfları hakkında şöyle buyurmuştur: "İncil'deki vasıfları şudur: onlar sanki bir ekin gibidir ki bu ekin filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken semizleyip kalınlaşmış, sonra sapları üzerinde doğrulup boy atmıştır. (Ki bu) ekincilerin (çiftçilerin) hoşuna gider. (Bu misali vermesi) bununla kafirleri öfkelendirmek içindir" (Feth, 29). Kafirleri öfkelendirmek Rabbimin sevip arzu ettiği bir şeydir. Kulun bu konuda Rabbine muvafakat etmesi, O'na karşı yaptığı kulluğun kemalindendir. Allah Rasulu (sav) namazda yanıldığında kulun iki kere secde etmesini teşri kılmış ve şöyle demiştir: "Eğer o kişinin namazı tam ise, bu iki secde şeytanın burnunu yere sürter." (Müslim,Mesacid) Bir rivayette "Şeytanı çileden çıkarır." şeklindedir. Böylece bu iki secdeyi "sinirlendiren ve burnunu yere sürten iki secde" diye isimlendirmiştir.

Düşmanını kızdırmak suretiyle Allah'a ibadet eden kimse "sıddıkıyyet" makamından hayli mesafe almış demektir. Kulun Rabbine olan sevgisi dostluğu, şeytana karşı duyduğu düşmanlığı ve düşmanı sinirlendirme konusundaki başarı ölçüsündedir. Düşmanı öfkelendirdiğinden dolayı mescidde iki saf arasında çalımlı bir şekilde yürümek ve Allah'tan başka kimsenin göremeyeceği gizli bir sadaka verirken kibirli ve çalımlı davranmak övülmüştür. Çünkü bu durumda düşmanı öfkelendirmek ve sevdiği can ve malından Allah rızası için sarfetmek fiilleri mevcuttur.

Bu, Allah'a kulluk yolunda öyle bir kapıdır ki, ancak çok az insan bunu bilir. Bunun tat ve lezzetini tadan bir kimse bunsuz geçen günlerine yanar.

Yardım sadece Allah'tandır ve sadece O'na güvenilir. Güç ve kuvvet sadece Allah'a aittir.

Bu makamın sahibi şeytana bakıp günahını tefekkür edince, yaptığı samimi tevbe ile şeytanı öfkelendirir. Bu öfkelendirmesi de o kul için bir başka kulluk nevi doğurur.

Bu zikrettiğimiz küçük bölüm, tevbenin hafife alınmayacak inceliklerini taşımaktadır. Belki de sen bunlara başka bir eserde tesadüf edemezsin. Hamd ve İhsan Allah'a mahsustur ve başarı sadece O'na aittir.

Menazil müellifi şöyle der: "Üçüncü ince nokta: Kul ilahî hükmü müşahede ettiğinde bütün anlayışlardan sıyrılıp "Hükm" anlayışına yükseldiği için hiç bir iyiliği güzel ve hiçbir kötülüğü de çirkin görmez."

Eğer bu söz, zahiri manasına alınacak olursa, son derece batıl ve yanlış bir sözdür. Bu sözün sahibine hüsn-ü zan beslenmemiş, imamet, ilim ve din konusundaki yeri takdir edilmemiş olsaydı, bu sözünün göreği neyse öyle değerlendirilirdi.

Fakat hatalardan korunmuş olan Hz. Peygamber (sav)'den başka kimin sözü kayıtsız şartsız kabul veya redd mevzuu olabilir? Kimin bu konuda ayağı tökezlememiş ve hangi küheylan yüzü koyun kapaklanmamıştır?

Bunun manası şudur: Kul"tefrika" makamında bulunduğu müddetçe fiillerin bizzat kendilerine ve ayrıldıkları noktaya bakarak bazı fiilleri güzel bazı fiilleri çirkin görür. Kul bu makamı geçtiğinde, bu fiillerin ilk kaynağına, onların, bizzat ilahi hükümden çıkışına, bu fiillerin hepsinin aynı hükümde birleşmesine, ilahi iradenin bunları çekip çevirmesine ve hepsinin kaynağının bir oluşuna bakar. Bu kaynak herşeyi kapsayan bağlayıcı ve kuşatıcı iradedir. İlahi irade (meşiet), ilahi hükmün kaynağına nisbetle böyledir. İlahi iradenin kendisi hüsn (güzel ve iyi) ve kubh (Çirkin ve nahoş) ile vasıflanamaz. Çünkü hüsn ve kubh, ilahi iradeye ancak varlık aleminde ortaya çıkıp hükmünü icra ettikten sonra arız olur. İrade güneş ışığı gibidir, bu ışık zatında birdir ve renkli değildir. Kırmızı, sarı ve yeşil gibi renklerle vasıflanamaz. Ancak renklendirilmiş mekanlar ile temasa geçince, o mekana göre vasıflandırılır. Bu takdirde kırmızı, sarı veya yeşil olarak görülür. Menazil müellifi ise, kul bu mahallerden, arızi şeylerden uzak ilk kaynağa yükseldiğinde bütün bu kayıtlardan kurtulur, demek istemektedir. Bu zatın yukarıda zikrettiğimiz sözünün en güzel yorumu budur.

Bu sözün, fasit temellere dayanan başka bir yorumu daha vardır: Allah Teala'nın iradesi, sevgisinin ve rızasının aynıdır. Dilediği herşeyi sevmiş ve ondan razı olmuştur. Dilemediği her şey ise kızdığı ve nefret ettiği şeydir. Kızdığı ve nefret ettiği şeyi O arzu etmemiştir. Sevip razı olduğu şeyi O dilemiştir.

Bu Cebriyyeci Kaderiyye'nin inançlarının temelidir. Bu kimseler, fiillerdeki hikmetleri, illetlendirmeyi, sebeblerini, aklın, fiileri güzel ve çirkin bulmasını inkar etmişlerdir. Onlara göre fiillerin hepsi eşittir. Bu fiillerden her biri hangi sebeble güzel olmuşsa veya hangi sebeble çirkin olmuşsa, bunlarla hususilik kazanmaz. Aklen, kulun nehyedildiği şeyle emrolunması veya emredildiği şeyden nehyolunması mümkündür. Bu hikmete zıt düşmez.

Onlara göre hikmet, ezeli ilmin, ezeli iradenin ve kudretin, ilgili olduğu nesnelerle uygun hale gelmesidir. Fiiller, ilahi arzu ve iradeye nispetle eşittir. Güzellik veya çirkinlikle vasıflanamaz. İlahi emir ve nehiy bu fiillere taalluk edince, o takdirde bu fiiller güzel veya çirkin olur. Onların güzel veya çirkin oluşlarının emredilmiş ve nehyedilmiş olmalarından öte bir manası yoktur. Dolayısıyla kul, emir ve nehyi tefrik etme konumunda ilahi irade ile ilahi hükmü birleştirme makamına yükselince hiçbir iyiliği güzel görmez ve hiçbir kötülüğü çirkin görmez. Bu makamdan inince ilahi emri anlar ve yeniden fiilleri güzel veya çirkin görmeye başlar. Müellifin sözünün ikinci yorumu budur.

Müellifin sözünün üçüncü bir yorumu daha vardır. Halbuki bu zat, bu yorumdan, insanların en uzak olanı olduğu halde bu görüş ona hamledilmiştir. Bu görüş şudur: Bu yolda yürüyen salik, itaat ve isyanı müşahade etmesi sebebiyle hakikate ulaşmaktan yoksun kaldığı müddetçe, fiilleri güzel veya çirkin olarak görmeye devam eder. Fiilleri itaat ve isyan şeklinde müşahade eder. Fakat kevni hakikat olan ilk hakikati müşahede etme mertebesine yükselip, kevni hükmün varlıklara olan şümûlünü, onları kuşatmasını ve bir zerrenin bile bu kevni hükmün dışına çıkamadığını gördüğü zaman, fiillerden herhangi birini çirkin bulmamaya ve bu fiillerin hepsinin ilahi takdir ve iradeye itaatten ibaret olduğunu düşünmeğe başlar.*

Bu durumu ifade eden biri şöyle der: Eğer ilâhi emre isyan ettiysem, muhakkak ki ilahi iradeye itaat etmişimdir. Bir başkası şöyle diyor:

Ben, senin benim için tercih ettiğin hususun etkisinde kalarak bunu yaptım. Benim yaptığım bütün işlerim sana itaatten ibarettir.

Kul, ikinci mertebede iken Allah'ın sevdiği ile kızdığı, emrettiği ile yasakladığı husus arasındaki fark nasıl o kişi için ortadan kalkıyorsa, bu mertebeden daha ileriye geçtiğinde Rabb ile kul arasındaki fark da o kişi için ortadan kalkar ve sonra şöyle der: Orada ne itaat ne de isyan vardır? Çünkü itaat ve isyan zaruretten iki kişi arasında meydana gelir. Halbuki burda itaat eden, itaat edilenin aynıdır ve burada başka biri yoktur. Mutlak birlik, itaat ve isyanı ortadan kaldırır. İddialarına göre fiil birliğinden varlık birliğine yükselmek o kişi için itaat ve isyan ayırımını ortadan kaldırır. Nitekim ilahi emri tefrik etme noktasında ilahi hükmün birliğine yükselen kişiden de bu makam isyanın gerçekleşmesini ortadan kaldırır.

Bir grup insana göre bu durumun keşfi, ancak onların seçkin kişilerine ve vuslat ehline mahsustur. **

Fakat **Menazil** müellifi bu kimselerden ve onların takip ettiği yoldan uzaktır. Müellif onları tekfir eder, hatta onları bütün dinlerden ihrac eder. Lakin onlar, bu zatın sözünü bu şekilde yorumlayıp onun kendilerinden olduğunu sandıkları için biz bunu zikrettik.

Bu makamın büyük bir makam olduğunu bil. Bu konuda iki grup insan hataya düşmüştür: Kelam ve felsefe ehli ile tasavvuf ve irade ehli.

Bu sebebden dolayı, kelamcıların çoğu, fiillerin aklen güzel ve çirkin görülebilmesini kabul etmemişlerdir. Haddi zatında fiillerin hepsini bir kabul etmişler, fiillerin yapıları icabı güzel veya çirkin olarak taksim edilemeyeceğini iddia etmişlerdir.

Onlara göre bizzat fiillerin güzellik, çirkinlik, fayda ve zarar kaynağı olması sözkonusu değildir. Şeytana yapılan secde ile Rahman'a yapılan secde arasında, yapılan fiilin yapısı icabı bir fark yoktur. Aynı şekilde sadakat ile yalan, zina ile nikah arasında bir fark yoktur. Ancak Cenab-ı Hak bunu haram, şunu vacip kılmıştır. Fiilin güzel olmasının manası, onun emredilmiş olmasıdır, yoksa o fiil menfaatın kaynağı değildir. Çirkin olmasının manası ise, onun yasaklanmış olmasıdır. Kötülüğün kaynağı veya bunu gerektiren bir özellikten dolayı o fiil çirkin değildir.

---

*Başka bir ifadeyle prensipleri şöyledir: Tabii hüküm her şeyin varlığının, Rablerinin varlığı ile bir olmasıdır. Burada çirkinlik veya güzellik sözkonusu değildir. Çünkü her inkişaf ve sıfat tabiidir ve bu tabii olan şey, tercih sahibi birinin fiili değildir.

**Asıl nüshanın haşiyesinde şu ibare vardır: Bu sırlar ne kötüdür. Bunlar küfür ve inkarın ta kendisidir. Yücelik ve ululuk bakımından Allah onların söylediklerinden yücedir. Aksine biz şehadet ederiz ki, Allah (cc) mahlukatından ayrıdır, arşını istiva etmiştir. Mahlukatında O'nun zatına ait bir şey yoktur ve zatında da mahlukata ait bir şey yoktur. O itaati ve ittat ehlini sever ve bundan dolayı onları mükafatlandırır. İsyanı çirkin görür ve isyankarlara kin besler. Onları cezalandırır veya dilerse affeder ve tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. Bu tarikatten sakın! Çünkü bu tarikat, vahdet-i vucud teorisini benimseyen ittihadiye tarikatıdır. Onlara göre bu makamda Rab ve kul yoktur. Yücelik ve ululuk bakımlarından Allah onların iftirasından yücedir.

Aynı şekilde fiilin güzel olması, Cenab-ı Hakk'ın onu emretmiş olmasıdır. Menfaatin kaynağı olduğundan veya bunu gerektiren bir özellikten dolayı o güzel değildir.

Fiillerin Güzel ve Çirkin Olabileceğini İnkar Etmenin Yanlışlığı

"Tuhfetü'n- Nazilin bi civari Rabbi'l- Alemin" isimli eserimizde, bunu savunan mezhebin batıllığını altmış noktadan tenkit ettik; bu meselede doyurucu bilgi verdik. Bu mezheb mensuplarının delil olarak ileri sürdükleri hususların tamamını kaydettik ve yanlışlıklarını gösterdik.

Bu görüş ve neticeleri incelediğinde akıl bunun batıl olduğuna hükmedecektir.

Kur'an da bu mezhebin bozukluğuna birçok yerinde işaret etmektedir. Aynı şekilde insan fıtratı ve selim akıl da aynı sonuca varır.

Allah Teala kullarını, doğruluğu, adaleti, iffeti, iyilik yapmayı ve nimetlere karşı şükürde bulunmayı güzel, aynı şekilde bu hususların zıtlarını da çirkin görecek biçimde yaratmıştır. Bunların akıl ve fıtrata nisbeti, tatlı ve ekşinin tat alma duyularına nisbeti, tatlı ve çirkin sesin kulaklarına nisbeti gibidir. Gizli-açık duyu organlarıyla idrak ettikleri bütün hususlar böyledir. Kullar böylece iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırd ederler.

Fiillerin güzel ve çirkin görülmesini inkar edenlerden bazıları bunun üzerinde ittifak olduğunu ileri sürmüştür. Bu husus, karakterleri gereklerine bağlı olarak bu karakterlerin bir şeyi kabulu, ondan faydalanması ve bunun zıddından nefret etmesi açısından, mizaçların o hususa muvafakat etmesi veya ondan tiksinmesine dayanmaktadır.

Bunlar yine derler ki: Bunda ihtilaf yoktur. Asıl ihtilaf, fiilin dünyada yerilmesi ve övülmesi, ahirette mükafat ve cezayla bağlantılı olması konusundadır. Bizim inkar ettiğimiz budur. Biz de onlara, bunun ancak şeriat vasıtasıyla bilinebileceğini söyleriz. Muhaliflerimiz, bunun akılla bilinebileceğini ve aklın bunu gerektirdiğini ileri sürerler.

Bu kimselere karşı şöyle cevab verilebilir: Bu görüşünüz tartışmadan bir kaçıştır. Çünkü burada iki farklı durum vardır ve aralarında bir gereklilik yoktur. Bunlardan biri şudur: Fiilin kendisi, güzellik ve çirkinliğin kaynağı olacak şekilde, güzellik ve çirkinliği gerektiren bir vasfa sahip midir? Fiil, bu ikisine kaynak mıdır, değil midir? İkincisi şudur: Güzelliğinden dolayı fiile terettüp eden sevap ve çirkinliğinden dolayı da terettüp eden ceza, akıl ile mi sabittir, yoksa şeriatla mı sabittir?

Mutezile ve onların görüşüne muvafakat edenler, bu iki aslın birbirlerine bağlı olduğunu kabul ettiklerinde, konuyu uzatmış, tenakuz ve saçmalıklarını açıklama imkanına kavuşmuş oluyorsunuz. İki aslı toptan inkar ettiğinizde ise, kendi aleyhinize lafı uzatmış, onların açığa vurduğu, sarih akıl ve fıtrata karşı saçmalık ve muhalefeti siz de ortaya koymuş oluyorsunuz. Onlar, bu iki aslın birbirleriyle bağlantısı konusunda hata etmiş, siz de bu iki aslı inkar etmek suretiyle hata etmiş oluyorsunuz.

Tenakuz bulunmayan hakikat ise şudur: Bu iki esas arasında bir gereklilik ve bağlantı yoktur. Fiiller, faydalı ve zararlı olabildikleri gibi, bizzat yapılan icabı güzel ve çirkindirler. Bu ikisi arasındaki fark, tadılan, koklanılan ve görülen nesneler arasındaki fark gibidir. Fakat fiillere sevap ve ceza ancak Allah'ın emri ve nehyi dolayısıyla verilir. Bizzat yapısı icabı çirkin, hatta çirkinliğin son noktasında olsa bile ilahi emir ve nehiy gelmeden önce fiil, azabı gerektirici olan çirkin bir fiil olmaz. Allah, peygamberleri gönderdikten sonra bu fiilden dolayı azap eder. Şeytana ve putlara secde, yalan, zina, zulüm ve günahların hepsi, bizzat yapılan icabı çirkin fiillerdir. Bu fiillerden dolayı azap ise şeriate bağlıdır.

Hüsn ve kubhu inkar edenler, bu fiillerin yapıları icabı çirkin olmadıklarını, onların çirkin oluşları ve bundan dolayı azap ile cezalandırılmalarının şeriattan kaynaklandığını ileri sürüyorlar. Mutezile ise, onların çirkin oluşları ve azap ile mukabelede bulunmalarının akılla sabit olduğunu iddia ediyorlar.

Dört mezhebin fakihlerinin çoğunluğu şöyle der: Bu fiillerin çirkin oluşları akılla sabittir. Azap ise şeriatın gelmesine bağlıdır. Şafiilerden Sa'd b. Ali ez-Zincani, Hanbelilerden Ebu'l- Hattab, Hanefilerin ve naklettiklerine göre Ebu Hanife'nin görüşü de bu yöndedir. Fakat Mutezileden bir kısmı, azabın akılla sabit olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kur'an-ı Kerim bu iki husus arasında bir bağlantı olmadığını, Cenab-ı Hakk'ın peygamberlerini gönderdikten sonra azap edeceğini, fiilin kendisinin güzel ve çirkin olduğunu delillerle ortaya koymuştur. Biz Kur'an'ın bu iki hususa ilişkin beyanını açaklayacağız.

Birincisi: Şu ayetlerde bu husus açıklanmaktadır: "Biz, bir peygamber göndermeden (hiç bir topluma) azap edecek değiliz." (el-İsra, 15). "Peygamberler; müjdeciler ve uyarıcılar, olarak (gönderildi). Öyle ki peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı (savunacak) delilleri olmasın." (en-Nisa, 165). " Herbir grup (cehennemin) içine atıldıklarında, (cehennem) bekçileri onlara sorar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar: Evet, derler, bize bir uyarıcı geldi. Fakat biz yalanladık ve: - Allah hiç bir şey indirmedi dedik" (el-Mülk, 1). Cehennem bekçileri onlara, akla muhalefetlerini değil, peygamberlere muhalefetlerini sormuştur ve bundan dolayı onlar cehenneme girmişlerdir. "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimi aktarıp okuyan ve size, karşılaşacağınız günü hatırlatıp uyaran elçiler gelmedi mi? dendiğinde onlar: - Nefislerimize karşı şehadet ederiz, derler. Dünya hayatı onları aldatmış ve gerçekten kafir olduklarına dair kendi nefislerine karşı şehadette bulunmuşlardır" (En'am, 130). Zümer suresinde: "(Cehennem bekçileri dedi ki): Size Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bugünle karşılaşacağınızı (söyleyip) sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? " (Zümer, 71) diye sorulacağı bildirilmekle, sonra En'am Suresi'nde "Bu, halkı habersizken, Rabbinin ülkeleri zulümle helak etmemesi sebebiyledir" (En'am, 131) buyurulmaktadır. Bu ayetin tefsiri şöyledir: Allah peygamberlerini göndermezden önce işledikleri zulümlerden dolayı onları helak etmez. Buna göre ayeti iki esasa işaret etmektedir: 1-Henüz peygamber gönderilmemişken onların işledikleri fiilleri ve şirkleri çirkin ve zulümdür. 2-Fakat Cenab-ı Hak ancak peygamber gönderdikten sonra onları cezalandırır. Bu iki hususa işaret etmesi bakımından bu ayet, el-Kasas Suresi'ndeki şu ayete benzemektedir: "Kendi ellerinin öne sürdükleri (işledikleri fiilleri) dolayısıyla, onlara bir musibet isabet ettiğinde, "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de böylece biz de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık, diyecek olmasalardı (seni göndermezdik)" (el- Kasas, 47). Bu ayet, elleriyle işledikleri fiillerin, başlarına gelen belanın sebebi olduğunu göstermektedir. Eğer bu fiiller çirkin olmasalardı, buna sebeb de olmazlardı. Fakat azabın isabet etmesi için gerekli şart bulunmadığı için azabın gelmesi imkansız olmaktadır. Bu şart da, onlara peygamber gelmesidir. Peygamber geldikten sonra sebeb tahakkuk etmiş ve şart da bulunmuş olur. Böylece işledikleri günah fiillerden kaynaklanan belalara maruz kalıp dünya ve ahirette cezalandırılırlar.

Fiillerin Güzel ve Çirkinliğine Delalet Eden Kur'an Ayetleri

İkinci esas ise şudur. Bizzat yapısı icabı fiillerin güzel ve çirkin olduğuna delalet eden Kur'an ayetleri gerçekten çoktur: "Onlar, çirkin bir hayasızlık işlediklerinde: "Biz atalarımızı bunun üzerinde (bunu yaparken) bulduk. Allah da bunu bize emretti", derler. De ki: Şüphesiz Allah'a karşı mı söylüyorsunuz? De ki: Rabbim adaletle davranmayı emretmiştir. Her mescidde yüzlerinizi ona doğru çevirin ve dinde O'nun için muhlis (samimi) kimseler olarak O'na dua edin. Başlangıçta sizi yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz. Bir kısmına hidayet verdi, bir kısmı da sapıklığı haketti. Çünkü bunlar, Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmişlerdir. Fakat kendilerinin doğru yolda olduklarını sanmaktadırlar. Ey Ademoğulları! Ne zaman mescide giderseniz zinetlerinizi takının. Yiyin, için ve fakat israf etmeyin. Çünkü, O, israf edenleri sevmez. De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zineti kim haram kılmıştır. De ki: Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir, kıyamet günü ise yalnızca onlarındır. Bilen bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklarız. De ki: Rabbim ancak, gizli ve açık bütün kötülükleri, günah işlemeyi, haksız yere zulmetmeyi, hakkında hiç bir delil indirmediği bir şeyi Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi haram kılmıştır." (el-A'raf, 28-33)

Burada önce onların fiillerinin çirkin olduğunu bildirmiş ve zinetlerini takınmak suretiyle bundan sakınmalarını emretmiştir.

Bu ayette geçen "kötülük" kelimesi, Kureyş dışındaki * Kabilelerin kadın- erkek Kabe'yi anadan doğma bir vaziyette çırılçıplak tavaf etmelerini ifade eder. Sonra Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Allah hiç bir zaman kötülüğü emretmez." Yani, Allah, akıl ve fıtrat açısından çirkin olan bir şeyi emretmez. Eğer bunun kötülük olduğu, Allah'ın yasaklamasıyla bilinmiş olsa ve bu yasak var olmadan önce onun kötülük olduğunu ifade etmenin bir manası bulunmasaydı, bu takdirde yukarıdaki

---

*Kureyş kabilesi hac ve umre yapanların tavaf işini yürütmekte ve hac ibadetleri konusunda onlara kılavuzluk etmekte idiler. İbrahim (as)'ın şu duasına icabet ederek bu hizmetleri karşılığında onlardan ücret almaktaydılar: "Ey Rabbimiz! ben evlatlarımdan kimini senin mukaddes evinin yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Dosdoğru namazlarını kılsınlar diye (öyle yaptım) böylelikle sen, insanların bir kısmının kalblerini onlara meylettir ve onları bir takım ürünlerden rızıklandır. Umulur ki, şükrederler." (İbrahim,37). Allah, insanların kalplerini meylettirmekle onları rızıklandırdı. Fakat onların çoğu O'nun istediği gibi namazı hakkıyla kılmadılar, O'na hakkıyla şükretmediler, hatta küfre saptılar. Allah'dan başka ilahlar ve ölmüş kimselerden O'na ortaklar tuttular.

ayetin manası şu olurdu: Allah yapılmasını nehyettiği şeyi emretmez. Böyle bir cümleyi söylemekten, aziz ve hakim olan Allah bir tarafa, akıllı bir kimse bile çekinir. "Allah yasakladığı şeyi emretmez" demek ne ifade eder? Onlara göre, insan aklı çirkin gördüğü için değil, Allah'ın yasaklamasından dolayı o şey kötüdür.

Sonra Allah Teala:"De ki: Rabbim adaleti emretti" buyurmuştur. Onlara göre "adalet" emredilen şeydir, yoksa bizatihi adelet adalet olduğundan emredilmiş değildir. Bu takdirde ayetin manası, "De ki: Rabbim emrettiği şeyi emrediyor."

Sonra:"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?" Ayet haram kılmazdan önce bunların temiz ve hoş olma özelliği, haram olmalarına manidir. Haram kılınmaları hikmete ters düşer.

Sonra Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: " De ki: Rabbim ancak gizli ve açık bütün kötülükleri haram kılmıştır:" Eğer bunların çirkin oluşları, haram olarak nitelendirmelerinden dolayı olup bundan önce çirkin olmamış olsalardı ayetin özü şu olurdu: "De ki: Rabbim ancak haram ettiğini haram etmiştir. "Her tür günahın haksız isyan, şirkin şirk olma özelliği gibi bir özelliğe sahiptirler. Şirk, ilahi nehiyden önce de sonra da bizatihi şirktir.

Kötülük, çirkinlik ve günahların, ilahi yasaklamadan sonra bu sıfatları kazandığını iddia eden kişi, şirkin de bu yasakdan sonra şirk olduğunu ve bundan önce şirk olmadığını iddia eden bir kimsedir. Akıl ve fıtrat açısından böyle bir düşünce apaçık inatlaşmadan ibarettir. Zulüm, ilahi nehiyden önce de, sonra da bizatihi zulümdür. Çirkin bir fiil, bu ilahi yasaklamadan önce de sonra da bizatihi çirkindir. Kötülük ve şirk de böyledir. Yoksa bu hakikatler şeriatten dolayı bu sıfatları kazanmış değillerdir.

Şeytana ilgileri âlemlerin Rabbi olan Allah'a ilgilerinden daha fazlaydı. Şeytan onların dostuydu. Allah'ın verdiği rızıkları, şeytan onların gözünde az gösterdi ve insanlar için çirkin bir bid'atı meşrulaştırmayı onlara ilham etti. Bu çirkin bid'at şuydu: İnsanlar ancak yiğit Kureyşlilerin elbiselerini giyinerek Kabeyi tavaf edebilirler. Kendi elbiselerini çıkarmaları ve Kabenin etrafında tavaf edenlerin ayaklarının altına atmaları gerekir. İnsanlar, taklit yoluyla onlara uydular ve bu konu, Kureyş'in insanlara dilediği gibi tahakkümde bulunduğu bir kaynak oldu. İnsanların geldiğini görünce şeytan fiyatı yükseltmelerini ilham etti. Fiyatı o kadar yükselttiler ki insanlar veremez oldular ve mütekebbir Kureyş büyüklerinden fiyatlarda indirim yapmalarını istediler. Onlar da bu ücreti ödemeleri gerektiğini, ödemedikleri takdirde çıplak olarak tavaf etmek zorunda kalacaklarını söylediler. İnsanlar da çıplak tavafı terçih ettiler.

Evet, Cenab-ı Hak, yasaklamasıyla o fiilin çirkinliğine çirkinlik katmıştır. Fakat o fiilin çirkinliği yapısından kaynaklanmaktadır. Allah Teala'nın yasaklaması, kötülemesi, o fiile ve failine karşı duyduğu nefreti açıklamasıyla, akıl açısından o fiilin çirkinliği artmıştır. Adalet, doğruluk, tevhid, nimet veren kimseye (Allah'a) verdiği nimetlere karşılık övgü ve şükür ile mukabelede bulunmak da aynı şekilde bizatihi güzeldir. Allah Teala'nın emri, emrini yerine getireni övmesi, o fiile ve failine karşı beslediği sevgisini açıklamasıyla o fiilin güzelliği artmıştır. Hatta Hz. Muhammed (sav)'in nübüvvet alametlerinden biri de, iyiliği emretmesi, kötülüğü yasaklaması, temiz ve hoş şeyleri helal kılması, pis ve habis olan nesneleri de yasaklamasıdır.

Eğer ilahi emir, nehiy, helal haram kılma gibi hususların taalluk etmesiyle bu nesneler iyi- kötü, çirkin- güzel olacak olsaydı o takdirde şöyle demek mümkün olurdu: Onlara emrettiği şeyi emrediyor, onlara yasakladığı şeyi yasaklıyor, onlara helal kıldığı şeyi helal kılıyor ve haram kıldığı şeyi haram kılıyor. Böyle bir şeyin ne faydası var? Onun peygamberliğini ispat eden hangi husus hala mevcuttur? Allah kelamı bundan ve böyle telakki edilmekten korunmuştur. Övgü, takdir ve onun nübüvvetine delalet eden husus şudur: O peygamber, sağlam akılların güzelliğine ve iyi olduğuna şehadet ettiği şeyleri emreder: Bu akılların çirkinliğine ve kötü olduğuna tanıklık ettiği şeyleri yasaklar: bu akılların iyi olduğuna tanıklık ettiği şeyleri helal ve çirkin olarak kabul ettiklerini haram kılar. Bütün peygamberlerin (Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun) çağrısı budur. Bu çağrı, despot, inkarcı, yalancı ve sihirbazların çağrısına ters düşer. Çünkü bu tür insanlar, her türlü çirkin, kötü, isyan, günah ve zulüm nevinden, arzu ve gayelerine uygun düşen hususlara çağrıda bulunurlar.

Bu sebebden ötürü, Hz. Peygamber (sav)'in davetini tanıyıp müslüman olan bir bedeviye şöyle sorulmuştur: "-Hangi sebepten müslüman oldun ve bu kişinin Allah'ın elçisi olduğu sonucuna seni götüren nedir?" O şöyle demiştir: "O'nun emrettiği hiç bir şey yoktur ki, akıl onun bunu yasaklamış olmasını istesin. Yasakladığı hiç bir şey yoktur ki, akıl onun bunu emretmiş olmasını istesin. Helal kıldığı hiç bir şey yoktur ki, akıl bunu mübah kılmasını istemiş olsun". Bu bedeviye, aklının ve fıtratının sıhhatine, imanın kuvvetine, aklen güzel olan herşeye onun emrinin, helal ve haram kılmasının uygun olmasından dolayı, onun davetinin kusursuz doğru olduğuna dair akıl yürümesine bir bak bakalım. Eğer güzellik, çirkinlik, iyilik ve kötülük sıfatları, yalnızca ilahi emir, nehiy, helal ve haram kılma nedenlerinden olacak olsaydı bu arabın böyle cevap vermesi güzel karşılanmazdı ve şöyle diyebilirdi: "Onu emreden, nehyeden, helal ve haram kılan biri olarak gördüm." Bu cümlede, onun peygamberliğini ispat eden hangi delil vardır?

Aynı manada Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Şüphe yok ki Allah adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder; çirkin hayasızlıklardan, kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır." (Nahl,90)

Bu kimseler şöyle iddia ediyorlar: Asıl yasak ve haram olan zulüm kulların hakları hususunda yapılan zulümdür. Haddizatında burada yasaklanan bir zulüm yoktur. Kişinin kendisini tenzih ettiği zulüm de aynı şekilde imkansız ve muhaldır. Aslında burada mümkün ve güç yetirilebilecek bir durum yoktur ki işlediği takdirde bir zulüm olsun. Onlara göre aslında yasaklanmış ve kaçınılması gereken bir zulüm sözkonusu değildir. Zulüm ancak kul hakkı konusunda haram kılınan bir husustur. Onlara göre uzaklaşılması gereken zulüm şudur: Birbirine zıt olan iki şeyi cem etmek (bir araya getirmek) ve tek bir cismi aynı anda iki ayrı mekanda tutmak vb.

Kur'an bu görüşü açıkça reddeder: Allah Teala şöyle buyuruyor: "O'nun yakın dostu (saptırıcı) dedi ki: Rabbimiz! Ben onu kışkırtıp azdırdım. Ancak kendisi (haktan) oldukça uzak bir sapıklık içindeydi. (Allah) buyurur ki; benim huzurumda çekişip durmayın. Ben size daha önce kesin bir uyarı göndermiştim. Huzurumda söz değişikliğe uğratılmaz ve ben kullara zulmedici değilim." (Kaf,27-29). Yani ben kulumu günahı yoksa cezalandırmam ve yaptığı işin mükafatından onu mahrum bırakmam. Bundan dolayı daha önce şöyle diyor:" Ben size daha önce kesin bir uyarı gönderdim. " Ayet kullara karşı Allah'ın delilini, emrinin ve nehyinin onlara ulaştığını ortaya koyuyor. Uyarıyı gönderdikten sonra sizi cezalandırırsam zalim olmam. Halbuki emir ve yasağını bildirmeden kölesini cezalandıran efendi zalimdir. Böyle bir zulümden Allah Teala münezzehtir, uzaktır.

Allah Teala:"Mümin olarak kim salih ameller işlerse artık o, ne zulümden korksun, ne de hakkının eksik tutulmasından." (Taha,112). Yani, işlemediği fiillerin günahları o kula yüklenmez ve yaptığı iyiliklerden de hiç birşey eksiltilmez. Eğer zulüm, tahakkuk etmesi imkansız bir şey olsaydı, ayetle ondan korkulmamasını ifade etmenin bir manası veya meydana gelmesinden emin olmanın bir faydası olmazdı.

Başka bir ayetle şöyle buyurulur: "Kim salih bir amelde bulunursa bu kendi nefsi lehindedir; kim de kötülük ederse o da kendi aleyhinedir. Senin rabbin asla kullarına zulmedici değildir." (Fussilet,46). Yani, günahkar bir kimseye işlemediği bir suçun cezası yükletilemez ve iyi bir insan (muhsin) da amelinin sevabından mahrum bırakılmaz. Allah Teala:"Halkı ıslah edici kimseler olmasaydı senin Rabbin o ülkeleri zulüm ile helak edecek değildi." (Hud, 117). Ayet şunu göstermektedir ki, bir bölgenin halkı, insanları islah etmekte oldukları bir halde Allah onları helak etseydi zalim olurdu. Bu mezhep mensuplarına göre ise bu caizdir. Onlara göre bunu yapsaydı zulüm olmazdı. Onlar ayeti şöyle tevil ediyorlar: Allah Teala kulları ıslah edici kimseler iken onları helak etmeyeceğini haber vermiştir.Onun bunu yapmayacağı bu şekilde öğrenilmiş oluyor, O'nun verdiği haberin ve bilgisinin zıttının gerçekleşmesi imkansızdır. Zulmün hakikatı budur. Fakat malumdur ki ayet hiçbir yönüyle onların anlayışına uygun değildir. Nitekim onlar ayetin manasını şöyle yorumluyorlar: Allah bir yöre halkını zulüm yoluyla, iki zıttın bir araya gelmesi sebebiyle, onlar ıslah edici kimseler iken helak etmez. Yüce Allah'ın sözü, böyle bir anlayıştan çok yüce ve beridir.

Yaratıcının Zulümden Münezzeh Olması

Yine bu mezheb mensuplarına göre abes, başıboş ve boş yere yaratılma gibi hususlar kaderin hükmü altına girmesi imkansız olan şeylerdendir.Allah Teala kendisini bunlardan tenzih etmiştir. Çünkü O'nun vaa'd ve vaidini yalanlayan, emir ve nehyini inkar eden Allah düşmanları, O'nu bu şekilde nitelendirmişlerdir. Buna karşılık Allah, mahlukatı abes ve boş yere yaratmasının hikmet ve izzetine aykırı olduğunu haber vermiştir. Allah Teala şöyle buyurur: "Sizi boş yere yarattığımızı ve gerçekten bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sanmıştınız? " (Müminun Suresi, 115)

Yani herhangi bir amaç için olmaksızın; ne emredilmek ne nehyedilmek, ne sevap ve ne de ceza verilmemek üzere başıboş yaratılmış değilsiniz. Abes çirkin bir şeydir. Ayet, abesin çirkinliğini insan fıtratında ve akıllarında mevcut olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak bu insanları, akıl ve fıtratlarına dönmelerine vesile olacak şekilde reddetmiştir. Eğer onlar düşünüp görebilselerdi, bunun

Allah'a yakışmayacağını bilirlerdi. Ayrıca mahlukatın ne emredilmek, ne nehyedilmek, ne sevap ve ne de ceza görmemek üzere abes olarak yaratmasının O'na uygun olmayacağını anlarlardı. Bu da gösteriyor ki, ilahi emir, nehiy ve işlenen amellerin bir karşılığının bulunması akıl ve fıtratça da makul ve doğru bir husustur. Allah'ın mahlukata karşı ilgisiz olduğunu idda eden kimse, O'na yakışmayan sıfatları vermiş ve en güzel isimlerine (esma-ı hüsna) ve yüce sıfatlarına aykırı hususları isnad etmiş demektir.

Cenab-ı Hak "İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?" (Kıyamet, 36) buyurur. İmam Şafii bunu "Emir ve nehye muhatab olmaksızın ömrünü tamamlaması," şeklinde tefsir eder. Diğerleri, sevap ve ceza verilmemek üzere yaşaması, şeklinde anlamıştır. Bu iki husus birbirine bağlı olup biri diğerinden ayrılmaz. Ayet, bunları birbirinden ayrı sananları reddetmektedir. Bu da göstermektedir ki, başıboşluk çirkindir ve O'nun hikmeti buna ters düşer ve bu O'na yakışmaz. Bundan dolayı şu ayet ile insanın başıboş bırakılmadığı tekrar vurgulanmıştır: "Kendisi, dökülüp atılan meniden bir damla su değil miydi? Sonra bir kan pıhtısı oldu, derken (Allah, onu) yarattı ve bir düzen içinde biçim verdi. Böylece ondan, erkek ve dişi olmak üzere çiftler yarattı. (Öyleyse Allah) ölüleri diriltmeye kadir değil midir? " (Kıyamet, 37-40). Başıboşluğun çirkinliği yalnız nakil yoluyla bilinecek olsaydı, bu takdirde bunun yanlışlığı nakle ve bize bildirilip haber verilen bilgiye aykırı olmasıyla ortaya konurdu. Böylece bunun, haddi zatında çirkin olduğundan değil de nakle aykırı olması sebebiyle reddedilmiş olduğu kabul edilirdi. Ayetin böyle bir manaya gelmeyeceği malumdur.

Başka bir ayette şöyle buyuruluyor: "Biz gökyüzünü, yeryüzünü ve ikisi arasında bulunan şeyleri batıl ve boş yere yaratmadık. Bu küfredenlerin zannıdır." (Sad,27). Kafirlerin düşündükleri batıl, iki zıttı bir araya getirmek manasına bir batıl değildir. Onların kabul ettikleri batıl, şeriatın, cezanın, emrin, nehyin, sevab ve azabın olmaması şeklinde bir batıldır.

Buna cevaben Allah Teala bildiriyor ki, asıl batıl ve boş yere yaratma, kainatı bunlar(emir-nehiy vs) dışında bir gaye için yaratmış olmasıdır ki o böyle bir abesle iştiğal etmekten münezzehtir. Kainat bir gerçek (Hak) için yaratılmıştır, o da tevhiddir; hakkının, mükafatının, inkar ve rabbine ortak koşanların cezalandırılmasının gerçekleşmesinden ibarettir.

Başka bir ayette şöyle buyuruluyor: "Yoksa kötülüklere gömülenler, kendilerini, iman edip salih ameller işleyenlerle bir tutacağımızı mı sandılar? Hayatları ve ölümleri de bir mi(olacak)? Ne kötü hüküm veriyorlar." (Casiye, 21) Bununla Allah Teala, bu düşüncenin aklen de çirkin olduğunu göstermiştir. Böyle bir hüküm kötü ve böyle hükmeden zalim ve kötü bir kimsedir. Böyle bir hükmün çirkinliği, sadece nakle ters düşmesinden dolayı olsaydı, Allah Teala bunu reddederken iyi insan ile kötü insanı mukayese etmez, bunun fıtraten her yerde çirkin olduğunu göstermezdi. Ayrıca ortada, bizatihi kötü ve hükmettiğinde kötü olduğu için reddedilecek bir hüküm de kalmazdı.

Başka bir ayette:" Yoksa biz, iman edip salih amellerde bulunanları yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlarla bir mi tutacağız? Ya da muttakileri facirlerle bir mi sayacağız" (Sad, 28) buyurulmaktadır. Bu soru cevabı, 'hayır' olan sorudur. Ayet,böyle bir düşüncenin bizzat çirkin olduğunu, akıl ve fıtratın inkar ettiği kötü bir düşünce olduğunu ortaya koymaktadır ve sanki şöyle demektedir:" Böyle bir işi bize yakıştırıyor ve güzel olduğunu düşünebiliyor musun? Cenab-ı Hak, bunun aklen ve fıtraten de çirkin olduğunu göstermiş ve böyle bir şeyin Allah'a nisbet edilmesinin uygun olmadığını beyan etmiştir.

Allah Teala aynı şekilde uluhiyetinde kendine şirk koşulmasını, ibadette başka birinin dahil edilmesini verdiği darb-ı mesellerle reddetmiş ve bunun batıl olduğuna dair akli deliller serdetmiştir. Eğer böyle bir durum sadece şeriatten dolayı çirkin olsaydı bu delillerin ve darb-ı mesellerin bir manası olmazdı.

Aklen hüsn ve kubhu inkar edenlere göre aklen şirkin ve O'nunla birlikte başka birine ibadetin emredilmesi caizdir. Onlara göre böyle bir şeyin çirkinliği, sadece ilahi nehiy yoluyla bilinebilirmiş!

Ne tuhaf! çirkin olduğunu gösteren bunca delile gerek var? Bunun en çirkin ve en büyük zulüm olduğuna dair bir bilgi yoksa, geriye doğru olarak ne kalır? Bunun çirkin olduğu apaçık ve aklen zorunlu olarak bilinir. Peygamberler, ümmetlerini, akıl ve fıtratlarında şirkin çirkin olduğuna dair bilgilerine dayanarak uyarmışlardır. Şirk ehlinin akıl, zihin ve kalblerinin olmadıklarını ifade etmiş, hatta onların duyduklarını ve gördüklerini reddetmiştir. Bundan maksat kalblerinin işitmesi ve görmesidir. Onların sağır, dilsiz ve kör olduklarını haber vermiştir. Bu, onların kalblerinin vasıflarıdır ki, onların kalbleri işitmez, görmez ve konuşmaz.

Allah Teala onları akılları bulunmayan ve dolayısıyla bu akılları vasıtasıyla güzeli çirkinden, hakkı batıldan ayıramayan hayvanlara benzetmiştir. Bundan dolayı cehennemde, işiten ve akleden insanlardan* olmadıklarını itiraf etmişlerdir. Eğer işitip düşünebilselerdi peygamberlerin getirdiğini güzel ve onlara karşı çıkmanın çirkin olduğunu bilirlerdi.

Cenab-ı Hak onlardan nakledерek şöyle buyuruyor:"Eğer biz işitip düşünebilseydik cehennem ehli arasında olmazdık, dediler." (el-Mülk, 110) Kur'an'da bir çok yerde "Düşünmez misiniz?", "Belki düşünürsünüz" demektedir. Akıl ve fıtratlarında mevcut olan güzel çirkin mefhumlarına dayanarak onları uyarıyor ve bunlarla onlara delil getiriyor. Bu özellikleriyle faydalansınlar ve bunlar vasıtasıyla güzeli çirkinden, hakkı batıldan ayırsınlar diye lütuf ettiğini bildiriyor.

---

*Kur'an onlardan şöyle bahsediyor: "Suçlu-günahkarların, Rabbleri huzurunda başları öne eğilmiş olarak: "Rabbimiz! Gördük ve işittik; şimdi bizi (bir kere daha dünyaya) geri çevir. Salih bir amelde bulunalım; artık biz gerçekten kesin bilgiyle inananlarız" (diye yalvaracakları zamanı) bir görse." (Secde, 12) "Kalbleri vardır, bununla kavrayıp anlamazlar; gözleri vardır, bununla görmezler; kulakları vardır, bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidirler, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir" (A'raf, 179). Nitekim bu insanlar, baba ve dedelerini körükörüne taklit ettiklerinden dolayı Allah'ın kendilerine ihsan ettiği kulak, göz ve kalp gibi nimetleri değerlendirememişlerdir. Böylece sünnetullahta, kendi üzerlerinde ve peygamberlerin getirdiği ilahi mesajlardaki gerçeği alamamışlardır. Üstelik de; Allah'ın insanları, mesajlarını görmek, düşünmek ve anlamaktan mahrum kıldığını sanmışlardır. İddialarına göre Allah onlara zulmetmiş, mesajını anlama vasıtalarından mahrum bırakmış, bu kapıyı kendilerine kapatmıştır. O gün sapıklıkları kendilerine ayan-beyan olunca zayıflar büyüklük taslayanlara şöyle der: "Gerçekten biz, size uymuş olan kimselerdik. Şimdi siz, ateşten, bir parçasını olsun, bizden uzaklaştırabilecek misiniz? Büyüklenenler derler ki: Biz hepimiz ateşin içindeyiz; gerçek şu ki, artık Allah kullar arasındaki hükmünü vermiştir" (Mümin, 47-48).

Kur'an'da birçok akli ve hissi misaller vardır ki, Allah Teala bunlar vasıtasıyla emrettiği şeyin güzel, yasakladığı hususun da çirkin olduğu konusunda uyarıda bulunur. Bizatihi çirkin olmasalardı, akıllara hitap eden bu misallerin bir manası kalmazdı. Böylece bunun ispatı salt ilahi emir ve nehiy vasıtasıyla olur; böyle misaller vererek, çirkinlikle güzelliğin aklen müşahede edilen yönünü açıklamak gerekmezdi.

Kur'an'ın Misalleri

Kur'an, düşünenler için bu tür ayetlerle doludur: "Allah size kendinizden bir örnek verir: Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde,size verdiğimiz rızıklarda birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit (haklara sahip) ortaklarınız var mı? İşte biz ayetlerimizi, aklını kullanacak bir topluluk için böylece açıklıyoruz."(er-Rum,28) Cenab-ı Hak, insanların aklen çirkin gördüğü bir şeyi, kölenin efendisine ortak olmasını delil olarak getirmektedir. "Sizlerden biri, kölesinin kendine ortak olmasını çirkin görüp buna razı olmadığı halde, nasıl olur da kullarımdan birini bana ortak koşar ve bana ibadet ettiğiniz gibi ona da ibadet edersiniz? "demektedir. Bu, akıl ve fıtratça Allah'tan başkasına ibadet etmenin çirkinliğini göstermektedir. Nakil, daha önce potansiyel olarak mevcut olan bu bilgiyi tanımaları için aklı uyarıp irşad etmektedir.

Başka bir ayette de şöyle buyurulur.:"Allah şunu misal verir: Kendisi hakkında uyumsuz ve geçimsiz bulunan, sahipleri de çok ortaklı olan (köle) bir adam ile yalnızca bir kişiye teslim olmuş bir adam. Bu ikisinin durumu bir olur mu? Hamd, Allahındır. Doğrusu onların çoğu bilmiyorlar." (ez-Zümer,29) Allah Teala, aralarında geçinemeyen ve kötü bir idarede bulunan efendilere ait bir köle ile tamamen teslim olduğu tek efendili bir kölenin halini misal vererek, aklen şirkin çirkinliğine delil getirmektedir. Akıl açısından bu iki kölenin eşit olması düşünülebilir mi? Aynı şekilde bir müşrik ile kulluğu gerçek İlah'a teslim etmiş bir muvahhidin durumu eşit midir? Bu ikisi eşit olamazlar.

Allah Teala başka bir ayette de (Bakara,264) amelleri boşa çıkaran bir kayaya benzetmiştir. Bu kaya, düz bir taş olup üzerinde, kendisine yapışmış toz toprak kırıntısı bulunan bir kayadır. Kayaya şiddetli bir yağmur isabet etmiş ve üzerindeki toprağı silip süpürerek kayayı çıplak bırakmıştır. Bu misal anlayan için son derece manalı bir misaldır. Ayetteki toprak ise, işlediği amel ve yaptığı sadakadan dolayı meydana gelen sevap eseridir. Bol sulu ve şiddetli su (vabil), yeryüzüne hayat veren sudur. Yumuşak bir yere rastladığında orayı yeşertir. Kaya ve yalçın taşlara tesadüf ettiğinde ise orada hiçbir şey bitirmez. İşte bu yağmur, bu kaya üzerindeki toprağa isabet etmiş ve onu silip süpürmüştür. Yağmur, bitki bitirmeye elverişli olmayan bir taşa tesadüf etmiştir.

Bu misal, sadakadan dolayı minnet ve eziyetin, riyanın çirkinliğinin akıllarda mevcut olduğuna delil teşkil etmektedir. Bundan dolayı Allah Teala, akılları örnek ve misallerle uyarmış, ikaz etmiştir.

Bu zikrettiğimiz misalin içeriği bakımından zıddı şu misaldir: "Yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak ve gönüllerindeki imanı kuvvetlendirmek için mallarını infak edenlerin örneği, yüksekçe bir tepede bulunan sağanak yağmur aldığında ürünlerini iki kat veren bir bahçenin örneğine benzer ki, ona sağanak isabet etmese de bir çiselemesi yeter. Allah yapmakta olduklarınızı görendir" (Bakara, 265). Yüksekçe bir yerde bulunan ve daima güneş ve rüzgar alan bu bahçe; çok yağmur yağdığında başka bahçenin verdiğinin iki katı ürün veriyor. Akıl ve müşahede bakımından bu bahçe nasıl güzel görünüyorsa, Allah rızası için, mahlukattan ne bir karşılık ve ne de bir teşekkür beklemeden, kendi isteğiyle, kuvvetli bir infak duygusuyla, malını ihsan etmek de öyle güzeldir. Fakat infakda bulunurken kalbi sarsılan, elleri titreyen, göğsü sıkışan ve takattan düşen kimsenin durumu, bunu arzu ve istekle yapan kimsenin haliyle bir değildir.

İşte insanlar infak konusunda iki kısma ayrılırlar. İhlas, arzu ve istekle infak edenler sağanak yağmur gibidirler. Diğer infak sahipleri ise gibidirler. Bu durum, infakın azlık veya çokluğu, ihlas, istekle veya isteksizlikle yapılmasıyla doğru orantılıdır. Şimdi Allah Teala'nın aklı, birini güzel ve diğerini çirkin görmeye muktedir kılmasına dayanarak uyardığını görmüyor musun?

"Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve içinde her çeşit meyvadan bir miktar bulunan güzel bir bahçesi olsun, tam bu durumdayken bir taraftan ihtiyarlık bastırsın, diğer taraftan da bakıma muhtaç çocuklar bakım isterken içinde ateş bulunan bir kasırga, gelip bahçeyi yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse istemez) İşte bu şekilde Allah size ayetleri açıklar, umulur ki düşünür, gerçekleri anlarsınız" (Bakara,266). Cenab-ı Hak akıl sahiplerini, iyiliklerin sevabını yok eden kötü amellerin çirkinliği konusunda uyarmıştır. Bu amelleri, zayıf çocukları olan yaşlı bir kimseye benzetmiştir. Bü yaşlı kimse çocuklarının ve kendisinin yok olmasından korkmaktadır. Bu yaşlının, kendisinin ve çocuklarının geçimini sağladığı bir bahçesi vardır. Bahçesinde hurma ağaçları, üzüm bağları ve her çeşit meyve vardır. Ateş bunları yakıp kül ettiğinde bu kişi, muhtaç ve çok zor bir durumda kalakalmıştır.

Cenab-ı Hak bu çirkin halin durumu gibi, ibadetleri boğup yok eden isyanların çirkinliği konusunda akıl sahiplerini uyarmıştır. Hz. Ömer ve İbn Abbas (Allah her ikisinden de razı olsun) bu meyanda şöyle misal verirler: "Zengin bir adam bir zaman ibadetler yapmış, Allah ona şeytanı musallat etmiş o da, o kadar günaha dalmış ki sonunda bütün amelleri mahvolup gitmiş" Bunu, Buhari Sahihi'nde kaydeder.

Şimdi Allah'ın, taaten sonra günah işlemenin çirkinliği konusunda akıl sahiplerine uyarıda bulunduğunu, buna misaller verdiğini görmüyor musun?

Olayların illetlerinin tespit edilmesinin sebeb ve hikmetlerinin bulunmasını fiillerin bizatihi güzel veya çirkin olabileceğini inkar edenler şöyle diyorlar: Burada ilahi iradeden başka bir şey yoktur. Amellerden biri diğerini iptal etmez. Bizatihi hiç bir şey çirkin değildir, dolayısıyla başka bir çirkin şeye benzetilip kıyas edilemez. Zarar veya faydanın (mefsedet veya maslahat) bir kaynağı yoktur ki bunlara sebeb olsun. Ayrıca bunlara götürücü sebebler'de (gai illetler) sözkonusu değildir. Çirkinlik veya güzellik ancak ilahi dileme, irade, emir ve nehiyle ilgilidir.

Fıkıh ve Tıp İlminin Bu Konudaki Görüşü

Bu mezhebe bağlı olmayan bütün fakihler fıkıh diliyle konuştukları zaman bu görüşün batıllığı konusunda müttefiktirler. Nitekim illetler ve şer'i hükümlere ulaştıran münasebetler konusunda görüş belirtmişlerdir. Halis faydalı olan şeylerle bunlar arasında tercihe şayan olanla olmayanı, yine zararın da az ya da çoğu arasında ayırımda bulunurlar. İki faydalıda daha çok tercih edileni öne alırlar ve iki zararlıda zararı daha az olanı tercih edip diğerini bırakırlar. Bu, ancak hikmetleri, illetleri, fiillerden kaynaklanan fayda ve zararları ve bunların sahiplerini bildikten sonra tam manasıyla gerçekleşir.

Tabipler de böyledir. Tıp ilminin tabiplere bir faydası dokunması için ancak ilaçların, karışımların, gıdaların ve bunların yapılarının kuvvetlerini, birinin diğerine nisbetini, birinin diğerine tesir miktarını ve bundan nasıl etkilendiğini, ilacın gücü ile hastalığın ve hastanın gücü arasındaki dengeyi zıddı ile gidermeyi ve korumak istediği durumu benzeri ve dengi ile korumayı bilmeleri gerekir. Tıbbı icra etmeleri sebebleri, illetleri, kuvvetleri, tabiatleri ve özellikleri bilmeye bağlıdır. Bu kişiler, bunu reddedip inkar etseler, bu işi sebep ve illetten ayrı olarak salt istek ve iradeye bıraksalar, ateşin gerçeği ile suyun gerçeğini bir tutsalar, tedavi ile ilacın her birinin kendine has özellik ve güçleri olduğunu dikkate almasalar tıp ilmi bozulur ve Allah'ın bu konudaki hikmetleri de batıl olur. Oysa ki alem, tamamen sebepler, kuvvetler, etken ve gaî illetlere bağlıdır.

Kainat, Cenab-ı Hakk'ın takdiri ile bu esaslara bağlı olarak teşekkül etmiştir. Herşey O'nun kaza, kader ve tercihine bağlıdır. O'nun dilediği olur ve dilemediği olmaz. Eğer O dilerse bir etken cismin kuvvetini alır ve tesirini giderir. Dilerse, bir fiile konu olan cisimde bir kuvvet yaratır ve o kuvvet baki kalmakla birlikte onu etkisiz kılıp doğuracağı neticeye mani olabilir. Bu, O'nun kudret ve irade gücünün kemalindendir.

İnsanlar, sebebler, kuvvetler ve tabiatlar konusunda üç kısımdır: Bir kısmı, bu sebebleri red ve inkar etme konusunda aşırıya gitmişler ve akıllı kimseleri, kendilerinin bu hallerine güldürmüşlerdir. O kimse, böyle davranmakla şeriate yardım ettiğini sanmaktadır. Halbuki akla ve şeriate karşı suç işlemiş ve hasmını kendine musallat etmiştir.

Diğer bir kısmı da kainatı yaratıcı ve tercih edici, dilediği gibi tasarruf etme yetkisine sahip zatla irtibatlandırmaksızın, ulvi alem ile sufli alemi sırf sebeblere bağlamıştır. Böylece yaratıcının gücünü, kainata vermiş, bunları karşı karşıya getirmiş, mülkünde dilediği gibi hükmeden yaratıcının tesirini gözardı etmiştir.

Her iki görüş de gerçekten sapmıştır.

Üçüncü bir grup ise bu kuvveti, Allah'ın yaratması, emri, kaderi ve şeriati yoluyla ispat etmişler ve bu kuvveti, Allah'ın verdiği mevkiye oturtmuşlardır ki bu da onun Allah'ın kontrol ve iradesi altında olmasıdır. Onlara göre bu kuvvet, O'nun tercih ve iradesine boyun eğmek ve O'nun hükmünün cereyan ettiği bir mahal olmaktan ibarettir. Allah -Subhanehu- o kuvvetin biriyle diğerini takviye eder ve dilerse, birini diğeriyle iptal eder; bu kuvvetlerden birinin etkisini çekip alır ve o etkirden yoksun bırakır; kuvvetin devam etmesiyle birlikte o kuvvetin neticelerine engel olabilir. Allah Teala bununla, dilediği şeyi kolaylıkla yapabilen biri olduğunu, O'nun tercihi olmaksızın hiç bir varlığın bizatihi bir fiil ve tesir meydana getiremeyeceğini mahlukatına bildirmek istemiştir. O'nun takdiri olmaksızın kainatı sebeblere bağlamak örümcek ağına bağlamak gibidir.

Tevhid ve hikmetlerin ispatı konusunda bu, önemi büyük ve faydalı bir bölümdür. Basiretle düşünürse kulun, sebebleri aşıp bu sebeblerin müsebbibine ulaşması ve sebebleri bırakıp O'na bağlanması gerekir. Bu sebebler, ancak O'nun izniyle zarar ve fayda sağlayabilir. O dilediği takdirde, bu sebeblerin faydalısını zararlı, zararlısını faydalı, şifasını hastalık ve hastalık doğuranını şifaya çevirebilir. Bütünüyle bu sebeblere yönelmek şirktir ve tevhide zıttır. Sebebleri ise bütünüyle inkar etmek şeriat ve hikmete bir saldırıdır. Bunlardan, -sebebler olduğunu bile bile- yüz çevirmek akıl bakımından bir eksikliktir. Bu sebebleri layık oldukları mevkiye oturtmak, birini diğeriyle gidermek, birini diğerine musallat etmek, ayrılıklarında da birlik görmek ve bu sebeblere bağlı olarak işlerini yürütmek; halis kulluk ve O'nu tanımak olup, tevhidi, şeriatı, ilahi takdir ve hikmeti ispattır. En iyi bilen Allah'tır.

Saliklerin Hatası

İrade ve tarikat ehlinin bu konudaki hatası şudur: Onlar, kevni hakikatın müşahadesini ve rububiyetin tevhidinde fena bulmayı ariflerin makamlarından sanmışlar, hatta bunu makamların en üstünü olarak görmüşlerdir. Bu düşünceden ötürü, bu müşahedenin aydınlatmasını arzulayarak ve bu konuda fena yollarını hedefleyerek kendilerine bir yol tutturmuşlardır. Onları bu tutuma sevkeden şey fark-ı tabi'iyi* (mahiyet farkı) kabul edenlerde gördükleri haldir. Bunların tarikat yoluna olan yakınlıklarını reddetmişlerdir. Bu tür insanlardan uzak durmayı mutlak gerekli bir farz-ı ayn kabul etmişlerdir. Tuttukları yolda karşılarına şer'i fark çıktığında, kendilerine bir başka yol görünmüştür ki, bu yol onların birliğini bozmuş ve azmettikleri yolda birliklerini parçalamıştır. Takip ettikleri yolun nihai noktası olan cem*'* görüşü aralarına girmiştir. Böylece bu önemli meselede yolları ayrılmıştır.

Sufilerden bir kısmı ise bu görüşü tenkit etmiş ve buna iltifat etmeyerek şöyle demişlerdir: Zikrolunanın zatıyla bağı koparıp evrad ile meşgul olmak, gayeden kopmaktır. Evrad ile kastolunan, Amir üzerinde yoğunlaşmaktır. Cem vasıl olduktan sonra vesileyle uğraşarak Maksud'dan gaflet etmek ve huzurunda geri dönüp tekrar O'na ulaşma yolculuğuna çıkmak ne demek oluyor? Bunlardan biri, genellikle şu şiiri okur:

Gafil olan kimseden evrad istenir.
Her vakit kalbi vird ile dolu olandan bu nasıl istenir?

Onlardan biri, ilahi emrin tefrik edilmesi görüşünü mecburen kabul etmiş ve şöyle demiştir: Varlık açısından dilde farkın olması, şuhûd açısından kalbde cem' bulunması uygundur.

---

*Fark: Eşyayı Allah'tan ayrı fakat Allah'a ait görmek. Hakk'a ayrı, eşyaya ayrı vücut izafe etmek. Onlara göre eşyanın vücudu itibaridir.

* *Cem': Bütün irade, kudret, kuvvet ve fiilleri Allah'tan bilmek.

Bunlardan bir kısmı ise bütün ilahi emir ve yasakları kaldırırlar. Bunlara göre, bu emir ve yasaklara bağlanmak, şeriat kanununu kamu çıkarı ve ahlaki prensipleri muhafaza etmek için gereklidir. Bu ahlaki prensipler, gafil kimseleri tarikat yoluna hazırlanmaya teşvik eder. Tarikat yolunda ciddi mesafe alıca, Allah'a olan yakınlığı ve bağlantısından dolayı ilahi emir ve yasaklara ihtiyacı kalmaz.

Yine bazıları, ilahi emir ve yasakların, ancak, kevni hakikate ve fena makamına ulaşan biri için ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. Kim bu şûhud makamına ulaşırsa artık ondan bu emir ve yasaklar düşer.

Bazan da şöyle derler: İlahi iradeyi müşahade etmek, ilahi teklifi ortadan kaldırır. Bu mertebe konusunda: Arif-i billah hiçbir çirkini kötü ve iyiliği güzel görmez. Bunlardan biri şöyle der: Arif, Allah'ın kaderdeki sırrını gördüğü için hiç bir münkeri yadırgamaz.

Başka bir iddiaları şöyle: İbadetlerle iştigal etmek, telbis (şüphe) makamıdır. Bu iddialarına şu ayeti delil getirirler: "Eğer peygamberi, meleklerden seçseydik, onu yine bir insan şeklinde yaratırdık ve elbette onları, düşmekte oldukları şüpheye yine düşürürdük." (el-En'am,9)

Bu görüş cehaletin en çirkinidir. Çünkü bu ayet, sebep ortadan kalktığı için, sonucun da kalkmasını gerektiren "lev= eğer" şart edatının cevabına dahildir. Ortaya attıklarının aksine peygamberin melek olarak gelmemesi, Allah'ın onları şüpheye düşürmekten kurtarmak istemesinden dolayıdır. Kafirler şöyle demektedirler: "Peygambere bir melek indirilse.." (el-En'am,8) yani onu gözümüzle görsek. Oysa ki Allah katından insanlara emir ve yasakları indiren bir melek vardır. Fakat onlar gözleriyle görecekleri bir melek istemektedirler. Allah Subhanehu, insanlara gönderdiği elçisini meleklerden seçmemiş veya görebilecekleri bir melek indirmemiştir. Allah bunun hikmetini şöyle açıklamıştır: "Eğer bir melek indirseydik hüküm verilmiş olur; sonra (tevbe etmeleri için) kendilerine bir an bile göz açtırılmazdı." (el-En'am,8) Yani, derhal azap vacib olur ve hükmü icra edilirdi. Sonra, hala yalanlamaya devam etselerdi kendilerine bir mühlet tanınmazdı.

Bu ayet, Hicr Suresi'ndeki şu ayetin bir benzeridir: "(Mekke kafirleri peygambere şöyle) dediler:"Ey kendisine kitap indirilen! Muhakkak ki sen bir mecnunsun. Eğer doğru sözlü kimselerden isen, bize melekleri getirsen ya!" Allah cevaben: "Biz, o melekleri, ancak hak ile indiririz ve indirildikleri zaman, onlara göz açtırılmaz" (el-Hicr, 6-8) buyurur. Bu ayette geçen "Hak" kelimesi,burada azap manasına gelmektedir. Allah Teala sonra şöyle buyurmuştur: "Eğer peygamberi melekelerden seçseydik onu yine bir insan şeklinde yaratırdık" (el-En'am,9). Yani, onlara bir melek gönderseydik, onu insanoğlu suretinde yapardık. Meleği asli şeklinde gönderseydik, ondan tebliği alamayacaklardı. İnsan şeklinde gönderdiğimiz için de bize karşı şüphe etmeye devam edeceklerdi. Çünkü bu kimsenin, bir insan mı yoksa bir melek mi olduğunu bilemezlerdi. Elçiyi bir insan şeklinde melek yapsaydık yine biz onların zihinlerini karıştırmış, istemiş oldukları kişiyi başkasına benzetmiş olurduk.

Cenab-ı Hakk'ın "Şüphe ettikleri o şey" sözünün yorumu hakkında iki görüş vardır. Birincisi: Zayıf görüşlü kimselerin kafalarını karıştırmalarından dolayı onlara bir cezadır. Bu kimseler, avamın zihnini bulandırdılar, hak ile batılı karışık gösterdiler. Bundan dolayı onların da kafası karıştırıldı ve melekle insan onlara bulanık geldi.

İkincisi: Onların kendi kendilerine şüpheli gördükleri, karıştırdıkları, doğruluğunu bildikleri halde kendilerinden olan Peygamber'e inanmadıkları, gözüyle görebilecekleri bir melek peygamber talep ettikleri için - ki bu durum kendi kendilerini şüpheye sevketmektedir- biz de onları şüpheye düşürdük. İleri sürdükleri görüşü kabul etseydik yine iman etmezlerdi. Kendi kafalarını kendileri karıştırdıkları için biz de onları şüpheye sevkettik.

Oluşların, sevapların, cezaların sebeblere, bilgilerin vasıtalara, hükümlerin hüccetlere, ahkamın illetlere, cezanın suçlara, sevapların taatlara bağlanması, hikmetin ta kendisi ve gereğidir. Bu grubun zikrettiği telbis ile bunun ne ilgisi var?

Allah'ın "el-Hakim" ismini yaratma ve emir alemi üzerindeki tesiri şudur ki, Allah Teala bunun gerçekleşmesini sebeblere bağlamıştır. Dünya ve ahiret, mükafat ve ceza arasındaki ilişki de böyledir.

Sebeplerin şüphelere yorulması, hem şeriat hem de kader açısından batılların en büyüklerinden biri sayılmıştır.

Bu insanları bu tür bir aşırılığa sevkeden amil, "ehl-i fark" dan nefret etmeleri ve onların bulunduğu çirkin durumu müşahede etmeleridir.

Allah'a yemin ederim ki, bu hallerine rağmen onlar, bunlardan daha hayırlıdır. Onlar cem' ve farkı, Allah'ın her şeyin Rabbi, Meliki, Halık'ı olduğunu, dilediği şeyin olduğunu, dilemediği şeyin olmadığını, emrettiği ile yasakladığı, sevdiği ile kızdığı hususları ayırdığını ikrar etmektedirler. Her ne kadar onlar çoğu zaman arzuları ile nefislerinin isteklerini birbirinden ayırsalar da, fark-ı nefsî (ruh ve nefsin ayrılığı) hususunu kabul ettikleri için bu ehl-i cem'den daha hayırlıdırlar. Çünkü onlar Allah'ın iyilikleri emrettiğini ve onları sevdiğini, kötülükleri nehyedip bu kötülüklere buğzettiğini ikrar etmektedirler. Onlar, arzuları ile nefislerinin isteklerini tefrik ettikleri zaman bu farkı bir din edinip, bununla kendilerinden Allah'ın emrinin ve nehyinin ortadan kalktığını iddia etmezler. Aksine, onun çirkin bir günah olduğunu itiraf ederler. Onlar bu konuda kusurlu, hatta şer'i fark konusunda müfrittirler. Gaflet ve nefsani fark ile birlikte imanlarının sahih olduğunu söylemek, bu kimseler hakkında söylenilebilecek son sözdür. Cem' ve şûhud görüşünü benimseyenler ise, imanlarının fasit olması ve dinin dışına çıkması tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Ne gariptir ki, bu kimseler, o kişilerin nefsî fark görüşlerinden kaçarken, şer'i ayırımı ihlal eden cem' görüşüne kapılmışlardır. Halbuki bunların durumu tamamen nefsi bir farktan ibarettir. Hakikatte bunlar olması gereken fark makamına dönmüşlerdir. Fark, insanlar için zaruridir ve olması gereklidir. Şeriat vasıtasıyla farkı anlayamayan kişi, nefis ve hevasıyla bu sonuca ulaşacaktır. Bu kişi insanlar içinde hevasına en fazla tabi olan kişi de olsa bu böyledir. Bunlar bu yola meylederler. Ve de bunun hakikat olduğunu sanırlar.

Özet olarak şöyle diyebiliriz: Bu görüş, son derece büyük hatalar,imana aykırılıklar, hüsrana götüren unsurlar taşımaktadır. "İşte bunlar, mekanları en kötü olanlar ve doğru yoldan sapanlardır." (el- Maide, 60)

Bu görüşü benimseyenlerin nihai durumu şudur. Cennet ehli ile cehennem ehli, meleklerle şeytanlar, peygamberlerle onların düşmanları arasında ortak olan genel hakikati idrak hususunda fenaya varmaktadır. Bu hakikat, ilahi takdire bağlı kevni hakikattır. Kim bu noktada kalıp ikinci farka yükselmezse -ki o da, dini-nebevi hakikattır- o kimse zındık ve kafirdir.

İlahi Emir ve Nehyin Kişiden Kalkabileceğini İddia Edenlerin Reddi

Bunlardan bir grup, ikinci farkın bütünüyle ortadan kalkabileceğini kabul etmezler. İkinci farkın, ancak cem'in bizzat kendine ulaşan, yani hakikati müşahede eden bir kimseden zail olacağını iddia etmektedirler. Onlara göre henüz tarikat yolunda seyrederken veya hakikati idrak etmekten aciz bir durumda iken, fark makamına bağlılığın devamı gerekir.

Bu görüşü savunanlar, ilk gruptandır. Hatta onların havassıdır denilebilir. Bunlara göre cem' hakikatini müşahede makamına ulaşan bir kimsenin emirler arasında ayırım yapması gerekmez.

Eğer bunları yaparsa, durumunu ve şeriatı korumak ve de hakikatı müşahede etmezden önce, saliki sülûkunden tabiî 'fark' hali üzerinde tutmayı sağlamak içindir. Daha önce kaydedildiği şekilde bu makamı "telbis" olarak nitelendirirler. "Telbis"in ne olduğu konusu, ilerde açık bir şekilde- inşaallah- gelecektir.

Hakikatı müşahede eden biri için farkın ortadan kalkacağına dair -daha önce geçmiştir- şu ayeti delil getiriyorlar: "Sana yakin gelinceye kadar Rabbine ibadet et!" (Hicr- 99).

Onlar, Hz. Peygamber (sav)'in bu makamda olduğunu söylüyorlar. Bu makamda amelleri yapmasını, "teşri'i" olarak izah ediyorlar. Biz, "yakîn" kelimesinin, ölüm manasına geldiğini anlatmışık. İslam dininde şu husus, zaruri olarak bilinmektedir: Aklını kaybedip mecnun olmadıkça, ilahi emir ve yasaklar bu teklif dünyasında kimseden sakıt olmaz.

Yine başka bir gruba göre, salik cem halinden ayrılmadığı müddetçe ilahi emir ve yasakları yerine getirmeşi vaciptir. Eğer cem' halinde ayrılırsa cem halinin daha vacip olduğunu görür ve iddialarına göre bu insan, daha üstün vacibi yapmak için bu vacibi terkeder. Bu görüş de cehalet ve dalalettir.

İlahi emrin, bu cem' halinde kendini hedef almadığını iddia eden bir kimse kâfirdir. İlahi emrin kendine de yöneldiğini bilir fakat bu emirleri terk ederse bu kişi de asi ve fasık kimselerin hükmüne dahil olur.

Bunlardan başka bir grup, ilahi emrin kişiden sakıt olmayacağını, ancak fena ve cem' ilhamı gelip, o kişinin aklını bozup yok ederse, vacibin vaktini ve onun geldiğini anlayamaz ve bunu kaçırırsa ilahi emrin sakıt olacağını iddia etmektedir. Eğer o kişi bu fena için dua eder ve talepte bulunursa, aklının yok olması konusunda mazur değildir. Aksine Allah'ın hakkını zayi etmek için dua talep ettiğinden dolayı O'na karşı asidir, müfrittir. Bu kimsenin durumu Allah'a kalmıştır. Fakat o kişi, dua etmeksizin, O'nun hakkını zayi etme korkusuyla kendini korumaya çalışmasına rağmen, bu hal ona galip gelirse o kişi mazurdur. Bu kişi kamil bir halde değildir. Aksine kemal bunun ötesidir. Kemal, cem' ve fena vadisinden, ikinci fark ve beka vadilerinden geçmektir. Bütün mesele buradadır. Bütün sufilerin mutlak şeyhi olan Cüneyd b. Muhammed (ra)'in (Cüneyd-i Bağdadi) ifade ettiği budur. Cüneyd ile ehl-i cem' ve fena arasında bununla ilgili bir olay meydana gelmiş; Cüneyd onlardan kaçmış ve bu kimselerden sakınılmasını tavsiye etmiş ve şöyle demiştir: Size ikinci farkı tavsiye ederim, çünkü fark iki nevidir. Birinci fark, zemmedilmiş tabi'i ve nefsi olandır. Rububiyyetin tevhidi ve kevni hakikat konusunda mesele, birinci farktan çıkıp cem' ve fenaya girmek değildir. Aksine mesele, cem'i müşahede ederken ikinci fark'la birlikte olmaktır. İkinci fark, dini hakikattir. Kalbi buna müsait olmayan kimse, ikinci farkla meşgul olup, cem'i, fenayı ayakları altına almalı, terk etmelidir. Kemal, bunun da ötesidir ve bu da fark'ı idrak ederken cem'i müşahede etmek, vahdette kesreti görmek ve kevni hakikate karşı dini hakikati hakim kılmaktır. Bu hal, kamil ariflerin halidir:

Ona kadeh sunulur ve içer, fakat sarhoşluğu,
Onu ne kadeh arkadaşından alıkoyar ne de kadehten.

"Namazda olduğum sıra çocuğun ağlamasını işitiyorum ve (çocuğun) annesine zahmet çektirmemek için namazı kısa kesiyorum." Hz. Peygamber (sav) namazda, Allah ile meşgul olup O'na yöneldiği sırada, Hz. Aişe'nin, kapıyı vurduğunu duyuyordu. Birkaç adım atıp kapıyı açar ve sonra namaz kıldığı yere dönerdi. "(Hz. Peygamber) namaz kılarken yanında bir miktar altın (veya gümüş) bulunduğunu hatırladı ve namazı kıldı. Sonra hızla kalktı ve onu taksim etti ve namaz kıldığı yere döndü." Bu en büyük cem hali -ki ondan sonra bunun kokusunu bile kimse duymamıştır- Hz. Peygamber'i bu tür konulardan alıkoymamıştır. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun.

Bunların bir kısmı, iman ve ilmin kalblerinde yer tuttuğu kimselerdir. İlahi emir geldiğinde onu yapar ve hızla cem' haline dönmeye çalışırlar. Eğer cem halini beraber yürütebilirse ne âla! Yürütemezse bundan derhal uzaklaşır ve emr'e yönelir ve cem' ile beraber emr'i yürütemeyeceğini anlar. Cem' hali bir fazilettir, emr ise farzdır. Faziletler için farzları zayi eden kimseler vuslata eremezler. Hasta ziyareti, cenazeye iştirak, müstehap olan cihad, faydalı ilim talebi, hem kendine hem de başkasına fayda temin eden ortaklık gibi büyük kazanç ve gelir getiren, üstün fayda sağlayan cinsten mendup olan bazı işler söz konusu olduğunda bakar, eğer bunlar cem' haline tesir etmiyor ve bu halini daha hayırlı ve daha faydalı görüyorsa, bunları terkettiğinden dolayı günahkar ve müfrit olmaz. Fakat bu mendup işleri bütünüyle terk eder ve tamamen cem' halini tercih ederse bu bir eksiklik olur. Fakat, cem' hali ile meşgul olduğundan dolayı bunları bazen işleyip bazen terk ederse, bu, kötülenecek bir durum değildir. Aksine bu, meşru olan itikafın bizzat kendisidir. İtikaf, kulun Rabbiyle olan cem'i ve O'nunla halvetidir. Hz. Peygamber (sav), "İtikafı sırasında mescidi daracık bir yer edinir ve Rabb'i, ile başbaşa kalırdı." **(Buhari, Ezan, 81; Libas, 43; Müslim, Müsafirin, 213,214; İbn Mace, İkame, 36)** Bu esnada sahabeye bir şey öğretmek ve öğüt vermekle iştigal etmezdi. Bundan dolayı, İmam Ahmed ve diğer imamların mezheplerine göre, itikaf eden biri için Kur'an okutmak ve ilim öğretmek, meşhur görüşe göre müstehap değildir. İtikaf eden biri için efdal olan, zikr ve ibadetle meşgul olmasıdır. Bunlar görüşlerine, Hz. Peygamber (sav)'in bu haliyle delil getirmişlerdir.

Bu kimselerden daha kamili de şu kişidir ki, ilahi emir geldiği zaman, bunu ifa etmeyi cem halinden üstün görür, cem halini fark haliyle birlikte yürütemeyeceğini anlar da cem'i terkeder. Bu durumda fazileti çok olanı, az olana; üstünlüğü çok olanı az olana tercih etmiştir. Mendupların fazileti ve üstünlüğü daha az ise cem' o kişi için bunlardan daha hayırlı olduğu için, cem' ile meşgul olup mendupları terk eder. İşte bu grupların en üstünü bunlardır. Er kişi, fark makamından cem makamına, cem'den fark makamına geçen kimsedir. Bu makamların her biri ile diğerini takviye eder ve bu iki makam arasında bir çatışma meydana gelmez. İlahi emir için fark hali zuhur ettiğinde bu halini ciddiyetle yerine getirir ve emir ile cem halini takviye ederek, cem haline hazırlanır. Cem' hali vuku bulduğunda da bununla emrin fark ve bekasını takviye eder. Bu halden o hale, o halden bu hale gider gelir. Emir için fark hali meydana geldiğinde şöyle der: Allah'la beraber olmaktan beni tekrar kendisiyle buluşturması için ayrılıyorum. Cem hali zuhur ettiğinde ise şöyle der: Allah'ın emri ve rızası konusunda kuvvet bulmak için cem' ediyorum, yoksa bu cem' halinden salt haz ve lezzet almak için değil. Cem' halinden aldığı haz, lezzet, nimet ve zevkten dolayı, Allah'ın arzusundan uzaklaşan insanların sayısı ne çoktur! Bu bölümü iyi düşün ve tam olarak anla. Çünkü bu, tarikat ve marifetin kaidelerindendir. Bu konuda çok kimsenin ayağı kaymış ve anlayışları dalalete sapmıştır. İnsanların bu konuda nelere sahip olduğunu bilen ve bulunduğu fıtrat ülkesinden kalkıp Allah'a giden yola doğru harekete geçen kimse bunun ölçüsünü bilir. Her kim bu ölçüyü bilirse yolların kavşak ve ayrılma noktalarını da bilir. Bu yollar konusunda sufiler, ilim sahibi ve mütefekkirler farklı görüşlere sahiptirler. Doğruya ulaştıran Allah Teala'dır.

Meşiet (Dileme), Muhabbet ve Rıza Arasındaki Fark

Bu konunun temel meselesi, Allah'ın muhabbeti ve rızası ile O'nun dilemesi ve kevni iradesi arasındaki fark konusudur. Bu konuda sapıklığın kaynağı, bu iki kavramı eşit veya birinin diğerinden ayrılamayacağını kabul etmektir: Cebriyye ve Kaderiyye bu ikisini eşit telakki etmişler ve şöyle demişlerdir: Meşiet ve muhabbet eşittir veya biri diğerinden ayrılmaz.

Sonra kendi aralarında da ihtilafa düşmüşlerdir. Cebriyye mezhebinin görüşü şudur: Bütün olanlar - Allah'ın kazası, kaderi, O'na taat ve isyan, O'nun hayır ve şerri- Allah tarafından sevilen bir şeydir.

Cebriyye mezhebinden, bu itikadı kabul edenlere göre, bütün fiiller Rab Teala tarafından arzu edilen şeylerdir. Çünkü bu fiiller O'nun dilemesinden sadır olmaktadır. Dileme ise, O'nun muhabbetinin ve rızasının aynısıdır. Kul önce bir itikad olan müşahede makamında fena bulmuş, sonra bu müşahede edilenle özdeşleşmiştir. Daha önce geçtiği gibi, bu görüş, bizi hiç bir kötülüğü çirkin görmemeye ve hiçbir münkeri kötü saymamaya götürür. Bu tür sonuçlar ise şeriata tamamen aykırıdır. Bunların karşısına şu ayetler çıkar: "Allah fesadı sevmez" (el- Bakara, 205) "(Allah) kullarının nankörlük (küfr) etmesine razı olmaz." (Zümer, 7) "Bütün bunların kötü olanları, Rabbin katında sevimsizdir." (İsra, 38) Cenab-ı Hakk'ın, olmasını irade etmiş olduğu halde, O'na nasıl çirkin göründüğü ve var olmasını dilediği halde, o şeyi nasıl sevmediğinin izahını yapmak, bu kimseler için bir problem teşkil etmiştir. Bu ayetleri, bu tür şeyleri dinen sevmediği ve şeriat açısından rıza göstermediği, var olmasını sevip istediği halde, onu meşru kılmamak manasında kerih gördüğü şeklinde yorumlarla te'vile çalışmışlardır.

Neticede fena makamında bu fiillerin varlığının istenen bir şey olduğunu kabul etmişler, sevginin, sevilen hususlarda sevilene uygun hareket etmesi gerektiği görüşüne varmışlardır. Onlara göre varlığın bütünü O'nun mahbubudur. Bundan dolayı iddialarına göre kainatta olan herşeyi sevmişlerdir. Bu iddialarında, bu kimseler yalan söylemiş ve çelişkiye düşmüşlerdir. Bu kimseler ancak heva ve heveslerinin arzuladığı şeyleri sevmişlerdir. Kainatta bunlardan birine uygun gelmeyen ve fıtratlarının nefret ettiği bir şey olunca, o şeye buğz etmişler, nefret ve tiksinti duymuşlardır. Halbuki bunlar da Allah'ın iradesiyle olmuştur. O halde, nerede iddia ettikleri muvafakat? Bu kimseler ancak heva ve heveslerine muvafakat etmişlerdir.

Bu görüşlerine dayanarak, kendilerinin ilahi kazaya rıza göstermekle emrolunduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu kötülükler de O'nun kazasının bir sonucudur. O halde biz bunlara razı oluyoruz. İlahi kazaya rıza göstermekle emrolunduğumuz halde bize ne oluyor ki bunları inkar ediyor ve bunları işleyene düşmanlık gösteriyoruz? Onların bu inançlarından şu sonuç çıkmaktadır: Bu tür kötülükler Rabbin sevdiği şeylerdir ve onlar bunlara rıza göstermekle, fiilleri eşit görmekle ve bu fiillerden herhangi birini çirkin görmemek ve inkar etmemekle emrolunmuşlardır. Bu görüşlerine, kulun cebir altında olduğu ve bunların onun fiili olmadığı görüşlerini de ilave etmişlerdir.

Onların bu görüşleri, ilahi emir ve nehyin kaldırılmasını, şeriat sahasının iptalini, kadere teslimiyeti ve kaderin sürüklediği yere sürüklenip gitmeyi gerektirmektedir. Bu inançlar, kendileri için bir sığınak olmuştur. Bunlardan biri nefsini terbiye eder ve kalbini temizlerse, inandığı şeyin sureti onda tecelli eder ve o kimse kalbiyle bunu görüp gerçek olduğunu sanır. İşte bu taifenin durumu budur.

Kaderi inkar eden Mu'tezile mensupları da şöyle demişlerdir: Günahlar, Allah'ın ne sevdiği ve ne de razı olduğu şeylerdir. Bunlar, ne O'nun takdiri, ne de O'nun kazasıdır. Bunlar, O'nun dilemesi ve yaratmasının dışında kalmaktadır. Biz, ilahi kazaya rıza göstermekle, bu fiillere kızmak, buğzetmek ve onları çirkin görmekle emrolunduk. O halde bu fiiller Allah'ın kazası olamaz. O'nun sevgi ve dilemesi birbirinden ayrılmaz, hatta bir olduğu gibi, rıza ve kazası da birbirinden ayrılmaz unsurlardır.

Bu taifenin salik ve abidlerinden, Cebriyye'nin salik ve abidlerinden zuhur eden şeyler sadır olmaz. Çünkü bunların inanç ve müşahedeleri birbirlerinden farklıdır. Hatta bu ikincilerin gayesi, kulluk ve takvadır. Günah ve kötülüklere riayet hususunda Cebriyye'den daha üstün halde ve tesirce de onlardan daha güçlüdürler.

Bu konudaki hatanın kaynağı, dileme ile sevgi (meşiet ve muhabbet) nin bir tutulması ve kazaya rıza göstermenin vacib olduğuna inanmalarıdır.

Cebriyye ve Kaderiyye (Mutezile) Mezheplerinin Müşahadesi

Dileme ve sevgi konusuna gelince, bunlar arasında fark bulunduğuna, Kur'an, sünnet, akıl, fıtrat ve müslümanların icmaı delalet etmektedir.

Allah Teala şöyle buyurur: "Kendilerine hainlik edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkarları sevmez. İnsanlardan gizler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken O, onlarla beraberdir. Allah onların yaptıklarını kuşatıcıdır. " (Nisa, 107-108) Allah Teala bununla, onların gece yarısı düzdükleri yalan, iftira, yalancı şahitlik, suçluyu temize çıkarma gibi sözlere razı olmadığını bildirmiştir.

İşte ayet, böyle bir durumda nazil olmuştur ve bütün bunlar onun dilemesi dairesindedir. Çünkü bütün müslümanlar icma etmişlerdir ki, O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Bu konuda, onun dilediği olmaz, dilemediği olur, diyen bu ümmetin mecusileri olan Kaderiyye mezhebinden başka muhalefet eden çıkmamıştır.

Ayeti, "vukuunu istemekle beraber, dinen ondan razı olmaz" şeklinde tevil edenlerin görüşü ise, Allah'ın kelamının kendisinden korunması gereken bir te'vildir. Çünkü bunlara göre mana şu şekildedir: "O işin olması Allah tarafından istenmiştir. Fakat yapan ondan sevap almaz. Bu dilemeyle istenmiş, fakat şer'an sevabı olmayan bir iştir."

Bu konuda selef imamlarının görüşü ise şöyledir: O iş, Allah tarafından sevilmeyen, şeriat ve kıymetçe de çirkin olan bir iştir. Ancak yine de O'nun dileme ve kazasıyla vücut bulur. O hoşuna gideni de gitmeyeni de yaratır. Nitekim bütün varlıklar O'nun mahlukudur. Bunlar arasında, İblis ve ordusu ve diğer habis varlıklar gibi, kızdığı ve hoşlanmadığı varlıklar olduğu gibi, nebi ve rasuller, melekler, veliler gibi sevip razı olduğu varlıklar da vardır. Aynı şekilde bütün fiiller de O'nun mahlukudur. Onlar arasında da haşlandığı ve hoşlanmadığı fiiller mevcuttur. Sevip hoşlanmadığı fiilleri yaratmasında da Allah'ın bir hikmeti vardır.

Allah Teala şöyle buyurur: "Allah fesadı sevmez." (Bakara, 205) Bununla birlikte o fesat da O'nun dilemesi, kaza ve kaderi dairesinde cerayan eder. Yine başka bir ayette: "Eğer inkar ederseniz, Allah size muhtaç değildir, O kulları için küfre razı değildir. Eğer şükrederseniz O'ndan razı olur" (Zümer, 7) buyurmaktadır. Küfür de şükür de O'nun dileme ve kaderi ile meydana gelmektedir. Ne var ki biri istenen ve razı olunan bir fiildir, diğeri buğzedilen ve istenmeyen bir fiildir.

Aynı şekilde, şirk, zulüm, kötülükleri ve kibirden nehyettikten sonra: "Bütün bunlar, rabbin katında günah ve çirkin olan şeylerdir" (İsra, 38) buyurmuştur. Bunlar da, meydana gelmesi O'nun dilemesi kaza ve kaderiyle olmakla birlikte, O'nun nezdinde çirkin olan şeylerdir.

Nitekim, **Sahih**'te Nebi (sav)'den rivayet edilen bir hadiste şöyle geçmektedir: "Allah sizin için şu üç şeyden hoşlanmaz: Dedikodu, (gereksiz yere) çok soru sormak, malı zayi etmek." **(Buhari, Zekat, 53; Müslim, Akdiye, 12-13)**Bu da dilemenin alakalı olduğu mevcut bir şeyin çirkin bulunmasıdır.

Müsned'de de şöyle bir hadis yer alır: "Allah, yasaklarının çiğnenmesinden hoşlanmadığı gibi, emirlerinin tutulmasından hoşnud olur." **(Müsned, II, 108)** İşte bu da mevcut iki işin istenmesi ve çirkin bulunmasıdır. Dileme noktasında birleşmişler, hoşnud olma ve olmama noktasında ayrılmışlardır. Bunun Kitab ve sünnette, sayılmayacak kadar çok örneği vardır.

"Hiddetinden rızana sığınırım" ifadesinin izahı:

Allah kullarının fıtratına şu sözleri yerleştirmiştir: "Bu Allah'ın sevdiği bir fiildir. Bu hoşlanmadığı bir fiildir. Falan Allah'ın sevmediği bir iş yapmaktadır." Kur'an, O'nun hiddetini ve düşmanlarına kızgınlığını ifade eden ayetlerle doludur. Bu onunla birlikte bulunan bir sıfattır ki, azab ve lanet onun üzerine terettüp eder. Yoksa hiddet bizzat azap ve lanetin kendisi değil aksine bunlar o öfke ve hiddetin neticesi ve gereğidir. Bu sebeple bunları birbirinden ayırmıştır. Nitekim bir ayet-i kerimede: "Kim kasden bir mü'mini öldürürse, onun cezası ebediyyen cehennemde kalmaktır. Allah ona hiddetlenmiş ve lanet etmiş, onun için büyük bir azab hazırlamıştır" (Nisa, 93) buyurulur. Burada Allah, azabıyla, hiddet ve lanetini birbirinden ayırmış, ayrı ayrı zikretmiştir.

Peygamberimizin dualarından biri de: "Ya rab! Hiddetinden rızana, cezandan affına, senden yine sana sığınırım" (**Müslim, Salat, 222; Ebu Davud, Salat, 125**) duasıdır.

Öyleyse, Rasulullah'ın duasında hiddet sıfatından rıza sıfatına, ceza fiilinden af fiiline sığınması (istiaze) üzerinde düşün!

Bunlardan birincisi sıfatından, diğeri ona terettüp eden neticeden sığınmadır. Bunların her ikisini de Allah'ın zatında birleştirmiştir. Ve bunlar başkasına değil yalnız Allah'a ait hususlardır. Bu demektir ki: Kendisinden sığınmam yine senin dileme ve iradenle meydana gelmektedir. Kendisine, yani senin rıza ve affına sığınma da yine senin dileme ve iradenledir. Kulundan razı olmak, onu affetmek ister veya ona kızmak ve cezalandırmak istersen, hoşlanmadığım ve korktuğum şeylerden sığınmam da, sığınmamam da hep senin elinde, senin dilemen dairesindedir. Sevilen ve sevilmeyen herşey senin kaza ve dilemen dairesindedir. Senden yine sana sığınmam, senin güç, kuvvet, kudret, adalet ve hikmetin dairesindeki şeylerden yine senin güç, kuvvet, kudret, rahmet ve ihsanına sığınmam demektir. Senin dışındakinden senin dışındaki bir varlığa sığınmam. Senin dileme ve yaratmanla sadır olan bir şeyden, senin dışında bir varlığa sığınmam mümkün değildir. Çünkü o da sendendir. Senin dileme ve kazanla ortaya çıkmış bir şeyden, senin dışında bir varlığa sığınamam. Çünkü beni dilemenle, yine senin dilemenle ortaya çıkmış şeylerden koruyacak olan sensin. Öyleyse senden yine sana sığınırım.

Bu ifadelerdeki, tevhid, marifet ve kulluk gibi manaları, Allah'ı bilme, O'nu ve kulluğunu tanıma konusunda kökleşmiş olanlar dışındakiler anlayamazlar.

Biz burada bu manalardan çok azına işaret ettik. Geniş izahlara girişecek olsak herhalde büyük bir cilt tutar. Fakat buna gerek yok, sana kapı açılmıştır. Bu kapıdan girersen, gözlerin göremediği, kulakların işitmediği, insanın hayal bile edemediği şeyler görürsün.

Hülasa, kainatın, zat, sıfat ve fiil olarak Allah tarafından istenen, hoşnud olunan ve istenmeyen, buğzedilen, kızılan olmak üzere kısımlara ayrılması, akıl, nakil, fıtrat, kıyas gibi bütün deliller açısından da bilinen bir husustur. Kim bunları bir tutarsa, Allah'ın kullarını kendisine göre yarattığı fıtratına da, akla da nakle de muhalefet etmiş ve peygamberlerin getirdiği hakikatlerin dışına çıkmış olur.

Yoksa Allah'ın dünya ve ahirette koyduğu isabetli cezaların bu kadar çeşitli olmasının, kullarına bunları göstermesinin sebebi ne olabilir? Kötülük işleyenlere şiddetli bir öfke ve hiddet göstermemiş olsaydı, O'nun o işi çirkin bulması ve buğzetmesi de o kadar şiddetli olmazdı. Bu çirkin bulma ve buğzetme de çeşit çeşit çirkinliklerin ortaya çıkmasına sebep olmazdı. Aynı şekilde, onun sevdiği ve razı olduğu fiillerin olmasını istemesi de, yapılması istenen çeşitli iyiliklerin meydana gelmesini gerektirir. O'nun bu alemde dostlarına ikram ettiğinin görülmesi, onlara nimetini tamamlaması, yardım etmesi, onları aziz kılması, düşmanlarını rezil edip cezalandırması, onların kötülükleri işlemesi, onun sevgi ve buğzunun, çirkin buluşunun en açık delillerinden biridir. Hatta dostlarına dost, düşmanlarına düşman olması onun sevgi ve buğzunun ta kendisidir. Çünkü dostluğun esası sevgi, düşmanlığın esası buğz (sevgisizlik) dur. Şu halde sevme ve sevmeme, çirkin bulma, sıfatlarının inkarı demek, dostluk ve düşmanlığın esasını inkar etmek demektir. Özetle, kalplerin O'nun sevgi ve hoşnutsuzluğunu müşahede etmesi, gözlerin O'nu yüceltme ve alçaltmasını müşahede etmesi gibidir.

Kaza ve Kadere Rıza Gösterme

"Kazaya rıza gösterme" ifadesine gelince, öncelikle şunu sormak gerekir: O'nun bütün kaza ve kaderine rıza göstermenin vacib olduğuna, Kitap ve sünnetten veya akli hangi delille hükmettiniz? Değil vacip olmak, caiz olduğunu bile söyleyebilir misiniz?

Allah'ın kitabı, Rasulullah'ın sünneti ve aklın delilleri ortadadır. Bunlardan hiç birinde bunun ne vacip ne de mübah ve caiz olduğuna dair bir şey yoktur.

Bilakis O'nun razı olduğu da, kızdığı da hükmedilmiş bir şeydir. Biz bütün kazalara, bir hakimin Allah'ın hükümlerine razı olmaması gibi razı olmayız. Aksine, Allah'ın kızdığı, öfkelendiği, lanet ettiği, yerdiği şeyler hükmedilmiş şeyler olduğu gibi, hiddetlendiği şeylerin de onun kazası cümlesinden olduğuna inanırız.

İkinci olarak burada "kaza" ve "kazaya konu olan şey" olmak üzere iki husus söz konusudur. Kaza Allah'ın zatıyla birlikte bulunan fiil, kazaya konu olan şey de hükmedilen, O'ndan ayrılan ve üzerinde fiil cerayan eden şeydir. Kaza tamamıyla hayır, adalet ve hikmettir, tamamen razı olunur. Kazaya konu olan ise iki kısımdır. Bir kısmı razı olunan, bir kısmı razı olunmayan şeylerdir. Bu aynı zamanda, "fiil, fiile konu olan, kaza da kazaya konu olan şeyin dışında bir şeydir" diyenlere de cevaptır. "Fiil, fiile konu olan şeyin, kaza da, kazaya konu olan şeyin bizzat kendisidir" diyenlere gelince, ona bu şekilde cevap vermek mümkün olmaz.

Üçüncü olarak denebilir ki: Kazanın iki yönü vardır. 1- Allah Teala ile ilişki ve irtibatı ki bu yönüyle kazanın hepsi razı olunacak bir şeydir.

2- Kul ile ilişki ve irtibatı ki bu yönüyle de kaza razı olunan ve olunmayan kısımlarına ayrılır.

Mesela adam öldürmenin iki yönü vardır: Allah'ın onu takdir etmesi, kazası, yazması ve dilemesi, bunu maktul için bir ecel ve ömrünün nihayetine vesile kılması yönüyle kaza rıza gösterilecek bir şeydir. Katilden sadır olması, ona katilin teşebbüs edip, suçu işlemesi, kendi irade ve ihtiyarıyla yapması, fiiliyle Allah'a isyan etmiş olması yönüyle bu, kızılacak ve rıza gösterilmeyecek bir şeydir.

Bu konuda nübüvveti ikrar eden alimlerin vardığı son nokta ve yol ayrımı işte bundan ibarettir. Burada sana onların söz ve kaynaklarını ve bunların delilllerini eksiksiz bir şekilde özetledim. Tevfik Allah'tandır.

Bu noktada sözün uzatılması garip karşılanmamalıdır. Çünkü burası, insanların ayaklarının kaydığı ve Allah'ı, sıfatlarını, O'nun emir ve hükümlerini bilen basiret erbabı kişiler dışındakilerin düşmekten kurtulamadığı tehlikeli bir konudur.

Avamın Tevbesi ve Bunun Havas Nazarındaki Zararları

Menazil müellifi şöyle devam eder:

"Avamın tevbesi, taatı çok görmekten ibarettir. Bu da örtme, mühlet verme, hakkı Allah'ta görme nimetlerinin inkarına götürür. Yine O'na muhtaç olmama -ki bu kibirin ta kendisidir- ve Allah'a karşı gelme tehlikesini de getirebilir."

Mutasavvıflara göre avam, cem ve fena mertebesi dışında bulunanlara denir. Her ne kadar bunlar, sülûk ehli, ilim ve irade erbabı olsalar da onları avam sayarlar. Onların avamdan maksatları budur. Avamı, "fark (ayrılık) ehli" olarak isimlendirilirler. Hatta daha da ileri gidenleri, bunları, "perdelenmişler (mahcubin)" olarak adlandırırlar.

Herevi'nin demek istediği şudur: Onların tevbesi havas nazarında eksik ve faydasızdır. Çünkü onların tevbeleri yaptıkları taat ve iyilikleri çok görme şeklindedir. Bu ise onlara göre üç zarar ve eksikliği ihtiva eder:

1- Onların bu şekilde yaptığı iyilikler, havas makamına nispetle kötülük mevkiindedir. Çünkü iyilerin iyilikleri, daha üst mertebedeki mukarrebler (Allah'a yakın olanlar) için kötülük ifade eder. Onlar bu iyiliklerden tevbe etmeye muhtaçtırlar. Yaptıkları iyilikleri çok görmek suretiyle, onların ayıplarından, kusurlarını görüp incelemekten gafil oldukları için, Allah'ın, kusurlarını örtme ve onlara mühlet verme konusundaki nimetini etmiş inkar olmaktadırlar. Nitekim Allah, açık günah işleyenlerin de günahlarını örtmekte, onlara mühlet vermektedir. Fakat, günahkarlar hiç olmazsa, onun örtemesini ve mühlet vermesini ikrar ve itiraf etmektedirler. Ötekiler ise bunu da inkar etmektedirler. Bu sebeple himmetlerini iyilikleri çok görme üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Nefis ve amellerin ayıplarını incelemeyi, bunların desise ve hilelerini araştırmayı bırakmışlardır. Onları, yaptıklarını çok görmeye götüren şey, bunları bir şey sanmaları ve beğenmeleridir. Bunları incelemeye, nefis muhasebesi ve doğru ile yanlışı ayırmaya koyulacak olsalar, amellerini çok görmeyeceklerdir. Bu sebeple halveti, murakabesi ve cem hali bulunmayanlara yaptıkları işler çok görünecek, gözlerinde büyüyecek ve bu bir alışkanlık haline gelecektir. Kul kendisini bu gibi şaibe ve meşgalelerden kurtarıp arındırdığı zaman, eğer bunda riya dikeni, kendini beğenme hastalığı bulunmuyor ve bütün kalp ve himmetiyle Allah'a yönelebiliyorsa, kendisinde dağ gibi bir ağırlık hisseder ve ameller gözünde küçülür. Fakat bundan tat alırsa ona o ağırlıkları yüklenmek, yükle meşgul olmak, ağırlığına rağmen nimet ve lezzet almak hoş gelir.

Bunun nasıl olduğunu gereğince anlamak istersen, Kur'an okumaya başladığın zamanki durumuna bak. Onu okurken hakkını vermediğin, tefekkür ve tedebbür etmediğin, ayetlerden ne kasdedildiğini anlamaya çalışmadığın, hitaptan kendine bir hisse çıkarmadığın, kalbinin dertlerine şifa yapmadığın ve kendini bağlı hissetmediğin zamanlar onu ne kadar kolay ve çabuk hatmedersin ne çabucak okuduğunu da çok görürsün. Fakat kendini onun manalarını düşünüp anlamaya, ondan kendine bir hisse çıkarmaya, onunla ibadet etmeye, şifalarını kalbine akıtmaya ve onunla şifa bulmaya verdiğin zaman, okuduğun bir sureyi hatta bir ayeti geçmez. Aynı şekilde namazının iki rekatını bütün kalbinle kılsan, gücün ölçüsünde, huzur, huşu ve murakabe içinde olsan, diğer rekatlara herhalde güçlükle geçebilirsin. Fakat kalbin bütün bunlardan uzak olduğu zaman, kıldığın rekatların haddi hesabı olmaz. İşte avamın tevbesi bu manada, tevbe etmek gayesiyle amellerinin ayıp ve afetlerini gözetmeksizin sırf yaptığı ibadetleri çok görmekten ibarettir.

2-Bu tür bir tevbenin ikinci zararı failinin yaptığı işleri, Allah'ın üzerinde karşılığı cennet, nimetler ve hoşnutluk olan bir hak olarak görmesidir. Bu sebeple amelleri, gaflet içinde gözüne çok görünür. İns ve cinnin amelini işlemiş olsa bile bunlar yalnız başına cennete girmesine yetmez, ateşten de kurtarmaz. Herhangi bir kimsenin cehennemden, Allah'ın af ve rahmeti dışında kendi ameliyle kurtulması mümkün değildir.

3-Bu tevbenin zararlarından biri de kişiye, Allah'ın af ve mağfiretine ihtiyaç duymama hisse vermesidir. Çünkü bu durumdaki kişiler, kendi iyilik ve ibadetleriyle, mağfiret ve sevaba hak kazandıklarını sanırlar. Halbuki onların kurtuluş ve mükafatı kendi taatları ile kazandıklarını sanmaları, amellerini çok görmeleri ve gözlerinde büyütmeleri, Allah'ın af ve mağfiretine ihtiyaç duymadıklarını göstermekten başka bir şey değildir. Bu ise Allah'a karşı büyüklenip kibirlenmenin ta kendisidir.

Şüphe yok ki, huzur, murakabe ve Allah'a yöneliş bulunmaksızın, sırf şeklen ibadetle meşgul olmak, bu ve benzeri zarar ve tehlikeleri ihtiva etmektedir. Bunun yanında böyle ibadetler hem dünyada, hem de ahirette faydası az, mihneti çok amellerdir. Bunlar sanki, Allah'ın emrine ihlasla uyulmaksızın yapılmış gibidir. Bu tür ameller çok olsa da yorucu ve faydasızdır. Şekilde kalan böyle ameller, görünümü zengin, fakat faydası az olan hurmalığa benzer. Allah kulunun namazından ancak aklı başında olduğu kadarıyla sevap yazar.

Tavaf ve hac ibadetleri gibi, huzur ve huşu ile ifası emredilen diğer amellerin de bu şekilde yerine getirilmesi gerekir.

Eğer kula, amellerini güzel görme, çok bulma, ayıp ve kusurlarına bakmama, bunlardan Allah'a tevbe edip, mağfiret dilememe gibi bir hal arız olursa, o takdirde amellere anlatılan zararlar hatta daha büyükleri karışır.

Müellifin sözlerini şerhedenlerden bazıları onun maksadının, yaptığı işleri çok görmeyi hafife almak olduğunu, murakebe esnasındaki sırf fena, müşahede ve istiğrak halinin ibadetten daha hayırlı ve faydalı bulduğunu zannetmişlerdir. Fakat bu son derece yanlış ve ona da, tarikat ve hakikate de iftiradır.

Şüphesiz bu, yoldan sapmış abidlerin yoludur. Kulun kendi maksat ve menfaatini düşünerek Allah'a kulluk etmesi, kendi maksadını Allah'ın murad ve isteğinin önüne geçirmesi demektir.

Muhakkak ki kulun Allah'tan beklediği bir hisse vardır, Allah'ın da onun üzerinde bir hakkı mevcuttur. O'nun kulu üzerindeki hakkı, kulunun, emirlerini yerine getirmesi, tatbik etmesi, iman ölçüsünde ibadet ve taatlarını arttırmasıdır. Ayrıca onun düşmanlarıyla savaşmak ve mücadele etmekle de meşgul olmasıdır. Onun halvetini bozsa ve huzurunu kaçırsa da bunları yapmak zorundadır. İşte Allah'ın istediği gerçek kulluk budur.*

Cem (Allah'la olma), murakabe, fenadan istiğrak hali ile duyum ve organların ibadetle alakalarını tamamen kesmek ve taatleri çok görmeye gelince, bu da tamamen kulun kendi menfaat ve maksadına ait bir şeydir. Şüphesiz bu haller, ibadet ve taatleri çok görme ayrılığından daha nimetli, daha tatlı ve lezzetlidir. Özellikle ibadetleri çok görenleri ve bunların cem halinden ne kadar nasipsiz olduklarını gördükten sonra bu onlara daha tatlı gelir. Dolayısıyla o halde olanlara duydukları nefret de artar. Onları ayıplar ve hafife alırlar. Çok namaz kıldığını gördüklerini "hasır eskitenler", çok tavaf edenleri de "dönen eşekler" gibi isimlerle anarlar.

İbn Seb'in** kendisini, Mescid-i Haram'ın bir köşesinde otururken gören birini bana anlattığına göre, tavaf edenlerle alay eder, onları kötülerdi. "Bunlar şu merkezin etrafında dönen eşekler gibidir" şeklinde sözler sarfeder ve: "Cem' haline yönelmeleri kendileri için daha faziletlidir" derdi.

Şüphesiz bunlar, kendi zevklerini, rabblerinin hukukuna tercih eden, kendi zevk ve keşiflerini üstün tutan, bunlarla Allah'ın hak ve muradından fani olanlardır.

Şeyhu'l- İslam İbn Teymiyye'nin (Allah ruhunu takdis etsin) bu kabil bazı ariflerden bahsederken şöyle dediğini işittim: "Avam Allah'a ibadet eder, bunlar ise kendilerine taparlar."

Allah rahmet eylesin Şeyh doğru söylemiş. İbadetleri arttırıp da onun ruhuna eren, sevabını uman kimseler için doğrusu sevap bayrağı açılmıştır ki bu amellerin neticesidir. Onlar amellerinin ayıp ve noksanına rağmen Allah'ın lutfuyla kabul edilmesini umarak, ibadetlerinin yüzlerine çarpılmasından korkarak ibadete yönelmişlerdir. Çünkü bilirler ki, onu reddetmek Allah'a yakışmaz, ama hak ve adaleti gereği onu reddedebilir. Bu sebeple onlar korku ile ümit arasında bütün gayretleriyle ibadetelrini arttırmaya çalışırlar, nefislerini azlar, bütün azalarını muhtelif ibadet yollarında kullanmaya gayret ederler. Onun mağfiret ve merhametini umar, kurtulmayı beklerler. Bütün silahlarla O'nun yolunda mücadele ederler, kurtulmak için bütün yolları denerler.

Onlar derler ki: Sizin içinde bulunduğunuz fena, hakikat, kayyumiyet (Allah'ın diri ve işleri idare edici olması) ve bunlarda istiğrak bulma gibi hallerinize gelince, biz bunlarla değil, asıl o hakikat ve kayyumiyet sahibinin emirlerini yerine getirmek, ona ibadetlerimizi arttırmak, azalarımızı O'nun rızası doğrultusunda kullanmakla meşgul oluyoruz. Siz ise rububiyetin huzurunda ve hakikatin müşahedesinde fena ve istiğrak bulmakla bizim içinde bulunduğumuz durumdan uzaksınız. O halde, biz Allah'ın murad ve hukukunu yerine getirmekle uğraştığımız, siz de kendi zevk ve maksatlarınız peşinde koştuğunuz halde nasıl oluyor da Allah'a bizden daha yakın oluyorsunuz?

---

*Aklı başında insanlar için, gerçek bir ibadetin kulu rabbinden ayırması mümkün müdür? Eğer ibadet gerçek ve Allah'ın istediği doğrultuda güzel bir ibadetse bu kulun Allah'la olan beraberliğini en çok arttıran bir ibadet olur. Kulla düşmanı şeytan arasına perde, hatta bir kale gibi gerilir.

**Abdü'l-Hak el- Mürsi el- Endülüsi. Önceleri fakihti, sonra tasavvufa geçerek, ona felsefi hakikat boyutunu kattı. Bunun özü olan vahdet-i vucud görüşüne ulaştı, bunu savundu. Bu görüşün en ateşli savunucularından oldu. Şu sözüyle şöhret buldu: "Amine'nin oğlu (Hz. Peygamber) 'benden sonra peygamber yoktur' sözüyle genişliği daralttı sıkıntıya soktu." Kendisi gibi bu mezhebi din edinen sufilerin cesaret edemediği şeyleri cür'etle dile getirdi. Halbuki bunlar ifadelerini kinayeli ve umumi kullanırlardı. Hicri, 614'de doğmuş, 669'da ölmüştür.

Yine şöyle derler: Düşünen için bizimle sizin aranızdaki durum şöyle bir misale uygun düşer: Bir hükümdarın kendisini sevdiğini iddia eden iki kölesi vardır. Hükümdar bunları getirtir ve sevgilerinin derecesini sorar. Her ikisi de, "sen bize en sevimli varlıksın, seni hiçbir zaman başkasına tercih etmeyiz", derler. Hükümdar, "eğer sözünüzde sadıksanız, diğer kölelerime gidin, onlar üzerindeki haklarımı bildirin, razı olduğum veya kızdığım işleri haber verin, onları kızdığım işleri yapmaktan kurtarma yolunda bütün gücünüzü sarfedin. Aralarında emir ve hükümlerimi icra edin. Ezalarına sabır gösterin. Hastalarını ziyaret edin, ölülerinin cenazesine katılın. Güç, mal ve mevkiinizle zayıflarına yardım edin. Sonra bu lütuf ve imkanlarla düşman ülkelerine gidip onları benimle dost olmaya çağırın. Onlarla ilgilenin ve onlardan korkmayın. Onların yanında da sizi şerlerinden korumaya yetecek kadar asker ve dostlarım vardır", der.

Kölelerden biri derhal emri yerine getirmeye girişir, rızasını kazanmak için efendisinin huzurundan ayrılır.

Diğeri ise efendisine der ki: "Kalbim senin sevginle o kadar doldu, huzurunda cemalini müşahedeye o kadar daldım ki (istiğrak), senin huzurundan ve seni müşahede etmekten ayrılmaya gücüm yetmiyor."

Hükümdar: "Fakat benim rızam, arkadaşınla birlikte gitmende ve beni müşahede etmekten ayrı kalsan da onun yaptığını yapmandadır" der.

Köle de: "Hiçbir şeyi seni müşahede etmeye ve seyre dalmaya tercih edemem" der.

Şimdi bu iki köleden hangisi hükümdara daha sevimli, onun nezdinde daha değerli, ona daha yakın ve onun daha has kuludur? Bu bütün zevk ve isteğini, içinde bulunduğu hazzı hükümdarının istek, emir ve rızasını tercih eden mi, yoksa efendisinin emirlerini yerine getirmek için yola koyulan, bütün güç ve azalarını onun yolunda sarfeden, bütün yönleriyle onları ifa etmek için ayrılıp giden mi?

Efendisinin emirlerini yerine getirip, işlerini bitirdikten sonra kulunu huzuruna kabul etmesi ve onu yakınında bulan has kullarından kılması ne kadar güzel ve uygun olur! Gitmeyen arkadaşını da yakınından uzaklaştırması, onu müşahedesinden alıkoyması, huzurundan uzaklaştırılması ve emrini tutmamakla kendisinden kaçtığı ayrılığa düşürmesi onu kendi nefis ve tabiatının heva ve arzusuyla başbaşa bırakması ne kadar isabetlidir!

Akıllı kişi bunu iyice düşünmelidir. Basiret gözünü açmalı, kalbine ulaşmalıdır. Kulların makam, hal ve himmetlerine bakmalı, kulluğa daha yakın olanla, uzak olanı seçmelidir.

Şüphe yok ki, Allah'a ve onun ibadetine muhtaç olmadığını izhar eden, ona karşı büyüklenen, yaptığı ibadetleri de nefsinin ve amellerinin kusurlarından kendisini alıkoyan, cür'etlendiren, iyiliklerini gözünde büyüten bir kimse, mahlukatın Allah'a en sevimsizi, kulluğundan en uzak, helaka ise en yakın olanıdır. Oysa ki salih amelleri işlemeyi çoğaltanlar ve Nebi (sav)'in cennette kendisiyle beraber olmak isteyen birine yaptığı tavsiyeyi kendine rehber edinenler böyle değildir. Peygamber efendimiz şu tavsiyede bulunmuştur: "Çokça secde etmek suretiyle nefsine karşı gelerek bana yardımcı ol. " (**Müslim, Salat, 226; Ebu Davud, Salat, 312; Müsned, IV, 59**) Allah Teala da bir ayetinde : "Onlar gecenin çok azında uyurlar, seher vakitlerinde de istiğfar ederler." (Zariyat, 17-18) buyurur. Hasan el- Basri bu ayetin tefsiri sadedinde der ki : Bu demektir ki onlar seher vaktine kadar namaz kılarlar, seher vakti de istiğfar etmek için otururlardı.

Peygamberimiz de bir hadisinde şöyle buyurur: "Hac ve umreyi peşpeşe yapın. Çünkü bunlar, körüğün, demirin pasını gidermesi gibi günah ve fakirliği siler". (**Tirmizi, Hac, 2; Müsned, I, 387**) Yine kendisinden örnek alacağı bir tavsiye isteyen birine peygamberimiz şu tavsiyede bulunmuştur: "Dilin daima Allah'ı anmakla ıslansın." (**İbn Mace, Edeb, 53**)

Din tamamıyla ibadet ve taatları arttırmaktan ibarettir. Mahlukatın Allah'a en sevimlisi de, ibadetlerini en çok arttırandır.

Nitekim sahih bir kudsi hadiste şöyle buyurulmuştur: "Kulum bana, üzerine farz kıldığım ibadetler kadar uygun başka bir şeyle yaklaşamaz. Bunun dışında, bana nafilelerle de yaklaşmaya devam eder, öyle ki artık onu severim. Onu sevdiğim zaman da onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Artık o benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden ne isterse veririm, bana sığınırsa onu korurum." (**Buhari, Rikak, 38**)

İşte bu Allah'a ibadet ve taatlerini artıranların mazhar olacağı karşılık ve şereftir, rububiyetin müşahedesinde fark olan fena ehlinin değil.

Nitekim Peygamber (sav) diğer bir hadisinde birine şu tavsiyede bulunmuştur: "Sana çokça secde etmeyi tavsiye ediyorum. Çünkü yaptığın her secdede Allah dereceni bir kat yükseltir ve bir günahını da siler affeder." (**Müslim, Salat, 225**)

Vahdet-i Vücud Görüşünün Cehmiyye'nin Sıfatları İptal ve Sufilerin Fena Anlayışından Doğuşu

Bu fena anlayışı, irade ve talep noktasında, Cehmiyye mezhebinin ilim ve marifet konusundaki tavrına benzemektedir ki bu da sıfatların ve tevhidin iptalidir. Fena hali de emir ve ubudiyetin iptal edilmesi demektir. Aralarında ne kadar benzerlik ve yakınlık olduğunu, manaca ortak oldukları gibi nasıl lafızda da birleştiklerini görüyor musun? Biri iptal, diğeri fena yoludur. Biri mabud olan Allah'ın sıfatlarını iptal, diğeri ona kulluktan fena bulma halidir.

Havassın iptal ve fenasına gelince, onların durumları yukarıdakilerin iptal ve fenasının çok ötesindedir. Çünkü onlar Allah'ın kemal sıfatlarına aykırı düşen noksan sıfatları red ve iptal ederler. Onların fenası da, Allah'tan başkasını istemek, sevmek, başkasından korkup ümit beslemekten fena bulmak, uzaklaşmak yönündedir. Onların fenası, onun emir ve sevgisine, iradesine aykırı düşen bütün şeylerden fani olmaktır. İnkar ve iptalleri de onun kemal ve celaline aykırı herşeyi inkar ve iptal etmektir. Hakkı batıldan ayırma kabiliyeti olanlar bunu da diğerini de iyi tanırlar. Böyle olmayanlar ise bunları biribirinden ayıramaz ve anlayamazlar.

İşte **Menazil** müellifi (Allah ona rahmet etsin) Allah'ın isim ve sıfatlarını ispat konusunda son derece hassas ve Cehmiyye mezhebine de her yönden karşı olan biriydi. Nitekim onun "el- Faruk" adlı kitabı sıfatlarla ilgili hadis ve haberleri ihtiva etmektedir ki benzeri yazılmamıştır. Yine "Zemmu'l- Kelam ve ehlih" adlı eseri de bu konuda son derece güzel bir metotla kaleme alınmış eserlerdendir. Akaid konusundaki bu güzel kitabında sıfatları ispat ve tespit yolunu tutmuştur. Onun Cehmiyye mezhebi mensuplarıyla aralarında geçenler meşhurdur. Bunlar, müellifin katli için devrin hükümdarına defalarca müracaat etmişler fakat Allah onu onların şerrinden korumuştur. Ona, Cehmiyye ve Mutezile'nin Kur'an ve sünnetin gösterdiği dışında herhgangi bir görüş kabul etmeyen Ehl-i sünnet'e her zaman yaptığı gibi, teşbih ve tecsim iftirasında bulunmuşlardır.

Fakat müellif merhumun tasavvuf ve sülûktaki metodu, isim ve sıfatlar konusunda takip ettiği usule aykırıdır. Burada hiçbir şeyi fenanın önüne geçirmez. Fenayı, saliklerin varacağı son nokta, yöneldikleri son hedef olarak kabul etmektedir. Fena halinin ve cem halini müşahede etmenin zevki ona galip gelmiş, gözündeki mevkii büyümüştür. Bunu ifade ve işareti artmıştır. İlim, hal ve zevkçe fenaya götüren yolları çeşitlendirmiştir. Dolayısıyla bu durum onu, sözlerinin çeşitli safhalarında, kulluğun iptaline kadar götürmüştür. Hatta bu zaman Cehmiyyenin itikatlarınca sıfatların inkarını gerektiren iptali görüşlerine paralellik arzetmiştir.* İşte saliklerin şahsında bu iki iptal (fena ve sıfatların iptali) görüşünün biraraya gelmesinden, yaratıcının, sıfatlarının ve O'na kulluğun inkarını ihtiva eden vahdet-i vucud görüşü ortaya çıkmıştır. Fakat Allah Teala, sıfatların ispatı konusunda selefin yol ve metodunu benimsemesi sayesinde müellif Ebu İsmail'i bundan korumuştur. Onu fena kayalığından, hulûl toprağının vahdet-i vücûd vadisine düşmekten alıkoymuş, o yola girmesine müsaade etmemiştir. Fakat fena kayalığına vakıf olması, bu sarp yerde bulunması ve insanları bu kayalığa çıkmaya davet etmesi sebebiyle, vahdet-i vucutçular onu bütün güçleriyle kendilerinden saymaya dair yeminler etmektedirler. Fakat o bunlardan uzaktır.

Nitekim, müellifin kitabını şerhe girişen vahdet-i vücutçuların en koyularından ve aynlık (fark) ehline muhalefette en ileri gidenlerinden olan Afif et-Telemsani** müellifin kitabında işaret ettiği cem (Allah'la olma) halini, Allah'la birleşme (cem'u'l- vucud) şeklinde yorumlamıştır. Halbuki müellif kendisinin de belirttiği gibi bunu değil müşahedenin birleşmesini (cem'u'ş- şuhud) kasdetmektedir. Fakat lafızlar ve ifadeler kapalıdır. Burada vahdet-i vucutla dolu ve meftun bir kalp ve

*Amel akideye aykırı düştüğü zaman bunun Allah'ın rızasına ve şeriatına uygun bir gidiş olması mümkün müdür? Allah kalplerdekini çok iyi bilendir.

**Süleyman b. Ali. Tasavvuf büyüklerinden ve onlar arasında yüksek mertebe sahiplerindendir. Kendisinden, helal ve haramın "perdelenmişler (mahcubin) ", yani fena ehli dışındakiler için geçerli olduğunu söylediği nakledilir. Yine ona göre nikah hususunda yabancı bir kadınla anne veya kız arasında bir fark yoktur. Kur'an ona göre şirk doludur, gerçek tevhid kendi sözlerindedir. Bir beytinde şöyle der:

Herşey onun varlıkla aynı şey olduğunu gösterir.
Herşeyde ona bir işaret vardır.

meramı fasih bir ifadeyle anlatan bir dille karşılaşmıştır. Fakat "Allah'ın nur vermediği kimsenin hiçbir nuru yoktur."

Orta Derecedekilerin Günahı Küçümsemekten Tevbe Etmeleri

Menazil müellifi şöyle devam eder: "Orta derecedekilerin tevbesi, kulun günahı küçümsemesinden tevbe etmeleridir. Çünkü bu cür'etkarlığın ve meydan okumanın ta kendisidir. Sırf müdafaaya bürünme, ayrılığa girişmedir."

Müellif şunu demek istiyor: Taatı çok görmek günah olduğu gibi, bir günahı küçümsemek de günahtır. Arif kişi, iyilikleri gözünde küçülen, günahları büyüyen kimsedir. İyilikler ne zaman gözünde küçülürse, Allah katında büyür; ne zaman kalbinde büyürse Allah katında o zaman azalır ve küçülür. Kötülüklerin de tersinden böyledir. Allah'ı, O'nun hakkını ve azamet ve şanına yakışan kulluğu bilenlerin gözünde iyilikler, değersizleşir, gerçekten küçülür. Bilir ki, bunlar onu Allah'ın azabından kurtaramaz, O'nun şanına yakışan ve O'na layık olan kulluk başka bir şeydir. Kulluğunu arttırdıkça ibadetlerini küçümsemesi ve azımsaması da artar. Çünkü taat ve ibadetini arttırdıkça kendisine, Allah'ı bilme ve O'na yakın olma kapıları açılır. Kalp Allah Teala'nın müşahede ettiği azameti karşısında bütün iş ve amellerini küçük görür. İns ve cinler kadar amel işlese bile bunu az bulur. Fakat gözünde yaptığı ibadetler çok görünür ve büyürse bu onun Allah'tan gafil olduğunu, onu ve ona gereken ibadetleri tanımadığını gösterir. Kul bu bilgisi ve nefsini tanıması ölçüsünde günahlarını çok görür ve gözünde büyür. Çünkü hakkı ve ona layık olanı müşahede eder. Onu ifa etmede kusurlu olduğunu, her bakımdan Rabbinin istediği ve razı olduğu biçimde yerine getiremediğini görür.

Dolayısıyla, kulun günahı küçümsemesi Allah'a karşı tam bir cür'etkârlık ifade eder. Ayrıca bu O'na isyan edenin akibet ve kaderini bilmemektir. Yine bu ancak bir meydan okumadır. Çünkü kul günahı küçümsediği ve azımsadığı zaman, onu hafife almış, basite almış demektir ki, bu da meydan okumanın bir türüdür.

"Sırf müdafaaya bürünme" sözüne gelince, bununla nefsin savunulmasını ve suçsuz olduğunun iddia edilmesini kasdetmektedir. Özellikle bu konuda hakikati müşahede ve kaderi öne sürme devreye girer. Mesela bu kişi der ki: "Benim ne günahım var? Beni günaha sevkeden başkası, bana iş yaptıran yine başkasıdır. Ben ancak, ölü yıkayıcısının önündeki bir ölü gibiyim. Güç ve kuvveti olmayan nasıl bir şey yapabilir?" İşte bu ve benzeri sözlerle günahlar kadere yüklendiği zaman Allah'a karşı cür'etkarlık ve meydan okuma, nefsi müdafaa, isyan ve günahı küçük görme sonucunu doğurur. Bu da kulu ayrılığa götürür, Allah'tan ayrılma ve kopma noktasına getirir. Nefsi ve şeytanıyla birlikte Allah'ın düşmanı haline gelir. İşte günahlarını kadere yükleyenlerin durumu budur. Bunlar Allah'ın düşmanıdırlar. Bunlar, Allah'a karşı nefis ve şeytanlarla birlik olanlardır. İşte bu Allah'tan kopmanın, huzurundan kovulup uzaklaşmanın son noktasıdır.

Soru: Avamın tevbesi nasıl taatlarını çok görmekten tevbe etmek oluyor da, onlardan daha has ve daha üst mertebede bulunanlarınki günahı küçümsemekten tevbe etmek şeklinde tecelli ediyor? Bunun tam tersi olması gerekmez mi?

Cevap: Nefis ve amellerin kusurlarını araştırma, kusurlarını ortaya çıkarma hususunda daha ileri bir durumda bulunan orta derecedekilere, avamın göremediği günah ve isyanların keşfi nasip olur. Çünkü avam ibadet ve taatlerini arttırmakla uğraşırken amelleri gözlerinde büyür. Bunlar ise nefislerini afetlerden kurtarmak ve amellerinin kusurlarını araştırmakla meşguldürler. Dolayısıyla kötülükleri küçümsemek bunların afeti ve yollarının engelidir. İyiliklerini çok görmek ve gözünde büyütmek de avamın afeti ve yollarının engelidir. Bu sebeple her iki grupta yaygın olarak bulunana tehlikeye işaret edilmiştir.

Havvasın Vakti Zayi Etmekten Tevbe Etmesi

Müellif şöyle der: "Havassın tevbesi, vakti zayi etmekten tevbedir. Çünkü bu, eksiklik çukuruna düşmeye götürür, murakabe nurunu söndürür, sohbet pınarını kirletir."

Vakti zayi etmekten maksadı, günah veya luzumsuz işlerle uğraşmak ya da onun farz ve vaciplerini yapmamak değildir. Çünkü vakitlerini bu yolda ve bu manada harcayacak olsalar zaten havas olamazlar. Bilakis bu bizzat avamın tevbesi dairesine girer. "Vakit" ise mutasavvıflara göre lugat manasından daha hususi bir mana ihtiva etmektedir. Bazıları der ki: "Vakit hakkın kendisidir". Bazıları da: "Kulun varlığının, hakkın varlığında kaybolması (istiğrak) dır" demiştir. Bununla cem halindeki fenayı kasdederler. Genellikle kabul ettikleri tarif ise şudur: "Vakit kulun, murakabe, huzur ve vahdaniyette fena bulmak üzere Allah'a yönelmesidir." Bu manada derler ki: "O, Allah'la vakti olan biridir." Böylece, genel manalı bir lafzı, manalarından birine tahsis etmiş olurlar. Aksi takdirde mana kendisini ilgilendiren şeylerle meşgul olan her kimsenin kendi işini görme ve arama yolunda fani olma, onunla "vakti" bulunma hatta bütün vakitleriyle onda kaybolma şeklinde genişler.

Havvasın, doğru bir vecd ve Allah'la muteber bir şekilde birlikte olmak manasındaki bu özel vakti zayi etmekten tevbe etmeleri, başka şeylerin bozamayacağı bir tevbedir.

"Vakit" ve sahihle fasit vakitleri arasındaki farklar konusunda tatminkar açıklamalar inşaallah daha sonra gelecektir.

Maksat şudur: Sahih ve muteber bir vaktin ziyan edilmesi kulu noksanlık derecesine düşürür. Ona sahip çıkanlar ise kemal mertebelerine yükselir. Onu zayi ettiği zaman konumunu koruyamaz. Hatta eksiklik derecelerine iner. Eğer ileriye doğru gitmezse, mutlaka geri kalır. Kulun duru durağı yoktur. Daima hareket halindedir. Ya ileri gider ya da geri. Ya ileri gider veya daha ötesine. Ne tabiatta ne de şeriatta durağanlık yoktur. Burada ya cennete veya cehenneme götüren aşamalar sözkonusudur. Bu merhaleleri kimi hızlı kateder, kimi yavaş, kimi ileri gider, kimi geri kalır. Fakat her halükârda yolda duran kimse yoktur. Yolda gidenler ancak gidilen yerin yönü ,bir de sürat ve yavaşlıkta birbirlerinden ayrılırlar. Nitekim bir ayet-i kerimede: "Şüphesiz O (cehennem), insanlık için, sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyenler için pek büyük bir uyarıcıdır" (Müddessir, 35-37) buyurulmakta fakat duran bir kimseden bahsedilmemektedir. Çünkü cennetle cehennem arasında başka bir mevki yoktur. Yolcunun bu iki yurttan başka yere çıkan yolu yoktur. Salih amellerle cennet yoluna ilerlemeyen, kötü amellerle cehennem yoluna kalır.

"Hedefe ulaşma yolunda gayret gösteren herkesin başına bir duraklama, bir aralık arız olur, duraklamadan sonra yoluna devam eder. Buna ne dersin?" diye soracak olursan şöyle cevap veririz: Evet herkesin başına bir duraklama gelebilir.Fakat duranın iki hali vardır. Ya kendisini toparlamak, ki o, yola yeniden hazırlanmak için durur. Bu yeniden yola çıkmak için durmaktır ki durması seyrini etkilemez. Nitekim bir hadiste de "Her amelin bir külfeti, her külfetin de bir ferahlığı vardır" **(Müsned, II, 188)** buyurulmuştur. Veyahut da kendisini arkasından asılan, peşinden çağıran bi sebepten dolayı durur. Eğer buna iltifat ederse, kaçınılmaz olarak onu yolundan alıkoyar, geri bırakır. Şayet Allah onu rahmetiyle korur, kervanın geçtiğini kendisinin de kervandan geri kaldığını bildirirse, öfkeyle ve ara verdiğinde de üzülerek uyanır, kervana yetişmek için sürat ve gayretle ileri atılır. Fakat kendisini alıkoyan şeyle uğraşmaya devam eder, ona kulak verirse o şey onun gafletten ve hevasının çağrısına uymaktan kurtulup ilk haline dönmesine izin vermez. Bunun neticesinde onu eskisinden daha kötü ve daha düşük bir duruma düşürür ki, hastalığın tam kurtulmuşken tekrar şiddetle nüksetmesi gibidir. Bu ise birincisinden daha tehlikeli ve daha şiddetlidir.

Hülasa, Allah Teala bu kulu düşmanının elinden çekip almak suretiyle korur, kurtarırsa ne ala! Yoksa ölüme doğru gitmeye başlar, gerisin geriye döner, ters yüz olarak yuvarlanır gider. Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır ve ancak Allah'ın koruduğu, korunmuştur.

"Murakabe nurunu söndürür" sözüne gelince, bununla da şunu demek istiyor:

Murakabe, marifet ve kulluk hakikatlerini keşfeden bir nur verir. Vaktin zayi edilmesi işte bu nuru söndürür. Allah'la sohbet pınarını kirletir. Vakit sahibi, Allah'la sohbet halinde olan kişidir. Allah'la olan sohbeti ve vaktini muhafazası ölçüsünde onunla özel bir beraberliği olur. O Allah'la berabar olursa, Allah da onunla beraber olur. Vaktini kaybeder, ziyan ederse, bu özel beraberlik pınarını kirletmiş ve sohbeti kesmeye teşebbüs etmiş olur. Arif için, Allah'la olan vaktini kaybetmekten daha büyük bir zarar ve kayıp yoktur. Eski haline dönmesine yardım etmezse, bu kayıp halinin kıyamete kadar süreceğinden korkar. O zaman üzüntü ve pişmanlığı bütün üzüntü ve pişmanlıklardan daha fazla olur.Allah'tan uzaklığı başkalarına uzaklığından çok daha ağır gelir. Bunların hali şu insanların haline benzer ki, cennete girmeleri emredilmiş, onu bizzat görmüş ve içindekileri müşahede etmişlerdir. Tam bu sırada yüzleri cennetten cehenneme çevirilmiştir. İşte havassın tevbesi, kulu bu gibi hallere düşüren, Allah'la olan vakitlerini kaybetmekten tevbe etme şeklinde tecelli eder.

Bundan başka tevbenin bir makamı daha vardır ki daha yüksek ve daha hususidir. Onu ancak muhabbet sahibi havas bilir. Bunların bütün amel, hal ve sözleri sevgililerine hasredilmiştir. Fakat amellerini asla beğenmezler ve hep kusurlu ve eksik bularak küçümserler. Sevdikleri zatı, nefis ve amellerinin razı etmesinden çok daha büyük ve yüce kabul ederler. Amel ve nefislerini hor ve hakir görmede son derece ileri bir mertebededirler. Sevdiklerinin isteğinden bir an olsun gaflet edecek, hakkını bir an olsun yerine getirmeyecek olsalar, bundan büyük günah işlemiş gibi tevbe ederler. Tevbe onlardan hiçbir zaman eksik olmaz. Onların tevbesi başkalarınınkine göre bambaşkadır. "Her bilenin üstünde bir bilen vardır." (Yusuf, 76) Ona olan sevgileri arttıkça, hakkını tanımaları da o ölçüde artar. O ölçüde kusurlarını görürler. Bu yüzden tevbeleri de büyüktür, korkuları bu sebeple daha fazla, nefislerini horlamaları da daha şiddetlidir. Bunların kendisinden tevbe ettikleri şey, bazen başkalarının büyük iyilik saydığı şeylerden olur.

Hülasa, rablerini ve hakkını tanıyıp bilen; doğruluk ve muhabbet sahiplerinin tevbesi gerçek tevbedir. Onlar dışındakiler bu tevbeden habersizdirler. Bunun da ötesinde başka bir tevbe daha vardır. Fakat şimdilik bunun üzerinde durmamamız uygun olur.

Gafletten Tevbe

Menazil müellifi şöyle der: "Hakkın dışındakilerden tevbe etme derecesine gelmeden tevbe makamı tamam olmaz. Sonra tevbenin kusurunu görme, bundan sonra da bu kusuru görmekten tevbe etme derecesi gelir."

Allah dışındakilerden tevbe etmek, kulun kalbiyle masivanın iradesinden kurtulması demektir. Kul yalnız, iş ve yardımında ortağı bulunmayan Allah'a kulluk eder, bütünüyle kendisini ona verir ve O'nunla olur. Bu ise ancak sevginin otoritesine boyun eğmiş, kalbi Allah sevgisi, hürmet ve saygısıyla dolmuş, O'nun huzurunda zillet, tevazu ve hüzün içinde eğilmiş, O'na olan muhtaçlığını itiraf etmiş kimseler için mümkündür.

Kul bunları sağlayınca geriye sufilere göre bir şey kalır. O da tevbesindeki kusurdur ki, kulun onu hissetmesi, görmesi ve ondan fani olmamasıdır. Bulunduğu hal ve makam açısından bu da bir günah sayılır ve bundan da tevbe etmesi gerekir. Burada üç durum vardır: 1- Masivadan tevbe 2- Bu tevbeyi görmek ki tevbenin kusurudur. 3- Bu görmeyi görmekten tevbe. Mutasavvıflara göre bu ötesi olmayan son noktadır. Ancak hassu'l- havassın (en seçkin kulların) nail olabildiği tevbenin son noktasıdır. Gerçekten de kulun fiilini görüp beğenmesi, bu sebeple rabbinden ve onu müşahede etmekten gafil olması, yolunda tevbeyi gerektiren bir engel ve kusurdur.

Allah'ın lutuf ve ihsanı, güç, kuvvet ve yardımıyla tevbenin meydana geldiğini görmesi ise görmemesinden daha kamil bir durumdur. Bu durum işaret ettikleri makamdan daha tam, kulluk yönünden daha olgun, sevgiyi ve lutfu görmeyi daha çok temin eden bir durumdur. Çünkü, lütfu hissetmeden önce, müşahede etmek mümkün değildir.

Onları böyle bir sonuca götüren şey, müşahade konusunda fena vadisine dalmış olmalarıdır. Böyle olunca hakla birlikte başka bir sebep, vesile veya varlık düşünememektedirler.

Bu makamın zevkini biz de inkar etmiyoruz. Salikin varacağı son durağın o olduğunu, bunda başka bir yerde bulması mümkün olmayan tat, vecd ve lezzet bulduğunu kabul ediyoruz. Fena ehline ve bu yola girenlere itirazımız başka bir noktadadır. O da fenanın, kemalin ta kendisi kabul edilmesidir. Yine fiillerini ve bunun ayrıntılarını gören, bunların Allah'ın dilemesi, irade ve yardımıyla sadır olduğunu müşahede eden kimsenin halinden üstün tutulmasıdır. Halbuki bu kul, mabuduyla birlikte, kulluğunu da müşahede etmekte, kulluğu müşahede ederken mabudundan gafil olmamaktadır. Mabudunu müşahede ederken de kulluktan gaflet etmemektedir. Çünkü bunların ikisi de (mabuddan veya kulluktan gaflet etmek) eksikliktir. Gerçek kemal, kulluğun da Allah'ın lutuf, ihsan ve dilemesiyle hasıl olduğunu müşahede etmektir. Şu halde senin için iki müşahede söz konusudur. Eğer bunlardan biri ile diğerinden gaflet edecek olursan, makam tevbe makamıdır. Kulluktan gaflet etmekte, onu yıkmaktan başka bir şey var mıdır?

Yapılması gereken, bu konudaki hükmü, zevke değil, Allah'a, rasulüne ve iman hakikatlerine bırakmaktır. Bu halin zevkli olduğunu biz de inkar etmiyoruz, fakat bunun diğerlerinden daha kamil ve üstün olduğu düşüncesini kabul etmiyoruz. Kur'an'da, sünnette ya da ariflerin büyükleri olan sahabe ve ona tabi olanların sözlerinde fenaya veya onun gerçek kemal olduğuna bir işaret var mıdır? Yine kulun, Allah'ın yardım ve lutfuyla fiili görmesinin, onu müşahede etmesinin kendisinden tevbe edilmesi gereken bir kusur ve illet olduğuna dair bir delalet mevcut mudur?

Bu husus, matasavvıfların gerçekten zor inkar edebilecekleri bir noktadır. Mutasavvıflar, fenayı inkar edenleri gafil ve ayrılık ehlinden olmakla suçlarlar. Onlara göre bu kişiler bu makama ulaşamamış kimselerdir, ulaşmış olsalardı, inkar etmezlerdi, derler.Fakat iddialarını doğru çıkaracak delilleri, itiraza verecek cevapları yoktur. İşte size göre gafil olan biri şer'i bir mesele sormaktadır, fakat söyledikleriniz bu soruya cevap teşkil etmez.

Allah'a yemin olsun ki, gafil dediğiniz kul, fena halinden daha büyük bir hal ve daha yüksek bir makamda olup ta gaflet içinde olanlardan daha üstündür. Sırf fena Allah'ın kayyumlulğunu müşahedede istiğrak bulmada, sebepleri, illetleri, hikmet ve vesileleri ortadan kaldırmada fazlaca bir ilim, marifet ve kulluk yoktur. Varlıkları olduğu gibi müşahede etmek gibi kulluk ve marifet var mıdır? Kur'an, insanları ayetler üzerinde tefekküre, mahlukatın halleri üzerinde düşünmeye davet eden ayetlerle doludur. Yine Kur'an insanın kendi nefsine ve davranışlarınının ayrıntılarına bakmasını emreder. Daha özelde, yarın için ne hazırladığına bakmasını, Allah'ın, onun üzerindeki iman, tevfik ve hidayet gibi nimetlerini incelemesini, bunlar üzerinde durup, düşünmesini, Allah'a hamd ve şükretmesini istemektedir. Bu ise sizce fenada, görmeyi görmekten, müşahedeyi müşahede etmekten fani olmadıkça tahakkuk etmez.

Sonra bu mümkün de değildir. Çünkü kulun tevbesinin görmesini, kendisinden tevbe edilmesi gereken bir illet ve kusur olarak kabul ettiğiniz zaman, o görüşü görmek de yine kendisinden tevbe etmek gereken bir kusur olacaktır. Bu böyle müteselsilen devam edip gider. İşin sonunda, kulluğun gayesi olmak bir tarafa, tamamen temyiz kabiliyetinin ortadan kalkmasına, kulluğa aykırı bir sarhoşluk ve dengesizliğe kadar varır.

Şimdi namaz ibadetinin ayrıntılarını düşün. Namazın nasıl ancak fiilini müşahede ettiğin zaman tamam olduğuna bak. Namazından gaflet ettiğin zaman, bu kulluğunda bir eksiklik olur. Namaz kılan "ben yüzümü hanif olarak yer ve gökleri yaratana çevirdim" dediği zaman, bu sözün ifade ettiği kulluk, kulun yüzüyle namazda olmasıdır, ki yüzünden maksat yöneliş ve iradesidir. Yine kulun özüyle namazda bulunmasıdır ki bu da tamamen Allah'a yönelmesi, özünü O'na vermesidir.

Sonra namaz kılan kul, "Şüphesiz ki namazım da ibadetim de, hayatım ve ölümüm de alemlerin rabbı olan Allah'a aittir" deyince bu sözünün ifade ettiği kulluk da, kendisine izafe edilen namaz ve ibadeti yalnız Allah'a tahsis etmek suretiyle namazda bulunmasıdır. Kul bunlardan gaflet edecek olsa, kalben meşgul olmadığı şeyleri diliyle Allah'a izafe etmiş olur. Şu halde, bu kimse, fiil ve kulluğunun şuurunda olan, bunları Allah'a nispet ederek namazını kılanla nasıl bir olur? Şimdi bu kul nerede, mabudu ile beraberken onun hakkından gaflet eden, ondan geri kalan ve onu ihmal eden, istiğrak halinde tamamen fena bulan nerede?

Evet belki en azından bunların mazur olduğu söylenebilir, fakat makamlarının en yüce ve en değerli makam olduğu asla söylenemez.

Yine namaz kılan kul kıraatinde "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" dediği zaman bu sözünün kulluğu, ibadet ve yardım dilemenin manasını kavramak, bunların her ikisini de namazda temin etmek, bunları Allah'a has kılmak ve başkalarından nefyetmektir. İşte bu, sırf dille söylemekten daha üstündür.

Aynı şekilde rükusunda "Allahım, senin için rükuya vardım, sana inandım, sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, iliğim, kemiğim, adımımı attığım ayağım yalnız sana boyun eğdi" dediği zaman, bu kelimelerin ihtiva ettiği kulluğu, fenasına gömülmüş, kendi fiilinden habersiz olan biri nasıl yerine getirebilir? Geriye dilinde dolaşan bir takım seslerden başka ne kalır? Eğer mazur olmasalardı bu kesinlikle kulluk sayılmazdı.

Evet, bu fiilleri görmek, bunlara takılıp kalmak, bunlarla uğraşırken, onları lutuf ve ihsan eden, muvaffak kılandan gaflet etmek, alakayı kesen en büyük hastalıklardandır. Allah Teala şöyle buyurur: "Müslüman olmalarını başına kakarlar. De ki: Müslümanlığınızı başıma kakmayın. Eğer sözünüzde sadıksanız, bilakis Allah imana hidayet etmek suretiyle sizin başınıza kakar." (Hucurat, 17) Arif kişi, Allah'ın, üzerindeki lutfunu görerek ve müşahede ederek O'na itaat ve ibadete dalar. Cahil, O'nun nimetiyle nimetini görmekten gaflet eder. Fani ise fenaya ve Allah'ın kayyumluğunu müşahedeye dalmakla nimetini görmekten gafil olur. Bu da eksikliktir. Şüphesiz Allah herşeye bir ölçü ve kıymet vermiştir.

Tevbenin Geciktirilmesi de Tevbeyi Gerektiren Bir Günahtır

Burada tevbenin hükümleriyle ilgili bazı hususlardan bir nebze bahsetmek istiyoruz. Bunların bilinmesine şiddetle ihtiyaç vardır ve bir kulun bunları bilmemesi yakışık almaz.

Bunlardan biri şudur ki günahtan tevbe etme hususunda acele etmek derhal yerine getirilmesi gereken (fevri) bir farzdır. Bunun geciktirilmesi caiz olmaz. Geciktiği zaman, geciktirme günahını işlemiş olur. Günahlardan tevbe ettiği zaman geriye başka bir tevbe kalır. O da tevbeyi geciktirme tevbesidir. Tevbekârın aklına çoğu zaman böyle bir şey gelmez. Genellikle günahından tevbe ettiği zaman, geriye başka birşey kalmadığını sanır. Fakat üzerinde tevbesini geciktirmekten tevbe etme borcu kalmıştır.

Kulu bundan ancak bildiği ve bilmediği günahları için yaptığı genel tevbe kurtarır. Şüphesiz kulun bilmediği günahları, bildiklerinden çoktur. Bilmesi mümkün iken, bunları bilmemesi onu hesaba çekilmekten kurtarmaz. Bu durumda o hem bilmemek hem de amel etmemek sebebiyle isyan etmiş olur. Bunun günahı daha şiddetlidir. İbn Hibban'ın **Sahih**'inde yer alan bir hadise göre Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu ümmetin şirki, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (ra): "Bundan nasıl kurtulalım ya Rasulullah? " deyince Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Bundan kurtuluşun çaresi şu duayı okumaktır: Ya rabb! Bile bile şirk koşmaktan sana sığınırım. Bilmediğim şeyler için de senden mağfiret dilerim." **(Müsned, IV, 403)** Bu, Allah'ın günah olduğunu bildiği, fakat kulun bilmediği şeylerden tevbe taleb etmektir.

Rasulullah'tan gelen sahih bir rivayete göre Nebi (sav) namazında şöyle dua ederdi: "Ya rab! Hatamı, cehaletimi, işimdeki aşırılığımı ve benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bağışla. Ya rab! Ciddimi de şakamı da, bilerek veya bilmeyerek yaptıklarımı da bağışla. Bütün bunlar bendendir. Ya rab! Hazırladığım veya geri bıraktığım, gizlediğim veya açığa vurduğum, senin benden daha iyi bildiğin şeyleri de bağışla. İlahım sensin, senden başka ilah yoktur." **(Buhari, Daavat, 60; Müslim, Zikr, 70)**

Diğer bir hadiste: "Ya rab! Büyüğü küçüğü, hataen veya kasden olanı, gizlisi açığı, ilki ve sonuncusuyla bütün günahlarımı bağışla". **(Müslim,Salat, 216; Ebu Davud, Salat, 152.)** buyurulmuştur. Duanın bu şekilde genel ve kapsamlı gelişi, tevbenin, kulun günahlarından bildiğini de bilmediğini de içine alması içindir.

Biri Dururken Diğer Günahtan Tevbe Etmek

Birinde ısrar ederken, diğer bir günahtan tevbe etmek sahih ve muteber olur mu?*

Bu konuda alimlerin iki görüşü vardır. Bunların her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilen görüşlerdir. Nevevi gibi sıhhatinde icma olduğunu nakleden kimi alimler ihtilaftan söz etmezler.

Mesele çetrefilli ve köklüdür. İki görüşten birini tercih edebilmek için kesinlik ifade eden bir delile ihtiyaç vardır. Bunun sahih olduğunu söyleyenler, şunu delil getirirler: Bir kişi, tevbesini henüz yapmadığı eski günahı üzere iken, küfürden tevbe ederek müslüman olduğunda müslümanlığı sahih ve geçerli olduğuna göre, başka günahı varken kulun, diğer bir günahından tevbe etmesi de sahih ve muteber olmalıdır.

Diğerleri buna şöyle cevap verirler:

Müslüman olmanın ayrı bir durumu vardır. Çünkü burada onun kuvvet ve geçerliliği, elde edilmesi sözkonusudur. Mesela çocuk, anne- babasına bağlı olarak müslüman olabilir. Yine çocuk, nesebinin babasından ayrılması veya iki görüşten birine göre ebeveyninden birinin ölmesiyle de müslüman olabilir. Aynı şekilde yine bir görüşe göre, kendisini esir alan ve köle edinen biri vasıtasıyla da İslam'a girebilir. Bu İslam'a girmenin kuvveti ve şeriatın teşvik etmesi sebebiyledir ki kasıtla değil tabi olmakla elde edilmektedir.*

---

*Tevbenin sıhhati, Allah'a yönelme, O'na dönme ve O'nun düşmanından kurtulmadaki azmin doğruluğuna bağlıdır. Bu kul ile rabbi arasındaki bir iştir. Allah Teala şöyle buyurur: "O, kullarından tevbeyi kabul eden, günahları affeden ve yaptıklarınızı bilendir".

Diğer grup yine şöyle itiraz eder: Tevbe, Allah'a isyandan, O'na itaate dönmektir. Bir günahta ısrar ederken, bir günahından tevbe edenin hangi dönüşünden söz edilebilir?

Devamla şöyle derler: Allah sadece gerçek tevbekârı hesaba çekmez. Çünkü o Allah'a itaat ve kulluğa dönmüştür, samimi bir tevbe yapmıştır. Tevbe ettiğinin benzeri veya daha büyüğü bir günahta ısrar eden ise itaate yeltenmemiş, samimi bir tevbe de yapmamış demektir.

Yine, tevbekâr, Allah'a tevbe ettiği zaman, kendisinden "isyankâr" ismi kalkar. Kafir, müslüman olduğu zaman, üzerinden "kafir" ismi kalktığı gibi, bu da aynı şekildedir. Fakat tevbe ettiğinin dışındaki günahlarda ısrar eden kimseden "günah" vasfı ayrılmaz. Dolayısıyla tevbesi de sahih ve geçerli olmaz.

Meselenin sırrı şuradadır: Tevbe, günah gibi bölünme kabul eder mi? İman ve İslam'da olduğu gibi tevbekar bir yönü bırakıp diğer yönden tevbe edebilir mi?

Tercihe şayan olan görüş, bölünme kabul etmesidir. Tevbe, nitelik itibarıyla farklı derecelerde olduğu gibi, nicelik itibarıyla da farklı derecelerdedir. Kul bir farzı yapsa da, diğerini terketse, terkettiği için cezayı hakettiği halde, yaptığından cezaya çarpılmaz. Aynı şekilde, biri üzerinde ısrar ederken diğer günahından tevbe etmesi de böyledir. Çünkü iki günahtan da tevbe farzdır. Bir günahından tevbe eden, farzlardan birini yerine getirmiş, diğerini terketmiştir. Fakat terkettiği yaptığının da batıl olmasını gerektirmez. Nitekim haccı terkedenin bu hareketi, namazının, orucunun veya zekatının da geçersiz olmasını gerektirmemektedir.

Diğerleri buna şöyle cevap verirler: Tevbe tek bir fiildir. Manası da Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri terketmek, pişman olmak ve O'na itaate dönmektir. Bu tam olarak bulunmazsa, sahih de olmaz. Çünkü bu bir tek ibadettir. Bunun bir kısmını yapıp diğer bir kısım farzlarını terketmek, farz bir ibadetin bir kısmını yapıp diğer bir bölümünü yapmamak gibidir. Tek ibadetin cüzlerinin birbirleriyle olan irtibatı, çeşitli ibadetlerin birbirleriyle olan bağlantılarından çok daha kuvvetlidir.

Diğer görüş sahipleri cevaben şöyle derler: Her günahın kendine ait bir tevbesi vardır. Bundan tevbe etmek farzdır. Bir tevbenin, diğer tevbeyle alakası yoktur. Nitekim bir günahın diğer bir günahla da ilgisi yoktur.

Benim bu konudaki kanaatime gelince, aynı türden bir günahta ısrar ediyorken, günahtan tevbe etmek sahih olmaz. Fakat kul, aynı türden olmayan, birbiriyle alakası bulunmayan bir günahı işlerken, başka bir günahından tevbe ederse, bu sahih ve geçerli olur. Mesela, faizden tevbe eder de, içki içmekten tevbe etmezse, faizden yaptığı tevbe geçerlidir. Fakat, peşin faizden (ribe'l-fadl) tevbe eder de, veresiye faizden (ribe'n-nesie) vazgeçmez ve ısrar ederse veya tersi olursa, yine haşhaş almaktan tevbe edip, içkiden vazgeçmezse yahut da aksi olursa, bunun tevbesi sahih olmaz. Bu bir kadınla zina etmekten tevbekar olup da, tevbe etmediği bir diğeriyle zinayı sürdürmek gibidir. Yine sarhoşluk veren üzüm şırasını içmekten tevbe ettiği halde, diğer sarhoş eden içkileri içmeyi sürdürmeye benzer. Böylesi gerçekte günahtan tevbe etmemiştir. Ancak günahının bir türünden ötekine geçmiştir. Türleri ayrı bir günahtan, bir diğerine geçmek ise böyle değildir. Çünkü bunun vebali daha hafiftir veya karakterinin güçleri ona galebe çalmıştır veya şehvetinin esiri olmuştur. Fakat ötekilerin sebepleri hemen önünde hazır beklemektedir. Çağırmaya hacet yoktur. Günah böyle değildir, çünkü o sebeplerinin hazırlanmasına ihtiyaç gösterir. Ötekilerde ise kişiyi dost ve ahbabı kuşatmıştır, onu tevbe etmeye bırakmazlar, onun dostlarının o günahta bir hissesi ve mevkii vardır.Nefsi, onun kıymetini tevbe yoluyla ifsad etmesine rıza göstermez. Nitekim Ebu Nuvas, Ebu el- Atahiye'ye masiyetler içerisinde boğulmasını kınayarak şöyle demiştir:

---

*Bu nikah vb. gibi beşeri münasebetlerdeki zahiri İslam'dır. Fakat gerçek İslam, ancak, Allah rızası için olan İslamdır ki o da ancak, sahih bir akide, salih amel, sağlam bir ilim, Allah'ın şeriatına, rasulünün sünnetine tabî olmakla gerçekleşir.

Ey Atahi, benim o eğlenceleri terkettiğimi görür müsün?
İbadetle toplum içerisindeki kıymetimi zedelediğimi görür müsün?

Bu gibi kimseler, adam öldürmekten, suçsuz insanların mallarını çalmaktan ve yetimlerin mallarını yemekten dolayı tevbe edip de içki içmekten ve kötülükten dolayı tevbe etmediklerinde bunların tevbeleri sıhhatli kabul edilir ve bu tevbe ettikleri işlerden dolayı cezalandırılmazlar. Ama diğer ısrar ettikleri kötülüklerinden dolayı sorgulanır ve cezalandırılırlar. Kuşkusuz Allah en iyi bilendir.

Tevbenin Hükümleri

Tevbenin hükümlerinden olarak şu husus zikredilir: Tevbenin kabul edilmesi için o suça bir daha asla dönmemek şart mı, yoksa değil midir?

Bazıları, tevbe edilmiş suça bir daha dönmemeyi şart koşarak şöyle derler: O kimse, o günaha tekrar döndüğünde, onun ilk tevbesinin sahih olmayıp batıl olduğunu anlarız.

Çoğunluk, bu hususun şart olmadığı görüşündedirler. Bunlara göre tevbenin sıhhati ,suçtan el etek çekmek, pişman olmak ve ona tekrar dönmemeye güçlü bir şekilde azmetmektir.

Eğer tevbe, kul hakkı hususunda ise, burada sözkonusu haktan kurtulması şart koşulur mu? Bu konudaki tafsilata Allah izin verirse ileride bakacağız. Kişi bu hakkı tacize tekrar dönmemeye azmederek tevbe eder de sonra yine bu suçu işlerse, tıpkı suça ilk defa girmiş gibi olur ve önceki tevbesi batıl addolunmaz.

Bu mesele şu esasa dayanmaktadır. Kul, bir suçtan dolayı tevbe ettiğinde ve bilahere ona tekrar döndüğünde acaba ilk defa işlediğinde kazandığı günah da yine ona döner ve onda ısrarlı olarak ölürse her iki defa için de cezaya müstehak olur mu? Yoksa ilk defadaki günahı tamamen silinip, onun günahından dolayı cezalandırılmayıp sadece sonraki suçun günahından mı cezaya çarptırılır.

Bu temel üzerinde iki farklı görüş ortaya atılmıştır:

Birinci gurup şu görüştedir: Suça tekrar dönmesinden dolayı tevbe, sıhhatli olmayacağından daha önceki suçun günahı da ona döner.

Onlar bu görüşlerini şöyle açıklarlar: Zira suçtan dolayı tevbe etmek, inkârdan İslam'a geçme mesabesindedir. Kafir bir kişi müslüman olduğunda, onun bu İslamı daha önceki inkarının ve onu getirdiği kötülüklerin günahlarını siler. Bu kişi, İslam'dan irtidat ettiğinde ise, bu irtidat günahıyla birlikte önceki günahları da geri döner. Nitekim Rasul (sav)' den sahih olarak gelen bir hadiste bu sabittir. "Kim İslam'da güzellikte bulunursa, cahiliyye döneminde işlediklerinden dolayı sorgulanmaz. Her kim de, İslam'da kötülük yaparsa, önceki ve sonrakilerden dolayı hesaba çekilir." **(Buhari, İstitabe, 1; Müslim, İman, 190; Müsned, I, 379)** Bu, müslüman olup da, İslamında kötülük eden kimsenin durumudur. Bilineceği üzere, irtidat, İslam'da işlenecek en büyük kötülüktür. Böylece kişi, irtidat ettikten sonra, en önceki inkar halinde işlediklerinden dolayı da hesaba çekileceği sabit olduktan ve bu iki hali arasındaki ihlal edilmiş İslamı da bunu iskat edemeyeceği görüldükten sonra, iki suç arasındaki ihlal edilmiş tevbenin de bunun gibi olacağı görülür. Dolayısıyla böyle bir tevbe geçmiş günahı idüşürmeyeceği gibi gelecek günaha da mani olmayacaktır.

Yine bu görüştekiler, şunları da söylemişlerdir: Çünkü tevbenin sıhhati, onun devamlılığına ve ona vefa göstermeye bağlıdır. Bilindiği üzere şarta bağlı olan, şartın ortadan kalkmasıyla ortadan kalkar. Nitekim İslam oluşun sıhhati de, onun devamlılığına ve ona gösterilen vefaya bağlıdır.

Yine onlar şu hususu da ifade etmişlerdir: Tevbe, bütün ömre sığdırılması gereken bir vaciptir. Tevbenin süresi, bütün bir ömürdür. Tevbe edenin, bunun hükmüne bütün ömrü boyunca riayet etmesi gerekir. Onun ömre isnadı, oruçlunun oruç tuttuğu gün orucu bozacak şeylerden uzak durmasına benzetilebilir. Günün büyük bölümü, orucu bozacak şeylere yaklaşmayan, fakat daha sonra orucunu bozan kimsenin, günün o vaktine kadar tuttuğu oruç da batıl kabul edilir ve oruç kabul edilmez. Onun durumu, hiç oruç tutmamış kimsenin durumu gibidir.

Onlar, bu görüşlerine delil olarak, şu sahih hadisi gösterirler: "Kul, cennet ehlinin amellerini işler ve cennetle onun arasında bir arşınlık mesafe kalır da sonra kitab onun önüne geçer ve cehennem ehlinin amellerini işler ve sonunda oraya girer." **(Buhari, Kader, 1; Müslim, Kader, 1)** Bu hadisteki ifadeye göre sözkonusu husus, ikinci tür amellerin, ebedi azabı gerektirecek bir inkardan veya cehenneme girmeyi gerektirecek bir suçtan daha kapsamlıdır. Bu yüzdendir ki Allah Rasulü: "İrtidat eder ve İslamdan ayrılır" dememiş, şöyle buyurmuştur: "O, kendisine ateş gerektirecek bir ameli işler.." Bazı Sünen kitaplarında ise şu hadis yer almaktadır: "Kul, altmış yılını Allah'a itaat ederek geçirir de ölüme yaklaştığında vasiyetinde haksızlık eder ve cehenneme girer. "Kötü son, inkarla veya suçla biten sondan daha kapsamlıdır. Kuşkusuz ameller sonlarıyla değerlendirilir.

Eğer Mutezile'nin, hasenatın seyyiatla boşa çıkmasının gerekliliğine dair görüşü bize sorulursa şunu söylemek mümkündür: Gerek Kur'an, gerekse sünnet, aksine hasenatın seyyiatı boşa çıkardığına delalet ederler. Nitekim Kur'an'da : "Kuşkusuz hasenat, seyyiatı giderir" (Hud, 117) buyurulmaktadır. Allah Rasulü (sav) de Muaz (ra)'a şöyle buyurmuştur: "Bulunduğun her yerde Allah'dan kork ve kötülüğün arkasından iyilik yap ki onu silsin. İnsanlara da güzel bir ahlakla davran."

Diğer taraftan: Kur'an ve sünnet, muvazeneye yani dengeye delalet ederler. Hasenetın seyyiatla boşa çıkması, Allah'ın Kitabı'nın bir bölümünün diğer bir bölümü ile kıyas edilmesidir ki, bu doğru değildir. Sırf Mutezile böyle söylüyor diyerek -

heva ve taassup ehlinin yaptıkları gibi- Kur'an reddolunamaz. Aksine bizler, kimden gelirse gelsin hakkı kabul eder, batılı ise sahibine geri çeviririz.

Muvazeneye gelince, bu husus Araf, Enbiya, Mü'minun, Karia ve Hakka surelerinde zikrolunmaktadır. **(Araf, 7-9, Enbiya, 47, Mü'minun, 101, 111, Karia Suresi, Hakka 19, 37)**

Boşa çıkarmaya (ihbat) gelince, şunları zikredebiliriz: Allah Teala buyurur ki: "Ey inananlar, Allah'a ve Rasul'e itaat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın!" (Muhammed, 33) Ayetteki "ibtal"= (boşa çıkarma)nın tefsiri, irtidattır. Zira, o, boşa çıkaranların en büyüğüdür ama boşa çıkaran unsurlar onunla sınırlı değildir. Yüce Allah buyuruyor ki: "Ey inananlar, minnet ve eziyetle sadakalarınızı boşa çıkarmayın! " (Bakara, 264) Bu iki sebep, sadaka verme fiilinden sonra ortaya çıkmakta ve onu boşa çıkarmaktadır. Yüce Allah, minnet ve eziyetle verilen sadakanın batıllığını, riya ile sadaka verenin haline benzetmektedir. Yine O buyurur ki: "Ey inananlar, seslerinizi peygamberin sesinin üzerine çıkarmayın ve ona söz söylerken birbirine bağırdığınız gibi yüksek sesle söylemeyin. Yoksa amelleriniz boşa gider de haberiniz olmaz."(Hucurat, 2) Allah Rasulü sahih bir hadiste şöyle buyurur: " İkindi namazını terkedenin ameli boşa çıkar. **(Buhari, Mevakitu's -Salat, 15)** Aişe (r. anh), Zeyd b. Erkam'ın -ki veresiye satış yapmıştır- oğlunun annesine şöyle demiştir: "Zeyd'e haber ver ki o Allah Rasulüyle yaptığı cihadı boşa çıkarmıştır. Tevbe etsin." İmam Ahmed b. Hanbel de bir rivayette bu nassı işaret ederek şöyle demiştir: "Kul, kendinden korktuğunda evlenmesi gerekir. Borçlanır ve evlenir. Böylelikle amellerini boşa çıkaracak bir duruma düşmemiş olur."

Hasenatı boşa çıkaran bazı seyyiatın bulunduğu gerek icma gerekse nass ile sabit olup, şeriatın kaidesi bu yönde istikrar bulduğuna göre tekrarlama kötülüğünün, tevbenin iyiliğini boşa çıkarması caizdir. Böyle bir tevbe, hiç edilmemiş gibi olur. Önceki ve sonraki kötü amel buluşur ve aralarındaki engel ortadan kalkar. Böylelikle tesir, her ikisi için de geçerli olur.

Bu görüşün sahipleri şunu da söylemişlerdir: Kur'an, sünnet ve selefin icmaları, muvazeneye delalet etmektedir. Muvazenenin faydası, tercih edilene değer verilmesidir ki bu durumda gerek tesir gerekse amel sırf onun için sözkonusu olup tercih edilmeyen için sözkonusu olmaz. İbn Mesud der ki: "İnsanlar, kıyamet günü hesaba çekilirler. Seyyiatı, hasenatından bir tane fazla olan cehenneme girer. Hasenatı, seyyiatından bir tane fazla olan ise cennete girer." Sonra şu ayeti okudu: "... Kimlerin tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erecektir; kimlerin de tartıları hafif gelirse işte onlar da ayetlerimize zulmetmekle kendilerine yazık edenlerdir." (Araf, 8-9) Sonra şöyle dedi: "Mizan, bir buğday tanesiyle hafifleyebileceği gibi aksi de olabilir." Yine o der ki: " Hasenatı seyyiatına denk olanlar ise Araf ehlinden olacaktır."*

Sonuçta şu ortaya çıkmaktadır:Tercih edilen, tercih edilmeyeni boşa çıkarır mı? Onu hiç olmamış gibi kılabilir veya muvazene ile karşıladığını boşa çıkarır da fazlalığın tesiri devam eder mi? Muvazeneyi savunanlar bu konuda iki görüşe ayrılırlar.

---

*A'raf, tanımaktan gelir. Bunlar, Allah'ın kulları için vereceği şahidlerdir. Bkz. Araf, 46-48: "Araf üzerinde bir takım kişiler vardır. Her birini yüzlerinden tanırlar; Araftakiler, yüzlerinden tanıdıkları birtakım kimselere de şöyle seslenirler: "Gördünüz mü, çokluğunuzun ve büyüklük taslamanızın hiçbir faydası olmadı?"

Bu iki görüşe istinaden şu durum ortaya çıkar: Hasenet, seyyiattan bir taneyle dahi tercih edilir olsa, tercih edilen, tercih edilmeyeni toptan siler mi? Hasenatın hepsine mi sevap verilir? Yoksa seyyiatı karşılayacak kadar hasenat sakıt olur? Ve bu sakıt olan hasenat sevapladırılmayarak, sözkonusu seyyiata ceza verilmez, yalnızca artan miktardaki hasenat mı sevaplandırılır?

Muvazene fikrini savunanlar bu temel hususta iki görüşe ayrılmışlardır.

Aynı şekilde, bir taneyle dahi olsa seyyiat tercih olunduğunda kul bu tek seyyieden dolayı mı yoksa bütün seyyiatından dolayı mı cezalandırılır? Bu da iki görüş nezdinde farklı olarak değerlendirilmektedir.* Bütün bunlar, tal'il ve hikem ehlinin sahiplendikleri temel doğrultusunda ele alınmıştır.

Talil, hikem ve sebebleri, bunların sevap ve cezayı gerektirmesini reddeden Cebriyye'ye göre ise bu durum mutlak olarak, ilahi iradeye bağlıdır ve bu noktada yukarıdaki hususlardan hiçbirine itibar olunmaz. Onlara göre Allah'ın yapacağı fiil bilinemez. Hatta onlara göre, tercih olunan hasenat sahibi cezalandırılabileceği gibi tercih edilen seyyiat sahibi de mükafatlandırılabilir. Hatta amel bakımından eşit olmalarına rağmen her iki kişiyi de cehenneme sokabilir, bunlardan biri diğerinden daha alt bir katta ceza çekebilir. Allah, Zeyd'i bağışlarken, Ömer'i cezalandırabilir ve her noktada eşit olmaları bu durumu değiştirmez. Allah Teala, kendisine hiç itaat etmeyen birini mükafatlandırırken, kendisine asla isyan etmeyen birini cezalandırabilir. Neticede Cebriyye ehli nezdinde sebeb, hikmet, illet, muvazene, amellerin boşa çıkması ve hasenatın seyyiatı gidermesi gibi hususlar, nazar-ı itibare alınmaz. İyilik sahibi de kötülük sahibi de aynı konumdadır. Zira her ikisinin de cezalandırılması mümkündür. Lehine olan kişinin aleyhine olması caizdir. Onun bundan imtina etmesi ancak Rasul (sav)'ün haber vermesiyle bilinebilir. Olmayacağı şeklinde haber verilen husus, Rasul (sav)'ün haberinin, Allah'ın ilmine mutabık olmasından dolayı olmayacaktır.

Tevbeden Sonra Yeniden İşlenen Günahla Eski Günahlar Geri Döner mi?

Tevbeyi bozarak aynı suçun yeniden işlenmesi halinde tevbe edenin günahının geri dönmeyeceğini söyleyen ikinci gurup, sözkonusu günahın tevbe ile ortadan kalktığını, işlenmemiş sayıldığını ve olmamış gibi kabul edilmesi gereğini ifade ederler. Dolayısıyla günahın geri dönmesi sözkonusu değildir. Sözkonusu olan yalnızca ikinci defa işlemeden doğan günahtır.

Bu gurubun taraftarları derler ki; ölüme kadar tekrar aynı suçu işlemek, tevbenin şartlarından değildir. Aksine, kul pişman olup, vazgeçince ve onu terketmeye azmedince, suçun günahı silinir. Aynı suçu işlemeye yeniden başladığında ise bundan dolayı kendisine günah yazılır.

---

*Kişi, Allah'ın affetmeyeceği şirkten emin olunca, onun ne bir ameli zayi olur, ne de ecrinde bir eksilme olur. Onun hasenat ve seyyiatı arasındaki muvazeneye gelince bu; bunların onun nefsini tezkiye etmesinde etkili olduğu derecede olur. Mümini azaptan kurtaracak tezkiyenin tercih seviyesini Allah'tan başkası bilemez. Böylece, ceza, amel ve tartı hakkındaki birçok ayet cem'edilmiş olur. Ama, ameli boşa çıkartacak alametler, kendi kendini sorgulayan kişi tarafından bilinir.

Yine onlar, bunun, amelleri boşa çıkartan inkar gibi olmayacağını; zira inkarın apayrı birşey olduğunu ve bundan dolayı bütün amelleri boşa çıkardığını söylerler. Onlara göre suça geri dönülmesi, önceki hasenatı boşa çıkarmayacaktır.

Bu gruptakilere göre, tevbe; hasenatın en büyüğüdür. Eğer suça yeniden dönmek bunu boşa çıkartıyorsa, bunun yanısıra bütün diğer hasenatı da boşa çıkarması gerekirdi ki bu kat'i olarak asılsız bir durumdur. Kuşkusuz bu, suçtan dolayı insanları tekfir eden Hariciler'in mezhebine benzemektedir. Kebireden dolayı -binlerce hasenatına rağmen- kula cehennemde ebedi azabı reva gören Mutezile'ye de benzemektedir. Bu iki mezhebin taraftarları da, kebire sahibinin ebedi cehennemde kalacağı hususunda müttefiktirler. Şurası var ki, Hariciler onu tekfir etmekte, Mutezile ise fasık olarak görmektedir. İslam dinine göre her iki mezhep de batıldır ve görüşleri hem akla hem de nassa muhaliftir. Ayrıca adaletin gereğine de aykırıdır: "Hiç şüphesiz Allah, zerre kadar haksızlık etmez. Eğer bir iyilik olsa onu kat kat artırır. Kendi katından da pek büyük bir mükafat verir." (Nisa, 40)

Onlar kendilerine delil olarak İmam Ahmed'in **Müsned**'inde yer alan şu merfu hadisi zikrederler: "Şüphesiz ki Allah, çok tevbe eden kulu sever." **(Heysemi, X, 200)**

Hadiste kanaatimce şu anlatılmak istenmektedir: O, öyle bir kimsedir ki, her günaha düşüşünde ondan dolayı tevbe eder. Eğer günahı tekrarlamak onun tevbesini boşa çıkarsaydı, Rabbimiz nezdinde sevilen bir kul olmaz, bilakis O'nun gazabına daha layık olurdu.

Dediler ki: Yüce Allah, tevbenin kabulünü istiğfar etmeye, günahta ısrar etmemeye bağlamıştır: Yüce Allah buyurur ki: " O takva sahipleri ki, bir kabahat yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı anarlar da derhal günahlarından istiğfar ederler. Günahları da Allah'dan başka kim bağışlar. Ve onlar, yaptıkları günahlarda, bile bile ısrar etmezler." (Al-i İmran 135) Israr; her fırsatını bulduğunda günahı işleme azim ve isteğidir ki bu, Allah'ın bağışlamasına manidir.

Dediler ki: Tevbenin devamlılığına gelince bu, onun kemali ve yararlılığı için şart olup, ondan öncekilerin sıhhati için şart değildir. İbadetler ise böyle değildir. Örneğin günlük oruç, namazın rekatları gibi. Bunlar tek tek ibadetlerdir. Bütün rukünleri ve gerekleri yerine getirilmedikçe kabul edilmezler. Oysa tevbe, günahların farklılaşmasına ve artmasına bağlı olarak değişen bir ibadettir. Her günahın kendine göre tevbesi vardır. Bu durumda ise bir ibadeti yapıp diğerini terkettiğinde, bu terkettiğin ibadet, yaptığının batıllığını gerektirmez. Bu yukarıda ikrar olunmuştu.

Aksine bunun benzeri, Ramazan orucunu tutarken özürsüz olarak orucu bozmaktır. Ramazanın tutmadığı günleri, tuttuğu günlerin ecrinin boşa çıkması için sebep olabilir mi? Yine namaz kılıp oruç tutmayan, zekat verip hacca gitmeyen de böyledir.

Meselenin özü şudur: Önce yapılmış bir tevbe hasene, günaha tekrar dönülmesi ise seyyiedir. Ona yeniden dönülmesi bu haseneyi boşa çıkarmayacaktır. Tıpkı seyyiatın, karşıladığı kadar hasenatı boşa çıkarmayacağı gibi.

Dediler ki: Bu, Ehl-i Sünnetin usulûne göre daha açıktır. Onlar,tek bir şahıs üzerinde değişik yönlerden Allah'ın sevgi ve düşmanlığının varolabileceği hususunda müttefiktirler. Buna göre kişi, bir yönden Allah için sevgili, diğer bir yönden ise kızılan bir kul olabilir. Hatta aynı kişide iman ve nifak aynı anda bulunabilir. İman ve küfür de. Kişi bunların birisine diğerine göre daha yakın olur ve onun ehlinden kabul edilir. Yüce Allah buyurur ki: "Onlar o gün imandan ziyade inkara yakındılar." (Al-i İmran, 167) Yine O buyurur "Onların çoğu Allah'a ortak koşmaksızın iman etmezler." (Yusuf, 106) Bu ayette o kimselerin, şirkle karşılaştırmaları yapılarak, imanları isbat edilmiştir. Eğer bu şirkle birlikte onların, peygamberi inkarı mevcutsa, bu imanları da onlara bir yarar sağlamayacaktır. Eğer bu şirkle birlikte, peygamberleri tasdik ediyorlarsa, değişik türlerde şirkleri olmasına rağmen bu onların, peygamberlere, ahirete iman sahasından çıkarmaz. Bu kimseler, kebire sahiplerinden daha büyük bir azabı haketmişlerdir.

Onların şirki iki türlüdür: Gizli şirk; açık şirk; Bunlardan gizli olanı, affedilebilir. Açık olan ise, ancak tevbe edilmesi halinde Allah tarafından bağışlanacaktır. Zira O, kendisine şirk koşulmasını bağışlamamaktadır.

Bu esasa istinaden, Ehl-i Sünnet de, kebire sahibinin cehenneme gireceğini ancak daha sonra oradan çıkarak cennete gireceklerini isbat etmiş ve üstteki iki sebebe dayanmışlardır.

Bu, böylece sabit olduğuna göre, günaha dönen kimse, bundan dolayı bir yönden Allah'ın gazabına müstehak diğer yönden de tevbe etmesinden ve geçmiş hasenatından dolayı O'nun sevgisine layık bir kuldur. Yüce Allah, her olayı, adalet ve hikmetle bir sebebe dayandırmıştır ve kimseye zerre miktarı zulmetmeyecektir: "Rabbin kullara zulmedici değildir." (Fussilet, 41)

Günah İşlemekten Aciz Olanın Tevbesi

Kişinin yeni seyyiatı, eski hasenatını aşınca ve onları boşa çıkarınca, o da samimi bir tevbeyle tevbe edince, hasenatı ona yine döner. Böyle birinin hükmü, seyyiata yeniden başlayan birinin hükmü gibi değildir. Bilakis ona şöyle denir: "Sen hayır olarak geçmişte yaptıkların üzerine tevbe ettin. İslam'da yaptığın hasenat, kafirin inkar halinde iken yaptığı -köle bağışlama, sadaka verme, akraba ziyareti hasenattan daha değerlidir. Hakim b. Hazzam dedi ki: "Ey Allah'ın Rasulü! Cahiliyye'de bağışladığım köleleri, verdiğim sadakayı ve yaptığım sıla-i rahmi görür müsün? Bunlardan benim için bir ecir var mıdır?" Dedi ki: "Geçmişte hayır olarak yaptıklarının üzerine müslüman oldun." Bu şunu gerektirmektedir ki, iki taat arasındaki zedelenmiş bir kötülük tevbe ile ortadan kalkmakta, sanki hiç olmamış gibi olmakta, böylelikle iki taat buluşarak biraraya toplanmaktadır. Şüphesiz Allah, en iyi bilendir.

Tevbe, Israr ve İhmalin Tehlikeleri

Tevbenin hükümlerinden biri de şudur: Günahkar bir kimse, günahın yollarıyla arasında bir engelin varlığından dolayı günah işlemekten aciz kalıp, bunu yapması imkansız hale geldiğinde tevbesi kabul edilir mi? Örneğin, dili kesilen, yalancı, iftiracı, yalancı şahid; hadımlaştırılmış zani; dört taraftan kıstırılmış hırsız; eli kesilmiş sahtekar gibi. Kısaca, daha önce yaptığı bir suçu çeşitli nedenlerden dolayı yapamaz hale gelen kimsenin tevbesinin hükmü ne olur?

Bu konuda, iki görüş ortaya konmuştur:

Birinci görüşün sahiplerine göre böyle birinin tevbesi sıhhatli olmaz. Çünkü tevbe ancak bir işi yapma ve vazgeçme gücüne sahip olan kimselerden kabul edilir. Yani tevbe imkansız olandan değil, mümkün olandan kabul edilir. Dolayısıyla, dağları yerinden oynatmaktan, denizleri kurutmaktan, göğe uçmaktan vb. gibi fiillerden dolayı tevbe tasavvur edilemez.

Bunlara göre tevbe, nefsin isteğine karşı çıkarak,hakkın isteğine karşılık vermektir. Böyle bir durumda ise nefsin isteği sözkonusu değildir. Zira o, bu işi yapmasının imkansız olduğunu bilmektedir.

Yine onlar nezdinde bu; sözkonusu işi terketmeye zorlanan ve buna zorla itilenin durumu gibidir ki böyle birinin tevbesi sağlıklı kabul edilmez.

Bunlar derler ki: Halkın fıtratında ve akıllarında yerleşik anlayışa göre iflas etmiş kimselerin ve musibet ehlinin tevbesi muteber değildir. Ve onlar bu tevbeyi takdir etmezler. Aksine onu, iflas tevbesi, musibet tevbesi olarak adlandırırlar. Şair der ki:

Tevbe arayarak gittim;
Gördüm ki o bir iflas tevbesidir.

Yine bu görüştekiler şunu söyler:Bu konuda birbirini destekler mahiyette gelen birçok nass da buna delalet etmektedir. Böyle durumlardaki tevbe, fayda vermemektedir; Zira o, ihtiyari bir tevbe olmayıp zaruri bir tevbedir. Yüce Allah buyuruyor ki: "... İşte Allah bunların tevbesini kabul buyurur. Allah hem alim, hem de hakimdir; Yoksa devamlı kabahat yapıp da her birine ölüm gelince , "İşte ben şimdi tevbe ettim" diyen kimselere tevbe yok. Kafir olarak ölenlere de yok. İşte biz bunlara çok acıklı bir azap hazırlamışızdır." (Nisa, 17-18) Buradaki Cehalet, ameli cehalettir. Tahrim hükmünü bilse bile durum değişmez. Katade der ki: " Rasulullah'ın ashabı, kendisiyle Allah'a isyan edilen herşeyin cehalet olduğu hususunda icma etmiştir. Kasıtlı olsun veya olmasın. Allah'a isyan eden herkes cahildir."

Yakından tevbeye gelince, müfessirlerin büyük bölümü bunun, ölüm anından önceki tevbe olduğu hususunda müttefiktirler. İkrime bunun "ölümden önceki an" olduğunu söyler. Dahhak ise, "Ölüm meleğinin yaklaşmasından önceki an" der. es-Suddi ve el- Kelbi ise:" Ölüm hastalığından önce sağlığında yaptığı tevbedir" derler. **Müsned** ve diğerlerinde İbn Ömer (r.a)'den rivayet edilen bir hadiste Allah Rasulü (sav) şöyle buyurur: " Kul, nefsini teslim etmedikçe Allah onun tevbesini kabul eder. **(İbn Mace, Zühd, 30; Müsned, II, 132, 153; III, 425)** Ebu Heysem'in, **Derrac** nüshasında, ise, Ebu Said'den merfu olarak şu rivayet edilir: " Şeytan der ki: "İzzetine andolsun ki ey Rabbim, ruhları cesetlerinde olduğu sürece kullarını şaşırtmaktan geri durmayacağım". Yüce Rabbi ise şöyle buyurur: "İzzetime, Celalime ve mekanımın yüksekliğine andolsun ki, benden istiğfar diledikleri sürece onları bağışlamaya devam ederim."*

Bu, yakında tevbe eden kimsenin durumudur. Ama lafın gelişi "şimdi tevbe ettim" dediğinde, tevbesi kabul edilmez. Zira bu, ihtiyari olmayıp, zaruri bir tevbedir. Bu, güneşin battığı yerden doğmasından sonra, kıyamet günü ve Allah'ın kudretini gördüğü anda yaptığı tevbe gibidir.

Yine bu görüşün taraftarları şöyle derler: Zira tevbenin hakikatı;kişinin nehiyle ilgili bir fiili terketmesidir. Bu terk ancak, kişinin gücü dahilinde olan bir husus için sözkonusudur. İmkansız olana gelince, kişinin böyle bir şeyi terketmesi zaten akılen düşünülemez bir durumdur. Tevbe, günahtan vazgeçmek olduğuna göre, birşeyden vazgeçebilmek için onun yapılabilir birşey olması gereklidir.

Aynı şekilde günah,da haram kılınmış bir fiili işlemeye dair iradeyi zorlamaktır. Bunda da sözkonusu fiilin yapılabilirliği esastdır. Böyle bir fiilden tevbe etmek ise, gücün yettiği bir fiili terketmeye dair iradeyi kullanmaktır. Ve bu terkle bitişiktir. Güç yetirilmeyen bir fiile azmetmek, muhaldir. Böyle bir fiili terketmek zaruri addolunacaktır. Güç yetirilmeyen bir hususta azmin olması mevzubahis değildir. Çünkü bu, göğe doğru uçmayı veya dağların yerini değiştirmeyi bırakmak gibi birşeydir.

İkinci -ve doğru olan- görüşe göre ise, böyle birinin tevbe etmesi mümkün ve sahihtir. Hatta vakidir. Zira, tevbenin bütün rükünleri burada da mevcuttur. Bunlarda güç yeten husus, pişmanlıktır. Müsned'te merfu olarak zikredilen bir hadiste "Pişmanlık tevbedir" **(İbn Mace, Zühd, 30; Müsned, I, 376, 423, 433)** buyurulmaktadır. Günahtan dolayı pişmanlık ve kendini kınama tahakkuk ettiğinde bu bir tevbe olur. Tevbe hakkı böyle birinden nasıl alınabilir? Pişmanlığın şiddetine ve kendini kınamasına bakılarak bunu yapmak doğru olmaz. Özellikle de bunları izleyen, üzüntü, gözyaşı ve korkudan ve kendisinin sağlıklı, fiilin güç yetirilir bir fiil olması halinde onu nasla yapmayacağına dair niyetinin açığa çıkmasından sonra bu düşünülemez.

Rasulullah (sav) taate gücü yetmeyen kimseyi, onu işlemiş kişi mesabesinde değerlendirdiğine göre -ki aşağıdaki hadisler bunu göstermektedir- günah işlemeye

*Seyyid Reşid Rıza der ki: "İnsanlar, ayetin tefsiriyle ilgili bu sözlerin ve hadislerin zahirlerine bakarak aldanmakta ve tevbede ihmalkar davranarak, masiyetler üzerinde ısrar etmektedirler. Bu öyle bir hal aldı ki, masiyetler onların nefislerinde kök salmaya ve nefisleri bunlara alışmaya başladı. Onlar, alışkanlık haline gelen bu davranışları pek ender durumlar dışında bırakamaz oldular. Ta ki ecelleri gelinceye kadar. Ayetin manası; hoş ve kabul gören tevbenin, ölüm sarhoşluğu anına kadar kişinin ısrarla yaptığı masiyetlerden dolayı yapılan tevbe olmadığıdır. Bilakis, günahın işlenmesinden sonra onda ısrarı önleyecek en yakın zamanda tevbe edilmesi murad edilmektedir. Diğer ayet de bunu göstermektedir. İkrime, Dahhak ve diğerlerinin muradı, Allah Teala'nın son nefesini vermedikçe günahkarın tevbesini kabul edeceğine dair gelen hadislere muvafık düşmektir. Yani böyle biri, ölümden az ve çok zaman önce, herhangi bir vakitte tevbe ettiğinde onun tevbesi kabul edilir ve bu, ayete muhalif olmaz. İnsan işlediği bir günahtan dolayı, ölüm anını beklemeden çok önce tevbe edebilir. Oysa, uzun zaman zarfında ısrar yüzünden yerleşmiş bir günahtan pek nadir tevbe edebilir. Tevbe etse bile, pek nadir olarak, bu ısrarın yolaçtığı fesadı düzeltmeye muktedir olarak, yüce Allah'ın şu sözünü kendi hakkında doğrulayabilir: "Şüphesiz ben, tevbe edip iman eden, salih amel işleyen sonra hidayeti bulan kimseye çok mağfiret ederim."

Özetle söylemek gerekirse; Ayetten murad edilen mana; ısrar ve ihmalin tehlikeli olduğudur. Tevbe her halükarda isteyerek yapıldığında kabul edilir. Zira kişi, genel olarak yaşadığı üzere gider. Aldananlar dikkatli olsunlar.

gücü yetmeyen, onu zorla terkeden kimseyi -gücü yetmesi halinde ihtiyari olarak terkedeceğine dair niyetinden dolayı- ihtiyari olarak terkeden yerine koymak gerekir. "Kul hastalandığında veya sefere çıktığında, sağlıklıyken ve mukimken yaptığı kendisine yazılır", **(Buhari, Cihad, 134; Ebu Davud, Cenaiz, 2; Müsned IV, 410, 418)** "Medine'de öyle topluluklar vardır ki, siz yol aldıkça ve bir vadiyi geçtikçe onlar da sizinle beraberdirler. Dediler ki: "Onlar, Medine'de iken bu nasıl olur?" Dedi ki: "Onlar Medine'dedirler ve onları oraya özürleri hapsetmiştir". **(Buhari,Meğazi, 80; Ebu Davud, Cihad, 20; İbn Mace, Cihad, 6; Müsned, III, 103)**

Bunun açıklaması şöyle yapılabilir: Günahın kötülüğü, bazan ona azmetmekten bazan da onu bilfiil işlemekten doğar ve bu azabı gerektirir. Gerek azmetme, gerekse işleme bakımından sözkonusu aciz kimselerde bu kötülük kaynağı sözkonusu değildir. Cezalar ise kötülüklere tabidir.

Yine bu , onun fiilini engellediği gibi temenni ve isteğini de engeller. Zira o, günah işlemeyi istediği ve temenni ettiği zaman ve sağlam olması halinde onu yapacağına niyet ettiğinde, tevbesi, bu istek ve temenniden vazgeçmekte kendini gösterir. Bu durumda ısrarı, kat'i olarak tasavvur edildiği gibi bunun zıddı da tasavvur edilebilir ki bu, tevbedir. Hatta bu, açıkça görüldüğü üzere, ısrardan çok imkan ve tasavvura daha evladır.

Bununla, ölüm hali ve kıyamet günü edilen tevbe arasındaki fark şudur: Sözkonusu iki durumda şer'i teklif kesilmektedir. Tevbe ise ancak teklifin varlığı anında geçerli olur. Aciz açısından teklif geçerliliğini korumakta, emirler ve yasaklar onu bağlayıcı olmaktadır. Onun hakkında, temenni, istek ve yapamama üzüntüsüyle terketme tasavvur edilebileceği gibi bu, onu yapmaktan dolayı duyulan pişmanlık ve hüzün şeklinde de tasavvur edilebilir. Allah, en iyi bilendir.

Tevbe ve Niyet

Tevbenin hükümleri hakkında bahsi geçen konulardan biri de şudur: Herhangi bir günaha dalmış ve bundan dolayı tevbeye azmetmiş ancak, içinde bulunduğu durumdan dolayı tevbe etmesi için bu günahın bir bölümünü işlemesi gereken kimsenin durumu. Örnek olarak, kendisi için haram olan bir hanımla temas eden, sonra tevbeye azmeden kimsenin bunu yapamabilmesi için uzvunu geri çekmesi gerekir ki bu da ilişkinin bir bölümüdür. Aynı şekilde, gasbedilmiş bir toprağa sahiplenip tevbeye azmeden bir kimsenin bu topraktan çıkması için onun üzerinde yürümesi, bir nevi tasarrufta bulunması gerekir. Haramdan, haram yoluyla tevbe edilmesi nasıl gerçekleşir ve bu hangi şekilde akılla bağdaştırılır?

Birçokları bu hususta şüpheye düşmüştür. Hatta bazıları böyle bir durumda olan kimsede, haramdan kurtulması için şer'i teklifin kaldırıldığını söylemiştir.

Bu kişi der ki: "Kişinin haram olan bir fiille yükümlü olması mümkün değildir. Böyle birinin hakkında, haramdan kurtulması için bir yol konur ki, onsuz bu haramdan kurtulamaz. Böyle bir fiil içinse herhangi bir hüküm yoktur. Ve bu, teklif kapsamına girmeyen affedilmiş bir fiil mesabesindedir.

Başka bir gurup ise şu görüşe sahip çıkmıştır:Bu, vacip olan bir haramdır ve iki yönlüdür. Bunlardan biriyle emrolunmakta diğerleriyle nehyolunmaktadır. Emrolunması; haramdan kurtulması için bu yolun tayin edilmesindendir. Söz konusu fiil bu açıdan bakıldığında vaciptir. Diğer yönden ise bir haramı işlediğinden dolayı nehyolunmaktadır. Buradan bakıldığında ise sözkonusu fiil, haram olmaktadır. Neticede bundan dolayı böyle biri, hem sevabı hem de cezayı haketmektedir.

Bunlar derler ki: Şeriatte herhangi bir fiilin iki vecheye sahip olmasına engel yoktur. Mübah vasıtasıyla haramdan uzaklaşmak böyledir. Mübahın kendisine baktığımızda haramın terkinden kat-ı nazar ederek onun mübahlığına hükmederiz. Haramı terkettirici olarak ele aldığımızda ise vacip hale gelir.

Yine şöyle derler: Gaspedilmiş evde kılınan namaz da böyledir. Bir yandan haram, diğer yandan ise vaciptir.

Aynı şekilde avret mahallini ipek kumaşla örtmek de buna benzer. İki farklı yönden hem haram hem de vaciptir. Doğrusu ; gerek temas halinde kadından ayrılma, gerekse gaspedilmiş topraktan çıkma, haram ile tahakkuk eden bir tevbe değildir. Zira o, emredilen bir husustur. Haramın emredilmesi ise muhaldir. Tenasül uzvunun çıkarılması eğer lezzet kasdıyla yapılmışsa bu mutlak olarak haramdır. Fakat bu işlem, haramı terketmek ve günahının lezzetine son vermek için yapılmışsa bu takdirde bu işlemin haram olduğuna dair ne naslarda ne icmada ne de hükmün illetinde asıl ile fer'in birleştiği sahih kıyaslarda herhangi bir delil yoktur.

Bu olayın, Allah'ın hükmün dışında olması imkansızdır. Ve O'nun bu konudaki emri, kat'i olarak çıkarma emridir. Aksi takdirde onun kadının organında kalması mübah olurdu ki bu tamamen muhaldir. Aynı şekilde gaspedilmiş topraktan çıkmak da emrolunan bir fiildir. Başkasının toprağı üzerindeki hareket ve tasarrufun haram olması için intifa, yani yararlanma şarttır. Ve bu tasarrufun gerçek malike zarar vermesi gerekir. Oysa, maksad intifa durumuna son vermek ve malike zarar verme halini izale etmek olunca, ne Allah, ne de Rasulü (sav) bunu haram görmemiştir. Bunun haramlığına dair hiçbir sağlıklı kıyas delili de yoktur.

Toprak üzerinde yürümeyi, gasbın devamına, uzvun çıkarılmasını fercde bekletmeye kıyas edenlerin bu kıyasları kuşkusuz en bozuk ve batıllıkları en açık kıyaslardır. Tek bir fiilin iki yönünün bulunabileceğini biz de inkar etmiyoruz. Ama nehyedilen ve emredilen tahakkuk ettiğinde, fiilin iki yönünün dikkate alınması mümkün olabilir. Şari, avret mahallinin örtülmesini emretmiş, ipek elbiseyi ise nehyetmiştir. Burada avret mahallini ipekle örten kişi, iki hususu irtikap etmiş olur ve fiili iki yönlü olur.

Tartışmanın vuku bulduğu noktaya gelince bu; yukarıdaki çıkarma eyleminde veya gaspedilmiş topraktan çıkma hususunda şariden kati bir nehyin tahakkuk etmemiş olmasıdır. Bununla ilgili ne bir nas, ne de akli bir delil vardır. Ancak sözkonusu ferdi, başka ferde bakarak değerlendirme mevzubahistir. Bu ikisi arasında ise şiddetli bir ihtilaf, duygu, akıl, fıtrat ve şeriat bakımından büyük bir fark vardır.

Bu ferdin affedilmesine gelince, eğer bununla onun sözkonusu fiilden dolayı bağışlanmış olduğu murat ediliyorsa bu sahih olur. Yok, eğer, bu hususta Allah'ın bir hükmü bulunmadığı ve kişinin öyle bir durumda bir hayvan yahut, uykulu, unutan veya deli birinin yaptığı fiili mesabesinde olduğu murad edilirse bu batıldır. Zira burada bahsi geçenler, şer'i tekliflere muhatap değildirler. Oysa üstte sözü edilen kimse, uzvunu çıkarmakla veya topraktan çıkmakla mükelleftir. Aralarındaki fark böylece açığa çıkmış oldu. Allah, en iyi bilendir.

Şöyle denebilir: Gerek çıkarma gerekse topraktan çıkışı terketmede herhangi bir kötülük sözkonusu olmadığında böyle olur, peki ya bu bir kötülük ihtiva ettiğinde ne yaparsınız? Örneğin üzerinde durmadaki kötülük gibi ki, tamamı yaralılardan oluşan bir topluluğun ortasında bunları saymaya çalışan bir adamın durumu böyledir. O kendini bunlardan birinin üzerine attığında onun üzerinde belli bir müddet kalırsa, ağırlığıyla onu öldürür. Eğer onu bıraksa, çaresiz ona benzer başka birinin üzerine düşecek ve ağırlığıyla onu da öldürecektir. Eğer bu durumdaki biri tevbeye azmederse onun tevbesi nasıl olur?

Buna şöyle cevap verilebilir: Böyle birinin tevbesi, iki kötülükten hafifini tercih etmekle gerçekleşir. Yani belli bir günahda durmaktan veya ondan başkasına intikal etmekten, eğer bu ikisinin kötülükleri her yönden eşit olursa, o zaman da kendi gücünün yettiği tevbeyle emrolunur ki, o da pişmanlık ve aynı günaha tekrar dönmemeye dair güçlü bir azimdir. Vazgeçmeye gelince burada başka bir kötülüğü işlemeksizin mümkün olmayabilir.

Denir ki: Bu olay hakkında Allah'ın hükmü yoktur. Zira beş hükümden herhangi birinin burada sübutu imkansızdır. Nitekim, kişinin yaralının üzerinde durması, onun ölümü kötülüğünü içermektedir, dolayısıyla bununla emrolunmamaktadır. Bunun için izinli de olmaz. Yine o yaralıdan başka bir yaralıya geçmek de bu ikinciyi öldürme kötülüğünü ihtiva etmektedir ki, kişi bununla da emrolunamaz ve kendisine böyle bir izin verilemez. Dolayısıyla böyle bir olay hakkında hüküm verilmeyeceği gibi tevbe edilmesi de düşünülmez.

Doğrusu şudur ki, burada tevbe vardır. Zira, hakkında Allah'ın herhangi hükmünün bulunmadığı hiçbir olay yoktur. İlmi, O'nun ilminden cehaleti ise kulun kendi cehaletindendir.

Denilebilir ki; Allah'ın bu olay hakkındaki hükmü bir şeye itilenin hükmü gibidir. Kuşkusuz o kimse kaderinde sözkonusu iki kişiden birini öldürmeye itilmiştir ve çaresizdir. Böyle birinin bizatihi kendisine izafe edilecek bir fiil işlemesi beklenemez. Zira o bir alet gibidir. Yukarıdaki kimsenin durumu bu şekilde ele alınınca, hüküm şu olur: Birşeye itilmiş birinin kendine ait olacak bir fiili olmadığında ihtiyarı da olamaz ve iki şahısdan birini bırakıp diğerine dönemez. Bilakis hareket ve seçimden vazgeçerek, yaralılardan üzerinde bulunduğu kimsenin teslimiyeti gibi o da teslim olur. Zira böyle bir durumda kendisine izin verilen hareketi yapma kudreti yoktur. Böyle birinin hükmü, hareket ve ihtiyar imkanının yok olması, kendisini o hastanın üzerine atılmış olarak görmesi hükmüdür. Kaldı ki, kendi seçimi sözkonusu olmadan onun üzerine atılmış olabilir. Bu durumda, diğerini kurtarmak için yanındakinin üzerine atlamak hakkı yoktur. Kader onu, öncekinin üzerine atmıştır ve o mazurdur. İkinci birinin üzerine atladığında ise bu onun, ihtiyar ve iradesiyle vuku bulmuş olur. Bu da aynen kendini bilerek atması, sonra tevbe ederek pişman olması gibidir. Biz ona, kendisini diğerinin üzerine atarak bir günahtan başka bir günahla kurtulmasını emretmiyoruz.

Böyle birinin tevbesinde, kötülükten vazgeçme değil, pişmanlık ve yapmama azminin varlığı tasavvur edilmelidir. Burada vazgeçme, mümkün değildir. Tıpkı kendisine haram olan bir hanımla temas edip ardından kendine hakim olan, ancak aletini çıkarması mümkün olmayan kişinin durumu gibidir. Böyle birinin tevbesi, pişmanlık ve bir daha yapmama iradesiyle, o anda duyduğu acıdır. Yukarıdaki kişinin tevbesi de böyledir. Allah, en iyi bilendir.

Tevbe ve Hakların Edası

Tevbenin hükümlerinden biri de şu husustur: Tevbe, kul hakkına taalluk eden bir konuda olduğunda tevbe edenin bu hakkı eda etmesi gerekir. Ya bunu ödeyerek veya helallik alarak bunu yapmalıdır. Bu hak, mali olabileceği gibi kişinin veya varisinin bedenine verilen zarar da olabilir. Nitekim Allah Rasulü (sav) bir hadiste şöyle buyurur: "Her kimde kardeşine bir mal veya ırz borcu varsa dinar ve dirhemin olmayacağı ve ancak seyyiat ve hasenatın geçeceği gün gelmeden ondan hemen bugün kurtulsun." **(Buhari, Mezalim, 10; Müsned, II, 435, 506)**

Eğer hak, manevi işe yani, gıybet veya iftira gibi bir husus ta ise böyle birinin tevbesinde, hak sahibine bunu haber vererek vazgeçtiğini söylemesi veya, onun ırzına zarar verdiğini bildirmesi şart koşulur mu? Veya bunun tayini şart koşulmaz mı? Ya da her ikisi de şart koşulmayabilir mi? Yani, tevbesinde kendisiyle Allah arasında sözkonusu haksızlıktan tevbe ederek, kimseye bunu duyurmaması yeterli olur mu?

Bu konuda üç görüş vardır. İmam Ahmed, iftira suçunun cezası hakkında iki rivayet zikreder. "İftiracının tevbesinde, iftira edilenin haberdar edilerek bundan vazgeçildiğinin söylenmesi şart koşulur mu? Yoksa koşulmaz mı?".

Şafii mezhebine göre, iftira edilen şahsa duyurulması ve bundan vazgeçilmesi şart koşulmaktadır ki, Ebu Hanife ve Malik de aynı görüştedir. Onların tabileri kitablarında bu görüşlergini zikretmeşlerdir.

Bunu şart koşanlar, sözkonusu günahın bir kul hakkı olduğu hüccetini savunmakta ve bu hakkın ancak sahibinin affı ve ibrasıyla sakıt olabileceğini söylemektedirler.

Dolayısıyla, haktan beri olmanın sıhhati için sözkonusu meçhul hakkın bildirilmesi gerekir. Özellikle borç sahibinin bunun derecesini bilmesi halinde bu elzemdir. Bu hakkı hakeden kimsenin bunu bilmesi gereklidir. Zira o, çiğnenen bu hakkın derecesini öğrendiğinde onu ibra etmeyebilir de.

Bunlar, şu hadise dayanmaktadırlar: "Her kimde, kardeşine bir mal veya ırz borcu varsa ondan bugün kurtulsun."

Dediler ki: Böyle bir zararda iki hak ortaya çıkmaktadır: İlki Allah'ın hakkı, diğeri kulun hakkıdır. Böyle bir suçtan dolayı edilen tevbede, kulun hakkından onu ifa ederek , Allah'ın hakkından ise pişmanlık duyarak kurtulmak mümkündür.

Ve bu yüzdendir ki, adam öldürenin tevbesi, ölü sahibinin onun canı üzerinde tasarrufta bulunmasına zemin hazırlamadan tamam olmaz. Ölü sahibi ise dilerse kısası talep eder, dilerse bağışlar. Yol kesicinin tevbesi de aynı konumdadır.

Diğer bir görüşe göre, gıybet, iftira ve diğer hususlardan dolayı oluşan hakkın hak sahibine bildirilmesi tevbe için şart koşulmaz. Bilakis kişinin Allah ile kendisi arasındaki tevbesi yeterli olur. Ve gıybet ya da iftira edilen kişiyi bu haberlerle ilgili konuşmalar esnasında bunların tam zıtlarıyla zikreder. Gıybetini övgü ve senaya çevirir. Onun iyiliklerini, namus ve iffetini anlatır. Böylece, gıybet ettiği ölçüde bağışlanmış olur.

İşte, şeyhimiz Ebu'l-Abbas İbni Teymiyye'nin (Allah ruhunu takdis etsin) tercihi de budur.

Bu sözün sahipleri, görüşlerine delil olarak şunu söylerler: Hak sahibine hakkın bilidirilmesinde mutlak kötülük varolup herhangi bir maslahat içermemektedir. Onun bunu bilmesi çektiği acı ve kederi artırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Oysa bunu bilmesinden önce o, müsterih idi. Hatta bazı kişiler bu tür bilgileri sabırla karşılayamadıkları için bedeni veya manevi bir rahatsızlığa düçar olabilirler. Nitekim şair şöyle der:

Sana acı veren, senin duyduğundur.
Oysa arkandan söyledikleri seni böyle rahatsız etmez.

Durumun bu şekilde olması, şariin bunu mübah görmesinden hatta vacip görüp emretmesindendir.

Bu görüşte olanlar derler ki; Hak sahibine durumun bildirilmesi, söz sahibiyle onun arasında bir düşmanlığa ve savaşa yol açabilir. O kişi, böyle birine asla dostluk beslemez. Onun bu bilgisi, sözkonusu gıybet veya iftiranın yol açtığı kötülükten daha büyük bir kötülüğü doğurur. Bu ise, nefislerin arasını bulmayı isteyen Şâri'nin maksadına aykırıdır.

Dediler ki: Bu durumla, diğer mali haklara ve bedenî zararlara taalluk eden haklar arasındaki fark iki cihetten ele alınır:

İlk olarak, ikinci tür haklarda hakkı yenilen kişi, sözkonusu hakkın kendisine dönmesi halinde ondan yararlanır. Kuşkusuz bu onun mutlak hakkıdır. Hakkı ihlal edenin, onu sahibine iade etmesi gerekir. Gıybet ve iftiradan doğan haklarda ise bu, sözkonusu değildir. Zira bunların bildirilmesinde, hak sahibine yarar sağlayacak bir husus olmadığı gibi bilakis zarar verir. Bunlardan birincinin diğerine kıyası, kuşkusuz en bozuk kıyaslardandır.

İkinci olarak, ikinci tür haklarda, kişinin bunu bilmesi ona acı vermemekte, öfke ve nefretine yol açmamaktadır. Hatta onu mutlu edebilmekte, sevindirebilmektedir. Tabii ki iftira ve gıybette bu, asla mümkün değildir. Burada birinin diğerine göre değerlendirilmesi, bozuk ve yanlış bir değerlendirme olacaktır. Gördüğün gibi iki görüş içinde, doğru olanı budur. Allah, en iyi bilendir.

Kul Günah İşlemeden Önceki Derecesine Dönebilir mi?

Tevbenin hükümlerinden biri de şudur: Kul, günahtan tevbe ettiğinde, günahı işlemeden önceki derecesine döner mi, dönmez mi? Bu konuda ihtilaf edilmiştir.

Bir topluluk, onun önceki derecesine döneceğini söylemektedir. Çünkü tevbe, günahı külli olarak silmekte ve onu olmamış gibi kılmaktadır. Onun derecesini gerektiren, iman ve salih ameldir. Bu ikisi de tevbe ile kişiye geri dönerler.

Yine bunlara göre: tevbe, gerçekten büyük bir hasene ve salih bir ameldir. Her ne kadar günahı onun derecesini alçaltmış ise de tevbeyle yaptığı hasene onu yine eski derecesine yükseltmiştir. Bu, tıpkı kuyuya düşen ve beraberinde iyi bir arkadaşı olan kimse gibidir. Arkadaşı ona bir ip uzatarak kuyunun derinliğinden yukarıya çıkmasını sağlar. İşte tevbe ve salih amel de bu iyi arkadaş ve şefkatli kardeş gibidir.

Diğer bir gurup ise, kişinin daha önceki derecesine dönemeyeceğini, çünkü bir duraklamanın sözkonusu olmadığını söylemektedir. Burada asl olan, tırmanıştır. O, günah işlemesiyle, iniş ve çıkışa girer. Tevbe ettiğinde ise yükseliş için gerekli olan derecesinde eksilme olur.

Bu görüştekiler şunu dile getirirler: Bunun misali, aynı yolda belli bir hızla giden iki adamın misaline benzer ki, yolun bir yerinde ikisinden birinin önüne bir engel çıkar ve onu ya geri döndürür veya durdurur. Bu engelden kurtulduğunda ise yine yol arkadaşının izini takip eder ama ona asla yetişemez. Çünkü o her noktayı geçişinde, öbürü ondan daha önce orayı geçmiş olur.

Dediler ki bu iki adamdan ilki, imanı ve amelleriyle orantılı olarak yürür. Yürüyüşü hızlandıkça gücü artar. Engelden dolayı duran kimse ise geri dönmüş ve yürüyüş hızı kesilmiş, imanı zayıflamıştır.

Şeyhülislam İbn Teymiyye(r.h)'nin bu ihtilafı anlattığını duydum. Dedi ki: Sahih olan şudur ki, tevbe edenlerden bazıları daha önceki derecelerine dönemez, bazıları ise döner. Hatta bazıları daha öncekinden daha hayırlı bir konuma gelirler. Nitekim Davud (as) suç işlemesinden sonra yaptığı tevbe ile daha hayırlı bir konuma gelmiştir.

Dedi ki: Bu, tevbe edenin, tevbeden sonraki durumuna, azim ve ciddiyetine bağlıdır. Eğer tevbeden sonra daha dikkatli ve temiz olursa tevbeden önceki halinden daha hayırlı ve daha yüksek derecede olur. Eğer benzer bir konumda ise daha önceki haline döner. Daha altta ise tabii ki daha alt dereceye döner. O, bu meseleyi bu şekilde tafsil edip açıklamıştır.

Bu; şu iki misalle daha açıklık kazanmaktadır:

İlki: Yolunda huzur ve güvenlik içinde giden bir yolcu ki bazan koşarak bazan yürüyerek gider. Bazan dinlenir, bazansa uyur. Açıkladığımız üzere, yolda güzel bir gölgelikle, soğuk bir su kaynağıyla veya çiçekli bir bahçeyle karşılaşıp da içinden burada durmak geçtiğinde ve durup mola verdiğinde, düşman biri onun üzerine atılıp, kendisini bağlar ve yola devam etmesini engelleyip ölüme terkeder. Adamcağız, artık yola devam edemeyeceğini, kurda kuşa yem olacağını, gitmeyi arzuladığı yere gidemeyeceğini zanneder ve çeşitli evhamların esiri olur. O bu vaziyetteyken sevgili ve güçlü babası başucunda bitiverir ve bağlarını çözerek, "yola çık ve o düşmana karşı dikkatli ol. Yolun çeşitli noktalarında seni gözetleyecektir. Unutma ki, sen dikkatli ve ona karşı uyanık olursan, sana gücü yetmez. Eğer gaflete dalarsan, üzerine atlar. Ben eve giden yolda senin önünde olacağım, benim izimi takip et" der.

Eğer bu yolcu, akıllı, zeki, uyanık ve dikkatli biriyse, yolda daha dikkatli olur. Düşmanına karşı uyanık olur ve ona karşı hazırlıklı durur. Dolayısıyla yolculuğun ikinci merhalesi, ilkinden daha güçlü ve hayırlı olur. Evine daha süratli varır. Eğer düşmanına karşı gafil kalırsa ve ilk seferindeki gibi davranırsa, fazla bir dikkat ve hazırlık göstermezse daha önceki haline döner ve her an için daha önce başına gelen olaya maruz kalabilir.

Eğer bu olay onu daha kör ve dikkatsiz kılarsa, bahçenin güzelliği, suyun tatlılığı ve gölgenin rahatlığı onun ilgisini çekerse, ilk seferindeki halinden daha düşük bir konuma döner.

İkinci misal: Sağlıklı bir insan ki, kendisine bir hastalık isabet eder de sağlığı için perhiz yapmak ve ilaç içmek zorunda kalır. Böylece vücudunun gücünü ve sıhhatini zedeleyen kötü madde eksilmeye başlar. Ve hastalığından sonra daha önceki halinden daha güçlü bir hale sahip olur. Nitekim şu beyit de bunu ifade eder mahiyettedir:

Umulur ki, sevmediğin birşeyin sonucu güzel olur.
Umulur ki bedenler hastalıklarla sıhhat bulur.

Eğer bu hastalık onun gücünde bir zayıflamaya yol açar, fakat tedaviyle eksilen kuvvetini kazanırsa daha önceki haline döner.

Ve eğer hastalığın eksilttiği gücünü telafi edemezse hastalık halinden önceki gücünden daha aşağıda bir güce sahip olur. Düşünen bir kimse için bu iki misal yeterli olacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz durum için bir başka misal daha anlatılır: Namazını ilk safta kılmak için evinden çıkan ve yolda sağa sola bakmayan bir adamı, birisi arkasından çekerek durdurur ve namaza gitmesini engellemek isterse bu adamın yapacağı iki şey vardır:

Ya onunla meşgul olarak namazı kaçıracaktır ki bu, tevbe eden birinin yapacağı şey değildir.

Ya da, onu iterek, kendisinden kurtulacak ve namazını kaçırmayacaktır. Bundan sonra da yapacağı üç fiil vardır:

İlki, koşa koşa yürüyecek, kaybettiği zamanı telafi etmeye çalışacaktır. Bu durumda belki namaza yetişecek, belki de fazla zamanı bile olacaktır.

İkincisi, eski hızında yürümeye devam edecektir.

Üçüncüsü, bu engelleme onda isteksizlik ve gevşeklik doğuracak, dolayısıyla ilk saffın faziletini, hatta cemaatle ve zamanında namazın faziletini kaybedecektir. İşte bu şekilde, tevbe edenlerle yolcuların durumu aynıdır.

İtaat Eden Birinin Samimi Tevbe Sahibine Üstünlüğü

Bu, gayet değerli bir meseleyle açığa çıkmaktadır ki o da, isyan etmemiş itaatkar bir kulun, günah işledikten sonra samimi bir kalple Allah'a tevbe eden birinden üstün olup olmadığıdır. Bu konuda ihtilaf edilmiştir.

Bir gurup, günah işlememiş olanı işlemiş olup tevbe edenden üstün görmektedir. Bunlar, değişik delillere dayanmışlardır:

İlki; Mahlukatın en kemale ermiş olanı ve üstünü, Allah'a en fazla itaat edenidir. Dolayısıyla, isyan etmemiş kişi,daha itaatkardır ve diğerine göre üstün olur.

İkincisi; Masiyet sahibi günah işlerken, itaatkar olan kişi, onu geçerek daha yukarı derecelere ulaşır ve onun makamı diğerinden üstte olur. Sonuçta, günah işleyen kişi, tevbe ettikten sonra bu itaatkara yetişmeye koyulur. Ona yetişmesi ise çok zor görünmektedir. Bu ikisinin durumu, kazanç sahibi iki kişinin durumuna benzer ki bunlardan biri her seferinde diğerinin iki mislini kazanmaktadır. Az kazanan, diğerinin kazancına göz koyar ve elindekini yitirerek sürekli kazancından da olur. Diğeri ise kazancında daha ileri gider. Az kazananan bir müddet sonra öbürüyle rekabete girdiğinde görür ki, o bu süre zarfında çok fazla kazanmıştır. O da ancak arkadaşının kazandığının benzerini kazanmaktadır. Bu ikisi nasıl eşit olabilir ki?

Üçüncüsü: Tevbenin gayesi, günahkarın seyyiatının silinmesi ve onları hiç işlememiş gibi olmasıdır. Günah işleme esnasındaki çabası ne lehine ne de aleyhinedir. Onun bu kazancı, sürekli kar eden birinin kazancına nereden ulaşacaktır?

Dördüncüsü: Yüce Allah, kendisine isyan edilmesine ve emirlerine aykırı davranılmasına kızar. Günahkar kimse, günahlarıyla vakit geçirdiği esnada Allah'ın kızgınlığına hedef olurken, itaatkar kul, O'nun hoşnutluğuna mazhar olmaktadır. Allah, devamlı olarak kendisinden hoşnuttur. Kuşkusuz böyle biri, Allah'ın önce razı olduğu, sonra kızdığı, bilahere yine hoşnud olduğu birinden daha hayırlıdır., yine sürekli hoşnutluk, arasıra ihlal edilen hoşnutluktan daha makbuldür.

Beşincisi: Günah, zehir içmek mesabesindedir. Tevbe ise onun panzehiri ve ilacıdır. İtaat ise, sağlık ve afiyettir. Sürekli olan bir sağlık ve afiyet durumudur. Bu ise, bazı zamanlarda bozulan bir sağlıktan daha hayırlıdır. Zira, bu bozulma durumları ebedi hastalığa veya ölüme yol açabilir.

Altıncısı: İsyankar kimse, büyük bir tehlike içerisindedir. O, şu üç şey arasında dönüp durmaktadır: Zehir içmek suretiyle ölüm ve helak; güç ve kuvvet bakımından eksiklik; gücünün eski haline veya daha yüksek bir hale dönme ihtimalinin uzaklığı.

Bu üç durumdan ilk ikisi çoğunlukla görülür. Üçüncüsü ise hayli nadirdir. İsyankar kişi, zehirin zararını gayet iyi bilmekte ve sıhhat ummaktadır. Oysa onu hiç içmemiş birinin durumu böyle değildir.

Yedincisi: İtaatkar kimse, itaat bahçesinin etrafına sağlam bir duvar örmüştür. Düşmanlarının bu duvarı aşıp ona yol bulmaları hayli zordur. Bu bahçenin, meyvaları, yeşillikleri ve görkemi giderek ve sürekli artmaktadır. Asi kimse ise kendi bahçesindeki duvarda bir delik açmış ve hırsızlarla düşmanlarına imkan sağlamıştır. Onlar da bu delikten içeri dalıp, bahçenin sağını solunu talan edip,dalları kırmış, duvarları yıkmışlardır. Meyveleri koparmış, bahçeyi yakmış, suyunu kesmişlerdir. Bu bahçe, eski haline ne zaman dönebilecektir? Sahibi, onu derleyip toparlayacak, bozulanları ıslah ederek, su yollarını açarak, tahrip olan yerleri tamir edecektir. Bu bahçe, belki eski haline dönecek, belki eskisinden daha az görkemli olacak belki de daha iyi olacaktır. Ama o, asla arkadaşının bahçesinin görkemine kavuşamayacaktır. Zira onun bahçesi,sürekli gelişmekte, meyvaları artmakta, ağaç sayısı fazlalaşmaktadır.

Sekizincisi: Düşmanın bu asi kimseyi elde etme umudu, onun bilgisinin zayıflığına, iradesindeki zaafına dayanmaktadır. Bu nedenden dolayıdır ki o, cahil olarak adlandırılmaktadır. Katade der ki: " Allah Rasulü'nün ashabı,kendisiyle Allah'a isyan edilen herşeyin cehalet olduğu hususunda icma etmiştir". Yüce Allah da Adem (as) hakkında şöyle buyurmaktadır: "Biz onda bir azim bulamadık. " (Taha, 115) Başkası hakkında ise şöyle buyuruyor: "O halde, azim sahibi peygamberlerin azmettikleri gibi sen de azmet.." (Ahkaf, 35)

Azimeti güçlü olana ve ilmi kemale erene ve imanı güç bulana gelince, düşmanı ondan birşey umamaz. Öyleyse o, daha üstündür.

Dokuzuncusu: Masiyetin kötü bir iz bırakması mutlaktır. Bu ya külli helak olur veya kaybediş ve ceza olur. Bunu ise af ve cennete giriş izler. Veya derecesi eksilir. ya da iman lambası söner. Tevbe eden kimse, bu izleri ve inkarı silmeye çalışır. İtaatkar kimse ise daha fazlası ve derecesinin yükselmesi için çalışır.

İşte bu yüzdendir ki, gece namazı sadece Allah Rasulüne has bir nafile olarak konmuştur. O, bununla derecesini yükseltmeye çalışır. Diğerleri ise günahlarını affettirmeye çalışmaktadır. Onlar hiç bir tutulabilirler mi?

Onuncusu: Allah'a itaatla yönelen bütün amelleriyle O'na doğru yürür. İbadetleri ve amelleri arttıkça, kazancı da artar ve büyür. O, tıpkı sefere çıkıp da sermayesinin on mislini kazanan kimse gibidir. İkinci defa yine aynı sermayesiyle sefere çıkar da yine kazanır. Üçüncü defasında ise bütün malıyla sefere çıkar yine kazanır. İşte onun kân, böyle artar. Sonunda bir defa dahi olsun yola çıkmasa, daha önceki kazandıklarının tümünü, hatta fazlasını kaybetmiş olur. Bu, Cüneyd'in şu sözünün manasına tekabül eder: "Sadık bir kul Allah'a bin yıl yönelse de, bir an O'ndan yüz çevirse, kaybettiği kazandığından daha fazla olur." Bu, gerçekten doğrudur. O, bu yüz çevirmesi esnasında tüm kazandıklarını yitirir ki, bu kazancı daha öncekinden daha fazla olacaktır. Bir anlık yüz çevirip ihmal edenin durumu bu olursa, isyan edip günah işleyenin durumu ne olmaz ki? Bu kadarı bu görüş için yeterlidir.

Tevbe Eden İyi Birinin İsyan Etmemiş Birine Tercih Edilmesinin Sebepleri

Bir gurup ise tevbe edeni tercih etmiş ama birincinin ondan hasenat bakımından daha zengin olduğunu inkar etmemiştir. Bunların, ileri sürdüğü tercih yönleri şunlardır:

İlki: Tevbe yoluyla kulluk, Allah'a en hoş gelen kulluk türlerinden ve en değerlilerindendir. Yüce Allah, tevbe edenleri çok sever. Eğer tevbe O'na en hoş gelen bir şey olmasaydı, kendisi için yaratılanların en değerlisini günahla imtihan etmezdi. O, sevgisinden dolayı kulunu günahla imtihan ederek, onun tevbe etmesini gerekli görmüş ve kuluna olan sevgisini artırmıştır. Tevbe edenler için O'nun katında özel bir sevgi vardır. Aşağıda bu açıklanmaktadır:

İkincisi: Tevbenin Allah katında, diğer ibadetler için sözkonusu olmayan bir yeri vardır. Bu yüzdendir ki, O, kulunun tevbe etmesinden dolayı, eşsiz bir sevninç duyar. Allah Rasulü (sav) bu sevinci, tehlikeli bir arazide, yitirdikten ve yaşama ümidinden ye'se kapıldıktan sonra üzerinde yemek ve içeceğiyle birlikte bineğini bulan kimsenin sevincine benzetmektedir. Bu sevinç, tevbe dışında başka bir ibadet için varid değildir. Bilineceği üzere bu sevincin, tevbe edenin durumu ve kalbi üzerindeki etkisi de çok büyüktür. Bu, kullara günahın takdir edilmesinin sırlarındandır. Kul, tevbe ile, Allah'ın sevgisini kazanmış ve O'nun sevgilisi olur. Kuşkusuz Allah, bol tevbe edenleri ve günahlarından dolayı tevbe eden kullarını sever. Bu aşağıda açıklanmaktadır.

Üçüncüsü: Tevbe kulluğunda, zillet, ezilme, boyun eğiş ,Allah'ın önünde eğiliş ve alçalma vardır. Bu yönüyle tevbe, O'na birçok zahiri amelden daha sevimli gelmektedir. Bu zahiri amellerin, sayısı ve fazlalığı bunu değiştirmemektedir. Zillet ve boyun eğiş, kulluğun özü ve ruhudur ki aşağıda bu durum açıklanmaktadır:

Dördüncüsü: Zillet ve boyun eğiş mertebelerinin elde edilmesi tevbe eden biri için diğerlerine nazaran daha kamil olmaktadır. Çünkü o, fakirlik, kulluk ve sevgide günah işlemeyenle aynı şeyi paylaşmakta, masiyetten dolayı kalbinin kırılmasıyla diğerlerinden farklılaşmaktadır. Allah Teala, zillet ve kalp kırıklığı anında kula daha yakındır. Nitekim İsrailiyattan bir haberde bu işlenmektedir: "Ey Rabbim, seni nerede bulabilirim?" Buyurdu ki: "Benden dolayı kalpleri kırılanların yanında." İşte bu yüzdendir ki, Rabbine en yakın olan kul, secde halinde olandır. " **(Müslim,Salat, 215; Ebu Davud, Salat, 152)** Çünkü o, Allah'ın huzurunda zillet ve boyun eğiş makamıdır.

Peygamber (sav)'ın, Rabbinden rivayet ettiği şu sözü iyice düşün: "Allah, kıyamet günü şöyle buyurur: "Ey Ademoğlu senden yemek istedim de beni doyurmadın". Ademoğlu şöyle cevap verir: "Ey Rabbim, sen ki, alemlerin Rabbisin, seni nasıl doyururum?" Buyurdu ki: "Falan kulum senden yemek istemişti de, onu doyurmamıştın. Eğer onu doyursaydın, bunu benim katımda bulurdun. Ademoğlu, senden su istedim de bana su vermedin." Kul dedi ki: "Ey Rabbim, Sen ki, alemlerin Rabbisin, sana nasıl su veririm?" Buyurdu ki: "Falan kulum senden su istemişti de, ona su vermemiştin. Eğer ona su verseydin, bunu katımda bulurdun." "Ademoğlu, hastalandım da beni ziyaret etmedin? " Kul dedi ki: "Ey Rabbim, Sen ki alemlerin Rabbisin, seni nasıl ziyaret edebilirim?" Buyurdu ki: "Falan kulum hastalanmıştı da, onu ziyaret etmemiştin. Eğer onu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun." **(Müslim, Birr, 43)** Yüce Allah, hasta ziyareti hakkında "Beni onun yanında bulurdun" buyururken, yemek yedirme ve su ikram etmede "bunu katımda bulurdun" buyurmaktadır ki, bunlar arasında bir fark vardır. Hasta, kim olursa olsun kalbi kırık bir kimsedir. Hastalık hali onu kırar ve üzer. Eğer o, inanan bir kimse ise, hastalıktan dolayı kalbi kırıldığında, Allah onun yanındadır.

Bu -Allah, en iyi bilendir- şu üç kimsenin duasının kabulündeki sırdır: Mazlum, yolcu ve oruçlu. Zira bu üçünün de kalbinde bir kırıklık vardır. Yolcunun içinde bulunduğu gurbet hali, kulun içinde kırıklık hissetmesine bir nedendir. Aynı şekilde oruç tutan kimse de, içindeki hayvani isteği kırmakta ve onu alçaltmaktadır.

Maksad: Kuşkusuz zorlama, fazilet ve bağış mumları ancak kırıklık şamdanına inerler. Tevbe eden günahkarın bu konudaki nasibi ise oldukça boldur. Aşağıda bu durum açıklanmaktadır:

Beşincisi: Günah, tevbe ile birleştiğinde bazan kul için birçok ibadetten daha yararlı olabilir. Bu, selefden birinin şu sözünün manasını ifade eder: "Kul, bir günah işler de cennet girer. Bazan kullukta bulunur da cehenneme girer. Dediler ki: "Bu nasıl olur?" Dedi ki: "Kul bir günah işlerde bu onun gözünün önünden gitmez. Ayaktayken, otururken, yürürken günahını hatırlar ve bu onda bir kırıklığa yolaçar. Sonrasında, tevbe, istiğfar ve pişmanlık gelir. Bu da onun kurtuluş sebebi olur. Diğeri de iyi bir amel işler ve o hiç gözünün önünde gitmez. Ayaktayken, yürürken onu hatırladığında böbürlenir ve kibirlenir. Bu da onun helak nedeni olur." Günah, ileride birçok ibadete, hasenata ve kalbî muamelelere yol açabilir. Bunda, kulun bu günahtan dolayı duyduğu Allah korkusu ve haya rol oynar. Zira o devamlı surette bu kusurundan dolayı başını utancından öne eğmekte, ağlayarak pişmanlığını göstermektedir. Bu etkilerden herhangi biri kul için onu kibre itip şaşırtacak bir ibadetten Allah katında daha hayırlı, kurtuluşa ve başarıya, yaptığı amelle övünenden, başa kakandan daha yakındır. O, diliyle bunun aksini de söylese, Allah onun kalbindekinin şahididir. Böyle biri, kendisine saygı duyup yüceltmedikleri ve yükseltmedikleri için bütün yaratıklara düşmanlık besler. Kendisine bu şekilde davranmayana karşı kalbinde nefret oluştuğunu görür. Kendisi de kendini hakkıyla yoklasa bu duygunun yerleşmiş olduğunu görür. Bu yüzdendir ki onu, kendisini yüceltip hakkını teslim etmeyenleri kınarken görürsün. O, Allah'dan böyleleri için gazap umar. Kendisine saygı duyup yüceltenlerden günahlar içinde olanları gördüğünde ise çeşitli mazeret ve ümit kapılarını açar, yaptıkları hususunda kulağını tıkayıp gözlerini kapatır ve diliyle kalbini susturarak: "Masumiyet (günahsızlık) kapısı, peygamberlerden başka kişilere için kapalıdır" der. Belki de o, kendisini yüceltip takdir edenlerin günahlarının, bu davranışlarından dolayı affedileceğini zanneder.

Allah Teala böyle bir kulu için hayır dilediğinde onu bir günaha iter ve kendisini bu günahla kırar ve ne olduğunu göstererek kullarına yaptığı kötülüğü önler. Bu günahtan dolayı başı önüne düşer ve Allah ondaki kendisine ve kullarına karşı gösterdiği kibir ve başa kakma illetini dışarı çıkarır. Sonuçta bu günah onun için, birçok ibadetten daha yararlı olur. Nitekim Adem (as)'in günahından dolayı cennetten çıkarılışı hikayesinde de sanki lisan-ı hali ile şöyle denmektedir:

"Ey Adem, senin zekanın sebebi olan sürçme kadehinden dolayı sabırsızlanma. Kuşkusuz onun sayesinde senden, içinde kalsa asla düzelmeyecek bir hastalık çıkartıldı. Sen ona kulluk elbisesini giydirdin." (Şiir)

Belki sevmediğin birşeyin sonucu güzel olur,
Umulur ki bedenler, hastalıklarla sıhhat bulur.

"Ey Adem, seni günahla imtihan etmemin nedeni; bana isyan edene lütuf, ikram ve cömertliğimi gösterme isteğimdi. Eğer günah işlemezseniz, Allah sizi götürür de yerinize, günah işleyip, istiğfar eden ve kendilerini bağışladığı bir topluluk getirir. **(Müslim, Tevbe, 11; Müsned, II, 309)**

"Ey Adem, sen benim huzuruma, kralların, kralların yanına girişi gibi giriyordun. Bugün ise huzuruma, kölelerin kralların huzuruna girişi gibi giriyorsun.

Ey Adem, ben seni ve çocuklarını günahlardan arındırdığımda, kime cömertçe lütufta ve bağışta, tevbe kabulünde bulunacağım?

Ben ki tevbeleri kabul eden ve merhamet edenim.

Ey Adem, sana söylediğim "Oradan çık" sözünde sabırsız olma.

Ben onu senin için yarattım ama önce mücadele yurduna in ve orada takva tohumlarını ek. Ben onlara bulutlarla yağmur yağdırırım. Taneler büyüyüp göğerdiğinde ve belli bir boya ulaştığında gel ve onları biç.

Ey Adem, seni cennetten ancak yukarı tırmanmak için vesile araman isteğiyle indirdim. Seni oradan sürerek çıkarmadım. Seni oradan ancak geri dönmen için çıkardım. (Şiir):

Bizimle senin aranda her ne kadar atışma geçse,
Diyarlarımız birbirinden uzak olsa da;
Söz verdiğin sevgi yerinde durmakta,
Sana isabet eden yanılmalar haksız kalmaktadır.

Ey Adem, huzurumuzda kendisinden dolayı zelil düştüğün günah, kendisiyle üzerimize zillet ettiğin ibadetten daha sevimlidir.

Ey Adem, günahkarların iniltileri, bize zikir çekenlerin tesbihlerinden daha yakındır.

Ey Ademoğlu, bana dua ettiğin ve benden umduğun sürece, senden sadır olan günahları bağışlarım ve bunu önemsemem. Ey Ademoğlu, günahların semaya kadar varsa dahi istiğfar ettiğinde seni bağışlarım.

Ey Ademoğlu, ortak koşmamış olarak yeryüzü dolusu hatayla bana kavuşsan da seni yeryüzü dolusu bağışla karşılarım."

Nakledilir ki; Abidin biri Allah'a dua ederek evini tavaf ediyor ve kendisini günahlardan beri kılmasını istiyordu. Sonunda göz kapakları ağırlaştı ve uyudu. Uykusunda Allah'ın şunları söylediğini duydu: "Sen benden, masumiyeti istiyorsun. Bütün kullarım benden masumiyeti istiyor. Eğer hepsini masum kılsam ben kime af ve mağfiretimle lütuf ve cömertlikte bulunacağım. Kimin tevbesini kabul edeceğim? Benim affım, bağışım ve lütfum nereye gidecek.?"

Ey Ademoğlu, bana iman edip de hiçbir şeyi ortak koşmadığında, Arş'ı taşıyan melekleri ve çevresindekilere bana hamdederek, sen uyurken senin için istiğfarda bulunmalarını emrederim. Ebu Zerr (ra)'dan rivayet edilen kudsi hadiste şöyle buyurulur: "Ey kullarım, siz gece ve gündüz durmadan hata işlersiniz. Ben ise bütün günahları bağışlarım. Kim benim bağışlama gücüne sahip olduğumu bilir ve tanırsa, ona mağfiret ederim ve bunu önemsemem." **(Müslim, Birr, 43; Tirmizi, Sıfatu'l-kıyame, 48; Müsned, V, 154, 177)** "Ey günah işlemekte haddi aşarak nefislerine karşı cinayet işlemiş kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak Allah, bütün günahları bağışlayıcıdır. Çünkü O, çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir." (Zümer, 53))

Ey kulum, acze düşme. Dua etmek senden, icabet ise bendendir. İstiğfar etmek senden, mağfiretse bendendir. Tevbe etmek senden, seyyiatı hasenata çevirmek bendendir. Aşağıda bu husus açıklanmaktadır:

Altıncısı: Bu, Yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Ancak tevbe ve iman edip salih ameller işleyenler başka. Çünkü Allah, onların kötülüklerini iyiliğe çevirir. Allah gafurdur, rahimdir." (Furkan, 70) Bu, tevbeleri iman ve salih amelle birleşen tevbekarlar için en büyük müjdedir. İşte tevbenin hakikatı da budur. İbn Abbas (ra) der ki: "Allah Rasulü'nü bu ayetin nüzulüne sevindiği kadar sevindiğini asla görmedim. Bir de şu ayete sevinmiştir: "Muhakkak biz sana apaçık bir fetih (yolu) açtık; Bu suretle Allah, senin günahından geçmişini ve geleceğini bağışlayacak, üzerindeki nimetini tamamlayacak, ve seni dosdoğru yola iletecektir" (Fetih, 1-2)

Kötülüklerin, iyiliklerle değiştirilmesi hususunda ihtilaf vuku bulmuş, bunun dünyada mı yoksa ahirette mi gerçekleşeceği tartışılmıştır. Sonuçta iki görüş dile getirilmiştir.

İbn Abbas ve öğrencileri; çirkin amellerin güzelleriyle değiştirileceğini, şirkin imanla, zinanın iffet ve namusla, yalanın doğrulukla ve hiyanetin güvenilir oluşla değiştirileceğini söylemişlerdir.

Buna göre ayetin manası; onların çirkin sıfatlarının ve kötü amellerinin güzel sıfatlarla ve salih amellerle değiştirileceği, bunun tıpkı hastanın hastalığının sağlıkla değiştirilmesi gibi olacağı şeklindedir.

Said b. Müseyyeb ve Tabiun'dan olan diğerleri ise, bunun; Allah'ın onların kötülüklerini kıyamet günü iyiliklerle değiştireceği ve her kötülüğe karşılık bir iyilik vereceği şeklinde olduğu görüşündedirler.

Bu görüşün taraftarları, Tirmizi'nin el- Cami adlı eserinde rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler: Ebu Zerr'den gelen rivayete göre, Allah Rasulü (sav) şöyle buyurdu: "Kuşkusuz ben, cehennemden en son çıkacak olan kişiyi biliyorum. Adam, kıyamet günü getirilir ve : "Ona küçük günahlarını gösterin" denerek, büyükleri gizlenir. Ve ona şöyle denir: "Falan gün, falan gün şöyle yaptın." O, ise bunları inkar etmeyerek, büyük günahlardan korkusundan sesini çıkarmaz. Ve ona denir ki : "Kendisine her kötülüğü için bir iyilik verin." O zaman adam şöyle der: "Benim, burada görmediğim günahlarım da var." Ebu Zerr, şunu söyler: "Allah Rasulü'nün azı dişleri görünecek kadar güldüğünü gördüm". **(Buhari, Tevhid, 19; Müslim, Münafikîn, 20, 21; İbn Mace, Zühd, 39)**

Bu, sahih bir hadistir. Şurası var ki, onunla bu görüşün delillendirilmesi hususunda incelenmesi gerekir. Bu adam, kötülüklerinden dolayı azap görmüş ve cehenneme girmiştir. Bilahare oradan çıkarılarak her kötülüğüne karşı kendisine bir iyilik verilmiş ve bu Allah Teala'nın bir sadakası olarak tahakkuk etmiştir. Burada sözkonusu günahların hasenat ile değiştirilmesi vaki değildir. Eğer böyle olsaydı, tevbekarda olduğu gibi bunlardan dolayı azap görmemesi gerekirdi. Oysa konu, her kötülüğüne karşılık kendisine bir iyiliğin yazıldığı tevbekarın durumu hakkındadır. Bu hadiste buna delalet eden şey nedir?

Halk bu hadisi yukarıdaki ayetin tefsirini bu görüşe göre yapmak için kullanmıştır. Ondaki manayı gördünüz. Ama selefin öyle bir ince anlayışı vardır ki, sonrakilerin çoğu bunu anlayamazlar.

Bununla istidlalin inceliğini ve hassasiyetini bildirecek bir kaidenin konulmasından sonra istidlal sağlıklı olur. Bu kaideye göre, günahın muhakkak surette bir eseri olması gerekir ki bu eser bazan tevbe ile, bazan iyiliklerle, bazan bağışlatıcı musibetlerle, bazan ateşe girip azap çekmekle ortadan kalkar. Günahın eserinin şiddeti arttıkça, üstteki esaslarla silinmesi de güç hale gelir. Bu durumda da cehenneme girmek gerekir, çünkü zerre miktarı dahi olsa pisliğin cennette bulunması muhaldir. Oraya ancak her yönden temiz olanlar girebilir. Kişinin üzerinde günahların pisliğinden bir iz kaldığında muhakkak imtihan çukurlarına sokulması ve imanının pislikten arınarak saflaşması gerekir. İşte ancak o zaman cennete layık olur.

Bu bilindiğinde, günahı ve izini gerektiren hususun samimi tevbe ile ortadan kalkabileceği anlaşılır, zira o en güçlü sebeptir. Bazan, hakkın ondan tamamen alınması ve ateşte temizlenmesi gerekir. Ateş ile temizlendiğinde, pislik ve kir üzerinden kalkar ve kendisine her kötülüğe karşılık bir iyilik verilir. Samimi tevbe ile temizlendiğinde ise, yine günahların kir ve pislik eseri kişiden silinir ve her kötülüğüne karşılık bir iyilik verilmeye layık olur. Çünkü, tevbenin bu pisliği izale etmesi, ateşin izale etmesinden daha yücedir ve Allah'a daha hoş gelir. Ateşle izale, tevbe ile izalenin yerini alır, çünkü tevbe asıldır. Bu durumda o, girişten sonra değiştirmeye daha layıktır. Aşağıda bu açıklanmaktadır:

Dokuzuncusu: Bu, tevbekarın, pişmanlığından dolayı her kötülüğünün iyilikle değiştirilmesidir, ki bu sözkonusu kötülüğün tevbesi olmaktadır. Bilindiği üzere pişmanlık tevbedir. Her günah için yapılan tevbe ise iyiliktir. Böylece kulun yaptığı her günah, onun yerini alan tevbe ile silinmekte, yerine ise iyilik geçmektedir. Bu itibarla, her kötülüğünün yerini iyilik almaktadır. Bunu düşün, zira bu çok ince bir husustur.

Buna göre iyilikler derece bakımından kötülüklerle eşit olurlar. Onlardan daha aşağı derecede olabilecekleri gibi yukarıda da olabilirler. Bu, edilen tevbenin samimiyetiyle, tevbekarın tevbesindeki doğruluğuyla ve tevbeye bitişen kalbi amellerle orantılıdır. İşte bu, tevbe meselelerinin sırlarından ve inceliklerindendir.

Onuncusu: Allah'ı ve O'nun emrini bilen birinin işlediği günah da çok daha fazla iyiliklere ve daha büyük yarara yol açar ve bu, Allah katında o kulun bu suçtan beri olmasından daha hoş karşılanır. Zira bu günahta, zillet, kınlma,korku, yöneliş ve pişmanlık, düşmanına iyilik hatta daha fazla iyiliklerle karşılık verme sözkonusu olabilmektedir. Hatta şeytan şöyle der: "Ne olurdu, onu şu içinde bulunduğu duruma düşürmeseydim". Şeytan, dahi onu günaha itmekten pişman olmuştur. Ama ikisinin pişmanlığı arasındaki fark çok büyüktür. Allah Teala, kulunun kendi düşmanını kızdırmasını sever. İşte bu, tevbe kulluğunun sırlarındandır. Burada kulun düşmanı zorlaması ve yol açtığı zararın telafisiyle, tevbeden dolayı Allah'ın sevgisini elde etmesi sözkonusudur. Kuşkusuz bunu, amellerinin sürekli artması takip edecek, bu da her kötülüğünün yerine bir, hatta birden fazla iyiliğin konmasını gerektirecektir.

Yüce Allah'ın "Allah, onların kötülüklerini, iyiliklerle değiştirir" buyruğunu iyi düşün. O, "herbirinin yerine" dememiştir. Bu da tek bir kötülüğün, kişinin durumuna göre birden fazla iyilikle değiştirilebileceğini caiz kılmaktadır.

Hadise gelince; günahları, dünyada iken iyiliklerle değiştirilmediği için azap edilen kişinin, her kötülüğün yerine birden fazla iyilik konmamıştır. Ona her kötülüğüne karşı sadece bir iyilik verilmiştir. Allah Rasulü de büyük günahları hususunda susmuştur. Sözü oraya getirince de, gülmüş ve Allah'ın onları ne yaptığını açıklamayarak, Allah'ın her küçük günahın yerini bir iyilikle değiştirdiğini haber vermiştir. Ama bu hadiste, sözkonusu değişimin büyük ve küçük günahları iki açıdan kapsadığına dair ince bir işaret vardır:

İlki: "Büyük günahı ondan gizleyin" sözünde onun küçüklerinin değiştirildiğini gördüğünde zikrettiğini hissettirmesi ve onları değiştirme isteği vardır. Bunların değişimi, küçük günahların değişiminden daha büyük etkiye sahiptir. Ve o, bununla daha fazla mutlu ve sevinçlidir.

İkincisi: Allah Rasulü, bu hususun zikredilmesi anında gülmüştür. Bu gülme, onun yaptığı iyilikten dolayı sahip olduğu şaşkınlığı hissettirmektedir. Tabii onun, kendi için ikrar ettiği günahları, kendisine bunlar sorulmadan öncedir. Oysa ona ancak küçük günahları arzedilmiştir.

Alemlerin Rabbi olan Allah yücedir, cömertlerin en cömerti, ikram sahiplerinin en büyüğü, iyi,latif ve kullarına kendini çeşitli ihsanlarla sevdiren ve her yoldan onlara bir türlü ulaşandır. O'ndan başka ilah yoktur ve O, Rahman ve Rahimdir.

Kur'an-ı Kerim'de Tevbe

İnsanların bir çoğu tevbeyi, günaha tekrar dönmeme azmi, ondan anında vazgeçme ve geçmişten dolayı pişmanlık duymakla tefsir ederler. Bu, bir kul hakkı için sözkonusu olursa buna dördüncü bir unsur olan, o hakkı yeri getirme unsuru eklenir.

Onların bu anlattıkları tevbe şartlı tevbedir. Aksi halde Allah'ın ve Rasulü'nün buyruklarında tevbe -bunları içerdiği gibi- emredilen şeyleri yapma ve onlara sarılma azmini de içermektedir.* Bu ise, yalnızca vazgeçme, tevbe ederek pişmanlık duyma ve azimle olmaz. Ta ki, aynı zamanda emrolunanı da yapmaya dair mutlak bir azmin bulunmasına ve onu bilfiil yapmasına ihtiyaç vardır. Ama tevbe, emrolunanın yapılmasıyla birleştiğinde, onların zikrettiklerinden ibaret kalır. Oysa yalnız olduğunda, iki hususu ihtiva eder: Tevbe, mutlak kaldığında, Allah'ın emrettiğini yapma, yasakladığını bırakmayı gerektiren "takva" lafzı gibidir.** Onun, emrolunanı yapma haliyle birleşmesi halinde, mahzurun sona ermesi gerekli olur.

Tevbenin hakikatı; Allah'a, O'nun sevdiğini yapmaya, sevmediğini terketmeye bağlı kalarak dönmektir. O, sevilmeyenden sevilene dönüştür. Sevilene dönüş, onun isimlemesinin bir bölümü, sevilmeyenden dönüş ise diğer bölümüdür. Bu yüzdendir ki Yüce Allah, mutlak kurtuluşu, emrolunanı yapmaya, yasaklananı ise terketmeye bağlamıştır: "Ey inananlar, hep birlikte Allah'a tevbe edin Umulur ki kurtulursunuz." (Nur, 31) Her tevbekar kurtulmuştur. Zira, kurtulabilmek için, O'nun emrettiğini yapmak, nehyettiğini ise bırakmak gereklidir: "Kim de tevbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendisidirler." (Hucurat, 11) Emredileni terkeden kimse zalimdir. Ondan "zulüm" isminin silinmesi ancak iki hususu birleştiren tevbeyi yapmasıyla mümkün olur. İnsanlar iki kısımdır: Tevbekarlar, zalimler. Tevbe edenler, şunlardır: "O tevbekarlar, ibadet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, secdeye kapananlar, iyiliği emredip kötülükten sakındıranlar, Allah'ın hududunu muhafaza edenlerdir. Öyleyse müjdele o imanı bütün mü'minlere!" (Tevbe, 112) Allah'ın hududunu muhafaza etmek, tevbenin bir bölümüdür. Tevbe, bu ayette bahsi geçen hususların toplamıdır. Tevbekarın bu isimle anılması, onun Allah'ın yasakladığından emrine, isyanından itaatına dönmesidir.*

---

*Hatta o, onu terkedene nefreti de içerir. Emredilene bağlı kalmak, yasaklananı ise bırakmaktır. Tevbe için şart koşulan salih amel, kişinin kötülük olarak yaptığının zıddıdır.

**Takva; kulun Allah'ın kendisine verdiği, sıhhat, afiyet, mal, evlad, gece, gündüz vb. şeyleri korktuğu ve hoşlanmadığı şeylere karşı kendini korumada kullanmasıdır. Onun Rabbine ve Ahiret yurduna yaptığı yolculuk, engellerle ve düşmanlarla doludur; kötülükleri emreden nefis, heva, şeytan ve onun kendisini yoldan çıkarma, helak etme girişimleri. Yüce Allah, onu bütün bunlarla imtihan eder ve kendisine mümkün olduğunca kurtuluş başarı ve afiyet verir. Bu, sözkonusu nimetlerin yerli yerince mevkilerine konmasıdır. Helak ise ancak onların yerli yerine konmasından uzaklaşıp cehalet ve arzulara teslim olmak, hayvani nefsi hakim kılmak, Allah'ın ayetlerinden yüz çevirip şeytanın dostu olmakla gerçekleşir.

Öyleyse tevbe, İslam dininin hakikatıdır. Din bütün olarak tevbe isminin kapsamına dahildir. İşte bu yüzdendir ki, tevbekar, Allah'ın sevgili kulu olmuştur. Çünkü Allah, bol tevbe edenleri ve temizlenenleri sever. Ve O, emrettiğine bağlanıp nehyettiğinden uzak duranları da sever.

Öyleyse tevbe, zahirde ve batında Allah'ın sevmediği bir fiil ve durumdan, zahirde ve batında sevdiği bir duruma dönüştür. Onun kapsamına, İslam, iman ve ihsan girer. Tevbe, bütün makamları kapsamına alır. Bu yüzdendir ki o, bütün müminlerin gayesi, her işin başlangıç ve sonu olmuştur. O, mahlukatın varolduğu gayedir. Emir ve tevhid, onun bir parçasıdır. Hatta onun en büyük parçasıdır.

İnsanlardan çoğu, tevbenin önemini ve gerçeğini bilmedikleri gibi, bilerek ve fiilen de onu yapmazlar. Allah Teala'nın sevgisini, çok tevbe edenlere tahsis etmesi, ancak bu kimselerin O'nun nezdinde özel bir yeri haiz olmalarındandır.

Eğer tevbe, İslamın kurallarını ve imanın hakikatlarını toplayan bir isim olmasaydı, Alemlerin Rabbı, kulunun tevbesinden dolayı bu derece sevinmezdi. İnsanların hakkında konuştuğu makam ve hallerin tamamı, tevbenin ayrıntıları ve eserleridir.

Tevbe ve İstiğfar

İstiğfara gelince, o iki türlüdür: Yalnız ve tevbe ile bitişik. Yalnız istiğfar tıpkı, Nuh (as)'ın kavmine söylediği şu sözde olduğu gibidir: "...Rabbinizin mağfiretini isteyin. Çünkü O, çok bağışlayıcıdır; Size, bol yağmuru salsın." (Nuh, 10-11)) Salih (as) kavmine şöyle demiştir: "Keşke Allah'dan mağfiret dileseydiniz, belki merhamet olunurdunuz." (Neml, 46), "Allah'dan mağfiret dileyin, çünkü O, çok bağışlayan ve rahmet edendir." (Bakara, 119), "Sen aralarındayken Allah onlara azap edecek değildir. Onlar mağfiret dilerlerken de Allah onlara azap edici değildir." (Enfal, 33) Tevbe ile bitişik istiğfar içinse şu ayetleri gösterebiliriz: "Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra ona tevbe edin de sizi belli bir süreye kadar güzel bir meta ile eğlesin ve her lütuf sahibine, lütfunu versin." (Hud, 3) Hud (as), kavmine : "Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin de size bol yağmur salsın." (Hud, 52) Salih (as) kavmine : ".. sizi topraktan O meydana getirdi ve sizi orada ömür geçirmeye memur etti. Bu sebepten O'nun mağfiretini isteyin. Sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır, dualarınızı kabul eder" (Hud, 61),buyurmuştur Şuayb (as) da dedi ki: "Rabbinizden mağfiret isteyin. Sonra O'na tevbe ile dönün. Şüphe yok ki benim Rabbim çok merhametlidir. Çok sevendir. " (Hud, 90) Yalnız istiğfar, tevbe gibidir. Hatta o, tevbenindir. Allah'tan bağışlanma isteğiyle birlikte olması, günahın ortadan kaldırılması, eserinin silinerek şerrinden korunulmasıdır. Bazılarının zannetikleri gibi istiğfar, perde (örtü) değildir.* Allah, bağışladığını da, bağışlamadığını da örter. Ama örtme, onun manasının kapsamına girer. O'nun buna delaleti, ya içerme suretiyle veya gereklilik suretiyle olur.

---

*Bilakis, dostu ve sevgilisi olan Allah'a dönüşü, kendisini düşmanından kurtarışıdır. Düşmanı onun kötülüğünü istemekte, onu hayvanlık, şehvet ve cehalet ipiyle kendisine çekmektedir.Allah, ise onun dostudur ve mutluluğunu istemekte, onu çeşit çeşit nimetleri sebebiyle kendisine çekmektedir. Bunların en güçlüleri, afakta ve enfüsteki O'nun ayetleri ve değişmek bilmez sünnetleri, peygamberine vahyettiği hidayet ve delillerdir: "Gerçekten size Rabbinizden basiret geldi. Artık kim kalp gözüyle görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhine olur. Çünkü bu hususta ben sizin üzerinize muhafız değilim." (En'am, 104)

Bunun hakikatı; günahın kötülüğünden kaçınmadır. Örneğin, kafayı darbelerden koruyan "miğfer" de bu fiilden türemiştir. Gizleyip örtme de bu mananın beraberinde gelmektedir. Şayet böyle olmasaydı, sarık, şapka gibi şeyler de miğfer diye adlandırılmazdı ki bunlar aynı zamanda başı örtmektedir. "Miğfer" lafzında, koruma anlamının varlığı şarttır. İşte kulu da azaptan koruyan bu, istiğfar; mağfiret dilemedir: "Onlar mağfiret dilerken, Allah kendilerine azap edecek değildir. " (Enfal, 33) Allah, istiğfar edene asla azap etmez. Ama günahta ısrar ederek, Allah'dan sürekli mağfiret talebinde bulunana gelince bununki, mutlak istiğfar değildir. Dolayısıyla azaba mani değildir. İstiğfar, tevbeyi, tevbe de istiğfarı içerir. İkisi de aynı manada kullanılabilirler.

Ama birarada zikredildiklerinde, istiğfar; geçen birşeyin şerrinden korunma; tevbe ise, dönüş ve gelecekteki kötü amellerin korktuğu şerrinden korunma isteğidir. Burada iki günah sözkonusudur. Bunlardan biri geçmiş bir günahtır ki, istiğfar bunun içindir. Diğeri yapılmasından korkulan bir günahtır ki, tevbe ile bunun yapılmaması için azmetmektir. Allah'a dönmek her iki türü de içine alır; olmuş bir şeyin şerrinden korunmak için O'na dönüş; ilerde olabilecek bir kötülüğün şerrinden korunmak üzere O'na dönüş.

Aynı şekilde günahkar, kendisini helake götürecek bir yola çıkmış kişi gibidir. O, onu maksadına ulaştırmaz. Zira o, bu yolcuyu engellemekle emrolunmuştur. Sonuçta, kurtuluşunun gizli olduğu yola döner de, o kendisini maksadına ulaştırır. Orada felah bulur.

Burada zikredilmesi gereken iki husus vardır: İlki, birşeyin terki, ikincisi başka birşeye dönüştür. Tevbe, dönüş, istiğfar ise terketmeye tahsis edilmiştir. İkisinden biri yalnız zikredildiğinde bu iki hususu da yerine getirir. Bu yüzdendir ki Yüce Allah: "Rabbinizden mağfiret isteyin, sonra O'na tevbe edin" buyurmuştur ki bu, batılın terkinden sonra doğru yola dönüş demektir.

Yine istiğfar, zararın giderilmesi, tevbe ise, menfaatın celbi babından değerlendirilebilmektedir. Mağfiret, kişiyi günahın kötülüğünden korurken, tevbe ona bu korumadan sonra istediğine ulaşmayı sağlar. Yalnız kaldıklarında herbiri diğerini gerektirir. Allah, en iyi bilendir.

---

*İstiğfar: Bağışlanma ve mağfiret isteğidir. Ve o, örtü, ayıp ve zararlı kusurların örtülmesidir. İnsanın en büyük ayıbı ve kusuru, cahillik ve haksızlığıdır. Cehalet ve haksızlıkla düşmanı onu, helaka ve alçalmaya itebilir. Bunların örtülüp gizlenmesi ancak, Rabbinin verdiği, ilim, adalet ve ihsan nimetlerinden yararlanmaya çalışarak uyanık kalmakla olabilir. Kul, insani değerini her unutuşunda hayvanların toprağına sürülür, cehalet ve zulmü artar, kendini rezil eder. İnsanlığına önem verdiği ve onu Allah'ın ayetleri ve kevni sünnetleri üzerinde düşünerek beslediğinde ise, Allah onun, eksik ve ayıplarını bağışlayarak gizler. Böylelikle Allah'ın Rasulü'ne buyurduğu şu sözü anlaşılabilir: "Bu suretle Allah, senin günahından geçmişini ve geleceğini bağışlayacak, üzerindeki nimetini tamamlıyacaktır ancak ve seni dosdoğru bir yola iletecektir" (Fetih, 2) Allah Rasulü, asla bir günah işlememiş, Rabbine isyan etmemiş, O'nun emri konusunda fıska düşmemiştir. Bu ancak beşeri ayıplarının ve fıtri kusurlarının kendisine verilen hidayet ve ilimle örtülüp gizlenmesidir.

Samimi Tevbenin Hakikati

Bu, samimi tevbenin ve hakikatının zikredilmesiyle ortaya çıkacaktır: Yüce Allah buyurur ki: "Ey inananlar, Allah'a yürekten bir tevbe ile tevbe edin. Umulur ki Rabbiniz sizin günahlarınızı örter de sizleri altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar." (Tahrim, 8) Bu ayette Yüce Allah, kötülüklerin şerrinden korunmayı -ki bu günahların örtülüp bağışlanmasıdır-, kulun istemediğini ortadan kalkmasına benzetmiş, cennete girmeyi (kulun isteği), samimi tevbeye bağlamıştır. Ayetteki "nusuh" kelimesi, "faul" vezninden olup mübalağalı anlatımda kullanılır. Tıpkı, "şekür=şükreden", "sabur=çok sabreden"de olduğu gibi. "Nasuh" kelimesinin kökü olan "nasaha" fiili, birşeyin sahtelikten ve şaibelerden hali ve beri olması manasına gelir. Tevbede, ibadette ve danışmada "nusuh" sözkonusudur. Bu, tüm bu fiillerin, sahtelikten, kusur ve fesattan kurtarılması için gereklidir. Genel kullanımına göre nush, sahtekarlığın zıddıdır.

Selefin bu konudaki ifadeleri muhteliftir. Hepsi de tek bir şeye döner. Ömer ibn Hattab ve Übeyy b. Ka'b (ra) şöyle derler: "Tevbe-i nasuh, günahtan dolayı tevbe etmek, sonra ona dönmemektir. Tıpkı sütün memeye bir daha dönmemesi gibi." Hasan el-Basri ise şöyle der: "Bu, kulun geçen günahı için pişman olması, ona bir daha dönmemek üzere toplanmasıdır." Kelbi ise şunu söylemiştir: "O, dil ile istiğfar etmek, kalp ile pişman olmak ,beden ile kendine sahip çıkmaktır." Said b. Müseyyeb ise şunu ifade etmiştir: "Tevbe-i nasuh yapın, nefislerinize onunla nasihatta bulunursunuz." O, tevbe-i nasuhun manasını, tevbekara nasihat eden olarak ele almıştır. Bunu nâsıh (nasihat eden) manasına almıştır.

İlk görüşün sahipleri ise "nasuh" kelimesini meful/nesne olarak ele almaktadırlar: Buna göre, tevbe eden samimi olmakta, tevbeye en ufak bir sahtekarlık sızmamaktadır. Bu durumda o, ya "mensuhun fiha" manasındadır ki "rakube=çok binilen", "halube= sütü bol hayvan" örneklerinde olduğu gibi veya fail/ özne manasındadır ki, nasih, sadık ve halis manalarına gelir.

Muhammed b. Ka'b el- Kurazi der ki: "Tevbe-i nasuhu toplayan dört şey vardır: Dil ile istiğfar, bedenle vazgeçiş, bir daha dönmemeyi kalp ile isteme ve kötü dostları terketmek."

Ben de derim ki: Tevbedeki nush, şu üç şeyi ihtiva eder:

İlki: O bütün günahları kapsayacak genişlikte olup ele almadık bir günah bırakmaz.

İkincisi: Azim ve doğruluğun bütünüyle günahlar üzerinde toplanmasıdır ki, bunun tereddüte yer vermeyecek şekilde kesin olması gerekir. Hatta, onun üzerinde kişi bütün irade ve azmini toparlar.

Üçüncüsü: Tevbe-i nasuhun, ihlasını, sırf Allah korkusuyla vaki oluş halini zedeleyecek şaibe ve illetlerden beri tutulması. Böyle bir tevbe, malını, saygınlığını; makam ve mevkiini, mal rızkını korumak, insanların övgüsünü kazanmak veya başka bir dünyevi ve maddi sebepten dolayı tevbe eden birinin tevbesi gibi olmamalıdır.

Bu üç unsurdan ilki, tevbe edilen şeye, üçüncüsü, kendisine tevbe edilene, ortancası ise bizatihi tevbe edenin kendisine müteallıktir. Tevbenin nasıh oluşu, ondaki doğruluk ve ihlası, günahları kapsamasını gösterir. Kuşkusuz böyle bir tevbe, istiğfan gerektirir ve onu da ihtiva ederek bütün günahları yok eder. Bu, tevbeden daha mükemmel bir haldir. Kendisinden yardım istenen Allah'dır ve O'na tevekkül ederiz. La havle vela kuvvete illa billah.

Kötülüklerin Örtülmesi İle Günahların Bağışlanması Arasındaki Fark

Bu bahis, kötülüklerin örtülmesi ile günahların bağışlanması arasındaki fark hakkındadır. Bu iki lafız, Kur'an-ı Kerim'de aynı yerde birleşik olarak yer aldıkları gibi birbirlerinden bağımsız olarak da zikredilmişlerdir. Bitişik olma haline örnek olarak şu ayet-i kerimeyi gösterebiliriz: "Ey Rabbimiz, bizim günahlarımızı bağışla ve kusurlarımızı ört, canlarımızı da iyilerle beraber al." (Al-i İmran, 193) Yalnız olmalarına ise şu ayeti gösterebiliriz: "İman eden,salih ameller işleyen ve Muhammed'e indirilene inananların -ki rablerinden gelen hak da budur- da Allah kusurlarını örter ve hallerini düzeltir." (Muhammed, 2) O, mağfiret hakkında şöyle buyurur: "Onlar için orada her türlü meyve ve Rabblerinden mağfiret vardır. " (Muhammed, 15), "Rabbimiz, bizim günahlarımızı bağışla.." (Al-i İmran, 147)

Burada dört husus gündeme gelmektedir: Günahkar, kötülükler, mağfiret ve örtme.

Günahlar (zünüb): Bunlarla murad olunan büyük günahlardır. Kötülükler ile ise, küçük günahlar kasdeedilir. Bunlar hususunda kefaret söz konusu olabilir ki bu, hata ve benzerleridir. Bu yüzdendir ki bunlar için örtme geçerli olmuş ve kefaret alınmıştır. Bundan dolayı bunun, büyük günahlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur ki, iki görüşün en sağlıklısı budur. Mesela bu, kasden adam öldürmede geçerli değildir. Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'in mezheplerine göre 'yemin-i ğamus'ta da bu geçerli değildir.

Kötülüklerin, küçük günahlara tekabül ettiğinin, bunların örtülmesinin delili Yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Eğer yasak edildiğiniz büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kötülüklerinizi (kabahatlarınızı) örteriz ve sizi ikram edileceğiniz şerefli bir mevkie koyarız." (Nisa, 31) **Sahih-i Müslim**'de de Ebu Hureyre'nin şu hadisinde Allah Rasulü (sav) buyurur ki: "Beş vakit namaz, cumadan cumaya namaz, Ramazan'dan ramazana oruç, büyük günahlardan çekinirseniz bunlar, arasındaki küçük günahların örtücüsüdürler." **(Müslim, Tahare, 14; Tirmizi, Salat, 160; Müsned, II, 400, 414, 484)**

Bağışlanma (mağfiret), örtme (tekfir) kelimesinden daha kapsamlıdır. Bu yüzdendir ki o, büyük günahlarla birlikte, örtme ise küçük günahlarla birlikte kullanılmıştır.* Mağfiret lafzı,korumayı ve korunmayı ihtiva ederken, "tekfir" lafzı, örtmeyi ve izaleyi ihtiva eder. Yalnız kaldıklarında ise herbiri diğerinin içine girer. Nitekim Yüce Allah'ın "Onların kötülüklerini/ günahlarını bağışladı" buyruğunda, hem büyük hem de küçük günahlardan bahsedilmektedir. Hatta tek başına kullanılan "tekfir", amellerin en kötülerini ihtiva eder. Nitekim Yüce Allah buyurur ki: "Allah onların işlediklerinin en kötüsünü örtmek için.." (Fatır, 30)

---

*Seyyid Raşid Rıza dedi ki: "Musannif, her zamandakinden farklı olarak bu bahsi geniş bir şekilde ele almamıştır. "Tekfir" kötülükler (seyyiat) için kullanılır. Af da aynı şekildedir. "Mağfiret" onun da söylediği gibi günahlar için geçerlidir. Mağfiretin büyük günahları da şamil olması tartışma konusudur. "Zenb (günah) hayvanın kuyruğundan türetilmiştir. Buna göre o, failinin maslahatıyla uyuşmayan şeyi takip eden, izleyen akıbet ve sorumluluktur. Kesin olarak masiyet olması gerekmez. İctihad da olabilir ki, maksada muvafık olmadığında o da ceza görür. Nitekim, Allah Rasulü'ne de, "zenb" izafe edilmiştir ki buna örnek olarak, Tebük Gazvesinde geride kalanlardan izin isteyenlere izin vermesi gösterilebilir. Allah Teala Lut kavmi hakkında şöyle buyurur: "...Bundan evvel kötü işler (seyyiat) yapmakta olan kavmi.." (Hud, 78) Burda bahsi geçen nehy edildiğiniz büyük gü-

Kişi bunu anladığında, musibetlerden, dert ve sıkıntılardan dolayı yapılan vaadlerin sırrını anlar. Nitekim, hadis-i şerifte Allah Rasulü şöyle buyurur: "Mü'mine hiçbir musibet isabet etmez, sıkıntı ve keder gelmez -hatta batan diken dahi- ki Allah ondan dolayı onun hatalarını bağışlamamış olsun." (**Buhari, Merda, 1; Müsned, II, 303, 305; III, 18, 48, 61**) Günahların bağışlanması ise yalnız başına musibetlerde yoktur. Zira, günahların tümü ancak tevbe ile bağışlanır. Veya iyiliklerle, zayıflayarak yok olurlar. O, tıpkı deniz gibidir ki, leşten dolayı değişmez. Su belli bir noktaya ulaşınca kir taşımaz.

Günah ehli için dünyada içinde temizlenebilecekleri üç cehennemin ateşiyle temizlenirler. Bunların ilki, Tevbe-i Nasuh nehridir. İkincisi, hasenat nehri, üçüncüsü ise, örtücü ve muazzam musibetler nehridir. Allah kulu için hayır dilediğinde onu bu üç nehirden birine sokar da, kıyamet günü pak ve temiz bir şekilde gelir ve dördüncü temizliğe ihtiyacı kalmaz.

Kulun Allah'a Tevbesi Allah'tan Bir Tevbe İle Kuşatılır

Kulun, Allah Teala'ya tevbesi, Allah'dan kendisine ilki tevbesinden önce ikincisi tevbesinden sonra olmak üzere iki tevbeyle kuşatılmış olur. Allah, önce izin, ilham ve tevfikiyle tevbe eder, ardından kul tevbe eder. Daha sonra Allah ona bir defa daha bu sefer kabul ve sevaplandırmak için yine tevbe eder. Yüce Allah buyuruyor ki: "Andolsun ki Allah, peygambere ve güçlük saatinde ona tabi olan Muhacir ve Ensar'a, içlerinden bir kısmının kalpleri az daha eğilecek gibi olmuşken, tevbe nasip etti de; tevbelerinin kabulü ile iltifat buyurdu. Çünkü O çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır; Allah, haklarında hükmü geri bırakılan o üç kişiyi de bağışladı. Çünkü, o derece bunalmışlar ki, yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş ve vicdanları da kendilerini sıkmıştı. Allah'dan kurtuluşun, ancak ona sığınmakla olduğunu anlamışlardı. Bundan sonra, Allah onları tevbekar olmaya muvaffak kılıp, tevbelerini kabul buyurdu. Şüphesiz ki, Allah, tevbeleri çok kabul edicidir, çok merhametlidir." (Tevbe, 117-118) Yüce Allah, bu ayette, kendisinin tevbesinin onların tevbesini geçtiğini ve bu tevbenin onları tevbekar kıldığını haber vermektedir. Bu, onların tevbe etmelerini gerektiren bir sebep olmuştu. Bu durum da ise, illetinin kalkmasıyla hüküm de ortadan kalkmaktadır.

Bunun bir benzeri, Allah'ın hidayeti bulmadan önce kuluna hidayeti göstermesidir.* O da, bu hidayetle doğru yolu bulur. Bu hidayet ona, Allah'ın kendisini sevap-

---

nahlardan kaçınırsanız, sizin seyyiatınızı örteriz"; "Onlar ki günahın büyüklerinden, vebalden ve fuhşiyattan kaçınırlar, ancak ufak tefek kusurlar başka .. Şüphe yok ki senin Rabbin mağfiretlidir." (Necm, 32) Tekfir, seyyiatla kullanılır. .Seyyiattan maksadın, küçük günahlar olduğu, Al-i İmran ve Nisa Suresi'nin ilgili ayetlerinde görülmektedir. Seyyie, "sû'" dan gelir. Failinin dünya ve ve ahirette veya her ikisinde de kötülük ettiği durumdur.

*Rabbi ona fıtri hidayeti vererek şöyle buyurmuştur: "Biz insanı bir takım katkılarla karıştırılmış landırabileceği başka bir hidayeti bulmasını gerektirir. Hidayetin sevabı, sonrasında hidayettir. Aynı şekilde dalaletin cezası da, ondan sonrasında yine dalalettir. Yüce Allah buyurur ki: "Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetlerini artırmakta..." (Muhammed, 17) O, önce onlara hidayeti göstermiş, onlar da hidayeti bulmuşlardır. O da ikinci defa onların hidayetlerini artırmaktadır. Sapıklık ehli içinde benzer bir durum sözkonusudur: " Ne zaman ki sapıklık ettiler, Allah da kalplerini saptırdı." (Saff, 5) Buradaki ikinci sapıtma, onların ilk sapıtmalarına verilen cezadır.

İşte Yüce Allah'ın "Evvel" ve "Ahir" isimlerinin sırrı budur. O, hazırlayan, yardım edendir. Sebeb de sonuç da O'ndandır. Kendinden yine kendine sığınan O'dur. Nitekim, kainatta O'nu en iyi tanıyan kişi (Rasulullah (sav)), "Ve senden sana sığınırım", buyurur. Kul tevbekar, Allah tevbeleri kabul edendir. Kulun tevbesi, onun isyandan sonra yine efendisine dönmesidir. Allah'ın tevbesi ise iki türdür: İzin ve tevfik, kabul ve yardım.

Tevbenin de bir başlangıcı ve sonu vardır. Başlangıcı: Dosdoğru bir yol üzerinde Allah'a dönüştür. Bu, dosdoğru yolu, kulları için O koymuştur. Ve O'nun rızasına bu yol götürür. Allah şu buyruklarıyla bu yolu tutmamızı emreder: "İşte bu benim dosdoğru yolum. Onu izleyin, başka yollar izlemeyin. " (En'am, 153), "Emin ol ki sen elbette bir doğru yola kılavuzluk ediyorsun; O, Allah'ın yoluna ki, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İyi bil ki, bütün işler sonunda yalnız Allah'a döner." (Şura, 52-53); "Onlar, sözün en güzeline hidayet edilmişler ve kendisine çok hamdedilenin yoluna iletilmişlerdir. " (Hacc, 24)

Sonu ise, âhirette Allah'a dönüş ve O'nun kendisini cennete ulaştıracak yoluna giriştir. Kim ki bu dünyada tevbe ile Allah'a dönerse; ahirette de sevap ile yine O'na döner. Bu, Yüce Allah'ın şu buyruğunun tevillerinden biridir: "Her kim tevbe edip de salih amel işlerse, muhakkak ki o, Allah'a makbul bir şekilde döner. " (Furkan, 71) Begavi ve diğerleri bunu, ölümden sonra güzel ve makbul bir şekilde Rabbine döner" diyerek tefsir etmişlerdir. Ayetteki ilk tevbe, "kim tevbe ederse", şirkten geri dönüş, ikinci tevbe ise Allah'a, sevap ve mükafata dönüştür.

İkinci tevil: Mükafat, emirlerin manasını ihtiva eder. Mana; kim tevbeye azmeder ve onu isterse, tevbesini Allah'a has kılsın başkasına değil, şeklindedir.

Üçüncü tevil: Murad, bu manayla birliktedir ki o da, tevbekara kime tevbe ettiğinin hissettirilmesi ve bildirilmesidir. Mana; Tevbesinin kime, dönüşün kime olduğunu bilsin. Kuşkusuz bu dönüş başkasına değil yalnızca Allah'adır.

Bu durumda -iki tevilden biri üzerinde- Yüce Allah'ın şu buyruğunu hatırlarız: "Ey Rasul, sana Rabbin'den indirileni tebliğ et. Etmezsen elçilik görevini yerine getirmemiş olursun.. "(Maide, 67) Yani, O'nun emirlerine isyan ederek, risaletini tebliği etmeyenin başına neler geleceğini bil.

---

bir nutfeden yarattık. Onu denemek üzere işitici ve görücü kıldık; Biz ona hidayet yolunu gösterdik: İster şükredici olsun, ister nankör" (İnsan, 2-3) O, fıtri hidayetini güzel kullanır, gözünü, kulağını ve kalbini iyi değerlendirirse ve bunlardan dolayı Rabbine şükrederek bunlardan daha güzel yararlanma yollarını araştırıp bulursa Allah da onun hidayetini arttırır, tefekkür ve akletme nimetini arttırarak, saf ve duru bir hale getirir. O da bununla, Allah'ın ve Rasulü'nün sözlerini anlayıp fıkhetmeye başlar: "Allah'ın kendisine nur vermediği bir kimse için asla nur yoktur." (Nur, 40)

Dördüncü te'vil: Tevbe öncelikle niyet ve onu yapmaya azmetmekle gerçekleşir. Niyet güçlenir ve kesinleşirse, tevbe de gerçekleşmiş olur. Tevbe ilk olarak, onu yapmaya kasd ve niyet etmek, ikincisi tevbenin bizzat vuku bulması ile tahakkuk eder. Bunun anlamı şudur: Kim Allah'a tevbe etmeyi içinden geçirir, niyet ve azmederse, onun tevbesi işlerlik kazanmış demektir. Bu, Rasulullah (sav)'ın "Kim Allah ve Rasulu için hicret etmişse, hicreti amacına ulaşmıştır, her kim dünyevi bir şey elde etmek, ya da bir kadınla evlenmek gayesiyle hicret etmişse, gerçek anlamda hicret etmemiştir" (**Buhari: Bed'ul- Vahy, 1; İman, 41; Müslim, İmare, 155; Tirmizi, Fedailu'l- Cihad, 16; Ebu Davud, Talak, 11**) hadisine benzemektedir.

Günahlar

Günahlar; Kur'an, sünnet, önceki alimlerin sözleri ve kıyas itibarıyla "küçük" ve "büyük" olmak üzere iki kısma ayrılır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız günahlarınızı örteriz." (Nisa, 31) Yine Allah Teala, "Ufak kabahatlar dışında büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınanlar" (Necm, 32) buyurur. Peygamberimiz (sav) de sahih olarak nakledildiğine göre şöyle buyurmaktadır: "Beş vakit namaz ile cuma, diğer cumaya, Ramazan da diğer Ramazan'a kadar arada işlenenleri - büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde siler." (**Müslim, Tahare, 14; Tirmizi, Salat, 160; Müsned, II, 400, 414, 484**)

Ebu İshak el- İsferaini'nin "Günahların hepsi büyüktür; içlerinde küçük yoktur" sözünden maksadı," derece itibarıyla bütün günahlar birdir, dolayısıyla nazarın günah derecesi ile zinanın günah derecesi aynıdır " demek değildir. İsyana sebep olmaları açısından hepsi büyüktür. Fakat bununla beraber bir kısmı diğerinden daha büyüktür. Ancak bu konudaki ihtilaf lafzîdir, manaya yönelik değildir.

Peygamberimizin "küçük günahlardan sakının" (**Müsned, V, 331**) şeklindeki hadisinde geçen "muhakkarat" ile ayette geçen "lemem" tabirlerine gelince, bir görüşe göre ayette geçen "lemem" büyük günahtır. Bu görüşü Begavi ve diğerleri nakletmiştir.

Bunlar ayetteki istisna için, "büyük günahı işleyip ondan tevbe etmek, günaha girip ardından son vermek, sürekli yapmamak demektir" demişlerdir. Buna göre "lemem" in istisna edilmesi, "kaçınma" açısındadır. O zaman ayetin anlamı, "onlardan büyük günah sadır olmaz, ancak geçici şeyler vuku bulur" tarzında olur.

Cumhura göre büyük günahlardan istisna yapılması, "istisna-i munkatı" dır (farklı cinsten istisna). Yani, onlardan büyük günah değil, küçük günah sadır olur.

Cumhur, genellikle aksi olduğu halde istisnanın olumlu bir cümleden sonra istisna olarak getirilmesini güzel bulmuş, bunu "müferrağ istisna" (istisna edilen şeyin hazfedildiği istisna) mevkiinde kabul etmiştir. Çünkü buradaki olumlu cümlede aslında bir olumsuzluk gizlidir. Buna göre mana şöyledir: "Onlar büyük günah ve kötülükleri yapmaya teşebbüs etmezler, işlemezler. Burada "lemem"in istisna edilmesi güzel bir şeydir.

Ebu Ishak'ın söylemeye cesaret ettiği, "Günahların hepsi büyüktür" sözü, muhtemelen bu sebeptendir. Çünkü istisnada aslolan muttasıl (aynı cinsten) olması, özellikle olumlu cümle bulunmasıdır.

Bununla beraber, nasslar ve selefin icmaı, günahların küçük ve büyük diye ikiye ayrılması yönündedir. Ancak alimler iki konuda ihtilaf etmişlerdir: Birincisi "lemem"in ne olduğu, ikincisi "kebair"in belli sayı ve tarifinin bulunup bulunmadığı meseleleridir. İki konu ile ilgili bazı bilgileri aşağıda zikredeceğiz.

"Lemem" Konusunda Selefin Görüşleri

Bir grup selef aliminden rivayet edildiğine göre "lemem" büyük günah da olsa, günahı bir defa işlemek, tekrar ona dönmemektir.* Begavi bunu Ebu Hureyre, Mücahid, Hasan ve Ata'nın İbn Abbas'tan yaptığı rivayete dayandırır ve ayrıca Abdullah b. Amr b. As'ın şöyle dediğini nakleder: "Lemem, şirkin dışındaki günahlardır." Ebu Salih şöyle der: "Bana Yüce Allah'ın "lemem dışındaki" sözü soruldu. Ben de, "işlediği bir günahı tekrarlamayan, kişidir dedim. Bu olayı İbn Abbas'a anlattığımda, "sana Allah'ın bir meleği yardım etti", dedi.

Cumhur'a göre "lemem" kebair'in dışındaki günahlardır. Bu İbn Abbas'tan gelen iki rivayetin de sahih olanıdır. **Sahih-i Buhari'**de geçen Tavus'un rivayet ettiği hadiste İbn Abbas şöyle demektedir: "Ebu Hureyre'nin Nebi (sav)'den rivayet ettiği şu ifade kadar "lemem"i açıklayan başka bir şey görmedim: Allah insanoğluna mutlaka zinadan bir pay ayırmıştır. Onlardan birini mutlaka işler. Gözün zinası bakmaktır, dilin zinası namahremle (lüzumsuz) konuşmaktır. Nefis istek ve arzu duyar, tenasül uzvu onu ya doğrular, ya da yalancı çıkarır." **(Buhari, İsti'zan, 12; Müslim, Kader, 20)** Müslim'in rivayetinde ise, Süheyl b. Ebi Salih babasından, o da Ebu Hureyre'den şöyle nakletmiştir: "Gözün zinası bakmak, kulağın zinası (namahremi) dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası tutmak, ayağın zinası da (bu maksatla) adım atmaktır" **(Müslim, Kader, 20)**

Kelbi'ye göre "lemem" iki türlüdür. Birincisi Allah'ın dünyada had, ahirette de azab yüklemediği günahlardır. Bunlar büyük günah ve aşırılığa ulaşmadığı takdirde beş vakit namazın yok ettiği günahlardır. Diğeri müslümanın bir defa işledikten sonra tevbe ettiği büyük günahtır.

Said b. Müseyyeb (lemem için), "kalple işlenen, yapılması tasarlanan günahtır" demiştir.

Hüseyn b. el-Fadl şöyle der: "Lemem gayr-i ihtiyari ilk bakıştır. Bu bağışlanır. Bakışını tekrar ederse artık bu lemem olmaktan çıkar, günah kapsamına girer. Nitekim Ata'nın İbn Abbas'tan naklettiği bir hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allahım, bağışlarsan çok günahı bağışlarsın. Küçük günahı olmayan hangi kulun var ki?" **(Hakim, Müstedrek, II, 469)**

Üçüncü bir grup ulema ise, "lemem"in müslüman olmadan önce cahiliye devrinde işlenen günahlar olduğunu söylemiştir. Allah bunlardan hesaba çekmeyecektir.

---

*Arap dili ve Kur'an naslarının ifade ettiği anlama göre "lemem", ne olursa olsun mümininin kendisinden kurtulmak ve nefsini korumak için uğraştığı, çirkin bulup, Allah'a sığındığı günahlardır. Buradaki istisnanın muttasıl olması daha açıktır. Nitekim bir ayette: "Takvaya erenler, kendilerine şeytanın bir vesvesesi dokunduğunda (Allah'ın emir ve yasaklarını) hatırlayıp, hemen gerçeği görürler" (Araf, 201) buyurulmuştur.

Müşrikler müslümanlara "daha dün siz bizimle beraber bu günahları işliyordunuz" diye laf atınca bu ayet (lemem ayeti) nazil olmuştur. Bu, Zeyd b. Sabit ve Zeyd b. Eslem'in görüşüdür.

Doğru olan cumhurun görüşüdür ki o da lemem'in küçük günahlar olduğudur. Mesela bakış, yüz hareketleri, öpme gibi günahlar böyledir.

Bu, sahabenin çoğunluğu ve sonrakilerin görüşüdür. Ebu Hureyre, Abdullah b. Mes'ud, İbn Abbas, Mesruk ve Şa'bi'nin görüşü de bu yöndedir. Ebu Hureyre ve İbn Abbas'ın "kişi büyük günah işler sonra tekrar etmez" şeklindeki ikinci bir rivayeti de bu görüşe ters düşmez. Çünkü "lemem" Kelbi'nin dediği gibi ya her ikisini (küçük- büyük) kapsamakta, yahut da Ebu Hureyre ve İbn Abbas, kebire'yi bir defa işleyip sürekli yapmayan, ömründe bir defa farkında olmayarak kendisinde beliren kişileri de "lemem" e katmakta ve birkaç defa üstüste işlenmesi halinde büyüyüp kebire haline geldiğini düşünmektedir. Bu da Sahabe'nin (ra) fakihliğinden ve ilimlerinin derinliğinden kaynaklanmaktadır. Allah'ın kuluna bir, iki veya üç defa için müsamaha göstereceğine şüphe yoktur. Ancak, günahı alışkanlık haline getirip birçok defa tekrarlayanların bu gafletinden korkulur. Seleften gelen haber ve olaylar delalet eder. Hz. Ali (ra)'dan nakledildiğine göre, Hz. Ali (ra) kendisine gönderilen bir hırsızın elinin kesilmesini emreder. Hırsız: "Ya emirel- mü'minin vallahi bu ilk çalışım" deyince Hz. Ali:"Yalan söylüyorsun!" der. Hırsızın eli kesildikten sonra Hz. Ali (hırsıza dönerek): "Bana doğru söyle bu defayla kaç oldu?" diye sorunca, hırsız: "Şu kadar" diye sayısını söyler. Bunun üzerine Hz. Ali "Doğru söyledin, Allah ilk günahtan dolayı sorumlu tutmaz" şeklinde karşılık verir. İlk günah her ne kadar "lemem" olmasa da onun türü ve benzeri sayılır. Buna göre Ebu Hureyre ve İbn Abbas'ın iki kavli çelişkili değil, müttefiktir. Yine de doğrusunu Allah bilir.

"Lemem" lafzında, zaman zaman fiile yönelme ve yaklaşma manası da vardır. Nitekim birine yaklaştığı, fakat buluşmadığı zaman "Lemem" kelimesi kullanılır (elemme). Bu yüzden öpmek ve göz işareti "Lemem" olarak isimlendirilmiştir. Çünkü sonrasının işlenmesine sebep olur. Aynı şekilde falan adam bizi "lemamem" ziyaret eder, arasıra görmeye gelir demektir. Lafzın manası, Sahabenin ayeti tefsir ettiği iki vecih üzere sabittir. "Lemem dışında diğer büyük günahlar ve diğer çirkin işlerden sakınanlar.." ayeti, "lememden sakınmazlar" manasına gelmez. Öyle olsa "Lemem"i terketmediklerinden dolayı onları övmek gerekir, halbuki bu mümkün değildir. Bilakis, kelamın muhteva ve manasından istisna yapılmıştır. Çünkü sözün gelişi insanların iyi ve kötü diye taksim edilmeleri ve Allah'ın iyiliğinden dolayı şunu mükafatlandırması, kötülüğünden dolayı da bunu cezalandırması ile ilgilidir. Akabinde Allah iyileri, "büyük günahlar ve çirkin işlerden sakınanlar" diye nitelemektedir. Bunun anlamı şudur:

"Kişi, büyük günah ve çirkin davranışlardan uzaklaşmadıkça iyi,iyiliğinin karşılığını gören, Allah'ın azabından kurtulan kimselerden olamaz."Böyle olunca "lemem"in istisna edilmesi -her ne kadar "kebair" in içine girmese de- yerinde olur. Çünkü "lemem" de günah (ism) ve fuhşiyyat cinsindedir.

İstisnadaki inkıtanın kaidesi; "müstesna"nın "müstesna minh"in kendisine dahil olması ve lafzını kapsamasa da cinsine dahil olmasıdır. Mesela "Arada boş sözler değil sadece esenlik veren sözler (selam) işitirler" (Meryem, 62) ayeti böyledir. Ayette geçen "selam", içinde boş ve faydalı olanın da bulunduğu "söz" kavramı içine girer. Aynı şekilde "orada serinlik bulamayacaklar, kaynar su ve irinden başka bir içecek tadamayacaklardır" (Nebe, 24-25) ayetinde, "hamim" ve "gassak" farklı biçimde olan "tatma" kapsamına girer. Sanki birinciler için "orada selamdan başka bir şey işitmezler" ikinciler için de "kaynar su ve irinden başka bir şey tatmayacaklar" denilmiştir. Bu da açık olarak cinsin cüzlerinden biri üzerine bina edilmiştir, ki nefyi de açık ve kesin olsun. Yoksa ferdin tahsis edilmesini ayrıca gerektirecek genel bir ifade kullanılmamıştır. Yine Allah'ın "bu husustaki bilgileri ancak zanna uymaktan ibarettir" (Nisa, 156) ayetindeki "zan" ifadesi de ilim ve zannı kuşatan şuura girer.

Bundan daha açık olanı, kelamın lazımından anlaşılacak bir munkatı istisnanın vuku bulmasıdır. Mesela, "Geçmişte olanlar hariç babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin" (Nisa, 22) ayetinin anlamı şudur: Haram kılınmadan önce yapılanlar hariç babaların nikahladığı kadınlarla evlenmek cezalandırma sebebidir. Haram kılınmasından öncekiler ise affedilmiştir. Bir diğer örnek, ".. geçmişte olanlar hariç iki kız kardeşi bir arada almak.. haram kılındı" (Nisa, 23) ayetidir. Ayetten maksat, "öncekilerin şeriatında olanlar, bu haram kılınmadan anlaşılan çirkinlik ve faillerinin zemmedilmesi hususunda istisna" ise de "öncekiler hariç" denilmesi uygundur. Arapçanın inceliğinden kaynaklanan bu durumu gözönünde bulundurmak gerekir.

"Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar" (Duhan, 56) ayetindeki istisnaya gelince, bu istisna hayatın devamının gerçekleşmesi ve ölümün ortadan kalkması manasını ifade eder. İstinsa aynı zamanda birinci umumi nefyi, kendisinden istisna yapılmayan nass yerine koymaktır. Zira cüzlerinden birinin istisnası yapılabildiği takdirde, istisna-i munkatı' şeklinde zikredilmesi daha evla olur. Bu istisna genelliği korumayı te'kid ve kesinleştirme yerine geçer. Bu durum bütün munkatı istisnalarda geçerlidir. Arapça'nın sırlarından olan bu durumu düşün. Mesela: "gizlenmiş hiç kimse yoktur" cümlesinden anlaşılır ki birini bulacak olsan, onun gizlenenlerden olup olmadığına bakmaksızın istisna edersin.

"Sonra kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi hatta daha da katı oldu" (Bakara, 74) ayeti ile "O'nu yüzbin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik" (Saffat, 147) ayetindeki veya (ev) edatı da buna yakındır. Bu ayetler, sanki birinci ayetten maksadın mübalağa değil hakikatı belirtmek olduğunu gösterir gibidir. Çünkü eğer kalplerinin katılığı taş katılığını geçmese de en azından onun kadardır. Aynı şekilde eğer sayılan yüz bini aşmıyorsa ondan aşağı da değildir. İkinci ayetteki veya (ev) edatı yüzbin sayısını korumayı ifade ediyor gibidir. Yoksa mübalağa kastedilmiş değildir. Yine de Allah daha iyi bilir.

Selefin Büyük Günah Hakkındaki Görüşleri

Büyük günahlara (kebair) gelince, selef alimleri bu konuda tezat derecesinde olmayan ve biribirine yakın görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir.

Buhari ve Müslim'de geçen Şa'bi'nin Abdullah b.Amr'dan rivayet ettiği hadiste Rasulullah (sav) "Kebair, Allah'a şirk koşmak, anne babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir" **(Buhari, Eyman, 16; Müsned, II, 201)** buyurmuştur.

Yine Sahihayn'da Abdurrahman b. Ebi Bekre'nin babasından rivayet ettiği hadis-i Şerif'te Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. "Size üç büyük günahı haber vereyim mi?" Ashab "Evet ya Rasulullah" deyince, Rasulullah " Allah'a şirk koşmak, anne-babaya karşı gelmek, -oturduğu yerde doğrularak- ve yalan yere şahitlik etmektir" dedi. Bu sonuncusunu o kadar tekrarladı ki içimizden "keşke sussaydı" demeye başladık. **(Buhari, Edeb, 6; Müslim, İman, 143; Tirmizi, Şehadet, 3)**

Sahih'te Ebu Vail'in Amr b. Şurabil'den, onun da Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettiği şu hadis yer almaktadır:İbn Mes'ud: Rasulullah'a "en büyük günah hangisidir ?" diye sorduğunda Rasulullah (sav): "Seni yarattığı halde Allah'a ortak koşmandır" buyurdu. "Sonra hangi günah gelir? diye sordum: "Seninle beraber yiyip içecek diye çocuğunu öldürmendir" dedi. "Sonra hangisi dedim": "Komşunun hanımıyla zina etmendir" dedi. Rasulullah'ın sözünü doğrularcasına yüce Allah hemen akabinde şu ayeti indirdi **(Buhari, Tefsir, 2; Müslim, İman, 142; Tirmizi, Tefsiru'l Kur'an, 26; Müsned, I, 434)**: "Onlar Allah'ın yanında başka ilahlara yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler." (Furkan, 68)

Buhari ve Müslim'de ayrıca Ebu Hureyre'nin Nebi (sav)'den naklettiği şu hadis mevcuttur: Rasulullah: "Helak eden yedi büyük günahtan sakının" dedi. Bunlar nelerdir ya Rasulullah? diye sorduğumuzda "Allah'a şirk koşmak, sihir, haksız yere adam öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, suçsuz ve temiz mümin kadınlara iftirada bulunmaktır" **(Buhari, Hudud, 44;Müslim, İman, 145; Ebu Davud, Vesaya, 10)** buyurdu.

Şu'be'nin Said b. İbrahim'den, onun Humeyd b. Abdurrahman'dan, onun da Abdullah b. Amr (ra) dan rivayet ettiği hadiste Rasulullah (sav) : "Günahların en büyüklerinden biri de kişinin anne ve babasına sövmesidir" buyurdu. Bunun üzerine etrafındakiler "kişi anne- babasına nasıl sövebilir?" dediklerinde " kişi başkasının babasına sövünce , o da onun babasına; annesine sövünce o da onun annesine söver" buyurdu. **(Buhari, Edeb, 4; Müslim,İman, 146)**

Ebu Hureyre'nin Rasulullah'tan rivayet ettiği bir başka hadisde de şöyle buyurmuştur: "Günahların en büyüklerinden biri de kişinin mümin kardeşinin hakkına haksız yere tecavüz etmesidir." **(Ebu Davud, Edeb, 40; Müsned,I, 190)**

Abdullah b. Mes'ud da "Günahların en büyüğü Allah'a ortak koşmak, Allah'ın azabından emin olmak, rahmetinden ümit kesmek, yardımından ye'se kapılmaktır" demiştir.

Said b. Cübeyr'in naklettiğine göre bir adam İbn Abbas'tan kebairin yedi tane olup olmadığını sormuş, İbn Abbas:

"Kebireler yaklaşık yediyüze varır. Ancak istiğfar etmekle kebire ortadan kalkar. Buna mukabil sürekli olursa küçük günahlar da büyük günaha dönüşür" demiştir. Yine İbn Abbas "Allah'a isyan niteliği taşıyan herşey kebiredir. Kim kebire'den bir şey işlerse Allah'a istiğfar etsin. Çünkü Allah, İslam'dan dönen yahut bir farzı inkar eden yahutta kaderi inkar edenlerin dışında hiç kimseyi cehennemde ebedi bırakmaz" demiştir.

Abdullah b. Mes'ud ise (r.a.) bu konuda şunları söylemiştir: "Nisa Suresi'nin başından, "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız günahlarınızı örteriz" (Nisa,31) ayetine kadar olan kısımda Allah'ın nehyettiği her şey kebire'dir". Ali b. Ebi Talha da kebireyi "Allah'ın cehennem, gadap, la'net veya azabla biten ayetlerindeki bütün günahlar" şeklinde izah etmiştir. Dahhak, "Allah'ın dünyada had yahut ahirette azabla tehdit ettiği günah olarak nitelemiştir.

Hüseyin b. Fadla ise "...bu büyük bir suçtur" (Nisa, 2), "Onları öldürmek şüphesiz büyük bir günahtır.." (İsra, 31), "doğrusu şirk büyük bir zulümdür" (Lokman, 13), "siz kadınların tuzağı büyüktür..." (Yusuf, 28) "Haşa bu büyük iftiradır." (Nur, 16) ve "doğrusu bu Allah katında büyük bir şeydir" (Ahzab; 53) ayetlerinde olduğu gibi Allah'ın "kebir" ve "azim" diye vasıflandırdığı bütün günahların büyük günah olduğunu söylemiştir.

Yezid b. Harun'un Humeyd b. Tavil'den, onun da Enes b. Malik'ten rivayet ettiği hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kıyamet Günü'nde arzın merkezinden bir ses yükselir: Ey Ümmeti-i Muhammed, Yüce Allah erkek-kadın hepinizi affetti. Aranızda yaptığınız haksızlıkları bağışlayın ve lutfumla cennete girin". **(Taberani)** Sufyan-ı Sevri bu hadise dayanarak Kebairi "kul hakkı ", küçük günahları da "Allah hakkı" olarak görmüştür. Çünkü Allah kerimdir, affeder.

Bana göre Süfyan'ın anlatmak istediği şudur: Kul ile Allah arasındaki günahlar kulların birbirlerine yaptıkları kötülüklerden daha hafiftir. Çünkü Allah'a karşı işlenen suçlar istiğfar, affetme, şefaat vb. yollarla bağışlanabilir. Kul hakkını ise mutlaka ödemek gerekir. Taberani'nin Mu'cem'inde şöyle bir hadis geçmektedir: "Kıyamet gününde Allah katında üç çeşit zulüm dosyası olacaktır: Birincisi Allah'ın kesinlikle affetmeyeceği zulümdür ki bu Allah'a ortak koşmaktır. Sonra "Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez" (Nisa, 48) ayetini okudu. Diğeri Allah'ın peşini bırakmayacağı zulümdür. Bu da kulların birbirlerine yaptıkları kötülüklerdir. Diğeri de Allah'ın pek önem vermediği kısımdır. Bunlar kul ile Allah arasında olan ve kulun kendisine yaptığı zulümdür". **(Heysemi, X, 348)**

Şüphesiz bu son dosya büyük ve küçük günahları kapsayacaktır. Ancak hak sahibi cömertlerin en cömertidir. Affedip bağışladığı, hesap sorduğundan kat kat fazladır. Bunun sonucu adaleti gereği her hakkın sahibine ulaşması için vazgeçmediği kul hakkından çok daha kolaydır.

Malik b. Miğvel'e göre "kebair, bid'at ehlinin yaptığı günahlar, seyyieler de ehl-i sünnetin yaptığı günahlardır."

Bence, burada bid'at'ı kebair'den sayarak bunu ehl-i sünnetin kebairinden daha büyük telakki etmiştir. Böyle olunca, ehl-i sünnetin kebairi bid'at'a nisbetle küçük günah sayılır. Bu yorum bazı selef alimlerinin "Şeytan günahtan çok bid'at'tan hoşlanır. Çünkü günahtan tevbe edilebilir ama bid'at'ten edilmez" şeklindeki görüşünün de anlamıdır.

Bir görüşe göre "kebair, kasden, bilerek yapılan günahlardır. Seyiat ise hata ve unutma veya zorla yaptırılan şeyler, nefsin içinden geçenler ve de ümmetin sorumlu olmadığı şeylerdir".

Bence bu çok zayıf ve çelişkili bir görüştür. Çünkü hata, unutma ve ikrah günah kapsamına girmez ki ondan sayılsın.

Günah'ta kasıt iki türlüdür: Büyük günah ve küçük günah. Muhtemelen yukarıdaki görüşün sahibi, bütün günahların kebair olduğu, küçük günahları da Allah'ın affettiği ve teklif kapsamına girmediği zehabındadır.

Bu doğru değildir. Çünkü "kebair" ve "segair" (küçük günah) günah cinsinin türleridir. Cinsi olmadan bir türün olması düşünülemez.

Başka bir görüşe göre kebair, günahı helal sayanların yaptıkları günahlardır. Şeytan'ın günahı gibi. Sagair ise af talep edenlerin yaptıkları günahlardır. Adem (as) 'ın günahı gibi.

Ben derim ki: Helal sayanın günahı küfür ile te'vil arasındadır. Eğer haram olduğunu biliyorsa kafirdir. Şayet haberi yoksa ya te'vil eden ya da mukallit durumundadır. Af talebinde bulunanların ise istiğfarı büyük ve küçük her günahı siler. İstiğfarın olduğu yerde kebire kalmaz.

Böyle bir ayırım aynı zamanda zayıftır. Ancak görüş sahibi "günahı helal sayanın cezası, haramlığını kabul edip pişman olan ve istiğfar edenin cezasından daha büyüktür" manasında bir şey kastetmişse o takdirde doğrudur.

Suddi'ye göre kebair, Allah'ın nehyettiği büyük günahlardır. Seyyiat ise bunlara götüren ve devamı şeklinde olan salih ve fasıkların ortak oldukları şeylerdir. Bakma, dokunma, öpme ve benzerleri gibi. Suddi bu iddiasını Rasulullah (sav)'ın şu sözüne dayandırmıştır:

"Gözler zina eder, ayaklar zina eder. Tenasül uzvu da bütün bunlara ya katılır ya da reddeder. " **(Müslim, Kader, 20)**

Bir diğer görüşe göre kebair, kulların küçük gördükleri, sagair ise büyük gördükleri ve yapmaktan korktukları günahlardır. Bu görüş sahipleri, Buhari'nin **Sahih**'inde Enes b. Malik'den rivayet ettiği "Siz öyle şeyler yapıyorsunuz ki, size göre kıldan daha incedir (basit bir şeydir). Halbuki biz bunları Rasulullah (sav) zamanında helak edici büyük günahlardan sayardık" **(Buhari, Rikak, 32; Müsned, III, 3, 157, 285)** hadisine dayanırlar.

Ben derim ki: Suddi'nin "kebair Allah'ın nehyettiği büyük günahlardır" sözü, bir şeyi kendisiyle açıklama nevindendir. Çünkü büyük günah kebairin kendisidir. Bundan maksadı şu olabilir: Yasaklar iki kısımdır: Birincisi, bizatihi kötü olan, yapılması fesada sebeb olan yasaktır. İşte bu kebiredir. Adam öldürmek, çalmak, iffetliye iftira atmak, zina etmek gibi. İkincisi, bunlara götüren şeylerdir. Bakma, dokunma, konuşma, öpme gibi zinaya götüren şeyler bunlardandır. İşte bu tür günahlar sagair'dir. Sagair, günaha hazırlayıcı şeyler, kebair ise asıl ve gerçek günahlardır.

"Kulların küçük gördüğü günahlar kebair, büyük gördükleri segair'dir" diyene gelince, eğer farkı büyük veya küçük görmeye irca etmişse bu doğru değildir. Çünkü insan bakmayı küçük görür, fuhşiyyatı ise büyük sayar. Eğer "insanların günahı küçük görmeleri Allah katında günahı büyültür, aşırı büyültmeleri küçültür" demek istemişse bu doğrudur. Çünkü kulun yanında günahı ne vakit basite indirgenirse Allah katında o ölçüde büyük addedilir: Kulun yanında vahim görülürse Allah indinde o kadar ufalır, hadis ancak bu şekilde yorumlanabilir. Çünkü Allah katında yüksek mertebeleri ve olgunluklarından dolayı sahabe, bu davranışları büyük günah sayıyorlardı. Onlardan sonrakiler de, mertebelerinin daha düşük olması ve aralarındaki farklılık sebebiyle bu tür davranışlar kıldan daha önemsiz görülmeye başlandı.

Bunu anlamak istersen bak! Sahabe arasında Rasulullah'ın (s.a.) bir nassını işittiği zaman buna kendi kıyası veya isteği, yahut keşfi yahut aklı, yahut ta siyaseti ile karşı çıkan var mıdır? Onlardan biri asla Resulullah'ın (sav) nassı önüne, akılla, kıyasla, keşfle, siyasi hesapla veya birini taklit etmekle birşey geçirmişler midir? Onların gözleri böyle bir şeyi görmekten korunmuş, kendi devirlerinde böyle bir şey görmemişlerdir, buna meydan vermemişlerdir. Öyleyken Ömer b. Hattab kendi hükmünü Rasulullah'ın nassının önüne geçirenlere kılıçla karşılık vereceğini söylemiş ve "benim hükmüm bu!" demiştir. Bir de bizim gördüklerimizi görse, falanın veya filanın görüşünü Nebi (sav)'in sözüne tercih etme, başkalarının görüşlerini reddedenlere düşmanlık besleme ve onların görüşlerini peygamberin sözünün önüne geçirme gibi belalara şahid olsa ne yapardı kimbilir? Yardım dilenen ve yardımını vaadeden Allah'tır ve ve O'na dönülecektir.

Bir görüşe göre "kebair, şirk ve ona götüren şeylerdir, sagair ise şirk dışında Tevhid ehlinin yaptığı günahlardır."

Bu görüş sahipleri görüşlerini "Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez, bunun dışındakilerden dilediğini affeder" (Nisa, 48) ayetine dayandırırlar. Ayrıca Rasulullah'ın "İnsanoğlu sen dünya kadar günah işlesen, sonra bana şirk koşmadan karşıma çıksan bütün günahlarını bağışlarım" **(Müslim, zikr, 22; İbn Mace, Edeb, 58; Müsned, V, 147, 148,153.)** hadis-i kudsisini de delil getiririyorlar. Bunun dışında merfu ve mevkuf olarak rivayet edilen "Zulüm üç dosyadır. Birincisi Allah'ın affetmediğidir, bu şirktir. Diğeri, Allah'ın vazgeçmeyeceği, bu kulların birbirlerine yaptıkları zulümlerdir. Öbürü de Allah'ın önem vermediğidir, bu da kulun kendisi ile Allah arasındaki, nefsine yaptığı zulümdür" **(Heysemi, X, 348)** hadisini de öne sürüyorlar.

Görüş sahiplerinin getirdikleri deliller bunlardır, ancak bunlarda onları destekleyici bir şey yoktur.

Ayet'e gelince amacı, şirk ve dışındaki şeyleri birbirinden ayırmaktır. Çünkü şirk ancak tevbe ile affedilir. Şirk'in dışında olan şeyler ise Allah'ın dilemesine bağlıdır. Buradan günahların şirk dışında bir şey olduğu sonucu çıkar ki gerçek olan budur. Eğer görüş sahipleri bunu kasdetmişlerse denecek bir şey yok, eğer şirkin dışında olan şeyler küçük günahtır demek istiyorlarsa, yanlıştır.

Denilirse ki, şirk de, dışındakiler de tevbeyi kabul eden şeyler ise, şirk ve diğer günahlar arasında ne fark kalır? Bu ikisi tevbe edene mi yoksa etmeyene midir? Veya biri tevbe eden, diğeri etmeyen için midir? Bu ayetle, "De ki: Ey kendilerine kötülük edip, aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O bağışlayandır, merhametlidir" (Zümer, 53) ayeti arasındaki fark nedir?

Cevabı şudur: Bu ayetlerden her biri bir grubu kasdetmektedir. Nisa Suresi'ndeki "Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez, bunun dışındakilerin dilediğini bağışlar" (Nisa, 48) ayeti tevbe etmeyenler içindir. Bunun delili şudur: Allah şirk ve dışındakilerini mağfiret açısından tefrik etmiştir. İslam dininde kesinlikle bilinir ki, şirk tevbe etmekle affedilir, öyle olmasa bir kafirin müslüman olması hiç bir zaman gerçekleşmezdi. Ayrıca Allah şirkin dışındaki günahların affedilmesini dilemesi ile sınırlandırmıştır. Halbuki tevbe edenlerin bütün günahlarının bağışlanmasında tahsis ve kayıt yoktur. Bu da hükmün tevbe etmeyene raci olduğunu gösterir.

Zümer suresindeki "Allah günahların hepsini bağışlar" (Zümer, 53) ayeti ise tevbe edenler içindir. Çünkü mutlak ve geneldir, herhangi biriyle tahsis edilmemiş, herhangi bir günahla kayıtlanmamıştır. Kesinlikle malumdur ki, Allah küfrü ve birçok günahı affetmez. Buradan, bu genelleştirmenin tevbe edenler kastedilerek yapıldığı anlaşılır. Hangi günahtan olursa olsun tevbe edenin o günahı affedilir.*

Son olarak "... dünya kadar günah işleyip sonra şirk koşmadan karşıma çıkarsan yaptığın herşeyi bağışlarım" (**Müslim, Zikr,22; İbn Mace, Edeb, 58; Müsned, V, 147, 148, 153, 154, 155, 167**) hadisine gelince, bu, şirkin dışındaki herşeyin küçük günahlar olduğu anlamına gelmez. Bilakis Allah'a ortak koşmayanların günahları ne olursa olsun bağışlanacaktır, demektir. Ancak kişinin kalbindeki iman ile organlarının yaptığı amel arasındaki irtibat ve ilişkiyi bilmek gerekir. Aksi takdirde Rasulullah'ın (sav) ne demek istediği anlaşılmaz ve karışıklığa sebeb olur.

Tevhid

Bilmelisin ki Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak şeklindeki şirkin bu genel reddi, asla bir günah üzerinde ısrar edenlerden sadır olmaz. Büyük günaha devam eden ve küçük günahta ısrar edenin saf tevhid üzere kalıp Allah'a şirk koşmaması olmayacak bir şeydir. Bu konuda kalbî davranışlardan hiç nasibi olmayan, kalbi taş gibi hatta daha katı olan cedelcinin "buna ne mani var, bunda olmayacak ne var, eğer bu durum vaki olmuş farzedilse muhal olması gerekmez" şeklindeki sözlerine itibar edilmez.

Cedel ve cehaletle meftun olan bu kalbi kendi haline bırak ve bil ki, günah üzerinde ısrar etmek kalbin Allah'tan başkasından korkmasını, O'ndan başkasından af dilemesini, O'ndan başkasını sevmesini, O'ndan başkasına karşı alçalmasını, O'ndan başkasına tevekkül etmesini gerektirir. Başkasından umması, başkasını sevmesi, başkasına tevazu göstermesi ve başkasına tevekkül etmesi ise onu şirk okyanuslarına batırır. Bu konuda, eğer kişinin aklı varsa kendi kendine hükmedebilir. Eğer günah önemesenmezse kalpte Allah'tan başkasına karşı korku ve çekinme hasıl olur ki bu da şirktir. Aynı şekilde Allah'ın dışındakileri sevmesi, amacına ulaşmak için kullandığı sebeplerden yardım taleb etmesi de söz konusu olur. Bu durumda yaptıkları Allah ile ve Allah için olmaz. Bu da tam manasıyla şirk demektir.

Evet, gerçekte bu, Ebu Cehil ve putperestlerin tevhidi gibidir. Rububiyet tevhidi şeklinde, Allah'tan başka yaratıcı olmadığını kabul eder görünümündedir. Eğer bu tevhid birini kurtarmış olsaydı, puta tapanları da kurtarırdı. Asıl mesele, müşriklerle muvahhidleri birbirinden ayıran uluhiyet tevhidine sahib olmaktır.

Anlatmak istediğimiz şey şudur: Allah'a hiçbir şekilde şirk koşmayan birisinin, hem dünya dolusu günahla, onlarda ısrar edip buna karşılık tevbe etmeden, hem de üstelik Allah'a karşı sonsuz sevgi; tevazu, boyun eğme, korku ve ümit içinde olarak mükemmel bir tevhide sahip olması imkansızdır.

---

*Bu, takip eden şu ayetlerle şarta bağlanmıştır: "Rabbiniz olan Allah'a dönün ve O'na teslim olun. ...Evet, sana ayetlerim geldi de sen onu yalanladın ve kibirlendin, kafirlerden oldun."(Zümer, 54-59)

Zulüm ile ilgili hadis'te belirtilen Allah hakkının bağışlanıp sakıt olacağı sözünden kul hakkı kadar önem verilmeyeceği anlaşılmaktadır. "Allah bunlardan sorumlu tutmaz" veya "hepsi küçük günah" dememelidir. Hadisin anlamı şudur: Allah'a karşı işlenen günahlarda, kul hakkında olmayan müsamaha, kolaylık, beraat ve bağışlanma sözkonusudur. Öyleyse delil getirdikleri şeylerde kendileri için bir delil olmadığı ortadadır. Yine en iyisini Allah bilir.

Bir grup da şöyle demektedir: "Sagair iki ceza (haddeyn) kapsamına girmeyen, kebair ise iki cezadan birini gerektiren günahlardır." İki cezadan maksadları dünya ve ahiret cezasıdır. Çünkü her bir günah için ya dünyada şeriatça bir ceza tayin edilmiştir; zina yapmak, içki içmek, çalmak, iftira atmak gibi. Yahut ta ahirette bir ceza ile tehdit edilmiştir, yetim malını yemek, altın ve gümüş kaplardan içmek, intihar etmek, emanete hıyanet etmek ve benzeri gibi. Bütün bunlar kebairdir. İbn Abbas (ra) "Kebair'in sayısı, 7'den çok 700'e daha yakındır" sözünde çok doğru söylemiştir.

Büyük Günahlar Konusunda Görüşler

İyice bilinmesi gereken bir husus da şudur: Büyük günahlardan duyulacak haya, bazen Allah korkusu ve günahı önemseme, bu günahın küçük günah gibi işlem görmesine; küçük günahtan hayanın azlığı, önemsememe, korku duymama ve küçümseme halleri de onun büyük günah gibi, hatta ondan daha şiddetli ceza görmesine sebep olur.

Bu, kalpte olana yönelikbir durumdur. Salt fiilin üstünde bir şeydir.İnsan kendi içinden veya başka şeyden bunu anlar.

Ayrıca seven ve büyük ihsan sahibi olanlar, diğerlerinden daha çok affedilir ve başkalarına gösterilmeyen müsamaha bunlara gösterilir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin şöyle dediğini işittim: Musa (as)'a bak. İçinde Allah'ın kelamı bulunan levhaları atıp kırdı, kendisi gibi bir peygamber olan Harun'un (as) sakalını çekti, Azrail'e bir tokat vurup gözünü çıkardı, İsra gecesinde Muhammed'in (sav) kendinden daha yüksek mertebede olduğunu Rabbine şikayet etti, buna karşılık Rabbi bütün bunlara sabretti, onu sevdi, ona ikramda bulundu ve ihtimam gösterdi. Çünkü Allah ona bu büyük mertebeleri, kendi düşmanlarına karşı düşmanlık etmesi, Allah'ın emirlerini yayması, Kıptileri ve İsrailoğullarını tam manasıyla ıslah etmesi karşılığında vermiştir. Bu işler denizdeki kıl kadar incedir.

Bir de Yunus (as) 'a bak. Musa'da bulunan makamlar kendisinde bulunmadığı için bir seferinde Rabbine kızdı. Allah da onu tuttu bir balığın karnında hapsetti. Musa'ya gösterdiği müsahamayı ona göstermedi.

Bir günah işleyip bunu affettirecek bir iyiliği olmayanın durumu ile günah işlediğinde ona şefaat edecek iyiliği bulunanın durumu farklıdır. Nasıl ki bir beyitte.

Sevgilinin yaptığı bir hataya karşılık.
Bunu örtecek binbir güzellikleri vardır. denilmiştir.

Ameller Alah katında sahibi için şefaat eder, zor durumda onu hatırlar. Yüce Allah Zünnun (Yunus (as))için "Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı kıyamet gününe kadar balığın karnında kalacaktı" (Saffat, 143-144) buyurmuştur. Firavun kendisine şefaat edecek bir şeyinin olmadığını anlayınca "İsrailoğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım" (Yunus, 90) dedi. Cebrail de Firavun'a "Şimdi inandın, daha önce baş kaldırmış ve bozgunculuk etmiştin" (Yunus, 91) şeklinde karşılık verdi.

Müsned'de yer alan bir hadise göre Rasulullah (sav) "Allah'a tesbih, tekbir, tahmid şeklinde yaptığınız zikirler, arşın etrafında döner, arı sesi gibi uğultularıyla sizi anarlar. Herhangi biriniz kendisini anan birisinin olmasını istemez mi? " (İbn Mace, Edeb, 56) buyurmuştur. Buna göre kim iyiliklerini kötülüklerine oranla arttırırsa kurtuluşa erer, azab görmez ve iyilikleri sebebiyle kötülükleri bağışlanır. Bu sebeble şirk ehline uygulanmayan mağfiret, tevhid ehline yapılır. Çünkü kendisi bağışlanmasını sağlayan Allah'ın sevdiği işleri yapmış, Allah da müşrikler, göstermediği müsahamayı ona göstermiştir. Kişinin tevhiddeki samimiyeti ne kadar çok olursa Allah'ın mağfireti de o ölçüde fazla olur. Allah'a hiç bir şekilde şirk koşmadan kavuşan kimsenin, elbette Allah bütün günahlarını ne olursa olsun affeder ve onlardan dolayı azab etmez.

Ehl-i Tevhid'den hiç kimse Cehenneme girmez, demiyoruz. Aksine günahları yüzünden birçoğu cehenneme girecek, günahı kadar azab görecek, sonra çıkacaktır. Daha önce söylediklerimizi bilenler için bu iki durum arasında bir çelişki yoktur.

Konunun önemi ve duyulan ihtiyaç yüzünden ilave izahat yapmak istiyoruz:

Bil ki: "Lailaheillallah" kelimesinin ışığı, günah sis ve pasından ışığın zayıf veya kuvvetli olması ölçüsünde sıyrılır. Bu kelimenin nuru vardır. Tevhid ehli sadece Allah'ın bileceği bu nurun kuvvet veya zayıflığı nisbetinde farklılık gösterir.

Bazı insanlar var ki, kalbinde bu kelimenin nuru güneş gibi parlar.

Bazılarının kalbinde bu nur parlak bir yıldız gibidir.

Diğer bazılarının kalbinde büyük bir aleve benzer.

Bazılarının kuvvetli bir ışıkgibi,

Bir kısmının da zayıf bir ışık gibi olur.

Kıyamet gününde bu nurlar, müslümanların sağ taraflarında ve önlerinde, kalplerindeki bu kelimenin nuru ölçüsünde, ilim, amel, marifet ve yaşayışlarının yansıması olarak ortaya çıkar.

Bu kelimenin nuru ne kadar büyür ve kuvvetlenirse, şüphe ve şehvetleri o ölçüde kırar. Bazen öyle bir hale gelir ki artık onda ne şehvet ne de günah görülür, bütün bunları yok eder. Tevhidinde samimi olan, yani Allah'a hiç birşeyi ortak koşmayanın hali böyledir. Hangi günah, şehvet veya şüphe bu nura yaklaşırsa onu yakar. Bu kişinin imanının seması iyiliklerini çalacak şeylere karşı yıldızlarla korunmuştur. Hırsız ancak, her insanın başına gelebilecek dalgınlık ve gafletten istifade ederek yaklaşabilir. Fakat nur sahibi uyanıp kendisinden çalınanı öğrenince ya hırsızın elinden bunları kurtarır, ya da çalışarak bunun kat kat fazlasını elde eder. Cin ve insanların bu tür hırsızlık teşebbüsleri için de böyledir. Nur sahibi bunlara hazinelerini açan ve kapısına sırtını çeviren gibi değildir.

Tevhid, puta tapanların müşrik oldukları halde ikrar ettikleri şekilde kişinin Allah'tan başka yaratıcı olmadığını, Allah'ın herşeyin Rabbi ve meliki olduğunu sadece ikrar etmesi değildir.

Aksine Tevhid, Allah'a olan muhabbet, boyun eğme, tevazu gösterme, son derece itaat etme, ibadetindeki ihlas ile bütün söz, fiil, engelleme, bağış, sevgi ve nefretinde sadece O'nun yüce rızasını dilemesinden dolayı, tevhid sahibi ile günaha götüren sebebler ve günahta süreklilik arasına engeller koyar. Bunu bilen, Rasulullah'ın (sav) "Allah, Lailaheillallah deyip bundan sedece Allah'ın rızasını gözeten kişiye Cehennem'i haram eder." **(Buhari, Salat, 46)** ve "Lailaheillallah diyen Cehennem'e girmez" **(Müslim, İman, 148)** sözlerini ve bunların çoğu insana müşkil gelen anlamlarını da bilir. Öyle ki bazıları bu hadisi mensuh saymış, bazıları emir ve nehiylerin başlaması ve şeriatın istikrar kazanmasından önce varid olduğunu söylemiş, bazıları hadislerdeki cehennemi müşrik ve kafirlerin cehennemi diye izah etmiş, diğer bazıları da "ebedi cehennemde kalmaz" manasında cehenneme girmeyi, ebedi kalma diye te'vil etmişlerdir. Bunlara benzer daha bir çok yakışıksız te'viller yapmışlardır.

Şari' (sav) tevhidi sadece dille söylemekle hasıl olacak bir şey de kılmamıştır. Böyle bir şey kesinlikle İslam dininde yoktur. Çünkü münafıklar dilleriyle söylüyorlarsa da inkar edenlerden daha aşağıda cehennemin en alt derecesini boylayacaklar. Bu yüzden kalp lisanı şarttır. Kalp lisanını ise bilmek, onu tasdik etmek, nefiy ve ispatla ilgili içine aldığı hakikatları kavramak ve de Allah'tan başkasından reddedilmiş ve sadece, O'na has, başkasına olması mümkün olmayan uluhiyet hakikatlarını anlamaktır. Bu mananın kalpte bulunması, söyleyenin ateşten korunmasını gerektiren şeyin ilim, marifet, yakin ve hal derecesinde*olmasıdır. Şari'in sevapla nitelendirme yaptığı her sözünde kastedilen aslında kavl-i tam (tam bir şekilde dille söyleme) dir. Rasulullah'ın (sav) "Kim bir günde yüz defa "Sübhanallah" ve bihamdihi" derse deniz köpüğü kadar da olsa günahları affedilir" **(Buhari, Daavat, 65; Müslim, Zikr, 28)** sözünde bu böyledir. Hadiste yalnızca dil ile söyleme kastedilmiştir.

Evet, manasına gafil, üzerinde düşünmekten aciz biri bunu söyler, ama kalbi diline iştirak etmez, ölçü ve hakikatını bilmez, buna karşılık sevabını umarsa kalbinin durumu ölçüsünde günahları düşer.** Çünkü ameller görünüm ve sayıları yönünden kıymet kazanmaz, kalplerde bulunana göre değerlenir. İki amel sureten aynı olabilir, ama aralarında yerle gök kadar fark vardır. İki kişi aynı safta namaz kılabilir fakat namazları arasında dağlar kadar fark bulunur.

Amel defteri hadisini düşün. **(Tirmizi, İman, 17; İbn Mace, Zühd, 35;**

---

*Yine uluhiyetin manasını bozan ve onu yıkan şeyleri bilmek de kalbi imanın gereklerindendir. Müşriklerin saygı gösterdikleri hurafeler, putlar, bunlardan edindikleri ve mukaddesattan özür dilemeler, Allah'a isyan hususunda ruhban ve bilginlere iltifat etmeler hep uluhiyeti bozan şeylerdir. Hz. Ömer şöyle der: "İslam'da cahiliyeti bilmeyenler zuhur ettiği zaman, İslam'ın saflığı azar azar bozulmaya başlar." Tevhidi bozan söz ve fiilleriyle yıkanlar ancak körükörüne taklid ve dininde hidayetsiz ve basiretsiz olma sebebiyle yıkarlar.

**Şirk de küfür de ancak bu gafleti düşünmemek ve tevhidi bozan şeylerden sakınmamaktan gelir. Batıl cahiliyye dini de ancak bu gaflet ve yüzçevirme ile ortaya çıkar. Sevab zannıyla boş kuruntular ve gurur peşinde koşmak bu gafleti daha da arttırır.

Müsned,II, 213, 222) Bu defter bir kefeye, doksandokuz amel defteri de karşı kefeye konur. Her bir amel defterinin uzunluğu bir göz erimi kadardır. Böyle olduğu halde bir defter ağır gelir ve bu defterleri kaldırıp atar. Böylece o kul azab görmez. Her müminin böyle bir deftere sahip olduğu malumdur. Müminlerden bir çoğu da günahları yüzünden cehenneme girerler. Fakat o şahsın defterini ağır bastıran ve, amel defterlerini kaldırıp atan o sır, neden diğer defter sahipleri için gerçekleşmemiştir de o kişinin defteri ağırlık bakımından tek olmuştur?

Bu manayla ilgili daha fazla izahat istiyorsan, kalbi senin sevginle dolu olan birinin sendeki hatırasını düşün, bir de senden yüz çeviren, sana karşı ilgisiz olup seni unutan, başkasıyla meşgul olan, kalbi başkası için çarpan ama yükü senin üzerinde olan bir diğerinin zihnindeki taşavvurunu düşün. İkisinin zihnindeki hayali bir midir? Yahut bu durumdaki iki çocuğun, iki hizmetçinin veya iki hanımın değeri senin yanında bir midir?

Yüz kişinin katili olan köye gitmekten vazgeçmeyen kişinin kalbindeki iman hakikatlarını da düşün. Bu halde kendisine ağır geleni taşıtmış ve ölüm hastalığı ile mücadele etmiştir. Bu başka bir durum, apayrı bir imandır. Şüphesiz bu kişi salih bir köye ulaştırılacak ve oranın ehline dahil edilecektir.

Buna benzer bir hadise de, susuzluğundan nemli toprağı yiyen, köpeği gören ve duygulanan günahkar insanın kalbine gelenlerdir. Yanında herhangi bir araç bulunmadığı, yardımcısı ve göreni olmadığı halde, (kalbi incelen günahkar insan) canını tehlikeye atarak kuyuya inip ayakkabısına su doldurmayı göze almış ve köpeği ölüme terketmemiştir. Su ile dolu bir şekilde ayakkabılarını ağzı ile taşımış, böylece kuyudan çıkabilmiş, genellikle insanların dövdüğü bu hayvanın önüne suyu koymuş, herhangi bir karşılık beklemeden suyu içinceye kadar ayakkabıyı eliyle tutmuştur. Bu tarzdaki tevhid nurları daha önce bu adamın yaptığı günahları yoketmiş ve adam affedilmiştir.

Ameller ve amel sahipleri Allah katında böyledir. Tonlarca bakır amelin üstüne bir zerresi düştüğü takdirde altına dönüştürecek bu kimyevi iksirden gafil kalan kişi gaflettedir.

Muhabbet ve Hoşgörü

Eğer denilirse ki, "Allah sevgisini taşıyanlara diğerlerine gösterilmeyen müsahama gösterilecek, başkalarına yapılmayan af Allah'ın dostlarına yapılacak" dediniz. Aynı durum alimler için de geçerlidir. Cahile yapılmayan mağfiret ona yapılacaktır. Nitekim Taberani'nin sağlam bir isnadla ve merfu olarak rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah (sav): "Yüce Allah bütün insanları kıyamet gününde bir yerde topladığı zaman alimlere şöyle der: "Şüphesiz bana sizin fetvalarınıza göre ibadet edildi. İnsanların yaptığı gibi (iyi ve kötüyü) karıştırdığınızı da biliyorum. Ancak size azab vermek isterken ilmimi sizinle beraber bırakmam. Haydi gidiniz, hepiniz affedildiniz" **(Taberani)** buyurmuştur. Hadisin manası budur, hadis müsned ve mürsel olarak rivayet edilmiştir. Buna ne dersiniz?

Ben derim ki, zikrettiğiniz şey doğrudur. Allah'ın hikmeti, cömertik ve ihsanının gereği de budur. Ancak, istenmeyen şeyleri yaptıkları takdirde bu kişilerin tehdit edildikleri kat kat cezalar hakkında ne diyorsunuz? Allah Teala "Ey peygamberin hanımları! Sizlerden biri açık bir hayasızlık yapacak olursa, onun azabı iki kat olur." (Ahzab, 30) "Ey Muhammed, eğer sana sebat vermemiş olsaydık, andolsun ki, az daha onlara meyledecektin. O takdirde sana hayatın da ölümün de, kat kat azabını tattırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı bulumazdın." (İsra, 74-75) Yani eğer sana verdiğimiz azim olmasaydı bazı şeylerde onlara kayardın. Şayet böyle yapsaydın hayatın ve ölümün kat kat azabını tattırırdık. Yani dünya ve ahiretteki azabını kat kat arttırırdık. Yine Yüce Allah " Eğer Muhammed, bize karşı ona bazı sözler katmış olsaydı, biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık" (Hakka, 44-45) buyurur. Yani eğer kendinden bir şey getirseydi, onu kuvvetle yakalar, kalbinin damarını koparır, onu helak ederdik. Allah, bir zerre kadar da olsa kalben düşmanlarına meyletmekten ve kendinden, Allah adına konuşmaktan Hz. Peygamberi sakındırmaktadır. Düşmanlarına meyleden ve kendinden bazı sözler söyleyen birçok kişi var ki Allah onlara mühlet vermiş ve pek önemsememiştir. Allah'ın isim, sıfat ve dini konusunda sözler sarfeden bütün bid'at mensupları böyledir.

Soru: Yunus kıssasında zikrettiğiniz şey de bu türdendir. Çünkü kızmasına göz yumulmamış, bu yüzden balığın karnında hapsedilmiştir. Ebu'l- Beşer (Adem (a.s.)) 'in durumu misal olarak yeterlidir. Bir lokma yemesine müsahama edilmedi ve bu, cennetten kovulmasına sebeb oldu. Buna ne dersiniz?

Cevap: Bu da aynı şekilde doğrudur. İki durum arasında çelişki yoktur. Çünkü birine Allah'ın nimeti had safhada verilir, başkasına verilmeyen şeyler kendisine verilmek suretiyle nimetler ona tahsis edilir, kendisine ihsan edilerek sevilir, ikram ve kurbiyyette ayrıcalık tanınır, Allah'ın dost ve habibi derecesine çıkartılırsa, davranışlarıyla velayet, kurbiyyet ve ihtisas mertebelerini koruması, derecesine halel getirecek ve onu mevkiinden uzaklaştıracak şeylere karşı hassas olması gerekir. Çünkü kendisine büyük itina gösterilmiş, yakınlık ihsan edilmiş, Allah'ın has kulu kılınmış ve başkaları arasından seçilmiş kişidir. Dolayısıyla efendisinin kölesi üzerindeki hakkı daha fazladır. Kendisinden istenen başkasından fazla olmalıdır. Bu kişi eğer gafil olur ve derecesine halel getirirse. Allah'a uzak ve yabancı birinden daha sert bir şekilde uyarı ve ikaza muhatap olur. Buna karşılık uzak kişiye gösterilmeyen müsamaha da kendisine gösterilir. İşte bu şekilde iki durum kendisinde biraraya gelir.

Bu iki durumun nasıl birarada bulunup da çelişki teşkil etmediğini öğrenmek istiyorsan realiteye bak. Mesela bir padişah yakın çevresine ve arkadaşlarına gösterdiği hoşgörü başkasına göstermez, bunun yanında başkasından beklemedeği sorumluluğu onlardan bekler ve gerektiğinde azarlar. Bu iki durumun örneklerini verdik:

İki tane hizmetçinin, iki tane çocuğun veya iki tane hanımın bulunduğunun düşünelim. Bunlardan biri size diğerinden daha çok sevimli, daha yakın ve daha değerli geliyorsa bu iki uygulamayı sen de yapar, yakınlığı, sevgisi ve değeri ölçüsünde iki tür muameleyi ona gösterirsin. Yani ona yaptığın sonsuz iyilikleri ve eksiksiz nimetleri düşündüğün zaman uyarı ve disiplin açısından başkasına göstermediğin dikkati ona göstermen gerekir. Onun sana karşı davranışlarını, sevgisini, hizmetini, itaatını ve samimiyetini düşündüğün zaman da, ona müsamaha gösterir, başkasına yapmadığın merhameti ona gösterirsin. Farklı iki muamele sendeki ve ondaki durumdan kaynaklanmaktadır.

Bu yaklaşım şeriatta da kendini göstermektedir. Mesela, kendisine evlilik nimeti verilen, bu imkana sahip olan birisi zina yaptığı takdirde "recm" cezası, bu nimete sahip olmayan bekarlar şayet bunu yaparsa "dayak" cezası verilir. Aynı şekilde had cezası, iradesini kullanabilen, kendisine büyük nimet verilen, köle olmayan hür insanlara tam; kendisine hürriyet nimeti verilmeyen, kölelik nedeniyle eksik olan kişiye yarım uygulanır.

Yaratıklarıyla olan münasebetlerinde, işlerinde ve verdiği cezalardaki hikmetinden dolayı akılları hayrette bırakan Allah ne yücedir! Ben şehadet ederim ki o hakimlerin en hakimidir. Şiir:

Her inceliğin altında Allah'ın bir sırrı vardır.
Öyleyse ey basiret sahibi, o incelikleri bulmaya çalış.

Kişinin, Kendisinden Kurtulmadığı Takdirde Tevbe Etse de Tevbekar Sayılmayacağı Şeyler

Bunlar Yüce Allah'ın kitabında zikrettiği 12 şeydir

Bunlar haramalar cinsinden küfr, şirk, nifak, fısk, isyan, günah, düşmanlık, çirkinlik, münker, zulüm, bilmeden Allah hakkında söz sarfetmek ve müminlerin dışındaki bir yola girmektir.

Allah'ın haram ettiği her şey bu 12 tür içine girer. Peygamberler'e tabi olanların dışında bütün insanların netice itibarıyla varacakları nokta bunlardır. İnsanda bunlardan az çok veya en az bir tane bulunur. İnsanda mevcut olduğu bazen bilinir, bazen de bilinmez.

Nasuh bir tevbe, yukarıdakilerden kurtulmak, onlara karşı korunmak ve işlemekten kaçınmakla gerçekleşir. Onlardan kurtulmak ise ancak onları bilmekle mümkündür.

Biz sınırlarını ve hakikatlerini ortaya çıkarmak için bu "yasak" türlerin birleştiği ve ayrıldığı noktaları anlatacağız. Bunun ötesinde, muvaffak kılan Allah'tır. Güç ve kuvvet Allah'tandır.

Bu fasıl kitabın en faydalı ve insanın en fazla ihtiyaç duyduğu bölümlerden biridir.

* * *

Küfür

Küfür iki çeşittir: Büyük küfür, küçük küfür.

Büyük küfür cehennemde ebedi kalmayı gerektiren küfürdür.

Küçük küfür ise, ebedi kalma dışında tehdidi hakeden küfürdür. Yüce Allah'ın lafzı mensuh olan "Babalarınızdan yüz çevirmeyin. Çünkü bu küfürdür" sözü, Peygamberimizin (sav) "Ümmetimde var olan iki şey onlar için küfürdür: Bunlar nesebi kötülemek ve ölüye bağırıp çağırarak ağlamaktır." (Müslim, İman, 121;

Müsned, II, 377, 441, 496), "Kim bir kadına arkasından yaklaşırsa Muhammed'e indirileni inkar etmiş olur." Diğer bir rivayette: "Kim bir kahine veya bilgiçe müracaat eder ve onun dediğini tasdik ederse Allah'ın Muhammed'e indirdiğini inkar etmiş olur" **(Tirmizi, Tahare, 102; İbn Mace, Tahare, 122; Müsned, II, 408, 476)** ve "Bazılarınız bazılarının boynunu vurarak benden sonra küfre dönmeyiniz" **(Buhari, Edeb, 95; Müslim, İman, 118; Ebu Davud, Sünne, 16; İbn Mace, Fiten, 5 Müsned, II, 85, 87, 104)** hadisleri buna misaldir.

İbn Abbas'ın ve sahabenin çoğunun "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kafirlerin ta kendileridir" (Maide, 44) ayeti hakkında ki te'vili budur. İbn Abbas "Bu, dinden nakledilen bir küfür değildir. Tersine kişi yaptığı takdirde bununla kafir olur. Bu kişi Allah'ı ve ahiret gününü inkar edenle bir değildir" demiştir. Tavus da aynı şeyi söyler. Ata ise ayeti "Bu küfrün dışında bir küfr, zulmün dışında bir zulüm ve fıskın dışında bir fısktır" şeklinde tefsir eder.

Ayeti bazıları, Allah'ın indirdiği ile hükmetmemenin "inkar" manasına geldiği şeklinde yorumlar. Bu İkrime'nin görüşüdür fakat tercih edilmemiştir.

Çünkü hükmetsin veya hükmetmesin bizatihi inkar zaten küfürdür.

Bazıları bunu Allah'ın bütün indirdiğiyle hükmetmeyi terk etmek olarak te'vil etmişlerdir. Buna göre tevhid ve İslam'la hükmetmek de buna girer. Bu da Abdülaziz el-Kinani'nin yorumdur. Bu da aynı şekilde uzak bir te'vildir. Çünkü tevhid indirilenle hükmetmekle ilgilidir. Bu ise tamamı veya bir kısmı ile hükmetmeyi içine alır.

Bazıları, kasten herhangi bir bilgisizlik veya yanılgı olmaksızın nassın muhalifi ile hükmetme şeklinde te'vil etmişlerdir. Begavi bunu bütün alimlerden nakletmiştir.

Diğer bazıları bunun ehl-i kitaba işaret ettiğini söylemiştir. Bu da Katade, Dahhak ve başkalarının görüşüdür. Uzak bir te'vil olup lafzın zahirine aykırıdır. Buna itibar edilmez.

Bazıları da dinden kaynaklanan bir küfür olduğunu ileri sürmüştür. Doğrusu şudur: Allah'ın indirdiği dışında bir şeyle hükmetmek, hükmedenin durumuna göre "küçük" ve "büyük" küfür şeklinde ikiye ayrılır. Zira kişi, eğer Allah'ın o olay hakkında indirdiğiyle hükmedilmesinin zorunluluğuna inanmış fakat isyan ederek uygulamamış, buna karşılık cezaya müstehak olduğunu kabul etmişse bu nevi küfür, küçük küfürdür. Eğer, Allah'ın hükmü olduğuna dair kesin bilgisine rağmen, hükmü uygulamanın vacip olmadığına, istediğini yapmakta serbest olduğuna inanmışsa bu da "büyük küfür" dür. Şayet hiç bilgisi yok veya yanlışlık yapmışsa bu hatalıdır ve hatalılar gibi işlem görür.

Bunu söylemekten amacımız şudur: Bütün günahlar küçük küfür nev'indendir ve de taat'ın ifadesi olan şükrün zıttıdır. Yapılan davranışlar ya şükür ya küfür ya da ne şükür ne de küfür ifade eder. Yine en iyisini Allah bilir.

Büyük Küfür (Küfr-i Ekber)

Büyük küfür 5 kısımdır.

1-Tekzib küfrü.

2- Tasdikle birlikte, kaçınma ve büyüklenme küfrü.
3- Yüz çevirme küfrü.
4-Şüphe küfrü.
5- Nifak küfrü.

1-Tekzib Küfrü: Bu inkar peygamberlerin yalancı olduğuna inanmaktır. Kafirler içinde bu kısım azdır. Çünkü Yüce Allah peygamberlerini desteklemiş, onlara doğruluklarını ispatlamak için hüccet ikame eden ve mazereti ortadan kaldıran delil ve burhanlar vermiştir. Allah Teala Firavun ve kavmi hakkında "Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyüklenmelerinden ötürü onları bile bile inkar ettiler" (Neml, 14) demiş, Peygyamberine de "Doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar, fakat zalimler asıl Allah'ın ayetlerini bile bile inkar ediyorlar" (En'am, 35) buyurmuştur.

Bunun da tekzib küfrü addedilmesi yanlış olmaz. Çünkü dille yalanlamak söz konusudur.

2-Tasdikle birlikte kaçınma ve büyüklenme küfrü: İblis'in küfrü böyledir. Çünkü İblis Allah'ın emrini inkar etmemiş, böyle bir mukabelede bulunmamıştır. Sadece karşı çıkmış ve büyüklük taslamıştır. Bu yüzden peygamberlerin doğruluğunu, Allah katından hakkı ve gerçeği getirdiğini kabul eden ancak, karşı koyup büyüklük göstererek boyun eğmeyenler kafir sayılırlar.

Peygamber düşmanlarının küfrü genellikle böyledir. Allah Teala, Firavun ve kavminden bahsederken "Milletleri bize kul iken, bizim gibi iki insana mı inanacağız?" (Mu'minun, 47) dediklerini nakletmektedir. Aynı şekilde diğer kavimlerin peygamberlerine "Siz ancak bizim gibi birer insansınız" (İbrahim, 10) dediğini haber vermekte ve "Semud milleti azgınlığı yüzünden peygamberleri yalanladı" (Şems, 11) buyurmaktadır. "Bildikleri gelince onu inkar ettiler" (Bakara, 89) ayetinde belirtildiği gibi bu yahudilerin küfrüdür. "(Muhammed'i) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar" (Bakara, 146) ayetinde ise Ebu Talib'in küfrüne temas edilmektedir. Çünkü O'nu doğrulamış ve doğruluğundan şüphe etmemiş fakat ondaki hamiyyet ve taassup ile ecdadını bağlılık, onların dininden ayrılmasına mani olmuştur.

3-Yüz -Çevirme Küfrü: Kişinin kulağı ve kalbiyle peygamberden yüz çevirmesidir. Onu ne tasdik eder ne de yalanlar; ne korur ne de düşmanlık gösterir, kendisine indirileni de hiç dinlemez. Abdu Yalil oğullarından bir kişinin Hz. Peygamber'e (sav) "Ben sana bir söz söyleyeceğim. Eğer doğruysan benim gözümde sen cevap vermeye değecek birisin. Eğer yalancıysan söz söylemeye değmezsin" demesi bu kabildendir.

4-Şüphe Küfrü: Kişinin peygamberin ne doğruluğuna inanması ne de yalanlaması, inanıp inanmamakta tereddüt etmesidir. Şüphe sürekli olmaz. Bu durumdaki bir kişi, ya Resul'un (sav) doğruluğuna delil olan şeylerden tamamen yüz çevirir, dinlemez ve iltifat etmez, yahut da iltifat edip düşünür ve kendisinde şüphe kalmaz. Çünkü böyle bir durum, özellikle bütün peygamberlerin sıdkına delaleti, güneşin gündüze delaleti kadar açıktır.

5-Nifak Küfrü: Kişinin diliyle imanını açıklaması, kalbiyle yalanlamasıdır. Bu büyük münafıklıktır. Kısımlarının izahı ileride inşaallah gelecektir.

İnkar Küfrü

İnkar Küfrü iki kısımdır: 1- Genel ve kayıtsız küfür. 2- Özel ve kayıtlı küfür. Mutlak olanı, kişinin bütünüyle Allah'ın indirdiklerini ve peygamberlerin gönderilişini inkar etmesidir.

Kayıtlı olan ise, İslam'ın farzlarından herhangi birini yahut da Allah'ın bildirdiği bir haberi ya kasden ya da herhangi bir sebeble buna muhalif bir görüşü öne geçirmek suretiyle inkar etmektir.

Bilmeyerek veya sahibini mazur gösterecek bir te'ville inkar etmek ise küfre sebeb olmaz. Allah'ın kudretini inkar edip, ailesine kendisini yakıp külünü rüzgarla savurmalarını vasiyet eden kişinin durumu böyledir. Buna rağmen Allah onu affetmiş ve cehaletinden dolayı merhamet etmiştir. Çünkü bu kişi bildiği şekilde davranmış, Allah'ın tekrar dirilme kudretini inat ve yalanlama ile inkar etmemiştir.

Şirk

Şirk de iki kısımdır: Büyük ve küçük şirk.

Büyük şirk, ancak kendisinden tevbe etmekle Allah'ın affettiği şirktir. O da Allah'ın dışında O'na ortak edinmek ve Allah'ı sever gibi onu sevmektir. Bu şirk, müşriklerin ilahlarını alemlerin rabbı ile bir görmelerini de içine alır. Bu nedenle müşrikler Cehennem'de ilahlarına: "Vallahi biz apaçık bir sapıklıkta idik, çünkü biz sizi alemlerin rabbi ile eşit tutmuştuk" (Şuara, 97-98) diyeceklerdir. Bununla beraber Allah'ın tek başına herşeyin yaratıcısı, rabbı, meliki olduğunu ve ilahlarının yaratmadıklarını, rızık vermediklerini, yaşatmadıklarını ve de öldürmediklerini kabul ederler. Bu eşitlik dünyanın çoğu müşriklerinin hatta hepsinin yaptığı gibi yalnızca sevgide, yüceltmede ve tapınmadadır. Bunlar, putlarını severler, yüceltirler ve Allah'ın dışında bir de onları dost edinirler. Müşrikler ilahları anıldığı zaman, birinin Allah'ı anmasından daha çok sevinir, ma'bud ve ilahlarının kötülenmesine, birini alemlerinin rabbına eksiklik atfetmesinden daha çok kızarlar. Allah'ın haram kıldığı şeyler çiğnendiği zaman üzülmez, hatta, onu çiğneyen kendilerine bir şey verirse bunu kabul ederler. Kalpleri rahatsız bile olmaz. Biz ve başkaları açık açık buna şahit olduk. Müşriklerden birinin ayakta olsun, oturarak olsun, dili sürçsün, hastalansın veya yalnız kalsın Allah'ın dışındaki ilahlarının ismini ağzına almayı adet haline getirdiklerini sen de görüyorsun. Allah'ın dışındaki ma'budunu zikretmesi daha çok kalbi ve diliyle olur. Müşrik bu durumu inkar etmez ve zanneder ki bu mabudlar Allah katında diledikleri yol şefaatçısı ve vesilesidir.

Puta tapanlar bu açıdan hep birdir. Kalplerinde taşıdıkları bu şekildedir: Müşrikler ilahlarının farklılığına göre bu haleti taşırlar. Bir kısmının ilahları taştan olur, diğerleri insanlardan ilah edinirler. Allah Teala bu müşriklerin atalarından bahsederken: "Allah'ı bırakıp putlardan dost edinenler; Onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler. Doğrusu, Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir" (Zümer, 3) buyurmakta, sonra onları küfür ve yalancılıkla suçlayıp, "Allah yalancı ve kafir olanlara hidayet vermez" diyerek onlara hidayet vermeyeceğini haber vermektedir.

Kendisini Allah'a yaklaştıracağını düşünerek, Allah'ın dışındakileri dost edinenlerin durumu budur. Bundan kurtulan kişiden daha değerli kim vardır? Daha doğrusu bu düşünceyi inkar edenleri destekleyenden daha kıymetli kim vardır?

Bu müşriklerin ve atalarının tasavvur ettikleri şey, ilahlarının Allah katında kendilerine şefaat edeceğidir. Bu şirkin ta kendisidir. Allah kitabında onları reddedip düşüncelerini çürütmüş ve şefaatın tamamen kendisine ait olduğunu ve Allah'ın kendisine izin verip, söz ve fiilini beğendiği, Allah'ın dışında şefaatçı tanımayan tevhid ehlinden başka kimsenin şefaat edemeyeceğini haber vermiştir. Yüce Allah şefaat iznini, böyle kendisinden başka şefaatçı edinmeyen kişilere verir. Rabbı ve mevlasından başka şefaatçı kabul etmeyen tevhid sahibi Allah'ın vereceği şefaat izniyle en bahtiyar insan olur.

Allah ve Rasulunun kabul ettiği şefaat kendisini birleyenlere verdiği izinden kaynaklanan şefaattir. Nefyettiği şefaat ise Allah'tan başka şefaatçi edinen müşriklerin kalbinde bulunan şirk şefaatıdır. Bu kimselerin şefaatçılarından bekledikleri şeyin aksi ile kendilerine muamele edilecek, muvahhidler ise şefaate nail olacaklardır.

Ebu Hureyre'nin "Senin şefaatına nail olacak bahtiyar kimdir?" sorusuna karşılık Rasulullah'ın "kalben ve ihlasla lailaheillallah diyen kişi şefaatımla şereflenir" **(Buhari, Rikak, 51; Müsned, II, 373)** diye cevap vermesini düşün! Müşriklerin putlarını şefaatçı kılarak, Allah'tan başkasına taparak dost edinmelerinin aksine salt tevhidi şefaata erişmenin en büyük sebebi kılmış ve şefaatın sebebinin saf tevhid olduğunu haber vermiştir. Ancak bu durumda şefaat etmesine Allah izin verecektir.

Müşriklerin bilgisizliklerinden birisi, belli başlı hükümdar ve velilere yapıldığı gibi Allah katında şefaat etmesi için bir veli ve şefaatçi edinildiği takdirde şefaatlarının fayda vereceğini düşünmeleridir. İzin verilmeyen hiç bir kişinin Allah katında şefaat edemeyeceğini, ayrıca söz ve fiillinden razı olmadığı hiç kimseye Allah'ın şefaat izni vermeyeceğini bilmiyorlar. Allah Teala ilk etapta "Onun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?" (Bakara, 255), ikinci etapta "Onlar (melekler) Allah'ın hoşnud olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler" (Enbiya, 28) buyurmaktadır. Üçüncüsü de Allah'ın söz ve amel olarak ancak Tevhid'den ve resullerine tabi olmaktan razı olmasıdır. Evvel ve ahir herkes bu iki konudan sorumlu tutulacaklardır. Ebu'l - Aliye'nin dediği gibi "iki kelime vardır ki öncekiler ve sonrakiler onlardan sorumlu tutulur: Neye ibadet ettiniz ve Peygamberlerin davetine ne cevap verdiniz?"

Bu üç esas, Allah'ın izni olmadan şefaatın olamayacağını, söz ve fiilinden razı olanlara izin vereceğini, söz ve fiilden ancak tevhid ve resullere tabi olmakla razı olacağını bilen ve anlayanların kalbinden şirk ağacını söker. Yüce Allah başkasını kendisine eşit tutan şirki affetmez. Nitekim "Öyle iken kafirler Rablerine başkalarını eşit tutuyorlar" (En'am, 1) buyurmaktadır. Ayetin tefsiriyle ilgili iki görüşten en sahih olanı kafirlerin ibadet, dost edinme ve sevgide başkalarını Allah'a eşit tutmalarıdır. "Vallahi biz apaçık bir sapıklıkta idik, çünkü biz sizi alemlerin Rabbine eşit tutmuştuk" (Şuara, 97-98) ayeti ile "İnsanlar arasında, onları Allah'ı severcesine sevenler vardır" (Bakara, 165) ayetinden de bu anlam çıkmaktadır.

Müşriğin hal ve davranışlarının söylediğine uymadığını görürsün. Çünkü, "Biz onları Allah kadar sevmiyoruz, O'na eşit tutmuyoruz" der sonra, küçümsendikleri zaman Allah'ın küçümsenmesinden daha fazla öfke gösterir, hayırla anılmalarına, özellikle de yaratıklara cevap verme, sıkıntıların sebeplerini ortaya çıkarma ve ihtiyaçları yerine getirme, kul ile Allah arasında aracı olma gibi kendilerinde bulunmayan şeylerle tanıtılmalarına ise sevinir ve gülümserler. Bu durumda onun ferahlanıp, duygulandığını ve kalbinin dolduğunu, ta'zim, itaat etme ve dost edinme havalarının estiğini; Allah, safi tevhidle tek başına zikredildiği zaman ise, vahşet, darlık ve sıkıntının kendisinde belirdiğini görürsün. Böylece kendisinde bulunan eksik uluhiyyet anlayışı ile seni suçlar, çoğu zaman düşmanlık gösterir. Resulunun izin verdiği ölçüde ziyaret edilmesini isteyenlere "kabirdekilerin değerini düşürdünüz" derler. Kalpleri arasındaki benzerlik o şekildedir ki sanki birbirlerine "Allah'ın doğru yola eriştirdiği, hak yoldadır. Kimi de Allah saptırırsa artık onu doğru yola götürecek bir rehber bulamazsın" (Kehf, 17) ayetini tavsiye etmektedirler.

Allah Teala, düşünen bir kişinin farkedeceği gibi müşriklerin bağlandığı bütün sebepleri kesin olarak reddetmiştir. Şöyle ki: Her kim Allah'tan başka dost veya şefaatçı edinirse onun durumu "Kendisine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şuphesiz örümceğin yuvasıdır." (Ankebut, 41). Yine Yüce Allah "Ey Muhammed, de ki: şimdi Allah'ı bırakıp da göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip olmadığı, her ikisinde de bir ortaklığı bulunmadığı ve hiç biri Allah'a yardımcı olmadığı halde tanrı olduklarını ileri sürdüklerinizi yardıma çağırsanıza! Allah'ın katında kendisine izin verilenden başka kimse şefaat edemez" (Sebe, 22-23) buyurmuştur.

Müşrik, kendisine menfaat vereceğine inandığı için ma'bud edinir. Menfaat ise ancak kendisinde şu dört hasletten biri bulunan kimsede olur: Ya ibadet edenin kendisinden bir şeyle umacağı "Malik", eğer malik değilse malik'in "şerik" i, şayet şerik değilse onun "yardımcı" ve "destekçi" si, yardımcı veya destekçisi de değilse onun yanında "şefaatçi" birisi olur.

Yüce Allah bu dört mertebeyi büyükten küçüğe doğru sıralı olarak nefyetmiştir. Müşriğin tasavvur ettiği mülkiyeti, ortaklığı, yardımı ve şefaatı Allah reddetmiş, yerine müşrik olanın yararlanamayacağı, izine tabi şefaatı getirmiştir.

Nur, burhan, kurtuluş, Tevhid'in arındırılması ve şirkin temeli ile diğer unsurlarının kırılması için düşünebilene bu ayet kafidir. Kur'an bu ayetin emsal ve benzerleri ile doludur. Ancak çoğu insanlar günün olaylarının da Kur'an'ın kapsamına girdiğini sanmakta ve önceki bir kavmi veya olayı ilgilendirdiğini, hükmünün devam etmediğini zannetmektedirler. Zihin ile Kur'an'ın anlaşılması arasına giren perde de işte budur. Allah'a yemin olsun ki, onlar geçip gitmiş olsalar da, onların benzerleri, hatta daha şerlileri onlara varis olmuşlardır.

Küçük Şirk

Küçük şirk insanlara karşı hafif bir riyakarlıkta bulunmak, Allah'tan başka biri adına yemin etmek gibi şeylerdir. Nitekim Peygamber (sav)'in "Kim Allah'tan başkası üzerine yemin ederse şirk koşmuş olur" **(Tirmizi, Nuzur, 8; Ebu Davud, Ey-**

man, 5; Müsned, I, 47) buyurduğu rivayet edilmiştir. Bir insanın başkasına "Allah'ın ve senin dediğin gibi olur", "bu Allah'tan ve sendendir", "ben Allah'la ve seninleyim", "Benim Allah'tan ve senden başka kimsem yoktur", "Ben Allah'a tevekkül ederim" ve "Sen olmasaydın şu iş olmazdı" gibi sözler söylemesi de küçük şirktir. Bir insana bu tür sözler söylemek bazan onu diyen kimseye ve niyetine bağlı olarak büyük şirk de olur. Çünkü bir sahih rivayete göre Hz. Peygamber (sav) kendisine "Allah'ın ve senin dediğin olur" diyen bir adama "Beni Allah'a ortak mı ediyorsun? Sen, yalnızca Allah'ın dediği olur, de " **(İbn Mace, Keffarat,13; Müsned, I, 214, 224, 283, 347)** buyurmuştur. Oysa o kimsenin Rasulullah'a söylemiş olduğu söz diğerlerine nazaran çok daha hafif bir sözdür.

Şirk ifade eden fiillerden biri de müridin şeyhe secde etmesidir ki, bu hem secde edeni hem de edileni şirke götürür. Ancak ne gariptir ki tarikat ehli kendilerinin şeyhe secde etmediklerini, sadece hürmet ve tevazularından dolayı başlarını onun önüne koyduklarını iddia ederler. Onlara söylenecek olan söz şudur: Siz ne derseniz deyiniz secdenin mahiyeti başı secde edilen kimsenin önüne koymaktan ibarettir. Nitekim puta, güneşe, yıldıza ve taşa secde etmek de başı, onların önüne koymaktır.

Bazı sarıklı kimselerin birbirleriyle karşılaştıkları zaman öne doğru eğilip rükua varmaları da şirktir. Bu fiil Arapça'da secde kelimesiyle ifade edilir. Nitekim "kapıdan secde ederek (yani eğilerek) giriniz" (el-Bakara, 58) ayetindeki secde kelimesi eğilmeyle tefsir edilmiştir. Zira insanın alnı yerde olduğu halde kapıdan girmesi mümkün değildir. Arapların rüzgarın esip de eğmiş olduğu ağaçlar için "ağaçlar secdeye vardı" demeleri de Arapça'da secde kelimesinin eğilme manasına da kullanıldığını gösterir.

Şeyhi ziyaret sebebiyle başı tıraş etmek de şirktir. Çünkü bu, Allah'tan başkasına ibadet etmektir ve başı tıraş etmek suretiyle sadece Hac'da Allah'a ibadet edilir.

Şirk çeşitlerinden biri de şeyhe tevbe etmektir. Bu büyük şirktir. Çünkü ancak Allah'a tevbe edilir. Tevbe namaz, oruç, hac ve kurban gibi sadece Allah'a karşı yapılabilen bir ibadettir. Nitekim **Müsned**'de rivayet edilidiğine göre Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna getirilen bir esirin "*Allahım ben sana tevbe ederim. Ama* Muhammed'e tevbe etmem" demesi üzerine Rasulullah efendimiz (sav) "Hakkı hak sahibine verdi" **(Heysemi,X, 199)** buyurmuştur. Dolayısıyla tevbe de secde ve oruç gibi ancak Allah'a yapılması yaraşan bir ibadettir.

Bir başka şirk çeşidi de Allah'tan başkasına adak adamaktır. Bu fiil Allah'tan başkasına yemin etmekten daha büyük bir şirktir. "Allah'tan başkasına yemin eden kimse O'na şirk koşmuş olursa, ondan başkasına adak adayan kimsenin hali ne olur? Nitekim, **Sünen**'de Ukbe b. Amir'den rivayet edilen bir hadise göre Rasulullah (sav) "Adak yemindir" **(İbn Mace, Keffaret, 17)** buyurmuştur.

Allah'tan başkasından korkmak, rızık istemek, Allah'ın vermiş olduğu nimete karşı O'ndan başka birine teşekkür edip nimetleri ondan başkasına nisbet etmek, Allah'a hamdden kaçınmak, O'ndan başkasına tevekkül etmek, O'ndan başka birine boyun eğmek, itaat etmek, O'nun takdir ettiği kaderi beğenmeyip kötülemek, kainatta Allah'ın dilemediği şeyin olacağına inanmak da şirktir.

Şirk çeşitlerinden biri de ölülerden medet ummak, onlardan yardım istemektir. Aslında bu husus genel manadaki şirkin esasını teşkil eder. Çünkü ölen kimse artık herhangi bir iş yapacak durumda değildir. O artık kendisinden yardım taleb edene, ihtiyacını karşılamasını ve herhangi bir konuda kendisi için Allah'a aracı olmasını isteyene bir fayda sağlamak bir yana, kendi şahsına bile ne bir fayda sağlayabilir, ne de bir zarar görmesine mani olabilir. Ondan yardım istemek, şefaat eden ve edilenin Allah katındaki durumunu bilmemekten kaynaklanır. Çünkü bir kimse için Allah katında ancak O'nun izniyle şefaat edilebilir. Ayrıca Allah yardım istemeyi ve herhangi bir şey talep etmeyi şefaat etmeye izin vermek için bir sebeb kılmamıştır. O'nun şefaate izin vermesinin tek sebebi, şefaat edilecek olan kimsenin tam bir tevhid inancı üzere olmasıdır. Oysa ki Allah'a şirk koşan kimse bu konuda izne mani bir hal üzere bulunmaktadır. Bu haliyle tıpkı yerine getirilmesine mani bir durumu ileri sürerek herhangi bir konuda yardım isteyen kimseye benzemektedir. Bütün müşriklerin durumları bundan ibarettir. Ölmüş kimseye gelince o kendisi için dua edecek, rahmet ve bağışlanma dileyecek kimselere muhtaçtır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) bizlere müslümanların mezarlarını ziyaret ettiğimiz zaman "onlara rahmet, af ve mağfiret dilememizi" (Müslim, Cenaiz, 100; Müsned, V, 221) tavsiye etmiştir. Allah'a şirk koşanlar ise bunun aksini yapmaktadırlar. Mezarları ibadet ihtiyacını yerine getirmek ve yardım dileme niyetiyle ziyaret etmektedirler. Mezarları ibadethane haline getirmekte, oraları ziyarete hac adını vermekte, oralarda vakfe ve baş tıraşı yapmaktadırlar. Hem hak mabud olan Allah'a şirk koşmakta, O'nun dinini değiştirmekte ve tevhid ehline düşmanlık etmekte, hem de onları ölülere saygı göstermemekle suçlamaktadırlar. Oysa kendileri şirkleri sebebiyle Allah'a karşı saygısızlık etmekte, suçlama, kınama ve düşmanlık etmeleri sebebiyle de Allah'ın birliğine inanan ve O'na herhangi bir şekilde şirk koşmayan hak dostlarına saygısızlıkta bulunmaktadırlar. Ayrıca onlar kendisini Allah'a ortak edindikleri kimselere de saygısızlık etmektedirler. Çünkü onların bu fiilleri sebebiyle kendilerinden razı olduğunu, onların bu fiilleri kendilerine emrettiklerini iddia etmektedirler. Böylece onların dostları olduklarını ileri sürmektedirler. Halbuki bunlar her zaman ve mekanda peygamberin ve tevhid inancının düşmanlarının ta kendileridir. Bunlara icabet edip sapıtan ne çok bedbahtlar var! Allah'ın dostu İbrahim (as) ne güzel söylemiş: "Allahım, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Ya Rabbi, şüphesiz bu putlar bir çok insanı saptırdılar." (İbrahim, 35-36)

Küçük olsun büyük olsun, şirkten ancak tam manasıyla Allah'ın birliğine inanan, Allah'a şirk koşanlara düşman olan, onlara buğz ederek Allah'a yaklaşan, sadece Allah'ı dost, ilah ve mabud edinen, yalnız O'nu seven, ondan korkan, O'ndan uman, yardım isteyen, O'na boyun eğen, tevekkül eden, sığınan, O'nun emrine tabi olup rızasını gözeten, bir şey istediği zaman O'ndan isteyen, yardım dilediği zaman O'ndan dileyen, bir iş yaptığı zaman Allah adına yapan, tek O'na ait ve O'nunla olan kimseler kurtulabilirler.

Şirk çeşitleri çoktur. Onların hepsini tek tek ancak Allah bilir. Burada şirk çeşitlerinin tamamına yakınını zikredecek olsak konu haddinden fazla uzar. İnşaallah ileride şirk, şirkin esasları, kısımları, sebepleri, zararları ve çareleri konusunda müstakil bir kitap yazmak nasip olur.

Son söz olarak şunu söylerim ki, şayet kul, ümmetlerin helakine sebep olan iki hastalıktan, yani şirk ve inkardan kurtulabilirse, ondan sonrası kolaydır. Eğer bunlar sebebiyle helak olursa helak olanlar kervanına katılmış olur. Ben de helak olanlara üzülmem.

Münafıklık (Nifak)

Münafıklık, kişinin farkında olmadan kendisiyle dopdolu olabileceği gizli bir hastalıktır. Münafıklık, insanlara gizli kalan bir durumdur. Hatta çoğunlukla münafığın kendisi de bu durumunu bilmez; fesatçı olduğu halde salih bir kimse olduğunu iddia eder.

Münafıklık Büyük ve Küçük olmak üzere iki çeşittir

Büyük münafıklık -ki cehennemin en alt katında ebedi olarak kalmayı gerektirir- kişinin içinde bulundurmadığı ve yalancı olduğu halde, müslümanların yüzüne karşı Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman ettiğini söylemesidir. Gerçekte ise Allah'ın bir insana vahiy gönderip kitap indirdiğine, O'nun kendilerine doğru yolu göstermesi, gazabından sakındırıp azabıyla korkutması için diğer insanlara peygamber olarak gönderdiğine inanmaz.

Yüce Allah Kur'an'da, münafıkların üzerlerindeki perdeyi kaldırmış, onların içlerindeki sırları açığa vurmuştur. Onlara ve münafıklığa karşı dikkatli olmaları için bu konuda kullarını ikaz etmiştir. Bakara Suresi'nin başında insanları mü'min, kafir ve münafıklar olarak üç grup halinde zikretmiş, mü'minlere dört ayet, kafirlere de iki ayet tahsis etmiştir. Münafıklara gelince sayıca çok oldukları, İslam ve müslümanlar için taşıdıkları fitnenin büyüklüğü sebebiyle onlar hakkında onüç ayet indirmiştir. Münafıklar İslam için son derece büyük bir musibettirler. Çünkü görünüş itibarıyle müslümandırlar, İslam'a yardımcı ve dostturlar. Halbuki gerçekte ona düşmandırlar. Onlar, bilmeyen birinin ilim ve iyilik zannettiği, fakat aslında son derece bilgisizlik ve bozgunculuk olan her şekil ve tavırla ve her fırsatta düşmanlıklarını ortaya koyarlar.

Bunlar İslam'ın nice hisarlarını yıkmışlar, nice kalelerini yerle bir etmişler, nice dalgalanan bayraklarını yırtmış, nice sancaklarını indirmişlerdir. Koparsınlar diye nice İslam fidanının köküne şüphe darbeleri indirmiş, kesip gömsünler diye kendi görüşleriyle onun gözlerini kör etmiş; kaynağını, kökünü kurutmuşlardır!..

İslam ve müslümanlar, asr-ı saadetten bu yana onlardan zarar görmekte, İslam toprakları peşpeşe onların şüphe ve fitnelerine maruz kalmaktadır. Onlar ise kendilerinin düzeltici olduklarını iddia etmektedirler. "Halbuki onlar ortalığı bozanlardır; fakat anlamazlar." (Bakara,12). "Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. Oysa kafirlerin hoşuna gitmese de Allah nurunu tamamlayacaktır." (Saf,8)

Bunlar vahyi terk etme konusunda sözbirliği etmişlerdir. Bununla hidayet bulmamakta ısrarlıdırlar. "İşlerini kendi aralarında bölüştürüp dağıtmışlardır. Her grup kendi yanındakiyle sevinmektedir." (Mu'minun, 53) "Aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar" (En'am, 112) "Böylece Kur'an'ı terkedilmiş olarak bırakmışlardır" (Furkan, 30).

Kalplerindeki imanın izleri artık silinmiştir; bunu farketmezler, temelleri sarsılmıştır; onarmaya çalışmazlar. İmanlarının parlaklığı sönmüştür, bunu yakmaya gayret etmezler. İman güneşi düşünce ve görüşlerinin karanlığıyla tutulmuş, örtülmüştür; onu görmezler. Onlar Allah'ın peygamberiyle gönderdiği yolu kabul etmemiş, onunla şereflenmemiş, onu bırakıp kendi görüş ve akıllarına yönelmekte herhangi bir beis görmemişlerdir. Vahiy metinlerini hakikat tahtından indirmiş, onun kesin bilgi görevine son vermişlerdir. Ona karşı batıl te'vil saldırıları düzenlemişler, ona birbiri peşinden tuzaklar kurmuşlardır. Onlara gelen vahiy bir misafirin ahlaksız bir aileye konuk olması gibidir. Onu layık olmadığı bir şekilde, acz içinde ve kaçamak bir şekilde uzaktan karşılamışlardır.

"Sen buradan geçemezsin. Şayet geçmek zorunda isen, konaklamadan geçersin" demişler, onu savuşturmak için çeşit çeşit bahaneler, gerekçeler icad etmişler, onunla karşı karşıya gelince: herhangi bir kesin bilgi ifade etmeyen lafızlarının dış manaları bizi ilgilendirmez, diye ona itiraz etmişlerdir. Onların ayak takımı ise şöyle derler: "Sonradan gelen büyüklerimizi nasıl bulduysak o bize yeter." Şüphesiz münafıkların dayandığı sonraki ulema, bu konuları seleften daha iyi bilirler. Delil ve bürhan getirmeyi daha iyi becerirler. Selef alimlerine ise sadelik ve kalp temizliği hakim idi. Akli delillerin kurallarını tespite gerek duymadılar. Onlar bütün gayretlerini dini emirleri yerine getirmeye, yasaklardan da kaçmaya sarfettiler. Dolayısıyla sonradan gelenlerin metodu (yolu) daha ilmi ve daha sağlam; selefin yolu ise daha amiyane ama daha salim ve tehlikesizdir.

Münafıklar, Kur'an ve sünnet nasslarını günümüzdeki halife durumuna düşürdüler: Paraların üstünde onun ismi yazılıdır, hutbelerde onun adı okunur, ama hakimiyet başkasının elindedir, onun ise hiç bir hükümranlığı yoktur, sözü de geçerli değildir.

Onlar sapıklık, hüsran, hile ve küfür kalbinin üzerine, iman elbisesi giydirmişlerdir. Dış görünüşleri Ensar, içleri ise kafirlerden yanadır. dilleri dost dili, ama kalpleri savaş eden düşman kalbidir. "Allah'a ve ahiret gününe inandık" derler. "Ama mü'min değildirler". (Bakara,8)

Münafıkların sermayesi hile ve aldatmadır. Malları ise yalan ve karıştırmadır. Geçim yolları da her iki tarafı memnun etmek, onların arasında güvenlikte olmaktır. "Onlar Allah'ı ve iman edenleri aldattıklarını sanırlar. Oysa ancak kendilerini aldatırlar da farkında bile olmazlar." (Bakara, 9)

Şüphe ve şehvet hastalıkları kalplerine zarar vere vere helak etmiştir. Kötü maksatlar irade ve niyetlerine hakim olmuş ve onları bozmuştur. Onlar o derece bozulmuşlardır ki helak olma noktasına gelmişler, doktorların onları tedavi etme imkan ve ihtimali kalmamıştır. "Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların bu hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elim bir azap vardır." (Bakara, 10)

Onların şüphe pençeleri kimin iman levhasına ilişmişse onu paramparça etmiştir. Fitne kıvılcımları kimin kalbine sıçradıysa onu yakıcı azaba duçar etmiştir. Aldatıcı şüpheleri kimin kulağına gelmişse kalbinin dini hükümleri tasdikine mani olmuştur. Onların yeryüzündeki bozgunculukları pek çoktur. Ama çoğu insanlar onlardan habersizdirler. "Kendilerine yer yüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman: Biz ancak ıslah edicileriz, derler. Kesin olan şudur ki onlar ancak kötülük yayan bozguncudurlar. Fakat onu fark etmezler." (Bakara, 11-12)

Onlara göre Kur'an ve sünnete tabi olan mü'min şekilci (zahiri) ve akıldan nasibi olmayan kimsedir. Nassa bağlı kalan kimse ise cilt cilt kitap taşıyan merkep gibidir. Onun tek işlevi nakilleri taşımaktan ibarettir. Onlara göre vahiy taşıyan tüccarın malı değersizdir, makbul değildir; vahye tabi olanlar ise akılsız ve ahmak kimselerdir. Kendi aralarında tek başlarına kaldıklarında onlarla alay ederler. "Onlara insanların iman ettikleri gibi siz de iman ediniz, denildiği vakit: Biz hiç akılsızların iman ettikleri gibi iman eder miyiz? derler, biliniz ki akılsız ve ahmak olanlar yalnız kendileridir. Fakat bunu bilmezler." (Bakara, 13)

Onların her birinin iki ayrı yüzü vardır; biriyle mü'minlere, diğeriyle ise inkarcı kardeşlerine bakarlar. İki ayrı dilleri vardır; birini müslümanalara karşı yapmacık bir şekilde kullanır, öbürünü içinde sakladığı sırrına bırakırlar. "Mü'minlerle karşılaştıkları vakit, biz de iman ettik, derler. Halbuki kendilerini saptıran şeytanları ile başbaşa kaldıklarında ise, biz sizinle beraberiz, biz ancak onlarla alay ediyoruz derler." (Bakara,14)

Tabilerini küçümseyip alaya alarak Kur'an ve sünnetten yüz çevirirler. Şımarıklık ve böbürlenmeden başka hiç bir işe yaramayan bilgilerine aldanarak vahyin hükmüne boyun eğmezler. Onları daima vahiyle alay eder halde görürsün "Gerçekte Allah onlarla alay eder, azgınlıklarında onlara mühlet verir, bu yüzden onlar bir müddet başı boş dolaşırlar." (Bakara,15)

Münafıklar, karanlıklar denizinde gizlice ticaret yapmaya çıkmışlar, şüphe gemilerine binmişlerdir. Şüpheler onları hayal dalgalarına bırakmış, gemileri fırtınaya tutulmuş ve sonunda denizin dibini boylamışlardır. "Onlar hidayete karşılık dalaleti satın almışlardır. Fakat ticaretleri kazanç getirmemiş ve doğruyu da bulamamışlardır." (Bakara, 16)

Halbuki, iman ateşi onların yollarını aydınlatır. Onun aydınlatmasıyla hidayet ve dalalet alanlarını görürler. Sonra o nur söner. Geriye alev alev yanan bir ateş kalır. İşte onlar o ateşle azap görürler, karanlıklarda yüzerler. "Onların misali karanlık gecede bir ateş yakan kimsenin misali gibidir. Ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; artık hiç bir şeyi göremezler." (Bakara, 17)

Onların kalp kulakları ağır şekilde sağırlaşmıştır. İman çağrısını duymazlar. Basiret gözlerinde körlük perdesi vardır; Kur'an hakikatlerini görmezler. Dillerinde hakka karşı söylemezlik vardır; onu ifade etmezler. "Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Onlar geri dönmezler." (Bakara, 18)

Onların üzerlerine vahiy bulutu inmiştir. Onda kalp ve ruhların hayatı vardır. Onlar yalnız ondaki azap tehdidinin gürültüsü ile sabah-akşam yapmaları gereken yükümlülükleri duyarlar. Parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar, elbiselerine gömülüp kaçmaya koyulurlar. Peşlerine düşülür, arkalarından seslenilerek herkesin gözü önünde teşhir edilirler. Gören gözler için halleri ortaya dökülür. Kur'an bu iki grubun halini bakanlar ve taklid edenler olmak üzere iki misalle anlatır: "Yahut onların durumu, gökten sağanak halinde boşanan, içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve yıldırımlar bulunan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. O kafir ve münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah, kafirleri çepeçevre kuşatmıştır." (Bakara, 19)

Münafıkların Kur'an ve sünnette bildirilen, bazı ayırd edici vasıfları ve alametleri vardır. İman sahipleri o alametleri tanırlar. Birinci alametleri riyakarlık (iki yüzlülük) tır. Riya insanın başına gelecek en kötü hallerden biridir. İkinci alamet ise Allah'ın emirlerine karşı tembel olmalarıdır. "Namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler" (Nisa, 142), samimi olmak onlara çok ağır gelir.

Münafıklar iki sürü arasında kalmış kararsız koyun gibidirler. Bir o sürüye geçerler bir diğer sürüye. Hiç bir tarafta daimi kalmazlar. Sürekli iki taraf arasında dururlar, hep hangisinin daha güçlü ve ikballi olduğunu gözetlerler. "Onların arasında bocalayıp dururlar; ne onlara, ne de bunlara bağlanırlar, Allah'ın şaşırttığı kimseye artık asla bir çıkar yol bulamazsın."(Nisa,143)

Münafıklar, Kur'an ve sünnete uyanları gözetlerler. Eğer Allah onlara bir fetih müyesser kılacak olsa "biz sizinle beraberiz" derler ve bu hususta bütün güçleriyle yeminler ederler. Şayet müslümanların düşmanları galip gelecek olsa bu kez onların safına geçer "Siz de biliyorsunuz ki biz sizinle öz kardeşleriz, yakın akrabayız" derler. Onları tanımak mı istiyorsunuz? Kur'an'ı dinleyiniz. O size yeterli bilgi verecektir."Münafıklar sizi gözetleyip dururlar; eğer size Allah'tan bir zafer nasip olursa, sizinle beraber değil miydik?, derler. Kafirlerin zaferden bir nasipleri olursa bu sefer de onlara, sizi mü'minlerden korumadık mı?, derler. Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve kafirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir."(Nisa, 141)

Tatlı dilleri ve güzel konuşmalarından dolayı, yalan olmasına rağmen Allah'a yemin etmeleri sebebiyle sözleri daima beğenilir. Hak söz konusu olunca uyur, batıl, olduğunda ise dimdik ayakta dururlar. Yüce Allah Kur'an'da onların bu halini şöyle tasvir eder: "İnsanların öyleleri vardır ki dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böyleleri söylediklerinin kalpten geldiğine Allah'ı şahit tutarlar. Halbuki onlar hasımların en yamanıdırlar." (Bakara, 204)

Münafıkların kendi tabilerine salık verdikleri şeyler insanlar ve memleketlere felaket getirir. Halkı dünya ve ahirette kendi menfaatlerine olan şeylerden uzaklaştırmaya çalışırlar. Bir yandan, namaz, zikir, takva ve ictihad sözkonusu olunca mü'minlerden ayrılmazlar. Öte yandan dönüp gittiler mi, yeryüzünde insanlar arasında bozgunculuk yapmak, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için koşarlar. Allah ise bozgunculuğu sevmez." (Bakara, 205)

Bunların hepsi de birbirine benzerler. Kötülüğü işler ve tavsiye ederler, iyiliği yapmaz ve ondan men ederler. Allah yolunda mal harcamak hususunda cimri davranırlar. Allah defalarca onlara nimetlerini hatırlatmış, onlar ise onu anmaktan yüz çevirmiş ve onu unutmuşlardır. Sakınsınlar diye onların durumlarını kullarına kaç kez bildirmiştir? O halde şu ayeti bir kez daha dinleyelim: "Münafık erkekler ve münafık kadınlar sizden değil, birbirlerindendir. Çünkü onlar kötülüğü emreder, iylikten alıkoyarlar ve onlar ellerini sıkı tutarlar, Allah için harcamak hususunda cimrilik gösterirler. Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münafıklar fasıkların ta kendileridir." (Tevbe, 67)

Münafıkları vahyin açık manasını hakem tanımaya çağırsanız bunu kabul etmezler; Kur'an ve sünnetin hükmüne tabi olmaya davet etseniz bundan kaçarlar.

Onların gerçek yüzlerini yakından görseniz, onunla ilahi yol arasında büyük bir mesafe bulursunuz; vahyden korkunç bir sapma gösterdiğini müşahade edersiniz. "Onlara, Allah'ın indirdiğine ve peygamberine gelin, onlara başvuralım, denildiği zaman münafıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün." (Nisa, 61)

Münafıklar, akıl ve dinleri noktasında hasar gördükten sonra nasıl felah bulup hidayete ersinler? İman vererek küfür satın almışlarken, dalalet ve alçaklıktan nasıl kurtulsunlar? Onların bu kârsız ticaretleri ne kadar da zararlı bir ticarettir. Mühürlü saf içkiyi verip, almayıp onun yerine ateşi almışlardır. "Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket gelince nasıl hemen sana gelirler de, biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik, diye Allah'a yemin ederler." (en-Nisa, 62). Şek ve şüphe zakkumu onların kalplerinde kök salmıştır; ondan kurtulamazlar, "Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında tesirli söz söyle." (Nisa, 63)

Yok olasılar, iman hakikatından ne kadar da uzaktırlar! Hakikat ve marifet iddialarında ne kadar yalancıdırlar. Onların dünyaları başka, Hz. Peygamber'e tabi olanların dünyaları başkadır. Cenab-ı Allah Kur'an'ında mukaddes zatına büyük yemin etmiştir. Basiret sahipleri bunun sebep ve muhtevasını bilirler. Onun için de kalpleri o hususta Allah'a olan tazim ve ihtiramlarından dolayı son derece hassastır. Yüce Allah, dostlarını sakındırmak, münafıkların hallerini anlatıp uyarmak için şöyle diyor: "Hayır, rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiç bir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar." (Nisa, 65)

Münafıklar henüz kendilerinden istenmeden, sözlerinin ta başında yemin ederler. Çünkü mü'minlerin kendilerine güvenmediklerini bilirler. Kendileri hakkındaki kötü kanaatten, yalanlarının ortaya çıkmasından kurtulmak için yemini alet ederler. Bu imansızlar, yalan söylerler, sonra duyanların kendilerinin doğru söylediklerine inanmaları için de yemin ederler. "Yeminlerini kalkan yapıp insanları Allah'ın yolundan saptırırlar. Onların yaptıkları ne kötüdür..." (Münafikun, 2)

Helak olacasılar! Önce iman kafilesiyle birlikte harekete geçtiler. Sonra yolun uzunluğunu ve ne kadar meşakkatli olduğunu görünce geri döndüler. Evlerinde tatlı bir hayat sürüp huzur bulacaklarını sandılar. Fakat ne öyle bir hayat sürdüler, ne de o gaflet uykusundan bir yarar gördüler. Çok geçmeden çağırıldılar; henüz doymamış aç bir halde iken sofradan kalktılar. Artık hesap günündeki hallerini siz düşünün. Onlar bildikleri halde inkar ettiler; hakkı ayan beyan gördükten sonra ona gözlerini yumdular. "Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkar etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar." (Münafikun,3)

Münafıklar insanların en güzel yapılısı, en tatlı dillisi, en nazik konuşanı fakat en bozuk kalplisidirler. Onlar meyvesiz, yerinden koparılıp oradan geçenler çiğnemesin diye bir duvara yaslanmış olan kütükler gibidirler. "Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kütüklerdir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın. Allah onları kahretsin. Nasıl olup da döndürülüyorlar?" (Münafikun,4)

Münafıklar namazı ölü vaktine* kadar tehir ederler. Sabah namazını güneş doğarken, ikindi namazını da güneş batarken kılarlar. Namazı karganın yemini gagaladığı gibi çabuk çabuk kılarlar. Çünkü onlar kalpleriyle değil sadece bedenleriyle namaz kılarlar, peşindeki takipçilerin etkisiyle sağı solu kollayan bir tilkinin sağı solu kollaması gibi etrafı gözetirler.

Cemaate katılmazlar. Namazlarını ya evlerinde yahut da dükkanlarında kılarlar. Birine kızsalar aşırı gider, biriyle andlaşma yapsalar bozar, bir haber verseler yalan söyler, söz verseler cayar ve kendilerine bir emanet bırakılsa ona hıyanet ederler. Yaratılana böyle, yaratana da bu tarzda muamele ederler. Onların bu vasıflarını Mutaffifun Suresi'nin başı ile Tarık Suresi'nin sonu açık-seçik anlatır. Onları Allah'tan daha doğru kim tavsif edebilir: "Ey Peygamber, kafirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O varılacak ne kötü bir varış yeridir." (Tevbe,73) Ne gariptir ki onlar az fakat çoğunluktadırlar; zayıf ama güçlüdürler; bilgiç ama cahildirler; Allah'ın büyüklüğünü bilmedikleri için büyük bir aldanma içindedirler. " Onlar mutlaka sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değillerdir, fakat onlar kılıçlarınızdan korkan bir toplumdur. "(Tevbe,56)

Müslümanlara sağlık ve zafer nasip olacak olsa bu münafıkları üzer, günahlarına kefaret olacak bir musibet ve kötülüğe müptela olsalar onları sevindirir ve mutlu eder. Bu hal münafıkların ve mü'minlerin karakterlerini gayet açık bir şekilde ortaya koyan bir hususutur. Örnek aldığı şahsiyet peygamber olanla, örneği münafık olanlar elbette bir olamazlar. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu hususu şöylece dile getirmektedir: "Eğer sana bir iyilik (zafer ve ganimet) erişirse (hasetlerinden dolayı) onların fenasına gider. Ve eğer sana bir musibet gelirse: Biz (savaşa girmemekle) önceden işimizi (sağlama) aldık, derler ve sevinç içinde dönüp giderler. De ki: Bize, Allah'ın yazdığından başka bir şey asla erişmez. O bizim sahibimizdir. Onun için mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler." (Tevbe, 50-51)

Keza Cenab-ı Allah bu iki grubun durumunu ve kalplerinde karışıklık ve kaypaklık bulunanların saptırmasıyla yerinden oynatılamayacak gerçeği şöyle dile getiriyor: "Size bir iyilik dokunursa bu onları tasalandırır, size bir kötülük dokunursa ondan ötürü sevinirler. Eğer sabreder, Allah'tan korkarsanız onların hilesi size hiç bir zarar veremez. Şüphesiz Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır." (Al-i İmran, 120)

Allah münafıkların kalbinin bozukluğu ve niyetlerinin kötülüğü sebebiyle onların itaatlerinden hoşlanmamış, bu hususta onlara fırsat vermemiştir. O'nun düşmanlarından yana oldukları için kendisine yakın olmalarını istememiş, onları kovarak rahmetinden uzaklaştırmıştır. Allah'ın vahyinden yüz çevirmişler, Allah da onlardan yüz çevirmiş, onları mutsuz etmiş, mutlu kılmamıştır. Artık tevbe etmedikleri sürece kurtulmaları umulmayacak tarzda onları adaletli bir şekilde yargılamıştır. "Eğer onlar (savaşa) çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü ve onları (böyle cihat gibi güzel bir amelden) geri koydu, onlara, oturanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun, denildi" (Tevbe, 46) buyurulmuştur. Cenab-ı Allah münafıkların kendisine itaatten alıkoymasını ve onları kapısından kovup uzaklaştırmasının hikmetini anlatıp bu muamelesinin dostlarına karşı bir lutuf ve onların mutluluğu için olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur: "Eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve aranızda mutlaka fitne çıkarmak peşinde koşarlardı. Halbuki içinizde de onlara kulak verecekler vardır. (Bunları kuşkulandırıp büyük bir fitne çıkarabilirlerdi). Allah zalimleri gayet iyi bilir." (Tevbe, 47)

---

*Kamus'da "güneşin ölü vaktine gelmesi, ışığının zayıflaması veya batımı yakın olması manasınadır" denmektir. Peygamberimiz hadisinde bu vakti ölüye izafe ederek "namazı ölünün vaktine kadar tehir ederler" buyurmuştur. (Müslim, Mescid, 26) Çünkü güneşin ışığı mezarların üstüne bu vakit düşer. Yahut da namazı o kadar geciktirirler ki günün bitmesine ancak eceli dolup canı boğazına gelmiş bir kimsenin ölmesi kadar bir zaman kalmıştır.

Naslar münafıklara ağır gelir, onlardan hoşlanmazlar, onları taşımak zor geldiğinden yüklenmekten kaçınırlar, atıp yere bırakırlar, sünnetleri ihmal eder, muhafazaya çalışmazlar. Kendilerine hitap eden nasları icad ettikleri bazı esasları bahane ederek reddederler. Allah onların maskelerini düşürmüş, sırlarını ifşa etmiş, kullarına ibret yapmıştır. Asr-ı sadetten sonra münafık nesiller birbirini takip edegelmiştir. Onun içindir ki Allah sakınmaları için dostlarına onların sıfatlarını açıklamış, onlar hakkında "Bunun sebebi Allah'ın indirdiğini beğenmemeleridir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır" (Muhammed, 9) buyurmuştur.

İşte nasların kendilerine ağır geldiği kimselerin hali budur. Bu münafıklar nasları kendileriyle, bid'at ve hevaları arasında bir engel olarak görürler. Nasslar onların gözünde aşılmaz ve sarsılmaz bir kale gibidir. Nasları batıl sözler karışlığında satarlar, bunlar karşılığında Fusus'u alırlar. Bu ise onların gizli açık bütün sırlarını ifsadı demektir: "Bunun sebebi onların Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara, bazı hususlarda size itaat edeceğiz demeleridir. Oysa Allah onların gizlediklerini biliyor. Melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken halleri ne olacak? Buna sebep onların Allah'ı gazaplandıran şeylerin ardınca gitmeleri ve O'nu razı edecek şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır." (Muhammed, 26-28)

Münafıklar nifak sırrını gizlerler. Ama Allah onların nifaklarını yüz hatlarında ve dil sürçmelerinde ortaya çıkarır ve onlara öyle bir sima verir ki, iman ve basiret sahiplerine hiç de gizli kalmaz. Onlar sanırlar ki, küfrürlerini gizleyip kendilerini mümin gösterince sarraf ve kuyumculardan emin olacaklar. Fakat ne mümkün? Basiret sahibi, kalp parayı hakikisinden, hakkı batıldan ayıran Allah, onların gerçek yüzlerini ortaya koymuştur: "Kalplerinde hastalık bulunanlar, yoksa Allah'ın, kendilerinin müminlere besledikleri kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar? Biz isteseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları, konuşma üsluplarından tanırsın. Allah bütün işlediklerinizi bilir." (Muhammed, 29-30)

Allah'a hesap vermek için toplanıldığı, O'nun kullarına göründüğü, onların şaşkına döndüğü, secdeye davet edildikleri fakat buna muktedir olamadıkları zaman onların halleri nice olacaktır. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyurulur: "Gözleri korku içinde yüzlerini zillet bürür. Halbuki onlar sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlar (fakat yine secde etmiyorlar) dı."(Kalem, 43)

Sonra cehennem üstündeki köprüye sürüldükleri zaman ne yapacaklardır? O köprü kıldan ince ve kılıçtan keskindir, ayakların kaydığı yerdir. Karanlıktır; kişi onu ancak ayak basılan yerleri aydınlatan bir nur yardımıyla geçebilir. Bu nur ise oraya varılmadan önce insanlara pay edilmiş olur. Müslümanlar münafıklar da dahil olmak üzere o nurların az ve çokluğuna göre bu köprüde ilerleyebilirler. Münafıklar bu dünyada kıldıkları namaz, oruç, zekat ve hacc ile görünürdeki müslümanlıklarının nuruyla köprüye girerler. Onun tam ortasına geldiklerinde nifak fırtınaları kopar ve ellerindeki ışıklarını söndürür. Şaşkın bir halde kala kalırlar. Asla ilerleyemezler. Kendileriyle mü'minler arasına tek kapısı olan bir sur kurulur. Ancak münafıkların o kapıyı açacak anahtarları yoktur. Surun mü'minlerin bulunduğu tarafından rahmet, münafıkların bulunduğu tarafında ise azap vardır. Münafıklar kendilerinden ilerde bulunan mü'minlere seslenirler. Onların ışıkları uzaktan yıldızlar gibi parıldamaktadır."Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım."(Hadid, 13) Belki şu köprüyü geçebiliriz. Bizim ışığımız söndü. Burayı ışıksız geçmek ise mümkün değil, derler. Mü'minler ise şöyle cevap verirler: "Geriye nurların taksim edildiği yere dönün, kendinize oradan ışık alın." Bu hengamede kimse duramaz. Biz bu köprüde nasıl durabiliriz? Bu yolda insan birbirine dönüp bakabilir mi? Dost dosta yüzünü çevirebilir mi? Münafıklar gurbette kişinin hemşehrisine memleket hatıralarını hatırlattığı gibi mü'minlere dünyadaki beraberliklerini, sohbetlerini hatırlatırlar. "Dünyada iken sizinle beraber değil miydik? Sizin gibi biz de oruç tutar, namaz kılar, zekat verir, hacca gider, Kur'an okurduk. Şimdi bizi birbirimizden ayıran şey nedir? Farkımız nedir ki bizi geride bırakarak geçip gidiyorsunuz? Mü'minler şöyle cevap verirler:"Evet", siz dış görünüşünüz itibariyle bizimle birlikte idiniz, ancak içiniz tamamen mülhitler ve inkarcı zalimler ile beraber idi. Ama siz kendi kendinizi fitneye düşürdünüz, gözlediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı. Bugün artık ne sizden ne de inkar edenlerden fidye kabul edilir, varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. O varılacak ne kötü bir yerdir." (Hadid, 14-15)

Münafıkların sıfatlarını teker teker sayıp sözü haddinden fazla uzatmak istemiyoruz. Gerçek şudur ki, anlatmadıklarımız anlattıklarımızdan daha fazladır. Yeryüzünde ve toprak altında o kadar çok münafık vardır ki, neredeyse Kur'an'ın tamamı onlarla ilgili bulunmaktadır. Bunların yeryüzünün her yerinde bulunduğunu gösteren şeylerden biri de şudur ki, münafıklar ortadan kalkacak olsa, her halde mü'minler yapayalnız kalır, geçimleri daralır, hatta çöllerde vahşi hayvana ve yırtıcı kuşların saldırısına maruz kalırlar. Nitekim Huzeyfe (ra) "Allah'ım münafıkları helak eyle" diye dua eden birine şöyle demiştir: "Kardeşimin oğlu, şayet münafıklar helak olsalardı, yollarınızda insan azlığından dolayı yalnızlık çekerdiniz."

Hakiki Mü'minlerin Korkuları

Vallahi, ilk müslümanların kalpleri münafıklık korkusuyla tir tir titrerdi. Çünkü onlar münafıklığı bütün teferruatıyla, tüm tehlikeleri ve fitneleriyle biliyorlardı. Bu sebeple onların münafıklıkla ilgili korkuları bazen kendi nefislerinden endişe duyma, kendilerinin münafık olmasından korkmaya kadar varırdı. Nitekim Hz. Ömer (ra) Rasulullah'ın (sav) kendisini münafık listesinde zikredip etmediği hususunda Huzeyfe (ra)'ye şöyle demiştir:"Huzeyfe! Allah aşkına söyle, Rasulullah'ın (sav) sana verdiği liste içinde ben de var mıyım?" Huzeyfe "Hayır ama senden başka kimseyi bu hususta tezkiye edemem" diye cevap vermiştir. İbn Ebu Müleyke de bu hususta şöyle demektedir:"Rasulullah'ın ashabından otuz kişiyle görüştüm. Hepsi de münafıklık konusunda nefsinden endişe ediyordu. Hiç birisi imanının Cebrail ve Mikail'in (as) imanı gibi olduğunu söylemiyordu." Bunu Buhari nakleder. Yine naklettiğine göre Hasan el-Basri şöyle demiştir: "Münafıklıktan ancak münafık endişe duymaz, ondan ancak mü'min korkar." Sahabeden biri "Allahım münafık haşyetinden sana sığınırım" diye dua edermiş. Bunu duyan bazıları münafık haşyetinin ne manaya geldiğini sorunca şu cevabı vermiş: "Bedenin huşulu görünmesi fakat kalbin huşu duymamasıdır".

Vallahi ilk müslümanların kalbi iman ve yakinle dolu idi; münafıklıktan korkuları büyük, üzüntüleri ağırdı. Halbuki imanları gırtlaklarından aşağı inmeyen, onlardan kat kat fazla sayıdaki kimseler ise imanlarının Cebrail ve Mikail'in (as) imanı gibi olduğunu iddia ediyorlardı.

Nifak bitkisi iki başak çıkarır; yalan ve riya. Bunlar iki tomurcuktan doğarlar: Basiret ve gayretsizlik. Bu dört esas tamamlandığı zaman münafıklık bitkisi ve binası yerleşmiş olur. Bu bitki korkunç bir uçurumun kenarında bulunan sel derelerinden bitmiştir. Ancak gizlenen işlerin ortaya döküldüğü, sırların açığa çıkarıldığı, kalplerde gizlenenler ortaya konduğu ve mezarda bulunanlar diriltilip dışarı çıkarıldığı gün hakikat selini gördükleri zaman sermayesi nifak olanlar, bütün kazançlarının seraptan ibaret olduğunu görürler. O serap ki "Susuzluktan dili kuruyan onu gördüğünde su sanır. Fakat yanına varınca hiçbir şey olmadığını görür. Orada bulduğu Allah'tır. Allah ise onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görendir." (Nur, 39)

Münafıklar kalblerinde hiçbir hayır bulunmadığı halde, bedenleriyle hayırlara koşarlar. Kötülük onların yollarında yaygındır. Hakkı duyduklarında kalpleri onu duymamak için katılaşır; batılı görüp yalanla karşılaştıklarında ise gözleri açılır, kulakları dikkat kesilir. İşte bunlar münafıklık alametleridir. Ey kardeş seni ölüm bürümeden bundan sakın. Bunlar anlaşma yapsalar bozarlar, söz verseler yerine getirmezler, bir şey söyleseler doğruyu söylemezler, taate davet edilseler geri dururlar. Onlara, Allah'ın indirdiğine ve peygamberlere gelin, dense çekinirler. Nefisleri onları arzularına davet ettiği zaman ise onlara koşarak giderler. Onları kendileri için tercih ettikleri aşağılık, rezillik ve zararla başbaşa bırak. Onların anlaşmalarına güvenme, vaadlerine inanma çünkü onlar yalancıdırlar. Allah'ın onlar hakkındaki şu ayetlerine kulak ver: "Onlardan kimileri de, eğer Allah lutuf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka (ve zekat) vereceğiz ve elbette biz salihlerden olacağız, diye Allah'a and içtiler. Allah lutfundan onlara (zenginlik) verince ondan cimrilik edip (Allah'ın emrinden) yüz çevirirek sözlerinden döndüler. Nihayet, Allah'a verdikleri sözden döndükleri ve yalan söyledikleri için Allah karşılaşacakları güne kadar kalplerine nifak (iki yüzlülük) soktu." (Tevbe, 75-77)

Fasıklık

Kur'an'da iki çeşit fısk zikredilir: Tek ve mutlak olarak ve isyan ile birlikte. Tek olarak zikredilen fasıklık iki türlüdür; kişiyi dinden çıkaran küfür fasıklığı ve çıkarmayan fasıklık. İsyan ile birlikte zikredilen fasıklığa misal olarak "Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu kalplerinize ziynet yapmıştır. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır" (Hucurat,7) ayetinde geçen fısk gösterilebilir.

Küfür fasıklığı olan ve tek olarak zikredilen fasıklığa örnek olarak da şu ayetlerde zikredilenleri nakledelim: "Allah onunla bir çok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fasıkları saptırır. Onlar öyle sapıklardır ki kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler..." (Bakara, 26-27) "Andolsun ki sana apaçık ayetler indirdik (ya Muhammed) onları hiç kimse inkar etmez, ancak fasıklar inkar eder" (Bakara, 99) ve "Yoldan çıkanlara (fasıklara) gelince, onların varacakları yer ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her defasında geri çevrilirler..." (Secde, 20) Bu ayetlerde zikredilen fıskların hepsi de küfür fasıklığıdır.

Sahibini dinden çıkarmayan fasıklık türüne örnek olarak da şu ayetlerde geçenler örnek teşkil ederler: "Eğer onlardan birine bir kötülük yaparsanız kendinize kötülük (fısk) yapmış olursunuz" (Bakara, 282),"Ey iman edenler! Eğer fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın." (Hucurat, 6)

Bu son ayet Mustalık oğulları savaşından sonra Rasulullah'ın (sav) bu kabileye zekatlarını tahsil etmek üzere göndermiş olduğu Velid b. Ukbe b. Ebi Mu'ayyıt hakkında nazil olmuştur. Velid ile bu kabile arasında cahiliyye döneminden kalma bir düşmanlık vardı. Mustalık oğulları Velid'in kendilerine doğru gelmekte olduğunu duydular ve Hz. Peygamber'in (sav) emrine saygılarını göstermek için onu karşılamaya çıktılar. Şeytan bu davranış karşısında Velid'i kendisini öldürecekleri tarzında bir vesveseye düşürdü. Velid bu kuruntuyla yoldan geri dönüp Medine'ye gelerek Rasulullah (sav)'a şöyle dedi: "Mustalık oğulları zekatlarını vermediler ve beni öldürmek istediler." Rasulullah buna çok sinirlendi ve onlarla savaşa karar verdi. Mustalık oğulları Velid'in geri döndüğünü öğrenince Hz. Peygamber'e (sav) gelerek durumu açıkladılar: "Ya Rasulullah, elçinizin gelmekte olduğunu duyunca kendisini karşılamak ve saygı göstermek için yola çıktık. Daha sonra kabul etmiş olduğumuz zekatımızı da verecektik. Ama o geri dönüp gitti. Bize kızıp sonradan elçinize bir mektup gönderdiğinizi ve elçinin bundan dolayı geri döndüğünü sandık. Biz Allah'ın ve Rasulünün gazabından Allah'a sığınırız." Rasulullah onların bu sözlerinin doğruluklarından emin olamadı. Halid b. Velid'i bir miktar askerle birlikte gizlice Mustalık oğulları köyüne gönderdi. Ona gizlilik içinde hareket etmesini emrederek şöyle buyurdu:" Bak, eğer imanlarını koruduklarını gösteren bir davranışlarını görürsen mallarının zekatını al. Eğer öyle bir hal göremezsen kafirlere ne yapıyorsan onlara da aynısını yap. Hz. Halid Rasulullah'ın (sav) emrine uyarak habersizce köye girdi. Köyde akşam ve yatsı namazı için ezan okunduğunu gördü. Zekatlarını aldı. Köylü tam bir itaat içindeydiler. Halid daha sonra Medine'ye geri dönüp olan bitenleri Rasulullah'a anlattı. Bunun üzerine "Ey iman edenler size bir fasık bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın" (Hucurat, 6) ayeti nazil oldu. (Müsned, IV, 279) Bu ayette geçen "nebe" kelimesi kendisine haber verilen kimsenin aslını bilmediği haber manasınadır. "Tebeyyün" kelimesi ise o haberin aslının ortaya çıkmasını ve o hususta tam bir bilgi sahibi olmayı temin etmek demektir.

Bu ayette ince bir nükte vardır. Şöyle ki: Allah teala bu ayette fasıkın getirmiş olduğu haberin reddedilmesini, yalan olarak değerlendirilmesini ve şahitliğinin bütünüyle kabul edilmemesini emretmemiştir. Ancak o haberin doğruluğunu araştırmayı emretmiştir. Şayet onun doğruluğuna delalet eden bir takım karine ve deliller mevcut olursa haber veren kimse fasık dahi olsa o haberin doğru olduğu kabul edilir. Böyle bir durumda fasıkın yapmış olduğu rivayet ve şahitliklerin de doğru olduğuna hükmetmek gerekir. Aslında birçok fasıkın vermiş olduğu haberler, etmiş olduğu rivayet ve şahitlikler kabul edilir. Çünkü birçok fasık vardır ki doğruluğa büyük önem verirler. Onların fıskı yalancılık değil, başka bakımdandır. Bu haldeki kimselerin haber ve şahitliklerinin reddedilmeyeceği açıktır. Aksi halde pek çok hak zayi olur, birçok doğru haber batıl olur. Bilhassa inanç ve görüş bakımından fasık olanlar, doğruluğa büyük titizlik gösterebilirler. Bunların verdikleri haberler, yaptıkları şahidlikler reddedilmez.

Fıskı, yalan söylemek olan kimselere gelince eğer bunların yalanı doğrusuna galip gelecek kadar çok vaki olmuş ise haber ve şahitlikleri kabul olunmaz. Şayet bir iki defa gibi az vaki olmuş ise bu durumda haber ve şahitliklerinin reddedilmesi hususunda ulema iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Ahmed b. Hanbel'den her iki görüş de nakledilmiştir.

Buraya kadar anlatılmış fisk, sahibini küfre düşürmeyen fısktır. İşleyenin tevbe etmesi vacib olan fasıklıklar haber ve şahitliğin reddine sebep olan fasıklıktan daha geneldirler.

Şimdi tevbe edilmesi vacip olan fısk konusuna gelelim. Bu nevi fısklar iki çeşittir: Amel bakımından olan fısklar, inanç bakımından olan fısklar. Amel bakımından olan fısk da iki nevidir: İsyan ile birlikte zikredilmiş olan ve tek olarak zikredilmiş olan fısk.

İsyan ile birlikte zikredilmiş olan fıska gelince burada fısk Allah'ın yasakladığı bir fiili işlemek, isyan ise onun emri dışına çıkmaktır. Nitekim Cenab-ı Allah "Onlar Allah'ın emirlerine karşı gelmezler" (Tahrim, 6) buyurmuştur. Musa (as) da kardeşi Harun (as)'a "Ey Harun, onların saptıklarını gördüğün zaman bana tabi olmaktan seni alıkoyan nedir? Emrime karşı mı geldin?" (Taha, 92-93) demiştir. Şair der ki:

Sana kesin bir emir verdim, bana isyan ettin.
Sen saltanatı gitmiş, pişman birisin.

"Fısk" kelimesi özellikle yasaklanmış olan bir fiili işlemeye delalet eder, genellikle bu manaya kullanılır. Nitekim şu ayette böyledir: "Eğer onlardan birine bir kötülük yaparsanız, kendinize kötülük (fısk) yapmış olursunuz." (Bakara, 282) Masiyet ise daha önce de geçtiği gibi, özellikle emire muhalefet etmek manasına gelir. Ancak fısk da isyan da zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmışlardır. Mesela

"Yalnız İblis secde etmedi. O cinlerdendi. Rabbinin emrinden (dışarı) çıktı" (Kehf,50) ayetinde emre uymamaya fısk adı verilmiş, "Adem Rabbine karşı geldi (yasağa uymadı) de yolunu şaşırdı" (Taha, 121) ayetinde de yasağı çiğneme, isyan kelimesiyle ifade edilmiştir. Ancak bu birbirinin yerine kullanılma, bu kelimelerin tek olarak zikredilmeleri durumunda sözkonusudur. Her iki kelimenin bir arada kullanılması halinde ise biri emre, diğeri de yasağa uymama manasına delalet ederler.

Bir de takva* bütün emirleri harfiyyen yerine getirmek, Allah'tan, O'nun cezasından korkmaktır. İtikadi fıska gelince bu, Allah'a onun peygamberlerine ve ahiret gününe iman eden, onun haramlarını haram, farzlarını farz bilen, ancak bilgisizlik ve te'vil yoluyla ileri gelen bazı kimseleri taklit etmek suretiyle Allah ve Rasulünün isbat ettiği birçok şeyi inkar, nefyettiklerini de isbat eden bid'atçıların fıskıdır. Hariciler, Rafizilerin çoğu, Kaderiyye, Mu'tezile ve aşırı gitmeyen Cehmiyye'nin çoğu bu nevi bid'atçıdırlar. Cehmiyye'nin aşırı gidenleri ise aşırı Rafiziler gibidirler. Son iki mezhebin İslamda yeri yoktur.Onun içindir ki, bazı selef uleması onları yetmiş iki fırkanın dışına çıkarmış, ümmetin haricinde olduklarını söylemişlerdir.

Ancak bizim burada maksadımız inanç fıskı işleyen bid'atçıların hükümlerini zikretmek değil, bunların tevbesinin nasıl olacağını açıklamaktır. Bu tür fıskı işlemenin tevbesi herhangi bir teşbih ve temsile sapmaksızın, Allah ve Rasulünün Allah için isbat ettikleri şeyleri kabul etmek, herhangi bir tahrif ve inkara kaçmaksızın Allah ve Peygamberinin onu tenzih ettikleri şeylerden tenzih etmektir. İsbatı da tenzihi de insanların bid'at ve dalaletin kaynağı olan görüş ve düşüncelerinden değil, vahy sahibinin nurundan almaktır.

Fasığın Tevbesinin Şartları

Bozuk itikat sahibi olan fasıkların bu günahlarından tevbe etmeleri sünnete ittiba ile mümkündür. Ancak bu yetmez. Ayrıca ileri sürdükleri bid'at inançlarının yanlışlığını da itiraf etmesi gerekir. Çünkü tevbe daha önce işlenen günahın zıddını işlemekle olur. Nitekim Cenab-ı Allah indirdiği ayette hidayetleri gizleyenlerin tevbelerinin kabul olması hususunda onları açıklamalarını şart koşmuştur. Çünkü onların günahları gizlemek idi. Onun için ondan tevbe etmek de açıklamak suretiyle olmuştur. Cenab-ı Allah bu hususu şöyle ifade buyurur: "İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti biz kitabda insanlara açıkça belirttikten sonra gizleyenler (var ya) işte onlara hem Allah lanet eder, hem bütün lanet edebilenler lanet eder. Ancak tevbe

---

*Kur'an'da, Hadiste ve Arap dilinde takva kelimesinin ne manaya kullanıldığını taklitten uzak ve dikkatle düşünen kimse onun şu manaya geldiğini görür: Kişinin dünya ve ahirette başına gelmesinden hoşlanmadığı zarar ve kötülüklerden korunmak için Allah'tan gelen herşeye itaat etmesi, bunu dünyada ve ahirette felaha ermesine vesile kılmasını umması, Allah'ın kendisine vermiş olduğu mal ve herşeyin, hatta Kur'an'ın felah ve hüsranına sebep olabileceğine iman etmesidir. Nitekim Cenab-ı Allah "Biz Kur'an'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. (Ama o) zalimlere ziyan arttırmaktan başka bir katkıda bulunmaz" (İsra, 17, 82) buyurmuştur. Bunun içindir ki yüce Allah Kur'an okurken şeytandan kendisine sığınmamızı emretmiştir. Ta ki *onu* Allah'ın murad ettiğinden farklı bir mana ile anlayarak hüsrana uğramayalım. Artık çocuklarımız, ailemiz, malımız ve her hareket ve halimizde Allah'a sığınmalı, O'na iltica etmeliyiz.

edip (durumlarını) düzeltenler, (gerçeği) açıklayanlar müstesnadır. Onları bağışlarım. Çünkü ben tevbeyi çok kabul edenim, çok esirgeyenim." (Bakara, 159-160) Bid'atçının günahı ise gerçeği gizleyeninkinden daha büyüktür. Çünkü onlar sadece hakkı gizlemişlerdir. Bid'atçı ise hem hakkı gizlemiş hem de onun hilafına hareket etmiştir. Her bid'atçı hakkı gizler, her hakkı gizleyen ise bid'atçı değildir.

Münafığın tevbesinin şartlarından biri de, ihlaslı olmasıdır. Çünkü onun günahı ihlasın zıddı olan riyadır. Nitekim Allah (cc) Kur'an'da şöyle buyurur: "Doğrusu iki yüzlüler (münafıklar) ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın. Ancak tevbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah'a yapışanlar ve dini sırf Allah'a has kılanlar işte onlar mü'minlerle beraberdir; Allah da yakında mü'minlere büyük bir mükafat verecektir." (Nisa,145-146) Bunun içindir ki iki görüşten sahih olana göre mü'mine zina suçu isnad (kazf) edenin tevbesinin sahih olması için onun kendi nefsini yalanlaması gerekir. Çünkü bu kendi kendini yalanlama fiili, onun işlemiş olduğu ve böylece namuslu bir mü'minin iffetini lekelediği günahın zıddıdır. Dolayısıyla bu kimsenin tevbesi ancak kendi kendini yalanlaması ile hasıl olur. Ancak böylece iftirasıyla o kimseye bulaştırmış olduğu lekeyi temizlemiş olur, ki tevbenin gayesi de budur.

Zina iftirasının tevbesi kişinin "estağfirullah" demesi ve onun günah ve haram olduğunu kabul etmesidir tarzında bir görüş ise zayıf bir görüştür (Hatta batıl bir görüştür). Çünkü iftiraya uğrayan için bunda herhangi bir yarar olmadığı gibi uğradığı iftiradan dolayı namusuna düşürülen lekeden de temizlenmiş olmaz. Dolayısıyla iftiracı sırf böyle bir hareketle bu günahtan tevbe etmiş olmaz. Çünkü mü'mine yapılan zina iftirasında iki hak vardır: Birincisi Allah hakkıdır ki iftirayı haram kılmıştır. Bunun tevbesi bağışlanma dileme, iftiranın haramlığını kabul etme, ondan dolayı pişmanlık duyma ve onu bir daha işlememeye karar vermek suretiyle olur. İkincisi ise kulun hakkıdır ki iftira ona bir ayıp iliştirmiştir. Bu hakkın tevbesi kendi kendini yalanlamaktır. O halde bir mü'mine zina suçuyla iftira etme günahının tevbesi iki hakkın da iade edilmesi suretiyle olacaktır.

Eğer denilirse ki, bir mü'mine zina fiili isnad eden kimse şayet bu fiile gerçekten şahit olmuş ve doğru olarak onu anlatmış ise, nasıl kendi kendini yalanlayacak ve kendini iftira fiili ile suçlayacak ve bu hareketi tevbenin sahih olması için şart olacak?

Buna şöyle cevap verilir: İki görüşten ikincisini söylemeye sevkeden problem de budur. Bu görüş: Bunun tevbesi zina isnadının haram olduğunu kabul etmek ve ondan dolayı af dilemektir, şeklindeydi. Ancak öncelikle buradaki yalan izaha muhtaçtır. İsnadda bulunanın verdiği haber aslında gerçeğe uygun yani doğru dahi olsa bu kişi Allah tarafından yalancı olarak kabul edilmiş ve hakkındaki hükmü buna göre vermiştir. Buna cevaben şöyle deriz: Yalan iki manaya gelir. Birincisi gerçeğe uygun yani doğru olmayan haberdir. Bu da iki türdür: Kasden söylenen yalan, yanlışlıkla söylenen yalan. Kasden söylenen yalan bellidir. Yanlışlıkla söylenen yalan ise Ebu's- Senabil b. Ba'kek'in, kocası öldükten sonra doğum yapan bir kadın hakkındaki şu sözü buna misal teşkil eder: O kadın dört ay on gün geçmedikçe evlenemez. Nitekim Hz. Peygamber (sav) onun bu sözünü duyunca "Ebu's- Senabil yalan söylemiştir" (Beyhaki, VII, 429) buyurmuştur. Yanlışlıkla kendini öldürmüş olan Amir hakkında "Amir'in hayırları boşa gitti" diyen kimse için Rasulullah'ın (sav) "Bunu söyleyen yalan söylemiştir" tarzındaki sözü de böyledir. Ubade b. es-Samit'in "vitir vaciptir" diyen Ebu Muhammed hakkındaki "Ebu Muhammed yalan söylemiştir", sözü bu türdendir. Bu sözlerin hepsi de yanlışlıkla söylenen yalanlardır. Bu sözleri söyleyen yanılmıştır, hata etmiştir, manasına gelir.

Yalanın ikinci manası ise gerçeğe uygun dahi olsa söylenmesi caiz olmayan haber demektir. Yalnız olarak bir zina fiiline şahit olup da onu haber vermek bu kabildendir. Bu haberi veren kimse verdiği haber aslında doğru dahi olsa, Allah hakkında yalancı hükmündedir. Onun içindir ki Allah böyleleri hakkında: "Madem ki şahitler getiremediler, o halde onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir"(Nur, 13) buyurmuştur. Allah katında böylelerinin cezası aslında haberi gerçeğe uygun olmasına rağmen yalancı bir iftiracı gibi muamele görmektir. Binaenaleyh Allah katında yalancı olduğunu itiraf etmedikçe böylelerinin tevbeleri gerçekleşmez. Allah onu yalancı olarak kabul ettiği halde, o hala yalancı olduğunu itiraf etmezse bir tevbeden bahsedilebilir mi? Böyle bir davranış hatada ısrar ve Allah'ın kendisi hakkında verdiği hükme açıkça muhalefet etmekten ve razı olmamaktan başka nedir?

Hırsızın Tevbesi

Hırsızın ceza olarak eli kesildikten sonra tevbesinin sahih olması için çaldığı şeyi sahibine geri ödemesi şart olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

İslam uleması çalınan malın aynıyla mevcut olması halinde çalan kimsenin tevbesinin sahih olması için o malı sahibine iade etmesinin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. O malın aynının telef olmuş olması halinde ise ihtilaf vardır. Şafii ve Ahmed b. Hanbel bu durumda tevbenin sahih olması için çalan kimsenin zengin olsun fakir olsun, o malı tazmin ederek ödemesinin gerektiği görüşündedirler. Ebu Hanife ise bu konuda şöyle demektedir: Eğer eli kesilirse ve çaldığı malın aynı da artık mevcut değil ise hırsız o malı tazmin ile ödemez; tevbesinin sahih olması o malı ödemeye bağlı olmaz. Çünkü elin kesilmesi hırsızlığın cezasının tam karşılığıdır. Çalınan malı tazmin ise fazladan bir cezadır. Dolayısıyla hukuki değildir. Çalınan malın aynının mevcut olması halinde durum değişir. Çünkü mal sahibi onu aynıyla bulmaktadır, dolayısıyla bu halde O'nu alması hırsız için fazladan bir ceza sayılmaz. O malın aynının bulunmaması halindeki tazminde ise durum farklıdır. O bir borçlanmadır. Ayrıca eli de kesilmiştir. Hal böyle olunca hırsıza hem beden, hem de mal cezasını birlikte veremeyiz.

Ebu Hanife'nin takipçileri onun bu görüşünü daha sonra şöyle izah etmeye çalışmışlardır: Nitekim Cenab-ı Allah Kur'an'da hırsız ve müslümanlarla savaşanlar için had cezasından başka bir ceza zikretmemiştir. Şayet hırsıza tazminen ödeme de farz olsaydı Allah had cezası ile birlikte O'nu da zikrederdi; mü'minlerle savaşanlar için hasr manasına geldiği herkesçe kabul edilen "innema" edatıyla zikredilmiş olan cezanın zikriyle iktifa edilmezdi; "Allah ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk peşinde koşanların cezası ya öldürülmeleri ya asılmaları ya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyada çekecekleri zillettir. Ahirette ise onlara büyük bir azap vardır" (Maide,33) denmezdi. Bu ayette zikredilen "innema" edatını hasr manasına anlayan herkese göre bu ayet bu kimseler için sayılanlardan başka bir ceza olmadığını ifade eder.

Ayrıca Nesai'nin Sünen'inde Abdurrahman b. Avf'tan (ra) rivayet ettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: "Had cezası verilen hırsıza borçlanma cezası yoktur." **(Nesai, Kat'u's-Sarik,18)**

İfade ettiklerine göre keza insan aklı ve O'na bağlı olarak yapageldiği tatbikat da şöyledir: Hırsızın eli kesilir, itlaf ettiği çalıntı mal tazmin edilmez. Mü'minlerin güzel ve doğru bulduğu şey Allah katında da öyledir.

Yine onlara göre öte yandan eli kesildikten sonra o mal hırsızın zimmetine geçmiş olsa bu durumda ona malik olmuş olur. Çünkü bir insanın zimmetinde bir malın hem kendisi hem de bedeli bir arada bulunmaz. Hırsızın zimmetinde, çaldığı malın bedelinin tazmin suretinde sabit olması da onun o mala malik olduğunun kabul edilmesini gerektirir. Bu hali ise el kesmenin düşmesini gerektiren bir şüphedir. Hırsızın eli kesildiğine göre böyle bir şüphe yok demektir. O halde hırsız o mala ve dolayısıyla onun bedeline zimmetinde malik değildir. Binaenaleyh, onun bedelini ödemesi gerekmez.

Şafii ve Hanbeliler ise şöyle demektedirler: O malın aynına Allah'ın ve sahibinin olmak üzere iki hak taalluk etmektedir. Bunlar sahipleri birbirinden ayrı ve farklı olan iki ayrı haktır. Biri diğerini iptal etmez, aksine birlikte alınırlar. Çünkü hırsızlık olayında el kesme Allah'ın hakkı, tazminle ödeme ise kulun hakkıdır. Hal böyle olduğu içindir ki malı çalınan kimse olay mahkemeye intikal ettikten sonra malının geri ödenmesi isteğinden vazgeçecek olsa ödeme düştüğü halde, hırsızın elinin kesilmesini istese bu hüküm düşmez.

Nitekim başkasına ait olan bir cariye ile zor kullanarak zina eden kimse Allah hakkı olarak had cezasına çarptırılırken, cariyenin sahibinin hakkı olarak da ona mehir ödemeye mahkum edilir. Hür bir kadınla zor kullanarak zina eden kimsenin durumu da böyledir. Bir kimse başkasının cariyesiyle zina ettikten sonra onu öldürse hem had cezası ile hem de sahibine o cariyenin parasını ödeme cezası ile mahkum edilir. Aynı cariyeyi çaldıktan sonra öldüren kimse de hem el kesme, hem de kıymetini sahibine ödeme cezasına çarptırılır.

Keza ihramlı iken başkasına ait bir hayvanı avlayarak öldüren kimsede Allah hakkı olarak cezasını, sahibinin hakkı olarak da onun kıymetini ödemekle yükümlü olur. Zımmi bir kimseye ait şarabı gasbettikten sonra onu içen de hem Allah hakkı olarak had cezasına çarptırılır, hem de Hanefilere göre onun bedelini, o zimmiye ödemekle yükümlü kılınır. İslam ulemesının cumhuruna göre ise onun bedelini ödemesi gerekmez. Çünkü şarap mal değildir. Binaenaleyh, ölmüş bir hayvanda olduğu gibi tüketilme ile bedelinin ödenmesi gerekmez.

Hanefilerin hırsızlığın cezasının elin kesilmesinden ibaret olduğu tarzındaki görüşlerine gelince; eğer bundan kasıtları cezanın tamamı demek ise bu doğrudur. Çünkü elin kesilmesinden sonra artık başka bir ceza kalmamıştır. Ancak çalınan malın bedelini ödeme hırsızlığın cezası olduğundan değildir. Nitekim tazminen ödeme kasıt hali dışında da sözkonusu olmaktadır. Mesela başkasına ait bir malı yanlışlıkla veya ikrah (cebir) altında yahut da uyku sırasında tüketen kimse; yemeye mecbur kalan veya gemiyi kurtarmak için vb. denize atlamak zorunda kalan insan gibi ruhsat ve izin ile tüketen kimse o malın bedelini ödemekle yükümlü olur. O halde bedel ödeme bir ceza değildir.

Hanefilerin "Allah Kur'an'da hırsız ve mü'minlerle savaşanlar için tazminat cezası zikretmemiştir" tarzındaki görüşlerine gelince, Allah öyle bir ceza zikretmemiştir, ama tazminat verilmez de dememiştir. Sadece sükut etmiştir. Bedelin tazmin edilmesinin hükmü "Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın" (Bakara, 194) ayeti gibi dini kural ve naslardan çıkarılmaktadır. Bir malı çaldıktan sonra onu itlaf eden kimse de bu suretle tecavüz etmemiştir. Onun için kendisine tazmin ile tecavüz edilecektir. Nitekim Kur'an'da zikredilmemiş olmasına rağmen eğer mevcut ise çalınan malın aynının iade edilmesini gerekli görürüz. Bu, nassa hüküm ilave etmek demek değildir. Aksine nasların bütününü geçerli kılmaktır; bazısını işletip bazısını işletmemek değildir. "Allah ve elçisiyle savaşanların cezası" hakkındaki ayetle ilgili yoruma da bu tarzda cevap veriyoruz.

Abdurrahman b. Avf'tan rivayet edilen hadise gelince, bu sabit olmayan munkati bir hadistir. Sa'd b. İbrahim, Mansur'dan rivayet etmiştir. Hadisi eleştiren İbn Münzir, ravi Sa'd b. İbrahim'in "mechul" (iyi tanınmayan) biri olduğunu söyler; İbn Abdil Berr'de "hadis kavi (sağlam) değildir" demiştir.

İnsan akıl ve vicdanının öyle benimseyegeldiği meselesine gelince bu halde şu soruya cevap verilmesi gerekiyor: Acaba ihtiyaç içindeki bir fakirin veya yetimin malını çalıp tüketen kimsenin eli kesildikten sonra ödeme gücü olduğu ve karşı tarafın da şiddetli ihtiyaç içinde bulunduğu halde davacıya o malın bedelinin ödenmemesi akıl ve vicdana uygun mudur? İnsan akıl ve vicdanı tamamıyla bunun aksini gerektirmez mi?

"Şayet o malın bedeli hırsızın eli kesildikten sonra zimmetine sabit olsaydı, bu durumda ona malik olmuş olması gerekirdi", tarzındaki görüşlerine gelince bu son derece zayıf bir görüştür. Çünkü o mal tüketilmek suretiyle, hırsızın zimmetinde başkasına ait ödenmesi zorunlu olan bir hakka dönüşmüştür. Bu sebepledir ki, onu ödemesinin gerektiği ittifakla kabul edilmiştir. Öte yandan zimmetinde bu hakkın sabit olması onun elinin kesilmesine mani değildir. Çünkü hırsızın eli o malı itlaf edip bedeli zimmetinde sabit olmasından sonra kesilir. Binaenaleyh elin kesilmesi zimmette sabit olan hakkı ortadan kaldırmaz ve kişiyi o hakkı ödemekten kurtarmaz.

İmam Malik ve diğer Medineli fukaha bu konuda geçen iki görüşü te'lif ederek şöyle demişlerdir: Bir malı çalıp onu itlaf eden kimse eli kesildikten sonra eğer o malın bedelini ödeyecek gücü varsa tazmin edilir aksi halde herhangi bir ödeme yapması gerekmez. Medine alimlerinin bu görüşü gayet güzel bir istihsan örneğidir. Dinimiz bu nevi güzellikleri benimsemiş ve olumlu karşılamıştır. Allah (cc) daha iyi bilir.

Günah ve Zulüm (Tecavüz)

Kur'an'da "ism" ve "udvan" kelimeleri ile ifade edilen günah ve zulüm hemen hemen aynı manaya gelen lafızlardır. Nitekim Allah (cc) Kur'an'da "iyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık (zulüm ve tecavüz) üzerinde yardımlaşmayın" (Maide,2) buyurmuştur. Bu iki kelime ayrı ayrı zikredildikleri zaman her ikisi de diğerinin manasını ihtiva eder. Her günah zulüm ve tecavüzdür. Çünkü günah, Allah'ın yasakladığı bir şeyi yapmak veya emrettiği bir işi yapmamaktır. Dolayısıyla günah Allah'ın emir ve yasağına tecavüz etmektir. Ayrıca her tecavüz de günahtır. Çünkü tecavüz fiiliyle kişi günahkar olur. Ancak bu iki kelime bir arada kullanıldıkları takdirde her biri, ilgili olduğu ve sahip oldukları manaya delalet eder.

Günah; yalan söylemek, zina etmek, içki içmek vb. gibi haram olan fiillerdir. Zulüm ve tecavüz ise muayyen bir miktarı haram olan davranışlardır. Şöyle de denilebilir: Zulüm ve tecavüz helal sınırını aşıp haram sınırına girmektir. Mesela başkasında olan hakkını alırken haddi aşmak böyledir. Hak sahibi hakkını alırken karşı tarafın mal, can ve namusuna zarar verirse haddi aşmış olur. Mesela bir kütüğü gasbedenden onun bedeline razı olmayıp evine el koymak veya mala verilen zarara kat kat karşılıkta bulunmak yahut da kendisi hakkında bir cümle söyleyen kimseye kat kat fazlasını söylemek böyledir. Bunların hepsi de tecavüz ve haddi aşmak yani zulümdür.

Kur'an lisanında "udvan" lafzıyla ifade edildiğini zikrettiğimiz bu zulüm ve tecavüz iki türlüdür: 1-Allah hakkına tecavüz, 2- Kul hakkına tecavüz. Allah hakkına tecavüzün örneği: Allah'ın, kuluna helal kılmış olduğu hanımı ve cariyeleriyle cinsel ilişkide bulunmayı bırakıp kulun, haram kıldıklarıyla zina etmesidir. Nitekim Cenab-ı Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri yahut ellerinin altındaki (cariyeler) hariç (bunlarla ilişkilerinden dolayı da) onlar kınanmazlar. Ama bunun ötesine gitmek isteyen olursa, işte onlar haddi aşanlardır." (Mü'minun,5-7) Keza insan, karısı veya cariyesiyle mesela hayız veya nifas halinde iken veya normal birleşeme mahali dışından, yahut kendisi veya eşi ihramlı iken yahut da kendisi oruçlu iken vb. hallerde cinsel ilişkide bulunmak gibi helal çizgisini aşıp harama taşması da bu tür tecavüzdendir.

Ayrıca kendisi için mübah kılınan miktarı aşıp daha fazlasını işleyen de tecavüzde bulunmuş olur. Mesela boğazına takılan bir şey sebebiyle boğulmak üzere olan ve o anda içecek herhangi bir şey bulamayan kimsenin sadece tıkanmayı gidermeye yetecek bir yudum içki içmesine izin verilmişken, o bir bardak içerse haddi ve mübah olan miktarı aşmış olur. Yahut da nişanlılık, alışveriş, şahitlik, karşılıklı ilişkiler ve tedavi durumlarında namahreme bakma ruhsatı vardır. Ancak bu durumda gözünü baktığı kimsenin güzelliklerine diken, bakışlarını çiçek ve bahçelerde gezdiren kimse mübah çizgiyi aşıp yasak tarafa geçmiş olur, çevrili korunun etrafında dolaşanların, gözleri hayret içinde ve kalpleri fırlayacakmış gibi olur. Gözünü haber toplaması için öncü olarak gönderir, o da gizlice göreve koyulur ve o çadırlar arasında dolaşmaya başlar. Kalbi de onun peşinden yola düşer. O artık kendini ancak o çadırların arasında zincir vurulmuş bir esir gibi hisseder. Çadırlar arasında ölüp düşünceye kadar bakışlarının ardı arkası kesilmez. Kınından çıkan kılıçlarla yere serilinceye kadar tecessüsü devam eder. İşte haddi aşmanın tehlikesi; bundan sonrası ise daha tehlikeli ve daha büyük badirelerle doludur, mahrumiyetler vardır. Gözünü Allah rızası için indirene nispetle kaybettikleri ise çok daha fazladır. Zavallı adam, gözünü baktığı kimsenin güzellikleri üzerinde yola çıkarmış, yolculuk zahmetinden başka bir kâr elde edememiş; bu çöl yollarında kendini tehlikeye atmış, girdiği tehlikenin büyüklüğünü bilememiştir!.. Bu ne biçim yolculuktur ki yolcu hedefine varamamış, asası omuzundan inmemiş, sonunda yolu kesilmiş, her yandan gözetime alınmıştır. Ne memleketine dönebilmekte ne de ileriye gidebilmektedir. Uzakta sıcaktan, bir göl görür, soğuk suya kavuştum diye sevinir. "Fakat yanına gelince hiç bir şey olmadığını anlar ve yanında Allah'ı bulur; Allah da onun hesabını tastamam görüverir. Allah hesabı çabuk görendir." (Nur, 39) Sonunda bir serap görmüş olduğunu anlar. Vallahi namahreme bakmadaki lezzet ile şu zillet aynı değerde değildir. Akıllı bir insan bunları takas etmez. Bunlar faydası birbirine yakın şeyler de değildir, ki onları ayırmada zorluk çekilsin. Fakat gözlerde perde vardır; güvenli yerlerle kaygan yerleri birbirinden ayıramaz. Kalpler ise gaflet yorganları altında ve gurur döşeklerinde uyumaktadır. Zira "Gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü geçici bir görme yetersizliğidir); fakat (asıl) göğüslerdeki kalpler kör olur."(Hacc, 46)

Zaruret halinde murdar bir hayvan etinden yenmesi, mübah olan miktarı aşıp doyucaya kadar yemek de bir tecavüz örneğidir. Çünkü murdar hayvan etinden Şafii ve Hanefi mezhebine ve Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen iki görüşten birine göre ancak ölmeyecek kadar yemek mübahtır. Sadece İmam Malik eğer ihtiyaç var ise doyuncaya kadar yemenin mübah olduğunu ileri sürmüştür. Şayet ihtiyacı olmadığı halde sırf şahsına ait diğer mallarını muhafaza etmek için cimrilik vs. yüzünden yer ise bu tecavüz olur. Nitekim Cenab-ı Allah "Kim mecbur kalırsa (başkasına) saldırmadan ve haddi aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günah yoktur. Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir" (Bakara,173) buyurmuştur. Bu konuda Katade ve Hasan el- Basri ise şöyle demişlerdir: Mecbur kalınmadığı takdirde murdar hayvan etinden yenilmez. Bu durumda ise doyuncaya kadar yemek caiz değildir. Bazı alimler ise ayette geçen "saldırmadan" ifadesi, onu istemeksizin, "haddi aşmadan" lafzı ise mübah kılınan miktarı geçmeden, doyuncaya kadar değil sadece ölmeyecek kadar yemeyi ifade eder, demişlerdir. Mukatil ise, bu iki ifadenin "o etin helal olduğuna inanmadan ve azık edinmeden" manasına geldiğini söyler. Aynı ifadelerle ilgili olarak şöyle de denmiştir: Bu "Konulan sınıra tecavüz etmeden, gerekli olanı yememek suretiyle de helak olmadan" demektir. Çünkü konulan sınırı aşmak da, ölmek için gerekli olanı yememek de Allah'ın koyduğu sınıra tecavüz etmektir. Her iki hal de günahtır. Mesruk da şöyle demiştir: Bir kimse murdar hayvan veya domuz eti yemek yahut da kan içmek mecburiyetinde kalır da yemez ve ölürse cehenneme girer. Bu ayetle ilgili iki görüşten doğru olan bu görüştür. İbn Abbas ve arkadaşları ile İmam Şafii ise şöyle demişlerdir: Ayette geçen "saldırmadan" ifadesi "hükümdara", "haddi aşmadan" ise "yolculuğunda" kelimeleriyle kayıtlıdır. Dolayısıyla yolculuk günah olmamalıdır. Şayet bir kimse günah olan bir yolculuğa çıkar ve mecbur kalırsa ölmemek için sözkonusu şeylerden yemesine izin verilmez.

Yukarıda zikrettiğimiz iki görüşten doğru olan görüş on sebepten dolayı birincisidir. Ancak burada bu on sebebi zikretmek uygun düşmez. Çünkü ayette olumlu veya olumsuz bir şekilde yolculuktan ve hükümdara karşı gelmekten söz edilmemiştir. Ayrıca bu, sefere has değil, o münasebetle zikredilmiş de değildir; mukim ve yolcu hakkında geneldir. Ayette geçen "saldırma" ve "sınırı aşma" ise yemeyle alakası olmayan başka bir şeye değil, yasaklanmış olan yemeye yöneliktir. Çünkü bu ayetin bir benzeri "kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa ona günah yoktur" (Maide,2) mealindeki ayettir. Dolayısıyla, "günaha istekle yönelen" ile "saldırma" ve "sınırı aşma" aynı şeylerdir. Çünkü iki ayette geçen günaha istekle meyletmek, yenmesi haram olan miktara meyletmektir. Bu haram kısma taşmama mübahlık için şarttır. Çünkü buradaki yeme izni sadece bir zaruretten doğmaktadır. Dolayısıyla iznin zaruret sınırının dışına çıkması sözkonusu değildir ve o sınırı aşmak saldırmak, haddi aşma ve günahtır. Binaenaleyh zaruretten kaynaklanan izin O'nu aşan kısmına da helal olmasını gerektirmez

Son olarak günah ve sınır aşma, A'raf Suresi'nde zikredilen "günah" ve "saldırma" ile kastedilen manaya gelmektedir." (Bkz. A'raf 33) Bununla birlikte "saldırma" kelimesi genellikle kul hakkına tecavüz manasında kullanılmıştır. Şayet "saldırma" "sınır aşma" ile birlikte kullanılacak olursa "saldırma" hırsızlık, yalan, iftira, incitme ve zarar vermeyi başlatmak gibi bir tür olarak haram olan bir fiille insanlara zulmetmek manası sözkonusu olur. Aynı durumda "sınırı aşma" ise bir hakkı kullanırken onun ötesine taşma manasına gelir. Dolayısıyla, kul hakları noktasında saldırma ve sınırı aşma fiilleriyle, Allah hakkı açısından günah ve sınır aşma mesabesinde olur. Binaenaleyh bu konuda dört esas göze çarpıyor: Allah hakkı ve onun sınırı, kul hakkı ve O'nun sınırı. İşte "saldırma" "sınırı aşma" ve "zulüm" ya bu iki sınırın ötesine geçmek veya o hakları sınırlarına kadar vardırmayıp eksik bırakmaktan ibarettir.

Çirkin ve Hoş Olmayan Şeyler (Fahşâ ve Münker)

Dini literatürde "el-fahşa" lafzıyla ifade edilen çirkin kelimesi mevsufu hafzolunmuş olan bir sıfattır. Yani çirkin fiil ve çirkin huy demektir. Çirkinliği herkes için açıkça görülen ve akl-ı selim sahibi herkesin çirkin bulduğu şey çirkin yani fahşâdır. Nitekim naslarda zikredilmiş olan çirkin "el- fahşa" kelimeleri zina ve livata ile tefsir olunmuştur. Cenab-ı Allah'ın bu fiillere "çirkin" adını vermiş olması onların son derece çirkin olmalarından dolayıdır. Keza kötü söze de çirkin denmiştir. Çirkin söz ise sövmek, namuslu bir kimseye iftira etmek vb. gibi kötülüğü son derece açık olan sözlerdir.

Hoş olmayan şeyleri ifade eden "münker" kelimesi de hazfedilmiş bir mevsufun sıfatıdır. Yani nahoş fiil demektir. Nahoş fiil demek akıl ve fıtratın hoşlanmadığı fiildir..Nahoş fiilin akıl ve fıtrata nisbeti çirkin bir kokunun koklama duyusuna, çirkin bir görüntünün göze, hoşlanılmayan bir tadın dile ve sesin kulağa olan nisbeti gibidir. Duyu organları için bu eşyanın hoşlanılmama oranları nasıl farklı farklı ise akıl ve fıtrat için de fiillerin hoşlanılmama oranları öyledir. Akıl ve fıtratın bir fiilden hoşlanmaması şiddetli olursa o fiil çirkin yani fahşa olur.

Akıl ve fıtratın hoşlanmadığı fiil nahoş fiil, kerih bulduğu, aşırı nefret ettiği fiil ise çirkin fiildir. Nitekim İbn Abbas (ra) çirkin fiil (fahşa) zina, nahoş fiil (münker) de Kur'an ve sünnetin hoş bulmadığı fiildir, demiştir. İbn Abbas'ın dince güzel bulunmayan ve uygun görülmeyen fiil ile, çirkinliği akıl ve fıtratça kabul edilmiş olan fiili farklı farklı mütalaa etmesini düşünmek gerekir.

Allah Hakkında Bilmeden Söz Söylemek

Haram kılınan fiillerin en şiddetlisi, günahı en büyük olanı şüphesiz ki Allah hakkında bilmeden söz söylemektir. Onun içindir ki şeriat ve dinlerin üzerinde ittifak ettikleri haramların içinde dördüncü sırada zikredilmiştir. Bu fiil, bazı hallerde helal olan murdar et, kan ve domuz etinin durumuna benzemez; hiç bir suretle mübah olmaz, daima haram olur.

Haramlar esas itibarıyla iki türdür: Asla mübah olmayan ve zatı itibariyle haram olan; bazen mübah olmayan arızî durumlardan dolayı haram olan fiiller. Cenabı Allah zatı itibarıyle haram olan fiilleri "De ki: Rabbim ancak gerek açık ve gerekse gizli bütün kötülük ve çirkinlikleri haram kıldı, " buyurarak saymaya başlamış, sonra ondan bir derece daha büyük olan harama geçerek "günahı ve haksız yere saldırmayı" zikretmiştir. Daha sonra bundan da büyüğüne intikal ederek "hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmayı" saymış en sonunda en büyük harama geçerek "Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemeyi" zikretmiştir. (A'raf,33) Görüldüğü gibi Allah hakkında bilmeden söz söylemek, O'nun katında haramların en büyüğü ve azabı en çetin olanıdır. Çünkü bu günah Allah'a iftira etmeyi, O'nun zatına layık olmayan şeyleri nisbet etmeyi, dinini değiştirip başka bir şeye dönüştürmeyi, O'nun isbat ettiğini nefy, nefyettiğini de isbat etmeyi, batıl kıldığını hak, hak kıldığını ise batıl kılmayı, dost olduğuna düşman, düşman olduğuna dost olmayı, buğzettiğini sevmeyi, sevdiğine buğzetmeyi, O'nu zatı sıfatları, sözleri ve fiilleri konusunda layık olmadığı hususlarla vasıflandırmak gibi manaları ihtiva etmektedir.

Allah katında O'nun hakkında bilmeden söz söylemekten daha büyük bir günah yoktur. Şirk ve küfrün esası bu günahtır. Bid'at ve sapıklıklar onun üzerine bina edilir. Dolayısıyla dindeki her bid'at ve dalaletin temel esası Allah hakkında bilmeden söz söylemektir. Onun içindir ki selef ve büyük imamlar O'na şiddetle karşı çıkmış, nerde olursa olsun bu günahı işleyenlerden üzüntü duymuş, halkı onların fitnelerinden şiddetle sakındırmış; bu hususta kötülük, zulüm ve saldırı günahları karşısında takındıkları tavırdan çok daha ileri gitmişlerdir. Çünkü bid'atlerin dine verdiği zarar ve yıkım diğerlerinden çok daha korkunçtur. Nitekim Cenab-ı Allah, kendi aklına dayanarak, Allah katında bir delile istinad etmeksizin, herhangi bir şeyi helal veya haram olarak dine sokan kimseleri azarlamış ve "dillerinizin yalan olarak nitelendiği şeyler hakkında, şu helaldir, şu haramdır, demeyin sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz" (Nahl, 116) buyurarak ikaz etmiştir. Sırf kendi aklına dayanarak şu helaldir bu haramdır demek bu denli günah olursa; Allah'ın sıfatlarına, O'nun kendi zatına vasıflandırmadığı bir sıfatı ilave etmenin veya O'nun kendini vasıflandırdığı bir sıfatı inkar etmenin günahını artık siz düşünün.

Bazı selef alimleri şöyle demişlerdir: Sizden biriniz Allah ve Rasulünden gelen bir delile dayanmaksızın sırf kendi aklıyla hareket ederek, Allah şunu helal, bunu haram kıldı, demesin. Allah "Yalan söylüyorsun. Ben O'nu helal, bunu da haram kılmış değilim" diye o kimseyi tekzib eder.

Şirk ve küfrün esası Allah hakkında bilmeden söz söylemektir. Çünkü Allah'a şirk koşan (müşrik) kimse Allah'tan başka tanrı olarak kabul ettiği şeyin kendisini Allah'a yaklaştıracağını, O'nun katında kendisi için şefaatçı olacağını, krallar nezdindeki aracılar gibi O'nun aracılığıyla ihtiyaçlarını gidereceğini sanır. Dolayısıyla her müşrik Allah hakkında bilmeden söz söylemektedir. Fakat O'nun hakkında bilmeden söz söyleyen herkes müşrik değildir. Çünkü Allah hakkında bilmeden söz söylemek bazen sıfatların ta'tilini ve Allah'ın dinine bi'datler sokmayı da içerir. O halde Allah hakkında bilmeden söz söylemek şirkten daha genel bir lafızdır. Şirk içeriğinde bulunan manalardan biridir.

Allah hakkında bilmeden söz söylemek bu derece büyük bir günah olduğu içindir ki Rasulullah'a (sav) onun söylemediği bir sözü isnad etmek, iftirada bulunmak cehenneme girmeye, orada bir yeri kendine yurt olarak hazırlamaya sebep olmuştur, ki onun için iftiracının gireceği bu cehennem yurdu girenin asla çıkamayacağı bir yurttur. Çünkü peygambere iftira Allah'a iftira etmektir. Zira elçiye nisbet edilen şey O'nu gönderene de nisbet edilmiş olur. Allah hakkında bilmeden söz söylemek de O'na açıkça iftira etmek demektir. "Allah'a iftira edenden daha zalim kim vardır." (Ankebut,68)

Bid'atçıların bütün günahları Allah'a iftira, O'nun hakkında bilmeden söz söyleme günahı çeşidine girer. Bid'atlerden tevbe etmedikçe günahlarından tevbe etmiş olmazlar.

Aslında fiilinin bid'at dahi olduğunu bilmeyen veya O'nu sünnet sanan insanları O'na çağırıp O'nu işlemeye teşvik eden bir insan onlardan nasıl tevbe edebilir? Böyle kimseler sünnete dönüp O'na yeterince muttali olmadıkça, onu arayıp kollamadıkça tevbe etmesi vacip olan günahlarının farkında bile olmazlar. Bunu başaran bir bid'atçı görmek mümkün değildir.

Sünnet bid'atı öldürür, ona hayat hakkı tanımaz. Kulun kalbinde sünnet güneşi doğduğu zaman oradaki her türlü bid'at sisini dağıtır, dalalet karanlığını ortadan kaldırır. Çünkü güneşin egemen olduğu yerde karanlık barınamaz. Kul ancak sünnete uymak; her zaman kalbiyle Allah'a, yardım dileme, ihlas ve O'na sığınma ile hicret etmek; sözlerine, amellerine ve sünnetine ulaşma konusunda hırs göstermek suretiyle peygambere hicret etmek ile sünnetle bidatı birbirinden ayırabilir, bid'atın karanlığından çıkıp sünnetin nuruna kavuşabilir. "Kim Allah'a ve Rasulüne hicret ederse onun hicreti Allah'a ve Rasulünedir." **(Buhari, Bed'u'l-vahy,1; İman,41; Müslim, İmare, 155; Tirmizi, Fedailü'l- cihad, 16; Ebu Davut, Talak, 11)** Kim onlardan başkasına hicret ederse dünya ve ahirette nasibi o olur.

Tevbeye Dair Bazı Hükümler

Burada ihmalkarlık edip üzerindeki bir hakkı ödemeyen fakat daha sonra tevbe eden kimsenin bu tevbesinin hükmü üzerinde duracağız. Tevbe ya Allah veya kul hakları ile ilgili olur.

Allah hakkı ile ilgili olan tevbe, vacip ve farz olduğunu bilerek, özürsüz ve kasden namazı terk eden ve daha sonra pişmanlık duyan kimsenin ettiği tevbedir. Selef uleması bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup böyle bir günahın tevbesinin pişmanlık duymak, o farzları eda etmeye başlamak ve kılınmayan namazları kaza etmek tarzında olacağını ileri sürmektedirler. Dört mezhep imamı ve onlar gibi düşünen bazıları bu gruba dahildirler. Diğer bir grub ise Allah hakkı ile ilgili bir kusurdan dolayı edilecek olan tevbenin amel etmeye başlamaktan ibaret olduğunu iddia ederler. Bunlara göre ödenmeyen hakkı (namazı) kaza ederek ödemenin hiç bir yararı olmayacağı gib, kabul olmaz ve hatta bu o kişiye farz da değildir. Zahiriler ve seleften bir grup bu görüştedirler.

Tevbede Allah hakkının (mesela namaz) kaza edilmesinin gerektiğine hükmeden birinci grup şu delillere dayanırlar:

1-Hz. Peygamber (sav) "Kim uyuyarak veya unutarak namazını geçirirse onu hatırlayınca kılsın" (**Ebu Davud, Salat, 11; Nesai, Mevakit, 53; İbn Mace, Salat, 10**) buyurmuştur. İhmal ve kusuru olmadığı halde unutan ve uyuyakalan kimsenin geçen namazını kaza etmesi vacip olursa kasden ve kusurlu olarak namazını kılmayan kimsenin tevbe ederken onu kaza etmesi öncelikle vacip olur.

2- Mü'mine iki husus vacip olur: Bir namaz kılmak, iki o namazı vaktinde kılmak. Bir kimse bunlardan birini yapmayacak olursa diğeri baki kalır.

3- Şayet bu namazın kazasının onun farz oluşunu sağlayan ilk emirle vacip olduğunu kabul edersek zaten bir mesele yoktur. Eğer bunun için yeni bir emrin gerektiğini söyleyecek olursak daha önce de belirttiğimiz gibi, uyuyarak veya unutarak namazını kılmayan kimse ile ilgili emir kasden kılmamış olana da ışık tutar.

4- İnsan eğer bir fiilin maslahatını elde etmezse onu mümkün olan zamanda elde eder. Namaz kılmayan kimse onun maslahatını zamanında elde edememiştir. O halde elde edebildiği zaman ifa etmesi gerekir. Bu ise normal zamanın dışında onu elde etmektir.

5- Hz. Peygamber (sav) "Size bir şey emrettiğim zaman onu gücünüz yettiği ölçüde yerine getiriniz" (**Buhari, İ'tisam,6; Müslim, Fedail, 130**) buyurmuştur. Namazını kılmayan kimse ise onu zamanında kılmaya gücü yetmemiş, o emri ilk vaktinin dışında eda edebilmiştir. O halde gücü yettiği zaman da O'nu eda etmesi gerekir.

6- Şeriat, uyku ve unutma özrü olanlara bile kılamadıkları namazı kaza etmeyi farz kılmıştır. Hal böyle iken, kasden namazını kılmayarak Allah ve Rasulüne isyan eden kimseye kolaylık sağlayıp kazayı vacip kılmaması nasıl düşünülebilir?

7- Normal zamanı dışında kılınan namaz, normal zamanında kılınanın bedelidir. İbadette, eğer bedeli varsa ve asıl olan ibadet yapılmazsa, bu durumda mükellef, bedel olan ibadeti eda eder. Abdest alamayan kimsenin teyemmüm etmesi, ayakta duramayan kimsenin oturarak namaz kılması, oturamayanın ise yaslanmış bir halde kılması; yaşlılık ve iyileşme ümidi olmayan herhangi bir hastalık sebebiyle oruç tutulamaması halinde her bir gün için bir fakirin doyurulması vb. hükümler bu türdendir.

8- Namaz muvakkat (zamana bağlı) bir haktır. Bu hak ilgili zamanın sonrasına tehir edilmekle düşmez. Nitekim insanların birbirlerine olan zamanlı hak ve borçları da böyledir.

9- Namazını vaktinde kılmayan insan sonuç olarak bu tehiriyle günah işlemiş olmaktadır. Bu sonuç onun namazını kaza etmesini gerektirmez. Nitekim zekatını farz olan zamanda ödemeyen veya hac farizasını tehir eden kimse de bu tehiriyle günahkar olmakla birlikte o farzların zorunluğu da devam etmektedir.

10- Cuma namazını kılmayan kimse de bu hareketiyle günah işlemiş olur. Bununla birlikte o günkü öğle namazını daha sonra kılması icap eder. Kılınamayan cuma namazından sonra nasıl öğle namazının eda edilmesi gerekirse, güneşin doğuşundan önce kılınmayan sabah namazı da doğuşundan sonra kılınır. İki durum arasında herhangi bir fark yoktur.

11-Hz. Peygamber (sav), Ahzab günü ikindi namazını güneşin batımından sonraya kadar te'hir etmişler, ondan sonra kılmışlardır. Bu olay, namazın kasden kılınmaması halinde de vaktinin dışında kılınabileceğini gösterir. Bu kimse, Ahzab günü Rasulullah'ın o te'hiri ve Beni Kurayza günü bazı ashabın ikindi namazını gün batımından sonraya bırakması gibi mazur olabilir. Ayrıca ihmalinden dolayı tehir eden kimse gibi özürsüz de olabilir. İki hal birbirinden daha sonra işlemenin farz olması bakımından değil, sadece günah olup olmama bakımından farklı olur.

12-Şayet namazı normal zamanının dışında kılmak sahih ve vacip olmamış olsaydı Peygamber efendimiz Beni Kurayza günü sahabe-i kirama ikindi namazını tehir edip köye girdikten sonra kılmalarını emretmezdi. Nitekim bunun üzerine ashaptan bazıları ikindi namazını vaktinde kılmamış, köye girdikten sonra geceleyin kılmıştır. Ancak orada bulunan sahabeden bazıları ikindi namazını te'hir etmeyerek yolda kılmışlardır. Rasulullah (sav) ise bu ictihadlarından dolayı her iki gruba da olumsuz bir söz söylememiştir.

13-Dinimiz, günah işleyip de daha sonra tevbe etmek isteyen herkese tevbe imkanı tanımıştır. Hal böyle iken, namaz kılmadığı için tevbe etmek isteyen kimseye nasıl mani olunur da günahının vebalinden kurtulamayacağı ve boynunda borç olarak kalacağı söylenebilir? Böyle bir muamele dinimizin kaidelerine, hikmet ve rahmetine, dünya ve ahirette kulun yararını gözetme niteliğine uygun düşmez.

Birinci grubun bu konudaki belli başlı delilleri bunlardan ibarettir. Allah hakkında zayi eden (mesela namazını kasden terk eden) kimsenin onu kaza etmesinin ne vacip ve ne de kabul olmayacağını, dolayısıyla hiç bir yararının sözkonusu olmayacağını ileri süren ikinci grubun (zahirilerin) delilleri ise şunlardır:

1- Bir ibadet eğer belli bir sıfat ve zaman içinde eda edilmek üzere emredilmişse kişi onu vasfı, vakti ve şartıyla, emrolunan tarzda yerine getirmedikçe emre uymuş olmaz. Dolayısıyla, mesela namazı vaktinin dışında kılmakla kıbleye yönelmeden kılmak, secdede yere alnı koymak yerine, yanağı koymak ve rüku yerine diz çökmek vb. arasında hiç bir fark yoktur.

2-Bir zaman dilimine mahsus kılınmış olan ibadetle bir mekan parçasına has olan ibadetler gibi, ancak kendisi için ayrılan zaman içinde sahih olurlar. Şayet insan mekana mahsus ibadetleri başka bir mekanda eda edecek olsa bu sahih olmaz.

Bir mekan diğer bir mekanın yerine geçmez. Arafat dağı, Müzdelife, şeytan taşlama yerleri, Safa ve Merve ve tavaf mekanları gibi haccın menasikine ait mahaller böyledir. İbadetleri şeriatça tahsis edilen zamanlarından başka bir zamana taşımak onları dince tahsis edilen mekandan başkasına taşımak gibidir. İbadetin makbul olup olmaması ve günah olup olmaması bakımından bu iki tür taşıma arasında bir fark yoktur.

Başı ve sonu itibarıyle sınırlanmış olan bir zamanla tahsis edilen namazı o zamandan alıp başka bir zamana nakletmek Arafat dağı yerine Müzdelife'de vakfe yapmak ve hac ayları yerine başka aylarda haccetmek gibidir. Sonra Ramazan orucunu Şevval ayına veya ikindi namazını gece yarısına nakleden kimse ile muharrem ayında hacceden ve o ayda vakfe yapan kimse arasında ne fark vardır? Onun haccı sahih olmadığı halde bunun orucu ve namazı nasıl sahih olur? Oysa ikisi de Allah'ın emrine muhalefet etmiş, asi ve günahkar olmuşlardır.

Görüldüğü üzere Allah zamana mahsus olan haklarını o zamanların dışında kabul etmez. O zaman girmeden önce kabul etmediği gibi çıktıktan sonra da kabul etmez. Bir insan "ben Ramazan orucunu şevval ayında tutacağım" dese, aynı orucu Şaban ayında tutmak isteyen kimseden farkı yoktur.

Öte yandan gece ödenecek olan hak gündüz, gündüz ödenecek olan da gece ödenecek olsa kabul olunmaz. Nitekim Hz. Ebu Bekir (ra), Hz. Ömer'e (ra) diğer ashap tarafından da kabul ile karşılanan şu vasiyette bulunmuştur: "Bilesin ki Allah'ın sende gece hakkı vardır, onları gündüz kabul etmez; gündüz hakkı vardır, onu da gece kabul etmez."

Ayrıca bir ibadetin şer'an belirli olan zamanı geçtikten sonra o ibadet aynıyla baki kalmaz. Şayet bu zamanda ibadet edilecek olursa o önceki zamana mahsus olan ibadet değil, bir başka ibadet olur. Mesela ikindi namazını güneş battıktan sonra kılan kimse ikindi namazını kılmış olmaz. Çünkü ikindi namazı o belirli zamanda kılınan namazdır. Güneşin batımından sonraki zaman ise ikindi zamanı değildir. Binaenaleyh o kimse kati surette ikindi namazını kılmış olmaz. Olsa olsa ikindi namazına benzeyen dört rekatlık bir namaz kılmış olur.

3-Hz. Peygamber (sav) bir rivayette "Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa çıkar" **(Buhari, Mevakitu's-Salat,15)**, bir başka rivayette ise "İkindi namazını geçiren kimse ailesini ve malını kaybeden kimse gibidir" buyurmuştur. Şayet zamanı geçen ikindi namazının daha sonra kılınması mümkün , sahih ve makbul olsa idi onu kılmayan kimsenin ameli boşa çıkmaz; ailesini ve malını tamamıyla kaybeden kimse gibi nitelenmezdi. Çünkü birinci görüşte olanlara göre namazı vaktinin dışına tehir etmekten dolayı herhangi bir günahın sözkonusu olmaması gerekir. Zira o namazı o sonraki zamanda kılmak ve itaat etmek mümkün olmaktadır.

4- Vaktinden sonra kılınan namaz şâri tarafından açıkça reddedilmiştir. Binaenaleyh, buna rağmen böyle bir namazın sahih ve makbul olacağını söylemek mümkün değildir. Nitekim Hz. Aişe'nin (ra) rivayet ettiği sahih bir hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bizim beyan ettiğimizin dışında herhangi bir amel işleyen kimse (nin ibadeti) merduttur" veya "Bizim beyanımız dışında yapılan her amel merduttur" **(Buhari, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17)**, yani geri çevrilir, kabul olunmaz. Vaktin dışında namaz kılan kimse de Peygamber (sav)'in gösterdiği zamanın dışında amel etmiştir. O halde onun namazı da merduttur. Zamanı dışında kılınan bu namazın merdut olduğu sabit olduğuna göre sahih ve makbul da değildir. Hadiste geçen "red" kelimesi, "halk"ın "mahluk", "darb"ın "madrub" manasına olmas gibi "merdud" manasındadır.

5- Namazda vakit, günahtan kurtulma ve emre imtisal etmiş olan için temizlik, kıbleye yönelme ve avret mahallini örtme gibi namazın sahih olması ve borcun ödenmiş sayılması için şarttır.* Dolayısıyla, namazla ilgili emir bütün şartları topyekün içine alır. Hal böyle olduğuna göre gerek vücub gerek emir ve gerekse şart olma bakımından aynı olan bu şartları ayrı ayrı telakki etmek mümkün değildir.

6-Namazın, vaktinin dışında kılınması halinde sahih olacağını ileri sürenlerin ne nas, ne icma ve ne de sahih kıyas nevinden bir delilleri yoktur. Onların bütün kıyaslarını çürütecek ve yanlışlığını izah edeceğiz.

Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'inde ve diğer bazı müsnedlerde Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim özürsüz olarak Ramazan'dan bir gün oruç yerse ömrü boyunca oruç tutsa onun yerine geçmez." **(Buhari, Savm, 29; Ebu Davud, Savm, 38; Tirmizi, Savm, 28)** Bu hadise rağmen daha sonra bir gün oruç tutulması halinde o orucun yerine geçeceği nasıl ileri sürülebilir?

7- Bir ibadetin sıhhati ne ile izah edilecektir? Şayet emre uygun olmakla izah edilecekse bu ibadetin emre uygun olmadığında şüphe yoktur. O halde sahih değildir. Eğer üzerindeki borcun düşmesi olarak anlaşılacak ise bir borç ancak emrolunan şekilde eda edilmesi halinde düşer. Bu ibadet ise emrolunan şekilde vaki olmamıştır. Bu şekilde yapılmayan bir ibadetin ne emredildiği şekilde yapıldığını ne de sahih olduğunu söylemek mümkün değildir. İbadetin sıhhati kişinin boynundan sorumluluğun düşmesiyle izah edildiği takdirde vakti dışında yapılan ibadet kişiyi günah sorumluluğundan asla kurtarmamaktadır. Vakti dışında yapılan ibadetin kişiyi sorumluluktan kurtaracağını bildiren herhangi bir delil mevcut değildir.

Sahih olan ibadet şari'in itibar edip razı olduğu ve kabul ettiği ibadettir. Bu husus ise ancak onun sahih veya emrine uygun olduğunu bildirmesiyle bilinebilir. Zamanının dışında yapılan ibadette bu durum mevcut değildir. O halde onun sıhhatine ne ile hükmedilecektir?

Aslında ibadetlerin sıhhat ve fesadı şer'i hükümler olup kaynakları kanun koyucunun kendisidir. Binaenaleyh, sahih ibadet şari'in sıhhatine şehadet ettiği veya emrine uygun olduğunu bildirdiği yahut da sıhhatine şehadet ettiğine benzer olan ve onun hükmünü alan ibadettir. Zamanının dışında yapılan ibadette ise bu hususların hiç biri mevcut değildir.

Vaktinin dışında yapılan ibadetin sıhhati konusunda yapılan en yanlış mukayeselerden biri de bunun özürlü veya izinli olarak tehir ettikten sonra yapılan ibadetle mukayese edilmesidir. Bu bir şeyi zıddıyla kıyaslama, hakikat ve şeriat açısından kendisinden tamamıyla farklı olana kıyas etmektir ki en yanlış kıyaslardan biridir.

8-Bazılarının Rasulullah'ın (sav) "Kim uyuyakalır veya unutur da namazı geçirirse O'nu hatırlayınca kılsın" **(Ebu Davud, Salat, 11; Nesai, Mevakit, 53; İbn Mace, Salat, 10)** mealindeki hadisini delil getirerek özürlü olarak namaz kılamayana, dolayısıyla kusurlu olarak namazı terk edene kazayı farz görmelerine gelince, aslında bu delil onların lehine olmaktan ziyade aleyhlerine bir değer taşımaktadır. Çünkü şeriat sahibi namazın vakti dışında kaza edilmesini uyku veya unutma ile kılmamaya bağlı kılmıştır. Varlığı şarta bağlı olan bir hüküm, şart ortadan kalktığı zaman kendiliğinden kalkar. Geriye sadece cezayı hak etmiş asi bir kusurlunun Allah'ın mazur olarak kabul ettiği kusurlu ve asi olarak telakki etmediği kimseye kıyaslanması kalıyor. Nitekim Rasulullah efendimiz sahih bir rivayette "Uyumada kusur yoktur, kusur ancak uyanıklık halinde namazı bir sonraki vakit girinceye kadar tehir etmektir" **(Müslim, Mesacid, 311; Ebu Davud, Salat, 11; Tirmizi, Salat, 130)** buyurmuştur. Bu iki kimseyi birbiriyle kıyaslamaktan daha batıl ve fasit bir kıyas dünyada mevcut olamaz.

---

*Hatta zaman bu şartlar içinde en önemli olanıdır. Nitekim Allah Teâlâ özrü olan kimseden su ile temizlenme, kıbleye doğru yönelme ve avret mahalini örtmeyi kaldırdığı halde zaman konusunda asla ruhsat tanımamıştır.

Kaldı ki uyuma ve unutma ile namazı kılamayıp daha sonra kılan kimse o namazı vaktinin dışına tehir etmemiştir. O namazın vakti uyanılan ve namazın hatırlandığı vakittir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) "Kim uyur veya unutur da namazı tehir etmiş olursa onu hatırladığı zaman kılsın. Çünkü o namazın vakti, hatırlandığı zamandır. Zira Allah, "Beni hatırlayınca namaz kıl" (Taha, 14) buyurmaktadır. Bilindiği gibi nahiv alimlerinin çoğu bu ayetteki "lam" harfinin zaman manasını ifade ettiğini söylemişlerdir. Bize göre Peygamberimiz, Ahzab savaşı sırasında güneş doğduktan sonra kılmış olduğu sabah namazını gerçek vaktinde kılmışıtr.

Bize göre namaz vakitleri üç çeşittir: Birincisi namaz kılmaya kâdir, uyanık halde bulunup namazı unutmamış olan ve özürlü bulunmayan kimselere aittir. Bu çeşit namaz vakitleri beştir. İkincisi uyanık bulunan, namazı unutmamış fakat özürlü olan kimselere hastır. Bu ise üç vakittir. Böyle kimse için namaz vakitleri öğlen ve ikindi vakitleri bir, akşam ve yatsı vakitleri bir ve sabah vakti bir vakit olarak gerçekleşmektedir. Binaenaleyh bu şartlardaki kimse hakkında namaz vakitleri üç tanedir. O halde bu şartlarda öğle namazını tehir edip de ikindi vaktinde kılan kimse namazını normal vaktinde kılmış olur. Üçüncüsü ise uyku veya unutma sebebiyle mükellefiyetten çıkmış olan kimse ile ilgili olan vakittir. Bu vakit kesinlikle sınırlı değildir. Bu kimse için namazın vakti uyandığı ve namazı hatırladığı zamandır. Dini nas ve kuralların gösterdiği namaz vakitleri bunlardır. Kusurlu olarak namazını zayi eden kimse ise bu üç kısım vakitten herhangi birine sahip değildir. O bunların dışında dördüncü bir çeşide girer.

9-Cenab-ı Allah hayız, yolculuk ve hastalık gibi bir özürden dolayı orucunu tutamayana kazayı meşru kıldığı halde özürsüz olarak kasden orucunu yiyen kimseye kazayı ne nas, ne işaret ve ne de ima yoluyla asla meşru kılmamıştır. Bizim görüşümüzde olmayanların dayanacakları tek şey şeriat kurallarının farklılıklarını bildiregelmiş olmasına rağmen, kasden oruç tutmayanı özürlü olarak tutmayana kıyaslamaktır. Oysa şari, değil güne gün tutmak, ömür boyu tutulan orucun bile özürsüz olarak yenen bir orucun yerini tutmayacağını bildirmiştir.

10- "Kula iki şey vaciptir. Biri ibadet etmek, diğeri ise o ibadeti vaktinde eda etmektir. Biri terk edilecek olsa diğeri baki kalır" tarzında ileri sürülen görüş ise ancak iki hususta biri diğerine şart bağıyla bağlı olmadığı zaman geçerli olur. Mesela hac ve zekat ibadeti ile emrolunan kimsenin durumu böyledir. Eda ve zamanında eda olmak üzere kendisine vacip olan iki husutan birini terkedecek olusa diğeri baki kalır, düşmez. Fakat bu iki husustan birinin diğeri için şart olması ve meşruatın kendisine bağlı olarak emredilmemiş olduğu şartın yerine getirilmesi de mümkün olmaması halinde "biri olmasa da öbürünü yapması emrolunur" denebilir mi? Gerekli vasıf da olmadan, şart bulunmadan o ibadetin sahih olduğu söylenebilir mi? Allah'ın böyle bir emri nerede bulunmaktadır? Asıl konumuz da bu değil midir?

11-Şayet vaktinde kılınmayan namazın kazasının yeni bir emirle farz olduğunu kabul etsek bu konuda kaza edileceğine dair hiç bir delil yoktur. Bu konuyu icma vaki olan konulara kıyas etmek de mümkün değildir. Şayet birinci emirle vacip olduğunu kabul edersek bu eğer kaza yararlı ve maslahatı eda gibi olursa sözkonusu olabilir. Hasta, yolcu ve hayızlı kimsenin orucu; bayılan, uyuyan ve unutanın da namazı kazası böyledir. Fakat eğer kaza boynundaki borcu düşürmüyor, kişi de farzı vaktinin dışına te'hirinde mazur değilse, bu durumda kaza ne birinci, ne de ikinci emre girmez. Burada kaza, olsa olsa birbirine kıyıslanmalarına açık bir mani bulunmasına rağmen, fer'in asla kıyas edildiği açıkça bilinen batıl bir kıyasa dahil olur.

12-"Eğer bir fiilin maslahatı elde edilemezse mümkün olan şekli ile elde edilir" tarzındaki görüş ise ancak şu durumda muteber olabilir. Eğer zevaliyle maslahatın da zail olacağı şarta göre maslahat elde edilemiyor ve bu şartın zail olması sebebiyle istenen biçimde elde edilmesi ancak tevbe, fazlaca nafile ve hayırlı ameller işlemek suretiyle mümkün oluyor ise muteber olur, fakat böyle bir durum dışında asla olmaz.

13-Rasulullah'ın (sav) "Size bir şey emrettiğim zaman onu gücünüz yettiği kadar yerine getirin" **(Buhari, İ'tisam, 6; Müslim, Fedail,130)** mealindeki hadisiyle istidlal edenler ise isabetli değildirler. Çünkü bu hadis ancak bir insanın emrolunan fiili işlemekten aciz olması halinde onun yerine yapabileceği fiili yerine getireceğine delalet eder. Mesela namazda ayakta duramayan, abdestte yıkanması gereken uzuvları yıkayamayan, fatihayı okuyamayan, üzerine vacip olan nafakanın tamamını ödeyemeyen vb. kimseler güçlerinin yettiği fiili yaparlar ve yapamadıkları fiil de böylece zimmetlerinden kalkmış olur. Ama kasden, özürsüz olarak kendisine emrolunan fiili işlemeyip de vaktinin çıkmasına sebep olan kimse, bu hadisin kapsamına girmez. Şayet hadis, bu kimseyi kapsamına alsaydı bir başka hadiste böyle bir kimsenin amelinin hükümsüz olacağı, ailesi ve malı gitmiş yapayalnız olan bir kimseye benzediği bildirilmezdi.

14- "Şeriatın özürlü kimseye kaza görevi verdiği halde kasden kusur işleyen böyle bir kimseye kaza görevi vermeyerek kolaylık sağlayacağını düşünmek mümkün değildir" tarzındaki görüş ise, gerçekten uzak ve batıllığı açık bir görüştür. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi özürlü kimse kendisine emrolunan ibadeti zamanında eda etmektedir. Namazını vaktinde kılan özürsüz kimse ile onun arasında hiçbir fark yoktur. Oysa biz kasden namazını kılmayanın kaza yapmayacağını ona kolaylık olması için değil, ona bir faydası olmadığı, kabul olmayacağı, onu yapmakla emrolunmadığı için kabul ediyoruz. Bize göre bu kimsenin terk etmiş olduğu ibadetin maslahatını elde etmesine imkan kalmamaktadır. Dolayısıyla burada bir kolaylaştırma sözkonusu değildir.*

15- "Vakti dışında kılınan namaz, vaktinde kılınan namazın bedelidir. Şayet asıl olanı yerine getirmek mümkün olmazsa bedeli yerine getirilir" tarzındaki görüş ise soyut bir iddiadan başka bir şey değildir. Zaten ihtilaf da burada değil midir? Şu kasten namazını kılmayan kimsenin, geçen o namazının bedeli olduğunun delili nedir? Önce bu bedele dair bir emir isteriz. Sonra onun makbul ve yararlı olup, olmadığını bildiren bir emir gerekir. Bunları isbat etmek hiçbir zaman mümkün değildir.

Aslında bir şeyin bedeli olduğu, şâriin onun için bir bedel koyması ile bilinebilir. Mesela Cenab-ı Allah suyun kullanılması halinde teyemmümü, oruç tutulamaması durumunda ise fidyeyi veya yemin keffaretinde olduğu gibi para olarak ödenmesinin imkansız olması halinde orucu bedel olarak bildirmiştir. Ama kasden namazını kılmayan için kazayı, vaktinde kılması gereken ibadet için bedel kıldığına dair herhangi bir nas mevcut değildir. Bu konudaki aksi görüşün, fasit olduğu açıkça ortaya çıkmış olan kıyasdan başka bir dayanağı yoktur.

Namazı vakti dışında kılmayı, zamanı geçtikten sonra insanların birbirlerine olan borçlarını ödeyebilmelerine benzetmeye gelince bu da batıl bir mukayesedir. Çünkü beşeri borçların vücub zamanı namazınki gibi iki yanı sınırlı değildir. Beşeri borç sınırlı ve muvakkat bir şekilde vacip olmaz. Aksine fevren (derhal) olduğunu kabul edenlerin anlayışına göre zekat ve hac gibi fevri olarak vacip olur. Dolayısıyla insanların birbirlerine olan borçlarını ertelemeleri onu ödemek için şart olan zamanın dışına çıkma manasına gelmez. Gerçi bir borcu ödemenin en makbul zamanı ilk anda derhal ödenmesidir. Ama daha sonraya bırakmak da onun kaza tarzında ödenmesi manasını taşımaz.

16- Eğer denilirse ki: Ramazan orucu da kaza ediliyor. Oysa Ramazan orucu iki Ramazan arasında tutulmak üzere bir genişlik tarzında sınırlandırılmıştır ve tutma imkanı olduktan sonra orucunu bir sonraki Ramazan'a te'hir etmek caiz olmaz. Bununla beraber şayet bir insan orucunu ikinci Ramazan'a bırakacak olursa O'nu tutmak ve her bir gün için bir fakir doyurmak gerekir. Nitekim sahabe-i kiram bu hususta öyle fetva vermişlerdir. Bu durum geçici bir ibadetin şeriatçe tayin edilen zamanı çıktıktan sonra yerine getirilmesinin mümkün olduğunu gösterir.

Buna şöyle cevap verilir: Şeriat sahibi, Ramazan orucu ile Ramazan orucu kazasını farklı olarak bildirmiştir. Ramazan orucunu, öne alınması ve arkaya bırakılması caiz olmayan iki yandan sınırlandırmış, ramazan orucunun kazasını ise serbest (mutlak) bırakmıştır. Cenab-ı Allah "Sizden öncekilere yazıldığı gibi (günahlardan) korunmanız için sizin üzerinize de oruç yazıldı. Sayılı günler olarak sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar) (Bakara, 183,184) buyurarak ramazan orucunun kazasını mutlak olarak bildirmiştir. Bu husus ramazan orucu kazasının herhangi bir günde yapılmasının caiz olduğunu gösterir. Bunun yanında bu kazanın mutlaka belli bir zamanda yapılmasını kayıtlayarak hükme bağlayan ne bir ayet, ne hadis ve ne de icma vardır. Bu konuda sadece Hz. Aişe'den (r.a) rivayet edilmiş olan şu hadis mevcuttur: "Ramazan'dan oruc borcum olurdu. Rasulullah (sav) ile meşguliyetten dolayı onu ancak Şaban ayında kaza ederdim." Fakat görüldüğü üzere bu hadis kaza orucunun, Ramazan orucunun iki hilal ile sınırlandırılmasında olduğu gibi iki Ramazan arasında tutulacağı hususunda sarih değildir. Dolayısıyla Ramazan orucu ile kazasını birbirine kıyaslamak mümkün değildir. Bu Allah (cc)'ın ayrı ayrı telakki ettiği iki şeyi birlikte telakki etmektir. Çünkü Cenab-ı Allah, ramazan orucunu ileri ve geri gitmeyen bir sınırla sınırlamış, kazasını ise mutlak bırakmaktan başka "başka günler" (Eyya'min Uhra) ifadesiyle te'kid etmiştir. Ayrıca sahabeden bazıları Ramazan orucu kazasını ikinci Ramazan'dan sonraya bırakan kimsenin iki Ramazan arasında kaza etmediği için fidye vermesi yolunda bir fetva vermişlerdir. Buna rağmen o oruç bir sonraki Ramazandan sonra bile tutulmuş olsa kaza olmaktan çıkmaz. Ramazan orucunun kazasının ikinci Ramazan'dan önce veya sonra olması arasında fark vardır. Ramazan orucunun edası ise böyle değildir. Ramazanın içinde tutmakla sonrasında tutmak arasında bir fark yoktur.

---

*Çünkü bu uygulama O'nu mahrum etme ve cezalandırmadır. Kişi o cezadan ancak samimi, ciddi bir şekilde, Allah'a kavuşmak, O'na müracaat etmek ve felaha erenlerden olmak için ihtiyaçlarını ondan istemek için Allah'ın önüne çıkardığı fırsatları değerlendirme konusunda azimli olarak İslama dönmesine vesile olacak olan tevbe ile kurtulabilir.

Ramazan orucu ile kaza orucu arasındaki farkı şu misal gayet güzel açıklamaktadır: Bir insan özürsüz olarak, kasden Ramazanda birgün oruç yese kati surette bir başka gün orucu onun yerini tutmaz. Oysa tutmakta olduğu kaza orucundan bir gün yiyecek olsa bir sonraki gün onun yerine geçer. Çünkü özürlü kimse hakkında kaza günleri bizzat belirlenmiş değildir. O bu konuda serbesttir; hangi gün tutsa tutamadığı günün yerine geçer. Halbuki özürsüz kimse hakkında Ramazan orucu günler bizzat belirlenmiştir; diğer günleri onların yerine geçmez."

17- Kasden cuma namazını kılmayana gelince, ona öğle namazının farz olmasının sebebi o vakitte kesinlikle ya Cuma veya öğle namazlarından birinin farz olmasıdır. Cuma namazını kılmayan kimse, öğle vakti mevcut olduğu için o vaktin (öğle) namazını kılmakla yükümlüdür.

Özellikle Cuma namazını öğle namazının bedeli sayanlara göre cuma namazını (bedeli) kılmayan kimse öğle namazına (asla) döner. Tabii bu durum kazanın icma veya nas ile sabit olması anlayışına bina edilmiştir. Şayet bu hususa itiraz edilirse biz de ortak bir cevap verir ve şöyle deriz: Şayet Cuma namazını terk etmek vakit çıkıncaya kadar bir namazı kılmamakla bir ise az önce zikrettiğimiz delil mucibince her iki namazın kıyasının hükmü bir olur. Ancak eğer iki namaz arasında ikisini aynı kabul etmemize mani bir fark var ise bu durumda kıyas batıl olur. Hülasa her iki halde de kıyas batıldır.

18- Hz. Peygamberin (sav) Ahzab günü ikindi namazını güneş batıncaya kadar tehir etmesi meselesine gelince, bunun mensuh olup olmadığı hususunda iki görüş vardır.

a) Ahmed b. Hanbel, Şafii ve Malik gibi ulemanın çoğunluğu bu konuda şöyle demektedirler: Bu olay korku namazı nazil olmadan önce meydana gelmiştir. Ancak daha sonra korku namazı ile hükmü neshedilmiştir. Kaldı ki Ahzap günü yapılan tehir iki namazı birleştirerek kılma halindeki tehir gibidir. Dolayısıyla gayr-ı şer'i olarak kılınmayan namaz buna kıyaslanamaz. Bu iki tehir arasındaki fark uyuyan ve unutanın tehiri ile kasden tehir edenin arasındakinden daha barizdir. Çünkü

Ahzap günü yapılan tehir o gün için emrolunmuş bir tehirdir. Arefe günü akşam namazını Müzdelife'ye varıncaya kadar tehir etmek gibidir.

b) İkinci görüşe göre ise Ahzab günü yapılan ikindi namazının tehirinin hükmü mensuh değil, bâkidir. Buna göre savaşmakta olan kimse bu sırada namazı tehir edip savaşa devam edebilir ve daha sonra imkan bulduğu zaman namazı kılabilir. Bu görüş de Ebu Hanife'nin ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür. Hangi görüş dikkate alınırsa alınsın kasden namazını tehir eden kimsenin durumunu Ahzab gününe kıyaslamak mümkün değildir. Aslında Beni Kurayza olayında ashabın ikindiyi tehir etmesi de böyledir. Çünkü Zahirilerden bazı alimlere göre bu tehir de bir emir üzerine vaki olmuştur. Bazılarına göre ise bu, tevile müsait bir tehirdir. Onun içindir ki Rasulullah (sav) ne yolda kılanları ve ne de geceye tehir edip Kurayza oğullarında kılanları kınamamıştır. Çünkü onların bir kısmı emrin dış manasını, diğer kısmı ise maksadı ve niyeti (hızlı gitmek) dikkate almışlardı.

Bu arada İslam uleması bu iki görüşten hangisinin haklı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup "şayet orada olsaydık biz de namazımızı yolda kılardık" diyerek maksat ve niyeti anlayıp hem namazı vaktinde kılan, hem de süratle düşmana doğru ilerleyen, ordudan geri kalmayan kimselerle birlikte hareket etmenin daha doğru olacağını ileri sürmüşlerdir. Çünkü namazı yolda kılanlar, kılmayıp da ilerleyerek Beni Kurayza'ya daha önce varan arkadaşlarına oraya varınca namaz kılarlarken yetişmişlerdi. O halde namazı yolda kılanlar İslamı daha iyi anlamış kimselerdi; emre uyma ve ictihad ile cihad ve anlayışı kendilerinde toplamışlardı.

Bir diğer grup ise şöyle demişlerdir: Orada bulunsaydık namazı Kurayza oğullarına varıncaya kadar tehir edenlerle birlikte biz de tehir ederdik. Çünkü onlar kesinlikle Allah'ın hükmüne boyun eğmiş kimselerdir. Çünkü o tehir Rasulullah'ın (sav) emrinden dolayı vacip olmuştu. Özellikle o gün için Allah'a (cc) itaat o idi. Allah dilediğini yapar. Dilerse, tehiri, itaati vacib bir emir yapar. Onun tehiri emretmesi öne almayı emretmesi gibi vücub ifade eder. Binaenaleyh, o gün namazı tehir edenler nassa daha çok tabi olmuşlar, iki ecri birden almayı başarmışlardır. Hz. Peygamber (sav)'in namazı tehir etmeyenleri kınamaması ise yaptıkları tevil ve ictihad sebebiyledir. Çünkü onlar da Allah ve Rasülüne (sav) itaat etmek istemişlerdi. Dolayısıyla onlar ictihad edip de hakka isabet ettiremeyen gibi sadece bir ecir almışlardır.

Bize göre sözün doğrusu şudur ki, kasden namazını tehir eden kimseyi Kurayza oğulları yolculuğunda tehir edenlerle aynı kefeye koymak son derece yanlış bir şeydir.

19- "Kasden tehir etmiş ise namazını kaza etmek suretiyle tevbe etmektedir. Onun bu namazı kaza etmemesi gerektiğini söylemek suretiyle önündeki tevbe yolu nasıl tıkanabilir? Namazı kılmama günahının vebalinden kurtulamayacağı, ahirette boynunda borç olarak kalacağı nasıl söylenebilir?" diyenlere ise şu cevabı verebiliriz. Allah'ın bütün günahkar kulları için açmış olduğu ve ölünceye veya güneş batıdan doğuncaya kadar hiç kimse için kapamayacağı bir kapıyı onun yüzüne kapamaktan Allah'a sığınırız. Biz onun tevbesinin nasıl olacağı konusunda fikir beyan etmekteyiz. Bu insan tevbe etmek için o namazı kaza edecek mi yoksa amel işlemeye baştan, ilk olarak mı başlayacak, geçen sevap ve günahları lehine ve aleyhine bir sonuç doğurmayacak mı? Kendisi de amele baştan başlamak ve tevbesinin kabul olması bakımından kafir bir kimse gibi mi olacak? Çünkü İslamın farzlarından birini terketmek bütünüyle İslamı ve farzlarını teketmekten farklı bir durum değildir. İslamı terkedenin tevbesi, müslüman olduktan sonra kabul oluyor ; ister ilk defa müslüman olsun, ister mürted olduktan sonra olsun bu tevbenin sıhhati için ibadetleri daha sonra kaza etmesi şart olmuyor. Nitekim sahabe-i kiram da tekrar İslam'a döndükleri zaman mürtedlerin geçen ibadetleri kaza etmemeleri hususunda icma etmişlerdir. O halde namazını kılmayan kimsenin tevbesi öncelikle makbul olacak ve bu da onu kaza etmesine bağlı bulunmayacaktır.

Kul Hakları

Kul hakları ile ilgili bir günahtan tevbe konusuna gelince burada birkaç mesele vardır:

Birinci mesele: Başkasına ait bir malı gasbettikten sonra tevbe eden, ancak bu arada onu sahibine veya tanımadığı için, yahut öldükleri için veyahut da başka bir sebepten dolayı mirasçılarına iade etmesi imkansız hale gelen kimsenin tevbesi ne olacaktır? Bu konuda ihtilaf edilmiştir.

a) Bir gruba göre böyle bir kimse ancak haksız yere ele geçirmiş olduğu malı sahibine iade etmek suretiyle tevbe edebilir. Şayet bu durum mümkün olmuyorsa artık onun tevbe etmesi de imkansız hale gelmiş olur. Onun için yapılacak tek şey ahirette sevap ve günahı ile hesaplaşmaktan ibarettir. Çünkü burada sahibine verilmemiş olan bir hak söz konusudur. Cenab-ı Allah ise kullarının hiçbir hakkını başkasına bırakmaz; herkesin başkasından hakkını alır. Hiç bir zalimin zulmünü yanına bırakmaz. Tek bir tokat, bir kelime ve bir fiske bile olsa, mazlumun hakkını zalimden mutlaka alır.

Başkasına haksızlık etmiş olup bu dünyada iade etme imkanını kaçırmış olan kimsenin yapması gereken şey para ve malın hiçbir işe yaramadığı günde kendisinden ödemek üzere bol bol sevap kazanmaktır. Bunların en yararlısı da kendisinin uğradığı zulme, acıya, gıybet ve iftiraya sabredip hakkını bu dünyadayken almaması, karşılık vermemesidir, ki, ahirette hasenatı bitecek olursa zulmettiği kimselere başkalarından alacağı o hakları aktarsın. Çünkü ahiret gününde insan, üzerindeki hakları öderken, kendisi de başkalarındaki haklarını alır. Bazen bu alacak ve verecekler birbirine eşit olur, bazen de biri diğerinden fazla gelir.

Bu grup, gasıpların haksız yere başkalarından aldıkları ve ellerinde bulunan malları ne yapacakları hususunda ihtilaf etmiştir. Bir grup bu mala dokunulmaz ve ondan asla tasarruf edilmez derken, diğer bir grup ise "Halifeye teslim edilir. Çünkü halife halkın vekilidir. Halife o malı sahibi için muhafaza eder. Bu mal kayıp mal hükmüne girer" demişlerdir.

b) İkinci grup ise şöyle demektedir: Bu kimse için tevbe kapısı açıktır. Allah ne ona, ne de bir başka günahkara o kapıyı kapatmamıştır. Böyle bir kimsenin tevbesi haksız yere ele geçirdiği o malları sahibi namına tasadduk etmektir. Mahşer yerinde hesaplaşma anında o malların asıl sahipleri isterlerse o tasadduku geçerli sayarlar ve sevabı onların olur; isterlerse geçerli saymazlar; o adamın sevabından mallanı kadarını alırlar ve sadaka sevabı da tasaddukta bulunanın olur. Çünkü Allah o sadakanın sevabını iptal etmez ve hem o malları, hem de bedellerini sahiplerinde birleştirmez. Bu durumda o malları tasadduk eden kimse onların bedelini asıl sahiplerine borçlanır ve onu kendi hasenatıyla ödemek suretiyle o tasaddukun sevabını alır.

Bu görüş İbn Mes'ud, Muaviye, Haccac b. eş-Şâir gibi bazı sahabilerin görüşüdür. Nitekim rivayete göre İbn Mesud bir defasında bir cariye satın almıştı. Ancak o parayı sayıp hazırlarken cariyenin sahibi gitti. İbn Mes'ud adamın dönüşünden ümit kesinceye kadar bekledikten sonra o parayı tasadduk etti ve şöyle dedi: "Allahım, bu sadaka cariyenin sahibi namınadır. Eğer kabul ederse sevabı onundur. Şayet etmezse sevabı benim olur. O da parası kadarını benim hasenatımdan alır". Yine rivayete göre bir savaşta askerlerden biri bir miktar ganimet malını gizlice almış, fakat sonra tevbe ederek o malı kumandana getirip vermek istemişti. Ancak kumandan "Şimdi bütün askerler dağıldı. Ben onu sahiplerine nasıl dağıtayım?", diyerek kabul etmemişti. Adam daha sanra Haccac b. eş- Şâir'e gelerek ona danışmış, Haccac şöyle demiştir: "Kardeşim Allah orduyu, askerlerin isim ve soylarını bilir. Sen beşte birini sahibine teslim et, kalanı ise askerler hesabına tasaddukta bulun. Allah onları sahiplerine ulaştırır." Adam Haccac'ın dediği gibi yapmış, daha sonra bu olayı öğrenen Hz. Muaviye ise şöyle demiştir: "Böyle bir fetva bana malımın yarısından daha sevimlidir."

Buluntu mal da böyledir. Kişi bulduğu malı ilan ettikten sonra şayet onun sahibini bulamayacak olur ve onu kendine mal edinmek de istemezse tasadduk eder. Daha sonra o malın sahibi ortaya çıkacak olursa onu sadaka sevabı ile malın bedelini alma arasında serbest bırakır. Çünkü şer'an bilinmeyen bir şey yok hükmündedir. Binaenaleyh, bilinmeyen bir malın sahibi de yok hükmündedir. Buluntu mal ise belirli bir sahibi bilinmeyen bir maldır. Onu yararsız yönde kullanmak da doğru değildir. Çünkü o takdirde hem o malın sahibi, hem fakirler, hem de bulan kimse için zarar söz konusu olur. Onun asıl sahibi ve fakirler o malın yararı kendilerine ulaşmadığı için, onu bulan ise günahından kurtulamayıp hiç bir yararını görmediği halde ahirette onun hakkını vermek durumunda kalacağı için mağdur olmuş olur. Değil emretmek ve farz kılmak, böyle bir şeyi hiç bir şeriat caiz bile görmez. Çünkü şeriatlerin temeli mümkün olduğunca fayda sağlanması ve artırılması, imkan ölçüsünde zararların önlenme ve azaltılması esasına dayanır. Bulunup da sahibi çıkmayan malın yararsız tutulması ise hiç bir faydası olmayan tam bir zarardır. Dolayısıyla onunla hükmedilmez.

Öte yandan "örfî izin lafzî izin gibidir" şeklinde bir fıkıh kaidesi vardır. Binaenaleyh başkasına ait bir hayvanı ölmek üzere iken görüp de onu boğazlayacak kadar zaman ve imkânı olan bir kimse, onu sahibinin menfaatini düşünerek boğazlayacak olsa buna izinli olur. Şayet o hayvanın sahibi sefih (akılsız) biri olacak olsa bu şartlarda onu boğazlayan kimse bedelini ödemez. Çünkü o, iyilik etmektedir ve "İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur (kınanmazlar)" (Tevbe,91). Keza başkasına ait bir malı zalim bir kimsenin gasbettiğini gören veya gasbedeceğinden korkan bir şahıs kalanını sahibine vermek düşüncesiyle bir kısmını vermek suretiyle o zalimle anlaşacak olsa bunda izinli olur. Aynı şekilde başkasına ait bir malın tamamıyla telef olmak üzere olduğunu görerek satan ve parasını sahibi için saklayan kimseye de örfen bu konuda sahibi tarafından izin verilmiştir. Nitekim Peygamberimiz'in (sav) vekili olan Urve b. Ca'd el-Bârıkî onun sözlü izni olmadığı halde malını satmış ve o paranın bir kısmıyla, tamamıyla satın alması konusunda vekil kılındığı kadar bir mal satın almıştır. Daha sonra satın aldığı şey ve artan parayla Rasulullah'ın (sav) yanına gelip durumu anlatmış ve o da bunu onaylayarak kendisi için dua etmiştir.

Ne var ki olay daha sonra fukahadan bazıları arasında problem teşkil etmiştir. Hadiste geçen zatın işlemini fuzuli kimsenin* tasarrufuna benzeterek şöyle demişlerdir: "Fuzuli kimse nasıl ki bir akitte iki tarafı birden temsil edemez, bir anda hem alan hem de veren olamazsa bu da öyledir." Ancak bu kıyas yanlıştır. Çünkü bu kimse bunu hem almış hem de vermiştir. Bazıları ise Urve'nin Rasulullah'ın mutlak vekili olduğuna hükmetmişlerdir.

Bu ise birinciden daha batıldır. Çünkü Rasulullah'ın (sav) herhangi bir kimseyi mutlak olarak kendisine vekil tayin ettiği asla bilinmemekte ve böyle bir olay herhangi bir surette nakledilmemektedir. İşin doğrusu şudur: Bu olay" örfen izin, sözlü izin gibidir " tarzındaki kaideye dayanmaktadır. Çünkü bir malı satın almak suretiyle çıkarıp kendi parasını vermeye razı olan kimse herhangi bir tasarruf ile parasının kendi cebinde kalmasına daha kolay ve öncelikle razı olur.

Bunun bir benzeri şudur: Hasta bir insan vardır. Adamları sefer halinde olsun hazar halinde olsun tedavisi için malını harcama konusunda ondan izin alamamaktadırlar. Ancak adamın bu hastalıktan ölme tehlikesi de sözkonusudur. Bu durumda örfi izine dayanarak izin almadan gerekli harcamayı onun malından yaparlar. Buna benzer pek çok olay vardır. İnsan fıtratı onu yararlı ve güzel bulduğu için şeriat tarafından engel olunmaz.

Bütün bu bilgilerden sonra tekrar asıl konuya dönelim. Herkes bilir ki malı gasbedilmiş olan kimse, madem ki onu elde edemiyor, onun ahiretteki faydasını ele geçirmeye candan razıdır. Öte yandan o malın helak edilmesi veya ne dünyada ve ne de ahirette yararsız hale gelmesine asla gönlü razı olmaz. Bunun içindir ki ahirette o malın sevabına kavuştuğu zaman dünyada ona kavuşmaktan daha çok memnun olur. Öyleyse, bu malı ölen sahibi, fukara ve onu elinde bulunduranın istifadesinden uzak tutmanın yararının onu tasadduk etmenin yararından şer'an daha büyük olduğu nasıl söylenebilir? Bu malı boşuna harcamakta dini ve dünyevi hangi menfaat vardır? Bu tamamen bir zarardan ibaret değil midir?

Üstadımız Ebu'l- Abbas İbn Teymiyye'ye bir ihtiyar adam şöyle bir soru sordu: Ben köle biriyim. Küçükken sahibimin yanından kaçmışım. Onu bir türlü bulamadım. Ancak Allah'tan korkuyor, efendimin bendeki hakkından kurtulmak istiyorum. Bazı müftülere sordum, bana emanethanede oturmamı söylediler. Siz ne dersiniz? Üstadımız gülerek şu cevabı verdi: Efendin hesabına kendi kıymetini en yüksek tutmak suretiyle sadaka ver. Emanethanede hiç bir yararı olmaksızın, sana zarar verecek şekilde, boşuna oturmana gerek yoktur. Senin orada oturmanın ne efendine, ne sana ve ne de müslümanlara hiç bir yararı yoktur. Allah daha iyi bilir.

---

*Fuzuli, vekaleti sözkonusu olmadığı halde başkası adına tasarrufta bulunan kimsedir. (Mütercim)

İkinci Mesele: Zina eden kadın, şarkı söyleyen, içki satan, yalancı şahitlik yapan kimseler gibi haram fiiller işleyerek para kazanan ve fakat sonra o para kendisinde olduğu halde tevbe etmek isteyen kimse ile ilgilidir. Bu konuda iki görüş vardır.

Birincisine göre böyle bir kimsenin o malı sahibine iade etmesi gerekir. Çünkü o mal asıl sahibinindir. Ve o kimse o malı şâriin izniyle almamış, onun karşılığında sahibine mübah olan bir yarar da sağlamamıştır.

İkincisine göre ise bu kimsenin tevbesi o malı tasadduk etmek ve aldığı kimseye vermemektir. Şeyhu'l- İslam İbn Teymiyye'nin de tercih etmiş olduğu bu görüş iki görüşten en doğru olanıdır. Çünkü onu alan kimse sahibinin gönül rızasıyla vermesiyle almıştır. O kimse ise zaten o mala karşılık haram olan bedeli almış bulunmaktadır. O adama hem bedel, hem de parası mı verilecektir? O adam o malla Allah'a karşı günah işlemiş ve işlemesine yardımcı olmuştur. Onu isteyerek vermiştir. O mal ikinci ve üçüncü kez günah işlemesi için mi kendisine iade edilecektir? Bu durum günah ve tecavüz konusunda ona yardım etmekten başka bir mana ifade etmez. İstediğine nail olmasına rağmen, zina eden kimseye ötekine ödediği parayı gönül rızasıyla verene zorla alıp geri vermek şeriatın güzelliklerine uygun düşmez.

Bir an için o malı haram fiil işleyerek alan kimsenin ona malik olmadığını düşünelim. İlk sahibinin sahipliği ona verip karşılığında taahhüt ettiği yararı da elde etmek suretiyle ortadan kalkmıştır. Bu durumda onun sahipliğinin devam ettiği ve kendisine o malı iadenin gerektiği nasıl söylenebilir? O malı tasadduk etmesinin gerektiğini söylemek başkadır. Çünkü ikinci adam onu kötü bir yolla elde etmiştir. İlk sahibi isteyerek onu vermiş, mülkünden çıkarmış, tekrar kendisine dönmemesine razı olmuştur. Bu durumda yapılması gereken en doğru iş, onu alanın yararına harcamak, günahını hafifletmektir; öbür günahkara destek vermemek, hem fayda, hem de bedeli almasına izin vermemektir. Aynı durum helal malına herhangi bir yolla haram karıştıran ve helalini haramından ayıramayanın tevbesi hususunda da geçerlidir: Bu kişi, haram olan mal miktarınca tasadduk ederek geriye kalanı temizler.

Gasıbın Tevbesi

Başkasına ait bir malı gasbeden kimse daha sonra mal sahibinin ölmesi üzerine ona iade edememesi halinde tevbesinin sahih olması için malı mirasçısına iade etmesi gerekir. Şayet o da ölmüş ise bu defa onun mirasçısına iade eder. Sahibine ve mirasçısına iade etmemesi halinde acaba ahirette ondan kim hak talep edecektir? Mal kendisinden gasbedilmiş olan ilk sahibi mi, yoksa daha sonra hak kendisine intikal etmiş olan sonraki mirasçı mı?

Bu konuda fakihlerin iki görüşü vardır. Bu iki görüş Şafii mezhebindeki iki ayrı görüşü temsil ederler. Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Hem ilk mal sahibi, hem de mirasçıların her biri hak talep ederler. Çünkü mirasçıların her biri o malı hak etmişlerdi ve gasbeden kimsenin onu onlara vermesi gerekiyordu. Gasıp vermesi gereken şeyi vermemekle onlara zulmetmiştir. Dolayısıyla her biri ahirette ondan hak talep ederler.

Soru: Bu durumda olan bir kimsenin o insanların haklarından, tevbe etmek suretiyle kurtulması mümkün müdür?

Cevap: Bu durumda tevbe, mümkün olduğunca en doğru şekli araştırmak ve sevabını o malın sahiplerine bırakmak ve onlar adına tasadduk etmek suretiyle gerçekleşir. Şayet aradan uzun yıllar geçmiş ve mal da sahibine kâr sağlayacak bir türden ise, bu durumda tevbe edecek olan gasıbın o kârı da hesaplayıp tasadduk etmesi icap eder.

Şayet gasbeden kimse bilfiil çalışmak suretiyle o malla kâr sağlamış ise bu kâr ne olacaktır? Şafii'nin görüşü ve Ahmed b. Hanbel'in bilinen görüşüne göre kârın bütünü asıl sahibine ait olur. Ebu Hanife ve Malik'in de katıldığı bir başka kavle göre ise kârın tamamı gasıba aittir.

Keza bir kimseye bir mal emanet bırakılsa, o da onu ticarette kullanarak kâr elde etse Ebu Hanife ve Malik'e göre bu kârın tamamı gasıba ait olur ve malın bedelini sahibine öder.

Bu konuda üçüncü bir görüşe göre ise gasıp ve asıl mal sahibi elde edilen kârı ortaklaşa paylaşırlar. Bu konuda en sahih görüş de budur. Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen ve üstadımızın da tercihi olan bu görüşe göre tevbe etmek isteyen gasıp asıl mal sahibine düşen kâr payını ana paraya ekler ve toplam parayı tasadduk eder.

Aynı şekilde bir kimse bir deve veya koyun gasbetse ve daha sonra onlar da yavrulasalar, bu durumda yapılması gereken ne olacaktır? Bir görüşe göre yavruların hepsi asıl sahibine ait olur. Şayet anne hayvan veya yavrulardan biri ölecek olursa hayatta olanı ve ölenin bedelini öder. Bu görüş Şafii'nin ve Hanbeliler arasında Ahmed b. Hanbel'in meşhur olan görüşüdür.

İmam Malik ise bu konuda şöyle demektedir: Anne hayvanın ölmesi halinde sahibi öldüğü günkü bedelini alıp yavruyu gasıba vermekle, yavruyu alıp ölen annenin bedelinden vazgeçmek arasında serbest bırakılır.

Üçüncü ve tercih edilen görüşe göre ise mal sahibi ölen annenin bedelini ve yavrunun da yarı parasını alır. En iyisini Allah bilir.

Tevbe Edilmesi Mümkün Olmayan Günahlar

İslam Uleması tevbe edilmesi mümkün olmayan bir günah olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Ulemanın çoğunlğuna göre her günahın tevbesi vardır. Dolayısıyla her günahtan tevbe edilebilir ve her günahın tevbesi kabul olunabilir.

Bazı islam alimleri ise katilin tevbesinin makbul olmayacağı görüşündedirler. İbn Abbas'ın (ra) meşhur görüşü ve Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen iki görüşten biri budur. İbn Abbas bu konuda talebeleriyle yaptığı bir münazarada onların " Allah, Kur'an'da 'Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmezler' (Furkan, 68-70) buyurduktan sonra "Tevbe edip inanan ve faydalı bir iş yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklerle değiştirecektir. Allah çok bağışlayan çok esirgeyendir" buyuruyor, buna ne dersiniz?", demeleri üzerine şu cevabı vermiştir: Bu ayet cahiliye döneminde işlenen günahlar ile ilgili olarak nazil olmuştur. Çünkü bazı kimseler cahiliyye döneminde iken katl ve zina gibi günahlar işlemişlerdir. Rasulullah'a (sav) gelerek "İleri sürdüğünüz hususlar güzel şeylerdir. Acaba daha önce işlemiş olduğumuz günahların keffareti var mıdır? Bu konuda ne dersiniz?" diye sorduklarında bu ayet nazil olmuştur. Nisa Suresi'ndeki "Her kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedi kalmak üzere (gideceği) cehennemdir. Allah ona gazab ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır" (Nisa, 93) ayeti, müslüman olduktan sonra adam öldüren kimse hakkında nazil olmuş, onun cehenneme gideceğini bildirmiştir. Zeyd b. Sabit (ra) de bu konuda şunları nakletmektedir: "Furkan Suresi'ndeki" Ve onlar ki Allah ile beraber başka tanrıya yalvarmazlar" (Furkan,68) ayeti ile onu takip eden ayetler nazil olduğu zaman oradaki yumuşaklıktan dolayı hayret etmiştik. Yedi ay bekledik. O zaman daha önceki o yumuşak ayetten sonra sert ayet nazil oldu. Böylece yumuşak ayet nesholundu. Zeyd b. Sabit sert ayetle Nisa Suresi'nden zikrettiğimiz ayeti, yumuşak ayet ile de Furkan Suresi'ndeki ayeti kasdetmektedir. Ayrıca İbn Abbas (ra) Furkan suresindeki ayetin Mekke'de, Nisa'dakinin ise Medine'de nazil olduğunu ve Nisa suresindeki ayetin daha sonra neshe uğramadığını söylemiştir.

Katilin tevbe etmesinin mümkün olmadığını ileri sürenler bu görüşlerini şöyle izah ederler: Bir mü'mini kasden öldüren kimsenin tevbesi imkansızdır. Çünkü bu tevbe ancak ya öldüren adamın hakkını helal etmesi veya onun bedeninden ayırdığı ruhunu oraya iade etmesi suretiyle mümkün olabilir? Zira kul hakkının sözkonusu olduğu bu günahın tevbesi ancak bu iki yoldan biriyle sahih olur. Katil açısından bu iki yolun ikisi de kapalıdır. O halde katilin hakkını iade etmediği ve helal de ettirmediği öldürme günahından tevbe edip kurtulması nasıl mümkün olabilir?

"Aslında bir insan bir başkasının malını haksız yere almış olsa ve mal sahibi onu alamadan ölse bu durumda günahkar kimsenin tevbe etmesi mümkün oluyor. Her iki durumda da kul hakkı sözkonusu olduğuna göre katlde tevbe imkanı olması gerekmez mi?" diye itiraz edilemez. Çünkü ikinci olayda o malın bedelini sadaka etmek suretiyle aynını almasa bile benzerini mal sahibine iade etmek mümkün olmaktadır.

Ayrıca, "Şirk katlden daha büyük olmakla birlikte tevbesi sahih oluyor. Ondan daha küçük olan katlin tevbesi niçin sahih olmasın?" diye de itiraz edilemez. Çünkü şirk tamamıyla Allah hakkının sözkonusu olduğu bir günahtır. Onun için şirkten tevbe edilebilmektedir. Halbuki katlde kul hakkı da vardır. Ve kul hakkının bahis mevzuu olduğu günahın tevbesi hakkı sahibine iade etmeye ve onun helal etmesine bağlıdır. Katl günahında bu iki imkandan hiç biri mevcut değildir.

Katl günahının da tevbesinin sözkonusu olduğunu kabul eden ulemanın çoğunluğu şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Cenab-ı Allah "(Tarafımdan onlara) de ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü o, çok bağışlayan, çok esirgeyendir" (Zümer,53) buyurmuştur. Bu ayet, tevbe eden günahkarlar hakkındadır.

2-Ayrıca "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, ama bunun dışındaki bir günahı dilerse bağışlar" (Nisa,43) buyurmuştur. Bu ayet ise tevbe etmeyen günahkarla ilgilidir. Çünkü Allah Teala bu ayette şirk ile diğer günahları ayrı olarak zikretmiş, şirk dışındakilerin bağışlanmasını dilemesine bağlamıştır. Yani bu ayette tahsis ve ta'likde bulunmuştur. Birinci ayette ise bunu genelleştirmiş ve mutlak olarak zikretmiştir.

3- Allah Teala bir başka ayette "Ve ben tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra da doğruyu bulan kimseye karşı elbette çok bağışlayıcıyımdır" (Taha, 83) buyurmaktadır. Allah'ın katl günahını işledikten sonra tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan kimse için de çok bağışlayıcı olduğunda şüphe yoktur.

4- Öte yandan sahih bir hadise göre Peygamber (sav) yüz kişiyi öldürdükten sonra tevbe eden bir kimsenin tevbesinin kabul edilerek gitmekte olduğu iyi insanların köyüne ilhak edildiğini haber vermiştir. **(Buhari, Enbiya, 54; Müslim, Tevbe, 46-47)**

5- Ayrıca Ubade b. es-Samit'ten rivayet edilen sahih bir hadise göre Hz. Peygamber (sav) yanında bulunanlara şöyle buyurmuştur: "Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık etmemek, zina yapmamak, çocuklarınızı öldürmemek, kendiliğinizden uydurduğunuz iftiralarda bulunmamak, iyilikte (marufta) bana isyan etmemek şartıyla bana biat ediniz. Sizden kim bu sözlerinde durursa mükafatını Allah verir. Ama kim bunlardan birini işler de bu dünyada iken cezasını çekerse, bu onun için keffaret olur. Ama kim böyle bir günah işler de Allah onun durumunu gizlerse, artık onun işi Allah'a kalmıştır, dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır". **(Buhari, İman, 11; Menakıbu'l-ensar, 43; Hudud, 8,14)**

6- Keza bir kudsi hadiste şöyle buyurulmuştur: "Ey Ademoğlu, bana hiç bir şeyi ortak koşmadan dünya kadar günahla gelsen, ben de sana dünya dolusu mağfiretle gelirim." **(Müslim, Zikr, 22; İbn Mace, Edeb, 58; Müsned, V, 147, 148, 153)** Ayrıca Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete girer." **(Buhari, İlm, 49; Müslim, İman, 150-153)** "Kimin son sözü 'la ilahe illallah' olursa cennete girer." **(Ebu Davud, Cenaiz, 20; Müsned, V, 233)** "Allah, Allah'ın rızasını talep ederek 'la ilahe illallah', diyeni cehenneme haram kılmıştır." **(Buhari, Salat, 46)** Şefaatla ilgili bir hadiste ise "Kalbinde hardal tanesi kadar imanı olanı cehennemden çıkarın" **(Buhari, İman, 15)** ve "İzzet ve Celalim hakkı için "la ilahe illallah" diyeni cehennemden çıkarırım" buyurulmuştur. Bunlara benzer bir çok nas vardır ki, hepsi de tevhid ehli olan, yani bir tek Allah'a inanan hiç kimsenin cehennemde ebedi olarak kalmayacağına delalet etmektedirler.

Nisa Suresi'ndeki ayete gelince benzeri bir çok ayet gibi o da vaid (tehdit) ayetidir. Nitekim şu ayetler de o nevidendir. "Kim de Allah'a ve onun elçisine karşı gelir, O'nun sınırlarını aşarsa Allah onu ebedi kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır" (Nisa, 14), "Artık kim Allah'a ve Rasulüne baş kaldırırsa, ona içinde ebedi kalacakları cehennem ateşi vardır" (Cinn, 10) ve "Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar ve çılgın bir ateşe gireceklerdir." (Nisa, 10) Hz. Peygamber'in (sav) "Kim kendi kendini bir demir parçası ile öldürürse, o demir cehennem ateşinden ebedi olarak kendi kendine vurmak suretiyle cezalandırılır" mealindeki hadisi de bu türdendir.

İslam uleması bu gibi nasların yorumu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki:

1-Bir grup bu nasları zahiri manası ile anlamış ve bu günahları işleyenlerin cehennemde ebedi olarak azab göreceklerini ileri sürmüşlerdir. Hariciler ve Mu'tezile bu grubu teşkil etmektedirler. Ancak bunlar da kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

Hariciler, bu günahları işleyenlerin kafir olduğunu, çünkü cehennemde ebedi olarak kalacaklarının haber verildiğini, halbuki cehennemde ancak kafir olanın ebedi kalacağını iddia etmektedirler. Mu'tezile ise bunların kafir olmayıp fasık olduklarını, tevbe etmedikleri takdirde bu durumlarından dolayı cehennemde ebedi olarak kalacaklarını, ancak tevbe etmeleri halinde bundan kurtulacaklarını ileri sürmüşlerdir.

2-Bir başka grup ise tehdit içeren bu nasların o günahları helal saymak suretiyle işleyen kimselerle ilgili olduğunu kabul ederler. Bunlara göre haram olduğuna dair olan inancını muhafaza ederek o günahları işleyen kimse cehenneme girme tehdidi kapsamına girse dahi orada ebedi olarak kalma tehlikesinden kurtulur.

Öte yandan İmam Ahmed b. Hanbel "Bu günahları işlemese dahi bir kimsenin onları helal sayması sonucu kafir olacağını, ayrıca Hz. Peygamberin "Şunu şunu yapın..." diye buyurduğunu, yani o tehditlerin inanmayla değil, amelle ilgili olduğunu, ileri sürerek ikinci mezhebin görüşüne karşı çıkmıştır.

3- Üçüncü bir grup ise bu naslarla istidlal edenlerin orada genel bir mana olduğu esasına dayandıklarını, oysa bu lafızlarda genellik bulunmadığını ileri sürerek günah işleyen herkesin bu kapsama girmeyeceğini söylemişlerdir. Bu kimseler bu yaklaşımlarıyla Mu'tezile ve Haricilerin bu delillerle istidlal etmelerini önlemek için bu yola gitmişlerdir. Ancak bunların bu tarz davranışları bütünüyle şer'i hükümleri, hatta bütün haberleri hükümsüz kılma sonucunu doğurur. Binaenaleyh bunlar, batılı daha batıl olan bir şeyle, bid'atı daha çirkin bir bid'atle reddetmişler, adeta bir ev yapmak için bir şehir yıkan kimse durumuna düşmüşlerdir.

4- Dördüncü bir grup ise bu delillerde gizli tutulan bir ifade (izmar) bulunduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre Arap dilinde bu tür gizli ibarelere sık sık rastlanmaktadır. Bu delillerde neyin gizli olarak ifade edildiği hususunda ittifak edememiş olan bu kimselerden bazıları burada bir şart cümleciği gizlendiğini ve "eğer Allah cezandırırsa", yahut "eğer Allah dilerse cezası budur" tarzında bir takdir bulunduğunu söylemişlerdir.

5- Beşinci grup ise bu gibi delillerde bir istisna cümleciği gizli olduğunu, aslının "esası budur, meğer ki Allah affetsin" tarzında olacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak bu iki yaklaşımı, delillerin lafızlarından yararlanarak isbat etmek mümkün değildir. Bunlar ancak akıl yoluyla ortaya atılan görüşlerdir.

6- Altıncı grup ise şöyle demektedir: Bu delillerde vaid (tehdit) vardır. Vaidden dönmek ise kınanmaz, aksine övülür. Cenab-ı Allah hakkında ise vaidinden dönmek caiz değildir. Çünkü vaid Allah'ın hakkıdır. Dolayısıyla ondan dönmesi bir af, bir hibe ve bağışlanmadır. Bunlar ise Allah'ın lütuf ve ihsanının ve cömertliğinin gereğidir. Halbuki va'd Allah'ın üzerindeki haktır; onu kendi üzerine vacip kılmıştır. Onun için Allah va'dinden dönmez.

Nitekim Ka'b b. Züheyr şu beytinde Rasulullah'ı (sav) böyle bir davranışla methetmektedir.

Duydum ki, Rasulullah beni tehdit etmiş
Ama Rasulullah'ın affedeceği umulur.

Bir defasında Ebu Amr b. el- Ala ile Amr b. Ubeyd bu konuda münakaşa ediyorlarmış. Amr b. Ubeyd şöyle demiş: "Ey Ebu Amr, "Kim bir mü'mini kasden öldürürse..." (Nisa,33) buyuran Allah vaidinden dönmez." Ebu Amr ise şöyle cevap vermiş: "Yazıklar olsun sana, yoksa sen Arap değil misin? Çünkü Araplar vaidden dönmeyi kınanacak bir şey saymazlar, aksine cömertlik ve alicenaplık olarak kabul ederler. Sen şairin şu beyitlerini duymadın mı?

Amca oğlu, ben yaşadıkça, benim hücumumdan
Ve korkutanın mağlup etmesinden korkmaz.
Şayet ben ona bir tehditte veya va'dde bulunursam,
Tehdidimden cayar, va'dimi yerine getiririm.

7- Yedinci grup ise şöyle demektedir: Bu gibi naslarda sadece ukubet (ceza) gerektiren unsur zikrolunmuştur. Halbuki bir hükmü gerektiren unsurun bulunması mutlaka o hükmün de bulunmasını gerektirmez. Çünkü bir hüküm, bir netice ancak onu gerekli kılan unsurun mevcut olması ile gerçekleşir. Bu naslar ise sadece böyle bir günahın cezaya sebep ve muhtaç olduğunu bildirmektedir. Oysa hem nas ve hem de icma tarzında bu konuda manilerin olduğunu bildiren deliller vardır. Mesela tevbe bu konuda hükmün tahakkuku için icma tarzında bir manidir. Allah'ın birliğine olan iman hiç bir surette reddedilemeyecek olan mütevatir naslarla sabit olan bir manidir. Keza günahları silen büyük haseneler, seyyiata keffaret olan büyük musibetler ve bu dünyada iken tatbik edilen cezalar (hadler) da nas ile sabit olan manilerdir. Bu nasları inkar etmek mümkün değildir. O halde işlenen bir günahın, sonuç hükmünü değerlendirirken her iki yandaki (muktezi ve mani) nasları birlikte düşünmek gerekir.

Uhrevi cezanın hem gerektirenini ve hem de manilerini dikkate alarak tercihe şayan olanı işlemek esasına dayanan bu prensip iyilik ile kötülüğü dengeleme neticesini doğurmuştur.

Nitekim dünya ve ahiretin yarar ve zararları da, şer'i ve kaderle ilgili hükümlerde bu dengeleme esası üzerinde cereyan etmektedir. Kainatta cereyan eden ilahi hikmet de bunu gerektirir. Hem yaratma ve hem de idare etme noktasından sebep ve sebep olunan ilişkisi de bu esasa göre meydana gelir. Allah her şey için ona karşı koyan ve iten bir zıt unsur yaratmıştır; bu zıtların hangisi galip gelirse netice ona göre tecelli eder. Mesela kuvvet sıhhat ve afiyeti gerektirirken, unsurların bozulması ve bozuk unsurların galebe çalması da tabiat ve kuvvetin işleyişine mani olur. Sonuçta ise üstün gelen kazanır. İlaçlar ve hastalıklar da böyledir. İnsanda hem sıhhati mucip olan, hem de hastalığı gerektiren unsurlar bulunur. Bu iki unsurdan her biri diğerinin tam olmasına mani olur ve karşı koyar. Sonunda hangisi ağır basar ve diğerini yenerse o etkili olur.

Bu husus dikkate alındığında, insanların ebedi olarak cennete veya cehenneme girecek olanlar, cehenneme girip de daha sonra çıkacak olanlar gibi uhrevi bir takım sınıflara ayrılacakları açıkça görülür. Cehennemden daha sonra çıkacak olanların orada kalma müddetleri, çabuk veya geç çıkmalarını gerektiren amellerine göre belirlenir.

Basiret sahibi biri bununla Allah'ın kitabında ahiret ve ahiretle ilgili ayrıntılı haber verdiği her şeyi gözüyle görüyormuşçasına müşahede eder. Bu dengeleme esasının Allah'ın uluhiyet, rububiyet, izzet ve hikmetinin gereği olduğunu bilir. Bunun aksini Allah hakkında imkansız ve muhal bir şeyin O'na nisbet edilmesinin O'nun zatına layık olmayan şeyi nisbet etmek olduğunu yakinen idrak eder. Göz, güneş ve yıldızları nasıl görürse basiret de bu hususu görür. İşte bu yakin ifade eden imandır. O, ateşin odunu yakması gibi günahları yakıp yok eder.

Bu ölçüde bir imana sahip olan insanın çok ve sıkça vaki olsa dahi günahta ısrar etmesi imkansızdır. Çünkü ondaki iman her an Allah'a dönmek suretiyle tekrar tekrar tevbe etmesini ona emreder. İşte bu insan Allah'ın en çok sevdiği insandır.

İşte bu nokta İslam ulemasının vaid (tehdit) ifade eden naslar konusundaki görüşlerinin birleştiği noktadır.

Öte yandan alimler katil kimsenin tevbe ederek teslim olup kısas yapılarak öldürülmesi halinde öldürdüğü kimsenin ahiret gününde onda herhangi bir hakkı olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bir grup şöyle demektedir: Bu durumda öldürülen kimsenin öldüren üzerinde hiçbir hakkı kalmaz. Çünkü yapılan kısas bu günahın cezası (haddi) dır. Cezalar ise verilen kimsenin günahını temizler. Öldürülen kimsenin mirasçıları ise kısas cezası verdirmek suretiyle mirasçı oldukları kimsenin hakkını almış olurlar. Mirasçılar hakkını alma konusunda öldürülen akrabalarının yerine geçmektedirler. O halde bu durumda öldürülen kimse hakkını bizzat kendisi almış gibi olmaktadır. Çünkü bir insanın hakkını bizzat almasıyla, yerine geçen veya vekili olan biri aracılığıyla alması arasında hiçbir fark yoktur.

Bu hususu şöyle izah edebiliriz: Burada Allah ve kul hakkı olmak üzere iki hakka tecavüz edilmiş, cinayet işlenmiştir. Bu iki hak geri alındıktan sonra artık herhangi bir haktan söz etmek mümkün olmaz. Nasıl ki bir insanın bir uzvuna tecavüz edilse ve kişi onun intikamını alsa, geriye bir hak kalmazsa bu da öyledir.

Bir başka grup ise şöyle demektedir: Öldürülen kimse zulme uğramış ve canını kaybetmiştir. Ayrıca hakkını da geri alamamıştır. Öldüren kimseye kısas cezası verilmesi ile de mirasçı ancak kendi intikamını almış, kinini söndürmüş olmaktadır. Katile verilen kısas cezasının maktule ne yararı dokunur? Maktul bu durumda katilden hangi hakkını almaktadır?

Aslında öldürme olayında üç ayrı hak bulunmaktadır: Allah'ın hakkı, maktulün hakkı ve mirasçı hakkı. Allah'ın hakkı ancak tevbe etmek suretiyle kalkar. Mirasçı hakkı ise üç şeyden biriyle zail olur: Kısas, karşılıksız olarak bağışlama ve mal karşılığı affetme. Katl yoluyla hakkı çiğnenmiş olan mirasçı bu üç şeyden biriyle hakkını almakta serbesttir. Mirasçının bu yollardan af ve diyet alma yollarına tevessül etmesiyle öldürülen kimsenin hakkı iade edilmiş olmaz. Keza kısas suretiyle hakkını alması halinde de maktulün hakkı zail olmaz. Çünkü kısas mirasçının hakkını alma hususundaki üç yoldan biridir. Aynı doğrultudaki üç yoldan ikisiyle maktulün hakkı iade edilmiş olmuyorsa, diğer biriyle nasıl iade edilmiş olsun?

Şayet öldürülen kimse "Beni öldüren kimseyi kısas cezası vererek öldürmeyin.

Ben hakkımı ahirette almak istiyorum" diyecek olsa ve buna rağmen katil öldürülse, düşürmediği halde hakkı düşmüş olacak mıdır? Bu soruya "evet" derseniz batıl olur. Çünkü öldürülen insan, hakkının bu suretle düşürülmesine razı olmamıştır. Şayet "hayır, düşmez" diye cevap verirseniz maktulün, hakkının düşürülmesine razı olup olmadığı bilinmemesine rağmen, kısas yapılması halinde onun hakkını nasıl düşürebilirsiniz?

Hakikat şu ki, bu deliller, görüldüğü gibi kuvvetçe ancak misli veya daha üstünü bir delille karşı çıkılabilecek olan delillerdir.

Bu hususta söylenebilecek en doğru söz -bizce Allah bilir ya- şu olabilir: Katil, Allah hakkı konusunda tevbe eder ve maktulün hakkını alması için de kendi isteğiyle mirasçıya teslim olursa üzerindeki bu iki hak düşmüş olur. Öldürülen kimsenin hakkı ise baki kalır. Allah o hakkı zayi etmez; katili bağışlamasının tam olması için maktulün hakkının'da iade edilmesini şart koşar. Çünkü maktulün uğradığı haksızlık katilin öldürülmesiyle telafi edilmiş olmaz. Nasuh tevbesi ise ondan önce işlenen haksızlığı tamamıyla ortadan kaldırır. Bu durumda Allah maktule, uğradığı haksızlığın bedelini kendi lutfundan verirken, katili de nasuh tevbesi ile tam manasıyla tevbe ettiği için cezalandırmaz. Bu durum şu olaya benzer: Allah ve Rasulü ile savaşan kafir bir kimse cephede bir müslüman öldürür. Daha sonra ise hidayete ererek tam bir müslüman olur. Bu durumda Allah cephede o kimse tarafından öldürülen şehide uğradığı haksızlığın bedelini verirken, kafir katili de müslüman olduğu için bağışlar ve haksız yere bir müslümanı öldürmesinden dolayı onu sorumlu tutmaz. Çünkü tevbenin daha önce işlenen günahı temizlemesiyle müslümanlığı kabul etmenin temizlemesi arasında bir fark yoktur. Keza katil teslim olur ve nasuh tevbesi ile tevbe eder ve maktulün mirasçısı tarafından affedilirse, Allah onun tevbesini kabul eder ve öldürülene de uğradığı haksızlığın bedelini verir.

Alim kimsenin düşünce ve gayretinin varabileceği nokta budur. Bundan sonrasında ise hüküm Allah'a aittir: "Şüphesiz Rabbin onlar arasında hükmünü verecektir. O, üstündür, hakkıyla bilendir." (Neml, 78)

İNSANLARIN GÜNAHA BAKIŞ AÇILARI

İnsanların günaha bakış açıları onüç ayrı gruba ayrılır. Bunlar hayvani ve şehevi arzuları tatmin etme bakışı, tabiat unsurları ve yaratılış icabı bakışı, cebir bakışı, kader bakışı, hikmet bakışı, tevhid bakışı, tevfik ve hızlan bakışı, ilahi isim ve sıfatlar bakışı, iman ve deliller bakışı, rahmet bakışı, acz ve zaaf bakışı, zillet ve muhtaçlık bakışı, muhabbet ve ubudiyyet bakışıdır.

Bu bakışlardan ilk dördü yoldan sapanların, kalan dokuzu ise istikamet üzere olanların bakış açılarıdır. Bunların da yücesi sonuncusudur. Ayrıca şunu da belirtelim ki bu bölüm kitabımızın en önemli ve herkes için en faydalı olan bölümlerinden biridir. Ve bu bölüm gerçekten övgüye layıktır. **Seferu'l- hicreteyn fi tariki's saadeteyn** adlı kitabımız dışında herhangi bir kitapta böyle bir bölüm bulmak mümkün olmayabilir.

Birinci Bakış: Hayvani ve Şehevi Arzuları Tatmin Etme Bakışı

Bu bakış cahillerin bakış açılarıdır, ki onlarla diğer hayvanlar arasında dik durmak ve konuşmaktan başka hiçbir fark yoktur. Hangi yolla olursa olsun sırf şehvetlerini tatmin etmekten başka hiç bir düşünceleri yoktur. Bunların nefisleri hayvani nefistir. Meleklik mertebesi bir yana, insanlık mertebesine bile çıkamamıştır. Bunlar zikre bile değmeyecek kadar bayağıdırlar. Bunların durumları taşıdıkları hayvani tabiat ve hareketlerin farklılığına göre değişiklik arz eder.

Bunların bazıları köpek tabiatlıdırlar. Bin tane köpeği doyuracak miktarda leş bulsa tek başına hepsini sahiplenir, diğer köpeklerden saklar. Ona yaklaşan köpeklere havlar, dokunmalarına izin vermez. Köpekler leşe ancak zorla veya onu yenmek suretiyle yaklaşabilirler. Bunların düşüncesi bulduğu yiyecekle karnını doyurmaktır. Murdar, boğazlanmış, pis veya temiz olması hiç önemli değildir. Herhangi bir kötü söz onu asla utandırmaz. Azarlasanız dilini çıkarıp solur. Bir şey verseniz kuyruğunu sallayarak etrafınızda döner. Aç bırakırsanız size hırlar ve havlar.

Bunların bazıları da eşek tabiatlıdırlar. Ancak çalışmak ve yem yemek için yaratılmışlardır. Yediği yem arttıkça çalışması da artar. Hayvanların en dilsizi ve körüdür. Nitekim yüce Allah kitab yüklenip de onu kavrayıp anlamayan ve amel etmeyenleri eşeğe benzetirken; ayetlerini verdiği halde onlardan uzaklaşıp dünyaya sarılan ve arzularına uyan kötü bilginleri de köpeğe benzetmiştir. * Bu iki ilahi benzetme olayında büyük sırlar vardır. Ancak bunları anlatmanın yeri burası değildir.

Bazıları da yırtıcı hayvan tabiatındadırlar. Tek gayeleri insanlara saldırmak, her fırsatta onlara galebe çalmaktır. Nasıl bir yırtıcı hayvanın tabiatı ondan sadır olan bazı davranışları gerektirirse bunların tabiatı da böyle davranmalarını gerektirir.

Bazıları ise fare tabiatındadırlar. Yaratılıştan bozguncu, etrafında bulduğu şeyleri bozucudurlar. Lisan-ı halleriyle yaptıkları tesbihleri "fesat için yaratan Allah'ı tenzih ederim" tarzındadır.

Bunların bazıları da yılan, akrep ve benzerleri gibi zehirli ve iğneli hayvanların tabiatındadırlar. Bu tabiata sahip olan kimseler gözleriyle zarar veren; insanı kabre, deveyi tencereye düşüren kimselerdir. Aslında göz tek başına bu işi yapmaz. Asıl işi yapan zehirli, kötü nefistir. Gazap, son derece şiddetli bir hased ve beğenme ile birleşince, silahsız ve dalgın bir zamanında göz edilen kimsenin karşısına dikilir. Tıpkı insanın çıplak bir yerini yakaladıktan sonra onu sokan bir yılan gibi, avını sokup zehirler. Sonuç ise ya büyük bir acı veya ölümdür. Göz eden kimsenin hasmına zarar vermesi onu görmesine, karşısında bulunmasına bağlı değildir. Görmediği başka yerde olan bir şeyin kendisine anlatılması halinde bile ona zarar verebilir.

*"Rabbin Ademoğullarından, onların bellerinden, zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (demişti)" (A'raf, 172) ayeti ve onu takip eden yedi ayetin siyakından anlaşıldığı üzere bu benzetme taklit gafletiyle kör olup Allah'ın insana lutfetmiş olduğu görme, işitme ve anlama özelliklerini yitiren, böylece onun nefsine ve kainata koymuş olduğu ayetleri göremeyen herkese şamildir. Allah insanlara şeytanın hilesinden korunması için bu ayetleri bir zırh olarak vermiştir. İnsan bu ayetlere gözünü kapayıp onlardan tamamıyla sıyrıldığı zaman şehvet vadisine dalar, arzularına uyar ve sapıklardan olur.

Yeter ki göz edilen kimse bu durumdan habersiz olsun, silahını taşımıyor olsun. Çünkü göz eden insanlar silahlı kimselere etki edemezler.Tıpkı açık bir yer bırakmayacak şekilde vücudun her bir yanını örten bir zırha bürünmüş olan bir insanla karşılaştığı zaman ona ilişemeyen yılan gibi. O halde kendini gözden korumak isteyen kimselerin yapması gereken şey daima zırhlı olmak, savaş gereçlerini taşımak, sığınmak ve korunmak için Kur'an ve sünnette zikredilen nebevi virdlere devam etmektir.

Bir kimsenin gözüyle insanlara zarar verdiği kesin olarak tespit edilirse bu kimsenin hapsedilmesi ve ölünceye kadar sadece yemek ve suyu verilmek suretiyle insanlardan tecrit edilmesi caiz olur. Hatta vacip olur. Birçok fakih bu görüşü ileri sürmüştür. Aslında bu hususta herhangi bir ihtilafın da olmaması gerekir. Çünkü bu, müslümanların yararını korumak ve zarar görmelerini önlemektir. Tabiidir ki, bunun aksi bir görüş ileri sürülecek olsa o da şeriat esasından uzak bir görüş olmaz.

Soru: Şayet bir kimsenin nazar etmesiyle herhangi bir insan ölecek olsa, bu durumda göz edene kısas cezası verilir mi?

Cevap: Şayet nazar etmes,i isteği dışında, gayr-ı ihtiyari olarak meydana gelirse bu durumda kısas cezasına çarptırılmaz; sadece maktulün diyetini öder. Ancak kasden ve ihtiyari olarak, göz ettiği kimsenin öleceğini bile bile nazar edecek olursa, yetkili kimse onu aynı şekilde öldürebilir. İsterse suçluyu maktulü nazar ederek öldürdüğü gibi, ona da göz ettirmek suretiyle öldürebilir. Fakat bunun dışında başka bir yolla ona kısas cezası veremez. Çünkü genellikle göz insanın ölümüne sebep olmaz. Ayrıca kılıç vb. ile kısas yapılması halinde bu, onun suçunun dengi olmaz.

Bir defasında üstadımız Ebu'l- Abbas İbn Teymiyye'den (Allah ruhunu takdis etsin) nazar ile adam öldürmenin kısası gerektirip gerektirmediğini sordum. Üstadımız şu cevabı verdi: Yetkili kimse onun öldürdüğü gibi nazar ile öldürebilir.

Eğer denirse ki, bu yolla öldürmeyle sihir yoluyla öldürme arasında ne fark vardır ki sihirde kılıçla kısası gerekli gördüğünüz halde burada gerekli görmüyorsunuz?

Şöyle cevap veririz: Sihir yoluyla öldürme ile bu yolla öldürme iki bakımdan birbirinden farklıdır.

Birincisi: Sihir yoluyla adam öldürme durumunda kılıçla kısas yapılması, sihrin çoğunlukla ölüme sebep olan bir yol olması sebebiyledir. Şüphesiz bu tür sihirler çoktur. Nitekim erbabı bu tür sihirle adam öldürmenin pek çok usullerini bilmektedirler.

İkincisi: Sihir yoluyla adam öldüren kimsenin aynı yolla kısasa çarptırılmaları mümkün değildir. Çünkü Allah bu fiili yasaklamıştır. Bu durum livata ve içki içirmeyle adam öldürmeye benzer. Nitekim bu yollarla cinayet işleyen kimse de kılıçla kısas cezasına çarptırılır.

Aslında konumuz bu meseleleri zikretmek değildir. Biz bazı insanların bir takım hayvanların tabiatına sahip olduklarını zikretmek sadedinde bu meselelere gelmiş bulunduk. Bahsetmiş olduğumuz bu hayvanî tabiatlı olma hususu Süfyan b. Uyeyne'nin "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki (onlar da) sizin gibi bir ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır..." (En'am,38) ayetiyle ilgili teviline de uymaktadır.

Nitekim rüya tabircileri de rüyada bir insanın yanında veya evinde hayvanların bulunduğunu veya onlarla savaştıklarının görülmesini bu manada yorumlamışlardır. Aslında bu yaklaşım doğrudur. Nitekim diğer birçok insan gibi biz de bu manada pek çok rüya görmüşüzdür. Bu gibi rüyalarda görülen hayvanlar o tabiatta olan insanlarla te'vil edilmelidirler. Vakıa Hz. Peygamber (sav) Uhud savaşıyla ilgili olarak rüyasında "boğazlanan sığırlar" görmüştür. **(Buhari, Ta'bir,39; Müslim, Rü'ya,20)** Bu rüyada kafirler tarafından boğazlanarak şehit edilen mü'minler sığırlar suretinde görülmüşlerdir. Çünkü sığır hayvanların yeryüzüne en yararlı olanıdır. Toprağın salah ve felahı onlara bağlıdır. Üstelik sükunet ve menfaat getirirler. İtaatkardırlar, asi değildirler. Nitekim rüyada görülen boğazlanmış mandalar da şehit edilen sahabenin büyükleri ve ileri gelenleri olarak tahakkuk etmiştir. Ayrıca Hz. Ömer (ra) de bir defasında rüyasında bir horozun kendisini üç defa gagaladığını görmüştü. Sonunda bu rüyada görülün horoz yabancı bir kötü adam, gagalamak da bıçaklamak olarak tezahür etmiştir ki, bu Ebu Lü'lüe'nin Hz. Ömer'i hançerlemesi olayıdır.

Bazı insanlar ise domuz tabiatlıdırlar. Domuz temiz bir yiyecek bulsa ona dönüp bakmaz bile. Bu tiynetteki bir insan pisliği bulsa onu siler süpürür. İşte birçok insan da böyledir. Kötülüklerin kat kat fazlası iyilikler görür, ama onları kafasında tutmaz, başkasına aktarmaz; bunlar onu asla ilgilendirmez. Bir kötülük, bir çirkin söze şahit olsa avını görmüş hayvan gibi atılır ve kapar.

Bazı insanlar ise tavus kuşu tabiatındadırlar. Tavus kuşu sadece böbürlenir ve tüyleriyle süslenir; başka hiç bir iş yapmaz. Bunlar da öyledir.

Bazı insanlar da hayvanların en kindarı ve katısı olan deve tabiatındadırlar.

Bazı kimseler dilsiz ve pis olan ayı, bazıları ise maymun tabiatlıdırlar.

Hayvan tabiatlarının en güzeli at tabiatıdır. Atlar hayvanların en şereflisi ve tabiatı en iyi olanıdır. Koyun da böyledir. İnsanlardan kim bu hayvanlardan birisiyle düşüp kalkar ve ona yakınlık duyarsa onun tabiatından ve huyundan birşeyler kapar. Eğer onun etiyle beslenirse ona benzemesi daha fazla olur. Çünkü kişi beslediği şeye benzer. Onun için Allah Teala yırtıcı hayvanların etinin yenmesini haram kılmıştır. Çünkü onları yiyenler onların tabiatına benzeyeceklerdir.

Özetle bu kategoride olanlar nefislerinin arzularını ve şehvetlerinin gereğini yerine getirmekten başka bir iş yapmaz, bundan başka bir şey asla bilmezler.

İkinci Bakış

Bu, tabiat ve yaratılış özellikleri açısından bir bakıştır. Zındık filozof ve tabiplerin bakışı böyledir. Onlara göre günah insanın yaratılışının icabıdır, insanın dört unsurdan teşekkül etmesi, bu unsurların farklı olması sebebiyle unsurların birbirine etki etmesini ve insanın insanda karışıp bir arada bulunması nasıl ki bu karışımların itidal halini kaybetmesini doğuruyorsa, aynen bunun gibi insanın beden, nefis, tabiat ve hayvani karışımlardan teşekkül etmesi de insanda bu yaratılış ve tabiatın sonuçlarını zorunlu kılar. Burada şu hususu da belirtelim ki, bunlar ancak ya insanın kendi içinden veyahut da dışından bir güç ile yenilebilirler. Oysa insanların çoğu kendi içlerinde böyle bir güce sahip değildirler. Bu durum onları dışarıdan bir güce muhtaç kılar. İşte insanın kendi dışında ve üstünde bir güce muhtaç olması zorunlu olarak, onun hayatını düzenleyecek olan bir yönetim altına girmesini gerektirir. İnsanın buna ihtiyacı yeme, içme ve giyinme vb. şeylere olan ihtiyacı gibidir.

Bu bakış sahiblerine göre insan ne zaman kendi içinden kendisini yönetip tabiatını idaresi altına alabilen bir güce sahip olursa, başkalarının kendisine emir verip yasak koymasına, yönetmesine ihtiyacı kalmaz.

Bunların günah ve suça götüren irade sahibi varlıkların hareketlerine bakışları, değişmeler meydana getiren zorunlu tabii hareketlere bakışları gibidir.

Üçüncü Bakış

Bu bakış Cebriyye mezhebi mensuplarının bakışıdır. Cebriyye kendilerinin yaptıkları fiilleri zorunlu olarak yaptıklarına, fiillerinin kendi güçlerinden başka bir kudretle meydana geldiğine inanan kimselerdir. Bunlar bu inançlarını daha da ileri götürerek kendilerinin en ufak bir fiilleri bile bulunmadığını iddia ederler.

Cebriyye mensupları şöyle derler: Gerçekte biz ne fail ne de kadir değiliz. Aslında bizim fiillerimizi işleyen bizden başkası, bizi hareket ettiren de bizim dışımızda biridir. Biz onun ancak bir aletiyiz. Bizim hareketlerimiz rüzgarın esmesiyle ağaçların hareket etmesi mesabesindedir.

Cebriyyeyi işledikleri bir fiilden dolayı kınayacak olsanız kadere sığınır, suçu ona yüklerler. Bunlar kadere sığınma hususunda son derece aşırı davranmaktadırlar. Hayır ve şer bütün fiillerini, -ilahi irade ve kadere uyduğu için- taat olarak kabul edecek kadar ileri gitmektedirler.

Bunlara göre nasıl ki ilahi emre uygun olarak hareket etmek taat ise, ilahi iradeye uygun hareket etmek de taattır. Nitekim Allah (cc), bunların kardeşleri olan müşriklerin de Allah'ın, onların fiillerini murat etmiş olmasını, onları emrettiğinin ve onlara razı olduğunun delili olarak kabul ettiklerini haber verir. Bunlar sıfatları inkar eden Kaderiyye mezhebinden daha şerlidirler. Allah'a daha düşman, O'nun din, kitap ve peygamberlerine daha aykırıdırlar. Hatta bunlardan bazıları İblis'i bile müdafaa etmekte, ona acıyıp elinden geleni yaptığı tarzında onu mazur görmekte, daha da ileri giderek bazen lisan-ı haliyle, bazen de sözlü olarak Allah'ı zulümle itham etmekte ve şöyle demektedirler: İblis'in ne günahı vardır? Oysa yaratanından başkasına secde etmekten sakınmıştır. Halbuki onun bu hareketi Allah'ın onun hakkındaki hüküm ve iradesine uygun düşmektedir. Sonra Allah onun secde etmesine mani olduğu halde İblis ona nasıl secde edebilir? İblis Allah'tan başkasına secde etmemekle iyilikten başka ne yapmıştır ki? Fakat "Seven kimse şanssız olunca iyilikleri ancak günah olur."

Cebriyye gerçekte Allah'ın düşmanı, İblis'in dostu, ahbabı ve kardeşleridirler. Bunlardan herhangi biri İblis için ağıt söylemeye başlayınca hayret veren bir ağlama ve ağıt görürsünüz. Bunların kaderi ve Allah'ı itham etmeleri ağızlarında sakız olmuştur. Yerilen ve aciz bir kimse nasıl hasmından yakınır, sızlanır ve şikayetçi olursa, bunlar da kader ve Allah'tan o şekilde sızlanır ve şikayetçi olurlar. Nitekim

Şeyhu'l- İslam İbn Teymiyye "taiyye" (sonu -te harfiyle biten manzume) sinde bunlar hakkında şöyle der:

Allah'ın düşmanları ahiret günü topluca cehenneme çağrılırlar ki biri Kaderiyye fırkasıdır.

Dördüncü Bakış

Bu bakış açısı kaderi inkar ettikleri için Kaderiyye olarak isimlendirilen Mu'tezile'ye aittir. Bunlar şöyle derler: Bu suç ve günahları biz işleriz. Bunlar Allah'ın iradesiyle değil, bizim irademizle meydana gelir. Allah bu fiilleri bizim için ne takdir etmiş, ne yazmış, ne dilemiş ve ne de yaratmışıtr. Allah herhangi bir kimseyi hidayete erdirmez,dalalete düşürmez, onlara hidayet ve dalaleti, fücur ve takvayı ilham edip kalbine koymaz; bunları sadece açıklar ve bildirir.

Bunlara göre kainatta Allah'ın dilemediği birşey olabilir. Ayrıca Allah olmayacak şeyleri de diler. İnsanlar Allah'ın bir dilemesi sözkonusu olmaksızın kendi fiillerini yaratmaktadırlar.

Bunlara göre günah işleyen bir insanın bu günahları, onun kendisinin yarattığı, kendi iradesinin sonucu olan fiilleridir. Bu fiiller Allah'ın yarattığı fiiller değildir, O'nun iradesiyle hiçbir ilgisi de yoktur. Kaderiyye bu sebepten dolayı Allah'tan yardım isteme, O'na tevekkül etme, O'na sarılma, O'ndan hidayet etmesini, kalplerini sabit kılıp saptırmamasını, rızasına muvaffak kılıp günah işlemekten uzaklaştırmasını isteme hususlarında son derece nasipsizdirler. Çünkü bunların hepsi kendilerinin ürünüdür ve tamamıyla kendi fiilleridir; hiç biri Allah'ın iradesi altında değildir.

Şeytan, Kaderiyye'nin bu kader inancından son derece memnundur. Artık onları daha başka bir günaha sevketmeye çalışmaz, onları bu şekilde uğraştırmaz. Onun bu hususta gözettiği iki mühim maksat vardır:

Birincisi; bu tutum ve inanışın doğru olduğunu onların kalplerine iyice yerleştirmek ve onlara şöyle demektir: Aslında siz ehl- i sünnetin işlemekte oldukları suç ve büyük günahları işlemiyorsunuz. Bu da davranışlarınızın size bırakıldığını, onları sizin yarattığınızı, sizin kendi nefsinizi koruyup günahtan alıkoyduğunuzu gösterir.

İkincisi ise; onlar sayesinde bazı cahil kimseleri tuzağına düşürmektir. Cahil insanlar bunlara bakıp da onların ibadet ve zühd sahibi, günahlardan korkup kaçan insanlar olduklarını görünce şöyle düşünmeye başlarlar: "Bunlar ehl-i hak kimselerdir." Aslında şeytan bid'atı tercih eder, onu günahtan daha çok sever. Bu Kaderiyye vasıtasıyla bunları başarıp da böylece cahil kimseleri onlar eliyle tuzağına düşüren şeytan artık günah işlemelerini ilham etmeğe gerek duyar mı? Aksine onları günahtan men' eder, günahı onların göz ve gönüllerinde çirkin gösterir ve haliyle bu hakikatleri ancak basiret sahipleri anlayabilirler.

Beşinci bakış

Bu bakış istikamet sahiblerinin bakışlarından birincisidir. Bu bakış Allah'ın , kuluna kendisini kızdıracak olan ve hoşlanmadığı, kınayıp cezalandıracağı şeyleri takdir edişindeki hikmeti idrak bakışıdır. Allah dileseydi kulunu günahtan korur, onu işlemesine mani olurdu. Bu bakış açısına göre kulları O'na O'nun iradesi dışına taşarak isyan etmezler. Kainatta O'nun dilemesi dışında hiç bir şey olmaz. "İyi bilin ki yaratma ve emir O'nundur. Alemlerin Rabbi Allah ne uludur." (A'raf,54)

Günaha hikmet açısından bakanlar Allah'ın abes ve boş bir şey yaratmadığını, takdir edip hükmettiği herşeyde, hayır, şer, sevap ve günahta O'nun akıllların idrakten aciz kaldığı, dillerin ifade edemediği büyük ve apaçık hikmetlerinin olduğunu bilirler.

Allah'ın, kendisini kızdıran şeyleri takdir edip hükme bağlamasının kaynağı, O'nun o akıl sahiplerini aciz bırakan el- Hakim ismidir. Nitekim Allah (cc) "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdir ediyoruz" diyen meleklerine "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim" (Bakara, 30) diye cevap vermiştir. Binaenaleyh, insanların ma'siyet, günah ve suç işlemeleri ve bunların sonuçlarının doğması meselesinde Allah'ın birçok ayet ve hikmetleri; mahlukatına kendini tanıtma şekilleri, ayetlerini çeşitlendirmesi, rububiyet ve vahdaniyetinin, ilah oluşunun, hikmet, izzet ve eksiksiz saltanatının, kudretinin, geniş ilminin delilleri vardır, ki basiret sahibi kimseler bunları kalp gözleriyle ayne'l -yakin olarak görür ve şöyle derler: "Rabbimiz bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin" (Al-i İmran, 191), herşey ancak senin sonsuz hikmetin ve apaçık delillerindir.

Her hareket ettirme ve durdurmada daima bir şahid vardır.
Her şeyde O'nun bir olduğuna delalet eden bir ayet vardır.

Yeryüzünde nice açık ayetler vardır; Allah'a, onun elçilerinin doğruluğuna, O'na kavuşmanın hak olduğuna delalet ederler. Bu ayetlerin sebebi ise insanların işledikleri ma'siyet ve günahlardır. Nuh (as)'ın kavmini, suları dağların tepelerine kadar yükseltip yeryüzündeki bütün insanları batırmasındaki ve dostlarını, O'nu bilen ve birliğine inananları kurtarmasındaki ayet ve hikmeti böyledir. Bu olayda nice ayet ve ibretler, asırlarca devam edecek olan sırlar vardır. Ad ve Semud kavmini helak etmesi de böyledir.

Allah'ın Musa (as)'yı kendilerine gönderdiği zamandan ve hatta daha önceden başlayıp boğulmalarına varıncaya kadar Firavun ve kavminde nice ayetleri, hikmet ve mucizeleri vardır. Eğer onların günah ve küfürleri olmasaydı o ayet ve nükteler ortaya çıkmazdı. Nitekim Tevrat'ta şöyle bir ibare vardır: Allah, Musa'ya şöyle dedi: Sen Firavun'a git. Ben onun kalbini karartacak, iman etmesine mani olacağım. Böylece Mısır'da ayetlerimi ve hikmetlerimi göstereceğim." Allah böyle yaptı ve Firavun ve kavminin işledikleri günahlar sebebiyle orada o ayet ve mucizeleri gösterdi.

Keza Cenab-ı Allah kavminin ma'siyet ve günahlarından dolayı, kendisini ateşe atmaları sebebiyle ateşi İbrahim (as)'e soğuk ve faydalı kılmak suretiyle ayetlerini izhar etmiş, böylece İbrahim (as) de Allah'ın yakın bir dostu (halili) olma şerefine nail olmuştur.

Kavimlerinin ezalarına, kendileriyle savaşıp düşmanca davranmalarına karşı sabretmeleri sebebiyle peygamberlerin Allah katında kazandıkları şeref, değer ve yakınlık da o günahların arkasındaki ilahi hikmetin bir neticesidir.

Ayrıca insanların günahkar ve zalim kimselerin eziyetlerine karşı sabretmeleri, Allah yolunda cihad etmeleri, onun rızası için düşmanlarının Allah'ın görüp bildiği ezalarına tahammül etmeleri sebebiyle Allah tarafından şehit, dost ve veli kullar zümresine katılıp yüksek makamlara erişmeleri de bu türden bir örnektir.

Günah ve suçların işlenmesi sebebiyle meydana gelen daha nice fayda ve hikmetler vardır. Bütün bu maslahat ve hikmetlerin meydana gelmesinin sebeplerinden biri de Allah'ın buğzettiği ve kızdığı şeyleri takdir etmesidir. Bu tür fiilleri takdir etmesi ise sırf hikmettir. Çünkü bu hikmet üzerine varlığı, Allah katında yokluğundan daha sevimli ve daha tercihe şayan olan şeyler terettüp edecektir ki o günah takdir edilmese bu hikmet gerçekleşmeyecektir.

Dolayısıyla bu büyük faydanın elde edilmesi, Allah'a kızılan ve istenmeyen şeyin kaybedilmesinden daha sevimli gelir. Her ne kadar bunun kaybedilmesiyle yokluğu bir ve Allah tarafından istenip takdir edilmişse de, istenmeyen şey olmadan tahakkuk etmeyen faydayı elde etmek Allah katında daha sevimlidir. Ve böyle bir faydayı kaçırmak,istenmeyen şeyi kaybetmekten daha çirkindir. Allah'ın mükemmel hikmeti de istenen iki şeyden en az sevilenin gözden çıkarılmasıyla iki şeyden en çok sevilenin elde edilmesini, sevilmeyen şeyin iptali ile gerçekleşmesi istenen şeyin de iptal edilmemesini gerektirir. Bunlardan birini, diğeri olmaksızın düşünmek sebep olunanların sebepler, şarta bağlı hususların şartlar olmaksızın meydana gelmesini kabul etmek gibidir ki böyle bir durum Allah'ın hikmeti, kudret ve rububiyyetinin kemaline aykırıdır.

Şu misal bu hikmeti izaha kafidir:

Beşeriyetin babası olan Adem'in (as) yasak ağaçtan yemek suretiyle işlediği o günah olmasaydı, Cenab-ı Allah'ın yaratıklarını imtihan etmek, onları mükellef tutmak, peygamberlerini göndermek, insanları çeşit çeşit yaratıp idare etmek, dostlarına lütufda bulunmak, düşmanlarını cezalandırmak, adalet ve fazlını, izzet ve intikamını, af ve mağfiretini, bağışlama ve hilmini göstermek, kendisine kulluk edip sevgisini kazanan, bu imtihan diyarında düşmanları arasında O'nun rızasını gözeten kimseleri varetmek gibi Allah'ın son derece sevdiği şeyler de olmazdı.

Şayet Allah, Adem (as)'in o ağaçtan yememesini, onun ve çocuklarının cennetten çıkmamasını takdir etmiş olsaydı bunların hiçbirisi olmaz, meleklerin bile bilmediği ve sadece Allah'ın bildiği, İblis'in kalbinde gizli olarak bulunan şey kuvveden fiile çıkmazdı. Yaratıkların kötüsü, iyisinden ayrılmaz, Allah'ın hükümranlığı tam olarak gerçekleşmezdi. Çünkü o takdirde mülkünde sevap ve mükafat, akibet ve ceza, mutluluk ve lütuf yurdu ile mutsuzluk ve adalet diyarı olmazdı.

Allah'ın, dostlarını düşmanlarına, düşmanlarını da dostlarına musallat edip onları bir yerde karşı karşıya getirmesinde, birini diğeriyle imtihan etmesinde nice büyük hikmetler, büyük nimetler vardır.

Günahın meydana gelmesinde Allah'ın hoşuna giden nice şeyler, semavat ve arz ehlinin ona takdim ettiği nice hamdler, huzurunda itaat ve boyun eğişler, ibadet edişler, ihtiyaç arzedişler, düşmanlarından eylememesi için nice yakarışlar vardır. Çünkü Allah'a itaat edenler O'nun düşmanlarının hallerini, Allah'ın onları nasıl başarısız kıldığını, onlardan yüz çevirip gazap ettiğini, onlar için azab hazırladığını bilirler. Bütün bunlar Allah'ın dilemesi iledir ve mülkünde tasarrufudur. Dostları O'nun hızları'ndan, başarısız kılmasından korktukları için O'na son derece büyük bir korku, endişe ve hüzün içinde yalvarır, yakarırlar.

İblis'i ve onun yaptıklarını, Harut ve Marut'u gören melekler izzet ve azametine boyun eğmek için, kovup uzaklaştırmasından korktukları için, ululuğuna saygı göstermek, ismet ve rahmetine sığınmak için Allah'ın önünde başlarını secdeye koyarlar. Böylece onun kendi üzerlerindeki iyilik ve ihsanı kendilerine lutfettiği ihsan ve keremi idrak ederler.

Keza Allah'ın takva ehli olan dostları O'nun düşmanlarının hallerini ve Allah'ın onlara olan gazabını ve hızlarını gördükleri zaman, O'na itaat ve bağlılıklarını, yalvarıp yakarmalarını, ondan yardım dileme ve ona yönelmelerini, O'na olan tevekküllerini, arzu ve korkularını arttırırlar. O'ndan ancak O'na sığınabileceklerini, O'nun azabından kendilerini ancak O'nun koruyacağını, O'nun gazabından ancak O'nun razı olduğu şeylerin kurtaracağını, hülasa dünya ve ahirette güzelliğin sadece O'nun elinde olduğunu bilirler.

Bunlar O'nun mahlukatını kuşatan hikmet denizinden alınan bir damladır. Basiret sahibi olan insan kalp gözüyle bu damlanın dışında kalan denizi de görür. Böylece onun, kelimelerle anlatılamayan, tavsifi mümkün olmayan harika hikmetlerini müşahade eder.

Kulun bu husustan nasibi ve bu hikmeti müşahede etmesinden payına düşene gelince; bu onun kabiliyeti ve basiret gücü, Allah'a, onun isim ve sıfatlarına dair bilgisinin tamlığı, ubudiyet ve rububiyet haklarını tanıması ölçüsündedir. Her mü'minin bu hususta belli bir payı, ne aşağı ne de geri kalamayacağı bir makamı vardır. Muvaffak kılan ve yardım eden Allah'tır.

Altıncı Bakış (Tevhidi Bakışı)

Bu açıdan bakan insan Allah'ın yaratma ve hükmetme bakımından tek olduğunu, O'nun istediği şeyin olup istemediğinin olmadığını, hiçbir zerrenin O'nun izni bulunmaksızın hareket etmediğini bilir. Bütün mahlukat onun egemenliği altındadır. Bütün kalpler O'nun parmakları arasında, kudreti dahilindedir, O'nu doğrultmak isterse doğrultur, saptırmak isterse saptırır. Kalpler O'nun elindedir. İstediği ve dilediği gibi onları değiştirir ve yönetir. Mü'minlere takvayı veren, hidayete erdirip temizleyen, kötülere kötülüğü ilham edip saptıran O'dur. "Allah kime yol gösterirse işte yolu bulan O'dur. Kimi de saptırırsa ziyana uğrayanlar da onlardır." (A'raf, 178) Dilediğini lütuf ve rahmetiyle hidayete erdirir, dilediğini adalet ve hikmeti ile saptırır. Biri lütuf ve ihsanı, O'nun sonsuz lütfudur. Diğeri ise adaleti ve hükmüdür. " O yaptığından sorulmaz, ama onlar sorulurlar." (Enbiya,23)

İbn Abbas (ra) bu konuda şöyle demiştir: "Kadere iman tevhid akidesinin esasıdır. Kim kaderi inkar ederse tevhid inancını bozmuş, kim kadere iman ederse tevhidi inancını doğrulamış ve doğrultmuş olur."

Bu pencereden bakan kul hem ilim hem de hal olarak "İyyake na'budu ve iyyake nesta'in " (Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz) makamına çıkar. Böylece rububiyet birliği (tevhid) inancında yerini sağlamlaştırdıktan sonra, uluhiyetin birliği inancına yükselir. Çünkü zarar-yarar, verme-alma, hidayet- dalalet, saadet- şekavet gibi şeylerin yalnız Allah'ın elinde olduğunu, kalpleri çevirip dilediği gibi yönetenin O olduğunu, sadece O'nun muvaffak kılıp yardım ettiği kimsenin muvaffak olduğunu ve yalnız O'nun yardım etmediği ve yalnız bıraktığı kimsenin başarısız olduğunu yakinen bilen, kalplerin en doğru ve en sağlam, en kurtulmuş, en latif, en temiz, korkusu en fazla ve en yumuşak olanının yalnız Allah'ı ilah ve mabud edinen kimse olduğunu ilme'l -yakin bilen insan, Allah'ı herşeyden daha çok sever, herşeyden çok O'ndan korkar, herşeyden daha çok ondan umar. Kalbindeki Allah sevgisi her türlü sevginin önüne geçer ve tıpkı ordunun hükümdarın peşinden hareket etmesi gibi diğer sevgiler onun peşinden gelir. Kalbindeki Allah korkusu ve ümidi (havf ve reca) da bütün korku ve ümitlerin önüne geçer. Diğer bütün korku ve ümitler onların peşinden gelir. Bunlar kalpteki uluhiyet tevhidinin belirtileridir. Bu tevhide kendisinden girilen kapı ise rububiyet tevhididir. Yani uluhiyet tevhidinin kapısı rububiyet tevhididir. Çünkü kalp önce rububiyet tevhidine tutunur, sonra uluhiyet tevhidine yükselir. Nitekim Allah (cc) Kur'an'ında kullarını bu tür tevhidden öbürüne yükselmeye davet etmiş, insanların rububiyet tevhidi inancına sahip olduklarını esas alarak, bunu onlara delil getirmiş, bu inançlarını uluhiyet noktasında şirk koşmak suretiyle bozduklarını haber vermiştir.

Bu bakış sahibi insanlar "Yalnız sana ibadet ederiz" makamına yükselmiş olurlar. Nitekim Cenab-ı Allah: "Andolsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığın sorsan elbette Allah, derler. O halde (haktan) nasıl çevriliyorlar? " (Zuhruf, 87) Yani Allah'tan başka bir rab ve yaratıcı olmadığını bildikleri halde, O'ndan başka bir ilah olmadığından ve sadece O'na ibadet etmekten nasıl geri kalıyorlar, buyurmuştur. Keza "De ki: Eğer gerçekten biliyorsanız söyleyin bu dünya ve içindekiler kimindir?, Cevaben Allah'ındır, diyecekler. De ki: Öyleyse düşünmüyor musunuz?" (Mü'minun, 84-85) Yani böylece O'nun tek başına dünya ve içindekilerin sahibi, yaratıcısı, rab ve hükümdarı olduğunu bildiğinize göre, yine tek başına onların ilahı ve mabudu olduğunu, O'ndan başka rableri olmadığı gibi, ondan başka ilahları da olmadığını bilmiyor musunuz? buyurmuştur. "Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın sahibi kimdir? " diye sorsan, Allah'dır, diyecekler. Öyleyse korkmuyor musunuz?, de." "Biliyorsanız (söyleyin) her şeyin melekutu elinde olan, koruyup kollayan fakat kendisi korunup kollanmayan kimdir? diye sorsan, (Her şeyin yönetimi) Allah'a aittir, diyecekler. De ki: Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz?" (Mü'minun, 86-89) ve "De ki: "Hamdolsun Allah'a ve selam olsun onun seçtiği kullarına. Allah mı hayırlı yoksa ortak koştukları şeyler mi? Gökleri ve yeri kim yarattı? Size gökten (kim) su indirdi de onunla sizin bir ağacını dahi bitiremeyeceğiniz, gönül açan bahçeler bitirdi? Allah ile beraber başka bir ilah mı? Hayır onlar (haktan) sapan bir kavimdir" (Neml, 59-65) buyurmuştur.

Cenab-ı Allah zikrettiğimiz bu ayetler ve benzerlerinde bu kavimlere bütün bunları kim tek başına yapıyorsa onun onların yegane ilahları olduğunu söylüyor. "Eğer O'ndan başka bir rab var ve bunlardan birini yapıyorsa ona ibadet edin. Şayet O'ndan başka bunları yapan bir rab yoksa nasıl O'ndan başka ilahlar, mabudlar ediniyorsunuz? " diye delil getiriyor.

Burada delilin tam olması için ayetin "Allah ile beraber başka ilah mı?" kısmını "Allah ile beraber bunları yapan başka bir ilah mı var? " tarzında takdir etmek daha doğrudur. Bunun cevabı mutlaka "hayır" olacaktır. Soru "Onunla birlikte, O'nun gibi iş yapan başka bir ilah olmadığına göre O'ndan başka bir ilaha nasıl ibadet ediyorsunuz? " biçimini alacaktır. Böylece (Allah (cc)) " Kendi dilinizle O'ndan başka birinin rab olmadığını söylediğiniz gibi O'ndan başkasının ilah olamayacağını da itiraf etmeniz gerekir" şeklinde delil getirmektedir.

"Allah ile beraber başka bir ilah mı?" ayetinde "bunları yapan" kelimelerini takdir etmeden anlamak ve manalandırmak şeklindeki görüş iki açıdan zayıftır:

Birincisi, müşrikler Allah ile beraber başka ilahlar olduğunu kabul ediyor, inkar etmiyorlardı.

İkincisi ise böyle bir takdir yapılmadığı takdirde müşrikleri susturmak, onları ilzam etmek mümkün olmazdı. Yani "madem ki Allah ile beraber, O'nun yaptığı gibi iş yapan bir başka ilah olmadığını söylüyorsunuz, O'nunla beraber, hiç bir şey yaratmayan, aciz bir ilahın varlığına nasıl inanıyorsunuz?" denmelidir ki ilzam edilebilsinler. Nitekim "Yoksa Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar koştular da (ikisinin) yaratma (sı) birbirine benzer mi göründü? De ki: Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, tektir, kahreden (herşeye üstün gelen) dir." (Ra'd,16). "İşte Allah'ın yarattıkları ortadadır. Gösterin bana O'ndan başka tanrı dedikleriniz ne yarattı?" (Lokman,11), "Hiç yaratanla yaratmayan bir olur mu?" (Nahl, 17), "Müşriklerin Allah'ı bırakıp da kendilerine tapıp yakardıkları putlar hiçbir şey yaratamazlar, bilakis kendileri yaratılmışlardır." (Nahl, 20) "O'nu bırakıp, hiçbir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılan birtakım ilahlar edindiler" (Fukan,3) gibi ayetlerde ve bu mealdeki birçok ayette bu husus görülmektedir. Delil de ancak bu suretle tam olmaktadır.

Özetlersek, bu bakışa sahip olan insan suç ve günahların kendisi ve diğer insanların başına izzet ve hikmet sahibi olan Allah'ın takdiriyle geldiğini, Allah'ın gazabından ve O'na götüren sebeplerden ancak onun koruyabildiğini, ancak O'nun yardımıyla O'na itaat edilebildiğini, yalnız O'nun tevfikiyle O'nun rızasına nail olunabildiğini görür. Her şeyin kaynağının O olduğunu, herşeyin sonunun yine O'na varacağını bilir. Başarının her türlü anahtarının O'nun elinde bulunduğunu, insanlar için O'ndan başka yardım talep edilecek, itimat edilecek hiç kimse olmadığını müşahede eder. Tıpkı peygamberlerin hatibi olan Şuayb (as)'ın dediği gibi "Başarım ancak Allah (ın yardımı) iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim." (Hud, 88)

Yedinci Bakış (Tevfik ve Hızlan)

Bu bakış altıncı bakış açısının tamamlayıcısı ve alt bölümü mesabesindedir. Kulun bu esası görmeye ihtiyacı bulunduğu ve onun için çok yararlı olduğu için ayrı bir bakış açısı olarak zikredilmiştir. Ma'rifet ehli olan kimseler, tevfiki "Allah'ın kulunu nefsine terketmemesi", hızlanı ise "kulu nefsiyle başbaşa bırakması" olarak tarif etmişlerdir. Gerçekte kullar Allah'ın tevfik ve hızlanı arasında gider gelirler. Hatta kul kısa bir zaman için her ikisinden de nasibini alır. Allah'ın tevfikiyle O'na itaat eder, O'na şükreder, O'nu zikreder, razı eder. Sonra yine onun hızlanıyla O'na isyan eder, muhalefette bulunur, O'ndan gafil olur ve O'nu kızdırır. Kul daima O'nun tevfik ve hızlanı arasında dolaşır durur. Şayet Allah, kuluna tevfik (yardım) ederse lütuf ve rahmetiyle eder; hızlan verirse adalet ve hikmetiyle verir. Her iki hâlde de O'na hamdedilir. En büyük hamd ona aittir. O, kulun hakkı olan hiçbir şeyi O'ndan esirgemez. O ancak salt lütuf ve ihsanı olan şeyi O'na vermemektedir. O lütuf ve ihsanını nasıl ve nerede kullanacağını iyi bilir.

Bu hakikatı görüp hakkını veren kul aczini, her nefes ve her an Allah'ın tevfikine olan ihtiyacının şiddetini, iman ve tevhid inancının onun elinde olduğunu yakinen bilir. Şayet bir an için Allah'ın tevfikinden mahrum kalacak olsa tevhid tahtının yıkılacağını, iman semasının yere ineceğini idrak eder. İman semasının yıkılmasını önleyenin dünya semasının yere inmesini önleyen zattan başkası olmadığını bilir. Onun kalbinden çıkarmayıp dilinden düşürmediği virdi şu olur: "Ey kalpleri çeviren Allah, kalbimi dininde sabit kıl. Ey kalpleri yönlendiren zat, kalbimi taatine yönlendir." O şöyle dua eder:" Ey hayy ve kayyum olan Allah'ım, ey göklerin ve yerin eşsiz varlığı, ey celal ve ikram sahibi, senden başka bir ilah yoktur. Senin rahmetine sığınıyorum. Benim bütün hallerimi iyi kıl. Beni bir an olsun ne nefsime, ne de başka bir yaratığına bırakma."

Kul bu bakış açısından bir taraftan Allah'ın rububiyet ve yaratmasını müşahede ederken, öte yandan O'nun tevfik ve hızlanını aynen görür, çaresiz bir insan gibi O'ndan tevfikini talep eder. İmdat isteyen bir insanın sığınması gibi hızlanından O'na sığınır. Başı açık, boyun eğer ve zillet içinde, kendine bir zarar veya yarar verme, yaşama veya dirilme konusunda hiç bir gücü olmayan bir kimse gibi kendini O'nun önüne atar, kapısına yapışır, oradan ayrılmaz.

Tevfik Allah'ın, kulunun yararına olan şeyi onun için murad etmesi, onu kendisini razı edecek olan fiili isteyerek, tercih ederek işlemeye kadir kılmasıdır. Bu, tamamıyla Allah'ın fiili olup kul sadece onun mahallidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu sizin kalplerinize güzel gösterdi ve size küfrü, fıskı ve isyanı da çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. (Bu, size) Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah bilendir, hakimdir." (Hucurat, 7-8) Binaenaleyh Allah bu lutfa yaraşan ve yaraşmayan kimseleri bilir. Hikmet sahibidir; lütfunu ona layık olan yere ve ehli olan kimselere bahşeder; onu, layık olanlardan esirgemez, layık olmayana ise vermez. Bunun içindir ki daha önce "Bilin ki, Allah'ın elçisi, içinizdedir. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz" (Hucurat, 7) buyurmuş, peşinden istidrak (ayırım) harfiyle başlayarak "fakat Allah size imanı sevdirdi" tarzında devam etmiştir.

Bu ayetlerde Cenab-ı Allah mealen şöyle buyurmaktadır: Sizin imanı sevip onu istemeniz, onun kalbinizde süslenmesi, sizin kendi eseriniz değildir. Bunu yapan Allah'tır. Siz ondan sonra imanı tercih ettiniz, ona razı oldunuz. Bundan dolayı pegamberimin önüne geçmeyin, o söylemedikçe söylemeyin, o emretmedikçe birşey yapmayın. Size imanı sevdiren, kullarının yararına olan şeyleri sizden daha iyi bilir. Şayet O'nun tevfiki olmasaydı, siz imanı kabul etmezdiniz. Dolayısıyla, taşıdığınız iman sizin çabanız, kendi tevfikinizle olmuş değildir. Siz onu elde etmekten acizsiniz. Eğer peygamberim arzu ettiğiniz bir çok şeyde size tabi olsaydı sıkıntıya düşer, helak olurdunuz; rahatınız bozulurdu da farkında bile olmazdınız. Sakın iman konusunda olduğu gibi, nefislerinizin sizin iyiliğinizi istediğini sanmayın. Eğer ben size imanı sevdirmeyip onu kalbinizde süslemeseydim, onun zıddını da size çirkin göstermeseydim siz iman etmezdiniz, nefsiniz size bu imkanı vermezdi.

Tevfik ve hızlanı daha iyi anlatmak için şöyle bir misal anlatılır: Hükümdarın biri memleketlerinden birinin halkına bir elçi göndermiş. Elçisiyle gönderdiği fermanında düşmanın yakında saldırıda bulunacağını, memleketlerini harap edip, halkı kılıçtan geçireceğini, kendilerine yeterli miktarda mal, binek, azık, araç ve gereç, lazım olan herşeyi gönderdiğini bildirmiş, bu arada bazı görevlilerine de şu talimatı vermiş; falana gidin elinden tutup bineğe bindirin. Orada kalmasına izin vermeyin. Filan ve filana da gidip aynı şeyleri yapın. Diğerlerine karışmayın. Çünkü onlar benim şehrimde oturmaya layık değiller. Özel görevliler getirilmesi istenen kimselerin yanına gitmiş, onların bekleşip kalmalarına izin vermemişler. Onları bineklerine bindirip hükümdarın huzuruna getirmişler. Bu arada düşman saldırmış, şehirde kalanların bazısını öldürmüş, bazısını da esir almış.

Acaba bu hükümdar şehirde kalanlara zulüm mü etmiş olur, yoksa onlara karşı adaletle muamele etmiş mi sayılır? Evet, bir kısmını ihsan ve inayetine mazhar ederken, diğerlerini etmemiştir. Çünkü Allah'ın fazilet lutuf konusunda herkese eşit davranması gerekmez. Aksine bu O'nun bir ihsanıdır, onu dilediğine verir.

Kaderiyye'nin Cebriyyeci kolu tevfiki, taatı yaratmak; hızlanı ise günahı yaşatmak olarak tefsir etmişlerdir. Ancak bu görüşlerini sebep ve hikmetleri kabul etmemek olan fasit prensiplerine bina etmiş; meseleyi sebep ve hikmet olmaksızın sırf iradeye bağlamışlardır.

Buna karşılık inkarcı Kaderiyye ise tevfiki; genel bir açıklama, genel bir hidayet, taat ve ona yönelme imkanı, bunun sebeplerini hazırlama olarak tefsir etmişlerdir. Oysa bu durum kendisine hüccet ulaşan ve iman etme imkanı olan müşrik olsun kafir olsun herkes için söz konusudur.

Bunlara göre tevfik hem kafir ve hem de mü'min için ortak olan bir husustur. Çünkü güçlü kılma, imkan verme, gösterme ve açıklama her iki grubu da içine almaktadır. Allah bunlara göre kendisine iman edecekleri bir tevfik ile mü'minlere ayrıcalık vermemiş, iman etmelerine engel olan bir hızlan ile de kafirlere farklı muamelede bulunmamıştır. Çünkü bunlara göre böyle bir davranış bir kayırma ve zulüm olur.

İnkarcı Kaderiyye, bu temel görüşlerinden hareket ederek bazı tali görüşler daha ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüşleri, onların İslam uleması tarafından tenkit edilmelerine sebep olmuştur. Fakat onlar bu tenkitlere karşı kendilerini yeterince savunamamışlardır. Sonunda ilim erbabı onların sözlerinin çelişkilerle dolu olup görüşlerinin yanlış olduğunu açıkça ortaya koymuşlardır. Nihayet bu mezhebin İslam aleminde bulunan mezheplerin en batıl ve en fasidi olduğu anlaşılmıştır.

Allah, iman edenleri ihtilaf edilen bu konuda hak olan düşünceye muvaffak kılmıştır. Çünkü Allah dilediğini doğru yola iletir. Bunlar ne inkarcı, ne de cebirci Kaderiyyenin gittikleri yoldan gitmemişlerdir. Her iki yolun da doğru yoldan ayrıldığını görmüşler, kaza ve kaderi, Allah'ın dilemesinin bütün kainata şamil olduğunu, sebepleri ve hikmetleri, gaye ve maslahatları kabul etmişlerdir. Allah'ın mülkünde O'nun dilemediği bir şeyin olmasından veya kendi kudret ve dilemesi dışında bir şeye mahlukatını muktedir kılmasından yahut da kulların herhangi bir fiilinin

O'nun irade ve seçimi olmadan meydana gelmesinden Allah'ı tenzih etmişlerdir. Bunu aksini söyleyen kimse ise rabbini bilmemiş, ona tam bir rububiyet tanımamış olur, demişlerdir.

O'nu abes iş yapmaktan, çirkin fiilden, başı boş bir şey yaratmaktan, fiillerin hikmetsiz olmasından tenzih etmişler, her şeyin yaratılmasında bir hikmet, bir sebep, bir gaye olduğunu kabul etmişlerdir. O'nun yarattığı ve hükmettiği her şeyde büyük bir hikmet bulunduğuna hükmetmişler, bu hikmetin Allah'ın zatıyla kaim bir sıfat olduğunu, gerçekte kader ve hikmeti inkar eden Kaderiyyenin iddia ettiği gibi mahluk olmadığını benimsemişlerdir.

Doğru yolda olanlar her iki gruptan da uzaktırlar. Sadece onların görüşlerinde bulunan bazı hakikatler noktasında onlara muvafakat eder, her birine hak ettiği şekilde muamele ederler. Bazı batıl sözlerinden dolayı kendilerinde bulunan hak görüşleri reddetmezler. Onlar, Allah'ın bütün gruplar üzerindeki şahitleri, mutemedleri, onlar arasındaki hakemleri, onlar hakkındaki hakimleridirler. Hiçbir grup, istikamet ehli olanlar üzerinde hakim olamaz. Bütün grupların dindeki yerlerini bilirler. Bunu ancak peygamberin getirdiği nassı anlayarak bilen, onunla diğerleri arasındaki farkı kavrayan ve şüpheye düşmeyen kimseler bilebilir. Onlar insanlığın tek, seçkin ve öz varlıklarıdır. Dinlerini ayırıp ayrılıkçılık yapanlardan, aklına güvenip ona bağlanarak ihtilaflar çıkaran kimselerden uzak; aksine rablerinden gelen bir delil ve iman basiretine, insanların sahip oldukları bilgilere de sahip olan kimselerdir. Muvaffak kılan Allah'tır.

Sekizinci Bakış (Allah'ın İsim ve Sıfatları)

Bu en değerli, daha öncekilerden daha yüksek ve daha geniş olan bakış açısıdır.

Bu seviyeye çıkmak için varlıkların yaratma ve idare bakımından Allah'ın güzel isimleri ve yüce sıfatları ile olan ilişkisi ve bağını, kainatın içinde bulunan herşeyiyle birlikte o isim ve sıfatların sonuç ve eseri olduğunu bilmek gerekir.

Bu bilgi, bilgilerin en büyüğü ve en şereflisidir. Allah'ın her ismine has bir sıfatı vardır. Çünkü O'nun isimleri övgü ve olgunluk ifade eden sıfatlardır. Her bir sıfatın ise bir gereği, lazım ve müteaddi bir fiili vardır. Bu fiillerin de onların gereği bir mefulu ve bağlantısı vardır. Bu, O'nun yaratmasında, idare etmesinde, sevap ve ikabında geçerlidir. Bunların hepsi de Allah'ın güzel isimlerinin sonucu ve gereğidirler.

Allah'ın isimlerinin vasıf ve manalarından bu vasıfları onların gerektirdiği fiil ve mefullerden ayırmak, onun mefullerini fiillerinden, fiillerini sıfatlarından, sıfatlarını isimlerinden, isim ve sıfatlarını zatından ayırmak gibi mümkün değildir.

Allah'ın sıfatları kemal sıfatları, fiilleri, hikmet ve maslahat; isimleri de güzel isimler olduğuna göre, onları sonuçlarından ayrı düşünmek, O'nun hakkında imkanssızdır. Onun içindir ki Cenab-ı Allah kendisini emir, nehiy, sevap ve ikaptan ayrı ve mücerred düşünenleri (ta'til) kınamış, bunun kendisine layık olmayan ve münezzeh olduğu şeyleri nisbet etmek manasına geldiğini bildirmiş, kendisine bu tür şeyleri nisbet edenlerin yalancı olduklarını haber vermiştir. Kendisine bu gibi şeyleri nisbet eden kimsenin O'nu şanına layık olduğu şekilde tanımadığını, O'na gereği gibi tazim etmediğini bildirmiştir. Nitekim O'nun peygamber gönderdiğini ve kitaplar indirdiğini inkar edenler hakkında "Allah'ın şan ve kadrini gereği gibi takdir edemediler, zira Allah herhangi bir insana bir şey indirmedi, dediler" (E'nam, 91) buyurmuştur. Ahiret, sevap ve ikabı inkar edenler hakkında "Allah'ı gereği gibi bilemediler. Halbuki kıyamet günü yer, tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür" (Zumer, 67) ve kendisinin iyi- kötü, mü'min- kafir gibi farklı kimseleri ahirette bir tutacağını söyleyenler hakkında da "Yoksa kötülükleri alabildiğine işleyen kimseler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenlerle bir tutacağımızı mı sandılar? Yaşamaları ve ölümleri onlarla bir olacak öyle mi? Ne kötü hüküm veriyorlar" (Casiye, 21) buyurmuş, bu hükmün O'nun şanına layık olmayan, isim ve sıfatların kabul etmeyeceği kötü bir hüküm olduğunu haber vermiştir. Keza "Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah, pek yücedir. O'ndan başka ilah yoktur. O, kerim Arş'ın sahibidir" (Mu'minun, 115-116) buyurarak kendisinin isim ve sıfatlarının kabul etmeyeceği bu zandan uzak olduğunu bildirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de bunlara benzer birçok ayet vardır. Allah bu ayetlerde isim ve sıfatlarının gereğine uymayan şeyleri kendi zatından nefyetmektedir. Çünkü bunlar isim ve sıfatlarının noksan ve sonuçsuz olmalarını gerektirir.

Mesela Allah'ın el- Hamid ve el- Mecid isimleri insanın başıboş, sahipsiz, kendisine emrolunmayan, yasak koymayan, mükafatlandırılmayan ve cezalandırılmayan biri olarak terk edilmesine manidir. Keza el- Hakim ismi de böyledir. el- Melik ve el- Hayy isimleri ise O'nun fiilsiz, hareketsiz bir ilah olmasına aykırıdır. Hatta hayat sıfatının mahiyeti fiilden ibarettir. Çünkü her hay (diri) olan şey iş yapmaktadır. Hâlık ve Kayyum olması da hayat sahibi olmasının gerek ve sonucudur. es-Semi ve el- Basir isimleri işitilen ve görülen şeylerin olmasın gerektirir. el- Halık ismi yaratılanın, er-Rezzak ve el- Melik isimleri bir memleketin tasarruf, tedbir, verme, alma, lütuf ve adaletin, mükafat ve cezanın bulunmasını gerektirir. el- Birr, el- Muhsin, el- Mu'ti ve el- Mennan isimleri vb. de onların sonuç ve gereklerinin bulunmasını icap ettirir.

Allah'ın el-Gaffar, et- Tevvab ve el- Afuv gibi isimleri de vardır. Binaenaleyh, bu isimlerin de ilgili olduğu şeyler bulunması gerekir. O halde bağışlanmak için bir günah, kabul edilmek için bir tevbe ve affolunmak için de bir suçun bulunması icab eder. Aynı şekilde el- Hakim isminin de hükmünün tezahür edeceği, irtibatlandırdığı bir şeyin olması gerekir. Çünkü bu isimlerin bazı sonuçlar doğurması ile, el-Halık, er- Razık, el- Muti ve el- Mani isimlerinin yaratılan, rızıklandırılan, verilen ve alınan şeylerin varlığını gerektirmeleri arasında hiçbir fark yoktur. Bunların hepsi de Allah'ın güzel isimleridirler.

Cenab-ı Allah zatını, sıfatlarını ve isimlerini sever. O, Afuvdur; affetmeyi sever. Gaffardır, bağışlamayı; Tevvabdır, tevbeleri kabul etmeyi sever. Kulu kendisine tevbe ettiği zaman bununla akla gelmeyecek kadar büyük bir sevinç duyar. O'nun bağışlayacağı, failini affedeceği, tevbesini kabul edip hoş göreceği, ona karşı sabırlı olacağı bir fiili takdir etmesi isim ve sıfatlarının gereğidir. Sevdiği ve razı olduğu şeylerin, kendi kendini övdüğü, gökteki ve yerdekilerin kendisine hamdettiği şeylerin meydana gelmesi de O'nun kemalinin ve hamdinin bir gereğidir.

Allah el- Hamid ve el- Meciddir. O'nun hamdı ve mecdi ise bunların sonuçlarının bulunmasını gerektirir. Onun hamd ve mecdinin bazıları hataları bağışlamak, günahları affetmek, cinayetlere karşı hoşgörülü davranmaktır. Bu arada O'nun hakkını almaya son derece muktedir olduğunu, cinayeti ve ceza miktarını bildiğini de unutmamak gerekir. Allah'ın suç ve cezayı bildiği halde sabır göstermesi, güç yetirdiği halde affedip bağışlaması O'nun tam bir izzet ve hikmet sahibi olmasının eseridir. Nitekim İsa (as) Cenab-ı Allah'a "Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen Azizsin, Hakimsin" (Maide, 118) diye yalvarmış, yani "bağışlaman kudret ve hikmetinin kemalinin bir gereğidir. Sen aczinden dolayı bağışlayan, hakkını bilip alamadığı için hoşgörülü olanlar gibi değilsin. Sen hakkını bilen, onu almaya gücü yeten ve onu alırken hikmetli davranansın" demiştir.

Bu kainatta ve onun idaresinde Allah'ın güzel isimlerinin ve yüce sıfatlarının eserlerinin cerayan edişini düşünen kimse insanların işlediği bu suçların onlardan kaynaklandığını, bu suçların takdir edilmesinin ilahi isim, sıfat ve fiillerin kemalinin gereği olduğunu bilir. Bu suçların gayesinin de Allah'ın rububiyet ve uluhiyetinin olduğu gibi, hamd ve mecdinin de gereği olduğunu idrak eder.

Her hüküm ve takdirinde Allah'ın yüce hikmetleri, açık ayetleri vardır. Allah kullarına kendisini isim ve sıfatlarıyla tanıtmış, kendisini sevmeleri, onu anmalarını, ona şükretmelerini, güzel isimleriyle O'na ibadet etmelerini istemiştir. Çünkü her ismin kendine has, ilim, ma'rifet ve halce kendine mahsus ayrı bir ibadeti vardır. İnsanların en kamil manada ibadet edenleri, beşerin bildiği isim ve sıfatların hepsiyle ibadet edenlerdir. Bir isimle kulluk etmek bir diğeriyle kulluk etmeye mani değildir. Mesela el-Kadir ismiyle kulluk etmek el- Halim ve er- Rahim isimleriyle kulluk etmeye, el- Mu'ti ismiyle kulluk etmek el-Mani ismiyle, er- Rahim, el-Afuv, el-Gafur isimleriyle kulluk etmek el- Muntekim ismiyle kulluk etmeye mani olmaz; et - Teveddüd, el- Birr, el- Lutf, el- İhsan sıfatlarıyla kulluk etmek el-Adl, el-Ceberut, el-Azame ve el- Kibriya vb. sıfatlarla kulluk etmeye mani değildir.

Bu yol Allah'a giden kamil insanların yolu, Kur'an'ın kalbinden alınan bir yoldur. Nitekim yüce Allah "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na onlarla dua edin" (A'raf, 180) buyurur. Burada zikredilen güzel isimlerle dua etmek istek, övgü ve ibadet dualarının hepsini içine almaktadır. Allah Teala kullarını, kendisini isim ve sıfatlarıyla bilmeye, onlarla kendisini övmeye, onlarla kendisine kulluk etmekten paylarını almaya davet ediyor. Allah isim ve sıfatlarının gereği olan şeyleri sever. Dolayısıyla O Alim (bilen) 'dir, bilen herkesi sever; Cevad' (cömert) dir, cömert olan herkesi sever; Vitr' (tek) dir, tek olanı; Cemil' (güzel) dir, güzel olanı; Afuvv' (affedici) dir, affı ve affedeni sever; Hayiy' (utanan) dır, utanmayı ve utananı; Birr' (iyi) dir, iyileri; Şekûr' (şükredici)'dir, şükredenleri; Sabur '(sabredici)'dir, sabredenleri; Halim (hilim sa hibi)dir, hilim sahiblerini sever. Tevbe, bağışlama, af ve hoşgörmeyi sevdiği için bağışlayacağı, tevbesini kabul edeceği ve affedeceği insanları yaratmıştır. Sevdiği ve razı olduğu sonuç doğması için insanın O'nun sevmediği ve buğzettiği fiili işlemesini takdir etmiştir. Burada hoşlanmadığı fiili bir vasıta olarak yaratması, sevilen neticeleri doğuran ve fakat hoşlanılmayan sebepleri o güzel neticelere bir vesile ve vasıta kılması gibidir. Nitekim şairlerden biri:

"Bazen kulların sevmediği şeyler sevilen şeylerin sebebi olur" demiştir.

Sebepleri sonuçlarıyla birlikte ele aldığımızda dört tür sebep ve sonuç bulunduğunu görürüz: Birincisinde her ikisi de sevilen cinsten, ikincisinde ise sebep sevilmeyen, sonuç ise sevilen cinsten olurlar. Yani bu sevilmeyen bir şeyin sevilen bir sonuca götürmesidir. Bu iki tür Allah'ın kaza ve kaderinin, üzerinde döndüğü türlerdir. Üçüncü türde, sebep ve sonuç sevilmeyen cinsten, dördüncü de ise sebep sevilen sonuç sevilmeyen cinsten olurlar. Bu iki nevi Allah hakkında muhaldir. Çünkü Allah'ın kaza ve kaderinden beklenen gayeler ancak ve ancak Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeyler cinsinden olabilir. O mahlukatını ancak o gayelerin tahakkuk etmesi için yaratmış, hükmettiği şeyleri bunun için hükmetmiştir. Bu gayelere götüren sebepler her ne kadar istenen (mahbub) ve istenmeyen (mekruh) kısımlarına ayrılsa da netice itibariyle bunların hepsi Allah'ın istediği şeylere döner.

Mesela taat ve iman Allah'ın sevdiği sebeplerdir, yine O'nun sevdiği sevap ve mükafatı doğurur. Şirk ve günahlar ise Allah'ın sevmediği sebepler olup yine sevdiği adalet neticesini verir. Cenab-ı Allah her ne kadar lütfunu adaletten daha çok severse de saltanat ve kudret ve hamdin eksiksiz ve övgünün çeşitli olması için adalet ve fazlın birlikte tecelli etmesini, onlardan tek başına birinin tecelli etmesinden daha çok ister.

Soru: İstenen bir şeyi, istenmeyene başvurmadan elde etmek mümkün değil midir?

Cevap: Bu batıl bir sorudur. Çünkü lazım olmadan luzum olan şeyin bulunması imkansızdır. Aklen olması gereken şey ayrı, Allah'ın olmasını istediği şey ayrıdır. Akıldakinin Allah tarafından sevilen bir şey olması gerektiğini söylemek bilgisizce hüküm vermektir. Hatta bazen aklen iyi görülen birşey, hikmete aykırı olduğu için Allah tarafından sevilmeyen bir şey de olabilir. Akıl bunun, Allah tarafından sevilen bir şey olduğuna hükmettiği zaman O'na layık olmadığı bir şeyi nispet etmiş olur.

Son olarak şunu belirtelim ki, aklı başında olan insan bu konuyu gereği gibi düşünmelidir. Çünkü bu konu ayakların kaydığı, zihinlerin saptığı bir konudur. Tam bir bilgisi olmayanlar bu konuda iddialarda bulunmazlarsa ihtilaf da çıkmaz.

Aslında bu bakış açısı bir kitaba sığmayacak veya bir kitapta ifade edilemeyecek kadar geniş bir konudur. Biz sadece geride kalan kısma ışık tutacak kadarına temas etmiş bulunuyoruz. Muvaffak kılan ve yardım eden Allah'tır.

Dokuzuncu Bakış (İmanın ve Delillerinin Artması)

Bu bakış, marifet ehline mahsus en latif bakış açılarındandır. Bunu duyan bazı kimseler aceleyle hemen inkar cihetine giderek şöyle diyebilirler:"İnsan, günah ve masiyetlerine rağmen imanın arttığını nasıl müşahade edebilir? Aslında günah ve masiyetler imanı arttırmaz, eksiltir. Çünkü selef imanın taat ile artıp masiyetle eksildiği hususunda icma etmişlerdir."

Şunu bilmelidir ki, arif olan insanın, kendisinin ve başkalarının işlediği günah ve ma'siyetlere ve bunların kendileri üzerine düşen sonuçlarına bakmak suretiyle imanı artar. Aslında bu suretle imanın artması nübüvvet alametlerinden bir alamet, peygamberlerin doğru ve getirdikleri dinin hak olduğunu isbat eden delillerden biridir. Çünkü peygamberler insanlara beden ve ruhlarının, dünya ve ahiretlerinin yararına olan şeyleri yapmayı emretmiş, beden ve ruh, dünya ve ahiretlerinin zararına olanları ise yasaklamış, onlara Allah'ın bazı şeyleri sevip mükafatlandırdığını, bazılarını da sevmeyip cezalandırdığını haber vermişlerdir. Kulu emrettiği şeyleri yaptığı zaman yardım ederek kalp, ruh, beden ve malındaki nimetlerini arttırmak suretiyle O'na şükredeceğini bildirmişlerdir. Kulun da bu nimetlerin bütün bu hallerinde artıp güçlendiğini yakînen göreceğini ilan etmişlerdir. Ayrıca Allah'ın emir ve nehyine muhalefet edilmesi halinde de noksanlık, fesat, zayıflık, acizlik, hakirlik, geçim sıkıntısı ve hayat zorluğu doğacağını duyurmuşlardır. Nitekim Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: "Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, O'nu (dünyada) hoş bir hayatla yaşatırız, onların (ahirette de) mükafatlarını yaptıklarının en güzeli ile veririz" (Nahl, 97), "De ki: Ey inanan kullarım, Rabbinizden korkun, bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellik var, " (Zümer, 10) "Ve Rabbinizden mağfiret dileyesiniz, sonra O'na tevbe edesiniz ki sizi belli bir süreye kadar güzelce yaşatsın ve her lutuf sahibine lutuf (ve kerem) ini versin" (Hud, 3) ve "Ama kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için de dar bir geçim vardır. Kıyamet günü O'nu kör olarak haşrederiz." (Taha, 124) Son ayette zikredilen "dar bir geçim" kabir azabı olarak da tefsir edilmiştir. Sahih olan ise bu dar geçimin hem dünyada hem de kabirde olmasıdır. Çünkü kim Allah'ın indirdiği zikirden* yüz çevirirse onun gönlü daralır, hayat zorluğu, şiddetli korku, hırs, dünya malı için yorgunluk, O'nu elde etmeden önce veya sonra üzüntü ve acılarla karşılaşır. Ancak gaflette olan, sarhoş olan akıl o acıyı hissetmez. Halbuki sağlıklı olduğu zaman her an için o acıyı duyar. Zavallı adam bu acıyı dindirmek için tekrar sarhoş olur. Bütün hayatı böyle geçer. Şayet kalbin şuuru olsa bundan daha dar bir hayat olur mu?

Bid'at ehli olanların, Kur'an'dan yüz çevirenlerin, Allah'tan gaflet edenlerin ve günahkarların kalpleri büyük cehennemden önce bu dünyada cehennem içindedir. İyilerin kalpleri ise büyük cennetten önce bu dünyada cennet içindedir. Nitekim Cenab-ı Allah "İyiler mutlaka nimet içindedirler. Kötüler de yakıcı ateş içindedirler"

---

*Ayette geçen "zikri= Benim zikrim' den murat kendisiyle Allah zikrolunan şeylerdir. "Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?" (Zariyat, 21) ve "De ki: Sizi yaratan, size kulaklar, gözler ve gönüller veren O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz" (Mülk, 23) ayetleri ona işaret eder. Kur'an'da bu gibi ifadeler cidden çoktur. Çünkü Allah'ın ayetlerinden, nefis ve kainattaki isim ve sıfatlardan gaflet edip uzak olmak, insanı cahiliyet bataklığına atar, şeytanın dostu kılar. Böylece şeytanın putperest ve cahiliye devri vesveselerine tabi olur, Kur'an'ı terkeder, O'nu düşünmeyi, hakkıyla okumayı akıl etmez. Çünkü şeytan ne inanç ve amel, ne ahlak ve ne de hal bakımından O'na ihtiyacı olmadığını söylemiş, süslü sözlerle onu aldattıkça aldatmıştır. En büyük aldatması ise Kur'an'ı ölüler ve teberrük için okumanın, onu nazarlık ve muskalık yapmanın, onu Allah'ı anmaktan yüz çevirenler zümresine katılmaktan çıkardığını söylemesidir.

(İnfitar, 13-14) buyurmuştur. İyi ve kötülerin içinde olacakları nimet ve ateş her ne kadar tam ve kamil olarak ahirette, bunun bir aşağı mertebesi kabirde vücuda gelecek ise de, yalnız ahirete mahsus olmayıp her üç alemi de kapsamıştır.. Nitekim Allah "Zulmedenlere, bundan başka bir azap daha vardır" (Tur,47) ve "Doğru iseniz bu tehdit (ettiğiniz azap ne zaman gelecek), diyorlar. De ki: Belki de acele ettiğiniz azabın bir kısmı ardınıza takılmıştır" (Neml, 71-72) buyurur.

Bu dünyadaki azap kabirdekinden daha aşağı derecede olur. Ancak kulun şehvet sarhoşluklarına dalmış olması, azabı kalpten atıp asla düşünmemesi O'nu hissetmesine mani olur.

Kul bazan bir acı duyar; o acıdan kurtulmak için O'nu kalbinden atar ve onunla ilgilenmez, yüzünü başka şeylere döndürür. Bir an bu durumunu değiştirse duyacağı acıdan dolayı feryat eder. Bir de kalbin azabı ve acılarını düşününüz!..

Yüce Allah güzel ameller ve taatlere, güzel, hoş ve tatlı neticeler bağlamıştır. Bu lezzetler günah yolla elde edilen lezzetlerden kat kat fazladır, onunla asla kıyaslanamaz. Günah ve ma'siyetlere ise acı ve kötü sonuçlar, onları işlemekle elde edilen lezzetin kat kat fazlası elemler koymuştur. İbn Abbas bu konuda şöyle der: "Şüphesiz iyi amelin kalbe nur, yüze ışık, bedene güç, rızka fazlalık, halkın kalbine sevgi gibi neticeleri vardır. Kötü amelin ise yüze siyahlık, kalbe zulmet, bedene zayıflık, rızka eksiklik ve halkın kalbine buğz gibi sonuçları vardır." Basiret sahibi olan insan bu hususu görür, kendi nefsinde ve diğer insanlarda bunu müşahede eder.

Kulun başına gelen herhangi bir kötü hal mutlaka onun bir günahı sebebiyledir. Allah'ın affettiği günahlar ise daha fazladır. Nitekim Cenab-ı Allah şöyle buyurur: "Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. Fakat O, bir çoğunu affeder" (Şura, 30) Mahlukatının hayırlılarına ve peygamberinin tabilerine ise şöyle hitab eder: "Başınıza bir bela gelince siz onun iki katını (Bedir'de) onların başlarına getirmiş olduğumuz halde, bu da nereden geldi başımıza? dediniz. De ki: O (bela) kendinizdendir." (Al-i İmran, 165). "Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her kötülük de kendi işlediğin günah yüzündendir." (Nisa, 79)

Bu son ayette geçen iyilik ve kötülük (hasen ve seyyie) den murad Allah'ın kuluna vermiş olduğu nimet ve musibetlerdir. Onun için Cenab-ı Allah ayette "senin başına gelen" buyurmuş "senin elde ettiğin" tabirini kullanmamıştır.

Hakikatta bu dünyada ve ahirette kulun başına gelen bütün bela ve musibetlerin asıl sebebi günahlar ve Allah'ın emirlerine karşı gelmektir. Binaenaleyh, bu dünyadaki her türlü şerrin sebebi günahlardır.*

İyi ve kötü fiillerin insanın kalp, beden ve malında yaptıkları etkiler kainatta bilinen bir husus olup akl-ı selim sahibi hiç kimsenin inkar edemediği, aksine mü'min, kafir, iyi, kötü herkesin yakinen bildiği husustur.

İnsanın kendi nefsinde ve başkalarında bu hususu müşahede edip düşünmesi peygamberlerin getirmiş oldukları dine, sevap ve ikaba olan imanını arttıran sebeplerdendir. Çünkü bu dünyada başa gelen bu musibet ve nimetler kendilerinden daha büyük olan gelecek ceza ve mükafatlara delalet eden peşin ceza ve mükafatlardır.

---

*Bu günahları doğuran en önemli sebep de kör taklid ve Allah'ın isim ve sıfatlarından gafil bırakan bilgisizliktir.

Nitekim bazıları şöyle derler:"Bir günah işleyip de O'nu bırakmadığım ve tevbe de etmediğim zaman onun kötü sonucunu beklemeye başlarım. Şayet beklediğim üzere ona denk, onun altında veya üstünde bir musibet başıma gelirse "Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu verasuluhu" kelime-i şehadetini kendime vird edinirim." İşte bu insandaki imanın delil ve alametlerindendir. Çünkü doğru kişi sana şöyle der: Eğer şu işi yaparsan başına bu iş gelir. Bu işi yaparsan da şununla karşılaşırsın. Sonra sen bu işleri yapsan ve başına o zatın dediği şeyler aynıyla gelse bu olayların her biri vaki oldukça senin onun doğruluğu ve basireti hakkındaki kanaatin de ziyadeleşir. Ancak bu netice herkes için geçerli değildir. Çünkü günahlar bazı kimselerin kalbini karartır ve artık onlar bu sonuçlardan herhangi birini asla hissetmezler.

Bu durum ancak içinde iman nuru bulunan, günah ve masiyet rüzgarının kendisinde fırtınalar koparttığı kalpler için geçerli olabilir. Böyle bir kalbi olan kimse her iki unusuru da müşahede eder; o rüzgar ve fırtınaların gücünü gördüğü gibi, iman ışığının halini de görür. Kendini rüzgarların coşkun esip geminin alt üstü olduğu bir günde o gemide bulunan, parçalanan o gemiden denize düşüp rüzgarın kendisiyle oynadığı tahta üzerinde bulunan bir kimse gibi görür. İşte hayrı murad edilen mü'min günah işlediği zaman kendini böyle hisseder. Kendisi için hayırdan başka birşey murad edildiği zaman ise o bir başka vadide dolaşır.

Kula bu kapı açıldığı zaman dünya tarihini, milletlerin başlarına gelen olayları ve mahlukatın başından geçen maceraları, hatta bugünkü insanlığın ve zamanın hal ve gidişatını yakinen müşahade eder ve o zaman şu ayetlerin manalarını daha iyi anlar:" Her nefsin kazandığını görüp gözetenle buna hiç kâdir olamayan bir olur mu? (Ra'd,33) ve "Allah, melekler ve adaleti ayakta tutan ilim sahipleri ondan başka ilah olmadığına şehadet etmişlerdir. (O) Azizdir, Hakimdir. " (Al-i İmran, 18) Kainatta gördüğün her türlü şer, acı, ceza, sıkıntı, kıtlık, insanın kendisine ve başkasına gelen musibetler Allah'ın adaletle hükmetmesinin bir neticesidir. Bazen onu bir zalimin eliyle gerçekleştirse dahi o fiil Allah'ın adaleti ve ölçülü hüküm ve iradesidir. O zalimi o kimsenin başına musallat eden Allah adaletlilerin en adaletlisidir. Nitekim Cenab-ı Allah yeryüzünde fesat çıkaranlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Bunlardan ilkinin zamanı gelince üzerinize güçlü, kuvvetli kullarımızı gönderdik, bunlar evlerin aralarına girip (sizi) aradılar. Bu yerine getirilmesi gereken bir vaad idi." (İsra,5)

Günahlar zehirler gibi doğrudan doğruya zararlıdır. Şayet onları iyileştiric ilaçlar alarak tedavi olmazsan iman gücü yok olur ve kişiyi helak eder. Nitekim bazı selef alimleri şöyle demişlerdir: "Sıtma ölümün habercisi olduğu gibi günahlar da küfrün habercisidir."

İşte kulun günah işlediği zaman kalbinin değiştiğini, kendisinden koptuğunu, kapıların yüzüne kapandığını, yolların sarpa sardığını müşahede etmesi; akrabaları, çocukları, karısı ve kardeşlerinin yanında hakir düştüğünü anlaması; durumun nereden kaynaklandığını araştırıp sebepleri tespit etmesi kişinin imanını kuvvetlendiren gelişmelerdir. Şayet bu gidişten dönüp aksi istikamete yönelirse zilletten sonra izzet, fakirlikten sonra zenginlik, hüzünden sonra sevinç, korkudan sonra emniyet, kalpte zayıflıktan sonra güçlülük bulur, imanı artar. Kalbindeki iman sebepleri, burhan ve delilleri taat halindeymişçesine güçlenir. "Allah onların daha önce işledikleri amelin en kötüsünü bile örtüp bağışlayacak ve yapmakta oldukları güzel amellerin en güçlüsü ile mükafatlarını kendilerine verecektir" (Zümer, 35) ayetinde zikredilenlerin zümresine girer.

Bu bakışa sahip kişi, bakışındaki basiretini derinleştirir ve bunun hakkını verirse, kalplerin derdini, dermanını bilen kalp doktorlarından biri olur. Bu haliyle Allah hem ona, hem de dilediği diğer kullarına faydalar sağlar. Allah en doğru bilendir.

Onuncu Bakış (Merhamet)

Kul günah işlediği zaman kalbinden o sertlik, katılık çıkar. Günah işleyen herhangi bir kimseye karşı duyduğu aşırı öfke hali kaybolur ki o öfkeli halinde gücü olsa günah işleyen kimseyi boğacağı gelir. Allah namına kızdığı ve onun günah işlememesini istediği için Allah'tan onu helak etmesini ister, beddua eder. Kalbinde günahkarlara karşı hiçbir merhamet duygusu taşımaz. Onları daima ancak hakir ve kötü görür; onları sadece kötüleyerek, kınayarak anar. İşte bu noktaya gelen kul kendi nefsiyle başbaşa kaldığı zaman Allah'a sığınır, ondan imdat ister. O'na tam bir teslimiyetle bağlanır ve çaresiz bir kişi gibi yalvarıp dua eder. Böylece kalbinde günahkarlara karşı duyduğu sertlik acımaya, katılık ise Allah'ın emir ve yasaklarına uymaları halinde merhamet ve yumuşaklığa, beddua duaya dönüşür. Onlara karşı kendisinin bir vazifesi olduğunu düşünerek onlar için Allah'tan mağfiret talep eder.

Bu tezahür kul için ne kadar faydalıdır ve ne büyük bir lütuftur... En iyisini Allah bilir.

Onbirinci Bakış

Bu acz ve zaaf bakışıdır. Günah işleyen kul kendini nefsini korumaktan en aciz olan bir varlık, bu noktada en zayıf bir mahluk olarak görür, ancak Rabbinin lutfetmesi halinde bir güç, kudret ve kabiliyet kazanabileceğini idrak eder. Kalbini rüzgarın sağa sola sürüklediği çöle atılmış bir tüy gibi görür. Kendini rüzgarın sallayıp dalgaların kendisiyle oynadığı, bir yükseltip bir indirdiği, kaderin hükümlerini icra ettiği bir gemi yolcusu olarak düşünür. Bu kimse sahibinin huzurunda atılmış bir çöp, kapısına gelmiş, eşiğine yüz sürmüş bir varlık gibidir. Kendi kendine ne bir fayda, ne bir zarar, ne ölüm, ne hayat ve ne de dirilme sağlayabilir. Nefsine yaptıkları sadece o cehalet, zulüm ve bunların doğurduğu neticelerden ibarettir. Helak ona ayakkabısının bağından daha yakındır. Kurtlar ve yırtıcı hayvanlar arasına düşmüş olan bir koyundan farksızdır. O'nu bu düşmanlardan ancak çobanı kurtarıp koruyabilir. Çoban bir an için kendisini o düşmanlarının eline bırakacak olsa onu parça parça ederler.

İşte kulun Allah ile insan ve cin şeytanlarından meydana gelen düşmanları arasındaki hali yukarıdaki misale benzer. Eğer Allah kulunu bu düşmanlarına karşı korur ve onların kendisine ilişmelerine mani olursa düşmanları ona yaklaşamazlar. Şayet onu korumaz ve bir an dahi olsa kendisini nefsiyle başbaşa bırakacak olsa düşmanları onu parçalar, her parçası birinin elinde kalır.

Bu bakış açısına sahip olan kul hem kendini, hem de Rabbini tam olarak tanımış olur. Bu hal "Nefsini tanıyan rabbini tanır" mealindeki meşhur sözün en ciddi te'villerinden biridir. Bu söz bir hadis olmayıp, aslı "Ey insan, kendini tanı, rabbini tanırsın" şeklinde olan bir rivayetitr. Bu sözün üç türlü te'vili vardır:

Birincisi: Kendisinin zayıf olduğunu bilen insan rabbinin güçlü olduğunu; aczini bilen, rabbinin kudretini; zilletini bilen, rabbinin izzetini bilir; cehlini bilen kişi Rabbinin ilmini bilir. Çünkü Cenab-ı Allah mutlak, hamd, sena, şeref ve zenginliği zatına ayırmıştır. Kul ise fakir, eksik ve muhtaçtır. Şahsındaki eksiklik, kusur, ihtiyaç, zillet ve zayıflığı ne kadar çok bilirse rabbindeki kemal sıfatlarını da o nisbette çok bilir.

İkincisi: Kendi kendine bakıp ta sahip olduğu kuvvet, irade, konuşma, dileme ve hayat gibi güzel sıfatları gören insan bunları kendisine lutfeden ve yaratan Allah'ın bu sıfatlara daha layık olduğunu idrak eder.

Kemal sıfatlarını veren zatın O'na en fazla layık kimse olduğunu bilir. Kul diri, konuşan, işiten, gören, murat eden, bilen ve ihtiyarıyla iş yapan bir kimse olsun da O'nu yaratan ve yoktan var eden zat bu özelliklere ondan daha layık olmasın, bu hiç mümkün müdür? Bu en büyük bir muhaldir. Aksine yaratan zat konuşan bir varlık olmaya ondan daha layık olur. İnsanı diri, bilen, iş yapan ve güç yetiren biri olarak yaratan bir zat bu özelliklere öncelikle sahiptir.

Birinci tevil zıdlık, ikincisi ise daha layık olma (evleviyet) açısından yapılmıştır.

Üçüncüsü: Olumsuzluk açısından yapılan bir tevildir. Buna göre de manası şu olmalıdır: "Ey insan, sen nasıl ki kendine en yakın varlık olan nefsini tanımıyor, ne hakikatini, mahiyetini ve ne de keyfiyetini bilmiyorsun; öyleyse bunun gibi rabbini ve onun sıfatlarının keyfiyetini de bilemezsin."

Özetle bu bakışa sahip olan kul aciz ve zayıf olduğunu anlar; benlik yalanları ve birtakım şeylere malik olma iddiaları kalmaz. Hiç bir şeye malik olmadığını idrak eder. Sahip olduğu şeyin sadece mağlubiyet, acz ve zayıflıktan ibaret olduğunu farkeder.

Onikinci Bakış

Onikinci bakış zillet, hüzün, boyun eğme ve Allah'a olan ihtiyacını anlama bakışıdır. Bundan önceki bakışta bulunan kul buraya geçtiğinde iç ve dış, her bir zerresinde apaçık bir zaaf, rab ve melikine ,iyilik ve kurtuluşu, hidayet ve saadeti elinde bulunduran zata büyük bir ihtiyaç duyduğunu farkeder. Kulun kalbine bu noktada arız olan hali kelimelerle ifade etmek mümkün değildir. Bu ancak yaşanarak bilinecek olan bir haldir. Gönlü tarif edilmez bir şekilde mütevazi olur. Artık o kendini ayaklar altında paramparça olarak kırılmış veya, boş, hiç bir şeye yaramayan bir kap gibi görür. Artık o kap ancak onu yapan ve icad eden zatın yeniden işlemesiyle işe yarayabilir. Bu durumda rabbinin kendisine ne kadar çok nimet verdiğini anlar, onun ne azına ne de çoğuna layık olmadığını düşünür. Allah ona hangi nimeti vermiş ise onu nefsi için fazla bulur. Kendisinin O'na layık olmadığını idrak eder. Rabbinin rahmetinin kendisini o nimete sahip kıldığını, onu kendisine verdiğini anlar. Rabbine sunduğu taatleri ise az bulur. Bütün ins ve cinlerin taatlerine denk bile olsa yaptığı ibadetleri O'na karşı yapması gerekenin yanında az görür. Masiyet ve günahlarını ise az dahi olsa çok görür. Bütün bunların meydana gelmesine kalbinde oluşan tevazu sebep olmuştur.

Bu tevazu içindeki kalbin iyileşmesi, yardım, rahmet ve rızka mazhar olması ne kadar yakındır... Bu bakış açısı ona ne kadar yararlıdır! Zerre miktarı ve bir nefeslik böyle bir bakış Allah katında amel, ilim ve hallerini beğenen şımarıkların işledikleri dağlar kadar taatten daha makbuldür. Allah'ın en çok sevdiği kalp bu paralanma ve zillet imkanını bulan, Rabbinin huzurunda başı eğik olan, O'ndan utancından dolayı başını kaldırıp O'na bakamayan kimsedir.

Anlatıldığına göre ariflerden birine "Kalp secde eder mi?" diye sorulmuş o da şu cevabı vermiştir: "Evet kıyamete kadar başını secdeden kaldırmayan bir kimsenin secdesi gibi secde eder."

İşte kalbin secdesi onun bu kırık ve mahzun halidir. Böylece bu halde bulunmayan kalp kendisinden istenen secdeyi yapmamış olur. Kalp Allah'a bu büyük secdeyi ettiği zaman, onunla beraber bütün uzuvlar secdeye varır. Yüz o zaman Hayy ve Kayyum olan Allah'a yönelir. Ses ve bütün uzuvlar sükunet bulur. Kul boyun eğip teslim olur. Yüzünü kulluk eşiğine koyar. Kalp gözüyle rabbi ve melikine, zelil bir insanın aziz ve rahim olan bir zata bakışı gibi bakar. O daima rabbine karşı tevazu halinde, O'na karşı taat içinde görülür. Daima O'nun lutuf ve rahmetini umar. Her an muhtaç olduğu efendisini, rabbini, sevgilisini haddinden fazla seven bir aşık gibi razı etmeye çalışır. Onun Allah'ın rıza ve lutfunu kazanmaktan başka bir düşüncesi yoktur. Çünkü o, ancak O'na yakın olmakla, O'nu sevip O'nun rızasını kazanmakla hayat bulabilir, kurtulabilir. O şöyle der: "Ben hayatımın rızasına bağlı olduğu birini nasıl kızdırırım? Saadetimin, kurtuluşumun kendisine yakın olmak, O'nu sevmek ve zikretmeğe bağlı olduğu birinden nasıl yüz çeviririm?"

Bu bakışa sahip olan insan babasının evinde babası tarafından en güzel yiyecek ve içeceklerle beslenen, en güzel elbiseleri giyen bir çocuğa benzer. Babası onu en güzel şekilde terbiye etmekte, en iyi biçimde kemal mertebelerine yükseltmektedir. Onun iyiliğine olan her şeyi karşılamaktadır. Sonra babası onu bir ihtiyacı için gönderir. Yolda düşman yoluna çıkar, onu esir alır. Düşman memleketlerine götürür, ona işkence eder, babasından gördüğünün aksine kötü muamele ederler. Her an babasının ona yaptığı güzel muamele ve iyilikleri hatırlar. İçinde bulunduğu hali her görüşünde kalbine acı ve hasret dolar. Eski nimet ve imkanlarını hatırlar. Düşman yurdunda en acı azapları tadarken, düşman onu sonunda öldürmeyi düşünüyorken, bir ara babasının yurdundan tarafa bakar. O'nu kendine yakın bir mesafede görür, O'na koşar, kendini onun kucağına atar ve yardım isteyerek şöyle seslenir: "Babacığım babacığım, oğluna, onun şu haline bak!" Yanaklarına sürekli gözyaşları akmaktadır. Babası oğlunun boynuna sarılır, O'nu bağrına basar, düşman ise onun peşindedir, baş ucuna kadar gelir. Çocuk ise babasına yapışmış bir haldedir. Bu durumda babasının, çocuğunu düşmanına teslim edip aradan çekilmesi düşünülebilir mi? Şimdi bir de kuluna bir babanın ve annenin evladına karşı duyduğu merhametten daha çok merhametli olan Allah'ı düşünelim. Kulu O'na sığınıp da düşmanından O'na iltica ediyor, kendini O'nun kapısına atıyor, yanağını O'nun eşiğine koymuş huzurunda ağlar bir halde şöyle yalvarıyor: "Ya rab, ya rab! Ey kendisinden başka merhametli olmayan, ey kendisinden başka yardımcı bulunmayan, ey kendisinden başka sığınak, imdat istenen biri olmayan Rabbim! Ben miskin ve fakir bir kulunum. Senden istiyor ve senden ümit ediyorum. Benim için senden başka bir sığınak ve kurtarıcı yoktur. Ben ancak sana sığınabilirim, ancak sana başvurabilirim." (Şiir):

Ey arzu ettiğim şeyler konusunda kendisine yöneldiğim,
Sakındığım şeyler hususunda kendisine sığındığım zat!
İnsanlar senin belini büktüğünü iyileştiremez,
İyileştirdiğinin ise belini bükemez.

Bu tezahürleri yaşayan, O'nu kalbine alan O'nun tat ve lezzetini duyan insan buradan şu tezahüre yükselir:

Onüçüncü Bakış

Bu bakış saliklerin varmaya çalıştıkları, Allah'a yönelenlerin yoluna düştüğü, amel edenlerin hedefledikleri son nokta ve gayedir. Bu ubudiyet, muhabbet, Allah'a kavuşmayı arzu etme, onun neşe ve sevincini duyma bakışıdır. Bu bakışta kul sevinçli olur, kalbi huzurla dolar; arzuları ona itaat eder. Daima dili ve kalbiyle sevgilisinin adını anar. Daha önce aklından geçen kötü işlerin yerini muhabbet düşünceleri, günah ve Allah'ı kızdıran şeyleri işlemek istemenin yerini onun yakınında olma ve rızasını kazanma istekleri, dil ve diğer organlarıyla günah işlemenin yerini taat fiilleri alır. Kalbi Allah sevgisiyle dolar. Dili daima O'nu zikreder. Organları O'na itaate koyulur. Görüldüğü üzere bu özel kırıklık ve tevazunun Allah sevgisi hususunda ifade edilmeyen ölçüde büyük bir etkisi vardır.

Ariflerin birinin şöyle dediği hikaye edilir: "Ben bütün taat kapılarından Allah'ın huzuruna girmek istedim. Hangi kapıya gittimse orada sıkışıklıklar gördüm ve bir türlü içeriye giremedim. Sonra acz ve fakr kapısına geldim. Baktım bu kapı, Allah'a en yakın ve en geniş olan bir kapıdır. Burada hiçbir sıkışıklık veya engel yoktur. Ayağımı eşiğine koyar koymaz, bir de baktım, Allah Teala elimden tutup beni huzuruna davet ediyor."

Şeyhu'l- İslam İbn Teymiyye de şöyle derdi:"Ebedi saadeti isteyen kulluk eşiğinden ayrılmasın."

Nitekim ariflerden biri de şöyle demiştir: "Allah'a kulluktan daha yakın bir yol, benlikten ise daha kalın bir perde yoktur. Amellerine güvenip kendini beğenme, kibirlenmeyle birlikte amel ve taatin hiç bir manası kalmaz. Acziyet ve zilletini anladıktan sonra farzlar müstesna amelsizlik bir zarar vermez."*

Özetle bu acziyet ve özel manadaki tevazu kulu Allah'ın huzuruna götürür, O'na sevgi yolunu açar. Bu yolda O'na başka hiçbir yolda açılamayacak olan bir kapı açılır. Gerçi diğer iyi amel ve taat yollarında da bazı muhabbet kapıları açılırsa da ancak kulun kendini zayıf, aciz, kusurlu, eksik, günahkar ve hatalı gördüğü zaaf, acz, tevazu ve nefsini hakir görme yolunda açılan muhabbet kapısı daha başka, daha değişiktir. Bu yolda giden kul, insanlar içinde ayrı dolaşan bir kimsedir. Diğer insanlar bir tarafta o başka bir taraftadır. Bu yola uçup gitme yolu denir. Bu yolda, yatağında uyuyan yolda koşanla yarışır. Sabah olduğunda yol kesilip kervana el konur. Uyuyan kimse bu arada olup bitenleri anlatmakla meşgul iken bir anda kervan kurtulur ve kervanla gidenler geçip giderler. Çünkü Allah yardım istenendir. Bağışlayanların en hayırlısıdır.

---

*Acziyet, muhtaçlık ve tevazuun esası Allah'ın kuluna farz kıldığı taatleri işlemektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) Buhari'nin rivayet etmiş olduğu bir kutsi hadisinde "Kulum kendisine farz kıldığım taatlerle yaklaşuğı kadar hiç bir taatle bana yaklaşmaz" buyurarak bu hususu açıklamıştır. Buna rağmen şayet herhangi bir kimse çıkıp da farzları, üzerindeki hak ve vazifeleri ihmal etmekle birlikte taat ve boyun eğme olacağını iddia edecek olursa o hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşer.

Kulun bu yolda elde ettiği kazanç Allah'ın O'nu sevmesi ve tevbesi ile sevinmesinin neticesidir. Çünkü Allah tevbe edenleri sever ve kullarının tevbeleri sebebiyle fevkalade sevinir.

Kul, Allah'a karşı günah işlemesinden önce, sonra ve günah işlediği sırada O'nun kendisine lutfetmiş olduğu nimetleri, iyilikleri ve hoşgörüyü her müşahede edişinde kalbinde O'na karşı muhabbet selleri çağlar. O'na vasıl olma arzusu çoşar. Çünkü kalp kendisine iyilik edene karşı bir sevgi hissiyle yaratılmıştır. Allah'ın ihsanından daha büyük kimin ihsanı olabilir? Kul O'na masiyetlerle karşı çıkarken, O, kuluna nimetler vererek ihsanlarda bulunur, O'na lutfuyla muamele eder, onun kusurlarını gizler, kendisini yok etmek için en ufak bir tökezlemesini kollayan düşmanlarının şerlerinden korur, onları püskürtür ve onlara engel olur. O, kulunu her an görür ve kavrar. Öte yandan gök, üstüne fırtına yağdırmak, yer içine almak, deniz ise boğmak için fırsat kollamaktadır. Bakınız Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rivayet ettiği bir kudsi hadiste ne buyuruluyor: "Her gün deniz insanı boğmak için Allah'tan izin ister. Melekler ise yakasına yapışıp helak etmek için izin isterler. Allah ise onlara şöyle der: Kulumu bırakınız. Madem ki O'nu ben yarattım, ben O'nu sizden daha iyi bilirim. Şayet o sizin kulunuz ise istediğinizi yapınız. Eğer benim kulum ise ben kuluma ne yapacağımı bilirim. İzzet ve celalim hakkı için o bana gündüz de gelse, gece de gelse kabul ederim. O bana bir karış yaklaşsa ben O'na bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşsa ben O'na bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelse ben O'na koşarak gelirim. Eğer benden mağfiret dilerse O'nu bağışlarım. Benden af dilerse O'nu affederim. Bana tevbe etse kabul ederim. Benden daha cömert ve lutufkar kim vardır? Ben cömert ve kerimim. Kullarım geceleri bana karşı günahlar işleyerek yatarlarken ben onları yataklarında korur ve gözetirim. Kim bana yönelirse O'nu uzaktan karşılarım. Kim benim için bir şeyi terkederse O'na daha fazlasını veririm. Kim benim gücüme dayanarak hareket ederse O'na demiri yumuşatırım. Kim benim isteklerimi gözetirse ben de onun istediğini gözetirim. Beni anan benim meclisimde bulunur. Bana şükreden nimetimi arttırdığım kimselerden olur. Bana itaat edene ikram ederim. Karşı gelenlere rahmetimden ümit kestirmem. Eğer bana tevbe ederlerse onların dostu olurum. Şayet etmezlerse onların doktoru olurum, kusurlarını temizlemek için onlara musibetler veririm." (Müsned)

Tevbe, tevbenin hükümleri ve neticeleri ile ilgili hususlarda bu kadarla iktifa edelim. Bu konuda bu kadar uzun bilgi vermiş olmamızın sebebi ise tevbe, tevbenin hükümleri, teferruatı ve meseleleriyle ilgili malumata olan şiddetli ihtiyaçtır. Tevbenin hakikatını anlamaya, O'nu tanımaya olduğu gibi, amel ve hal yoluyla da elde etmeye muvaffak kılan Allah'tır. O'na tevekkül eden, O'na sığınan ve O'ndan yardım dileyen zarar görmez. Güç ve kuvvet yalnız Allah'tandır! La havle vela kuvvete illa billah!

İNABE MERTEBESİ

Daha önce zikrettiğimiz üzere, tevbe mertebesine geçen ve tevbe makamında kalan kimse *İslam'ın bütün* mertebelerine de ermiş olur. Çünkü tam bir tevbe İslam'ın bütün mertebelerini içine alır. Bütün bu mertebeler tevbe mertebesine dahildir. Fakat yine de mahiyet, özellik ve şartlarını açaklayabilmek için onu ayrıca geniş bir şekilde anlatmak gerekir.

Kul ayağını tevbe mertebesine iyice yerleştirdikten sonra "inabe" mertebesine geçer. Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Keriminde "Rabbinize dönün" (ez-"İbrahim gerçekten yumuşak huylu, içli, kendisini (Allah'a) vermiş ve yöneltmiş biridir" (Hud,75) diyerek medhetmiştir. Ayrıca şu ayetlerde de O'nun ayetlerini ancak inabe ehli olanların görüp ibret alabileceklerini haber vermiştir:" Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki O'nu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak da yoktur. Yeryüzünü de döşedik ve O'na sağlam dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden bitkiler yetiştirdik (bütün bunları) Allah'a yönelen (inabe eden) her kulun, gönül gözünü açmak ve (ona) ibret vermek için (yaptık)" (Kaf, 6-8), "Size ayetlerini gösteren ve sizin için gökten rızık indiren O'dur. Doğrusu ancak (Allah'a) yönelen öğüt alır" (Mü'min,13), "Yalnız O'na yönelerek ondan korkun; namazı dosdoğru kılın ve (Allah'a) ortak koşanlardan olmayın." (Rum, 31)

Bu ayette geçen "yalnız O'na yönelerek" manasına gelen "münibine" kelimesi, daha önceki ayette geçen "Rasulüm yüzünü doğruca (hanif olarak) dine çevir" cümlesinde gizli bulunan zamirin hali olarak kullanılmıştır. Çünkü bu ayette geçen hitap hem peygambere ve hem de onun ümmetinedir. Yani sen ve ümmetin yüzünüzü O'na yönelerek (inabet ederek) dine çevirin demektir. Nitekim "Ey peygamber, kadınları boşadığınız zaman" (Talak, 1) ayetinde de benzer bir durum vardır, hitap hem peygambere ve hem de ümmetine aittir. Yine "münibine" kelimesi önceki ayette geçen "İnsanları kendisine göre yaratmıştır" ifadesindeki mef'ulun, yani insanların hali de olabilir. Yani Allah insanları yalnız O'na yönelen bir halde yaratmıştır. Şayet insanlar yaratıldıkları halde bırakılırlarsa Allah'a yönelmekten geri durmazlar. Ne var ki insan yaratıldığı halde bırakılmaz ve değiştirilir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) "Doğan her çocuk fıtrat- bir rivayete göre din- üzerine yaratılmıştır. Daha sonra bunu diliyle de ifade eder" (Müsned, III, 353; IV, 24) buyurmuştur. Cenab-ı Allah nebisi Davud (a.s)'dan bahsederken "Rabbinden mağfiret diledi, eğilerek secdeye kapandı ve tevbe edip (bize) yöneldi" (Sad, 24) diye haber verir. Mükafat ve cennetinin kendisinden korkup yine kendisine yönelenler için olduğunu haber verirken de "Cennet de (Allah'ın azabından) korunanlara yaklaştırılmıştır, uzak değildir. İşte size va'dedilen budur. Daima (tevbe ile) Allah'a dönen, (O'nun buyruklarını) gözeten, görmeden Rahman'a saygı gösteren ve hakka dönük bir kalp getiren herkesin (mükafatı budur). Ona esenlikle girin denir" (Kaf, 31-34) buyurmuştur. Keza "Tağut'a kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde ver" (Zumer, 17) ayetinde de ilahi müjdenin sadece kendisine yönelenlere mahsus olduğunu bildirmiştir.

İnabe Çeşitleri

İnabe iki türlüdür. Birincisi Allah'ın rububiyetine yönelmedir. Bu fiil bütün mahlukatı kapsamaktadır. Mü'min, kafir, iyi ve günahkar her insan O'nun rububiyetine yönelmektedirler. Nitekim "İnsanlara bir zarar dokunduğunda Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar" (Rum, 33) ayeti de bu hususu bildirmektedir. Bu tür yönelme bir zarara uğrayıp da dua eden herkesi içine alır. Gerçek de böyledir. Bu yönelme müslüman olmayı gerektirmez. Müşrik ve kafirler de o hallerine rağmen O'nun rububiyetine yönelebilirler. Nitekim yüce Allah böyleleri hakkında "Sonra onlara bir rahmetini tattırınca bir de bakarsın ki onlardan bir grup kendilerine verdiğimiz (nimete) karşı nankörlük etmek için Rablerine ortak koşmuşlar" (Rum,33,34) buyurarak onun rububiyetine yönelmenin şirk ve küfrü ortadan kaldırmadığını bildirmiştir. Onların inabetten sonraki halleri budur.

İkinci tür yönelme ise Allah'ın uluhiyetine kulluk ve muhabbetle yönelme olup O'nun dostlarının inabesidir. Bu tür yönelmede dört esas bulunur: Allah'ı sevmek, O'na boyun eğmek, O'na yönelmek ve O'ndan başkasından yüz çevirmek. Allah'a yönelen kimse ismini almaya ancak bu dört esas fiili işleyenler layık olurlar. Selef uleması bu kelimeyi bu manalarda tefsir etmişlerdir.

Yönelme (el-inabe) kelimesi; koşma ,dönme ve yaklaşma manalarını da ihtiva eder. Buna göre Allah'a yönelen kimse onun rızasına koşan, her zaman O'na dönen ve onun sevdiği şeylere yaklaşan kimse demektir.

Menazil müellifi bu hususta şöyle demektedir:

"İnabe kelimesi lugatta mutlak olarak dönme, dini bakımdan ise Allah'a dönme manasına gelir. "

Allah'a yönelme üç fiilden ibarettir. Bunlar Allah'a özür beyan etmek için döndüğü gibi nefsini ıslah etmek için de dönmek; söz vermek için döndüğü gibi sözünü yerine getirmek için de dönmek, davetine sözlü olarak icabet ettiği gibi hal ve gidişat ile de icabet ederek O'na dönmektir.

Bu sözlerin açıklaması şudur: Tevbe eden kul özür dilemek ve günahları bırakmak suretiyle Allah'a dönmüş olur. Ancak bunun Allah'a itaat etme hususunda bir gayret ve samimiyetle tamamlaması gerekir. Nitekim Allah Teala "Ancak tevbe edip inanan ve faydalı işler yapanlar" (Furkan, 70) ve "Ancak tevbe edip (durumlarını düzeltenler)" (Bakara,160) buyurmuştur. Bu ayetler amelsiz tevbenin bir işe yaramadığını, her halükarda tevbeden sonra iyi amel; kötü fiili terk, sevilen fiili işleme; masiyetten sıyrılma ve taatle bezenmenin olduğunu ifade eder.

Keza kul kendisinden söz alındığında Allah'a döndüğü gibi, o sözünü yerine getirme ile de O'na dönmesi icap eder. Madem ki ilk başta söz vermek suretiyle O'na dönmüştür, o halde söz verdiği işleri yaparak da dönmesi gerekir. Aslında din baştan sona bir söz verme ve sözünü yerine getirmeden ibarettir. Çünkü Cenab-ı Allah kendisine itaat etmeleri hususunda bütün mükelleflerden söz almıştır. Mesela Allah Teala melekleri vasıtasıyla veya Musa (a.s)'da olduğu gibi doğrudan doğruya peygamberlerinden söz almıştır. Peygamberleri vasıtasıyla ümmetlerden, ulema vasıtasıyla ümmilerden söz almıştır. Bir kısmında öğretme, diğer bir kısmında ise öğrenme yoluyla söz almıştır. Sözünü yerine getirenleri övmüş, onları ödüllendireceğini haber vermiştir: "Ve kim Allah'a verdiği sözü tutarsa, Allah O'na büyük bir mükafat verecektir. " (Feth, 10), "Sözü de yerine getirin, çünkü (insan) sözünden sorulacaktır." (İsra,34),"Andlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini (O'na verdiğiniz sözü) tam olarak yerine getirin" (Nahl, 91) ve"Andlaşma yaptıkları (söz verdikleri) zaman andlaşmalarını (sözlerini) yerine getirirler" (Bakara, 177) gibi ayetler bu hususu açıkça göstermektedir.

Bu ayetlerde övülen sözünü yerine getirme fiili hem Allah'a verilen sözü iman, taat ve ihlasla yerine getirme ve hem de insanlara verilen sözü yerine getirmeyi içerir. Nitekim münafıklık alametlerinden biri olarak sözünü yerine getirmemeyi " (**Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 106**) ifade eden hadisde bahsedilen vefa da bu kabildendir. Binaenaleyh, sözünü yerine getirmeyen kimse Allah'a yönelmemiş demektir. Nitekim O'na söz vermeyen insan da kendisine yönelmemiştir. Yönelme ancak Allah'a söz verme ve o sözü yerine getirme ile gerçekleşebilir.

Allah'a sözlü icabetle olduğu gibi, hal ve tavırla da yönelmenin manası ise şöyledir: Allah, kulunu dinine davet etmiş, kul da 'buyur ya rabbi' diyerek icabet etmiştir. Bundan sonra bu sözü tasdik edecek bir hal ve tavırda bulunması gerekir. Çünkü haller sözleri ya doğrular veya yalanlar. Her bir sözün doğruluk veya yalanlığını isbat eden bir halin bulunması mutlaka gerekir. Kişi sözleriyle Allah'a icabet ettiği gibi, hal ve gidişatıyla da O'na icabet etmek durumundadır. Nitekim Hasan el-Basri şöyle demiştir: "Ey Ademoğlu, senin söz ve amelin vardır. Ancak amelin sözünden daha evladır. Senin gizli ve aşikar yanın vardır. Gizli yanın da aşikar yanından daha önemlidir."

Allah'a Dönmek (Rücu)

Menazil müellifi devamla diyor ki: "Allah'a nefsini ıslah ederek dönmek ancak şu üç şeyi gerçekleştirmekle mümkün olur: Cezalardan kurtulmak, hatalardan dolayı üzülmek ve kaçırdıklarını telafi etmek, "

Cezalardan kurtulmak, kul ile Allah arasındaki hukuka taalluk eden günahlarda onlardan tevbe etmek, kul hakkına taalluk eden günahlarda ise o hakları sahiplerine iade etmek suretiyle olur. Hatalardan dolayı üzülmek ise muhtemelen şu iki manaya gelir:

Birincisi, günah işlediği zaman bundan dolayı kalben ve vicdanen rahatsızlık duymaktır. Bu hal onun Allah'a yöneldiğine delalet eder. İşlemiş olduğu günahtan dolayı herhangi bir üzüntü duymayan kimse ise Allah'a dönmemiş olur. Ve o hali onun kalbinin bozulmuş ve ölmüş olduğunu gösterir.

İkincisi ise bir mü'min kardeşi günah işlediği zaman sanki o günahı kendisi işlemişçesine üzülmesi, onun başına gelen bu günaha sevinmemesidir. Bu durum onun kalbinin yumuşaklığına ve Allah'a yöneldiğine delalet eder.

Kaçırdıklarını telafi etmek ise işleyemediği taat ve kullukları onlar ayarında yahut da daha büyük taatler işlemek suretiyle telafi etmektir. Kul özellikle Allah'a kavuşmanın yaklaştığı ömrünün son zamanlarında bu tür gayretlerini arttırmalıdır. Çünkü geçmişte kaçırılan fırsatların telafi edilmesine, öldürülen zamanların diriltilmesine, kullanılmadığı takdirde mü'minin son demlerdeki ömrünün hiç bir katkısı olmaz.

Menazil müellifi şöyle devam eder: "Allah'a söz vererek dönme ancak şu üç şeyle gerçekleşir. Günah lezzetinden kurtulmak, kendisinin kurtulacağı, gafillerin ise ateşe gideceğini düşünerek onları küçümsemeyi terketmek, hizmetlere arız olan hastalıklar hususunda son derece dikkatli olmak."

Bu sözlerin izahı şudur: İnsan tamamıyla rabbine yöneldiği zaman günahlarını hatırlamaktan aldığı zevklerden kurtulur, onun yerine o günahlarını hatırladığı zaman üzüntü ve acı duyar. Kişi daha önce işlemiş olduğu günahları hatırladığı zaman bunlardan zevk aldığı sürece Allah'a dönüp yönelmesi tam olmaz.

Şöyle bir soru akla gelebilir: Hangi hal daha iyidir? Kalbinde günah lezzeti duyup da Allah için ondan kurtulmaya çalışmak ve Allah'tan korktuğu, O'nu sevdiği için, O'nu ululamak için günah lezzetini terk etmek mi, yoksa kalbinde günah lezzetini öldürmüş olup onun yerine üzüntü ve acı duymak, Allah'a dayanmak, O'nun muhabbeti ve zikriyle lezzet almak mı?

Buna şöyle cevap verilir: Günahlardan lezzet almamak, onları hatırlayıp üzülmek, Allah'ı sevmek ve O'nu zikretmekle lezzet bulmak hali bu noktaya gelmek için mücadele vermekten daha kamil ve daha yücedir. Bu mücahedeyi veren kimse de bu makama ulaşmak için çalışmaktadır. O da onun hemen peşinde ve yakınında bir makamda bulunur.

Burada şöyle bir soru daha akla gelebilir: "Peki günahtan lezzet alan kulun mücahede ettiği şeyleri Allah rızası için terk etmek ve Allah'ın rızasını kendi arzularına tercih etmek gibi amellerinin mükafatı ne olacak? Bunlar karşılıksız mı kalacak? Nitekim bu nokta da ehl-i sünnete göre insan cinsinin melek cinsinden daha üstün ve yaratıkların en hayırlısı olduğu noktadır. Kalbi sükun bulan kimse ise bu mücahede külfetinden kurtulmuştur. Dolayısıyla, bu iki sınıf insan arasında musibete müptela olan insan ile sağlıklı insan arasındaki kadar fark olmalıdır."

Cevap: Nefsin üç hali vardır; günahı emretmek, günahtan dolayı kınayıp pişmanlık duymak ve ilahi huzura erip bütünüyle O'na yönelmek. Bu son hal nefsin en yüce ve en yüksek halidir. Mücahede eden insan işte bu hale erişmek için çalışır. İnsanın elde ettiği mücahede ve sabır sevabı işte bu ilahi huzura erişme derecesine ulaşmak için çalışmasından dolayıdır. Böyle bir insan Ka'be'ye gidip tavaf etmek ve onu görmek suretiyle kalbini huzurlu kılmak için çölleri geçmekte ve zorluklara katlanmakta olan bir kimse, diğeri ise Ka'be'ye varmış, onu tavaf eden, orada namaz kılan, Allah'ın huzurunda başka hiç bir şeye iltifat etmeksizin meşgul olan kimse gibidir. Bu iki insandan biri gaye ile diğeri ise vesile ile meşguldür. Onların ikisinin de elde edeceği mükfatlar vardır. Ancak gaye ile vesile mükafatı arasında da büyük bir fark vardır.

Huzur bulan insanın elde etmiş olduğu haller, ubudiyet ve iman, Allah'a itaat konusunda nefsiyle mücahede eden kimsenin elde ettiklerinden daha yücedir. Nefsiyle mücahede edenin ameli her ne kadar daha çoksa da, bütünüyle Allah'a yönelen ve huzur bulan kimsenin amelinin değer ve niteliği daha yücedir. Bu husus Allah'ın bir lütfu olup onu dilediğine bahşeder. Nitekim Hz. Ebu Bekir (ra) diğer sahabelere amel çokluğuyla daha üstün olmamıştır. Çünkü onlar içerisinde oruç, hac, Kur'an okuma ve namaz kılma bakımından kendisinden daha çok amel işleyenler vardı. Ne var ki o, haiz olduğu dereceyi kalbinde taşıdığı başka bir şeyle elde etmişti. Sahabenin en önde gelenleri onunla yarışırlar, ancak onu daima önlerinde bulurlardı.

Şu kadar ki, günah lezzeti ve şehvet hususunda nefsiyle mücahede eden kimsenin kulluğu bazan huzur bulmuş olanınkinden daha zor ve meşakkatli olabilir. Ancak bunun meşakkatli olması ötekinden daha üstün bir derecede olmasını gerektirmez. Nitekim en faziletli amel Allah'a iman etmektir. Cihad etmek ise ondan çok daha meşakkatli ve derece bakımından ondan sonra gelir. Sıddıkların dereceleri de Allah yolunda cihat eden ve şehit olanların derecelerinden daha yüksektir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'inde Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah Efendimiz şehitlerden bahsederken şöyle buyurur: "Ümmetimden şehit olanların çoğu yatakta ölen kimselerdir. Oysa iki saf arasında öldürülen niceleri vardır ki onun niyetini ancak Allah bilir." **(Müsned, I, 397)**

İnabenin Alametleri

Allah'a yönelmenin alametlerinden biri de kendin için ümit kapısını açık bırakıp da, diğer günah işleyen insanlar için endişeler taşıyıp onları küçümsememendir. Kendin için Allah'ın rahmetini ümit edersin de, diğer günahkarlar için onun azabından korkarsın. Oysa ki sen onlar için rahmet ummalı, kendin için de azap korkusu duymalısın. Şayet onların hallerini ve karşı karşıya bulundukları tehlikeyi gördüğün için mutlaka onları hakir görmek ve onlara kızmak durumunda isen, onlara kızdığından daha fazla kendine kızmalısın; kendin için beslediğin ümitlerin çok daha fazlasını onlar için ümit etmelisin.

Seleften bazıları şöyle demişlerdir: "Allah için insanlara kızıp da daha sonra kendi nefsine dönüp kendine ondan daha fazla kızmadıkça dini tam manasıyla anlamış olmazsın."

Aslında bu sözü ancak Allah'ın dininden derin anlayış sahibi olan (fakih) anlayabilir. Çünkü insanların mahiyetlerini acz, zaaf ve kusurlarını, Allah'ın hakkını veremeyip O'ndan başkasına yöneldiklerini, Allah'ın onlara ahirette vereceği ödülü bu dünyadaki fani, az bir parayla değiştirdiklerini gören kimse, onlara mutlaka kızar. Bunun aksini yapması asla mümkün olmaz. Ne var ki, kendine dönüp de baktığı, kendi halini ve kusurların gördüğü zaman da kendi kendine daha çok kızar ve O'nu daha çok hakir görür; işte gerçek fakih ve din alimi budur.

Hizmetlere arız olan hastalıklar hususunda dikkatli olmaya gelince, bu onlara musallat olan nefsani lezzetleri bulup onlar arasından Allah hakkını ayırmaktır. Çünkü o lezzetlerin çoğu, yahud da hepsinin nefse ait lezzetler olması ve insanın bunun farkında olmaması da mümkündür.

Nitekim nefsin nice hastalıkları, maksat ve halleri vardır ki bunlar amellerin sırf Allah için işlenmiş olmasına ve O'na ulaşmasına mani olurlar. İnsan hiç kimsenin asla görmediği bir yerde ibadet ettiği halde sırf Allah için amel işlememiş olabilir. Birçok kişinin gözleri önünde amel işlediği halde sırf Allah rızası için amel işleyebilir. Bu hususu ancak basiret sahipleri ve kalplerin hastalıklarını bilen gönül doktorları bilebilirler.

Gerçekte amel ile kalp arasında bir mesafe vardır. Bu mesafede amelin kalbe ulaşmasına mani olan bazı engeller bulunur. İnsan birçok güzel ameller işler. Ancak onlardan kalbe ne bir muhabbet, ne korku (hafv), ne ümit (reca) ne de dünyayı terkedip ahireti isteme, ne Allah'ın dostları ile düşmanlarını, hak ile batılı birbirinden ayırmaya yarayan bir nur ve ne de imanında bir kuvvet ulaşabilir. Şayet o amellerin tesirleri kalbe ulaşacak olsa orası aydınlanacak ve parlayacak, hakkı ve batılı ayıracak, Allah'ın dost ve düşmanlarını tefrik edecek, dinde sağlamlığını arttıracaktır.

Sonra kalp ile Allah arasında da bir mesafe vardır. Burada da kibir, beğenme, şımarma, amelini beğenip üzerindeki nimeti unutma gibi, amellerin O'na ulaşmasına mani olan unsurlar bulunur. Daha bir çok gizli hastalıklar vardır ki insan onları arayıp bulmaya çalışsa gördüklerinden şaşırıp kalacaktır. Cenab-ı Allah'ın lütuf ve kereminden birçok kimseye gizli kıldığı bu hastalıkları iyi amel sahibi olan kimseler görüp farkedecek olsalar ümitsizlik, bitkinlik, ameli terk, gayretsizlik, yorgunluk, sabırsızlık gibi daha tehlikeli hastalıklara düşerler. Nitekim Ebu Abdullah el-Haris b. Esed el- Muhasibi'nin **er-Riaye**'si ortaya çıkıp da bazı kimeseler onunla meşgul olunca o zamana kadar ibadetle ihya ettikleri camileri terk etmişlerdir. Usta doktor, nefisleri nasıl tedavi edeceğini bilir, bir ev yaparken bir şehir yıkmaz.

Menazil müellifi şöyle devam etmiştir : "Allah'a hal olarak dönmek de üç şeyle gerçekleşir: Ameline güvenmemek, Allah'a muhtaç olduğunu görmek ve O'nun üzerindeki lütfunu idrak etmek."

Amele güvenmemek şu iki manaya gelir:

Birincisi hakikat gözüyle o amellerin gerçek failini ve ilk muharrikini görüp O'nun dilemesi olmasaydı o fiilleri yapamayacağını, o fiilleri senin dilemen değil, onun dilemesinin ortaya çıkardığını anlamaktır ki o zaman geriye senin olan bir fiil kalmaz. Burada sen kaderi müşahede eder, amellerini yok hükmünde sayarsın.

İkincisi kendi amelinle kurtuluşa ereceğine güvenmemen, ancak Allah'ın rahmet, mağfiret ve fazlıyla kurtulabileceğini idrak etmendir. Nitekim bir sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: "Sizden hiç birinizi ameli kurtarmaz. Ashab sizi de mi ya Rasulullah? diye sordular. Rasulullah şöyle buyurdular: Evet, beni de. Yalnız şu var ki, Allah beni rahmet ve lütfuyla kuşatmıştır." **(Buhari, Rikak, 18; Merda, 240; Müslim, Sıfatu'l-münafıkin, 75; İbn Mace, Zühd, 20; Müsned,II, 235, 256, 264, 326, 344)** Amele güvenmemeyle ilgili bu iki manadan birincisi onun başlangıç kısmıyla, ikincisi ise sonuyla ilgilidir.

Allah'a muhtaç olduğunu görmeye gelince, amelinin kendisine ait olmadığını ve onunla ahirette azabtan kurtulamayacağını idrak ederek O'na güvenmeyen kul her zerresinde, her bakımdan Allah'a son derece muhtaç olduğunu müşahede eder. Aslında insanın Allah'a olan ihtiyaç yönleri sayısızdır ve sebepsizdir. İnsan Allah'a zatı itibarıyla muhtaçtır. Nitekim Allah da zatı itibariyle Gani (ihtiyaçsız) dir. Yani zenginlik ve hiçbir şeye muhtaç olmama Allah için, fakirlik, acziyet ve ihtiyaç da kul için zati bir sıfattır.

Nitekim Şeyhulislam İbn Teymiyye (Allah ruhunu takdis etsin) bu hususta şöyle demiştir:

Fakirlik benim hiç ayrılmayan ebedi bir vasfımdır.

Nitekim zenginlik de O'nun ebedi bir vasfıdır.

İnsanın kendi üzerindeki ilahi nimetleri görmesine gelince Allah'a son derece muhtaç olduğunu gören, ameline ve onunla kurtulmaya güvenmeyen insan Allah'ın lütuf ve nimetlerine bakar. Sahip olduğu ve umduğu her nimetin Allah'ın lutuf ve ihsanı olduğunu idrak eder. Çünkü Allah sebepli ve sebepsiz olarak kullarına ihsan eder. Yaratma ve idare etme O'na aittir. Evvel ve ahir O'dur. Ondan başka ilah ve rab yoktur.

TEZEKKÜR VE TEFEKKÜR MERTEBELERİ

Kalb, inabetden sonra tezekkür (öğüt alma- hatırlama) mertebesine geçer. Bu mertebe inabe (Allah'a yönelme) mertebesinin hemen yakınında yer alan bir mertebedir. Nitekim şu iki ayet bu yakınlığı açıkça ortaya koyar: "Ancak (Allah'a) yönelen öğüt alır", (Mü'min, 13) , "Bütün bunlar Allah'a yönelen her kulun, gönül gözünü açmak ve (O'na) ibret vermek (öğüt alması) içindir." (Kaf,8).Bu makam sağduyu sahibi dediğimiz ulu'l- elbabın özelliklerindendir. "Ancak sağduyu sahipleri öğüt alır" (Rad, 19) ve "Bunu ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar" (Bakara, 269) mealindeki ayet-i kerimeler buna delalet ederler.

Tezekkür ve tefekkür (düşünme) marifet çeşitleri, iman ve ihsanla hakikatleri sonucunu doğuran iki makamdırlar. Arif kimse tefekkürden tezekküre, tezekkürden tefekküre geçe geçe sonunda Fettah ve Alim olan Allah'ın izniyle kalbinin kilidi çözülür. Hasan el- Basri şu sözüyle bu hususu ifade etmiştir: "İlim sahipleri tezekkürden tefekküre, tefekkürden tezekküre geçerek adeta kalbleri ile konuşmaya başlarlar ve sonunda kalbleri de dile gelir."

Tezekkür ve Tefekkür

Menazil müellifi der ki: "Tezekkür, tefekkürün üstünde bir mertebedir. Çünkü tezekkür isteme, tefekkür ise vücud (var olma) dır."

Yani tefekkür vesilelere başvurmak suretiyle amaçları elde etmeye çalışmaktır. Nitekim kendisi "tefekkürün, amaca ulaşmak için basiretin çaba sarfetmesi olduğunu" söyleyerek bu manaya işaret etmiştir.

"Tezekkür vücuddur" sözüne gelince bunun izahı şudur: kul tezekkür ve tefekkür ile daha önce unutarak kaybettiği şeyi bulur, yeniden elde eder.

"Zikr" kökünden tefa'ul kalıbında türetilmiş olan tezekkür kelimesi lugat bakımından unutma (nisyan) kelimesinin zıt anlamlısıdır ve "zikrolunan şeyin bilinen suretinin kalpte vücut bulması" demektir. Bu vücut bulmayı ifade için tefa'ul kalıbının tercih edilmiş olması görme (tebassur), anlama (tefehhüm) ve öğrenme (teallum) gibi basamak basamak meydana geldiği içindir.

Tefekkür mertebesine nisbetle tezekkür mertebesinin konumu, arzu edilen bir şeyin arandıktan sonra elde edilmesine benzer. Bundan dolayıdır ki, gerek okunan ve gerekse görülen ayetler birer öğüt (zikra) ve hatırlatma (tezkira) olarak anılmaktadır. Nitekim Cenab-ı Allah ilahi kitaplardan okunan ayetlerinden "Andolsun biz Musa'ya hidayet verdik ve İsrailoğullarını kitaba mirasçı kıldık, o akl-ı selim sahipleri için yol gösterici bir öğüttür "(Mü'min, 53,54) ve Kur'an'dan da" O (Kur'an) korunanlar için bir öğüttür" (Hakka, 48) şeklinde bahsederken kainatta müşahede olunan eserlerine de "Üstlerindeki göğe bakmadılar mı ki onu nasıl bina etmiş, nasıl donatmışız. Onda hiçbir çatlak da yoktur! Yeryüzünü de döşedik ve ona sağlam dağlar koyduk. Orada iç açan her türden bitkiler yetiştirdik. Bütün bunları Allah'a yönelen her kulun, basiret gözünü açmak ve (O'na) ibret vermek için (yaptık)" (Kaf, 5-8) ayetiyle dikkat çekmiştir.

Görüldüğü üzere Cenab-ı Allah basiret gözünün açılmasını görmeye, öğüt almayı ise kendisine zikretmeye bağlamıştır. Ayrıca bunları birlikte zikretmiş ve bunların Allah'a yönelen kimselere ait olduğunu bildirmiştir. Çünkü kul Allah'a yöneldiği zaman O'nun ayet ve ibret eserlerini görür. Böylece Allah'ın yüceliğini anlamaya çalışır. Allah'a yönelmesi sayesinde ondan yüz çevirmesi, kalp gözünün açılmasıyla körlüğü ve öğüt ile de gafleti zail olur. Çünkü kalp gözünün açılması kendisinden gafil olunan şeyin suretinin kalpte teşekkül etmesine sebep olur. Bu üç makamın bu şekilde tertip edilmeleri son derece isabetlidir. Bu üç makamın her biri diğerini destekler, güçlendirir ve sonuca ulaştırır. Allah (cc) kainatta müşahede olunan görünen ayetleri hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik ki onların gücü bunlardan daha fazla idi. Fakat ülkelerinde kaçacak yer aradılar. (Azabımızdan kurtuluş var mı.) Muhakkak ki, bunda, kalbi bulunanlar yahut hazır bulunup kulak verenler için bir öğüt vardır." (Kaf, 36-37)

Bu dünyada insanlar üç çeşittir:

Birincisi kalbi ölü olanlar. Kalbi olmayan böylesi insanlar için kainatta bulunan bu ayetler bir öğüt ve bir anlam ifade etmez.

İkincisi: Kalbi diri ve öğüt almaya da hazır, fakat Allah'ın kitabından kainat ayetlerinden bahseden ayetlere kulak vermeyenlerdir. Bu da ya ilahi kitaplardaki ayetlerin kendilerine ulaşmamış olması veya ulaşmışsa da kalbinin başka şeylerle meşgul olması sebebiyledir. Bu kişilerin kalpleri bir nevi kayıp olup, ayetleri anlamaya hazır değildir. Kalpleri diri ve aslında müsait olmasına rağmen, başka şeylerle meşgul olduğu için ayetlerden öğüt alma gerçekleşmez.

Üçüncüsü kalbi diri ve müsait olup da kendisine okunan ayetleri can kulağı ile dinleyen ve kalbini onun üzerinde yoğunlaştıranlardır ki bunlar işittiğini anlamaktan başka bir şeyle uğraşmazlar. İşte Kur'an ve kainat ayetlerinden yararlanan insanlar bunlardır. Bu üç sınıf insandan birincisi gözü görmeyen kör insan mesabesinde, ikincisi gören fakat gözünü görmek istediği şeyden başka bir yana diken kimse mesabesindedir.

Bunların ikisi de görmeleri gereken şeyi görmezler. Üçüncüsü ise gözünü görmesi gereken şeyden yana çeviren ve ona normal bir uzaklıktan bir müddet bakan kimse gibidir. İşte asıl gören de budur.

Kelamını gönüller için şifa kılan Allah ne kadar yücedir!..

"Bu ayette (Kaf, 36-37) geçen "ev" (yahut) edatının Kur'an'daki yeri ve önemi nedir?" denirse şöyle cevap verilir: Bu kelimenin kullanılmasında ince bir sır vardır. Biz Zahiri nahivcilerin ileri sürdüğü gibi, onun "vav" harfi manasına kullanılmış olduğunu kabul etmiyoruz.

Şunu bilmelidir ki, bazı insanlar sıcak, ibret almaya, hüküm ve hikmet çıkarmaya son derece müsait bir kalbe sahip olurlar. Kalpleri onları tezekkür ve ibret almaya sevkeder. Ayetleri işitmek onlar için nur üstüne bir nur olur. Allah'ın en üstün, iman ve basireti en büyük olan mahluku bunlardır. Sanki peygamberin kendilerine haber verdiği şeyleri gözleriyle görüyor gibidirler. Ancak onların teferruatını ve çeşitlerini bilmezler. Nitekim Ebu Bekr es-Sıddık (ra) ile Peygamber (s.a.v) için şöyle bir misal zikredilir: İki adam bir eve girerler. Biri o evin içindeki odaları teferruat gözüyle görür. Diğeri ise evdeki şeyleri gözüyle görmez, detayları fark etmez. Ancak eliyle her tarafa dokunmak suretiyle orada önemli şeyler bulunduğunu anlar, sonra birlikte dışarı çıkarlar. Göremeyen, gören arkadaşına evde neler gördüğünü sorar. Ve daha önce onları dokunarak idrak ettiği için, anlattığı her şeyde arkadaşını tasdik eder. İşte bu, sıddıkiyet derecesinin en yüksek mertebesidir. Allah'ın İman sahibi olan kuluna böyle bir iman lutfetmesini uzak görmemelidir. Çünkü Allah'ın lütuf ve ihsanının sonu yoktur.

İşte böyle bir kalbe sahip olan kimse ayetleri işittiği zaman, kalbinde bulunan basiret nuru artar. Eğer bir kimsenin böyle bir kalbi bulunmaz da, ancak yine de kalbini o ayetlere açar, dikkatle dinlerse, tezekkürü elde eder, "O'na bol yağmur isabet etmese de hiç olmazsa da çisintisi değer" (Bakara, 265), bu bol yağmur ve çiseleme durumu bütün amellerde ve onlardan elde edilecek olan sonuçlarda söz konusudur. Nitekim cennet ehli de mukarrebler, sabıklar, kitabı sağından verilenler ve bunlar arasında bulunanlar gibi bazı sınıflara ayrılırlar. Bunların herbirinin nail olduğu halis içecekler birbiriyle karıştıkça ayrı bir tat verir. Allah Teala şöyle buyurur:" Kendilerine bilgi verilenler, rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu, mutlak galip ve hamde layık (Allah)'ın yoluna ilettiğini görürler. " (Sebe, 6) Aslında her mümin bu hususu görür. Ne var ki, ilim erbabının görmesi başka, diğerlerinin görmesi ise daha başka olur.

Tezekkürün Esasları

Menazil müellifi şöyle devam eder: "Tezekkürün esasları üçtür; nasihatten yararlanmak, ibret gözüyle bakmak ve tefekkürün semeresini elde etmek."

"Nasihattan yararlanmak" korku ve ümit duygusunun kalbe tesir etmesi, böylece kalbin korktuğu şeyden kurtulmak, umduğu şeyi elde etmek için harekete geçmesi demekitr.

Nasihat ise müjdeleme ve korkutma olarak bilinen, emir ve nehiyden ibarettir.

Nasihat iki türlüdür: Duyulan bir şeyle olur veya görülen bir şeyle gerçekleşir. Duyulan türden nasihatte kişi duymuş olduğu hidayet, irşad ve peygamberler lisanıyle gelen nasihatlerden; dünya ve ahiretle ilgili konularda öğüt veren, yol gösteren kimselerin öğütlerinden istifade eder.

Duyulan türden öğütte ise, kişi bu alemde gördüğü ibret levhalarından, kader yazgılarından, savaşlardan ders alır; peygamberlerin doğruluğuna delalet eden ilahi ayetleri müşahede eder, onlardan yararlanır.

"İbret gözüyle bakmaya gelince, bu hatırlama melekesiyle, basiretin tefekkür makamında bulunduğu" durumun ziyadeleşmesidir. Çünkü tezekkür eden kimse, müşahede ve ibret levhalarını düşünmek suretiyle elde ettiği hususları, iyice kavrama durumuna gelir. Tefekkürle elde etmiş olduğu o manalar tezekkürle daha fazla berraklaşmış olur. Bunun bir sonucu olarak, kul ibret gözüyle bakmadaki başarısının derecesine göre, manevi yolda ilerlemek için daha istekli olur. Çünkü tezekkür isteği, harekete geçiren şeyi daha net bir şekilde görmeye sebep olur. Zira istek, bir şeyi bilip anlamaktan doğar. Özetle sevilen şeyi tanıma ne kadar fazla olursa, kalbin ona doğru meyli de o kadar şiddetli olur; düşünce mekanizması bir şeyle ne kadar fazla meşgul olursa, onu tanıma ve tezekkür de o kadar artar.

"Tefekkürün semeresini elde etme"ye gelince, bu çok güzel bir merhaledir. Düşünmenin (tefekkür) iki meyvesi vardır: Mümkün olduğunca tam manasıyla, arzu edilen şeyi tanımak ve onun hakkına riayet etmek için, bu tanımanın gereğine göre amel etmek. Çünkü kalp tefekkür halinde bulunduğu sırada, talep ettiği şeyi elde etmek için yaptığı çalışma sebebiyle yorulur. Sonunda manalar kalbe doğarak orada iyice olgunlaşıp da akıl istirahata geçince, daha önce elde ettiği hususları dönüp tekrar incelemeye alır ve mutlu olur. Tefekkür makamında kaybettiği şeyleri burada tekrar elde eder. Çünkü, ondan daha yüksek olan tezekkür makamında, onları *yeniden müşahede etmiştir.* İşte bu sırada, aradığı neticeyi elde eder. Bu netice, düşünmenin insana sağladığı neticenin gereğiyle amel etmektir. Çünkü tefekkürün meyvesi faydalı ilim olduğu gibi, faydalı ilmin meyvesi de salih ameldir.

İsterseniz bunu bir misalle açıklamaya çalışalım. Mesela mal kazanmak isteyen bir insan, bu uğurda çalıştığı müddetçe yorulur. Sonunda malı kazanıp da ticaret için yaptığı faaliyetleri bitirince, yorgunluğu sona erer ve dinlenir. Çalıştığı zaman yaptığı hareketleri gözden geçirir, herhangi bir yanlışı varsa onları düzeltir. Bütün bunlardan sonra kazanmış olduğu malı arzu ettiği yararlı şeylerde sarfetmeye çalışır.

Hikmet ve Güzel Öğütün İzahı

Müellif daha sonra şöyle demektedir: "Kişi ancak üç hususun bulunmasıyla nasihatten istifade edebilir. Bunlar nasihata şiddetle ihtiyaç duymak, nasihat eden kimsenin kusurunu görmemek, va'd vaidi tezekkür etmek."

İnsanın nasihate, yani tergip ve terhibe ihtiyacı, onun Allah'a olan yönelişi ve tezekkürünün zayıf olduğu zamanlar artar. Kulu bu iki hali kuvvetli olduğu zaman ise, nasihate tergib ve terhibe olan ihtiyacı şiddetli olmaz; aksine bu durumda onun emir ve nehyi bilmeye olan ihtiyacı daha fazladır.

Nasihat (va'z ve öğüt) denince, hem korku ve ümit ile birlikte olan emir ve nehy, hem de korku ve ümidin kendileri murad olunur. Allah'a yönelip tezekkür halinde olan insan, emir ve nehye şiddetle muhtaçtır. Gaflet edip Allah'tan yüz çeviren kimse ile, tergip ve terhibe (*ümitlendirme, teşvik ve korkutma*) daha muhtaçtır. Öte yandan inatçı ve muarız kimsenin şiddetli mücadeleye ihtiyacı vardır.

Kur'an-ı Kerim'de şu ayet bu üç hususu ifade eder: "(Ey Muhammed), sen hikmetle, güzel öğütle rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel biçimde mücadele et" (Nahl-,125). Burada hikmet mutlak olarak zikredilmiş ve güzel diye ayrıca sınırlandırılmamıştır. Çünkü hikmet tamamiyle güzeldir, bu onun ayrılmayan bir vasfıdır.

Bu ayette öğüt güzel sıfatıyla kayıtlanmıştır. Çünkü her öğüt güzel değildir. Nitekim mücadele de böyledir. O da bazen güzel olur, bazen olmaz. Bu, mücadele eden kimsenin durumuna, katılık ve yumuşaklığına, hiddet ve inceliğine göre belirlenir. Bunun içindir ki, mümin diğer insanlarla, en güzel biçimde mücadele etmekle emrolunmuştur.

Ayrıca buradaki güzellik vasfı mücadelede kullanılan delil ve ifadelerin sıfatı da olabilir. Bu durumda mücadelede kullanılacak olan delil ve ifadenin en güzel, en açık, maksada en uygun olmaları istenmiş olmaktadır. Gerçek şu ki, ayet bu manaların her ikisini de içine almaktadır.

Öte yandan sonraki bazı alimler bu ayeti tefsir ederken şöyle bir görüş beyan etmişlerdir: "Bu ayette istidlal türlerine işaret edilmektedir. Mesela "hikmet" burhan, "güzel öğüt"hatabe ", güzel bir şekilde mücadele" de cedel metoduna tekabül eder. Bunlardan burhan kesin önermelerle yapılır ve ancak burhan metoduyla ikna olan havas için söz konusu olur. Hatabe korku ve ümit tarzındaki etki yapan iknai özellikteki önermelerle teşkil edilir. Bu istidlal metodu hatabe ile ikna olan avam ve halk için elverişlidir. Cedel ise ancak cedel metoduyla ilzam edilebilen muarızlara karşı başvurulan bir metottur. Ancak bu tarz bir tefsir, Kur'an'ı Yunan mantıkçılarının kaide ve terminolojileriyle izaha çalışmaktır ki, bu bir çok bakımdan kesinlikle batıldır. Fakat bunları anlatmanın yeri burası değildir. Burada sadece öğütten bahsedildiği için değilinilerek zikredilmiştir. Ayrıca, Allah'a yönelen ve tezekkür eden kimsenin öğüde olan ihtiyacı gafil ve yüz çeviren kimseninki gibi değildir, öylelerinin unuttuklarını hatırlaması ve ondan yararlanması için, öğüde gayet büyük bir ihtiyaçları vardır.

"Öğüt (nasihat) verenin kusurunu görmeye gelince bunun izahı şöyledir. İnsan nasihatçının eksik ve kusuruyla meşgul olursa onun öğütlerinden istifade edemez. Çünkü yaratılışının gereği olarak, insan, ilmiyle amel edip ondan yararlanmayan bir kimsenin sözlerinden istifade edemez. Böyle insanlar şu kimselere benzerler: Hastalarına ilaç yazan doktor onlarınkiyle aynı hastalığa müpteladır ve o ilacı kullanmamaktadır. Aslında bu doktorun durumu yaptığı nasihate aykırı bir hayat yaşayan o nasihatçınınkinden daha iyidir. Çünkü o doktor, onların reçetesine yazdığı ilaçların dengi olan başka ilaçlar kullanıyor olabilir. Kendisinin, ilaçla tedavi olmadan iyileşebileceğini düşünebilir. Oysa bu nasihatçı adam, böyle değildir. Çünkü, onun öğütlediği şey, kurtuluşunun yegane reçetesidir. Başka hiçbir şey onun yerini tutamaz, onsuz asla olunmaz. Nitekim bu hususu bildiği için Hz. Şuayb (a.s), kavmine şöyle demiştir: "Ben size menettiğim şeyleri (kendim yaparak) size aykırı davranmak istemiyorum" (Hud, 88). Bazı selef uleması da şöyle demişlerdir: "Eğer emir ve yasakların tutulmasını istiyorsa, birine bir şey emrettiğin zaman, önce onu kendin yap; herhangi bir fiili nehyettiğin zaman da ondan ilk kaçınan yine sen ol." Şairin biri de şöyle demiştir:

Ey başkalarına öğüt veren kişi, sen o öğüdü önce kendine vermelisin.
Hastalara ilaç veriyorsun,
Oysa kendin aynı dertten muzdaripsin.
Kendi yaptığın bir işten başkalarını men etme.
Bu hal, senin için utanılacak bir şeydir.
Önce kendi nefsinden başla, önce onu kusurundan menet.
Nefsin kusurdan kurtulursa, sen işte o zaman, hakim olursun.
İşte o zaman sözün kabul edilir, sözüne uyulur ve öğüdün tesir eder.

Hülasa öğüt veren kimsenin kusurunu görmeme, onun nasihatından istifade etmenin önemli bir şartıdır.

" Va'd ve vaidi tezekkür etme"ye gelince, bu, kişinin korkup yasaktan kaçınmasına sebep olur. Aslında, öğüt ancak va'da ve vaide inanan, cehennemden korkup cenneti ümit eden kimselere bir fayda verebilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ahiret azabından korkanlar için bunda elbette ibret vardır" (Hud, 103) "(Allah'tan) korkacak olan hatırlar (öğüt alır)" (A'la,10) "Sen ancak, ondan korkacak olanları uyarıcısın" (Naziat,45) "Sadece tehdidinden korkanlara Kur'an'la öğüt ver" (K[illegible], 45) mealindeki son ayet ise bu konuda yukarıdakilerden daha açıktır. O halde, va'd ve vaide inanmak ve onları hatırlamak, öğüt, ayet ve ibretli durumlardan istifade etmek için şarttır. Bunlar olmadığı takdirde öğüt ve ibret levhalarından istifade etmek imkansızdır.

* * *

Müellif şöyle devam etmektedir:" İbret gözüyle bakmak da ancak üç şeyle gerçekleşir: Aklının canlılığı, günleri bilmek ve süfli arzulardan kurtulmak."

İbret almak ancak akılla mümkün olur ve gerçekleşir. Aslında ibret kelimesi, bir şeyin hükmünden, onun benzeri olan bir başka şeyin hükmüne geçmek, bir şeyin hükmünü, onun aynısı olan başka bir şeye uygulamak esasına dayanır. Kişi herhangi bir kimsenin işlediği bir fiil sebebiyle başına bir bela ve musibet geldiğini gördüğü zaman, onun, aynı fiili işleyen herkes için sözkonusu olduğunu anlar. İşte ibret de böyledir.

Aklın canlılığı sıhhatli bir şekilde kavrama ve anlama gücü ve kalitesi, eşyanın yarar ve zararını ayırma melekesi demektir. Bu canlılık Allah'ın dilediği kuluna lütfettiği bir nurdur. Bu nurun güçlük ve zayıflığındaki farklılıkları ya da, onun varlığı ve yokluğu durumlarındaki derecelerine göre insanlar anlama ve idrak konularında birbirlerinden farklılık arzederler. Aklın kalple olan ilişkisi, gören nurun gözle olan ilişkisi gibidir.

Maneviyat yolcularının, yararını gördükleri tecrübelerine göre, devamlı surette "Ya Hayy, Ya Kayyum, La ilahe illa ente" diyen, akıl ve kalp sağlığına nail olur.

Şeyhulislam İbn Teymiyye (k.r) bu mübarek sözü söylemeye ısrarla devam ederdi. Hatta birgün bana şöyle dedi : " Bu iki ismin (el- Hayy, el- Kayyum) kalbin hayatı için büyük tesiri vardır." Kendisi bu iki kelimenin "ism-i azam" olduğunu ima ederdi. Onun şöyle dediğini de işittim: "Kim hergün sabah namazının sünneti ile, farzı arasında kırk defa, "Ya Hayyu, Ya Kayyum, la ilahe illa ente; birahmetike esteğisu" (Ey Hayy ve Kayyum olan Allah'ım senden başka ilah yoktur. Senden rahmetinle yardımı isterim) cümlesini okumaya devam ederse, kalbi hayat bulur ve artık ölmez.

Eğer kul "esma-i hüsna"nın ibadet ve duadaki önemini, onun kainatın işleyişi, kulun istek ve ihtiyaçları ile ilgisindeki sırrı bilecek olsaydı, onu bulup mutlaka elde etmeye çalışırdı. Çünkü istenen herşeyin Allah katında "güzel bir isim" le karşılığı vardır. Kur'an ve sünnetteki duaları düşünecek olursan, onların da bu özellikte olduğunu görürsün.

"Günleri bilmek": Bunun manası, insanın sayılı günlerinin, yani ne eksik ne artık olmayan hayatının değerini bilmek demek olabilir. Kul burada ömrünün ne kadar kısa, nefeslerinin ne kadar sayılı ve sınırlı olduğunu düşünür. Onu bu dünyadaki her nefesi, ebedi hayatta milyonlarcasına tekabül etmektedir. İnsanın bu hayatı oradakine nisbetle bir hiç hükmündedir. İnsanın bu dünya hayatı ile ahiret hayatı mukayese bile edilemez. İşte kul buradaki zamanını, ömrünü ya cennete veyahut cehenneme götürecek işler yolunda harcar.

Bu hayat, selim bir aklı ve düşünen bir kalbi olan kimse için rüyada geçen zaman gibidir. İnsana yakışan, O'nu ancak Allah'ın en çok sevdiği şeyler yolunda harcamaktır. Hatta kişi, ömrünü Allah'ın en çok sevdiği değil de, sadece sevdiği şeyler yolunda harcayacak olsa, yine kaybetmiş olur. Bir de kendisine bir yararı olmayan, Allah'ın gazabını gerektiren yerlere harcayanın kaybını varın siz düşünün! Allah, Müstean'dır. Kuvvet de ancak O'ndandır.

Buradaki "günler"den Allah'ın, peygamberlerine ümmetlerine hatırlatmalarını emretmiş olduğu günleri kasdetmiş de olabilir. Nitekim Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: "Andolsun biz, Musa'yı da: Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar, onlara Allah'ın günlerini hatırlat; diye ayetlerimizle göndermiştik." (İbrahim, 5). Bu ayette geçen "Allah'ın günleri" küfür ve masiyet sahiplerine olan azabı ile tefsir edilmiştir. Bu görüşlerden birincisi İbn Abbas, Ubey b. Kab ve Mücahidd'e, ikincisi ise Mukatil'e ait bulunmaktadır.

Doğrusu, "Allah'ın günleri" iki tefsiri de içine almaktadır. Bu günler hem düşmanlarına uğrattığı musibet ve olayları hem de dostlarına lütfetmiş olduğu nimetleri kapsar. Allah'ın bu büyük nimet ve musibetlerinin "günler" olarak anılmış olması bunların o zaman zarfında cereyan etmiş olmalarından dolayıdır. Nitekim Araplar şöyle derler: "Falan zat arapların ve diğer insanların günlerini (eyyamü'l-Arab ve eyyamu'n- nâs) bilir. Bunun manası " o günlerde geçen olayları bilir" demektir. Bu günleri bilmek, insanın onlardan ibret almasına vesiledir. Kul o günleri bildiği oranda ibret alır ve yükselir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "Elbette onların hayat hikayelerinde akıl sahipleri için bir ibret vardır." (Yusuf, 111)

Bütün bunları elde etmek ise bir takım garazlardan, yani nefsani arzulara uymaktan, kötülüğe sevk eden nefsin isteklerine boyun eğmekten kurtulmakla mümkün olabilir. Çünkü nefsin arzularına uymak, aklın nurunu söndürür, kalp gözünü kör eder, hakka tabi olmaya mani olur ve doğru yoldan saptırır. Hem nefse tabi olup hem ibret gözüyle görmek asla mümkün değildir. Kul, nefsi arzularına tabi olduğu zaman düşünce ve görüşü bozulur. Nefsi ona güzeli çirkin, çirkini ise güzel olarak gösterir; hak ile batılı birbirine karıştırır. Şimdi bu kimseye tezekkür, tefekkür ve öğütün nereden faydası olacak?

Tefekkür Meyvesinin Olgunlaşması

Müellif şöyle demektedir: "Tefekkür meyvesi ancak şu üç şeyle olgunlaşır: 1- Kısa emelli olmak, 2- Kur'an üzerinde düşünmek 3- İnsanlar arasına fazla karışmak, temenniye dalmamak, Allah'tan başkasına alaka duyup yönelmemek, çok yemek ve uyumaktan sakınmak. Bunun izahı şudur:

Tefekkür meyvesi tezekkür mertebesinde olgunlaşır. Çünkü tezekkür, tefekkürden daha yüksek bir mertebedir. Gerçek şudur ki, her mertebenin meyvesi ondan daha yüksek olan diğer bir mertebede olgunlaşır. Nitekim müellif bu hususu kitabının girişinde şöyle ifade etmiştir: "Her makam bir önceki makamı gerçekleştirir."

Müellif tefekkür meyvesinin şu üç şeyle olgunlaşacağını belirtmektedir: "Kısa emel sahibi olmak, Kur'an'ı iyice düşünüp anlamak ve kalbi ifsat eden beş şeyden uzak durmak."

"Kısa emel sahibi olmak": Bu dünyadan göçme zamanının yakın ve bu ömür müddetinin hızla tükenmekte olduğunu bilmektir. Bu, kalp için en faydalı bir iştir. Bu bilgi, insanı, hayatı bir ganimet olarak görmeye, hızla geçen fırsatları değerlendirmeye, amel defterini çabuk kapamaya sevkeder. Onun azmini dar-ı bekaya çevirir, sefer azığını tedarik etmeye, eksiklerini tamamlamaya teşvik eder, dünyaya ilgisini azaltır, onu ahirete yöneltir. Kısa emel sahibi olduğu müddetçe kalbinde bir yakin hali bulunur. Bu ona dünyanın hiçliğini, süratle yok olup gittiğini, bu dünya hayatının çoğunun gidip azının kaldığını gösterir. Bu dünyanın,insandan uzaklaşıp gitmekte olduğunu ve artık suyu bitip de sahibi tarafından bakıldığında son damlaları akmakta olan bir matara gibi veya dağların ardında batmak üzere olan bir güneş gibi son demlerini yaşadığını görür. Öte yandan, ahiretin baki ve daimi olduğunu, o hayatın insana doğru yaklaşmakta bulunduğunu, belirtilerinin, alametlerinin ortaya çıktığını da gösterir. Ona kavuşmak bakımından misafirini karşılamaya çıkan bir insana benzediğini, birbirine doğru hızla yaklaşan o iki insanın çabucak buluşmaları gibi yakın bir zamanda bir araya geleceklerini öğretir.

Kısa emel sahibi olmak konusunda şu ayetler son derece manalıdır: "Gördün ya, biz onları yıllarca yaşatsak da, sonra tehdit edildikleri (azap) kendilerine gelse, o yaşadıkları zevk kendlerine hiç bir fayda sağlamayacaktır" (Şuara, 205-207), "Onları bir araya topladığı gün, onlar sadece gündüzün görüşüp tanıştıkları bir müddet kadar dünyada kalmış olduklarını sanırlar" (Yunus, 45), "Onlar kıyameti gördükleri zaman sanki (dünyada) bir akşam veya kuşluk vaktinden fazla kalmamış gibi olurlar" (Naziat, 46), "İnkarcılar dünyada (herhalde) bir gün, yahut günün bir kısmı kadar kaldık, istersen sayabilenlere sor, derler. Allah buyurdu ki: Sadece az bir zaman kaldınız, keşke bilseydiniz" (Mü'minun, 113-114), "Onlar tehdit edildikleri günü gördükleri vakit sanki gündüzün sadece bir müddet kadar (dünyada) kalmış gibi olurlar. (Bu) bir tebliğdir, yoldan çıkmış topluluktan başkası helak edilir mi? " (Ahkaf, 35) ve "Kendi aralarında birbirleriyle *Dünyada yalnızca on gün kal-*

dınız, diye gizli gizli konuşurlar. Onların dediklerini (yani dünyada ne kadar kaldıklarını) biz daha iyi biliriz. Doğruya en yakın olanların sözü ise: Siz yalnız bir gün kaldınız, demekten ibarettir." (Taha, 103-104) Öte yandan, birgün Rasulullah efendimiz (sav) güneşin dağlar üzerinde batmakta olduğu bir sırada yaptığı bir konuşmada şöyle buyurmuştur: "Dünyanın geriye kalan ömrü ancak şu gününüzden geriye kalan zaman kadardır." **(Tirmizi, Fiten, 26; Müsned, III, 19)** Yine birgün dolaşırken yıkılmak üzere olan kulübelerini onarmakta olan bir grup ashabıyla aralarında şu konuşma geçti: "Ne yapıyorsunuz öyle? " "Yıkılmaya yüz tutan şu kulübemizi onarıyoruz ya Rasulullah.", ""Ben dünyanın sonunun bu kulübeninkinden daha hızlı geldiğini görüyorum."

Kısa emel sahibi olmak şu iki esasa dayanır: Dünyanın geçici olduğunu ve ondan ayrılınacağını, ahiretin gelmekte olduğunu, onun ebedi ve baki olacağını kesinlikle bilmek; sonra iki tarafı birbiriyle mukayese edip daha layık olanı tercih etmek.

Kur'an Üzerinde Düşünmenin Faydaları

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini tedebbür edip düşünmeye gelince, bunun manası kalp gözünü onun manaları üzerinde yoğunlaştırmak, bütün düşünce ve idrakini onu anlama ve kavramaya sarfetmektir. Aslında Kur'an'ın indiriliş gayesi de budur. Yoksa anlayıp düşünmeksizin sırf onu okumak değildir. Nitekim Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır: "(Bu Kur'an), mübarek bir kitaptır. O'nu sana indirdik ki ayetlerini düşünsünler ve akl-ı selim sahipleri öğüt alsınlar" (Sad, 29), "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kilitler mi var?" (Muhammed, 24), "Onlar hala o sözü (Kur'an'ı) düşünmüyorlar mı? (Mü'minun, 68) ve "Biz, O'nu düşünüp anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik" (Zuhruf, 3). Hasan el- Basri de bu konuda şöyle demiştir: "Kur'an düşünülmek ve kendisiyle amel edilmek için nazil olmuştur. Siz onu kendisiyle amel etmek için okuyunuz."

Kul için dünya ve ahirette Kur'an'ı düşünmek, onu teemmüle devam etmek ve ayetlerinin manaları üzerinde zihni teksif etmekten daha yararlı, onun kurtuluşuna daha elverişli bir yol yoktur. Çünkü Kur'an'ı düşünmek insanı hayır ve şer yolları, vasıta, gaye ve sonuçlarına bu işleri yapanların sonları konusunda bilgili kılar. Kulun elinde saadet hazinelerinin ve faydalı ilimlerin anahtarlarını verir. Kalbine iman esaslarını yerleştirir, sağlamlaştırır. Ona dünya ve ahiretin gerçek yüzlerini gösterir, cennet ve cehennemin hakikatını kalbine nakşeder. Onu geçmişte yaşamış olan milletler arasında dolaştırıp Allah'ın onlara vermiş olduğu musibetleri, ibret levhalarını, Allah'ın onlara gösterdiği adalet ve lutfu gözler önüne serer. O'nun zat, isim, sıfat ve fiillerini, sevdiği ve buğzettiği şeyleri, kendisine götüren yolunu, ona ulaştığı zaman salikin kavuşacağı nimetleri, O'na götüren yoldaki manileri bildirir. Ona nefis ve sıfatlarını, amelleri bozan ve sahih kılan şeyleri, cennet ve cehennem ehlinin yollarını ve amellerini, hal ve simalarını, mertebelerini; insanların çeşit ve karakterlerini, özelliklerini tanıtır.

Özetlersek, Kur'an'ı düşünmek insana Allah'ı, O'na ulaşmanın yolunu ve kulun ona ulaştığı zaman elde edeceği nimetleri bildirir. Bunun mukabilindeki şu üç şeyi de hatırlatır: Şeytanın insanları kendisine davet ettiği fenalıkları, buna götüren yolları ve onun davetine icabet eden kimsenin ona uyduğu zaman başına gelecek olan azap ve fenalıkları da tanıtır.

Aslında bu altı şeyi bilmek, müşahade ve mütalaa eylemek, kul için zorunlu bir husustur. Bunlar insana ahireti sanki orada bulunuyormuşçasına gösterir, sanki dünyada değilmiş gibi onu dünyadan uzaklaştırır. İnsanların ihtilaf etmekte oldukları her hususta ona hak ve batılı ayırd ettirir; hakkı hak, batılı batıl gösterir. Ona kendisiyle hidayet ve dalalet arasındaki farkı ayırt etmesi için ayırt edici bir nur verir. Onun kalbine bir kuvvet, bir hayat, genişlik, açıklık ve sevinç bahşeder. Bunlara mazhar olan kişi sonunda apayrı bir insan olur çıkar.

Kur'an'ın manaları, tevhid ve bunun kesin delilleri, Allah'ı, O'nun kemal ve tenzihi sıfatlarını tanıtmak; peygamberlere iman; onların mucizelerini anlatmak, doğruluklarını ispat etmek, gönderildikleri kimseler üzerindeki haklarını öğretmek konuları etrafında dolaşır. Meleklere iman konusu da buraya dahildir. Melekler, Allah'ın kainatı yaratmasında ve onlara emirlerini iletmesinde, kainatın onun izni ve iradesi altında yönetilmesi hususunda O'nun elçileridirler. Allah meleklere ayrıca yerde ve göklerde cerayan eden olaylarla ilgili, özellikle ana rahmine düşüşünden Allah'a kavuştuğu güne kadar insanla ilgili olaylar üzerinde birtakım görevler vermiştir. Keza Kur'an ahirete iman konusunu ihtiva eder. Orada Allah'ın kendi dostları için hazırlamış olduğu eksilme, üzüntü ve ızdırabın asla yaşanmayacağı cennet hayatı; düşmanları için hazırlamış olduğu neşe, rahat ve sevinç ve huzurun asla yer almadığı çetin cehennem hayatı en açık, en tafsilatlı bir şekilde haber verilir. Ayrıca ilahi emir ve nehyin, şer'i hükümlerin, helal ve haramın, kaderin, öğütlerin, ibret levhalarının, kıssaların, misallerin, yaratma ve yönetmedeki sebep ve neticelerin, esas ve amaçların tafsilatlı bir şekilde malumatlarını ihtiva eder.

Kur'an ayetleri kulu devamlı güzel vaadlerle ve çetin azabından korkutmak suretiyle rabbine yükselmeye teşvik eder. O çetin gün için hazırlıklı ve aceleci olmayı tavsiye eder. Kişiye her türlü mezhep ve görüşlerin zifiri karanlığında doğru yolu gösterir; onu bidat ve dalalet yollarına sapmaktan alıkoyar; rabbine şükretmek suretiyle nimetlerini artırmaya sevkeder. Ona helal ve haramın sınırlarını gösterir; haddi aşıp büyük meşakkatlere düşmemesi için onu helal ve haram çizgisinde muhafaza eder. Kalbini sapıklıktan, haktan yüz çevirip dalalete düşmekten korur. Zor işleri, meşakkatli halleri ona son derece kolaylaştırır. Ne zaman şevki kırılacak olsa, adımlarını yavaşlatsa ona şöyle seslenir: "Kervan göçüp gitti, kılavuzsuz kaldın. Davran ve onlara yetiş!..." Onun önü sıra gider ve kendisine kılavuzluk eder. Ne zaman bir düşman pususuna veya yol kesen eşkiyaya rastlayacak olsa ona "Dikkat et! Allah'a dayan, ondan yardım iste, Hasbinallahu ve nime'l- vekil (Allah bana yeter). de, diye ikaz eder.

Kur'an'ı etraflıca düşünüp anlamakta yukarıda zikrettiklerimizden kat kat fazla hikmet ve faydalar vardır. Hülasa o, en büyük bir hazinedir. Onun tılsımı ve sırrı ise taşıdığı mana denizine düşünmeyle dalmaktan ibarettir. Şu beyitler bu hususu ne güzel ifade ederler:

Kalbini onun bahçeleri dışındakilerden çevir, arıt.
Çünkü onun bahçeleri kalbini arıtıp yöneltmiş olan herkese açıktır.

Anlamak onun ilimlerinin tılsımıdır.
Sen tılsımı bul ki, onun hazinesine varasın.
Kur'an'ın sayfaları arasında ve koruması altında bulunduğun müddetçe bid'at ve sonradan ortaya çıkan şeylerde korkma.
Bekçisi ve zırhı Kur'an olan kimse düşmanın saldırı ve zararından korkmaz.
Onların şüphelerinden korkma.
Eğer herhangi bir şüpheyle karşılaşırsan Kur'an'ın yardım ve desteğine sığın.
Vallahi o şüphelerden ancak kalbi zayıf ve aciz olan kimseler korkar.
Hız ve yürüyüş farkına rağmen, arslanla yarışmak isteyen kızgın, topal koça yazık!
Darmadağınıklığa rağmen, güneşin gözünü kapamak için yükselen cılız mezbele dumanına yazık!
Silahını çekmiş bir süvariyi yaya olarak esir almak istemenin telaşıyla yerinden fırlayan korkak kalpliye yazık!

Kalbi İfsat Eden Şeyler

Kalbi ifsad eden şeyler, daha önce de işaret olunduğu üzere, insanlar arasına fazla karışmak, geleceğe ait dünya metaına fazla meyletmek (temenni), Allah'tan başkasına bağlanmak, çok yemek ve uyumaktır. Bu beş şey kalbi ifsat eden şeylerin en büyüklerinden bazılarıdır.

Şimdi bunların ortak olarak veya ayrı ayrı doğurdukları neticeleri zikredelim. Şunu bilmelidir ki, kalp Allah'a ve ahiret yurduna doğru yol almaktadır. Allah'ın yolunu, nefsinin ve işlerinin afetlerini, hak yolun yol kesicilerini kendi nuru, gücü, hayatı, azmi, kulak ve gözünün sağlıklı oluşu, meşgalelerin ortadan kalkmasıyla bulur, çıkarır. Bu beş ifsat edici davranış ise kalbin nurunu söndürür, basiret gözünü kör eder, şayet tamamıyle sağır etmezse de, işitmesini ağırlaştırır, tümüyle duyularını zayıflatır. İnsanın sağlığını bozar, azmini kırar, himmetini durdurur, onu geriye doğru döndürür. Bu derece şuursuz olan insan ise kalbi ölü olan bir kimsedir. Ölü bir varlığın aldığı yaradan acı duymayacağı da bir hakikattır. Dolayısıyla, bu ifsat edici şeyler insanı kemale ermekten, kendisi için yaratılmış olduğu hedefe; mutluluğu, rahat ve keyfi kendisine ulaşmasına bağlı kılınan gayeye ulaşmaktan alıkoyar.

Hakikat şudur ki, mutluluk, keyif, huzur ve kemal ancak ve ancak Allah'ı bilmek ve O'nu sevmek, O'nun zikriyle huzur bulmak, O'nun yakınında olmakla sevinmek, O'na kavuşmayı arzu etmekle mümkündür. İşte bu hal, kişinin bu dünyadaki cennetidir. Kul nasıl ki ahirette nimet ve kurtuluşu ancak cennetle, o mutluluk yurdunda Allah'ın civarında bulunmakla elde edebilirse, burada da öyledir. Allah'ın biri dünyada, diğeri ahirette olmak üzere iki tane cenneti vardır; kul eğer bunlardan birinciye giremezse ikinciye de giremez.

Şeyhulislam İbn Teymiye'nin (k.r) şöyle dediğini işittim: "Bu dünyada bir cennet vardır; ona giremeyen ahiretteki cennete de giremez."

Ariflerden biri şöyle demiştir: Bazen kalbim öyle bir hale ulaşır ki, o zaman kendi kendime şöyle derim: "Eğer cennet ehli de bu hali yaşıyorlarsa iyi bir hayat yaşıyorlar demektir."

Muhabbet ehli bazı kimseler de şöyle demişlerdir: "Bu dünyanın miskinleri buradaki hakiki zevki tatmadan buradan göçüp giderler". Bunlar dünyanın hakiki zevkinin ne olduğunu soranlara ise şu cevabı vermişlerdir: "Allah'ı sevmek, onunla ünsiyet etmek O'na kavuşmayı arzulamak, O'na yönelmek, O'ndan başkasından yüz çevirmek.."

Kalbinde hayat olan her insan bunu müşahede eder ve tatmak suretiyle de bilir.

İşte kalbi ifsat eden beş şey insanı bu zevkten mahrum eder, kalp ile onun arasında perde olur, O'nun yolundan alıkoyar. Kalbi birtakım hastalıklara düçar bırakır, ki eğer insan onları çabucak bertaraf etmezse onun için tehlikeli bir hal alır.

Birincisi

İnsanlar arasına karışmanın neticesi: İnsanlarla fazla haşır neşir olan kimsenin kalbi, onların nefeslerinin dumanıyla dolar, kirlenir, kararır; vehim, üzüntü, zayıflık içine düşer. Kötü dostları yüzünden taşıyamayacağı yükler altına girmek, kendi işlerini görememek, diğer insanlar ve onların işleriyle meşgul olurken kendi işlerinden geri kalmak, zihnini onların istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya harcamak gibi nahoş sonuçlar doğurur. Böyle bir insan Allah ve ahiret için ne yapabilir ki?

Bütün bunlara ilave olarak, insanlara çokça karışmak birçok musibet getirir ve nice nimeti uzaklaştırır, nice meşakkatler getirir, mükafatlar götürür; nice dertler açar. İnsanın afeti, insandan başka nedir ki? Vefatı sırasında Ebu Talib'e en büyük kötülüğü, kötü dostlarından başka kim yapmıştır? Onun ebedi olarak kendisine mutluluk getirecek olan kelimeyi söylemesine mani oluncaya kadar onu kendi haline rahat bırakmamışlardır.

Bir tür dünya sevgisi ve insanların birbiriyle oyalanması esasına dayanan bu karışma, hakikatler bütünüyle ortaya çıktığı zaman, düşmanlığa dönüşür, kişiye pişmanlıktan parmaklarını ısırtır. Nitekim Cenab-ı Allah bu hususta şöyle buyurur: "O gün zalim ellerini ısırıp, N'olaydı, keşke ben de peygamberin yolunu tutaydım', 'vah bana, ne olurdu, ben falanı dost edinmeseydim! (O) beni, bana gelen zikirden alkoydu der" (Furkan, 27-29), "O gün dostlar birbirine düşmandır. Yalnız takva sahipleri müstesnadır." (Zuhruf, 67). İbrahim (a.s) kavmine dedi ki: "Siz, dünya hayatında birbirinizi sevmek için Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Daha sonra kıyamet gününde birbirinizi inkar edecek ve birbirinizi lanetleyeceksiniz. Varacağınız yer de ateştir ve hiçbir yardımcınız da bulunmayacaktır". (Ankebut, 25) Aslında bu hal herhangi bir menfaat uğruna bir araya gelen herkes için geçerlidir. O yararı elde etmek için birbiriyle yardımlaştıkları sürece birbirlerini severler. O menfaat bittiği zaman, peşinden pişmanlık, üzüntü ve acı ortaya çıkar, o menfaat, yerini hüzün ve acıya bıraktığı için o muhabbet buğz ve lanete, birbirini tenkide dönüşür. Nitekim bu dünyada herhangi bir kusur işleyen kimseler, o batıl yaşantı süresince birbirlerine yardım eder, birbirlerini severler. Ancak yakalanıp da cezaya çarptırıldıkları zaman o sevgi buğz ve düşmanlığa dönüşür.

İnsanlara karışma konusundaki en güzel ölçü şudur: Kişi diğer insanlara Cuma, cemaat ve bayram namazları, hac, ilim öğrenme, cihat, vaaz ve nasihat gibi hayırlı hallerde karışmalı, şer ve diğer fuzuli ve mubah işlerde ise onlardan ayrı yaşamalıdır. Şayet şer durumlarında onlara karışmak zorunda kalır ve onlardan uzak kalamazsa onlara uymaktan sakınmalı, onların baskı ve eziyetlerine karşı sabır göstermelidir. Çünkü eğer güçlü olmaz ve yardımcısı da bulunmazsa mutlaka O'na eziyet vereceklerdir.Ancak bu eziyeti, peşinden şeref, muhabbet ve hürmet; hem onlar, hem müminler ve hem de Allah tarafından takdir edilme takip edecektir. Onlara tabi olmanın arkasından ise, hakaret, buğz müminler ve Allah tarafından kınama gelecektir.

Bunların eziyetlerine karşı sabretmek daha hayırlı, sonucu daha güzeldir. Şayet insan onlara yararsız olan mübah işlerde karışmak mecburiyetinde kalırsa, o meclisi eğer gücü yeterse Allah'a bir itaat meclisi haline çevirmeye çalışmalı, gönlünü ve nefsini bu konuda cesaretlendirmeli, şeytanın kendisine engel olmak için "ilmini ortaya koyacaksın, takvanı izhar edeceksin" vs. gibi gerekçelerle bunun bir riya olacağını ileri sürmesine kulak asmamalı, onunla mücadele etmelidir. Allah'tan yardım isteyerek, mümkün olduğunca onları hayra yönlendirmelidir.

Şayet buna muktedir olamazsa, tereyağdan kıl çeker gibi, kalbini onların arasından sıyırıp çıkarmalıdır. Orada hem hazır hem gaip, onlara hem yakın hem uzak, hem uyuyan hem uyanık olarak bulunmalıdır. Onlara bakmalı, ama kendilerini görmemeli, sözlerini işitmeli, ama anlamamalıdır. Çünkü kalbini onlar arasından çıkarmış, onu mele-i a'laya yükseltmiş, orada Arş'ın etrafında temiz, ulu ruhlarla birlikte Allah'ı tesbihe katmış olmalıdır. Bunu başarmak nefis için ne kadar zor ve ne kadar meşakkatlidir... Ancak bu, Allah'ın kendisine müyesser kıldığı kimseler için son derece kolaydır. Kulun buna nail olabilmesi için ise Allah'a verdiği sözde sadık olması, daima O'na iltica etmesi, kendini O4nun kapısına nefsini alçaltmış olduğu halde atması gerekmektedir. Kulun bunları başarmasına yalnızca gerçek bir sevgi, daimi bir kalp ve dille birlikte yapılan zikir, zikretmiş olduğumuz diğer dört ifsat ediciden kaçınmak yardımcı olabilir. Buna ise yeterli bir hazırlık, Allah'ın yardımı, gerçek bir azim ve Allah'tan başkasına ilgi duymamak ile mazhar olunabilir. Allah daha iyi bilir.

İkincisi

Kalbi ifsad eden şeylerden bir diğeri de kişinin umut ve temenni denizine dalmasıdır. Umut, sahili olmayan bir denizdir. İflas eden kimseler daima bu denize dalarlar. Hatta "umut müflislerin sermeyesidir" tarzında bir atasözü vardır. Bu gemiye binen yolcuların malları şeytanın kandırmacaları ve muhal olan şeylere dair hayaller ve yalandan ibarettir. Asılsız hayal ve yalancı umut dalgaları bu geminin yolcusuyla, köpeklerin leşlerle oynadığı gibi oynar. Bu tür umutlar ve hayaller gerçek olan şeyleri ele geçirmek gibi bir amacı olmayan, sadece zihnin ürettiği umutların peşinde koşan, bayağı ve sefil nefislerin sermayesidir. Bunların her biri kendine göre ayrı bir hayal peşindedir. Kimi güç ve galibiyet, dünyayı gezip dolaşmak, kimi mal ve para, kimi kadın ve uşaklar ister; onların hayalini kafasında canlandırır, kendini onları elde etmiş gibi kabul eder, bunun zevkini çıkarmaya koyulur. Bu hal üzere iken, birdenbire uyanır ve ellerinin boş olduğunu görür.

Yüce idealleri olan kimsenin umutları ise ilim ve iman, kendisini Allah'a yaklaştıracak ve O'na yakın kılacak olan ameller etrafında dolaşır. Birinci tip kişilerin umutları hayal ve aldanma olmasına rağmen, bunların umutları iman, nur ve hikmetten ibarettir.

Hz. Peygamber (s.a.v) hayır işlemeyi temenni eden insanları övmüş, hatta bazı hayırları işlemeyi tasavvur eden kimselerin işlemiş olanlar gibi mükafat göreceklerini bildirmiştir. Mesela "şayet zengin olursam mali bakımdan dini görevlerini yerine getiren, akrabalarını kollayan falan kimse gibi davranırım " diye hayal kuran kimsenin, mükafat bakımından aynı olduklarını müjdelemiş, **(Tirmizi, Zühd, 17; İbn Mace, Zühd,26; Müsned,IV,230)** ayrıca Veda haccında kıran haccı yapmış iken "Keşke temettü haccı yapsaydım " tarzında bir arzuya kapılmış, Cenab-ı Allah bu arzusu üzerine ona hem yapmış olduğu kıran haccı, hem de arzu ettiği temettü haccı sevabını ihsan etmiştir.

Kalbi İfsad Eden Şeylerin Üçüncüsü

Kalbi ifsad edenlerin üçüncüsü Allah' tan başka birine bel bağlamaktır.Bu ,kalbi bozan şeylerin şüphesiz en büyüğüdür.

Kul için kalbini Allah'tan başkasına bağlamaktan daha zararlı, maslahat ve mutluluğa engel başka bir şey yoktur. Çünkü insan Allah'tan başkasına bel bağladığı zaman, Allah onu bağlandığı şeye havale eder, onu o noktada başarısızlığa terk eder. Allah'tan başkasına yönelip ona bağlandığı için, O'ndan gelecek ikramlardan mahrum olur. Özetle ne Allah'tan bir lutfa mazhar olur, ne de bel bağladığı kimseden umduğu şeyi elde edebilir. Cenab-ı Allah böyleleri için şöyle buyurmuştur: "Kendilerine destek olsunlar diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. Hayır, (yarın o taptıkları tanrılar) bunların tapmalarını inkar edecekler ve bunlara karşı duracaklar" (Meryem, 81-82), "Belki yardım olunurlar ümidiyle Allah'tan başka tanrılar edindiler. (O tanrılar) kendilerine yardım edemezler. Tersine kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir (onları korumaktadırlar)." (Yasin, 75)

Kaybı, en fazla olan insan Allah'tan başkasına bel bağlayan insandır. Çünkü böyle bir insanın, kaçırmış olduğu maslahat, kurtuluş ve mutluluk fırsatı bel bağlamış olduğu kimseden elde ettiklerine nazaran çok daha büyüktür. Elde ettiği de zeval bulup elde çıkacak olan geçici şeylerdir. Allah'tan başkasına bağlanan insan, sıcak ve soğuktan kurtulmak için en dayanıksız bir ev olan örümcek ağını kendisine gölgelik edinen kimseye benzer.

Sözün özü şudur: Şirkin esası ve üzerine oturduğu temeli, Allah'tan başkasına bel bağlamaktır. Allah'tan başkasına bel bağlayan kimsenin sonu ise yerilme ve başarısızlıktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: "Allah ile beraber başka bir tanrı edinme, yoksa kınanmış ve yalnız bırakılmış olarak oturup kalırsın" (İsra, 22) Yani övücüsü olmayan, kınanan, yardımcısı olmayan, yalnız bırakılan bir kimse olarak kalırsın. İnsanlar, bazen haksız yere hüküm altına alındıkları halde övülmüş olabilirler. Bazen de haksız bir şekilde egemen olan ve üstün gelen bir kimse gibi, başarılı olduğu halde kınanabilir. Bazıları ise, haklı olarak ele geçirilip zafer elde eden kimse gibi, hem muzaffer olur, hem de övülür. Allah'tan başkasına bel bağlayan müşrik bu dört grup insanın en aşağı derecede olanıdır; o ne muzafferdir, ne de övülecek bir durumda bulunmaktadır.

Kalbi İfsad Eden Şeylerin Dördüncüsü: Yemek

Yemek türünden kalbi ifsat eden şeyler iki çeşittir. Birincisi haram olan yiyecekler gibi bizzat ifsad edici olanlardır. Bunlar da iki nevidir: Birincisi leş, kan, domuz ve yırtıcı hayvan ve kuş etleri gibi Allah'ın hakkı olarak haram kılınmış olan yiyeceklerdir. İkincisi de çalınmış, zorla, yağma ile ele geçirilmiş olan, sahibinin rızası olmaksızın zorla ele geçirilen mal gibi kul hakkından dolayı haram kılınmış olan yiyeceklerdir.

Kalbi bozan yiyeceklerin ikinci türü, helal olan yiyeceklerde israf etmek ve haddinden fazla yemek gibi, aşırı olması sebebiyle ifsat edici olan yiyeceklerdir. Çünkü fazla yemek insanı taatten alıkoyar. O yiyeceği elde edinceye kadar midesini onunla doldurmak için uğraşır. Doldurduktan sonra ise onu hazmetmek, zararını gidermek, onun sıkıntısını çekmek ve doğurduğu şehvetleri tatmin etmekle meşgul olur. Çok yemek şeytanın kanallarını genişletir. Çünkü şeytan insanın kan damarlarında dolaşır. İşte oruç onun kanallarını daraltır ve yollarını tıkar. Tokluk ise onun yollarını açar ve genişletir. Çok yiyen, çok içer ve çok uyur; neticede çok kaybeder. Nitekim meşhur bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Hiç bir insan karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Ona kendisini ayakta tutacak birkaç lokmacık yeter. Şayet insan mutlaka karnını dolduracaksa, onun üçte birini yemeğe, üçte birini suya ve üçte birini de kendisine ayırmalı yani boş bırakmalıdır." Rivayete göre İblis bir defasında Hz. Yahya'ya (a.s) görünmüş, ikisi arasında şöyle bir konuşma geçmiştir: "Ey İblis hiç bugüne kadar bana kötü birşey yaptırabildin mi?"

"Hayır, ancak bir defasında bir gece sana yemek getirilmişti. Onu sana leziz gösterdim; sen de doyuncaya kadar ondan yedin ve o geceki virdini yapmadan uyudun."

"Allah'a yemin ederim; bundan sonra asla doyuncaya kadar yemek yemeyeceğim."

"Ben de Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra hiç kimseye samimi davranmayacağım."

Kalbi İfsat Eden Şeylerin Beşincisi: Çok Uyumak

Çok uyumak kalbi öldürür, vücuda ağırlık verir, vakti zayi eder, aşırı gaflet ve tembellik doğurur. Fazla uykunun bir kısmı son derece mekruh, bir kısmı ise beden için zararlı ve faydasızdır. En yararlı uyku en çok ihtiyaç duyulduğu anda uyunan uykudur. Gecenin ilk yarısında uyunan uyku, son yarısındakinden daha faydalıdır. Gündüzün ortasında uyunan uyku, baş ve sonundakinden daha yararlıdır. Gündüz uyunan uyku baş ve sona doğru yaklaştıkça yararı azalır ve zararı artar. Bilhassa ikindiden sonra uyunan uyku böyledir. Geceleri uyuyamayan kimseler hariç, günün ilk saatlerinde uyumak da zararlı ve mekruhtur.

Mutasavvıflar, sabah namazı ile güneşin doğması arasında uyumayı mekruh saymışlardır. Çünkü bu zaman bir ganimet zamanıdır. Salikler bu zamanda seyr-ü süluk etmeye büyük bir önem verirler. Hatta bir mürid bütün gece boyunca ibadetle meşgul olmuş dahi olsa, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar zikirden uzak durmasına müsaade edilmez. Çünkü bu zaman gündüzün başı ve anahtarı, rızıkların indiği, kısmetlerin dağıtıldığı, bereketlerin yağdığı bir zamandır. Bu zaman adeta gündüzün çekirdeği gibidir. Bu zamanda uyumak ancak mecbur kalma halinde söz konusu olmalıdır.

Özetle uykunun en uygun ve en yararlı olanı gecenin ilk yarısında ve son altıda birinde uyunan ve sekiz saate tekabül eden uykudur. Tabiplere göre en uygun uyku budur. Onlara göre bu miktardan daha fazla veya daha az uyumak o oranda insana zararlı olmaktadır.

Yine faydası olmayan uykulardan biri de gecenin ilk vakti güneşin batışından akşam karanlığının kayboluşuna kadarki uykudur. Rasulullah (sav) bu uykuyu kerih görürdü. Doğrusu bu uyku hem şer'an hem de tabiat itibarıyla mekruhtur.

Çok uyumak yukarıda zikrettiğimiz mahzurları doğurduğu gibi, uykuyu savmak, uyumamak da bir takım mahzurlar doğurur. Mizacın bozulup kuruması, bedenin dengesinin bozulması, anlama ve iş yapma yeteneklerinin zayıflaması bu mahzurlardan bazılarıdır. Uykusuzluk kişiyi kalbi ve bedeni ile istifade edemez hale getirecek bir takım öldürücü hastalıklar doğurur. İnsan vücudu ancak denge ile ayakta durabilir. Kim orta yola, denge haline sarılırsa her türlü hayırdan payını almış olur. Yardım Allah'tandır.

ALLAH'A SARILMA (İ'TİSAM) MERTEBESİ

Kalp tezekkürden sarılma (i'tisam) mertebesine geçer. Bu da iki çeşittir, bir, Allah'a sarılmak, iki, Allah'ın ipine sarılmak. Allah Teala şöyle buyurur: "Topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, ayrılığa düşmeyin." (Al-i İmran, 103), "Allah'a sarılın; sahibiniz O'dur. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır." (Hacc, 78)

Bu ayetlerde zikredilen "i'tisam" (sarılma) kelimesi "ismet" kökünden iftial kalıbında türetilmiş olan bir kelimedir. İ'tisam, kişinin kendisini koruyan, sakınılması ve korunulması gereken şeyden uzak tutan bir şeye tutunmak manasına gelir. İsmet koruma, i'tisam ise korunmadır. Nitekim Araplar muhafaza edip koruduğu için kalelere "asıme" demişlerdir.

Dünya ve ahiret mutluluğu Allah'a ve Allah'ın ipine sarılmaya bağlıdır. Bu iki koruyucuya sarılmadan hiç kimse kurtuluşa nail olamaz.

Allah'ın ipine sarılmak kişiyi dalaletten korur. Allah'a sarılmak ise kulu helak olmaktan muhafaza eder. Çünkü Allah'a doğru yol alan insan, hedefine doğru yürümekte olan birine benzer. Böyle bir kimse doğru yolda yürümeye ve yolunun selamette olmasına ihtiyaç duyar. Kul, amacına ancak bu iki hususu elde ettikten sonra ulaşabilir. Dolayısıyla bu delil (O'na sarılma delili), kulu yolunu şaşırmaktan korumayı, onu hedefine ulaştırmayı, yol kesici ve düşmanların şerrinden kurtulmasını sağlayıcı olan hazırlık, güç ve silahı temin etmeyi tekeffül etmektedir.

Allah'ın ipine sarılmak hidayet ve delile uymayı doğurur. Allah'a sarılmak ise güç, erzak ve silahı, kulun yolda işine yarayacak maddeyi sağlar. Selef ulemasının hepsi bu manaya işaret ettikleri halde "Allah'ın ipine sarılma" nın manası konusunda farklı tefsirler yapmışlardır.

İbn Abbas (ra) şöyle demiştir: "Allah'ın ipine sarılın" demek "O'nun dinine sarılın demektir" demiştir. İbn Mesud (ra): "Allah'ın ipi cemaat demektir. Cemaatten ayrılmayınız. Çünkü o, Allah'ın sarılmayı emrettiği ipidir. Cemaat ve taatte bulunan hoşlanmadığınız şeyler ayrılıkta bulunan hoşlandığınız şeylerden daha hayırlıdır."

Mücahid ve Ata "Allah'ın ipi O'nun ahdidir" demişlerdir. Katade, Süddi ve birçok müfessir de Allah'ın ipinin "Kur'an" olduğunu söylemişlerdir.

Ayrıca İbn Mes'ud Hz. Peygamber'in (sav) bu hususa ışık tutan şu hadisini rivayet eder: "Şüphesiz bu Kur'an Allah'ın ipidir. Kur'an apaçık bir nur, fayda veren bir şifa, kendisine sarılanı koruyan, kendisine tabi olanı da kurtaran bir kitaptır." **(Darimi, Fedailu'l- Kur'an, 1)** Hz. Ali (r.a)'de Rasulullah (sav)'ın bu konudaki şu hadisini rivayet etmiştir: "Kur'an Allah'ın sağlam ipidir, hikmetli zikir ve doğru yoldur. Ona sarılan gönüller sapıtmaz onu konuşan, diller şaşırmaz, tekrar edilmekle eskimez. Alimler ona doymazlar." **(Tirmizi, Fedailu'l- Kur'an, 14; Darimi, Fedailu'l- Kur'an,1)**

Ayetin tefsiri konusunda Mukatil şöyle demiştir: "Allah'ın emir ve taatine sarılın. Yahudi ve Hıristiyanların ayrıldığı gibi ayrılmayın."

Malik'in Muvatta'ında Süheyl b. Ebi Salih, onun babası ve Ebu Hureyre senediyle Rasulullah'tan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: " Cenab-ı Allah sizin üç şeyinizden razı olur ve üç şeyinizden de hoşlanmaz. O'na ibadet edip kendisine herhangi bir şeyi ortak koşmamanızdan, topluca O'nun ipine sarılmanızdan ve Allah'ın sizin başınıza idareci kıldığı kimseye doğru yolu göstermenizden razı olur. Dedikodu yapmanızdan, malı zayi etmenizden ve çok sual sormanızdan da hoşlanmaz." Bunu Sahih'inde Müslim de rivayet etmiştir.**(Müslim, Akdiye, 14 Müsned, II, 367)**

* * *

Menazil müellifi şöyle demiştir: "Allah'ın ipine sarılmak, emrini gözetmek, devamlı O'na itaat etmektir." Burada sözkonusu edilen "emiri gözetmek" ten maksat sadece adet veya emre uymaktan başka bir sebepten dolayı değil, Allah emrettiği ve razı olduğu için O'na itaat etmektir. Nitekim Talk b. Habib takvayı anlatırken, şöyle demiştir: "Takva Allah'tan gelen bir nur ile O'nun mükafatını umarak O'na itaat etmek ve yine O'ndan gelen bir nurla O'nun cezasından korkarak O'na isyan etmektir."

İşte Hz. Peygamber'in (sav) şu hadislerinde zikredilen iman ve ihtisab, mükafatını yalnız Allah'tanbekleyerek yapılan amellerdir: "Kim inanarak sevabını Allah'tan umarak (ihtisab) Ramazan orucunu tutarsa, yine kim Kadir gecesini inanarak ve sevabını Allah'tan umarak ihya ederse, günahları bağışlanır." **(Buhari,Fadlu Leyleti'l- Kadr, 1; Müslim, Salatu'l- Müsafirin, 175)** Burada zikredilen oruç tutmak ve ihya etmekten maksat, taat, imandan kasıt ise emri gözetmektir. Niyetin halis olması başka hiçbir şey olmaksızın, sadece imanın emri olduğu için yapmak, ihtisab ise mükafatını Allah'tan ummaktır.

Allah'ın ipine sarılmak kulu bid'atten ve işlerin afetlerinden korur. Allah daha iyi bilir.

Allah'a sarılmak. O'na tevekkül etmek, O'nunla güç kazanmak, korunmak; O'ndan kulunu korumasını niyaz etmektir. Çünkü Allah'a sığınmanın neticesi O'nun kulunu korumasıdır. Zira Allah iman edenleri korur. Kendisine sarılan mümin kulunu, onu kötülüğe götürecek olan her şeyden korur; şüphe ve şehvetlerden, açık ve gizli düşmanlarının hilelerinden ve nefsinin şerrinden korur. Cenab-ı

Allah kulunun kendisine sarılmasının derecesine göre, kulunu, kötülüklerin sebepleri bir araya geldikten sonra, o sebeplerin sonuçlarından korur; onun hakkındaki felaket sebeplerini yok eder; kendi şerefiyle onun şerefini, kendi iradesiyle onun iradesini ve kendi zatıyla onun nefsini korur, savunur.

Menazil müellifi ayrıca bu konuda şöyle demiştir: "Allah'a sarılmak bütün vehimlerden (mevhum) kurtulup Allah'a yükselmektir."

Müellif bu cümledeki "mevhum" sözüyle Allah'ın dışında olan şeyleri kasdetmektedir. "Yükselmek" ise O'nun dışındaki şeylerin yarar ve zararını, nimetlerini nimetsizliklerini ve tesirlerini görerek Allah'a yükselmektir. Bu fena bulmaya işarettir. Yani masivayı (Allah'ın dışındaki şeyleri) müşahade etmekten, masiva ile uğraşmaktan çıkıp Allah'a yükselmektir. Bu hususta en yüksek kemal mertebesi ise masivanın iradesinden Allah'ın iradesine yükselmektir.

İttihadiye (vahdet-i vücut) mezhebinden olan kimseler Allah'a yükselmeyi O'nun dışında hiçbir şeye asla varlık tanımamak, her bir mevcudun varlığını O'nun varlığı olarak görmek tarzında tefsir ederler. Bunlara göre Allah'tan başka varlıkların varlığı ancak bir yalan ve vehimden ibarettir.

Müellif şöyle devam eder: "Allah'a sarılmak üç derecedir. Birincisi avamın inanmak ve boyun eğmek suretiyle, vaad ve vaidi tasdik ederek, emir ve nehye saygı göstererek yakin ve adalet üzere yaşamak suretiyle habere sarılmasıdır."

Yani avam müslümanlar tartışmaksızın, tam bir iman ve boyun eğmeyle Allah'tan gelen habere sarılırlar, emir ve neyhe saygı gösterip onlara boyun eğerler, davranışlarını şek ve tereddüde, ihtiyat esasına değil, yakin üzerine bina ederler "demektedir.. Nitekim şairin biri şöyle demiştir.

Müneccim ve tabibin ikisi de insanların ahirette haşrolmayacağını iddia ettiler. Ben size şöyle derim: Pekala,
Eğer sizin dediğiniz doğru ise ben birşey kaybetmem.
Ama benim sözüm doğru çıkarsa, asıl hüsrana uğrayan siz olursunuz.

Ancak bu tutum, bir ihtiyat olarak emir ve neyhe uyan şüphecilerin tutumudur. Bu suretle yapılan ibadet, insanı Allah'ın azabından kurtarmaz, kişiye mutluluk sağlamaz, onu güvenliğe götürmez.

Avam müslümanların davranışları üzerine bina ettikleri adalet esasına gelince bu, hem Allah'a ve hem de O'nun kullarına karşı olan davranışlarda sözkonusu olur.

Allah'a karşı davranışlarda adalet esasına uymak, kulluğun hakkını vermek, kula yakışmayan ve gerekmeyen gurur, kibir ve üstünlük gibi ilahi sıfatlarda rabbine ortaklık taslamamaktır. Allah'ın vermiş olduğu nimetlere karşılık O'nu unutup başkasına teşekkür etmemek, o nimetleri O'na karşı günah işlemede kullanmamak, O'ndan başkasına kulluk etmemektir. Nitekim bir kudsi hadiste şöyle buyurulur: "Ben, cinler ve insanlar arasında büyük bir hadise vardır: Ben yaratırım, ancak benden başkasına ibadet olunur; ben rızık veririm, oysa benden başkasına teşekkür edilir." Bir başka kudsi hadiste ise şöyle buyurulur: "Ey Ademoğlu, bana karşı adaletli davranmadın. Ben sana hayır indiriyorum, sen bana şer yükseltiyorsun. Ben sana ihtiyacım olmamasına rağmen, nimetlerle kendimi sana sevdirmek istiyorum, sen ise bana ihtiyacın olduğu halde günahlarla beni kendinden soğutuyorsun. Hala değerli melekler bana senin çirkin amellerini getiriyorlar." Bir başka kudsi hadiste de şöyle buyurulur: "Ey Ademoğlu, her yeni gün benden sana yeni bir rızık gider. Senden ise melekler kötü amel getirirler. Benim verdiğim rızkı yiyor, bana isyan ediyorsun. Bana dua ediyorsun, duana icabet ediyorum; benden istiyorsun, sana veriyorum. Ben seni cennetime davet ediyorum. Sen ise icabet etmiyorsun. Bu adaletli bir şey değildir."

Kul hakkıyla ilgili adalet ise, onlara kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa o şekilde muamele etmektir.

Burada şu hususu ifade edelim ki, müellifin avamın sarılması olarak zikretmiş olduğu bu davranış, gerçekte en üst düzeydeki havassın sarılmasıdır. Ne var ki, üstat fena bayrağını çekmiş, o uğurda koşmaktadır. Kendisi bu uğurda hiçbir kınamaya aldırmamakta, ondan daha büyük bir makam da tanımamaktadır.

Havassın Sarılması (İ'tisam)

Müellif sözüne şöyle devam eder: "Havasın sarılması kopma ile olur. Bu da iradesini sıkıca korumak, halka karşı son derece ahlaklı olmak, düşünce olarak alakasın tamamen kesmektir. İşte kopmaz kulpa (el-urvetu'l- vuska) yapışmak budur."

Yani bu üç şey, nefsi arzularından koparmak, iradesini korumak, onu masivadan çekip kurtarmaktır. Bu hal Ebu Yezid el- Bestami'nin kendisiyle ilgili bir soruya cevap verirken anlattığı şu hale benzemektedir:Ona "ne istiyorsun? " diye sormuşlar; o da "Hiç bir şey istememeyi istiyorum" diye cevap vermiştir.

Müellifin havassın Allah'a sarılmasını tarif ederken bahsetmiş olduğu ikinci husus halka karşı son derece güzel ahlaklı davranmaktır. Tasavvufun esası da budur.

Nitekim Ebu Bekr el- Kettani bu hususta şöyle demiştir: "Tasavvuf ahlaktan ibarettir. Kim senden daha iyi ahlaklı olursa, o senden tasavvufta daha ileri demektir."

Ahlak güzelliği ve ahlaki faziletlerle temizlenmiş nefis, kişinin kalbinin genişliğine, gönül zenginliği ve karakterine delalet eder. Bu vasıfta olan kişi ızdıraplardan korunur, acılara tahammül eder, rahat bulur. Sağ yüzüne bir tokat vurulursa sol yüzünü çevirir, gömleğini zorla alana cüppesini verir, bir mil kendisiyle alay edenle iki mil daha yürür. İşte bu hal onun nefsinin zevk ve arzularından kurtulduğunun bir alametidir.

Düşünce itibariyle alakayı tamamen kesmeye gelince bu, kişinin masiva ile alakalarını kesmeye tam bir kararlılık göstermesi, bu tür alakaları dış ve iç dünyasında terk etmesidir.

Gerçek şudur ki, bu noktada asıl olan iç dünyasındaki alakaları koparmaktır. İnsan bu iç alakalarını kestikten sonra dış dünyasındaki alakalar kendisine bir zarar vermez. Şayet dünya malı elinde olur da kalbinde bulunmazsa, çok dahi olsa, ondan bir zarar görmezsin. Ancak kalbinde mevcut olursa, elinde hiçbir dünya malı olmasa bile, ondan zarar görürsün.

Rivayete göre Ahmed b. Hanbel'e " İnsan elinde bin dinar parası olduğu halde zahit olabilir mi?" diye sorulmuş o da şu cevabı vermiştir." Evet bir şartla olur; arttığında sevinmez, eksildiğinde üzülmezse.."*

Keza Süfyan Sevri'ye "Mal mülk sahibi kimse zahit olur mu?" diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Evet, eğer malı mülkü artınca şükreder, eksilince yine şükür ve sabrederse..."

Zahiri manada mal mülkten alakayı kesme şu iki halde gerekli olur: Birincisi dini bakımdan bir zarar görmesinden endişe edilirse, ikincisi, önemli bir maslahat olmazsa. Burada önemli olan, kişinin ilerlemesine mani olan diken gibi, alakaları, şehvet ve şüphe dikenlerini söküp atmaktır. Bundan sonra kalbin alakaya duyduğu diğer şeyler herhangi bir zarar vermez.

En Seçkin Kulların (Hassu'l- Havass) Sarılması

Menazil müellifi sözüne şöyle devam eder: "En seçkin kulların sarılması ise ittisal iledir. Bu da, O'na tazim etmek suretiyle, tamamiyle onunla olmak, O'na yaklaşmak suretiyle sadece O'nunla meşgul olarak, O'nun eşsizliğini müşahede etmektir."

Masivayı terk etmek, kulu bu ittisale ulaştırdığı için, o hal havassın Allah'a sarılması olarak kabul edilmiştir. Ona göre bu durumda ittisal ile Allah'a sarılmak da havassın sarılması olmaktadır. Hakk'ın eşsizliğini müşahede etmekle yalnızca Allah (cc)'ın varlığını ve birliğini, eşi ve benzeri bulunmadığını görmeyi kasdetmektedir. Bu hal görenin görmede fena bulmasıyla gerçekleşir. Tasavvuf ehline göre bu hal keşfe dayanır.

Ancak daha önce belirttiğimiz gibi bu bir kemal hali değildir. Kemal hali, kişinin O'nun isteğini yerine getirmek için kendi isteğiyle nefsini yok etmesinden ibarettir. Aksi halde O'nu müşahede etmek suretiyle masivasını müşahede etmekten geçmek, daha önce de belirtildiği gibi ondan daha aşağı bir mertebedir.

Allah'ı tazim etmek suretiyle O'nunla olmak ve karşı karşıya gelmek (istihza) tabirine gelince, ifadelerinde genellikle bolca istiareli anlatıma başvuran üstad, burada ince ve önemli bir manayı "mühazat" kökünden türemiş olan "istihza" kelimesiyle ifade etmiştir. "İstihza" iki kişinin arada başka en ufak bir şey kalmaksızın, bütün vücutlarıyla yüzyüze ve karşı karşıya gelmeleri halidir.** Bu şekilde karşı karşıya gelmekle murat edilen mana ise yakın olmak ve o yakınlığa mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Şüphesiz kul Rabbine, Allah da kuluna yakındır. Şu ayet ve kudsi hadisler kulun Allah'a yakın olduğunu ifade ederler: "(Allah'a) secde

---

*İmam Ahmed buradaki sevinmeyle taşkınlık ve şımarıklık tarzındaki sevinmeyi kasdetmiş olmalıdır. Yoksa mümінin beğenmek tarzında ve Allah'ın sevdiği, razı olduğu yerlere harcamak suretiyle şükretmek biçimindeki sevincini Ahmed b. Hanbel'in nahoş karşılaması mümkün değildir. Nitekim sahabiler mal mülk sahibi olmalarına rağmen, bu ümmetin en zahid kimseleriydi.

Seyyid Reşid Rıza bu konuda şöyle demektedir: "İstihza kelimesinin Lisanu'l- Arab, Kamus ve onun şerhi gibi ansiklopedik sözlüklerde yukarıdaki manada kullanıldığını görmedik. "Falan, filan kimseden istihzada bulundu" cümlesinin bilinen manası ondan kendisine ayakkabı giydirmesini istedi, tarzındadır. Bu fiil istit'am (yemek yedirmesini istedi) ve istiksa (giydirmesini istedi) fiillerinde olduğu gibi *talep* ifade eder. Öyle zannediyorum ki, müellif Herevi, kitabında bu kelimeyi Allah'a et ve yaklaş" (Alak, 19), " Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım" **(Buhari, Tevhid,15,50; Müslim, Zikr, 20, 21, 22; Tebve, 1) "Kulum bana kendisine farz kıldığım ibadetlerle yaklaştığı gibi hiçbir şeyle yaklaşamaz. Ne var ki kulum bana nafilelerle de yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu sevinceye kadar. Ben onu sevdiğim zaman ise onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Artık o, benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür. " **(Buhari, Rikak, 38)**" Kulun Allah'a en yakın olduğu zaman gecenin son yarısıdır". **(Tirmizi, Davaat, 119)** "Allah'ın kuluna en yakın olduğu hal secde halidir." **(Müslim, Salat, 215; Ebu Davud, Salat, 152)** "Bir defasında sefer halinde iken ashap tekbir seslerini fazlaca yükseltince Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kendinize acıyınız. Şüphesiz siz ne bir sağıra, ne de uzakta bulunan birine dua ediyorsunuz. Sizin dua ettiğiniz zat işiten ve yakındadır. O size bineğinizin boynundan daha yakındır." **(Buhari, Daavat, 50; Müslim, Zikr, 44; Ebu Davud, Salat, 361; Müsned, IV, 394, 402, 403)** Binaenaleyh müellif Allah'a yaklaşmayı ve kul ile Allah arasında bulunması arzu edilen ve Allah'ın abid ve veli kullarının gözlerinin nuru olan yakınlığı engelleyen manilerin kalkmasını istemeyi istihza, yani karşı karşıya gelmeyle ifade etmiştir. Bunun esası, kulun kendisini tamamen Allah'ın huzuruna ve önüne vermesi; ona sırtını dönüp ondan yüz çevirerek uzaklaşan; itaat ettiği kimseye sırtını dönen, ondan kısmen de olsa uzaklaşan kimselere benzememektedir.

Allah'a yakın olmak, ancak o hali yaşayıp tatmak ile idrak edilebilir. Bu hal, en güzel bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.v) 'in hadislerinde ifade edilmiştir. Tasavvuf erbabının konuyla ilgili en gerçekçi tarifleri şudur: Kulun, ta'zimin hakikatine ermeğe engel olan manilerin kaldırılması suretiyle Allah'a yaklaşmasıdır. Nitekim bu manaya bir işaret olarak müellif: "O'nu ta'zim etmek suretiyle onunla olmak, kendini ona vermek" tabirini kullanmıştır. Aslında bu hali tam olarak anlamak isteyen kimsenin, Allah'ın el- Batın ve el- Karib isimlerinin manasını anlaması, kalbini O'nun sevgisiyle doldurması ve dilini daimi surette O'nun zikriyle meşgul etmesi gerekir. Böylece kul kendisine vermek için uğraştığı, uğruna çalıştığı fena mertebesine ulaşmış olur.

Eğer kul orta derecede bir fenaya, yani masivayı müşahade etmekten fena bulmaya gayret ederse, kalbinde Allah'tan başka bir şeyin müşahedesi kalmaz; suretler ortadan kalkar, işaretler yok olur; ezelden yok olan fani, kadim olan ise baki olur. Kul bu makamda fena sebebi olan şeye istemeyerek değil, istek ve arzu ile icabet eder. Çünkü bu makam kendisinde saygı ve sevginin yakınlaşması ile karıştığı, fena makamını isteyenlerin son durağı olan bir makamdır.

---

boyun eğmek ve itaat etmek manasına gelen ve noktalı hâ harfiyle yazılan istihza fiili olarak kullanmıştır. Musannifin bu kelimeyi metinde görüldüğü şekilde tefsir etmesi, bu kelimeyi noktalı hâ ile yazılan şeklinde kaydeden bir Menazil nüshasına rastlanmamış olması sebebiyledir." Fakat Reşid Rıza'nın bu yorumu mutasavvıfların Arapça'nın dil özelliklerine uymada titizlik gösterdiklerini kabul etmemiz halinde geçerlidir. Oysa ki mutasavvıflar böyle bir titizlik göstermez, Arapça ile en ufak bir bağı bulunmayan terimleri kullanmaktan çekinmezler. İbn Kayyim'in (ra) *Menazilu's-Sairin*'in sahih ve sağlam bir nüshasını elinde bulundurma hususunda son derece hassas olduğu şüphesizdir.

Şayet kul yüksek derecedeki fenaya, yani masivayı murad etmekten fena bulmaya gayret ederse, kalbinde Kur'an ve sünnete dayalı olan şer'i muradla çatışan bir murad kalmaz, aksine her iki murad birleşir; Allah'ın murad ettiği şey aynı zamanda kulun da muradı olur. İşte halis sevginin esası da budur. Burada doğru birleşme hasıl olur. Doğru birleşme ise muradda olur, irade veya murad edende değil.

O halde saliklerin ayaklarının çoğu kez kaydığı, vecd ehlinin anlayışlarının saptığı bu noktadaki inceliği iyi düşün!

Bu makamda,ezelde mevcut olmayan (masiva) irade, tercih, muhabbet, ta'zim, korku, ümit ve tevekkül bakımından hakikat noktasında fani olurlar, ezeli olan (Allah) ise baki kalır. Burada Allah ile kul arasındaki vasıtalar hakikat olarak kalkar; kul en ileri derecedeki muhabbet ve taziminin peşinden, rabbi ile karşı karşıya, bir araya gelir.

Bu makamda kul muhabbete, fena bulma sebeplerine istemeyerek değil, kendi arzu ve isteğiyle icabet eder, hatta kalbi, hiç bir boş yer kalmayacak şekilde sevgiyle dolu olan bir aşığın kalbi ve gönlünün, sevgililerin en mükemmeli, en üstünü, sevgiye en layık olan sevgilisine kapıldığı gibi ona kapılır.

Bu fena hali, tazim ve yakınlaşma ile karışmış olan yüce bir sevgi, sevilenin muradı dışındaki muradları başka hiçbir sevgili ve onun muradı kalmayacak şekilde kalpten silmek neticesini doğurur. İşte Allah'a ve O'nun ipine sarılmanın hakikatı ve esası da budur. Allah Müstean'dır.

"O'na yaklaşmak, sadece onunla meşgul olmak" sözüne gelince, yani Cenab-ı Hakk'a yaklaşmının kulu masiva ile meşgul olmaktan alıkoyar demektir. Allah'a yaklaşamın asıl manası budur. Nitekim bir devlet başkanına tam manasıyla yakın olan, ona yönelen, onunla konuşan kimse ondan başka hiçbir şeyle asla meşgul olmaz. Tıpkı bunun gibi, kul Allah'a yaklaşıp O'na yakın olduğu ölçüde onunla meşgul olur.

FİRAR (KAÇIŞ) MERTEBESİ

Allah Teala: "O halde Allah'a kaçın" (Zariyat, 50) buyurmaktadır. Firar lugatte bir şeyden bir başka şeye kaçmak manasına gelir. Firar said ve şakilerin firarı olmak üzere iki türlüdür.

Saidlerin firarı Allah'a kaçmak yani koşmak, şakilerin firarı ise Allah'tan uzaklaşıp başkasına kaçmaktır.

Allah'tan yine O'nun zatına kaçmak O'nun dostlarının firarıdır. Nitekim "Allah'a kaçın" ayetini İbn Abbas "O'ndan yine O'na kaçın, O'na itaat edin", tarzında tefsir ederken, Sehl b. Abdullah "Masivadan Allah'a kaçın demektir" diye tefsirde bulunmuştur. Bazı müfessirler de "Yani Allah'ın azabından, O'na iman ve itaat ederek mükafatına kaçın demektir" demişlerdir.

Menazil müellifi bu konuda şöyle der: "Firar fanilerden ezeli olana kaçmaktır. Firar üç mertebedir. Birincisi avamın firarıdır ki azim ve gayretle cehaletten ilme, gayret ve azimle tembellikten çalışmaya, tevekkül ve ümit ile darlıktan genişliğe kaçmaktır."

Müellif "fani" kelimesiyle mahlukatı, "ezeli olan" ile de "Allah'ı" kasd etmektedir.

"Avam'ın azim ve gayretle cehaletten ilme firarı" cümlesini ele alalım. Cehalet iki türlüdür: Hak ve faydalı olanı bilmemek ve bilmenin gereği ve neticesine uygun olarak amel etmemek. Hem bilmemek, hem de bilmenin neticesine uygun olarak hareket etmemek lugat, örf, şeriat ve hakikat noktasından cehalettir. Nitekim kendisine "Bizimle alay mı ediyorsun?" diyen kavmine "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" (Bakara, 67) diyerek cevap veren Musa (as) cehaleti alay etmek manasında ifade etmiştir. Yunus (as) da "Eğer onların tuzağını benden savmazsan onlara meylederim ve cahillerden olurum" (Yusuf, 33) ,yani kendilerine haram kılınan şeyleri işleyenlerden olurum, demiştir. Diğer taraftan Cenab-ı Allah "Allah'ın kabul edeceği tevbe ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir" (Nisa, 17) buyurmuştur. Katade der ki:"Rasulullah (sav)'ın ashabı kendisiyle Allah'a isyan edilen herşeyin cehalet olduğu hususunda icma etmişlerdir." Bir başkası da şöyle demiştir:"Sahabe-i kiram Allah'a isyan eden herkesin cahil olduğu hususunda icma etmişlerdir". Şairin biri de şöyle demektedir:

Şimdi, kimse bize bir cahillik etmeye kalkmasın.
Cahillerin cehlinin üstüne kalkıp bir cahillik de biz etmeyelim.

İlmin gereğinin yapılmamasına cehalet denmesinin sebebi ya kişinin ilminden istifade etmeyip bir cahil gibi davranması yahut da o fiilin sonundaki kötü akıbeti bilmemesi sebebiyledir.

Avamın bu noktadaki firarı her iki cehaletten de kaçmak yoluyla olacaktır. İlimde cehaletten firar, marifet ve basiret tarzında ilmi tahsil etmeye, amelde cehaletinden firar da gerekli çabayı göstermeye, salih amel işlemeye çabalamaktır.

"Gayret ve azimle tembellikten çalışmaya" gelince bu da tembelliğin sesine kulak vermekten amel ve gayret sesine azim ve gayretle icab etmek suretiyle kaçmaktır.

Buradaki gayretle azim arasındaki farkı şöyle ifade edebiliriz: Gayret işi doğru yapmak, bu konuda azami gayreti sarfetmektir. Azim ise iradeyi doğru tutmak ve onu tam olarak kullanmaktır. Nitekim Cenab-ı Allah da şu ayetlerde emirlerinin tereddüt ve isteksizlikle değil, tam bir ihlas, azim ve gayretle ele alınmasını emretmektedir: "Size verdiğimizi kuvvetle tutun"(Bakara, 63), "Öğüte ve herşeyin açıklanmasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara yazdık. Öyleyse bunları kuvvetle tut" (A'raf, 145) ve "Ey Yahya, Kitab'ı kuvvetle tut.." (Meryem, 12). Yani gayret, çaba ve azimle tut. Emirleri çekinerek ve tereddütle tutanlar gibi tutma.

"Tevekkül ve ümitle darlıktan genişliğe kaçmaya" gelince bunun manası da şudur: Bu dünyada kişi insanın bizzat kendisiyle ilgili olan veya kendisi ya da ilgilendiği kimselerin yararları ile ilgili olan, malına, bedenine, ailesine ve düşmanına yönelen olaylar sebebiyle üzüntü, keder ve korkular duyar ve böylece göğsü daralır (içi sıkılır). İşte insan bu noktada bütün bunlardan doğan darlıktan (iç sıkılmasından) Allah'a dayanma, O'na güvenme, O'nun kendisine iyilik edeceğini umma, lutuf ve merhametini ümid etme tarzındaki genişliğe kaçmalıdır. Avamın "Allah ile olunca hiçbir keder kalmaz" sözü ne güzeldir. Cenab-ı Allah'ın şu fermanı da bu hususu gayet açık olarak ifade eder: "Kim Allah'tan korkarsa (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır. Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır." (Talak, 2-3) Bu ayetin tefsiri sadedinde Rabi b. Huseym şöyle demiştir: "Allah insanlara zor gelen herşeyde bir çıkış yolu yaratır." Ebu'l -Aliye de şöyle demiştir: "Buradaki 'çıkış yolu', her türlü zorluktan, dünya ve ahiret zorlukları ve sıkıntılarından çıkış yolu demektir. Çünkü Allah kendisinden korkan kimse için, insanların dünya ve ahirette başlarına gelmesinden korktukları her türlü zorluk ve sıkıntıdan çıkış yolu yaratır." Hasan Basri ise, bu ayette geçen çıkış yolunun Allah'ın yasaklamış olduğu şeylerden çıkış yolu olduğunu söyler. Öte yanda Allah Teala "Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter" (Talak, 3) yani kendisine güvenenin dert ve tasalarını, onu üzen şeyleri defetmeye kafidir, buyurmaktadır. Ayette geçen "hasb" kelimesi "yeter, kafi" manasınadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen "Hasbünallah" (Tevbe,58) kelimesi de "Allah bize yeter" manasınadır.

Kul, Allah'a karşı hüsn ü zan beslediği, O'na iyi ümit beslediği, O'na doğru olarak güvendiği sürece, Allah onun kendi zatı hakkındaki düşüncesini asla boşa çıkarmaz. Çünkü O, hiç kimsenin ümidini boşa çıkarmaz, hiç kimsenin amelini zayi etmez. Müellif Allah'a güvenme ve O'nun hakkında hüsn ü zan besleme halini "genişlik" olarak ifade etmiştir. Allah'a imandan sonra kalp için Allah'a güvenmek, O'na karşı iyi ümit beslemek O'nun hakkında hüsn ü zan taşımaktan daha fazla bir genişlik hali yoktur.

Menazil müellifi şöyle devam eder: "Havassın firarı haberden müşahedeye, şekillerden özlere, hazlardan tecride kaçmaktır."

Bunun manası şudur: Havastan olan müminler imanlarının salt habere dayalı olmasına razı olmazlar; haberden, kendisinden haber verileni müşahede etme makamına yükselir; haberle ilgili yakinî ilimden (ilme'l- yakin), müşahede ile yakini görme (aynel-yakin) mertebesine yükselmek isterler. Nitekim Hz. İbrahim (as) de "Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Allah bana inanmıyor musun dedi. (O da) hayır (inandım), fakat kalbim kuvvet bulsun diye (görmek istiyorum) dedi" (Bakara, 260) mealindeki ayette belirtildiği üzere, Allah'tan ilmel-yakin derecesinden ayne'l-yakin derecesine yükselmeyi talep etmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v)'in "Biz şüphe duymaya, Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster diyen İbrahim'den daha müstahakız" (Buhari, Ehadisu'l- enbiya, 11; Müslim, İman, 238) hadisiyle ifade etmek istediği mana da budur. Aksi halde haşa ne Hz. Muhammed (s.a.v) ve ne de İbrahim (as) bir şüpheye sahip değillerdi. Binaenaleyh, Hz. Peygamber sadece bu terakkiyi ifade buyurmuştur.

Yukarıdaki hadis-i şerifin izahı sadedinde bir ikinci görüş daha vardır. Buna göre hadis olumsuzluk manası ifade etmektedir. Yani "İbrahim söylediği o sözü söylerken şüphe içinde değildi, biz de şüphe içinde değiliz. Şayet onun o isteği bir şüpheden dolayı olsaydı, biz o hususta ondan daha önce gelirdik. Ne var ki o, isteğini, taşıdığı bir şüpheden dolayı değil, kalbi kuvvet bulması için istemiştir" demektir. Bu da isabetli bir görüş ve izah tarzıdır.

Dolayısıyla, bu husustaki mertebeler üçtür. Kul önce haberle ilme'l- yakin elde eder. Sonra kendisinden haber verilen şeyin asıl mahiyeti kalp veya gözüyle müşahede eder, böylece o husustaki ilme'l yakin'i ayne'l-yakin olur. Daha sonra, insan o şeyle bir araya gelir ve ona dokunur; böylece ilme'l- yakin, hakka'l- yakin mertebesine yükselir. Mesela bizim şu anda cennet ve cehennemle ilgili bilgimiz ilme'l- yakindir. Mahşer günü cennet müttakilere, cehenem de isyankarlara gösterilip de onu gözleriyle gördükleri zaman, ilme'l-yakin mertebesinden ayne'l- yakin mertebesine geçilmiş olur. Nitekim "Sonra onu yakin gözüyle (açıktan açığa) göreceksiniz" (Tekasür, 6-7) mealindeki ayet-i kerime bunu ifade etmektedir. Daha sonra, cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdikleri zamanki bilgimiz ise hakka'l-yakin mertebesidir. İleride yeri geldiği zaman bu konu hakkında inşaallah daha geniş bilgi vereceğiz.

"Şekillerden özlere kaçmak" sözüne gelince, müellif burada şekiller kelimesiyle ilim ve amellerin zahirlerini, özlerle de iman hakikatlerini, zevk ve meyvelerini, kalbi hallerini murad etmektedir. Kul burada, doğru ilim ve amel icra etmekten marifet ve huşua, sırra firar eder. Çünkü zühd yolunun kararlı yolcuları, amellerin maddesi ve zahirleriyle yetinmez, ancak onların ruh ve hakikatlerine önem verirler. Onları ancak Allah'ı bilmek tatmin eder. Bu onların ibadetteki hedefleridir.

Allah'ı bilmek bazı yol kesici (eşkiya) ve Sofiyye zındıklarının iddia ettikleri gibi, ibadetin zahirini terk etmeyi gerektirmez, aksine onların ibadetlerinin hakikatlerini, kulluğun sırlarını, Allah'a itaatın ruhunu öğrenmelerini sağlar. Bu mertebede bulunan kimselerin ibadetten elde ettikleri şey, konuşan bir kimsenin ne demek istediğini açıkça, ima, tenbih ve işaret yollarından her biriyle anlayan kimsenin elde ettiği şeye benzer. Bu seviyeye gelmeyenlerin ibadetlerden payı ise bir şeyi anlamadan, ne manaya geldiğini bilmeden, ezbere okuyan kimsenin o fiilinden elde ettiği pay gibidir. Onlar ibadete daha muhtaçtırlar. Çünkü o bilgi ve hakikatlere ancak bu yolla ulaşabilmişlerdir. Binaenaleyh ilim, marifet, amel ve hal olarak O'na kullukta bulunmayı sürdürmeleri zorunludur, onun yerine başka bir şeyi ikame etmeleri asla sözkonusu değildir.

Ancak sofiyyeye intisap etmiş olan zındık ve yol kesiciler (eşkıya), bu çizgiden sapmış bulunmaktadırlar. Çünkü o kimseler ibadetlerin suret, şekil ve zahirlerinin değil, hakikat ve ruhlarının önemli olduğunu iddia ederek şöyle demeye koyulmuşlardır: "Biz bütün gücümüzle ibadetlerin hakikat ve amacına yöneliyoruz. Bizim, ibadetlerin şekil ve zahirlerine ihtiyacımız yoktur. Hatta ibadetlerin şekil ve zahirleriyle meşgul olmak, araçla oyalanarak amaca ulaşamamak, dolaylı olarak matlup olan bir şeyle oyalanıp bizzat matlup olanı kaçırmak demektir." Bunlar şu noktada yanılmışlardır. Sadece ibadetlerin şekil ve zahirini icra eden, onların hakikat, ruh ve maksatlarına nüfuz edemeyen kimseleri görmüş, öte yandan kendilerini de onlardan daha şerefli, hedeflerinin daha yüksek olduğunu; onların kabukla, kendilerinin ise özle meşgul olduklarını düşünmüşlerdir. Onların eksikleri ve bunların da aşırılıklarından doğan sonuç ise inkar olmuştur.

Kısacası birinciler ibadetin sır, maksat ve hakikatini, ikinciler ise şekil ve suretini kaldırmışlardır. İkinciler ibadetin şekil ve zahirini icra etmeksizin, onun hakikatine ulaşacaklarını sanmışlar, fakat ancak küfür ve zındıklığa ulaşabilmiş, peygamberlerin Allah katından getirmiş oldukları kesin olarak bilinen esasları inkar etmişlerdir. Bunlar kafir, zındık ve münafıkturlar, ötekiler ise eksik ve kusurludurlar. Ancak bu iki unsuru, şekille özü birleşitirenler ilahi teklifin organlardan önce kalbe yöneldiğini, organların olduğu gibi kalbin de yapması gereken kulluklar bulunduğunu, kalbin kulluğunu icra etmesiyle organların kulluğunu ifa etmesinin aynı şeyler olduğunu; kulluğun en olgun derecesinin hem melikin hem de onun askerlerinin kulluklarını yerine getirmeleriyle mümkün olduğunu kabul ederler.* İşte bu iki şıkkı birleştirenler iman, ilim ve marifet ehlinin havassıdırlar.

"Hazlardan tecride kaçmak" sözüne gelince bununla nefsin her türlü zevklerinden kaçmak murat edilmektedir. Aslında nefsin zevklerini ancak Allah'ı, O'nun muradını, kul üzerindeki hakkı ile nefis, nefsin hal ve marazlarını bilmeye önem veren kimseler bilebilirler. Burada şunu da belirtelim ki, bazı kimseler için birer yüce maksat olan nice fiiller, bazı kimselerin kendilerinden Allah'a istiğfar ettiği, Allah'a sığındığı, kendileri ile maksatları arasında engel olarak gördüğü zevklerdir.

Özetle, zevk her ne olursa olsun, Allah'ın kuldan istemiş olduğu dini hususların dışında kalan şeylerdir. Zevk, haram, mekruh Allah'ın yapılmamasını daha çok sevdiği mübah ve müstahap fiiller olmak üzere çeşitlere ayrılır. İnsan buradaki inceliği ancak Allah, O'nun emirleri; nefis, O'nun sıfat ve hallerine dair derin bilgi sahibi olmak makamına yükseldiği zaman fark edebilir. İnsan bu makama çıktığı zaman zevki, haktan ayırır; zevkten soyutlanmaya çalışır. Pek çok insan bunu başaramaz. Çünkü onlar Allah'a kendi zevkleri ve O'ndan elde etmek istedikleri muratları için ibadet ederler. Salt kulundan istediği için Allah'a ibadet etmeye gelince şair bunu şöyle dile getirmiştir:

O, insanlardan peygamber ve sıddıklar dışında kimseye verilmemiş bir makamdır.
Gerçek zühd, bize bazı şeyleri mübah kılan muhkem ayetlerde gösterilenlerde değil, o makamda gösterdiğin zühddür.
Sıdk, sırf Allah emrettiği için yapmadaki bağlılığın; ihlas da, basiret sahibibi riysen onu kurtarmandır.
Keza basiret sahiplerinin tevekkülü amellerini o lekeden temiz tutmalarıdır.
Onların tevbeleri de böyledir. Onlar daima tevbe ederler veya çukura düşerler.

Özet olarak, tecrid sahibi olan mümin, Allah'tan başka hiçbir şeye kanaat etmez, Allah'tan başka nail olduğu hiçbir şeye sevinmez, O'ndan başka kaybettiği hiçbir şeye üzülmez. Herhangi bir şerefli makamla, kendisi ve insanların nezdinde ne kadar büyük olursa olsun, kifayet etmez; ancak Allah ile kifayet eder, ancak O'na muhtaç olur, ancak O'nun rızasına muvafakat etmekle sevinir, ancak O'nun bir teveccühünü kaybettiği için üzülür; ancak O'nun gözünden düşmekten, O'nun kendisinden gizlenmesinden korkar. Onun bütün işi Allah ile, O'nun için ve O'nunla beraber olur. Daima O'na doğru yürür. Karşısına O'nun bayrağı dikilmiştir; O'na doğru koşar. Sırf O'nun isteğini görür ve O'nun için amel eder. Zevkler " bana gel.."diye onu çağırır. O ise "ben öyle birini istiyorum ki, onu kazandığım zaman, her şeyi kazanırım onu kaybettiğimde ise herşeyi kaybederim" diye cevap verir. O, Allah ile beraber iken masivadan, masiva ile meşgul iken nefsinden, ibadet ederken ise zevkinden soyutlanmıştır. Yani ibadetle bağdaşmayan zevkten arınmıştır. İbadete yardımcı durumundaki zevkler ise onları tatmak ne ibadetin derecesini alçaltır ve ne de kulu rabbinin gözünden düşürür.

---

*Melik ile kalbi, onun askerlerin ile de vücuttaki organları kasdetmektedir. Nitekim hadiste de "Şunu bilin ki, bedende bir et parçası vardır. O iyi olursa bütün beden iyi olur, o bozuk olursa bütün beden bozulur. İşte o kalptir" buyurulmuştur. (Buhari, İman, 39; Müslim, Müsakat,107)

Bu hususda pek çok şeyh yanılmış ve böyle bir zevki murad etmenin bir noksanlık olduğunu sanmışlardır.

Gerçek zevk iki türlüdür: İbadetle uyuşmayan zevk ve ona yardımcı olan, destekleyen zevk. Bunlardan birincisi yerilen, ikincisi ise makbul olan zevklerdir. İkinciyi tatmak, kulluğun tamamlayıcı unsurlarındandır. Bu başka, birincisi başkadır.

Hâssu'l- Havassın Firarı

Menazil müellifi şöyle der: "Hâssu'l- havassın firarı Cenab-ı Hakk'ın aşağısında olanlardan Cenab-ı Hakk'a firar etmek, sonra bu firarı müşahede etmekten Hakk'a firar etmek, en sonunda bu firarı müşahede etmekten de firar etmektir".

Bu da müellifin müşahededen de fena bulmayı saliklerin varacakları son nokta olarak görme prensibine dayanmaktadır. Burada da salik önce halktan Hakk'a firar eder. Bu firarla, kendisine kaçtığı zatın eşsizliğini müşahade eder. Geriye O'ndan başka bir tek şey kalmıştır; o da firarını müşahede etmektir. Onu bütün mahlukatı müşahade etmekle bir tutar. Ve ikinci adım olarak o firarını müşahede etmekten de firar eder. Bu ikinci firarla kendisiyle bütün mahlukat arasındaki bağlar kopar. Artık bir tek şeyi vardır; firarını müşahade ettiğinden firarını müşahede etmesi. Üçüncü bir adım daha atar ve firarını müşahede etmekten de firar eder. Ve işte o zaman Allah'tan başka herşeyle bağlarını koparmış olur.

Daha önce firar konusunda bir takım açıklamalar yapmış bulunuyoruz. Orada da belirttiğimiz üzere hassu'l- havassın bu mertebesi mertebe ve makamların en yükseği ve kemalin son noktası değildir. Onun üstünde, ondan daha yüksek, daha şerefli bir makam ve mertebe vardır. O da salikin kendi firarını, kendisinin Allah ile, O'ndan ve O'na doğru olduğunu müşahede etmesidir. Müşahede ettiği her şeyle kulluk vazifesini eda etmesi; O'nunla O'ndan ve O'na firar ettiğini müşahade etmesidir. Bu makam ise kamillerin makamıdır. Allah Müstean'dır.

RİYAZET MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de riyazet mertebesidir. Riyazet, nefsi doğruluk ve ihlasa alıştırmaktır. Müellif, Menazil'inde bu hususta şöyle demektedir. Riyazet nefsi, doğruluğu kabul etmeye alıştırmaktır. Riyazet ile iki mana murat olunur: Birincisi, doğruluğu, söz, fiil ve iradelerinde kendisine arzettiği zaman, nefsi kabul etmeye alıştırmaktır. Bunun neticesi olarak, nefse doğruluğu arz ettiği zaman, onu kabul eder ve ona boyun eğer. İkincisi kulun kendisine arz edilen hakkı kabul etmesidir. Nitekim Cenab-ı Allah "Doğruyu getirene ve onu doğrulayanlara gelince: İşte müttakiler onlardır" (Zümer, 33) buyurmaktadır. Binaenaleyh, sadece senin doğruluğun kafi değildir. Ayrıca doğruları tasdik etmen de gereklidir. Çünkü pek çok insan vardır ki, kendileri doğru oldukları halde kibir, haset veya diğer bazı şeyler onların doğruyu getirenleri tasdik etmelerine engel olur.

Müellif şöyle der: "Riyazet üç mertebedir. Birincisi avamın riyazetidir ki, o da ilimle ahlakı güzelleştirmek, ihlasla amelleri temizlemek ve davranışlarda haklara riayet etmekten ibarettir."

"İlimle ahlakı güzelleştirmek" tabirine gelince bunun manası şudur: İlmin sonucuna uyarak, ahlakı düzeltmek ve temizlemek. Yani, kulun zahirî ve batınî bütün hareketlerini daima ilmin icabına uygun olarak yapması; zahir ve batınının hareketlerinin şeriat ölçeğiyle tartılmış olmasıdır.

"İhlasla amelleri temizlemeye" gelince, onu Allah'tan başka bir etkenin karışmasından korumaktır. Yani, muradı tek kılmak, ona etken olan sebebi soyutlamaktır.

"Davranışlarda haklara riayet etmeye" gelince, bu da sana emredilmiş olan Allah ve kul haklarını tam ve eksiksiz olarak yerine getirmendir. Hak sahibine son derece samimi davranman, onu tam olarak razı etmen; onun hamd ve şükrünü kazanmandır.

İşte bu üç husus nefse son derece ağır geldiği için, onları işlemesi riyazet olarak kabul edilmiştir. Ancak onlara alıştığı zaman, o hususlar onda bir huy haline gelecektir.

Müellif şöyle der: "Havassın riyazetleri ise ayrılmaya son vermek, geçtiği makama yönelmeyi kesmek ve ilme uygun hareket etmektir."

"Ayrılmaya son vermek" kalbini Allah'tan ayıran şeyleri ortadan kaldırıp bütünüyle O'nunla meşgul olmak, her şeyiyle O'na yönelmek, bütün kalbiyle O'nunla birlikte olup O'ndan başka herhangi bir şeye iltifat etmemektir.

"Geçtiği makama yönelmeyi kesmek" salikin o makamın feyiz ve lezzetini, kendisini güzel bulmakla meşgul olmaması; o makamın kendisinin daha ileriye gitmesine mani olmasından korkarak, ondan kaçınıp Allah'a yönelmesidir. Çünkü aksi halde tek düşüncesi o makamı korumak olur. Onun üstünde bir makama çıkmak için ne güç ve ne de gayret sarfeder. İlerleme gayreti olmayan bir kimse ise, hiç farkında olmadan geriye gider. Çünkü ne tabiatta, ne de seyr ü sulûkte durmak diye bir şey yoktur. Ya ileriye veya geriye gidiş vardır. Binaenaleyh, başarılı bir salik hiçbir zaman arkasına bakmaz; o ancak önünden çağıranın sesine kulak verir.

"İlme uygun hareket etmeye" gelince bu da, ilmin sonucu nereye götürürse onunla birlikte gitmek, o nereye akarsa onunla birlikte akmaktır. Yani, ilme boyun eğmek, ona ne düşünce, ne zevk ve ne de hal ile karşı çıkmamak, o nereye giderse onunla birlikte gitmektir. Salikin bu noktada yapması gereken şey, ilmi, yaşantısına egemen kılmak, ona karşı gelmemektir. Fakat, bunu başarmak, azim sahibi havas kimseler müstesna tutulursa, son derece zordur. Zaten böyle olduğu içindir ki riyazet türleri içine girmiştir.

Nefis ne zaman buna alışırsa bu artık onun için bir ahlak haline gelir. Ne var ki birçok salik, bir parıltı gördüğü veya kendisine bir hal yahut da bir zevk vaki olduğu zaman, ilmi arkasına atıp terk eder, kendi halini ona hakim kılar. Ancak bu, Allah yolundan sapan, eğrilik güden yozlaşmış saliklerin halidir. Onun için,istikamet sahibi mürşitler daima ona yapışmayı emretmişlerdir.

Hassu'l- Havassın Riyazeti

Müellif şöyle der: " Hassu'l- havassın riyazeti müşahadeden soyutlanıp cem (Allah'la olma) makamına yükselmek, zıtlıkları aradan kaldırmak, karşılıklarla alakayı kesmektir."

"Müşahadeden soyutlanmak" iki nevidir: Birincisi Allah'tan başkasına (masivaya) iltifattan soyutlanmak, ikincisi masivayı görmek ve müşahede etmekten soyutlanmaktır.

"Cem makamına yükselmek" ise ayrılık manalarından, zatî cem'e yükselmektir. Bu da iki hususu ihtiva eder: Birincisi fiillerin ayrılığından, onların kaynaklarının birliğine yükselmektir. İkincisi ise, isim ve sıfatların münasebetlerinden, zata yükselmektir. Çünkü mutasavvıflara göre isim ve sıfatların münasebetlerinden soyutlanıp, sadece zatı müşahede etmek, asıl cem makamında bulunmaktır. Ne var ki, bu nokta da pek çok ayağın kaydığı ve inançların saptığı bir noktadır. Onun için,iyice anlatılması gereklidir. Biz diyoruz ki:

Ayrılık varlıkta ayrılık, isim ve sıfatların manalarında ayrılık olmak üzere iki türlüdür. Cem (bütünlük) de kevni ve zati olmak üzere iki türlüdür.

Kevni hükümde cem', varlıkların tümünün kaza- kader ve hükümde bütünleşmeleridir. Zati bütünlük ise isim ve sıfatların zatta toplanmasıdır.

Zat: İsim ve sıfatları toplayan bir tek varlıktır.

Kader, hükme bağlanan (kader) ve işlenen (kaza) her şeyi içine almaktadır. Müşahede ise bu ikisi üzerinde dolaşır.

Kainatın Allah'ın kaza ve kaderinde toplanmış olduğunu müşahede etmek, her ne kadar hak ise de, makam ve ihsanların en yüksek derecesi olmak şöyle dursun, kişiye ziyade bir iman bile bahşetmez. Böyle bir müşahedede fena bulmanın en son sınırı, rububiyet tevhidinde fena bulmaktır. Ne var ki, mutlaka bulunması gereken bu nokta, tek başına hiçbir şeye yaramamaktadır.

İsim ve sıfatların zatın birliğinde toplanmış olduklarını müşahede etmeye gelince, bu, doğru, haddi zatında vakıaya mutabık olan bir müşahededir.

İsim ve sıfatların ayrılığından ve onların münasebetlerinden ayrı olarak zatın birliğine yükselmeye gelince bu da en son sınırı sayılıp sahibinin kalbinin yetersiz kalmasından dolayı, mazur görülebilir. Fakat o bütün isim ve sıfatlardan ve onların münasebetlerinden soyutlanmış olarak o zatı müşahade etmesinden dolayı asla övülmez.*

---

*Bu mutasavvıfların vahdet-i vücud yolunda atmış oldukları ilk adımdır. Çünkü onlara göre ilahi hakikat ilk mertebesinde ne bir isimle isimlendirilir, ne de mutlak olarak herhangi bir sıfatla vasıflandırılabilir. İşte bu anlayış onlara göre tecriddir. Onların bu görüşlerini Menazil müellifinin sözleri ile birlikte değerlendirmek gerekir.

Aslında böyle bir yükseliş kişiye hangi imanı verir, hangi marifeti kazandırır ki? O olsa olsa tıpkı ilim ve itikadı nefyetme gibi, bir müşahede nefyi olabilir. Müşahede açısından bu yükseliş, Cehmiyye'nin haberleri nefyetmesi ile aynı kapıya çıkmaktadır. Aralarında şu kadar bir fark vardır: İlm ve itikadın iptali haddi zatında vakıaya aykırıdır, Allah'a iftira, O'nun müstehak olduğu kemal ve celal sıfatlarını, güzel isimlerinin manalarını inkar etmektir. Müşahededen yükselişteki iptal ise, burada zat-ı ilahiyede toplanma (cem), O'na iman ve varlığını itiraf çizgisini korumakla birlikte bir yükselmedir. Dolayısıyla, bu tür yükselme ayrı, Cehmiyyenin ilim ve itikadı nefyetmeleri ayrı şeydir.

Kemal mertebesi, hadiseyi olduğu gibi ve zat-ı ilahiyyenin celal ve kemal sıfatlarıyla mevsuf olduğunu müşahede etmektir. Kul, ilahi isim ve sıfatların manalarını ne kadar çok müşahede ederse kendisi de o kadar kamil olur.

Ancak bazen mücerret kılınmış olan ilahi zatta fena bulan salik için içe doğan şeylerin kuvveti ve kendisinin de zayıflığı sebebiyle isim ve sıfatların manalarını müşahede etmek imkansız hale gelebilir.*

İşte ey salik, bu hususu iyi düşün ve ona hakkını tam olarak ver. Fena ehli kimselerin keşf ve zevk tarzında içine düştükleri çelişki, seni zattâ fena bulmaktan alıkoymasın. Biz böyle bir fenayı inkar değil, ikrar ediyoruz. Ancak, her şeyin bir makamı ve yeri vardır. Tevfik Allah'tandır.

"Zıtlıkları aradan kaldırmak" ise iki manaya gelebilir: Birincisi cem'i müşahede etmesine zıt olan ayrılıkları kaldırmaktır ki bu kendi muradıdır. İkincisi ise kendi iradesine zıt olan iradeler ve Allah'ın muradına zıt olan muratlardır. Bu, birinciden daha olgun ve daha yüksek bir manadır.

"Karşılıklarla alakayı kesme" ye gelince bu, ibadetleri bir karşılık ve bir istek için yapmaktan soyutlanıp, onları sırf Allah için yapmaktır. Kuluna hiçbir karşılık vermese bile, O'nun ibadete layık olduğunu kabul etmektir. Çünkü O, bir sebep, bir karşılık ve bir istek için değil, kendi zatı itibariyle ibadet olunmaya layıktır.

Bu da soyutlanılması gereken bir mevkidir. Aslında ibadet eden müminin karşılık düşünmesi zorunlu ve tabii bir şeydir. Burada bilinmesi gereken, ne tür bir karşılık beklendiğidir. Mesela sadakatle Allah'ı seven, herhangi bir karşılık düşüncesinden kurtulan bir kul, aslında karşılıkların en büyüğünü istemekte ve onun için çalışmaktadır. Bu karşılık, Allah'a yakın olmak, O'na vasıl olmak, O'nunla meşgul olarak masivadan alakayı kesmek, O'nun sevgisini kazanmanın ve O'na kavuşmayı arzu etmenin lezzetiyle zevk almaktır. Bunlar havassın gözardı edemeyeceği, maksat ve amaçlarının en büyüğü olan karşılıklardır. Bu karşılıklar onların ne makamlarına, ne de kulluklarının samimiyetine bir zarar vermez. Hatta en kamil manada ibadet edenler, bu karşılıklara en çok iltifat ve riayet edenlerdir.

Evet, itibar, mal-mülk, dünyevi bir mevki gibi geçici karşılıkları istemek veya cennette huri, köşkler ve çocuklar vb. arzu etmek havassın talep etmiş olduğu karşılıklara nispetle daha değersiz ve kusurlu karşılıklardır ve şayet tek başına istenen karşılıklar olurlarsa, bunların ibadete gölge düşüreceğine şüphe yoktur.

Ancak, kulun en büyük gayesi Allah'a yakın olmak, O'na ulaşmak, O'nun sevgisiyle dolmak ve O'na kavuşmayı arzulamak olur ve diğer mükafatları istemeyi buna ilave ederse, bu hal onun ibadetini hiçbir suretle eksiltmez ve bir kusur getirmez. Nitekim Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde " O'nun (yani cennetin) etrafında döneriz." **(Ebu Davud, Salat, 127; İbn Mace, Dua, 4; Müsned, III, 474, V, 74)** buyurmuş, diğer bir hadisinde ise şöyle demiştir: "Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs (cennetini) isteyin. Çünkü o, cennetin ortası ve en yükseğidir. O'nun üstünde Rahman'ın arşı vardır. Cennetin ırmakları da oradan çıkar." **(Heysemi, X,39, 8)**

---

*Çünkü bu durumda kişi ya aklını yitirdiği veya kör, sağır ve dilsiz olduğu için dini yükümlülükten çıkmış demektir.

Şurası kesinlikle bilinmelidir ki, Firdevs cenneti hassu'l- havassın ve ariflerin meskenidir. Dolayısıyla onların onu istemeleri kullukları için bir kusur, bir eksiklik değildir. Ne var ki, biz "Seferu'l- hicreteyn" adlı eserimizde saliklerin makamlarına dair kusurlardan sözederken, bu konuyu yeterince izah etmiş bulunuyoruz.

Ayrıca müellif "karşılıklarla alakayı kesmek " tabiriyle şu manayı da kasdetmiş olabilir: Allah'ın sana vermiş olduğu nimetleri, bir insanın başka bir insana yapmış olduğu iyilikler gibi, senden beklediği bir karşılık için değil, ancak ve ancak bir lütuf ve ihsan olarak verdiğini müşahede etmenidir. Ancak bizim konumuz kulun davranışları ile ilgilidir. Onun karşılık ve bedelden soyutlanması gibi kendisiyle emrolunduğu soyutlanmakla ilgilidir. Dolayısıyla, müellifin o sözüyle kulun karşılıktan soyutlanmasını murad etmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir.

DİNLEME MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" in mertebe ve duraklarından biri de "işitme" mertebesidir.

İşitme kelimesinin (Arapça) aslı olan "sema'", kelimesi "nebat" gibi masdar bir isimdir. Şu ayetlerde de görüldüğü üzere Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de işitme ve dinlemeyi emretmiş, dinleyen kullların övmüş, onlara müjdeli haberler vermiştir: "Allah'tan korkun ve iyi dinleyin"(Maide, 108), "(Onun öğütlerini) dinleyin, (O'na) itaat edin" (Teğabun, 16), "Eğer onlar, işittik ve itaat ettik, dinle ve bize bak, deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı, daha doğru olurdu" (Nisa, 14), "Müjdele kullarımı: Onlar ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın, kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar akl-ı selim sahipleridir" (Zümer, 17-18), "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun" (A'raf, 204) ve "Rasul'e indirilen (Kur'an)'ı dinledikleri zaman, gördükleri gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürüsün." (Maide, 83)

Öte yandan Cenab-ı Allah kendisinin işittirmesini ve kulların dinlemelerini, onlarda bir hayır bulunduğunu bildiğinin, işittirme ve dinlemenin sözkonusu olmaması halini ise kendilerinde hayır bulunmadığının delili saymış ve şöyle buyurmuştur: "Allah onlarda bir iyilik olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi, onlara işittirseydi de yine yüz çevirerek dönerlerdi." (Enfal, 23). Dinlemeyen ve insanları da dinlemekten meneden düşmanlarından bahsederken de "İnkar edenler dediler ki, bu Kur'an'ı dinlemeyin, (okunurken) gürültü yapın" (Fusilet,22) buyurmuştur.

Dinleme, imanın kalpteki elçisi, davetçisi ve öğretmenidir. Nitekim Kur'an'da "Hiç yeryüzünü de gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahv olanların yerlerini görsünler de) düşünecekleri kalpleri, işitecekleri kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözünü işitsinler)" (Hacc,46) gibi işitip dinlemeyi emreden nice ayetler vardır.

Dinleme aklın esası, imanın temel taşı, öncüsü, arkadaşı ve veziridir. Ancak bu konuda asıl önemli olan dinlenen şeyin ne olduğudur. Pek çok insanın hata, yanılma ve ihtilafa düşmelerine sebep olan da budur.

Dinlemenin esası, kalbi dinlenen şeyin manalarına karşı uyarmak; onu o manaları isteme, sevme veya buğzetme ve istememe suretinde harekete geçirmektir. Bu herkesi yerine ve uyuştuğu şeye sevkeder.

Bazı insanlar kendi tabiatları, nefis ve hevaları ile dinlerler. Onların işittikleri şeyden nasipleri tabiatlarına uygun olan şeylerdir.

Bazı insanlar hal, iman, marifet ve akıllarıyla dinlerler. Bunlara, işittiklerinden kendi kabiliyet ve güçleri nispetinde bir pencere açılır.

Bazı kimseler ise, başkalarıyla değil,sadece Allah'la işitir, dinlerler. Sahih bir kudsi hadiste "benimle işitir, benimle görür", buyurulan kimseler işte bunlardır. Dinleme bakımından en üst seviyede olan ve herkesten daha doğru yolda bulunanlar bunlardır.

Hangi dinlemenin övülecek, hangisinin yerilecek cinsten bir dinleme olduğunu anlamak hususuna gelince, bunun için dinlenenin nasıl bir şey olduğunu, onun hakikat, sebep, gaye ve faydasını bilmek gerekir. Ancak bu hususlar bilindikten sonra, dinleme meselesi tam olarak açıklığa kavuşmuş olur; faydalısı zararlısından, hakkı batıldan, övüleni yerileninden ayırdedilmiş olur.

İşitilen şey üç türlüdür:

Birincisi, Allah'ın sevip razı olduğu, onu dinlemeyi kullarına emrettiği, onu dinleyenleri övüp onlardan razı olduğu şeylerdir.

İkincisi, Allah'ın buğzedip hoşlanmadığı, kendisinden nehyettiği, uzak duranları da övdüğü şeylerdir.

Üçüncüsü ise, mübah kılıp izin verdiği, ne sevip, ne de buğzettiği; o tür şeyleri işitenleri ne övdüğü, ne de yerdiği şeylerdir. Bu tür işitilen şeylerin hükmü aslında mübah olan diğer görülen, koklanan, tadılan ve giyilen şeylerin hükmü gibidir. Kim bu türdeki işitenlere haramdır dese Allah hakkında bilgisizce laf etmiş, O'nun helal kıldığını haram kılmış olur. Kim böyle bir şeyi yapmayı dinî bir esas ve kendisiyle Allah'a yaklaşılan bir ibadet olarak kabul ederse bu da Allah adına yalan söylemiş, O'nun izin vermediği bir din ortaya koymuş ve müşriklere benzemiş olur.

Yukarıda zikrettiklerimizden birinci türe giren şeyleri dinlemek Allah'ın kitabında övdüğü, kendisini emredip işleyenleri medhettiği, yüz çevirenleri ise, zem ve lanet etitği onları hayvanlardan daha aşağı gördüğü, cehennem halkının "eğer biz (onların sözlerini) dinleseydik, yahut düşünüp anlasaydık şu çılgın ateş halkı arasında bulunmazdık" (Mülk, 10) diyeceklerini haber verdiği fiillerdir. Bu tür dinleme, Allah'ın peygamberine indirdiği ayetleri dinlemedir. Bu tür dinleme, imanın kendisinin üzerine bina edildiği esastır. Bu tür dinleme, ayrıca üçe ayrılır: İdrak manasına gelen kulakla dinlemek, anlamak ve düşünme dinlemesi ve anlama icabet ve kabul etme dinlemeleri. Bunların üçü de Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir.

İdrak manasına gelen dinleme mümin cinlerden bahseden "Biz harikulade bir Kur'an dinledik" (Cin,1), "Ey kavmimiz dediler, biz Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve doğru yola götüren bir kitap dinledik" (Ahkaf, 30) mealindeki ayetlerde sözkonusu edilmiştir. Buradaki dinleme kendisiyle birlikte iman ve icabetin de söz konusu olduğu bir idrak dinlemesidir.

Sadece anlama manasına gelen dinleme "sen ne ölülere, ne de arkalarını dönüp giden sağırlara çağrını işittiremezsin" (Rum, 52) ve "Allah dilediğine işittirir; yoksa sen kabirlerde bulununanlara işittirecek değilsin" (Fatır,22) mealindeki ayetlerde zikredilen ve İslamı kabulden yüz çeviren gaflet ehlinin yapmadığı belirtilen dinlemedir.

Bu ayetlerde İslam'ı kabule yanaşmayan kimselerden kaldırılan işitime, anlama manasına gelen işitmedir. Aksi halde, teklife mesned olan genel manadaki işitme, onlar için de söz konusu idi. Keza "Allah onlarda bir iyilik olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi, onlara işttirseydi de yine yüz çevirerek dönerlerdi" (Enfal, 23) mealindeki ayette zikredilen işitme de bu manadadır. Yani, "Allah o kafirlerin kabul ve boyun eğeceklerini bilseydi, onlara anlamayı nasib ederdi" demektir. Halbuki onlar idrak tarzında da işitmişlerdir. "Onlara işittirseydi de yine yüz çevirerek dönerlerdi." Yani "Onlar, boyun eğemez, ondan yararlanmazlardı. Çünkü onların kalplerinde o anladıkları şeyden yararlanmalarına mani olan yüz çevirme ve geri durma sebepleri mevcut idi" demektir.

Kabul ve icabet etmek manasına gelen işitmek ise Allah'ın mümin kullarının sözlerini nakleden şu ayette geçmiştir: "İşittik ve itaat ettik." (Nur, 51) Çünkü burdaki işitme, itaat neticesi veren kabul ve icabet etme manasındaki işitmedir.

Aslında müminlere izafe edilen bu işitme, işitmenin üç türünü de ihtiva eder. Çünkü müminler hakkı hem kulaklarıyla işitip idrak ettiklerini, hem onu anladıklarını ve hem de ona icabet ettiklerini haber vermişlerdir.

Keza, "İçinizde de onları dinleyenler vardı" (Tevbe, 47) mealindeki ayet-i kerimenin manası da "içinizde onların sözlerini kabul eden, onlara icabet edenler vardı" demektir. Bu ayetin tefsiri babında ileri sürülen iki görüşün en sahih olanı budur.

Bazıları bu ayette geçen "dinleyenler" kelimesini "casuslar" olarak tefsir etmişlerse de bu görüş zayıftır. Çünkü Cenab-ı Allah bu ayette münafıkların savaşa çıkmaktan geri durmalarının hikmetini haber vermektedir. Yani "Onların sizinle birlikte savaşa çıkmaları zaaf, bozgun ve askerler arasında fitne çıkmasına sebep olurdu. Nitekim askerler arasında onların sözlerini kabul edip onlara icabet edenler de vardı. Dolayısıyla, onların görüşlerini kabul etme hatasına düşmemeniz için, onların savaşa çıkmaktan alıkonulmuş olmaları, sizin için ilahi bir lütuf ve rahmet olmuştur..." demektir.

Aksi halde, münafıkların İslam ordusu içinde casuslarının bulunmasının, onların savaştan geri durmalarının hikmetini anlatmak ile hiçbir ilgisi olmaz. Onların casuslarının onlardan biri olduklarında şüphe yoktur. Cenab-ı Allah, ordu içinde bozgun ve fitne çıkarmamaları için, münafıkları savaşa çıkmaktan alıkoyduklarını haber veriyor. Bu fitne ve bozgunun münafıklarla birlikte onların casuslarının da engellemesiyle önlenebileceği de muhakkaktır.

Ayrıca, Arap dilinde öteden beri casusluk "göz" kelimesiyle ifade edilegelmiştir. Arapların casusa "dinleyen" kimse dediği işitilmiş değildir.

Bu kelimenin bir benzeri Yahudiler hakkındaki "Yalan dinlerler, haram yerler" (Maide, 42) mealindeki ayette de geçmektedir. Nitekim bu kelime bu ayette de "yalanı kabul edenler" manasına gelmektedir.

Özetle Allah'a yakın olan hassu'l- havassın dinlemesi her üç manayı içine alan; idrak, anlama, düşünce ve icabet tarzında olan bir şekilde Kur'an'ı dinlemektir. Allah Teala 'nın Kur'an'da övdüğü ve dostlarına emrettiği bütün dinlemeler işte bunlardır. Bu dinleme şiir değil ayetleri, şeytanın mizmarlarını değil Kur'an'ı, şairlerin gazellerini değil yer ve göklerin sahibi olan Allah'ın kelamını, kasideleri değil mürşidleri, şarkıcı ve türkücüleri değil peygamberlerin sözlerini dinlemektir.

Bu dinleme kalpleri "Allamü'l- guyub" (gaybları bilen) olan Allah yakın kılar, ruhları sevinç diyarlarına sevk eder, gayreti az olan insanları en yüce makamlara, en yüksek derecelere doğru harekete geçirir. Bu dinleme imana çağıran bir çağırıcı, kafileyi cennet yolunda yürüten bir rehber, akşam sabah kalplere Allah tarafından "hayyeal elfelah= haydin felaha" diye çağrıda bulunan bir davetçidir.

Bu dinlemeyi seçen kimse ne bir delil bulmayı, ne bir ibret görmeyi, ne marifeti hatırlamayı, ne ayeti düşünmeyi, ne olgunluğa ermeyi, ne dalaleti reddetmeyi, sapıklıktan sakınmayı, körlüğü görmeyi, ne maslahat işlemeyi, ne zarar ve bozgundan uzak kalmayı, ne bir nuru görüp zulmetten çıkmayı, ne nefsani arzulardan kaçınmayı, ne takvaya koşmayı kaçırır; ne basiret açıklığı, ne kalp hayatı, ne bir gıda, deva, şifa, korunma ve kurtulma, ne şüphenin kalması, ne delilin açık olması, ne hakkın hak bilinmesi ve ne de batılın batıl bilinmesini ihmal eder.

Şiir ve gazel dinleme konusunda zevk ehli ne derse desin, Kur'an'ı bir hidayet, şifa, nur ve hayat olarak indirmiş olan Allah adına onlara and veriyoruz: acaba o ilahi özellikteki şeyleri dinlemekle elde edilen şeylerin bir kısmını dahi olsa, çalgıcıları ve şarkı, türkü sanatçılarını dinlemede bulabiliyorlar mı? Allah sevgisiyle vatan sevgisinin, ilim, irfan, mal mülk, kadın ve çocuk sevgisinin birleştikleri mutlak sevgiyi besleyen müziklere gelince, onlar harhangi birşeyi arzu eden, seven kalbe, elinde olan şeyi mutluluk verici, elinden çıkanı ise acı verici bir hale getirir; aşk ve şevkini arttırır. Mahbubu ne olursa olsun, kalbinde bulunan sevgi, arzu ve vecde göre sahibini harekete getirir. Onun içindir ki, böyleleri dinlerken daima zevk, vecd ve ağıt halinde görülürler.

Acaba musiki ve ölçülü sesleri dinlemekle hangi iman, hangi nur, basiret, hangi hidayet ve marifet elde edilebilir? O müzik ve ölçülü seslerin büyük bir çoğunlukğu Allah ve Rasulünün buğzettikleri haram olan ve gayr-ı meşru bir şekilde bir kadın veya erkeği medhetme veya gazel türünden olduğu için uhrevi azab gerektiren şeylerdir. Gerçek şudur ki, gazel ve bir kadın veya bir erkeği övme türündeki şarkıların çoğu haramdır. Çünkü bir şairin kendi karısı, cariyesi veya çocuğunun anası hakkında bir gazel veya medhiye söylemesi son derece nadir olan bir haldir. Böyle bir şey vaki olsa da herhalde siyah bir dananın derisindeki beyaz bir kıl oranında bulunur. Binaenaleyh, en basit bir basiret ve kalbinde hayat olan bir kimsenin Allah'ın buğzettiği, söyleyene ve ona razı olana gazaplandığı bir şeyle lezzet olarak Allah'a yaklaşması, imanının ve Allah'tan yakınlığın O'nun katındaki değerinin artması asla mümkün değildir. Böyle bir insan, bu tür bir şeyi dinlemenin kalbi için Kur'an, faydalı ilim ve peygamberinin hadisini dinlemekten daha yararlı olduğunu nasıl düşünebilir?

Maalesef bu kalp kararmış, aldatılmış, hastalanmıştır. Onun için Kur'an'ı hakikat kabul etmeye, onun manalarını tatmaya ve inceliklerini görmeye müsait değildir. Bu sebepledir ki, Taberani'nin Mücemi'nde ve diğer bazı alimlerin merfu ve mevkuf olarak rivayet ettikleri şu hadiste ifade edildiği gibi Allah onu şeytanın Kur'anıyla imtihan etmiştir: "Şeytan! Ya Rabbi, bana bir Kur'an ver, dedi. Allah şöyle buyurdu: Senin Kur'an'ın (okuma aracın) şiirdir. Şeytan! Ya rabbi, bana bir yazı ver, dedi. Allah senin yazın vücuda yapılan döğmedir, buyurdu. Şeytan, bana bir müezzin ver dedi. Allah, senin müezzinin mizmar (çalgı) dır, buyurdu. Şeytan, bana bir ev ver, dedi. Allah, senin evin hamamlardır, buyurdu. Şeytan, bana bir tuzak ver, dedi. Allah, senin tuzağın kadınlardır, buyurdu. Şeytan, bana bir yemek ver, dedi. Allah, senin yemeğin, üzerine benim ismim zikrolunmayan yemektir, buyurdu." **(Taberani, Mu'cem-i Kebir)** Allah daha iyi bilir.

Dinlemenin İkinci Çeşidi

İkinci çeşit dinleme, Allah'ın buğzedip hoşlanmadığı, dinlemeyenleri ise övdüğü dinlemedir. Kulun kalp ve dinine zarar veren herhangi bir şeyi dinlemesi bu türdendir. Mesela batıl olan birşeyi dinlemek böyledir. Meğer ki, onu reddetmek, ortadan kaldırmak, ondan ibret almak niyetiyle yapılmış, zıddının güzelliğini görmek maksadıyla işlenmiş olsun. Çünkü, bir şeyin güzelliği onun zıddıyle ortaya çıkar. Nitekim bir beyitte şöyle denmektedir.

Senin konuşmanı dinlediğim zaman,
Başkalarının sözlerine olan sevgim artar.

Şu ayetlerde dinlemeyenin ve kendisini dinlemekten uzak duranların övüldüğü boş laflara işaret edilmektedir: "Boş laf (konuşanlar) a rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler" (Furkan, 72), "Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler." (Kasas, 55) Muhammed b. el- Hanefiyye bu ayetlerde zikredilen boş sözün müzik ve şarkı olduğunu söylemiştir. Hasan el- Basri ve diğer bazı müfessirler ise, "nefislerini onu dinlemekten alıkoyarlar", şeklinde tefsir etmişlerdir.

İbn Mesu'd şöyle demiştir. "Su nasıl ot bitirirse, şarkı da kalpte öyle nifak bitirir." Bu, şarkının etki ve neticesini bilen arif bir kimsenin sözüdür. Zira kim şarkı ve müzik dinlemeyi adet edinmişse mutlaka o kişinin farkında olmadan, kalbine nifak girmiştir. Şayet o münafıklığın mahiyet ve özünü bilecek olsa, onu kendi kalbinde görecektir. Çünkü hangi kulun kalbinde şarkı ve Kur'an sevgisi bir araya gelecek olsa, mutlaka biri diğerini oradan boğup çıkarır. Nitekim, biz ve birçok kimse, müzik icra eden, şarkı söyleyen ve dinleyen kimselere Kur'an'ın ağır geldiğini, ondan sıkıldıklarını, biraz uzatacak olsa Kur'an okuyana kızıp bağırdıklarını, kalplerinin okunan ayetlerden hiçbir tesir olmadığını çok görmüşüzdür. Aynı kimseler Şeytanın Kur'an'ını dinledikleri zaman ise, nasıl da sesleri açılır, pür dikkat kesilirler. Kalpleri sukun bulup yatışır, ağlar, coşarlar, paralara, elbiselere, uykusuzluklara aldırmaz, gecenin daha da uzamasını isterler! Eğer bu nifak değilse, mutlaka onun kardeşi ve esasıdır. Nitekim şairin biri şöyle demiştir:

Kur'an okunur, başlarını eğerler.
Korkularından değil fakat gaflet ve zihni meşgul bir halde eğmedir.
Şarkıya gelince sinek gibi hoşlanırlar.
Vallahi Allah için oynamazlar!
Def, ney ve bir şarkıcının nağmesi...
Hiç ibadetin eğlenceyle olduğunu gördün mü?
Emir ve nehyi ihtiva ettiğini gördükleri için kitap onlara ağır gelir.
Kaçınmaksızın, şarkının eğlenceye alet olmasını görmeleri onlara daha hafif gelir.
Muhammed'in dinine bunlardan daha zararlı, daha cür'etkar ve sarsıcı hangi fırka vardır?
Yasak fiilleri korkutup sakındırmak suretiyle ifade ettiği için, onu şimşek ve gök gürültüsü gibi dinlerler.
Onu nefsin şehvetleri önündeki en büyük engel olarak görüp, nefislerine hayıflanırlar.
Şarkı ve müzik dinleme ise nefsin isteklerine uygun gelir. Onun için ona büyük değer verirler.
Cahil ve gaflet içinde olan bir kimse nazarında bile hevasına yardımcı olan ile onları engelleyen bir değildir.
Şarkı dinlemek, cismin şarabı değilse de, herhalde aklın şarabıdır. Ona benze yen bir şeydir.
Çakırkeyf olan kimseyi bir içerken, bir de oynarken seyret.
Onun eğlenen kalbini paçaladıktan sonra, bir de elbiselerini parçalayışına bak,
Sonra da hangi şarabın Allah katında haram kılınmaya daha layık olduğuna hüküm ver.

İnsanın tabiatı ve nefsi ile işlemiş olduğu bir dinleme fiili Allah adına, Allah için, Allah'tan dinlemekten nasıl daha faydalı olabilir? Şayet onlar o şiir ve şarkı dinlemenin de böyle olduğunu iddia ediyorlarsa, büyük bir yanılgı içindedirler. Çünkü Allah adına, Allah için ve Allah'tan başka dinlememe ancak O'nun sevdiği ve razı olduğu şeyi dinlemekle olur. Nitekim bunun içindir ki, biz bu meselede herşeyden önce dinlenen şeyin şekil, mahiyeti ve mertebesinin bilinmesi gerektiğini ileri sürüyoruz. Allah Teala herşeye ayrı bir değer vermiştir. Şüphesiz Allah şarabı, nasibi, zevk ve vecdi Kur'an ayetlerini dinlemek olan bir kulu ile şarabı, nasibi, zevk ve vecdi şarkı ve şiir dinlemek olan kimseyi hiçbir zaman bir tutmaz.

Bu tür dinleme fiillerini işleyenlerin bunun tasavvuf yolu ve mübah olduğu hususunda bazı delilleri ileri sürmeleri son derece şaşırtıcıdır. Diyorlar ki: Bu tür şeyleri insan tabiatı hoş buluyor, nefis lezzet alıyor ve okşanıyor. Nitekim çocuklar da güzel sesten hoşlanırlar. Develer de yol yorgunluğuna, yükün zorluğuna şarkı ile katlanırlar. Kaldı ki, güzel ses Allah'ın insana bir lutfu ve ikramıdır. Ayrıca Cenab-ı Allah, çirkin sesi zemmetmiş "Seslerin en çirkininin eşek sesi olduğunu" (Lokman, 19) beyan etmiştir. Cennet ehlinden bahsederken de "Onlar (çiçekli, ırmaklı) bir bahçe içinde neşelendirilirler" (Rum, 15) buyurmuştur. Cennette yaşanacak olan neşe, güzel sesleri dinlemekle de olacağına göre o nasıl haram olabilir? Keza Allah Teala güzel sesli olan peygamberin Kur'an okumasını dinlemeye izin vermiş ve hatta emretmiştir. Hz. Peygamber de Ebu Musa el- Eşari'yi dinlemiş, onun sesinin güzelliğini överek: "Buna Davud Peygamberin mizmarlarından bir mizmar verilmiştir" **(Buhari, Fedailu'l- Kur'an, 31; Müslim, Salatu'l- Müsafirin, 235; İbn Mace, İkame, 176)** demiştir. Ebu Musa da bunun üzerine "Sizin dinlediğinizi bilseydim, onu süsler ve daha güzel okurdum" **(İbn Hacer, Fethu'l- Bari, XIX,112)** diye cevap vermiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber (sav): Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz" **(Ebu Davud, Salat, 355; İbn Mace, İkame, 176; Müsned, IV, 285, 296, 304)**, "Kur'an'da teğanni yapmayan bizden değildir" **(Buhari, Tevhid, 44)** buyurmuştur. Sahih olan görüşe göre, buradaki teganni onu güzel sesle okumak demektir. Nitekim Ahmed b. Hanbel de bu hadisi bizim gibi tefsir etmiş ve : "Mümkün olduğu kadar, onu güzel sesle okumaktır" demiştir.

Yine Peygamberimiz (sav) Aişe'nin (r.a) yanında bir bayram günü iki cariyenin şarkı söylemelerini hoş karşılamış ve Ebu Bekir'e (ra) "Bırak onları. Her milletin bir bayramı vardır. Biz müslümanların bayramı da budur" **(Buhari, İydeyn, 3; Müslim, Salatu'l-İydeyn, 16)** buyurmuştur. Bir düğünde şarkı söylenmesine izin vermiş; **(Buhari, Nikah, 63)** deve sürüsüne söylenen türküleri dinlemiş ve ona müsaade etmiştir. **(Buhari, Edeb, 116; Müslim, Fedail, 70)** Hendek savaşından önce, hendek kazarken huzurunda şu şiiri söyleyen ashabı ve Enes'i dinlemiştir.

"Biz yaşadığımız müddetçe daima cihat edeceğimize dair Muhammed'e bey'at edenleriz." **(Müslim, Cihad, 130-131)**

Hz. Peygamber Mekke'ye girdiği sırada recez söyleyen biri, onun huzurunda şair Abdullah b. Revaha'nın bir şiirini okuyordu. **(Buhari, Cihad, 161)** O Hayber'den ayrıldığı sırada bir deve çobanı yine onun şiirini okuyor ve şöyle diyordu:

Vallahi, Allah olmasaydı biz ne hidayete erer, ne zekat verir ve ne de namaz kılardı.
Ya rabbi,bize iç huzuru ver, onlarla karşılaşırsak ayaklarımızı sabit kıl.
Bize zulmedenler eğer bir fitne çıkarmak isterlerse biz kaçınırız.
Biz eğer çağrılsak geliriz. Onlar çağırarak bizden yardım isteseler yardım ederiz.
Biz senin lutfundan müstağni değiliz.

Bu şiirleri dinlerken Rasulullah onu okumakta olan kimseye duada bulunmuştur. **(Buhari, Edeb, 90)**

Keza, Kab b. Zuheyr'in kasidesini dinlemiş ve ona bir hırka hediye etmiştir. Esved b. Seri'den Allah'a hamd etmeye dair kasidelerini, Umeyye b. Ebi's- Salt'ın şiirlerinden yüz beyit kadar okumasını istemiştir.

Şair A'şa da kendisine bir şiirden beyitler okumuş ve Rasulullah da onu dinlemiştir.

"Şu bilinmelidir ki, Allah'tan başka her şey batılıdır" diyen Lebid'i tasdik etmiştir.**(Buhari, Edeb, 90; Müslim, Şi'r, 2; Tirmizi, Edeb, 70)**

Şiirlerini beğendiği Hassan b. Sabit'e "Kendisini müdafaa eder tarzda şiir söylediği sürece Allah'ın onu Ruhu'l- Kudüs ile desteklemesi" için dua etmiş **(Tirmizi, Edeb, 70; Ebu Davud, Edeb, 95)** ve ona şöyle demiştir: "Hücum et. Ruhu'l- Kudüs seninle beraberdir." **(Buhari, Meğazi, 30; Müslim, Fedailu's- Sahabe, 53; Müsned IV, 286)**

Hz. Aişe ona Ebu Kebir el- Hüzeli'nin şu beyitlerini okumuştur: "O, hayzın her türlü kalıntısından, süt emziren kadın zararından, emzirmekte iken hamile kalmak hastalığından kurtulandır." *

Yine Aişe validemiz "Onun yüzündeki parıltılara baktığım zaman, yüzü ufuktaki bulutla parlayan şimşek gibi parlar" tarzında bir beyti okuduktan sonra " Sen bu şiirdeki iltifatlara daha layıksın" demiş, Rasulullah ise bu sözlerden memnun olmuştur.

Bu tür şarkı, müzik ve şiirlerin dinlenmesine İbn Ömer, Abdullah b. Ca'fer ve Medine ehli izin vermişlerdir; birçok veli kimse bu tür meclislere katılıp dinlemişlerdir. Dolayısıyla bu tür şeyleri dinlemenin haram olduğunu iddia edenler o önder zevatı bu tür haramları işlemekle itham etmiş olurlar.

Öte yandan, cıvıl cıvıl ötüşen güzel sesli kuşları dinlemenin caiz olduğu hususunda icma vardır. İnsan sesi dinlemek ise ondan daha mübah, hiç olmazsa onun kadar mübah olmalıdır.

Aslında, herhangi bir şeyi dinlemek, dinleyen kimsenin ruh ve kalbini sevdiğinden yana doğru meylettirir. Eğer sevilen şey aslında haram olan bir şey ise, onunla ilgili şeyleri dinlemek kişiyi o haram şeye doğru iter. Şayet sevilen şey mubah ise, onunla ilgili bir şeyi dinlemek de mubah olur. Şayet kulun sevgisi rahmani ise onunla ilgili bir şeyi dinlemesi ibadet ve taat olur. Çünkü o şeyi dinlemek, o rahmani muhabbeti harekete geçirir, güçlendirir ve coşturur.

Ayrıca kulağın güzel bir sesle zevk alması ile gözün güzel bir manzarayla, burnun güzel kokuları dinlemeyle ve ağzın tatlı yemekleri tatmakla aldıkları zevk arasında bir fark yoktur. Şayet güzel bir sesi dinlemek haram ise zevklerin ve idraklerin hepsinin de haram olması gerekir.

* * *

Bütün bu istidlallere verilecek cevap şudur:

Sizin bu tutumunuz hedeften sapma ve tartışma konusundan uzaklaşma, konuyu hiç alakası olmayan noktalara kaydırmadan başka bir şey değildir. Çünkü, bir şeyin duyu organlarına zevk vermesi ve onları okşaması onun ne mübah, ne haram, ne mekruh ve ne de müstehap olmasını gerektirir. Çünkü, beş duyu beş dini hükmün, yani haram, vacip, mekruh, müstahap ve mübahın herhangi birinden lezzet alabilir. Dolayısıyla, delil ve istidlal şartlarını ve alanlarını bilen bir kimsenin, beş duyuyu okşamasıyla bir şeyin mübah olduğuna hükmetmesi mümkün değildir.

---

*Şiirde geçen "ğubbar" kelimesi kalıntı ve artık manasına gelmektedir. Nitekim dişte kalan süt izlerine de bu isim verilmiştir. "Muğil" kelimesi ise, süt emzirirken hamile kalan kadına verilen isimdir. Eskiden Araplar, bunun emzirilen çocuğa zarar verdiğine inanırlardı. Bu ifade "müşkil hastalık" yani şifasız dert şeklinde de nakledilmiştir. Şu halde şiirin manası şöyledir: Annesi onu, temiz ve hayız kalıntısı olmadığı halde hamile kalmış ve herhangi bir hastalık miras bırakmaksızın dünyaya getirmiştir.

Böyle bir çıkarımda bulunmak, zina eden bir kimsenin o fiiliyle aldığı zevkten dolayı zinanın mübah olduğuna hükmetmek gibi değil midir? Çünkü, zinanın kişiye zevk verdiğini sağlıklı bir yapıya sahip olan hiç kimse inkar edemez. Bir şeyin taşıdığı lezzet ve hoşluk sebebiyle, onun helal olduğuna hiç kimse hükmedemez, Haram olan şeylerin çoğu lezzet ihtiva etmezler mi? Mesela, çalgı aletlerinin sesleri kulağa hoş gelen tatlı sesler değil midir? Oysa onların haram olduğuna ve ileride müslümanların onları helal sayacaklarına dair sahih hadisler vardır. Ulema çalgı seslerinin bir kısmının haram olduğu hususunda ittifak etmiş, hatta çoğu ulema bütün çalgıların haram olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca deve ve çocukların güzel sesten hoşlanmaları, onun mübah veya haram oluşuna nasıl bir delil teşkil edebilir?

Asıl tuhaf olan da Allah'ın güzel sesi yaratmış olması, onun Allah tarafından sahibi olan kimse için ilave bir nimet olmasıyla güzel sesleri dinlemenin mübah olduğuna hükm edilmesidir.

Onlara sormak lazımdır: Güzel bir yüz de ilave bir nimet değil midir? Onu da Allah yaratmamış mıdır? Acaba, bu hal her halükarda ona bakıp lezzet almanın mübah olduğuna delalet eder mi? Böyle bir tutum, insanın tabiatını esas alan İbahiyecilerin tutumundan başka bir şey değildir.

Cenab-ı Allah'ın merkep sesini zemmetmesi kafiyeli nağmeleri, hoş şarkıları dile getiren şanatçıların, çalgı aletlerinin güzel seslerinin mübah olduğuna nasıl delalet eder?

Ne tuhaftır ki, bu kimseler cennet ehlinin, cennette güzel sesleri dinleyecek olmalarıyla, bu dünyada iken bu tür şeyleri dinlemenin mübah olduğuna hükmetmektedirler. Ancak nedense cennet ehlinin cennette içki içmesi ve ipekli elbise giymesiyle onların bu dünyada da mübah olduklarına hükmetmemişlerdir. Cennette altın ve gümüş kaplar kullanmanın, erkeklerin onları takınmalarının vaki olmasından dolayı, burada da bunların caiz olduğunu ileri sürmemişlerdir.

Şimdi onlardan biri bu dünyada altın vb. haram olduğuna dair nakli delil bulunduğunu fakat o tür sesleri dinlemenin haramlığına dair böyle açık bir delil söz konusu olmadığını iddia edebilir.

Buna cevaben deriz ki, bu gibi şeylerin cennet ehline mübah olmasından hareketle yapılan istidlalden farklıdır. Bu da sizin o tür şeylerin cennet ehli için mübah olmasıyla yaptığınız istidlalin batıl ve kabul edilmez bir şey olduğunu gösterir.

"Güzel sesleri dinlemenin haram olduğuna dair nakli bir delil olmadığı" tarzındaki iddiaza gelelim. Acaba hangi dinlemeyi ve ne tür şeyleri kastediyorsunuz? Çünkü dinleme de, dinlenen şeyler de haram, mekruh, mübah, vacip ve müstahap gibi türlere ayrılırlar. Siz bunlardan hangi türü kasdettiğinizi belirleyiniz ki, üzerinde olumlu veya olumsuz bir fikir beyan edilebilsin.

Eğer "kasideleri kastediyoruz" diyorsanız, size şu soruyu sorarız: Ne tür kasideleri kastediyorsunuz? Allah, peygamber, din ve Kur'an'ı öven ve Allah düşmanlarını hicveden olan kasideleri mi? Eğer böyle ise zaten müslümanlar eskiden beri bu tür kasideleri nakletmiş, öğrenmiş ve dinlemişlerdir. Rasulullah ve ashabının dinledikleri ve Hz. Peygamber'in ödüllendirdiği ve Hassan'ı teşvik ettiği kasideler bu türdendir. Hatta, şeytani kasideleri dinleyenlerin yanılıp "Onlar da kaside, bizimkiler de kaside" dedikleri de bu türdeki kasidelerdir. Şimdi "O da kaside (şiir), bizim dinlediğimiz (musiki) de şiirdir" diyeceklerdir. Ancak, hadis de sözdür, bid'at de tesbih de sözdür, gıybet de, dua da sözdür, iftira da. Bunların hepsinin de söz olması, aynı hükmü almaları için yeterli midir? Rasulullah ve onun ashabı daha önce bir nebzesini zikrettiğimiz ve başka eserlerimizde* geniş olarak temas ettiğimiz bir çok kötülüğü ihtiva eden sizin o şeytani musikinizi dinlemişler midir?

Aynı şekilde, Rasulullah'ın Kur'an'ın güzel sesle okunmasını tasvib etmesi, bu hususta izin vermesi, Allah'ın sevgisinin de o yönde olması onları yanıltmış bulunmaktadır. Buradan hareket ederek kadın, genç oğlan vb. seslerini çalgı ve koro eşliğinde bir musiki olarak dinlemek; boy, göğüs, bel, göz ve bakışların, siyah saçların, gençliğe özgü güzelliklerin, gül yanakların, buluşma ve uzaklaşmanın, iftira ve hicranının, sitem, ilgi, arzu, üzüntü, ayrılık vb. şeylerin zikredildiği musiklerin dinlenmesinin de güzel ve caiz olduğunu ileri sürmektedirler. Halbuki, bu tür musikiler kalp için şarap içmekten daha zararlıdır. Aslında, iki şeyin zararı arasında bir kıyaslama yapmak bile mümkün değildir. Bir iki gün süren bir sarhoşlukla, ömür boyu devam eden, kişinin ancak mahvolmuşlar ordusunda esir veya maktul olarak uyandığı bir sarhoşluk, nasıl birbiriyle kıyaslanabilir?

Hiç içkinin sarhoşluğu, ruhları uyuşturan musikinin (semanın) sarhoşluğuyla kıyaslanabilir mi? Hiç hikmet sahibi olan Allah'ın belli bir kötülüğü olan içkiyi haram kılıp da ondan kat kat daha fazla kötülüğü bulunan bir başka sarhoş edici şeyi mübah kılması mümkün müdür? Hakimlerin hakimi Allah bundan münezzehtir.

Eğer musikinin insanı sarhoş etmediğini, akıl ve ruha etki yapmadığını söyleyecek olurlarsa zevk ve duyu sınırından çıkmış, işi inada dökmüş olurlar. Bir doktor bir hastaya, sağlığına ufak bir zarar verecek olan bir şeyi yasakladığı halde, ondan daha tehlikeli olan bir başka şeyi serbest bırakabilir mi? Vicdanı olan herkes bilir ki, ruhun içki sarhoşluğuyla aldığı yara ile musiki (sema) ile aldığı yara arasında büyük bir fark vardır. Tabiatıyle bizim sözümüz vicdan sahibi olan kimseleredir, onu yitirmiş olanlara değil.

Daha da garibi, yukarıda hususiyetlerini tarif ettiğimiz türden bir musikiyi dinlemenin helal olduğuna, henüz buluğa ermemiş iki kızcağızın bir bayram ve neşe gününde çocuk yaşında bir kadının yanında kahramanlık ve savaş hikayelerini ahlak ve huy güzelliklerini anlatan Arap şiirlerini okumaları ile istidlal etmeleridir. O nerede, bu nerede?

Ne ilginçtir ki, aslında bu hadis onların aleyhindeki en büyük delillerden biridir. Çünkü Hz. Ebu Bekir (ra) o şiirin "şeytanın mizmarlarından bir mizmar" olduğunu söylemiş, **(Buhari, Menakıbu'l- Ensar, 46; Müslim, İdeyn, 19)** Hz. Peygamber (s.a.v.) ise onu tasdik etmiştir. Ancak henüz mükellef olmayan, iki küçük cariyenin onu okumalarına ve dinlemelerine izin vermiştir. Bu olay o bilinen ve yapageldikleri çirkin şeyleri ihtiva eden dinlemelerin (semanın) mubah olduğuna delalet eder mi? Fesubhanallah! İnsanın akıl ve anlayışı nasıl bu kadar sapıtabiliyor?

Onların Rasulullah'ın (s.a.v.) hak ve tevhid konularında söylenen deve çobanının türkülerini dinlemesiyle, o tür musikiyi dinlemelerinin mubah olduğuna istidlal etmeleri de tuhaftır. Aslında mutlak olarak şiiri, şiir söyleme ve dinlemeyi kim haram kılmıştır ?.. Onlar bu halleriyle adeta örümcek evine sığınmış gibidirler.

---

*Müellif "İğasetu'l- Lehfan min Mesaidi'ş- Şeytan" adlı eserinde herhangi bir itiraza ve özre yer bırakmayacak şekilde bu konuyu incelemiş bulunmaktadır.

Onların bir tuhaf halleri de güzel kuş seslerini dinlemenin mubah olmasından hareket ederek, malum musikiyi dinlemenin de mubah olduğunu iddia etmeleridir. Aslında, bununla "Alışveriş de faiz gibidir" (Bakara, 275) diyenlerin yaptıkları kıyaslama arasında ne fark vardır ki? Kuş sesleri nerede, güzel, işveli sanatkarların, saz ve çalgının nağmeleri nerede?

Kuş sesleri nerede, kadın tiynetli oğlanların ve şarkıcıların ruh ve kalpleri gıcıklayan, sevgilileri birbirine tahrik eden sesleri nerede? Bunun yol açacağı fitne nerede, kumru, bülbül gibi zavallı kuşların sebep olacağı fitne nerede?

Şayet iki ses aynı olsaydı, kendisiyle marifet, zevk ve vecd elde edilen bir taat ve ibadet olan bu sema (dinleme) ile kuş sesleriyle Allah' a yakınlaşmak aynı mertebede olurdu. Onların aynı mertebede olmalarından Allah' a sığınırız.

* * *

Aslında bu meselede ihtilafa son verecek şey şu üç kuraldır. Bunlar iman ve ahlakın en önemli kurallarındandır. Yapısını bu üç kurala dayandırmayan kimsenin binası daima tehlikeli bir uçurumun kenarında bulunuyor demektir.

Birinci Kural

Zevk, hal ve vecd kendisine başvurulan bir hakim midir, yoksa başka biriyle kendisine hükmedilen bir mahkûm mudur?

Bazı müfsit kimselerin, sağlıklı yoldan bir takım yanlış yollara sapmalarının sebebi işte bu noktadır. Onlar hevalarını hakim kılmış, caiz ve haram olanlar, sahih ve fasit olanlar konusunda onun hakemliğine başvurmuş, hak ve batıl konusunda onu mihenk taşı yapmışlardır. Bu yolda ilim ve nassı terk etmiş, sadece zevk, hal ve vecdlerini hakim yapmışlardır. Böylece durum tehlikeli bir yola girmiş, fesat ve şer büyümüş, iman ve hidayet taşları sökülmüş, seyrin yönü ters yüz olmuştur. Daha önce seyrin yönü Allah'a doğru iken, onlar onu nefse doğru çevirmişler; İnsanlar kendi zevklerinden uzak olarak Allah'a ibadet ederlerken nefislerine tapmaya başlamışlardır.

Ne tuhaftır ki, nefislerinin şehvet ve zevklerinden kurtulmak için çeşit çeşit riyazet, mücahede ve zühd yollarına girmişler, ancak onlardan daha büyük şehvetlere, daha bayağı zevklere intikal etmişlerdir. Oysa onların terkettikleri nefsani şehvetleriyle birlikteki halleri daha olgun idi. Nefsani şehvetlerine uyanların halleri onlarınkinden daha hayırlıdır. Çünkü onlar o hareketleriyle ne ilimden yüz çevirmişler, ne onları din ve ibadet olarak kabul etmişler, ne de ilmi ve ulemayı küçümsemişlerdir. Halbuki intikal ettikleri şehvetleri onların kalplerinin kıblesi olmuştur. Kendileri onların etrafında dönmekte; Allah'ın kendilerinden istediği emir ve ibadet ruhunu unutup, Allah katında elde edecekleri zevkler etrafında dolaşmaktadırlar. Halk Allah' a ibadet ederken, onlar nefislerine tapmaktadırlar. Kendileri büyük bir zevk içinde oldukları halde zevk ve şehvet ehli kimseleri kınayıp küçümsemektedirler. Halbuki onların zühdleri ancak bir zevkten daha ilerideki bir zevke geçmek, bir şehvetten daha aşağıdakine intikal etmekten ibarettir.

Aklı başında olanlar bu tabloyu bir düşünsünler. Bunların mal, makam-mevki, suret, hal, zevk ve vecd gibi Allah'ın kulundan istediği dini hususlara muhalif olan her şeyi kendilerine zevk ve şehvet yaptıklarını göreceklerdir.

Bu hali, Allah'ın muradından önde görenler onun bir eksiklik ve imtihan olduğunu bilen, Allah'ın muradının bundan önce geldiğini kabul eden, daima böyle bir halden ötürü Allah'a tevbe eden kimselerden daha kötü bir haldedirler.

Ayrıca hareketlerde zevki hakem kılmak ancak Allah'ın bilebileceği bir çok mahzurlar doğurur. Çünkü zevkler çeşitli ve farklıdırlar. Ve herkesin kendi inancı ve meşrebine göre farklı bir takım zevk, hal ve vecdleri vardır. Mesela, vahdet-i vücutçuların kendilerine göre bir zevk, hal ve vecdleri, Hıristiyanların kendilerine özgü inanç ve riyazetlerine göre bir takım zevkleri vardır. Çünkü kim olursa olsun, bir insan hak veya batıl, bir şeye inanır veya bir yola girerse, ona kendini kaptırıp alıştırdığı zaman, o şey iyice benliğine siner, kalbinde yer eder, ondan bir hal, bir zevk ve bir vecd elde eder. Hakkı, batılı, hakikatı hep o şartlarda tadıp tanımaya çalışır.

Vahyi Hakem Kılmak

İşte zevk, vecd, keşf ve hal ehlinin efendisi ve bu ümmetin velisi olan Hz. Ömer (ra); erkek olsun kadın olsun ya da bedevi olsun itiraz etmedikleri müddetçe hiç bir dini konuda kendi zevk, vecd ve arzularına iltifat etmemiştir. Kendisine Rasulullah(sav)'ın bir hadisi haber verildiği zaman da yine ne kendi zevkine, ne vecdi ve arzusuna iltifat etmemiştir, aksine "Bunu işitmeseydik başka bir hüküm verecektik" demiş ve şöyle davem etmiştir: "Ey insanlar, bir adam hata ve bir kadın isabet etti." İşte bu, kendisi ve ümmet için samimi olan hem kendine hem de ümmetine nasihat eden bir insanın davranışıdır; kendini, din ve ümmeti aldatanın değil.

İkinci Kural

Hengi fiil, hal veya zevkin sahih, hangisinin fasit, hak ve batıl olduğu hususunda ihtilaf vaki olunca Allah ve O'nun mümin kulları nezdinde makbul olan delile; feyiz, hal ve kalbe gelen şeylerin (varidat) hükmünü bildiren ilahi vahye müracaat edilmelidir: Bunlar ilahi vahye arzedilir ve onunla tartılır, onun ölçüsüne vurulur, eğer ilahi vahiy onu doğrulayıp kabul ediyor, tercih ve tezkiyede bulunuyorsa o fiil, hal veya zevk makbul, aksi halde batıl ve merdut olur. İlim, ahlak ve amelini bu esas üstüne bina etmeyen insanın, din ile hiçbir alakası mevcut olmaz. Hangi taatı işlemiş olursa olsun, fark etmez. Onun amelleri, işleri "Düz arazideki serap gibidir. Susayan onu su sanır, fakat yanına gelince hiçbir şey olmadığını görür ve yanında Allah'ı bulur. Allah da onun hesabını görüverir, Allah hesabı çabuk görendir" (Nur, 38) ayetinde ifade edildiği gibi, bir aldanma ve aldatmadan başka bir şey değildir

Üçüncü Kural

Herhangi bir meselenin hükmünü araştıran biri ya da bir salik onun mubah veya haram olduğu hususunda bir problemle karşılaşacak olursa onun zarar, fayda ve gayesine bakmalıdır. Eğer o şey apaçık ve ağırlıklı bir kötülük ihtiva ediyorsa bilmelidir ki, Allah'ın onu emretmesi veya mubah kılması mümkün değildir. O'nun o şeyi haram kıldığını kesinlikle bilmelidir. Bilhassa eğer Allah'ı ve O'nun elçisini kızdıracak şeye götüren, o noktalara yaklaştıran bir şeyse, o artık kişi için önemli bir ipucu ve haberci durumunda olur ki, basiret sahibi olan kimseler onun haram olduğundan asla şüphe etmezler. Çünkü hikmet ve ilim sahibi olan bir zatın, kişiyi haram olan şeylere sevkeden sarhoş edici özelliğinden dolayı bir damla içkiyi bile haram kılmasına rağmen, birçok harama sebebiyet veren bir başka şeyi mubah kılması nasıl düşünülebilir? Nitekim İbn Mesud (r.a.)'un da dediği gibi şarkı, musiki "zinanın habercisidir". Zira herkesin de müşahede ettiği gibi, hangi çocuk ona bulaşmışsa bozulmuş, hangi kadın ona ilişmişse sapıtmış, hangi genç ona kapılmış, hangi yaşlı ona ilişmişse, hep yoldan çıkmıştır. Bu hususta gözle görülen durumlar artık bu konuda bir delil aramaya lüzum bırakmamaktadır. Özellikle eğer o musiki ehlinin iyi bilmediği mekan ve şekillerde, işret erbabı ve arkadaşlarla ve ney, def, saz ve ud gibi çalgı aletleri eşliğinde sahnede güzel sesli, güzel vücutlu bir erkek veya kadının aşk, kavuşma, yüz çevirme ve hicranı dile getiren ifadelerle icra edilmesi gibi günah ve isyana sevkedici özellikler taşıyorsa bunun haramlığından şüphe edilemez.

Aşk kaseleri, aralarında dolaşır. İçlerinde uyanık birini bulamazsın.
Herkes içtiği ölçüsünde uyanıktır.
Herkes hevanın davetine icabet etmiştir.
Sarhoş sarhoş sallanır, zira hevanın kaynağını içenin sarhoşluktan kurtulması mümkün değildir.
Sakileri dolaşır. Ondan başkasını saki olarak kabul etmezler.
Saki onların üzerinde şeffaf bir elbise gibi duran kalplerini paralar.
Kıyamet tellak kendilerine gelinceye kadar ayılmak istemezler.
Cevap veriniz. Zira her biriniz rabbinizin huzuruna kendi halinize göre çıkacaksınız.
O zaman orada arkadaşlarınla birlikte içtiğin şeyin balçıklı su mu, yoksa saf su mu olduğunu göreceksin.
Andolsun ki, eğer dikkat edersen bunu Allah'ın huzuruna çıkmadan da anlarsın.
Bir gün mutlaka uyanacaksın.
Ama burada, ama orada, artık dilediğini seç.

Eğer mutlaka zevkini hakem kılmak gerekiyorsa, gel seninle bu zevklerin başka, senin ve bizim tanıdığımız bir başka zevki hakem kılalım.

Bilindiği gibi kalbin iki hali vardır; kaybedilen bir şeyden dolayı kapıldığı hüzün ve acı hali, elde bulunan bir şeyden dolayı duyduğu sevinç ve rıza hali. Kalbin bu iki haline bağlı olarak ikişer türlü kulluğu vardır.

Birinci halin gereği olarak kalbin bir rıza kulluğu vardır ki, bu kulluk "sabikun" denen müminlere mahsustur. Bir de sabır kulluğu vardır. Bu da "ashabu'l- yemin", yani kitabı sağından verilenlere mahsustur.

Kalbin ikinci hali olan sevinç ve rıza sebebiyle olan iki kulluğundan birincisi şükürdür. Bu kulluğu işleyen "şükredenler" (Şâkirûn) de sabikun ve ashabu'l- yemin olmak üzere iki sınıftırlar. Ancak nefis ve şeytan, rahmani değil, şeytani olan iki ahmak ve günahkar sesle kulu bu kulluklardan alıkoyar. Bu ses hüzün ve sevgiliyi kaybetme halinde ağlamak ve ağıt söylemek, sevinç ve amaca ulaşma halinde eğlence, çalgı ve şarkı sesidir. İşte şeytan öbür kulluk hallerine bedel kalbe bu iki sesi takdim eder.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Enes (.ra)'ın rivayet etmiş olduğu şu hadiste bu hususu açıkça ifade etmişlerdir: "Ben ancak iki ahmak ve günahkar sesten nehyolundum. Bunlar musibet halinde feryat sesi ve nimet halinde de çalgı sesidir." **(Heysemi, III,13)**

Bu şeytani ahmak ses nefsin rahat, arzu ve lezzetine uygun düşer. Köle ve cariyeler bu şehvet ve rehavet etrafında dolaşmaya başlarlar ve nebevî nurdan nasibi az olan, Muhammedî kaynaktan az içmiş olanlar onunla ibadet etmeye başlarlar. Bunu doğruluğa, sapık ve amelsiz kimselerin şehvetlerine *muhalif* bir arzu ve iradeye izafe ederler. Kendi tarikatlarını kabul etmeyenlerin kalplerinin katı, perdelerinin kalın, tabiatlarının kaba ve ruhlarının ağır olduğunu düşünürler. Bu, onların kendilerince durgun olan nefisleri harekete geçirmek, aşk ateşiyle yananları boyun eğdirmek, nefisleri zorla çıkarılmış oldukları ilk yurtlarına döndürmek için bir gerekçe olur. Arayan, rıza peşinde koşan gönülleri mutlaka bir muharrikin harekete geçirmesi ve yönlendirmesi gerekir. Onlara göre Kur'an'ın tahriki (motivasyonu) bu nefisler için dinleme ve musikinin yerini tutmaz. İnsanlar dinlemeyi tercih eder, ona sımsıkı bağlanırlar. Bu bağlılık dağları yerinden oynatır, ama kalplerinden ayrılmaz. Çünkü sema onların iradelerini etkileyen, nefislerini harekete getiren ve duygularını sürükleyen bir şeydir.

Böyle bir halde bulunan kimselerin tedavileri, tedrici olarak güzel sesle okunan Kur'an ayetlerinin manalarını anlamaya çalışmak ve mümkün olduğu kadar oradaki ilahi talepleri düşünmek suretiyle dinlemektir. Buna, kalbindeki diğer şeyleri dinlemeyi silip yerine ayetleri dinleme sevgisi yerleşinceye, zevki, içmesi, hal ve vecdi bu sevgide buluncaya kadar devam etmektir. Bu noktaya kadar gelen insan o ana kadar bir hiç olduğunu anlayacak ve şairin şu beyitlerine tam anlamıyla uyacaktır:

Ben önceleri aşkın zirvesine ulaştığımı sanırdım.
Onunla karşılaşıp da güzelliğini görünce
O güne kadar oyun ve oynaşta olduğumu anladım.

Ağıt yakmanın sabra, şarkı- türkünün de şükre zıt şeyler olduğu dinin kesinlikle bildirdiği bir şeydir. Bundan ancak ilim ve imandan en uzak bulunan kimseler şüphe ederler. Çünkü şükür şeytana ait olan o ahmak ve günahkar sesle değil, Allah'a itaatle meşgul olmaktır. Keza ağıt söylemek de sabra aykırıdır. Nitekim Hz. Ömer (ra) ağıt yakan bir kadını saçı görününceye kadar dövdürmüş ve hakkında şöyle demiştir:"Onun saygı duyulmaya hakkı yoktur. Çünkü o sabırsızlığı körüklüyor. Halbuki Allah (c.c.) sabırsızlık etmekten nehyetmiştir. Ayrıca Allah'ın emretmiş olduğu sabrı ortadan kaldırıyor. Dirileri günaha sokuyor, ölüye eziyet veriyor. Göz yaşını satıyor, başkasının acısına ağlıyor."

Öte yandan avam- havas herkes bilmektedir ki, teganni ve çalgıların sebep oldukları fitne, ağıtın fitnesinden daha fazladır. Hepimiz müşahede etmekte ve tecrübelerle bilmekteyiz ki, hangi millette çalgı ve oyun aletleri ortaya çıkmış, yaygınlaşmış, halk onunla meşgul olmuşsa mutlaka Allah onlara bir düşman musallat etmiş; kuraklık, kıtlık ve kötü idarecilerle imtihan etmiştir. Aklı eren kimse dünyanın ahvaline bakıp düşünmelidir.* Yardım Allah'tandır.

Bu arada şunu da ifade edelim ki, konu üzerinde bu denli durmamızı, kimse sözü fazla uzatma olarak değerlendirmemelidir. Çünkü mutasavvıflar bu konuya büyük önem vermektedirler.

Onların "Bunu dinleyenlere karşı çıkanlar Allah'ın birçok velisine karşı çıkmış olurlar" tarzındaki istidlallerine gelince bu tamamıyla amiyane bir delildir. Evet, Allah'ın dostları yine Allah dostlarına muhalefet etse ne olur? Onları, kendilerinden çok daha fazla sayıda Allah katında ve müminlerin yanında onlardan daha muteber olan asr-ı saadete daha yakın nice hak dostları tenkit etmişlerdir. Günahsızlık Allah'ın dostu olmanın bir şartı değildir. Nitekim Allah'ın dostları Sıffin'de kılıçlarla savaşmışlardır. Oysa onlar birbirlerinin yanına gittikleri zaman "Cennet ehlinin yanına gitti" denirdi. Kaldı ki Allah'ın bir velisinin tevil ederek veya asi olarak haram veya mekruh olan bir işi yapması ona karşı çıkılmasına mani olmaz ve onu Allah'ın dostu olmaktan çıkarmaz. Şunu da ifade edelim ki, Allah'ın, ilk devirdeki velilerinden hiçbiri bu sonradan çıkma, bid'at ve kalpleri içkiden daha fazla yoldan çıkarıcı bir özelliğe sahip olan dinlemelere iştirak etmemiştir. Allah'ın dostlarını bundan tenzih etmek gerekir. Tasavvuf şeyhlerinin haram veya helal olduğu hususunda ihtilaf ettikleri dinleme, yabancılardan uzak bir yerde oturulup Allah'ın zikredilmesi ve Kur'an ayetlerinin okunması sırasında orada bulunanlardan birinin kalkıp dünyayı terk ve Allah' a kavuşmayı, O'nu sevmeyi, O'ndan korkup O'nun rahmetini ümit etmeyi ve ahireti teşvik eden, onların uyanma, gaflet, uzaklık, kesilme, kaçırılan bir fırsata üzülme, bir kayıbı telafi etme, ahde vefa, sözde durma, bir üzüntüyü bir şevki anma, ayrılık veya yoldan çıkma korkusu vb. durumlara dair uyarma tarzında şiirler okumasıdır.

İşte meşayihin, dinlenmesinde mahzur olup olmadığı hususunda ihtilaf ettikleri şey budur. Yoksa ıslık çalıp, el çırpmak suretiyle, çalgı ve içki alemleri, genç, erkek ve kadın yüzlerine bakma, onlara aşk besleme, onların güzelliği, onlarla buluşma veya ayrılma konularına dayanan müzik değildir. Zaten aklı başında birine bu tür bir dinleme sorulacak olsa, onun haram olduğuna hükmedecek, dinin böyle bir şeyi mubah kılmayacağını bilecektir. İnsanlar için böyle bir şeyden daha zararlı; onların aklı, kalbi, dini, malı, evladı ve aileleri için daha kötü bir şey olmayacağını anlayacaktır. Doğrusunu Allah bilir.

*Çünkü eğlence ve musiki ile, hayat ciddiyetten uzaklaşıp oyun ve eğlenceye, olgunluktan sefahat ve sapıklığa, kuvvetten zaaf ve düşkünlüğe dönüşür. Musiki, eğlence ve oyun, milletin onlarsız hayat bulması, kurtulması ve kuvvetlenmesi mümkün olmayan kuvvet unsurlarını, ilim ve iş maharetini sarsar. Böylece devletler sinai, iktisadi, zirai ve askeri bakımdan zayıflar. Ahlaki çöküntü ve Allah'ın lanetinden dolayı başa gelecek olan fenalığı da buna ilave etmek gerekir. Çünkü kalpler haktan Allah'ın ayet ve hikmetlerinden gafil kalır, arzulara tabi olur ve sonunda acz ve zaaf çukuruna yuvarlanır, giderler.

Dinlemenin Dereceleri

Menazil müellifi şöyle devam eder:, "Dinleme üç derecedir: Birincisi avamın dinlemesidir. Bu da üç şeydir: Cezadan sakındırmasına ümitle isteyerek icabet etmek, mükafatın davetine gayretle icabet etmek ve minneti basiretle müşahede etmeye çalışmaktır."

"Ceza" (va'id) emrolunan bir işi yapmama, yasaklanan bir şeyi yapmaya karşılık olur. Buna icabet ise itaat etmektir. "İsteyerek" ifadesine gelince, bu da Allah'ın emir ve nehyine riayet etmek demektir.

Ümit, hakikatte hem korku ve hem de umudu (havf ve reca) ihtiva eder. Bunu taşıyan kimse iman nuruyla mükafat ümit ederek, emrolunduğu şeyleri yapar, azaptan korkarak da nehy olunduğu şeyi terk eder.

İstekle yapmada bir ince mana daha vardır. O da isteyerek yapan kişinin işlerini göz göre göre ölüme giden insan gibi istemeye istemeye değil,isteyerek ve ümitle yapmasıdır.

"Mükafatın davetine gayretle icabet etme" ye gelince bunun manası, va'dolunan şeyi elde etmek için bütün gayretini sarfederek, bütün duygularını seferber ederek emre uymaktır.

"Minneti müşahedeye basiretle ulaşmak" ise, dinleyen kimsenin dinlemesinde nail olmuş olduğu bütün hayırların kendisine Allah'ın bir lütfu; hak etmediği, bedelini ödemediği halde O'nun bir ihsanı olduğunu idrak etmesidir. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Müslüman oldular diye sana minnet ediyor (başına kakıyor)lar. De ki: Müslüman olmanızı benim başıma kakmayın. Aksine sizi imana ilettiği için Allah size minnet eder. Eğer (davanızda) doğru iseniz (Allah'a minnettar olmanız gerekir.)" (Hucurat, 17)

Keza insanın bu dünyada elinden çıkan dünyevi nimetlerde, başına gelen zarar ve acılarda da birçok bakımdan Allah'ın bir lütuf ve nimeti vardır. Sıhhatli bir düşünce bunu insana kazandırır. Nitekim seleften bazılarının şöyle dedikleri rivayet edilir: "Ey Ademoğlu, hangi nimetin; Allah'ın sana verdiği şeylerdekinin mi, yoksa sana vermediği şeylerdekinin mi, senin için daha hayırlı olduğunu bilemezsin" Hz. Ömer de şöyle demiştir: "Ben hangi hal üzere sabahladığım veya akşamladığıma aldırmam. Eğer zenginlik ise, buna şükür eder, fakirlik ise buna da mutlaka sabır gösteririm". Yine seleften birinin şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah'ın bana vermediği dünya nimetlerindeki bana olan nimeti bana verdiği o tür nimetlerden daha büyüktür. Ben Allah'ın o tür nimetleri verdiği ve (sonunda) aldanan pek çok insan gördüm." Nitekim şairin biri de şöyle demiştir:

Nimet verince şükrünü ister. Zarar dokunursa peşinden mükafatını da verir.
Nimet ve meşakkatten hangisi olsa, onun onlarda bir nimeti vardır ki, zihinlere, kara ve denizlere sığmaz.

Şöyle bir soru akla gelebilir: Kul, başına gelen günah ve masiyet hallerinde de bir ilahi minnet ve lütuf müşahede edebilir mi?

Cevap: Evet, eğer o günah ve masiyetten sonra kesin bir tevbe ve onları silecek bazı hasenat işlerse, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, o günah ve masiyetler de kul için Allah'ın büyük bir nimeti ve lütfu olur.

Havasın Dinlemesi

Müellif şöyle der: "Havasın dinlemesi de üç şeydedir: Her remizde maksud olanı müşahede etmek, her an asıl gaye üzerinde olmak, ayrılıkla lezzet almaktan kurtulmak."

"Her remizde maksud olan" Allah Teala'dır. Çünkü işitilen herşey O'nu, sıfatlarını, isimlerini, fiillerini, hükümlerini, va'd ve vaidini, emir ve nehyini, adelet ve ihsanını bildirir. Bunu müşahede etmeye ise Allah ile, Allah hakkında ve Allah' tan işitmekle nail olunabilir.

Allah için işitmek, içinde nefsinden hiçbir kırıntı bulunmaksızın işitmektir. Şayet kendisinde nefsinden bir kırıntı kalırsa, dinleyip işittiği şeye olan o tam alaka ve sevgi kaybolur. Böylece onun Allah'ın kayyum oluşuyla dinlemesi, kendi nefsine yönelmekten ibaret kalır. Allah'ın dinlemek: Dinlemede nefsi, Allah'ın kendisinden istediklerine aykırı bütün iradelerden soyutlanmak, var gücüyle, Allah'ın işitmesini murad etmiş olduğu şeyleri tahsil etmeye çalışmaktır.

Allah hakkında dinlemek ise başka bir iştir. Bu Cenab-ı Hakk'ın işitilenlerden nisbet edilmesi uygun olmayan sıfat, nişan, nitelik veya fiili O'nun kemaline layık olanları birbirinden ayırıp kemaline layık olanları nisbet etmek, olmayanlardan ise O'nu tenzih etmektir.

Bu noktada, ancak ilim ve marifetullahda derinleşenler hidayete nail olabilirler; tahrif eden, inkar eden, teşbihe ve temsile sapanları Allah dalalete sevk eder: "Allah kendi izniyle inananları, onların üzerinde ihtilaf ettikleri gerçeğe iletti. Allah dilediğini doğru yola iletir." (Bakara, 213)

Allah' tan dinlemek ise ancak bir vasıta ile mümkün olabilir. Bu mukayyed bir dinlemedir. Mutlak bir işitmeye, bu fena aleminde O'nun risalet ve kelamıyla tasdik ettiği kimseler hariç, hiç kimse nesib ve müyesser olamaz. Ancak, O'nun kelamını işitmek, ondan işitmek gibidir. Çünkü O'nun kelamı O'nun korumuş olduğu gerçek kelamıdır. Dolayısıyla, O'nu işiten kendini sanki O'nu doğrudan doğruya Allah' tan işitiyormuş gibi kabul etmelidir.

Bu doğrudan doğruya Allah' tan işitmek öyle bazı hayalperestlerin, muhal peşinde koşanların işitmesi türünden değildir. Sufilerden biri "Rabbim derunuma nida etti, bana seslendi, bana söyledi" demiştir. Acaba sana nida ve hitap eden kim ey aldanan?! Onun şeytani bir nida mı, yoksa rahmani bir nida mı olduğunu nereden biliyorsun? Sana hitap edenin Allah olduğuna dair delilin nedir?

Evet biz bir nida, hitap ve konuşma olduğunu inkar etmiyoruz. Ancak bütün mesele nida edenin, hitap eden ve konuşanın kim olduğu meselesidir. İşte asıl göz yaşı burada akıyor.

Özetle Kur'an ayetelerini dinleyen kimse kendini onları Allah'ın zatında işitiyormuş, Allah onlarla kendisine hitap ediyormuş gibi düşünmelidir. İnsan Allah ile Allah'ı, Allah hakkında ve Allah' tan iştimeyi başardığı zaman işitilenin mana, incelik ve sırları onun kalbine akar ve O'na yakın olur. Kalp onlardan hangisiyle başlarsa peşinden ilim, hikmet, marifet, basiret, hidayet ve gayret gibi neticeler gelir.

"Her an gaye üzerinde olmak" ise, işitilen şeyin, kendisi için bir vesile kılındığı asıl maksad olan gayeye, yani Allah Teala 'ya doğru yol almak, O'nu istemektir. Çünkü O, her arzunun son noktasıdır. "Sonunda senin rabbine dönüp varılacaktır." (Necm, 42) O'ndan daha ötede hedef yoktur. O'ndan beride bir durak da yoktur. İnsan O'ndan başkasıyla hiçbir zaman mutlu olamaz. O'ndan başka bütün arzu edilen şeyler kaybolan bir gölge, kayan bir hayaldir. Kişi onlara bağlanacak olsa bile, onlar bir aldanma metaından başka bir şey değildir.

"Ayrılık ile lezzet almaktan kurtulma"ya gelince, işitilen şeyin manalarında ayrılma ve kalbin onların menzillerinde dolaşması ona bir lezzet verir. İşte dinleyen kimse kalbinin payı olan o ayrılık lezzetinden kurtulmalı, bütünüyle O'nun, O'nun için ve O'ndan işitilen zata yönelmelidir.

Burada dikkatimizi çeken bir başka husus da üstadın "ayrılıktan kurtulmak" değil de"ayrılık ile lezzet almaktan kurtulmak" tabirini kullanmış olmasıdır. Çünkü işitilen şeyin manası, çeşitliliğinden dolayı, ancak ayrılık hali ile anlaşılabilir. Onun için dinleyen havas kimse ayrılmadan değil, onun lezzetinden kurtulacaktır ki, onun hazzı noktasında kalmasın. İşte bu husus, ihlasla dinleyen kimselerin en ince hallerinden biridir.

Hâssu'l- Havassın Dinlemesi

Menazil müellifi şöyle diyor: "Hassu'l-havassın dinlemesi ise keşften illetleri gideren, ebedi ezele bağlayan ve sonları başa çeviren bir dinlemedir."

Keşf, kalbin işitilenin hakikatıyla karşı karşıya gelmesidir. Bunun iki illeti vardır. Birincisi bu karşı karşıya gelmeyle ortadan kalkan şüpheleridir. Artık hiçbir şüphe kalmamıştır. Bu ayne'l-yakinin ta kendisidir. İkincisi ise işitenle işitilen arasındaki vasıtalardır. Kişi işittiği şey sebebiyle onları ve onların müşahedesini yok eder. İşte bu noktada vasıtasız olarak, işitilen, işittiren, hidayet eden, başlangıç ve son olan bir zatı müşahede eder.

"Ebedi ezele bağlamak", ifadesi eğer zahiri manasına alınırsa imkansız bir şeydir. Çünkü ebed ve ezel birbirine zıt iki uçtur. Onların birini diğeriyle birleştirmek imkansızdır. Ancak bunun manası şu olabilir: Ebedde var olan ve görülenler ezelde bilinen ve takdir edilmiş şeylerdi. Demek ilim ve hakikat noktasından ebedin hükmü ezelde dönmüş oluyor. Ebedi olan şeyin ilim ve hüküm bakımından ezeli olması gibi, ezeli olan da ebedi olmuş oluyor.

Bunu şöyle de izah edebiliriz: Ezelde gizli olan şeyler ebedde ortaya çıkar, gerçekleşir. Dolayısıyla, her şey Allah'ın ilim, hüküm ve hikmetine döner. Allah'ın bu sıfatları ise ezelidir. İşte bu olay sonları başa döndürmek demektir. Böylece sondaki baştakinin aynısı olur. Allah (c.c) ilk ve son olandır. Olan ve olacak herşey, O'nun ezeli ilim ve hükmüne bağlıdır. İşte bu da ebedin ezele, sonların başa bağlanması demektir. Allah daha iyi bilir.

HÜZÜN MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de hüzün mertebesidir. Ancak bu, istenen ve uğranması emredilen bir makam değildir. Ne var ki, sülûk ehli (salik) mutlaka bu makama uğramak durumundadır. Nitekim hüzün Kur'an'da ancak yasaklanma veya olumsuz anlamda geçmektedir. Mesela "Onlara da üzülme" (Nahl, 127), "Gevşemeyin, üzülmeyin"(Al-i İmran, 139) "Üzülme, Allah bizimle beraberdir" (Tevbe, 40) gibi birçok ayette hüzün yasaklama kipiyle getiriliyor. "Artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir, de" (Bakara, 38) vb. ayetlerde de olumsuz olarak geçmiştir.

Hüznün yasaklanmasının ve olumsuz görülmesinin bir sırrı şudur: Hüzün yola aldırmayan, kalbe yararı olmayan bir makam, bir duraktır. Onun içindir ki şeytanın en çok sevdiği şey, ilerlemesini kesmek, sülûkünü durdurmak için, kulu hüzne düşürmektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Gizli konuşma (lar, fiskoslar) şeytan'ın yapacağı işlerdendir. (Şeytan bunu allayıp pullar ki) iman edenler üzülsün." (Mücadele, 10) Peygamber efendimizin (sav) de ümmetini nehyettiği üç şeyden biri de budur; "Üçüncüyü dışarıda bırakıp, iki kişinin kendi aralarında gizli gizli konuşmalarıdır. Çünkü, bu onu üzer." **(Müsned, II, 141)**

Özetle hüzün istenmeyen, arzu edilmeyen ve kendisinde bir fayda bulunmayan bir şeydir. Peygamber efendimiz de "Allahım, tasa ve hüzünden sana sığınırım" **(Buhari, Cihad, 74; Daavat, 35, 40; Tirmizi,Daavat, 71)** buyurarak hüzünden Allah'a sığınmıştır. Hüzün tasanın arkadaşıdır. Bu iki kelime arasında şöyle bir fark vardır: Kalbe gelen sıkıntı eğer gelecekle ilgili ise bu, tasadan; şayet geçmişle ilgili ise bu da hüzün ve kederden kaynaklanır. Ancak her ikisi de kalbin seyrini yavaşlatır, azmi kırar.

Ne var ki, kulun bu durağa uğraması vakıa itibariyle zorunludur. Onun için cennet ehli cennete girdikleri zaman "Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun" (Fatır, 34) diye Allah'a şükredeceklerdir. Bu ayet, iradeleri dışında başlarına gelen bir takım musibetler gibi, müminlerin dünyada iken hüzne müptela olduklarına delalet eder.

"Kendilerini (binek sağlayıp) bindirmen için sana geldikleri zaman, sen, sizi bindirecek bir şey bulamıyorum, deyince harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözlerinden yaş akarak dönen kimselerin aleyhinde de (yol yoktur, onlar da kınanmazlar)" (Tevbe, 92) ayetine dayanarak hüznün Kur'an'da övüldüğünü söylemek doğru değildir. Çünkü bu ayette söz konusu edilen sahabiler, duydukları üzüntünün kendisinden dolayı değil, o hissin ifade ettiği iman kuvvetinden dolayı medhedilmişlerdir. Ayrıca, bu ayette Rasulullah (sav) ile birlikte savaşa çıkmadıklarından dolayı üzüntü duymayan, aksine bu fiilleriyle böbürlenen münafıklara karşı bir tariz vardır.

"Müminin başına gelen her tasa, bela ve üzüntüden dolayı, Allah onun günahlarını bağışlar" **(Buhari, Merda, 1; Müsned,II, 303, 335, III, 18, 48, 61)** mealindeki sahih hadise gelince bu hadis üzüntünün Allah'ın kuluna vermiş olduğu bir musibet olup onunla kulun günahlarını bağışladığına delalet eder, ama hüznün istenmesi ve içinde bulunulması gereken bir makam olduğunu göstermez.

Hind b. Ebi Hale'nin Hz. Peygamber (sav)'in şemaili ile ilgili olarak rivayet etmiş olduğu ve onun "daima hüzünlü olduğunu" (Heysemi,VII,273) ifade eden hadise gelince bu hadis sabit olmadığı gibi, ayrıca sened zincirinde bilinmeyen kimselerde vardır.

Rasulullah efendimiz (sav) nasıl devamlı surette hüzün içinde olabilirdi ki? Allah Teala onu dünyevi şeylerden dolayı üzülmekten korumuş, kafirlere üzülmekten nehyetmiş, geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştı. Bütün bunlardan sonra, onu ne üzebilirdi? Aksine o daimi surette güler yüzlü ve mütebessim idi. Nitekim şemailinden bahseden hadisler onun "güler yüzlü ve cesur" olduğunu bildirmektedirler. Allah'ın salatı ve selamı onun üzerine olsun.

"Allah üzüntülü kalbi sever" mealindeki hadise gelince bu hadisin de isnadı, ravisi ve sıhhat derecesi bilinmemektedir.

Onun sahih olduğu kabul edilecek olsa bile, onu şöyle yorumlamak lazımdır: Hüzün Allah'ın kulunu imtihan etmiş olduğu musibetlerden biridir. Binaenaleyh Cenab-ı Hak, kulunu hüzne müptela eder kul buna sabrederse, Allah onun bu musibete karşı göstermiş olduğu sabrı sever. İşte hadisin ifade ettiği mana budur.

"Allah bir kulunu sevince kalbine bir mahzunluk çökertir, bir kuluna buğzedecek olursa onun da kalbine neşe ve sevinç koyar" tarzında rivayet edilen habere gelince bu, İsrailiyat kabilinden bir haberdir. Tevrat'ta olduğu söylenir. Aslında bu sözün manaca doğru bir yönü de yok değildir. Çünkü itaatkar kimse günahlarından dolayı üzüntü duyar, asi ve günahkar kimse ise gaflet içinde eğlenir, oynar, neşe içinde şarkı söyler de günahtan haberi bile olmaz.

Allah Teala'nın peygamberi İsrail (Yakub) (as)'dan bahsederken "Ve hüzünden gözleri ağardı. Acısını kalbine gömüyor (açığa vurmamaya çalışıyor) du" (Yusuf, 84) buyurmasına gelince bu sadece sevgili çocuğunu yitirme musibeti halindeki durumunu ve Allah'ın onu ayrılıkla iptila ettiği gibi üzüntüyle de imtihan ettiğini haber vermekten ibarettir.

Ebu Osman el- Hiri dışındaki bütün salikler dünya ile ilgili hüznün kötü olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. el- Hiri ise bu konuda şöyle demiştir: "Her nevi hüzün fazilettir. Mümin için bir ziyadeliktir. Fakat hüznün bir günah sebebiyle olması şarttır. Çünkü hüzün insanın derecesinin yükselmesine sebep olmasa bile, onun günahlarının silinmesine vesile olabilir."

Buna verilecek cevap şudur: Hüznün hastalık, tasa ve keder (gam) gibi Allah'ın bir imtihanı ve musibeti olduğunda şüphe yoktur. Ancak o, sülûk halinde iken uğranan makam ve duraklardan biri değildir. Allah daha iyi bilir.

Menazil müellifi bu konuda şöyle der: "Hüzün, yapılmayan bir şeyin acısını yapılamayan bir şeyin de hasretini çekmektir." Yani, insanın yapmadığı şey bazen yapabileceği, bazen de yapamayacağı bir şey olur. Eğer o aslında yapabileceği bir şey ise onu yapmadığı için acı duyar, şayet o hakikatte yapamayacağı bir şey ise ve onu bu yüzden yapamamışsa, bu durumda onun imkansız oluşundan dolayı eseflenir, demektir.

Müellif şöyle devam eder: "Hüzün üç mertebedir: Birincisi avamın hüznüdür, ki bu da hizmette kusur etmek, uzaklık çukuruna düşmek ve vakti zayi etmekten dolayı üzülmektir."

Sülûk ehlinin nazarında hizmette kusur etmek; amelde kusur etmek ve amel etmemekten daha fenadır. Hatta hizmetteki bir kusurdan dolay duyulan hüzün, ibadet ve amelle birlikte mütalaa edilir. Zira onlara göre hizmet fiil türünden değil, ahlak ve edep türündendir, kulluğun hakkı, edebi ve gereğidir. Böyle bir hüznü duyan kimse amelsizlikten dolayı haydi haydi üzüntü duyar.

"Uzaklık çukuruna düşmeye gelince bu da yasaklanmış olan bir fiili işlemekten daha özeldir. Çünkü bu düşüş bazen daha önce kul ile Allah arasında bulunan bir ünsiyetin kaybedilmesinden dolayı meydana gelir. Zira Allah kulundan uzak kaldığı zaman kul uzaklık çukuruna yuvarlanır. Üstad hüznü, bablar bölümünde zikretmiştir. Ona göre hüzün ilk yapılacak şeyler bölümündedir.

"Vakti zayi etmek" ise iki türdür: Birincisi zamanı taatsiz geçirmek suretiyle zayi etmek, ikincisi de onu iman lezzetlerinden, onun tadına varmaktan, Allah ile ünsiyet kurmaktan, onunla güzel sohbet etmekten geri kalmak suretiyle zayi etmektir.

Yukarıda zikrettiğimiz üç türden her biri başlangıçta ve orta derecede bulunan ehl-i sülûk için olmak üzere iki nevidir. Müellifin zikretmiş olduğu hüzün her ne kadar orta dereceli saliklere mahsus ise de, başlangıçta olanlar için de geçerlidir. Müellif şöyle devam eder: "Hüznün ikinci derecesi irade sahibi olanların hüznüdür. Bu ise kalbin ayrılıkla uğraşması, nefsin müşahededen alıkonması ve üzüntüden kurtulduğundan dolayı mahzun olmasıdır."

"Kalbin ayrılık ile meşgul olması" bütün benliğiyle Allah'la birlikte olmamak ve zihni murat edilen şeylerin vadilerinde dağıtmaktır.

"Nefsin müşahededen alıkonması" iki türlü olur: Birincisi müşahedeyi doğrudan zikirden gaflet etmesi, ikincisi ise zikrin zayıflığından veya kalbin müşahededen aciz kalması yahut da başka bir mani sebebiyle müşahede ile meşgul olmamasıdır. Ancak müşahede nefse ağır geldiği zaman, kul ancak nefsin müşahedesine mani olan bir hal ile ondan uzak kalabilir."

"Üzüntüden kurtulduğundan dolayı üzüntü duyma"ya gelince, bunun manası şudur: Kalpte hüzün bulunması, irade ve talebin bir alametidir. Onun mevcut olmaması ve ondan dolayı üzülmemek ise bir noksanlıktır. Sufi ağlamadığından dolayı ağladığı, korku duymadığından dolayı korktuğu gibi üzülmediğinden dolayı da üzüntü duyar. Ancak bu kusur söz götürür mahiyettedir. Fakat üzüntü duymadığına üzülmek övülen bir hüzündür. Ne var ki kişi Allah'ın lutuf ve merhameti ile sevinmek gibi övülen bir sevinçle hüzünden uzaklaşırsa bu durumda hüzünden çıkıldığı için üzülmenin de hiçbir manası yoktur.

Müellif Menazil'de şöyle der: "Havasdan olan salikler hüzün makamında bulunmazlar. Çünkü hüzün yokluktur. Havas ise varlık ehlidirler."

Ancak eğer üstad bu sözüyle onların isteyerek üzüntü duymalarının uygun olmadığını söylemek istiyorsa bu doğrudur. Fakat onlar üzülmezler, manasında söylüyorsa yanlış olur. Zira üzülme tabiatın gereklerindendir. Şu var ki o bir mertebe ve makam değildir.

Müellif şöyle devam eder: "Hüzün üçüncü dereceyi, hatıra gelen şeyler dışındaki çelişkilere, hedeflerin çelişkilerine ve hükümlere itiraz edilmesine hüzünlenmektir."

Müşahede ve irade bakımından söz konusu olan bu üç hüzünden birincisi çelişkilerden dolayı üzülmektir. Çünkü kalbe arız olsa, akabinde korku arız olur. Veyahut da bunun aksi olur. Genişlik -darlık, ünsiyet- heybet gibi şeyler de birbiri peşısıra gelip giderler. Şüphesiz bu çelişik şeylerin arız olması saliki hüzne sevk eder.

Aslında bu birbirinin zıddı olan haller, hatıra gelen şeyler (havatır) değil, ilahi varidat türünden şeylerdir. Nitekim müellif de buna işaret ederek "hatıra gelen şeyler dışındaki" tabirini kullanmıştır. Çünkü bu türden olan zıd haller bundan daha farklı bir şeydir.

Sufilerin nezdinde ilahi varidat (feyizler) türden olan bu birbirine zıt haller, Allah'ın isim ve sıfatlarının neticeleri ve onların nurlarının kalbe yansımasıdır. Sufiler buna "tecelli" adını verirler.

"Hedeflerin çelişkileri"ne gelince bu mürid için en zor olan şeylerdendir. Sufilerin bu noktada ilme olan ihtiyaçları son derece fazladır. Çünkü sadık olan bir sufi bütün süluku sırasında Allah'a en sevimli olan yolları araştırır. Zira o O'nunla ve O'na süluk etmektedir. Karşısına iki yol çıkar. Onların hangisini Allah'ın daha çok sevdiğini ve hangisi yapıldığında daha çok razı olacağını bilemez. Bu durumda bazı salikler kendi gayretiyle istidlalde bulunarak ilmi hakem yapar. Şayet istidlalde bulunmazsa, kalbe, taklide başvurmak suretiyle ilmi hakim kılar. Şayet bunların ikisini de yapamazsa kaderin kendisi için vereceği hükmü bekler ve gönlünü her türlü maksattan arındırır.

Bazı salikler ise eğer şeyhi varsa, her şeyi şeyhine havale eder.

Bazıları da önce istihare ve duaya başvurduktan sonra, kaderin kendisi için getireceği fermanı beklemeye koyulurlar.

Azim ve irade sahibi salikler ilim ve marifet yoluyla Allah'ın en çok razı olduğu yolu bulmak için bütün gayretlerini sarfederler. Şayet bir konuda kesin ilim ve marifet elde edemezlerse, galip zan ile yetinirler. Eğer galip zan da elde edemezler ve iki şıktan her ikisinin de aynı olduğunu görürlerse, yararı en fazla olanı tercih ederler.

Yararların tercihi hususunda çeşitli bakış açıları vardır. Bir şey bazen yararının genel olması sebebiyle tercih edilir. Bazı şeyler imanı arttırması sebebiyle, bazıları nefse muhalefet ile, bazıları başkaları ile elde edilemeyen bir başka yararı celbetmesi sebebiyle, bazıları da başkasında bulunmayan, herhangi bir zarar endişesinden emin olma hali taşıması sebebiyle tercih edilir.

Herhangi bir şeyde bu beş tercih açısından biri genellikle bulunur. Şayet salik bunların hiçbirini bulamazsa, bütünüyle hatıra gelenlerden sıyrılarak, yüzünü kadere çevirir, razı olduğu ve sevdiği hükmü indirmesini Allah' tan isteyen bir kimse olarak rabbine müracaat eder. Kaderden bir ipucu geldiği zaman, tekrar istihare eder ve ikinci defa Allah' a başvurur. Çünkü o ipucunun nefsani veya şeytani olma ihtimali de vardır. Zira kul bu imtihan dünyasında bulunduğu müddetçe nefis ve şeytan konusunda masum olamaz, onlarla imtihanı devam eder. Salik ikinci kez yapmış olduğu bir istihareden sonra, o fiili işlemeye geçer. İşte sadıkların yapabilecekleri en nihai şey budur.

Hidayet ve keşf konusunda, cihat ehli mücahede ehlinden daha ileridirler. Onun için Evzai ve İbn Mübarek şöyle demişlerdir: "Ulema bir konuda ihtilaf ettikleri zaman cihat ehlinin görüşüne itibar ediniz." Nitekim Cenab-ı Hak da Kur'an- ı Kerim'inde "Ama uğrumuzda cihad edenleri biz, elbette yollarımıza iletiriz. Muhakkak ki Allah, iyilik edenlerle beraberdir" (Ankebut, 69) buyurmuştur.

"Hükümlere itiraz etmeye" gelince, üstad bununla kevni hükümleri murad etmiş olabilir, ki bu, daha kuvvetli bir ihtimal olarak görünmektedir. Ayrıca dini hükümleri de kasdetmiş olabilir. Çünkü hal sahibi saliklerden gayr-i ihtiyari olarak kendileriyle ilgili hükümlere aykırı söz ve davranışlar sadır olabilir. Ancak o edep dışı olarak sadır olan itirazlarını idrak ettikleri zaman da üzülürler. O itirazlar aslında kaderin kendileri için çizmiş olduğu şeyin aksini istemeleridir. İşte salikler hem o hükümle iradeleri arasındaki uyuşmazlıktan, hem de kendileri için murat edilenin aksini irade etmelerinden dolayı üzüntü duyarlar.

Şayet üstad "hükümlere itiraz etmek" derken dini hükümleri kasdetmiş ise, bunun izahı şudur: Çünkü daha önce de zikrettiğimiz gibi, salike öyle haller arız olur ki, onlarla o dini hükümleri telif etmesi mümkün değildir. Bir taraftan o hükümleri yerine getirmek zorunda olur. Öte yandan içinde bulunduğu hale göre gizli veya açık bir itirazda bulunmaktan da kurtulamaz. Bu noktada başına gelen bu itirazdan dolayı üzülür. O hükümleri yerine getirip de onun kendisi için hayırlı olduğunu görünce ve o halinden memnun olunca, daha önce aceleyle itiraz ettiğinden dolayı üzüntü duyar. Çünkü ilmin gereğine uymak vaciptir. Hale itirazda bulunmak ise irade ve illetler kabilindendir. İşte salik bu iki şüphe kendisinde bulunduğu için mahzun olur. En iyisini Allah bilir.

KORKU (HAVF) MERTEBESİ

"İyyake na'budu ve iyyake nestain" mertebelerinden biri de korku (havf) mertebesidir.

Korku mertebesi süluk makamlarının en yüksek ve kalbe en yararlı olanlarındandır. Korkmak her mümin için farzdır. Nitekim Cenab-ı Hak "Eğer inanıyor iseniz, onlardan değil, benden korkun" (Al-i İmran, 175),"Sadece benden korkun." (Bakara, 40) ve "İnsanlardan korkmayın benden korkun" (Maide, 44) buyurmuş, kendisinden korkanları överek şöyle tavsif etmiştir: "Onlar ki rablerinin korkusundan titrerler, rablerinin ayetlerine inanırlar, rablerine ortak koşmazlar, verdiklerini, rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korku ile ürpererek verirler. İşte hayır işlerinde yarış edenler ve hayır için öne atılanlar onlardır." (Mü'minun, 57- 61). Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve Tirmizi'de Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır:"Dedim ki : Ya Rasulullah, 'verdiklerini kalpleri korku ile ürpererek verirler,' ayetinde bahsedilen kimseler zina eden, içki içen ve hırsızlık edenler midir? Rasulullah şöyle cevap verdiler: Hayır, ey Sıddık'ın kızı. Onlar oruç tutan, namaz kılan, zekat veren ve onların kabul olunup olunmayacağından endişe duyan kimselerdir." (**Tirmizi, Tefsir, 24; İbn Mace, Zühd, 20**) Hasan el-Basri de ayetin tefsiri olarak şöyle demiştir: "Vallahi onlar Allah'a itaat eden, bu hususta çok gayret gösterenler, buna rağmen geri çevrileceğinden korkanlardır. Muhakkak ki mümin iyilik ve korkuyu, münafık ise kötülük ve emniyeti bir arada bulundurur."

Bu konuda geçen vecel, havf, haşyet ve rahbet kelimeleri müteradif değilse de, manaları birbirine yakın olan kelimelerdir. Ebu'l- Kasım el- Cüneyd (i Bağdadi) bu konuda şöyle demiştir: "Havf her nefes alış- verişte azap görebilirim diye düşünmektir."

Derler ki korku, korkulan zatın (Allah'ın) hatırlanmasından dolayı kalbin ızdırap duyması ve harekete geçmesidir.

Denir ki, korku ilahi hükümlerin ve kaderin cereyan tarzını kuvvetli bir şekilde görmektir. Ancak burada bahsedilen görme korkunun kendisi değil sebebidir. Bazıları da şöyle demiştir: Korku kalbin hatırlandığında hoşlanmadığı bir şeyin vaki olmasından kaçmasıdır.

"Haşyet" kelimesi havf kelimesinden daha özeldir. Çünkü haşyet Allah'ı bilenlere mahsustur. Nitekim Cenab-ı Hak "Kulları içinde ancak alimler Allah' tan (gereğince) korkarlar (haşyet ederler)" (Fatır, 28) buyurmuştur. Haşyet marifetle birlikte bulunan bir korkudur. Peygamber efendimiz (sav) de şöyle buyurmuştur: "Ben sizin Allah' tan en çok sakınan ve en çok haşyet duyanınızım." **(Buhari, Nikah, 1; Müslim, Sıyam, 74; Müsned, VI, 67, 156, 245)**

"Havf harekete geçme, haşyet ise derlenip toparlanma ve sükundur. Çünkü düşman, sel vb. şeyleri gören kimsenin iki ayrı hali olur: Birincisi ondan kaçma halidir ki, bu, korku (havf) halidir. İkincisi ise durması ve onun kendisine ulaşamayacağı bir yerde karar kılmasıdır. İşte bu hal de haşyet halidir. Bu arada haşyet ile aynı manaya gelen bir kelime daha vardır, bu da "inhişa"dır. Çünkü bir kelimenin muzaaf ve mu'tel olan iki türü dil açısından kardeştir. "Tekadda" kelimesi ile "tekaddada" kelimesi gibi. Bu kelimelerin ikisi de süzülmek manasına gelirler.

"Rahbet" ise hoşlanılmayan şeyden süratle kaçmaktır. Rahbet, kalbin arzu edilen şeye doğru harekete geçmesi demek olan rağbet kelimesinin zıddıdır.

Bu arada "rahb" ile "herb" (korku ve kaçma) kelimeleri arasında hem lafız, hem de mana bakımından uygunluk vardır. Bir kelimeyi ortak bir mana üzerinde birleştirmek demek olan orta iştikak bunları biraraya getirmektir.

"Vecel" ise gücünden, cezasından korkulan bir zatın hatırlanması veya görülmesi sebebiyle kalbin ürperip adeta paralanmasıdır.

"Heybet" ise tazim ve hürmetle birlikte bulunan bir korkudur. Heybet çoğunlukla sevgi ve marifetle birlikte olur. İclal ise sevgi ile birlikte bulunan bir tazimdir.

Havf bütün müminlere, haşyet, marifet ehli olan alimlere, heybet muhabbet ehline, iclal ise mukarrebine mahsustur. Havf ve haşyet Allah'ı bilmek ve arif olmakla orantılıdır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) "Ben sizin içinizden Allah'ı en çok bileniniz ve O'ndan en çok haşyet duyanınızım" **(Buhari, Edeb, 72; Müslim, Fedail, 127)** buyurmuştur. Bir rivayette ise havf kelimesi geçmektedir. Yine Rasulullah efendimiz (sav) bir başka hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Eğer benim bildiğimi siz de bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız. Yataklarda kadınlardan lezzet almazdınız. Allah'a yalvarmak için dağlara çıkardınız. " **(Tirmizi, Zühd, 9; İbn Mace, Zühd, 18; Müsned, V, 173)**

Havf sahibi kimse kaçma ve kaçınmaya iltica eder. Haşyet sahibi olan ise ilme sarılmaya sığınır. Havf eden kimse ile haşyet eden kimse, tıp ilminden nasibi olmayan bir kimse ile, usta bir tabibe benzerler. Cahil kimse perhiz ve kaçınmaya, tabib ise hastalık ve ilaçlara dair bilgisine sığınır.

Ebu Hafs "Havf Allah'ın kamçısıdır. Onunla kapısından kaçan serkeşleri yola getirir. Havf kalbin meşalesidir. Kalbde bulunan hayır ve şer bu meşale ile görülür" demiştir. Aslında her korkulan şeyden kaçılır. Ancak Allah müstesna, O'ndan korkanlar O'na kaçarlar. Binaenaleyh Allah' tan havf eden (korkan) kimse O'ndan O'na kaçmaktadır.

Ebu Süleyman "Allah korkusu bir kalbi terk ederse, o kalp derhal harap olur" demiştir.

İbrahim b. Süfyan ise şöyle demiştir: "Korku bir kalbe yerleşti mi, orada bulunan şehvet nefsani arzulardan ne var ne yok, hepsini yakar."

Zunnun Mısrî şöyle der: "Korku hali zail olmadıkça insanlar doğru yolda yürümektedirler. Korku hali zail olunca yoldan saparlar."

Hatemu'l- Esamm ise şöyle demiştir: "Mekanın salih ve elverişli olmasına aldanma; cennetten daha elverişli bir yer var mı? Böyle iken Adem'in (as) başına gelen, orada gelmedi mi? İbadetin çokluğuna da aldanma, en çok ibadet eden İblis değil miydi? Bunun kitap ve sünnetten delili neredEdir?. İlmin fazlalığına da aldanma, (Beni İsrail ulemasından) Bel'am b. Bahura'nın İsm-i A'zam'ı iyi bilmesine rağmen, başına gelenleri düşün. Salih insanlarla görüşüyorum diye de aldanma. Rasulullah'tan (sav) daha büyük bir şahıs var mıdır? Onunla görüşmek münafıklara ve düşmanlarına ne fayda sağladı?"

Aslında korku bizzat istenen bir hal değildir. Ancak o dolaylı olarak, bir vesile, bir araç olarak istenmektedir. Onun içindir ki, korkulan şeyin zail olmasıyla o da zail olur. Nitekim cennet ehli cennette ne korku, ne de hüzün duyacaklardır.

Korkunun Dereceleri

Korku fiillerle, sevgi ise zat ve sıfatlarla ilgilidir. Onun içindir ki, müminler cennete girince Allah'a olan muhabbetleri kat kat artacak, fakat orada korku duymayacaklardır. Nitekim bu sebepten dolayı muhabbet makamı ve durağı korku makamı ve durağından daha yüksek ve yüce olmuştur.

Övülecek olan gerçek korku, kişi ile Allah'ın yasakları arasında bir perde olan korkudur. Şayet korku bu çizgiyi aşarsa ümitsizlik doğurmasından endişe edilir.

Ebu Osman şöyle demiştir: Hakiki korku vera' üzere bulunmak, zahiren ve batınen günahlardan sakınmaktır.

Şeyhülislam İbn Teymiyye'nin de bu konuda şöyle dediğini işittim: Övülecek olan korku seni Allah'ın yasaklarından alıkoyan korkudur.

Menazil müellifi ise: "Korku haberin üzerinde durmak suretiyle, emin olmanın rahatlığından kurtulmaktır." Yani, Allah'ın haber vermiş olduğu ilahi mükafat ve cezayı düşünmek suretiyle kendini emin hissetme gevşekliğinden çıkmak demektir. Müellif şöyle devam eder: "Korkunun üç derecesi vardır: Birincisi cezadan korkmaktır. Bu, imanın kendisiyle sahih olduğu korkudur. Avama ait olan bu korku tehdidi kabul etmek, suçu itiraf etmek ve sonunu düşünmekten doğmaktadır."

Korkudan önce bir şuur ve bilgi olması şarttır. Çünkü insanın bilmediği bir şeyden korkması imkansızdır.

Korkunun ilgili olduğu iki şey vardır: Birincisi hoşlanılmayan ve meydana gelmesi istenmeyen şeyin bizzat kendisi, ikincisi ise istenmeyen o şeye götüren sebep ve yol. Kul korkulan şeye götüren sebebi ve korkulan şeyi bildiği ölçüde ondan korkar. Bunlardan herhangi birine ait şuurunun eksik olması oranında da korkusu alır.

Mesela bir şeyin şöyle bir harama götürdüğüne inanmayan kimse, ondan korkmaz. Keza bir şeyin bir harama götürüp sebep olduğuna inandığı halde, haram olan şeyin değerini bilmezse yine ondan tam anlamıyla korkmaz. Kişi ne zaman ki korkulan şeyi bilir ve bir şeyin ona sebebiyet verdiğini kesinlikle anlarsa, işte o zaman ondan korkar.

İşte korkunun "cezayı tasdik etmek, suçu kabul etmek ve sonunu düşünmekten doğması" nın manası budur.

"Sonunu düşünmek" demek ayrıca korkulan şeyi fazlasıyla göz önüne getirmek, onu hiç unutmamak için gözünün önünden ayırmamaktır. Çünkü salik bir şeyi ne kadar bilse de onu unutup göz önüne getirmemesi kalbinin ondan korkmasına engel olur. Onun için, korku imanın sıhhatinin alameti, onun kalpten göçüp gitmesi, imanın da oradan göçmesi olarak kabul edilmiştir.

Menazil müellifi şöyle devam ediyor: "Korkunun ikinci derecesi tamamiyle uyanıklık halinde geçen, lezzetle karışan nefes alış verişlerde aldanmaktan korkmaktır."

Müellif bu sözüyle şunu kasdetmektedir: Gafletsiz bir uyanıklık halinde olan ve bütün nefes alış-verişleri, böyle geçen kimse bu hali lezzetli bulur. Çünkü uyanıklık halinde Allah'ın huzurunda bulunmaktan daha lezzetli bir hal yoktur. Ancak burada aldanmaktan korkulması, bu huzurda bulunma, uyanıklık ve halvete son verilmesi gerekir... Çünkü durumuna imrenilen nice kimseler vardır ki, sahip oldukları haller ters dönmüş, iyi amel işlemekten vazgeçip kötü amel işlemeyi arzu eder olmuşlardır. Nesi varsa hepsini saçmıştır, elleri bomboş kalmıştır. Geceler boyunca manevi hali ay gibi parlarken, birden bu ay tutulup, karanlıklar içinde kalmıştır. Bu hal içinde, ünsiyeti yalnızlığa Allah'ın huzurunda oluşu ayrılığa, O'na doğru gidişi O'ndan yüz çevirmeye, O'na yakın olması O'ndan uzak olmaya, O'nunla birlikte olma O'ndan ayrılığa dönüşmüştür. Nitekim şairin biri şöyle demiştir:

Güzel oldukları vakit, hakkında hüsn ü zanda bulunulan kaderin seni bedbaht edeceğinden endişe etmedin.*

Geceler seninle sulh yaptı, sen de buna kandın.
Halbuki saf ve berrak geceler birden bulanır, bulutlanır..

Menazil müellifi şöyle devam eder: "Korkunun üçüncü derecesi havassın derecesidir. Aslında havassın makamında, korkunun (havf) yalnızlığı duyulmaz, burada sadece Allah'ın celalinin heybeti bulunur. Bu derece, korku babında kaydedilecek derecelerin en yükseğidir."

Korku yalnızlığı, Allah'tan kopmak ve kötü iş yapmakla gerçekleşir. Saliklerin seçilmesi ise Allah'a vasıl olmuş, O'na yakın bulunan kimselerdir. Binenaleyh, onların korkuları Allah'tan kopmuş günahkar kimselerinki gibi bir yalnızlık korkusu değildir. Çünkü Allah (cc) onlara ikbal etmek, onları sevmek suretiyle onlarla beraberdir. Ancak O'nun azametinden korkmak böyle değildir. Çünkü bu Allah'ın zat ve sıfatlarıyla ilgilidir. Kul, rabbini ne kadar çok bilir ve ne kadar O'na yakın olursa, kalbindeki O'na karşı tazimi de o kadar büyük olur. Bu avamın korkusundan daha yüksek bir derecedir.

---

*Allah'ın kaderi halka bedbahtlık getirmez. Çünkü Cenab-ı Hak her türlü hallerinde ve işlerinde güzel isimleriyle kullarına tecelli eder ve onları yönetir. Bedbahtlık ancak kulun kötülüğünden, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimeti kötüye kullanıp, onu yanlış ve Allah'ın sevmediği yöne sevketmesinden kaynaklanır.

Keza müellif şöyle diyor: "Bu korku, münacat halinde iken mükaşefe arız olan, sohbet anında saliki koruyan ve izzet sadmesiyle müşahede halindeki sufiyi sarsan bir korku ve tazimdir."

Yani korkunun bu derecesi çoğunlukla münacat anında vaki olur. Münacat kulun rabbine nazlanması, O'nun huzurunda niyazda bulunması, O'ndan lütuf ve keremini talep etmesi, O'nu nimetleri, isim ve sıfatları sebebiyle övmesi ve sözleriyle O'na yakarışta bulunmasıdır. Sufiler münacattan bunları kasdederler.

İşte bu münacat kalple Allah arasındaki perdenin açılmasını, kalbin Allah'ın isim ve sıfatlarının nurlarıyla yüz yüze gelmesini ve orada tecellisine mani olan perdenin aradan kalkmasını gerektirir. İşte bu sırada kula heybet arız olur. Kalbe gelen şeyin (varid) gücü nisbetinde münacat semasından kula feyzler akar.

"Sohbet sırasında saliki korumasına" gelince: Sufilere göre sohbet, münacattan daha özel bir haldir. Sohbet, kalbin rabbiyle tıpkı bir aşıkın maşukuyla konuştuğu gibi, konuşmasıdır. Eğer bu sohbet sırasında Allah'ın azametinin korkusu hazır bulunmazsa, sohbet saliki genişleme ve nazlanmaya sevk eder. İşte bu sırada mevcut olan korku (heybet) kulu kulluk edebinden uzaklaşmaktan korur, muhafaza eder.

"Müşahede halinde sufiyi izzet sadmesiyle sarsma" ya gelince; bu da Allah'ın rububiyet izzetinin sadmesiyle kulun neredeyse ölecek hale gelmesidir. Rububiyet izzetinin üç manası vardır; kaçınma izzeti, kuvvet ve şiddet izzeti, hakimiyet ve kahr izzeti. İşte bütün bu manalarıyla birlikte Rububiyet izzeti, Allah'ı müşahede eden kulu çarptığında, onu neredeyse yok edecek ve izini silecek bir noktaya getirir. Çünkü rububiyet izzetine hiçbir şey karşı koyamaz. Vallahu a'lem.

Aslında Allah (cc)'a doğru süluk eden kalp, bir kuş gibidir. Muhabbet onun başı, korku ve ümit (havf ve reca) de kanatlarıdır. Ne zaman baş ve kanatlar sağlam olursa kuş iyi uçar. Baş koparılacak olsa kuş ölür. Kanatları kırıldığı zaman ise her türlü avcıya hedef olur. Ancak selef-i salihin hayatta iken korku kanadını ümit kanadından daha güçlü olmasını, daha güzel bulmuşlardır. Bu metot Ebu Süleyman ve diğer bazı sufilerin de metodudur. Ebu Süleyman (Darani) der ki: "Kalbde havf hali galip olmalıdır. Ümit (reca) hali galip gelirse, bozulur."

Bazıları da şöyle demişlerdir: Hallerin en kamil olanı reca ve havfın (ümit ile korkunun) birbirine denk olması ve sevginin galebe çalmasıdır. Çünkü mahabbet binektir. Ümit, bineğin yedicisi, korku ise sürücüsüdür. Allah ise lutuf ve keremiyle kendisine varılacak hedeftir.

İŞFAK (TİTREME) MERTEBESİ

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" mertebelerinden biri de işfak mertebesidir. Şu ayetler işfakı haber veriyorlar: "O (günahtan koruna) nlar ki görmeden rablerinden korkarlar ve kıyamet saatinden de titrerler" (Enbiya, 49), "Birbirlerine dönmüş soruyorlar: Bir kısmı daha önce biz ailemiz içinde (iken sonumuzdan) korkarak titrerdik, derler. Allah bize lutfetti, bizi o (vücudun) iliklerine işleyen (kavurucu) azaptan korudu." (Tur, 25-27)

İşfak korkunun latif bir halidir. Korkan kimsenin korkulan kimseden bir rahmet ümidi ile korkmasıdır. İşfakla korku (havf), re'fetle (şefkat) rahmet gibidir. Nitekim re'fet de rahmetin daha latif bir nev'idir. Onun içindir ki, **Menazil müellifi** şöyle demiştir:

"İşfak rahmet ummakla birlikte bulunan sürekli sakınmadır. İşfak üç mertebedir: Birincisi nefsin inada sapmasından (yani heva ve isyana, ubudiyetle inatlaşma yoluna sapmasından) korkmaktır. Amelin zayi olmasından korkmaktır." Yani kulun amelinin " Yaptıkları her işin önüne geçtik de onu (etrafa) saçılmış toz zerreleri haline getirdik" (Furkan, 23) ayetine uygun düşen amellerden olmasından korkmasıdır. Bu ayete uygun düşen ameller ise, Allah' tan başkası için yapılan, Allah'ın emri ve Rasulü'nün sünnetine aykırı olarak yapılan amellerdir. Keza bu manada işfak, kulun amelinin gelecekte ya terk etmek veya onu iptal edecek günahlar işlemek ve sonunda şu ayette bahsedilen kimselere benzemek suretiyle zayi olmasından korkmasıdır: "Sizden biriniz ister mi ki, kendisinin altından ırmaklar akan, içinde her çeşit meyvesi bulunan, hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun; (fakat) kendi üstüne tam ihtiyarlık çökmüş (bulunan muhtaç) aciz ve küçük çocukları da var iken, birden ateşli bir kasırga gelsin de bahçeyi yakıp kül etsin? Allah düşünesiniz diye ayetlerini size böyle açıklıyor." (Bakara, 265) Nitekim bir rivayete göre Hz. Ömer (ra) sahabeye bu ayetin kim hakkında nazil olduğunu biliyor musunuz? "diye sormuş. Onlar "Allah bilir" deyince "biliyoruz veya bilmiyoruz" deyiniz, diye üstelemiş. Bunun üzerine İbn Abbas (ra) "Ey müminlerin emiri, ben bir şeyler biliyorum" diye cevap verince Hz. Ömer "Ey kardeşimin oğlu, kendine haksızlık etme, söyle" demiş. İbn Abbas "Bir amel için mesel olarak zikredilmiştir" demiş. Hz. Ömer "hangi amel?" diye sormuş, İbn Abbas da " bir amel" diye tekrarlamıştır. Hz. Ömer bunun üzerine şöyle demiştir: " Bu ayet şöyle bir adam için mesel olarak zikredilmiştir: Allah'a itaat eden zengin bir adam vardır. Allah ona şeytanı gönderir, adam bütün amellerini batırıncaya kadar günah işler."

" İşfakın bu derecesi ayrıca özürlerini bilerek, halk için korkmaktır." Burada hem özürün bilinmesi, hem de korkulması bir tür çelişki gibi görünüyorsa da, aslında öyle değildir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, işfak rahmetle birlikte bulunan bir korkudur. Burada bir yandan emir ve nehiylere muhalefet etmeleri açısından, insanlar için korkmak, öte yandan kaderin onlar üzerine cerayan ettiğini düşünerek bir tür rahmet müşahede etmektir.

"İşfak'ın ikinci mertebesi zamana ayrılık gireceğinden korkmaktır." Yani, zamana (salikin) Allah ile beraber bulunmasına mani olacak şeylerin karışmasından sakınmaktır.

İşfakın bu mertebesi ayrıca " bir arızın kalbi rahatsız etmesinden korkmaktır."

Kalbe arız olan muzır şey ya zayıflık, ya şüphe, ya şehvet veya saliki rahatsız eden herhangi bir şey olabilir.

"Ayrıca yakinine sebebin karışmasından korkmaktır." Yani, salik bütün sebepler elinde olan Allah'a dayanır. Ne zaman onun yakinine bir sebebe bağlanma karışır ve salik ona itimat ederse, bu hal onun yakinini zedeler. Ancak bundan murat sebepleri sebep olmaktan çıkarmak, onları tanımamak değildir. Çünkü böyle bir şey zındıklık, küfür ve muhal olan bir şeydir. Zira Peygamber (sav) da hidayet ve iman için bir sebeptir. Salih ameller cennete girmek ve kurtulmak için bir sebeptir. Küfür cehenneme girmek için bir sebeptir. Bu alemde müşahade edilen şeyler de sebep olanlar için sebeplerdir. Ancak, salikin yapması istenen şey, sahip olduğu yakinini Allah' tan başka birine nisbet etmekten sakınmak, sebeplere bağlanıp kalmayarak, sebep olanda fena olarak sebepleri aşmaktır.

Üstad, sebepleri inkar etmede mübalağa eden, rububiyet tevhidinde fena olmaktan ötede bir gaye görmeyen biridir. Onun yakine sebepleri müdahele ettirmekten sakınmak hususundaki görüşleri, tamamiyle bu iki esasa dayanır. Ancak sen, onların zayıf taraflarını görmüş, doğrusunun onların aksi, yani sebep ve kuvvetleri isbat etmek ve rablığın tevhidinde fena olmanın sülûkün son merhalesi olmayıp, ondan daha büyük, yüksek ve şerefli makamların bulunduğunu kabul etmek olduğunu öğrenmiş bulunuyorsun.

Üstad bu iki esastan dolayı kitabında benim reddettiğim birçok şeyi söz konusu etmiş bulunmaktadır.

Menazil müellifi şöyle devam eder: "İşfakın üçüncü derecesi ameli beğenmekten koruyacak, ahlaka aykırı hareket etmekten men'edecek, irade eden kimseyi ciddiyete sevk edecek olan korkmadır."

Bu mertebede zikredilen işfsat birinci şıkta amel, ikincide ahlak, üçüncüde ise irade ile ilgilidir. Zira bu üç hususu da ifbak eden şeyler vardır.

Mesela ucub (yani ameli beğenmek) tıpkı riya gibi ameli ifsat eder. İşte salik amelini koruması için bu bozucu şeyden karşı korkar.

Ahlaka karşı gelmek ise ahlakı bozar.İşte salik bozulmaktan korunmak için ahlakının bu müfside maruz kalmasından korkar.

Ciddiyetsizlik yani şaka ve oyun da iradeyi bozar. İşte salik iradesinin onu bozacak olan bu hallere maruz kalmasından da korkar. Böylece ameli, ahlakı ve iradesi sahih olan salikin sülûku, kalp ve hali doğrulur.

HUŞU MERTEBESİ

"İyyake na'budu ve iyyake nestain" mertebelerinden biri de huşu' mertebesidir.

Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de "İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek karşısında kalplerinin saygıyla yumuşama (huşu) zamanı daha gelmedi mi?" (Hadid, 16) buyurmuştur. İbn Mesud (ra) bu konuda şöyle demiştir: "Müslüman olmamızla, Allah'ın bizi bu ayetle azarlaması arasında sadece dört yıl geçmiştir." İbn Abbas ise şöyle der: "Allah müminlerin kalplerini ağır ve hareketsiz bulmuş ve onları Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden onüç sene sonra azarlamıştır." Keza Kur'an-ı Kerim'de felah bulan müminlerden bahsedilirken şöyle buyurulmuştur:

"O müminler felaha ermişlerdir, ki onlar namazlarında huşu'ludurlar." (Mü'minun, 1-2)

Huşu' lügatte tevazu, tezellül ve durgunluk manalarına gelmektedir. Nitekim Cenab-ı Allah "Rahmana (saygı için) sesler kısılmıştır." (Taha, 108) Yani durgunlaşmış, alçaltılmış ve boyun eğmiştir, demektir. Keza "Senin toprağı huşu içinde görmen de O'nun ayetlerinden biridir. Onun üzerine yağdırdığımız zaman titreşir ve kabarır" (Fussilet, 38) mealindeki ayet-i kerimede de toprak huşulu olmakla nitelenmiş, bununla kuruyup çatlaması, suya kanıp bitki bitirmesi kasdedilmiştir.

Huşu' kalbin boyun eğerek ve zilletle Allah'ın huzurunda durması O'nun üzerinde yoğunlaşmasıdır. Sufilerden biri şöyle demiştir: "Huşu' Cenab-ı Hakk'a boyun eğmektir. "Ancak boyun eğme ve itaat huşuun kendisi değil, onun gereği olan bir şeydir.

Huşuun alameti şudur ki, kul kendisine muhalefet edildiğinde ve haklı olarak reddedildiğinde bunu kabul eder ve boyun eğer.

Bazıları da şöyle demiştir: Şehvet ateşinin sönmesi, göğüsteki haz dumanının sükünet bulması ve kalpte tazim nurunun parlamasıdır.

Cüneyd de şöyle demiştir: "Huşu' kalbin gaybları bilene (Allah' a) karşı zillet içinde bulunmasıdır".

Arifler huşuun mahallinin kalp olduğunu alamet ve tezahürlerinin de organlarda bulunduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Rivayete göre Resulullah (sav) namaz esnasında sakalı ile oynayan birini görmüş ve "Bu zatın kalbi huşu' içinde olsaydı organları da huşu içinde bulunurdu" buyurmuştur. **(Fethu'l- Kadir, V, 319)** Göğsüne işaret ederek üç defa "Takva işte buradadır" **(Müslim, Birr, 32; Tirmizi, Birr, 18; Müsned II, 277)** buyurmuştur. Ariflerden biri de şöyle demiştir: Zahirin güzel ahlaklı olması batının da edebinin alametidir.

Sufilerden biri omuzları aşağıya düşmüş birini görmüş ve adama göğsünü göstererek "Ey falan, huşu' buradadır. Yoksa burada (omuzlarda) değildir" demiştir.

Rivayete göre ashaptan Huzeyfe (ra) şöyle dedi: "Nifak huşuundan sakınınız." Kendisine "nifak huşuu nedir? "diye sorulduğunda da şu cevabı verirdi: Kalb "huşu halinde bulunmadığı halde bedenin huşu içinde görünmesidir." Hz. Ömer de namazda başını öne eğmiş birini gördüğünde şöyle demiştir: "Ey başı eğik adam, başını kaldır, Huşu' başta değil, ancak kalptedir." Sokakta ağır ağır ve halsizce yürümekte olan bazı gençler gören Hz. Aişe (ra) onların kim olduğunu sorup bazı zahid kimseler oldukları cevabını alınca şöyle demiş: "Ömer b. Hattab yürürken hızlı yürür, konuştuğunda işittirir, vurduğunda acıtır ve yedirdiğinde de doyururdu. O gerçekten zahid idi."

Fudayl b. İyad insanın kalbinde bulunan huşudan fazlasını üzerinde bulundurmasından hoşlanmazdı.

Huzeyfe (ra) şöyle demiştir: "Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey huşu' dur. En son kaybedeceğiniz de namazdır. Nice namaz kılan kimse vardır ki onda hiçbir hayır olmaz. Yakın bir zamanda camiye girersiniz de orada huşu' içinde bir kimse göremezsin"

Sehl de şöyle demiştir: "Kalbi huşu içinde olana şeytan yaklaşamaz."

Huşunun Tanımı

Menazil müellifi şöyle demektedir: " Huşu' nefsin ve tabiatın hürmet edilen veya korkulan biri karşısında hararetinin sönmesidir."

Yani, nefis ve tabiatın kısılması, nefsani kuvvetlerin kalbin hürmet ettiği veya korktuğu zat karşısında genişlemekten geri durup durulmasıdır.

Gerçekte huşu' tazim, muhabbet, tezellül ve tevazuyu içine alan bir haldir.

Müellif şöyle demiştir: "Huşu' üç derecedir: Birincisi emre itaat, hükme boyun eğme, Cenab-ı Hakk'ın nazarı karşısında alçalmadır."

"Emre itaat" onu kabul, boyun eğme, imtisal, acizlik göstermek, zahirin batına uyması, fiilden önce emir babında hidayete muhtaç olma, fiil halinde yardım ve fiilden sonra onu kabul etmedir.

"Hükme boyun eğmek" ile birincisi dini hükmü murat etmiş olabilir. Buna göre "hükme boyun eğme"nin manası dini hükme kendi akıl ve şehvetiyle karşı çıkmamak olur. İkinci olarak kaderin hükmüne boyun eğmeyi kasdetmiş olabilir. Bu durumda hükme boyun eğmek onu, kızma, kötü bulma ve itiraz ile karşılamamak demek olur.

Gerçek şu ki, huşu' her iki hükme de boyun eğme yani Allah'ın emir ve hükmüne tezellül ve tevazu ile teslim olma manasını ihtiva etmektedir.

"Hakkın nazarı karşısında alçalma" ya gelince, bunun manası kalp ve organların Allah'ın onlara olan nazarına, kalp ve organlarda cerayan eden şeylerin bütün tafsilatından haberdar olmasına karşı alçalıp boyun eğmesidir. Nitekim "Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet var," (Rahman, 46) ve "Ama kim Rabbi'nin makamında korkar, nefsi kötü heveslerden men ederse"(Naziat, 40) ayetlerindeki makamın bir manası da budur. Buradaki "makam" Allah'ın muttali olma, kudret ve rububiyet ile kulu üzerinde bulunma makamıdır.

Allah'ın bu makamından korkmak ise, mutlaka kalbin O'na boyun eğmesi sonucunu doğurur. Kul Allah'ın makamını kalbinde yerleştirdiği ölçüde O'na karşı huşu' duyar. Huşu' ancak Allah'ın kendisine vakıf olmasından kendisine bakışından gafil olursa kalbi terk edebilir.

İkinci manası ise Allah'a kavuştuğu zaman kulun, Rabbinin huzurundaki makamıdır.

Birinci manaya göre, ayette masdar, failine nisbet edilmiş olur. İkincisine göre ise, - ki bu, ayete daha uygundur-masdar, korkulan zata nisbet edilmiş olur. Allah daha iyi bilir.

Menazil müellifi şöyle demiştir: "Huşuun ikinci derecesi nefis ve amelin afetlerini gözlemek, senden üstün olan herkesin üstünlüğünü kabul etmek, fena meltemini teneffüs etmektir."

Yani, bu derecedeki huşu, birincisi nefis ve amelinin eksik ve kusurlarının ortaya çıkmasını gözetmektir. Zira bu hal, kalbi mutlaka huşulu kılar. Çünkü bu, kulun, nefis ve amellerin eksiklerini; kibir, ucub (ameli beğenme), riya (gösteriş), yeterince doğru olmamak, yakin azlığı, niyetin farklılığı, nefsani arzuların tesirinden kurtulamama ve amellerin Allah'ın razı olacağı şekilde işlenmemesi gibi nefsani kusurlarını ve amellerin kötülüğünü görmesini sağlar.

"Senden üstün olan herkesin üstünlüğünü kabul etmeye" gelince, bunun manası insanların haklarını gözetip vermektir. Onların davranışlarının senin onlar üzerindeki hakkın olduğunu düşünüp onlara karşılığını vermemen değildir. Aksi halde saçmalayıp ahmaklık etmiş olursun. Onlardaki haklarını istememen, onların faziletli olanlarının faziletini kabul etmen, kendi faziletini unutmandır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin (k.s) şöyle dediğini işittim: "Arif olan kimse herhangi bir kimsede bir hakkı olduğunu düşünmez, diğer insanlardan daha üstün olduğunu kabul etmez. Onun için o kimseyi kınamaz, kimseyi dava etmez, kimse ile kavgalı olmaz."

"Fena meltemini teneffüs etme" ye gelince: Aslında prensip olarak fenayı daima son makam olarak gören müellif, huşuun bu derecesini letafetinden dolayı melteme benzetmiş, ruh nezdindeki mevkiinin önemi ve onunla olan sıkı bağı sebebiyle ona meltem (nesim) adını vermiştir. Şüphesiz huşu' fazileti az veya çok olanı ile fenaya götüren bir sebeptir.

"Huşuun üçüncü derecesi, mükaşefe esnasında hürmeti muhafaza etmek, zamanını halka gösterişten arındırmak ve nimeti görmekten soyutlanmaktır."

Burada zikredilen "mükaşefe esnasında hürmeti muhafaza etmek" demek, mükaşefe sırasında nefsi hakir ve mütevazi kılarak mükaşefenin doğurduğu genişlik ve nazlanmadan korumaktır. Çünkü mükaşefe bir genişlik ve rahatlık (bast) doğurur. Halbuki şayet o sırada hürmeti muhafaza edecek olan bir huşu bulunmazsa, ölçüsüz davranışlar (şatahat) zuhur etmesinden korkulur.

"Zamanını halka gösterişten arındırmak" ifadesine gelince, müellif bununla zamanın riyaden temizlenmesini kasdetmemektedir. Zira bu dereceye gelmiş olan kimseler riya yapmaktan uzak kimselerdir. Bu sözden maksat huşu, tezellül ve tevazu gibi hallerini halktan saklamaktır. Aksi halde halkın o halleri görüp onlara muttali olması, sufinin hoşuna gider, bu da onun zamanını, kalbini ve Allah ile beraber olma halini bozar. Nitekim bu vadide nice sufilerin ayağı kaymıştır. Masum insan ise ancak Allah'ın koruduğu kimsedir. Sadık sufi için miskinlik, fakr ve tezellülden daha yararlı bir şey yoktur. Bir insan bu hallerde bulunmayı bir şeref kabul etmedikçe tam manasıyla Allah'a teslim olmuş sayılmaz.

Bu hususta Şeyhulislam İbn Teymiyye'de (k.s) müşahede etmiş olduğum davranışları hiç kimsede müşahede etmemişimdir. Kendisi şu sözü sık sık söylerdi: "Benim hiç bir şeyim yoktur. Benden sadır olan, bende mevcut olan hiçbir şey yoktur." Çok kere de şu beyti misal verirdi:

Ben fakir ve başarısızım ve böyle birinin oğluyum.
Benim babam ve dedem de böyle idiler.

Kendisi yüzüne karşı övüldüğünde şöyle derdi: "Vallahi, ben bugüne kadar daima müslümanlığımı yenilerim. Ama henüz iyi bir müslüman olamadım."

Ömrünün son demlerinde bir defasında bana kendi el yazısıyla bir tefsir kaidesi yazıp göndermişti. Kağıdın arkasına ise kendisine ait olan şu beyitler yazılıydı:

Ben mahlukatın rabbine muhtacım.
Ben her halinde miskin olanım.
Ben nefsine çok zulmedenim.

Nefsim de bana zulmeder.
Eğer bize bir hayır gelirse O'ndan gelir.
Ben kendime bir yarar temin edemem.
Ve kendimden bir zararı da def'edemem.
O'ndan başka beni idare edecek bir efendi yoktur.
Günahlarım kaplayınca şefaatçım da yoktur.
Meğer ki halıkımız olan Rahman'dan ayetlerde geçtiği gibi
Şefaatçıya bir izin çıksın.
Ben O'nun katında ebediyyen hiçbir şeye malik olamam
Hiç bir zerreye de ortak değilim.
Bazı idarecilerin etrafında olduğu gibi,
Kendisinden yardım aldığı bir yardımcısı da değilim.
Fakr benim, benden hiç ayrılmayan asli vasfımdır.
Nitekim zenginlik de O'nun ebedi ve zati sıfatıdır.
Bu hal bütün mahlukatın halidir.
Hepsi O'nun katında, O'nun kölesidir.
Kim yaratıcısından başka birini gaye yaparsa,
O çok cahil, zalim, müşrik ve asidir.

Ondan gelen ve gelecek olan şeyler için bütün kainat dolusunca O'na hamdolsun. "Ni'meti görmekten soyutlanma"ya gelince; kulun bütün nimet ve ihsanları yalnızca Allah' tan bilmesi, nimetleri O'nun lutfettiğini müşahede etmesidir. Halbuki sen O'na daha önce ne bir şefaatçı göndermişsindir, ne de ihsanına vesile kıldığın bir aracı edinmişsindir.

"Soyutlanma (tecrid)" başkasına nisbet etmemek için, lütuf ve nimetin sadece Allah' a ait olduğunu müşahede etmektir. Aksi halde nimet, haddi zatında Allah' tan başkasına nisbetten uzaktır. Ne var ki maksat, müşahedenin de haddizatında hakikate uygun olması için, nimeti müşahedenin Allah' a tahsis edilmesi gerekir. Allah daha iyisini bilir.

Namazda Huşu'suzluk

Eğer denilirse ki, huşusuz kılınan namaz hakkında ne dersiniz? Acaba öyle bir namaz kabul olunur mu?

Buna şöyle cevap verilebilir: Bu, bundan sevap alamayacağı manasındadır ve ancak aklı başındayken ve Allah'a huşu' edilen miktarınca sevab alır, onun dışındaki sevaba konu olmaz.

İbn Abbas (ra) şöyle demiştir:"Namazından sana ait olan ancak aklının başında olduğu kısmıdır."

Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'inde merfu olarak şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: "Kul namaz kılar. Ancak o namazdan onun hesabına ya yarısı ya üçte biri veya dörtte biri, nihayet onda biri yazılır."

Cenab-ı Hak namaz kılanların felahını, namazlarında huşu halinde olmalarına bağlamıştır. Bu da namazda huşu içinde olmayanların kurtulanlardan olmayacaklarına delalet eder. Şayet huşusuz kılınan namaz kabul olunsaydı, öyle namaz kılanların da felah bulanlardan olmaları gerekirdi.

Dünyevi hükümler ve kazasının gerekmesi bakımından kabul olunup olunmamasına gelince şayet huşu ve anlaması galip ise icma ile kabul olunur. Bu arada kılınan sünnetler, akabinde yapılan zikirler onun eksiklerini tamamlarlar.

Eğer huşusuzluk ve ilgisizlik galip olursa fıkıh uleması böyle bir namazın iadesinin vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in talebelerinden Ebu Abdullah b. Hamid ve Ebu Hamid el Gazzali Vasit ve Basit adlı eserlerinde değilse de İhya'da böyle bir namazın yeniden kılınmasının vacip olduğunu kabul etmişlerdir.

Bu görüşten olan alimler böyle bir namazdan dolayı mükafat sözkonusu olmadığını, ondan dolayı felah bulunmayacağını ileri sürerek ondan zimmetin kurtulamayacağını, riya ile namaz kılan kimse gibi, onu kaza değil, iade etmesi gerektiğini ileri sürmüş ve bu hususta şu delilleri zikretmişlerdir:

1-Huşu ve düşünme namazın ruhu, gayesi ve özüdür.Binaenaleyh, ruhu ve özü gitmiş, sadece şekil ve kabuğu kalmış olan bir namaz nasıl kabul edilebilir?

2-Kişi namazda bir vacibi kasden terk etse bu, o namazı bozar. Çünkü bir kısmı bulunmayan namaz, organı eksik olan ve keffaret olarak azad edilen bir köle gibidir. Her ikisi de sahih olmaz. Öyle ise ruhu, özü ve gayesi gitmiş olan bir namazın da sahih olmaması icap eder. Çünkü böyle bir namaz artık ölü bir köleye benzer. Nitekim farz olan bir keffaretle mesela eli kesik olan bir köleyi azad etmek caiz olmadığı gibi, ölü olan bir köleyi bu maksatla azad etmek haydi haydi caiz değildir.

Bazı selef uleması da, şöyle demiştir: Namaz bir hükümdara hediye edilen bir cariye gibidir. Nasıl ki bir hükümdara çolak, şaşı veya kör, yahut da eli ve ayağı kesilmiş, yahut hasta, çirkin ya da ölmüş, ruhsuz bir cariye hediye edilmezse, kul da rabbine hediye ettiği namazı seçmek durumundadır. Zira Allah iyidir, ancak iyi olanı kabul eder. Ruhsuz bir namaz ise iyi bir amel değildir. Nitekim ruhsuz bir köle azad etmek de iyi bir azad değildir.

3-Kalbi huzur ve huşu ibadetinden alıkoymak, uzuvların efendisini ibadetten alıkoymak ve uzaklaştırmaktır. Efendi azledip etkisiz bırakıldıktan sonra, halkın taat ve ibadetinin ne önemi kalır?

4- Organlar kalbe tabidirler. Kalbin iyi oluşuyla iyi, kötü oluşuyla da kötü olurlar. Kalb kulluğunu yapmazsa organlar haydi haydi yapmazlar. Kalbin ibadeti gaflet ve vesvese ile fasit olursa onun halkı ve askeri durumunda olan organların ibadeti nasıl sahih olur? Halbuki o halk ve askerler onun emriyle hareket etmekte, onun emrine uymaktadırlar.

5- Tirmizi ve diğer hadis kitaplarında merfu olarak rivayet edilen bir hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah gaflet içindeki kalbin duasını kabul etmez." Bu hadis ya ibadet duasına hasdır, ya niyaz duasına mahsustur.Ancak her halükarda gaflet içindeki bir kalbin yapacağı ibadet duasının kabul olunmayacağına dikkat çekmektedir.

6-Genellikle, gaflet ve yanılmanın galip geldiği namazda ihlas bulunmaz. Çünkü ihlas kullukta sadece mabuda yönelmektir. Gaflet içinde bulunan kimsenin bir yönelişi söz konusu olmayacağına göre, ibadetinin de sözkonusu olmaması gerekir.

7-Cenab-ı Allah "Şu namaz kılanların vay haline, ki onlar namazlarında yanılmaktadırlar" (Maun, 4-5) buyurmuştur. Halbuki yanılmak namazı kılmamak değildir. Öyle olsaydı Cenab-ı Hak ayette "namaz kılanlar" deyimini kullanmazdı.

O halde, zikredilen yanılma bir vacibi unutmadır ki, ya İbn Mesud ve diğer bazı zevatın ileri sürdükleri gibi, vakti unutmadır veya huzur ve huşuu unutmadır. Doğrusu ayette geçen yanılma her iki tür yanılmayı da içine almaktadır. Çünkü Hak Subhanehü ve Teala onların namaz kıldıklarını kabul ettikten sonra, onda yanıldıklarını ifade buyurmuştur. O halde bu yanılma ya vacip olan vakitte yanılma veya vacip olan huzur ve ihlasda yanılmadır. Onun için ayette riya ettiklerinden söz edilmiştir. Şayet bu yanılma terk manasına gelen bir yanılma olsaydı, riyadan söz etmek mümkün olmazdı.

Bir an için ayette geçen yanılmanın sadece vacipte yanılma olduğunu kabul etsek bile, ihlas ve huşu konusunda yanılmaya karşılık, yazık olacağına dair bir tehdidi şu sebeplerden dolayı evleviyette içine almaktadır. a- Vakit özür halinde düşer ve yerini bedeline bırakır. Oysa ihlas ve huzur hiç bir halde düşmez. Ve bedeli yoktur. b- Vakit vacibi, huşu maslahatını tamamlamak için düşer. Binaenaleyh huşu ve huzur ile kılınmasına bir mani bulunan namazı diğer bir namazla cem' etmek caiz olur. Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı alimlerin kabul ettikleri üzere yolcu, hasta ve cem' etmeye ihtiyacı bulunan meşgul kimse böyledir.

Özet olarak Peygamber nazarında namazda ihlas, huzur ve kalbi bütünüyle Allah'a yöneltme maslahatı, diğer vaciplerin maslahatından daha fazladır. Binaenaleyh, şari'in bir tek tekbirin terki, bir rüknu yerli yerinde yapmanın terki, bir harfin bir şeddenin, terki, bir tesbihin "Semiallahu limen hamideh", "rabbena lekelhamd" veya bir salavatın terki ile namazı iptal ettiği halde, ruhu, özü ve en büyük gayesi, sırrı bulunmayan bir namazı kabul etmesi nasıl düşünülebilir?

Bu grubun ileri sürdükleri deliller bunlardır. Görüldüğü üzere bu deliller güçlü ve açık delillerdir.

Huşusuz kılınan namazın iadesinin lazım gelmeyeceğini ileri süren diğer grubun öne sürdükleri deliller ise şunlardır:

1-Sahih bir hadiste Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: " Müezzin ezana başladığı zaman şeytan kaçar. Ezanı duymamak için sesli bir şekilde yellenerek gürültü çıkarır. Ezan bitince geri döner. Namaz için kamete başlanınca yine uzaklaşır. Kamet bittiği zaman geri döner ve kişinin kalbi ile arasına girer, ona hatırına gelmeyen şeyleri hatırlatarak, şöyle der: Şunu hatırla, şunu hatırla. Sonunda kişi kaç rekat kıldığını bilemez hale gelir. Siz bu halde olursanız oturduğunuz zaman iki secde yapın."

Peygamber Efendimiz (sav) burada namazında kaç rekat kıldığını bilmeyecek kadar şeytan tarafından gaflete düşürülen kimseye iki tane sehv secdesi emretmekte, ancak namazı iade etmesini emretmemektedir. Şayet sizin iddia ettiğiniz gibi böyle bir durumda namaz batıl olsaydı, Rasulullah (sav) onun iade edilmesini emrederdi.

İşte şeytanın kula namazda vesvese verip huşuuna mani olmasından dolayı onun burnunu toprağa sürtmek için sehiv secdelerinin emredilmesinin sırrı da buradadır. Bunun içindir ki Peygamber (sav) sehiv secdelerine "murağğimeteya= İki horlayıcı" adını vermiş, namazında sehvde bulunanlara bu iki secdeyi yapmalarını emretmiştir. Secdeleri gerektiren unutmanın az veya çok olduğuna ve şiddetine dair bir ayırım yapmadan, "her sehiv için secde yapılmasını" emretmiş, şiddetli olan sehvi ayırmamıştır.

2- İslami hükümler zahire göre verilir. Gizli olan imani hakikatler ise sevap ve ikaba taalluk eden şeylerdir. Dolayısıyla, Allah'ın iki ayrı hükmü vardır: Birincisi dünyada amellerin zahirine ve organların amellerine göre verdiği hükümler, ikincisi ise, ahirette zahir ve batına göre vereceği hükümlerdir. İşte bu esastan dolayıdır ki, Rasulullah efendimiz (sav) münafıkların izhar ettikleri hallerini kabul eder, gizli niyet ve hallerini Allah'a havale ederdi. Münafıklar müminlerle evlenip mirasçı olurlardı. Bu dünya açısından namazları makbul olarak değerlendirilir, zahiri olarak icra etmelerinden dolayı namaz kılmamış olarak kabul edilmezlerdi. Ancak mükafat ve ceza ile ilgili hükümler insana değil, Allah'a aittir. Onun hükmü ahirette verilecektir.

Biz İslam'ın ameli kısmı hakkında hüküm veriyoruz. Dolayısıyla ahirette cezadan kurtarıp mükafata sebep olmasa bile, münafık ve riyakarın namazının sahih olduğuna hükmederiz. O halde vesvese ve kalbin huşudan gaflet etmesine müptela olan gafil müslümanın namazı haydi haydi sahih olmalıdır.

Evet, huşusuz olarak namaz kılan kimse Allah'ın dünyada ve ahirette namaza bağlamış olduğu bir takım lütuflardan mahrum kalır. Çünkü namazın bu dünyada, kalpteki imanı kuvvetlendirmesi, kalbi nurlandırması, kalbin genişleyip açılması, ibadetin tadını alması, neşe ve sevinç duyması; tıpkı padişahın huzuruna varıp onunla hususi olarak konuşan bir kimse gibi, hatta ondan daha ziyade olarak niyet ve kalbiyle namazda Allah'a yönelen, kalbi O'nun huzurunda bulunan bir müminin elde edeceği lezzeti duyması gibi, elde edebileceği mükafatları vardır.

Ayrıca namazını kılan kimse ahirette yüksek derecelere çıkar. Mukarrabin ile beraber olur. İşte namazda huşu ve huzur içinde bulunmayan kimse, bütün bunları elinden kaçırır. İki insan namazda yanyana durdukları halde, namazları arasında göklerle yer kadar fark olur. Ancak bizim bunlar için bir diyeceğimiz yoktur.

Eğer huşu'suz kılınan namazın iade edilmesinin gerektiğini söylerken, bu netice ve meyveleri elde etmesi düşüncesini taşıyorsanız buna hakkınız vardır. Haliyle kişi isterse o neticeleri elde eder, isterse etmez. Şayet, "bu hususta mecburdur, yapmazsa onu cezalandırır, kendisine namaz kılmayan kimse gibi muamele ederiz," diyorsanız, bu doğru değildir.

Namazda huşu içinde bulunmayan kimse ile ilgili görüşlerden ikinci görüş, bize göre daha doğrudur. En iyisini Allah bilir.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 5
ÖNSÖZ 9
İBN KAYYİM EL- CEVZİYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ 11
GİRİŞ 15
Kur'an'ın Hidayeti 16
FATİHA SURESİ'NİN İHTİVA ETTİĞİ YÜCE GAYELER, 19
Fasıl 24
Müminlerin Hidayete Ermeleri ve Haktan
Yüz Çevirenlerin Sapıtmaları 29
Sırat-ı Müstakim Amaçların En Yücesidir 30
TEVHİD 33
Hamdin İsim ve Sıfatların Birliğini Göstermesi 35
Beş İsmin Zat ve Sıfatlara Delaleti 37
Arşı İstiva Etmek 39
Allah'ın "Allah, Rabb ve Rahman" İsimleriyle
Halk ve Emir Alemin İrtibatı 40
Hamdin Bu İsimlerin Muhtevası İle İrtibat ve Uygunluğu 41
HİDAYETİN MERTEBELERİ 43
İLHAMIN DERECELERİ 49
Fatiha Suresi'nin Kalplere ve Bedenlere Şifa Oluşunun İzahı 53
Fatiha'nın Bedenlere Şifa Olması 55
Fatiha Suresi'nin Bütün Batıl Mezhep ve Din Mensuplarına
ve Bu Ümmetin Bid'at ve Dalalet Ehline Cevap Teşkil Etmesi 57
Mecusilere ve Kaderiyye Mezhebine Redd 59
Cehmiyye Mezhebine Redd 60
Fatiha Suresinin Allah'ın Sıfatlarını
Ta'til Eden Cehmiyyeyi Reddetmesi 61
Cebriyye Mezhebini Redd 62

Allah'ın Kendi İrade ve İhtiyarı Bulunmaksızın Zatının
Zorunlu Olduğunu Söyleyenlerin Reddi ve Allah'ın Kendi
İradesiyle Hareket Ettiği (Fail-i Muhtar) Hususunun İzahı 62
Fatiha'nın Allah'ın İlminin Cüz'i Konularla İlgisini
İnkar Edenleri Reddetmesi 63
Peygamberlikle İlgili Hususları Reddetmesi 64
Nübüvvet ve Risalet Gerçekleşince
Allah'ın Kelam Sıfatı da Gerçekleşmiş Olur 66
Fatiha Suresinde Alemin Kadim Olduğunu
Söyleyenlere Cevap Vardır 66
Fatiha'nın Rafizileri Reddetmesi 67
Fatiha Suresinin Kur'an'ın Bütün Manalarını İhtiva Etmesi 69
İnsanların Kulluk Yapan ve Haktan Yüz Çevirenler
Olarak İkiye Ayrılması 72
"Yalnız Sana İbadet Ederiz" in Gerçekleşmesi 76
"Yalnız Sana İbadet Ederiz" Makamında Bulunanların Fazileti 78
İbadetlerin Faydası, Hikmeti ve Amacı Konusunda
Dört Görüş ve Yol Vardır 81
Resullerin Tevhid ve İbadete Çağrıları 89
Kulluk Makamı 90
Kul Ölünceye Kadar "Yalnız Sana İbadet Ederiz" in Lüzumu 91
Kulluğun Genel ve Özel Olarak İkiye Ayrılması 92
İlim ve Amel Açısından "Yalnız Sana İbadet Ederiz"
Ayetinin Mertebeleri 93
KULLUĞUN ESASLARI 95
Dilin Beş İbadeti 98
Diğer Azaların İbadeti 100
"YALNIZ SANA İBADET EDERİZ" AYETİNİN MERTEBELERİ 105
YAKAZA (UYANIKLIK) MERTEBESİ 105
İsim ve Sıfatlardaki Basiret 106
YÖNELİŞ (KASD) MERTEBESİ 111
Salikin Makamlarının Sıralanışı 112
Makamların Sıralanışı 114

Kulluğun Mertebeleri 117
Nimetin Bilinmesi 119
Tevhid ve Herevi'nin Görüşü 121
FENANIN TARİFİ 122
Fenanın Kısımları 126
Fenanın Sebepleri 129
Fenanın Aslı 130
Fena Yolunda Salike Arız Olan Şeyler 131
Muatılla Sapıklarının Reddi 134
"Yalnız Sana İbadet Eder ve Yalnız Senden Yardım Dileriz" in Mertebelerine Dönüş 137
MUHASEBE MAKAMI 138
Muhasebe Mertebelerinin İkinci Temeli 141
Günahla Ayıplanmak ve Günahtan Ders Çıkarmak 143
TEVBE MAKAMI 144
Tevbenin Hakikati 145
Tevbenin Şartları 147
Tevbenin Hakikatleri 149
Makbul Tevbenin Alametleri 150
Övülmüş ve Kınanmış Özür Dileme 152
İnsanların Özür Dilemelerinin İkinci Manası 159
Kader Gemisine Binmek 161
Kaderin Kader ile Giderilmesi 162
Tevbenin Hakikatının Esrarı 163
Tevbenin Esrarının İncelikleri 165
Kulun Tevbesinden Allah'ın Duyduğu Memnuniyet 169
Allah'ın İnsana İnayeti 171
Allah'ın Kulun Tevbesine Sevinmesinin Misali 174
Risaleti Tebliğ Etmesi, Allah'ın Kuluna Karşı Delilidir 176
Kötülüğü Çokça Emreden Nefis (Nefs-i Emare) 178
Sapıtma Konusunda Şeytanın *Tedrici Faaliyeti* 180
Fiillerin Güzel ve Çirkin Olabileceğini İnkar Etmenin Yanlışlığı 187

Fiillerin Güzel ve Çirkinliğine Delalet Eden Kur'an Ayetleri 189
Yaratıcının Zulümden Münezzeh Olması 192
Kur'an'ın Misalleri 195
Fıkıh ve Tıp İlminin Bu Konudaki Görüşü 197
Saliklerin Hatası 198
İlahi Emir ve Nehyin Kişiden Kalkabileceğini
İddia Edenlerin Reddi 201
"Meşiet" (Dileme), Muhabbet ve Rıza Arasındaki Fark 203
Cebriyye ve Kaderiyye (Mutezile) Mezheplerinin Müşahedesi 204
Kaza ve Kadere Rıza Gösterme 207
Avamın Tevbesi ve Bunun Havas Nazarındaki Zararları 208
Vahdet-i Vücud Görüşünün Cehmiyye'nin Sıfatları
İptal ve Sufilerin Fena Anlayışından Doğuşu 212
Orta Derecedekilerin Günahı Küçümsemekten Tevbe Etmeleri 214
Havassın Vakti Zayi Etmekten Tevbe Etmesi 215
Gafletten Tevbe 217
Tevbenin Geciktirilmesi de Tevbeyi Gerektiren Bir Günahtır 219
Biri Dururken Diğer Günahtan Tevbe Etmek 220
Tevbenin Hükümleri 222
Tevbeden Sonra Yeniden İşlenen Günahla Eski Günahlar
Geri Döner mi? 225
Günah İşlemekten Aciz Olanın Tevbesi 227
Tevbe, Israr ve İhmalin Tehlikeleri 227
Tevbe ve Niyet 230
Tevbe ve Hakların Edâsı 233

Kul Günah İşlemeden Önceki Derecesine Dönebilir mi? 234
İtaat Eden Birinin İsyan Etmemiş Birine Tercih Edilmesinin Sebepleri 238
Kur'an-ı Kerim'de Tevbe 244
Tevbe ve İstiğfar 245
Samimi Tevbenin Hakikatı 247
Kötülüklerin Örtülmesi İle Günahların Bağışlanması Arasındaki Fark 248
Kulun Allah'a Tevbesi Allah'tan Bir Tevbe İle Kuşatılır 249
Günahlar 251
"Lemem" Konusunda Selefin Görüşleri 252
Selefin Büyük Günah Hakkındaki Görüşleri 254
Tevhid 259
Büyük Günahlar Konusunda Görüşler 260
Muhabbet ve Hoşgörü 263
Kişinin, Kendisinden Kurtulmadığı Takdirde Tevbe Etse de Tevbekar Sayılmayacağı Şeyler 265
Küfür 265
Büyük Küfür 266
İnkar Küfrü 268
Şirk 268
Küçük Şirk 270
Münafıklık (Nifak) 273
Hakiki Müminlerin Korkuları 280
Fasıklık 282
Fasığın Tevbesinin Şartları 284
Hırsızın Tevbesi 286
Günah ve Zulüm (Tecavüz) 288
Çirkin ve Hoş Olmayan Şeyler (Fahşa ve Münker) 291
Allah Hakkında Bilmeden Söz Söylemek 292
Tevbeye Dair Bazı Hükümler 293
Kul Hakları 303
Gasıbın Tevbesi 306
Tevbe Edilmesi Mümkün Olmayan Günahlar 307
İNSANLARIN GÜNAHA BAKIŞ AÇILARI 313

İNABE MAKAMI 339
İnabenin Çeşitleri 340
Allah'a Dönmek (Rücu) 341
İnabenin Alametleri 343
TEZEKKÜR MERTEBESİ 345
Tezekkür ve Tefekkür 345
Tezekkürün Esasları 347
Hikmet ve Güzel Öğütün İzahı 348
Tefekkür Meyvesinin Olgunlaşması 352
Kur'an Üzerinde Düşünmenin Faydaları 353
Kalbi İfsat Eden Şeyler 355
ALLAH'A SARILMA (İ'TİSAM) MERTEBESİ 360
Havassın Sarılması (İ'tisam) 363
En Seçkin Kulların (Hassu'l- Havass) Sarılması 364
FİRAR (KAÇIŞ) MERTEBESİ 366
Hassu'l - Havassın Firarı 371
RİYAZET MERTEBESİ 371
Hassu'l- Havassın Riyazeti 373
DİNLEME MERTEBESİ 375
Dinlemenin İkinci Çeşidi 379
Vahyi Hakem Kılmak 386
Dinlemenin Dereceleri 390
Havassın Dinlemesi 391
Hassu'l- Havassın Dinlemesi 392
HÜZÜN MERTEBESİ 392
KORKU (HAVF) MERTEBESİ 397
Korkunun Dereceleri 399
İŞFAK (TİTREME) MERTEBESİ 403
Huşunun Tanımı 405
Namazda Huşusuzluk 407